

શ્રીમદ્ હરિજીસૂરિ ત્રિચિત.

ધર્મવિન્દુ ગ્રંથ.

મૂલ,ટીકા,અને સરલ,શુદ્ધ ભાષાતર સહિત.)

જિનવચનામૃત મહાદેશિમોચી-સુર્યસ મીતારણ પૂર્વાચાર્ય
વચન તરંગ વિન્દુરૂપ ગૃહસ્થ અને યતિર્મતું શુદ્ધ
સ્વરૂપ વૈતાવનાર અતિ ઉપયોગી ગ્રંથ.

"જ્ઞાનપથમીના ઉત્તમભાષા નિર્મીકૃત શ્રેષ્ઠ કારમી
બાઈ પુસ્તકાલય તેમજ અન્યથા"

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

શ્રી જૈન આત્માનંદ સર્વા.

ભાવનગર

ભાવનગર થી "આનંદ" પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમા

તથા

મુ બાઈ "નિર્ણયસાગર" પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમા મુદ્રાકિત કર્યું

વીર સન્ ૧૯૩૭

આમ સન્ ૧૫

વિવ્રમ સન્ ૧૯૬૭

ત્રેલોક્યં સચરાચરં વિજયતે यस્ય પ્રસાદાદિદં
 યોત્રામુત્ર હિતાવહસ્તનુનૃતાં સર્વાર્થસિદ્ધિપ્રદઃ ।
 યનાનર્થકદર્થના નિજમહ સ્સામર્થ્યતો વ્યર્થિતા
 તસ્મૈ કારુણિકાય ધર્મવિજ્ઞવે જ્ઞક્તિપ્રણામોઽસ્તુમે ॥

(શાંત સુધારસ.)

જેના પસાય થકી સ્થાવર અને જંગમ સહિત જગત્ શોભે છે,
 તથા જે આ લોક પ્રાણીઓને હિત કરવાને યોગ્ય થઈને સર્વ અર્થની
 સિદ્ધતાને પમાડે છે, જેણે પોતાના તેજસ્વી સામર્થ્ય કરી પાપરૂપ વિટ-
 ખનાનો નાશ કરી નાખ્યો છે એવો જ દયાવાંત ધર્મરૂપ પ્રભુ તેને મહારા
 નગરકાર હોજે.

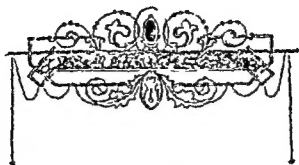
સચ્ચારિત્ર પવિત્ર ચિત્ર ચરિતં ચારુ પ્રવોધાન્વિતં
 શાંતં શ્રી શમતારસન મુખદં સર્વજ્ઞ સેવાધરમ્ ।
 વિદ્વન્મંદલ મંરુનં મુખદાસા સંવ્યાપ્ત જૂમંદલં
 તે સૂરિં પ્રણમામ્યહં મુવિજયાનંદાજિયં સાદરમ્ ॥

“ ઉત્તમ આચારોએ કરીને પવિત્ર અને સુંદર છે ચારિત્ર જેમનું,
 તેમજ સુંદર બોધવડે જે યુક્ત છે, વળી શમતાના રસે કરીને શાંત
 મુખને આપનારા, સર્વજ્ઞની સેવાને ધારણ કરનારા, વિદ્વાનોના મંડળમાં
 આબુપણરૂપ, અને ભુમંડળની અંદર જેમનો યશ સારીરીતે વ્યાપેલો
 છે, તેવા શ્રી વિજયાનંદસૂરિ (આત્મારામજી મહારાજ) ને હું આનંદ
 પૂર્વક નમસ્કાર કરું છું. ”

न्यायाभोनिधि श्रीमन् विज्ञानद्वयसि (आत्माशास्त्री महाराज)

પ્રસ્તાવના.

અતુલ્ય ગતિમા મનુષ્યની ગતિ મર્વથી વિલગ છે કેવળ ગતિ મર્વોત્કૃષ્ટ જાણીય છે, પણ તેની ઉત્કૃષ્ટતા અમુક અશોભાજ છે અને મનુષ્ય ગતિની ઉત્કૃષ્ટતા મર્વ અશો છે, કાળાં કે, એ ગતિજ મોક્ષમા જવાનો દરવાજો છે તેમા પા. પ્રતિભાની પૂર્વિતા પ્રાપ્ત થયેલી હોય તો એ માનવ પ્રકૃતિનો તેમા પૂર્વિ વિદગ્ધ થાય છે તે પ્રતિભાનુ દર્શન ન્યાયજ થઈ શકે છે કે, ન્યાયે પ્રાપ્ત જનને મુક્ત્ય એવા મકા, ભય, મ્વાર્થ, અને કૃપાલા ઇત્યાદિ દોષોમાથી મુક્ત થઈ મનુષ્ય પોતે પોતાને પા. ભુક્ષી ભય એવી ઉદાગ, અને ઉન્નત મમાનતાનો દા. અનુભવ કરે છે પ્રતિભાની પૂર્વિતા નાથે મદવર્તનની પૂર્વિતા હોય તો મનુષ્ય ઉચ્ચમા ઉચ્ચી કેટલીનો અર્થ દરવાજે મર્મથ થાય છે એવી ઉચ્ચ ચિત્તિમા ક્રેલા નિશ્ચયો મર્વ માનવ પ્રતને ધના ઉપયોગી થઈ પડે છે અને ન્યાયાર્થ દરવાજી અદ્ભુત રાક્ષિ પાન થઈ તે અનેક જાતના પુણ્યાનુશાધી પુણ્યો ઉપાર્જન કરે છે

પરોપકારને અર્થે ન્યાયાર્થ દરવાજી વૃત્તિથી ઉપજેલી પ્રતિભા શુદ્ધિની, મદા અનાની, ભયજાની અને નજલાવનાની પૂર્વિતા ગણે છે અને તે પ્રતિભાવના જીવનને ભયલોકની માર્થકતા કરે છે નગરિકે, એવી ઉચ્ચ પ્રતિભાવાવા પુરોષો મન વચન અને કર્મની એજાના મગ્ધ એમાર્ગીપાની જે મન્યનીતિ તેનેજ વજગી ગહે છે જે ન્યાય, નજાચ, ભય, કૃપાનુ આદિથી આખા વિશ્વમા પાપ માન ઉદ્ભવે છે, તેનો મધ પાન તે પ્રતિભા માનને લાગી રાખે નથી તે મર્વજા શુદ્ધ માન્ય માગી અવદૃત ને છે

પૂર્વ કાયે જન ધર્મમા એવા પ્રતિભાવન અનેક નજનો થઈ ગયા છે નન્ય અને નમયનુ ભવ અગાધ છે, મનુષ્ય કે મનુષ્યની નથે તેની મનાઓની નન્ય અને અમય દજાવી શના નથી, તેનો પનાજ્ય મદિ દાગિક લામે પાન મવ ગનિમ તે પુન પોતાનુ મ્યાન પ્રાપ્ત મ્યો વિના નેજા નથી પૂર્વ જે પ્રતિભાવાવા લેખકો અને ક્રીડને થઈ ગયા છે, તેમના મ્યાન લેના દરે કાઈ નથી એમ મેવાગીજ તેમના

ઉત્કર્ષની નિઃશીમ વાત સિદ્ધ થાય છે. પ્રાચીન જૈન લેખકોએ અને કવીશ્વરોએ જૈન સાહિત્યની સરિતાના વિપુલ પ્રવાહને વેહેવરાવ્યો છે, તેનું જ આજ ભારતવર્ષની જૈન અને જૈનેતર પ્રજાના હૃદય ઉપર સામ્રાજ્ય ચાલે છે. તેના રંગથી રંગાએલ ગદ્ય અને પદ્યમય ઉદ્ગારો અદ્યાપિ સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યા છે.

પૂર્વ કાલના જૈન મહામુનિઓ કેવા અવસરજ અને ધર્મ પ્રસારવા માટે ઉત્સાહી હતા, તેનાં અનેક દૃષ્ટાંતો જૈન ઇતિહાસમાં મલી આવે છે. તેમનું જીવન ભવ્ય અને લોકોત્તર હતું. સર્વદા શુભ અધ્યવસાય અને જનકલ્યાણ કરવાની ઇચ્છાના એકકેન્દ્ર તરીકે તેઓ શુભ ભાવ વિસ્તારનાર, શુભ સાધનાર અને શુભ વિચારનાર અચિંત્ય શક્તિવાલા હતા. તેમના ઉપદેશથી જૈન ગૃહસ્થો પણ ન્યાય, એક નિષ્ઠા, સત્ય, પ્રેમ, ક્ષમા, સદાચરુ અને સદાચારની ભૂત્તિ રૂપ બનતા અને પોતાના જીવનને એક સુવાસમય, આનંદમય, દૃષ્ટાંતમય અને સુખમય કરી શકતા હતા. સંસારનો ભાર વહેતાં છતાં એમની પ્રકૃતિ સ્થિતિ અને રીતિની સાદાઈ, એમના મનોબલની ગંભીર પણ અતિ દૃઢતા અને એમના વદનની નિરંતર પ્રસન્નતા દેખાતી હતી.

એ સમયે મુનિ અને ગૃહસ્થ એ ઉભય ક્ષેત્રો એટલી બધી ઉન્નતિમાં હતા કે, તેથી આર્હત ધર્મની પૂર્ણ જાહેરાત હોવાની દેખાતી હતી. એ ઉભય ક્ષેત્રોના શુદ્ધ બલથી બીજા પાંચ ક્ષેત્રો પણ પૂર્ણ રીતે ખીલી રહેલા હતા. તે સમયે જ્ઞાન રૂપી પુષ્પોદ્યાન નવ પદ્મવિત થઈ આર્હત પ્રજાને પોતાના અમૃતમય અને આનંદમય સુગંધને આપતું હતું. સર્વદેશી વિદ્યતાને ધારણ કરનારા ઘણા પવિત્ર મુનિઓ કામ કામ વિચરતા અને આર્હત ધર્મનો પવિત્ર ઉપદેશ આપતા હતા. તે કાલના મુનિઓમાં તલસ્પર્શિતા, મર્મજ્ઞતા અને ગ્રહણ કરવા કરાવવાની શક્તિનો ચમત્કાર ભરેલો યોગ જોવામાં આવતો હતો. તેમનામાં આવો અલૌકિક બુદ્ધિ વૈભવ છતાં તેઓનું હૃદય અતિ સરલ, સુરક્ષ, નમ્ર અને વિનીત હતું. અભિમાનના લેશ વિના તેઓ સર્વદા સર્વને સુલભ, સુગમ અને અનુકૂલ રહેતા હતા.

આવા સમયમાં મહાનુભાવ જૈનાચાર્યોએ જૈન પ્રજાના ઉપકારને માટે અનેક ગ્રંથો લખ્યા છે. તે માંહેલો આ ધર્મખિંદુ ગ્રંથ છે. આ ગ્રંથ પ્રકરણના નામથી જાણાય છે અને તેની રચના સંસ્કૃત સૂત્ર રૂપે કરવામાં આવી છે. તેમાં સૂત્રોની ગ્રંથના એવી સુંદર રીતે કરવામાં આવી છે કે જેના અર્થના ઉત્તમ ગૌરવ સાથે વિષયનો ઉદ્દેશ સારી રીતે સચવાયેલો છે. તેની ઉપર કરવામાં આવેલી વૃત્તિ સૂત્રાર્થનું સ્ફોટન કરવામાં ઘણીજ ઉપયોગી છે. જે વિષય સૂત્રમાં ઊદ્દિષ્ટ હોય તેનું રૂપ જેવું સૂત્રકારે આલેખ્યું હોય, તેવું ઉત્તમ રીતે મૂલને અધિક પ્રકાશ મળે તેમ સ્પષ્ટ કરવામાં વૃત્તિકારે પોતાની કુશલતા સારી રીતે બતાવી આપી છે. મૂલ ગ્રંથ-

ઢાં સૂત્રનો જે અર્થ દર્શાવ્યો હોય, તેમા શુ ગૂઢન્ય છે ? એ સમજાવવાને માટે વૃત્તિકારે કોઈ કોઈ સ્થલે ઘણુ માત્ર વિવેચન કરેલુ છે

આ ત્રયના મૂલ તર્કા મહાનુભાવ શ્રીહરિભક્તસૂરિ દેવેએ જેન ઇતિહાસમા આદ્યે ને સુ માલીંગ ત્રયોના કર્તા તરીકે પ્રખ્યાત છે, તેમની કૃતિમા અદ્ભુત અને સુપ્રોધક ગ્થનાનુ દર્શન થાય, એમા ઘણા આશ્ચર્ય નથી તે મહાનુભાવ ત્રય માટે મુનિઆ અને ગૃહ્યના ધર્મા જતાવવાને માટે આ ઠપચોગી ત્રયની યોજના કરી છે, અને તેની અદર એ ભિદ્ધિ વિષયને મારી રીતે વિવેચન કરી સમજાવ્યો છે વિષય, મળ ધ, પ્રયોજન અને અધિકાર એ ચાર અનુભવની ઘટના કરી ત્રય તર્કાએ લેખના આગ્ર વ્યવસ્થાને સુક્તિ પૂર્વક વિવેચન કર્યુ છે સૂત્રના ઢુઠા ઢુઠા ગાંધોથી યતિ અને ગૃહ્યના ધર્મ વિષયનો અનત લઘુ દર્શાવી કર્તાએ આ ધર્મ બિદ્ધુપે એક અપૂર્વ ધર્મ મહિતા ત્રયિત કરેલી છે તે માથે મૂત્રશ્રખલા એવી રમણીય ગોઠવી છે કે, જે ઊપચી મિદ્ધા ઢેલા ધર્મના નિયમે ક્રમાનુસાર સ્મૃતિ નિયમમા ગ્લી શકે જે

આ ઠપચોગી ત્રયની વૃત્તિ શ્રો મુનિચ દ્રસ્ટિએ એ એટલી છે સૂત્રની ત્રયના મા દર્શાવેલા ગાંધોના અર્થનુ સ્પષ્ટીકરણ કરી તે હપગ ઊપયુક્ત વિવેચન આપવામા આગ્યુ છે ધર્મના ગાંધન વિષયને અગે જે ઘણુ મૂચક અગ્રો મૂત્રકારે દર્શાવ્યા છે, તેમને વૃત્તિકારે પોતાની નિગાલ બુદ્ધિથી પહોંચિત કરી તે તે વિષયના વ્યવસ્થાને મારી રીતે પ્રતિપાદન કરેલ છે કોઈ કોઈ પ્રમગે મૂલ વિષયની પુષ્ટિને માટે ખીલત પ્રમાણિત ત્રયોના પ્રમાણે આપી મૂત્ર વાળીના આશયને વિશેષ પ્રમાણભૂત પલુ કરી જતાવ્યો છે, આથી મલ ત્રયની મહત્તામા વૃત્તિકારે મોટો વધારો કર્યો છે, એમ નિ સ્પષ્ટ કરેલુ જોઈએ

મુનિ વર્ગ અને ગૃહ્ય વર્ગના મામાન્ય અને વિશેષ ધર્મને દર્શાવનારા આ ત્રયના આઠ અધ્યાય કે આઠ ભાગ પાડવામા આવ્યા છે, તેમા પહેલા ગૃહ્ય ધર્મ વિધિ નામના અધ્યાયમા ગૃહ્ય ધર્મનુ વ્યવસ્થા પ્રતિપાદન કરેલુ છે ધર્મ એ ગૃહ્યની વ્યાખ્યામા વૃત્તિકારે ભિન્ન પ્રકારે ઠાડપોઠ કરી ધર્મના ગુદ લમણે મિદ્ધા કરી જતાવ્યા છે ગૃહ્ય ધર્મની યોજના મેલવવા માટે ગૃહ્યને ઢેવા ધર્મા રહેલુ જોઈએ ? એ વાત પ્રથમ દર્શાવી ગૃહ્યના ભિન્ન આચારો એવી નરમ રીતે વર્ણવ્યા છે કે જેમા ગાંધ્ય વર્તનનો મુખ્ય મુખ્ય ગર્વ મહાત્મા આવી જાય છે

ખીલત દેશના વિધિ નામના અધ્યાયમા ધર્મની દેશના આપવાની યોજના વિશે કરેવામા આગ્યુ છે કેના ગૃહ્ય ધર્મની દેશના આપવાને યોગ્ય છે ? અને તે યોજ્ય એવા ગૃહ્યને ધર્મનો ઉપદેશ કેવી રીતે—કેવી પદ્ધતિએ આપવો ? તે વિષ

ક્રમોનુસાર ઉત્તમ વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. તેમાં ચતુર્વિધ ઠધાઓમાંથી આલે-
પણી કથાનું વિવેચન કરી અને તેના આચાર, વ્યવહાર, પ્રજ્ઞાપિત અને દષ્ટિ-
વાદ એવા ચાર ભેદો લક્ષણ પૂર્વક દર્શાવી વૃત્તિકારે એ વિષયને સારી રીતે પદ્ધતિ
કરેલો છે. તે પછી જ્ઞાનાદિ આચાર તેના પાલવાનો પ્રકાર અને તેને અંગે કરવા યો-
ગ્ય એવા ઉપદેશના પ્રકારની સૂચના કરી તે વિષયને સમાપ્ત કરવામાં આવ્યો છે.

ત્રીજા ગૃહસ્થ ધર્મ વિધિ નામના અધ્યાયમાં ધર્મને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય
એવા ગૃહસ્થને ધર્મ આપવાનો ઉત્તમ વિધિ દર્શાવ્યો છે. સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત થયા
પછી અભુવત વગેરેને ગ્રહણ કરવાની યોગ્યતા દર્શાવી, સમ્યગ્દર્શનનું લક્ષણ, અ-
ભુવત વગેરે આપવાનો પ્રકાર અને તેના અંગે કરવામાં આવેલા વિશેષ વિવેચન-
માં એક ગૃહપતિના પુત્રની સવિસ્તર કથા આપવામાં આવી છે. તે પછી યોગ-
શુદ્ધિ, વંદન શુદ્ધિ, નિમિત્ત શુદ્ધિ, દિક્કશુદ્ધિ અને આગારશુદ્ધિના સ્વરૂપ, પાંચ
અભુવત, ત્રણ ગુણવત, ચાર શિક્ષાવત અને વ્રતદાનનું સ્વરૂપ અને તેના અતિચારો
દર્શાવી તેમના ત્યાગ કરવા પૂર્વક ગૃહસ્થનો વિશેષ ધર્મ બતાવ્યો છે.

ચોથા યતિવિધિ નામના અધ્યાયમાં યતિ-મુનિના સામાન્ય ધર્મનો આરંભ
કરતાં પ્રથમ વિધિથી ગૃહસ્થધર્મને સેવનારો પુરૂષ ચારિત્ર મોહનીય કર્મથી મુકાય
છે, એ વાત દર્શાવી મુનિના સ્વરૂપનું દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવ્યું છે. કેવો પુરૂષ
દીક્ષા લેવાને યોગ્ય છે? એ વિષે ઇસારો કરી દીક્ષાની યોગ્યતાના સોળ ગુણો અને
ગુરૂના પંદર ગુણો ઉત્તમ પ્રકારે દર્શાવવામાં આવ્યા છે. અને તે વિષે બુદ્ધા બુદ્ધા
મતના વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો પ્રગટ કરવામાં આવ્યા છે. પ્રવ્રજ્યા લેનારા પુરૂષના પ્રશ્ન,
આચાર અને તેની પરીક્ષાનો ક્રમ અને યતિધર્મની યોગ્યતા પ્રતિપાદન કરી એ
અધ્યાય સમાપ્ત કરવામાં આવ્યો છે.

પાંચમા યતિધર્મવિધિ નામના અધ્યાયમાં યતિપણું કેવું હુષ્કર છે? એ
વાત દર્શાવી, તેનું પરમાનંદરૂપ મોક્ષફલ જણાવી યતિધર્મના સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ
એવા બે ભેદ વિવેચન પૂર્વક વર્ણવી બતાવ્યા છે. તે પ્રસંગે દીક્ષા આપવાને અયો-
ગ્ય એવા બાલ, વૃદ્ધ વગેરે પુરૂષોના દોષો વૃત્તિકારે ઉત્તમ પ્રકારે વર્ણવી બતાવ્યા
છે. તે પછી મુનિએ કેવી રીતે વર્તવાનું છે? તે પ્રસંગે મુનિના વર્તનનો ઉત્તમ
ચિતાર આપી એ અધ્યાયને સમાપ્ત કરવામાં આવ્યો છે.

છઠા યતિધર્મ વિષય નામના અધ્યાયમાં સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ યતિધર્મના
સૂક્ષ્મ તત્ત્વો દર્શાવ્યા છે. પરોપકારવૃત્તિ, ત્રિવિધ યોગસાધન, વગેરે બતાવી નિ-
રપેક્ષ યતિધર્મ ને યોગ્ય એવા પુરૂષની બાહ્ય અને આંતર પ્રવૃત્તિ પ્રતિપાદિત કરી
છે અને સમ્યગ્દર્શનાદિ ત્રણ રત્નોને કર્મ ક્ષયના કારણ બતાવી સ્વસ્વભાવનો ઉત્ક-
ર્ષ અને તે થવાનું કારણ સ્પષ્ટ કરી ઊચિત અનુષ્ઠાનની શ્રેયસ્કરતા સિદ્ધ કરી છે. ત્યા-

૦ બાદ મોક્ષના અગરૂપ લાવનાનું સ્વરૂપ અને ફલ તે વિષયને વૃત્તિકારે ઉત્તમ
 જીતે ચચ્યા છે તે પ્રમગે વચનના ઉપયોગના પ્રભાવ રૂપે શ્રી ભગવતના અમરણ
 નું, ભક્તિનું અને ધ્યાનનું મહા ફલ કહી યતિ ધર્મની પરમ ઉત્કૃષ્ટતા મિદ્ધ કરી
 છે આ પ્રમગે પ્રવૃત્તિના દોષો દર્શાવી આગ્નિના શુદ્ધ પરિપામનો મહિમા બતાવ્યો
 છે અને છેવટે ભવોપચાહી કર્મથી મુક્ત થવાનો પ્રકાર દર્શાવી સર્વથા કર્મરહિત
 થતા સર્વ દુખના અતને દર્શાવી એ અધ્યાય પૂર્ણ કરવામા આવ્યો છે

માતમા ધર્મ કુલ વિધિ નામના અધ્યાયમા ધર્મના ફલ વિષે વિવેચન
 કરવામા આવ્યું છે અનંતર અને પર પર એવા ફલના બે પ્રકાર દર્શાવી, તે પ્રત્યે-
 કનું સ્વરૂપ બતાવવામા આવ્યું છે તે પ્રમગે ધર્મની પ્રાપ્તિને અવમગે કેવી મ પત્તિ
 મળે છે, તે વિષે વિવિધ પ્રકારની જીવની પરિપતિની વૃદ્ધિનું વિવેચન કરી જીવના
 વીર્યનો ઉદ્ભાવ ગાથી થાયછે? એ વાત સવિસ્તર દર્શાવી અને તેમા તેના હેતુઓનું
 સ્પષ્ટીકરણ મારી રીતે કરેલું છે તેની અદર બધના હેતુનું દિગ્દર્શન કરાવી શુભ
 અને અશુભ પરિપામ વિષે માત્ર વિવેચન કરેલું છે તે પછી છેવટે ધર્મરૂપ ચિંતા
 મળિનો અનુષ્ઠાન અને લોકોત્તર મહિમા વર્ણવી એ અધ્યાયને સમાપ્ત કરવામા
 આવેલો છે

આઠમા ધર્મફલ વિધિ નામના અધ્યાયમા અતિ શુદ્ધ ધર્મના અભ્યાસથી
 તીર્થકરપણુ પ્રાપ્ત થાય છે એ વાતનો ઉપન્યાસ કરી આગ્નિની પ્રાપ્તિ, આરિત્રની
 માથે આત્માની એકતા, ધ્યાન મુખનો યોગ અને લગ્નિયોની પ્રાપ્તિના ક્રમવાર
 લાલ જાણવી આઠમા અપૂર્વકગા ગુણુ ધ્યાનની પ્રાપ્તિ, અને ક્ષપકમેલ્લી કરવાનું
 સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરી પર પરાએ મોહ માગરને ઉતરી કેવલજાની થઈ પરમ મુખ-મો-
 ક્ષનો લાલ મેલવાય, એ વાત જાણવી છે આ પ્રમગમા મહાનુભાવ વૃત્તિકારે અ
 પૂર્વકગાને અગે ઘણું વિવેચન કરી ધર્મની વિવિધ પ્રકૃતિઓને બધાવવાનો
 ઉત્તમ ક્રમ દર્શાવી પ્રસ્તુત વિષયને વિશેષ પદ્ધતિત કર્યો છે તે પછી રાગ, દ્વેષ
 અને મોહાદિ આત્માના દોષનું યથાર્થ સ્વરૂપ બતાવી પરમેશ્વરપાણી પ્રાપ્તિના
 પગ્મ મુખને દર્શાવી મિદ્ધ ભગવાનની ગતિ અને ચિત્તિનું સ્વરૂપ ઉત્તમ પ્રકારે
 બતાવ્યું છે અને સિદ્ધ ભગવાનને નિરૂપમ મુખની મિદ્ધિ કેવી જીતે થાય છે? એ
 વાત જાણવી તે પર શ્રદ્ધા રાખવાનું કહી છેનરે આ મનુષ્ય શેન રૂપ પૃથ્વીને વિષે
 જીવ શુદ્ધ ધ્યાન રૂપ અગ્નિવડે કર્મરૂપી ઇધાનાને બાલી બ્રહ્મ નામથી પ્રમિદ્ધ એ
 વા પરમ પદ-મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરે છે, એ વાત દર્શાવી છે અને તે પછી ત્યા આઠમા
 અધ્યાયની સમાપ્તિ સાથે આ વિવિધ તત્ત્વોના મહાન આનંદરૂપ અથની સમાપ્તિ
 કરવામા આવી છે

અથર્વા મહાનુભાવ હરિભટ્ટ મુનિએ મુન-માગમરૂપ મહાન માગરમાંથી

ઉદ્ધાર કરેલા આ ગ્રંથને એક ખિંદુ રૂપ ગણી તેનું નામ ધર્મખિંદુ આપેલું છે, પણ આ ઉપયોગી ગ્રંથ આધુનિક જૈન પ્રજાને એક વિવિધ જ્ઞાનનો મહાસાગરરૂપ થઈ પડે તેવો છે. આ મહાન્ ધર્મ ગ્રંથની અપ્રાધ્યાયી જો મુક્તાંમણિની માલાની જેમ, કંઠમાં ધારણ કરી રાખવામાં આવે તો તેનો અભ્યાસી ચાવજીવિત સદાચાર, સન્નીતિ અને સદ્ધર્મનો પરમ ઉપાસક બની પરિણામે પરમપદનો અધિકારી બને છે.

આ પ્રમાણે ગૃહસ્થ અને યતિધર્મને વિસ્તારથી પ્રતિપાદન કરનારો આ ગ્રંથ સર્વ જૈનવર્ગને અતિ ઉપયોગી છે. ગ્રંથની યોજના એવી ઉત્તમ પદ્ધતીથી કરવામાં આવી છે કે, જે મનનપૂર્વક વાંચવાથી અધિકારી પોતાના અધિકાર પ્રમાણે સ્વ-કર્તવ્યના સ્વરૂપને સારી રીતે જાણી શકે છે. ઉપરાંત જૈનધર્મના આચાર, વર્તન, નીતિ, વિવેક, અને વિનયના શુદ્ધ સ્વરૂપ સાથે તત્ત્વોના રહસ્યને સારી રીતે સમજી શકે છે.

મુનિ અને ગૃહસ્થ એ દ્વિપુટી જો આ ગ્રંથને આદ્યંત વાંચે તો સ્વધર્મ—સ્વ-કર્તવ્યના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણી પોતાની મનોવૃત્તિને ધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષની શીતળ છાયાની આશ્રિત કરી અનુપમ આનંદના સંપાદક બને છે. ગ્રંથ લેખનની શૈલી, અંદરના સિદ્ધાંત તથા પ્રાસાદિક લાપા સર્વ શિષ્ટ જનોની પરમ સ્તુતિના પાત્ર હોઈ મનોબલ, મનોભાવ, અને હૃદયશુદ્ધિને વધારનારા છે, કુંઠામાં કહેવાનું કે, આ સંસારમાં પરમ શ્રેય માર્ગે જીવી મોક્ષ પર્યંત સાધન પ્રાપ્ત કરવાની શુભ ભાવના ભાવનાર મુનિએ તેમજ ગૃહસ્થે મહાનુભાવ હરિભદ્રસૂરિની પ્રતિભાનો આ પ્રસાદ નિરંતર પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય છે.

આ ગ્રંથના કર્તા મહાનુભાવ હરિભદ્રસૂરિનો ઇતિહાસ જૈન વર્ગમાં પ્રખ્યાત છે, તેથી તે વિશે વિશેષ લખવાની જરૂર નથી, તો પણ સંક્ષેપમાં કહેવાનું કે જૈન-ધર્મના ધુરંધર પંડિતોમાં અગ્રગણ્ય એવા એ મહાનુભાવ વિક્રમના છઠા સૈકામાં આ ભારત વર્ષને અલંકૃત કરતા હતા. તેઓ ચિતોડના રાજા જિતારિના પુરોહિત પ્રાધ્વાણ હતા. સંસારી અવસ્થામાં પણ તેમનું નામ હરિભદ્રજ હતું. તેમણે પોતાના કુલની પરંપરાના ધર્મ પ્રમાણે વેદ તથા વેદાંગનો સારો અભ્યાસ કર્યો હતો. તે સમયે આર્હત ધર્મના વિદ્વાન્ મુનિઓનો પ્રચાર તે દેશમાં થયા કરતો હતો. પ્રાધ્વાણ હરિભદ્ર યાકિની નામની એક સાધ્વીના મુખથી ગાથા સાંભળીને આશ્ચર્ય પામ્યા હતા. તે પછી તે સાધ્વીની દ્વારા તે નગરમાં રહેલા જિનભદ્ર નામના આચાર્યનો તેમને સમાગમ થઈ આવ્યો હતો, તે વિદ્વાન્ સૂરિવરના સમાગમથી હરિભદ્ર આર્હત ધર્મના તત્ત્વો ઉપર તત્કાલ શ્રદ્ધાલુ થયા હતા અને તેજ વખતે તે આર્હતી દીક્ષાથી અલંકૃત થયા હતા. થોડા સમયમાંજ એ મહાનુભાવ જૈન આગમના પારંગત થઈ સૂરિપદને પ્રાપ્ત થયા હતા.

મહાનુભાવ હરિભદ્રસૂરિએ પોતાના ચારિત્ર જીવનમાં આર્હત ધર્મની ઉન્નતિને માટે દુષ્કર કાર્યો કરેલા છે. તેમના સમયમાં ભારત વર્ષ ઉપર યૌદ્ધ લોકો ગર્વ ધરી

વિચિત્રતા હતા, તેમનો તેમણે ભાડે પરાભવ થયો હતો મહાનુભાવ હરિભદ્રસુગ્ગિના ઇતિહાસમા એક એવી વાત કહેવામા આવે છે કે, હુ સ અને ચરમહ સ નામના તે હરિભદ્રસુગ્ગિના બે ભાણેજ હતા, તેમને ગુરૂની આજ્ઞાથી તે સુરિવડે દીક્ષા આપી હતી તેઓ પ્રમાણુ શાસ્ત્રમા ઘણા પ્રવીણ થયા હતા તેમણે બૌદ્ધ મતના પ્રમાણુ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવાની ગુરૂ પામે ઇચ્છા દર્શાવી હતી સવિધ્યવેત્તા હરિભદ્રસુગ્ગિએ આજ્ઞા આપી પણ તેનું વિપરીત પરિણામ આવવાનું જણાવ્યું હતું, છતાં તેઓ ગુરૂને વિશેષ વિનંતિ કરી ગયા હતા તેઓ વેષ બદલીને બૌદ્ધોની પામે ગદ્યા પાલ છેવટે બૌદ્ધાચાર્યના જાણવામા આવ્યું કે, ‘ આ જન માધુર્યો છે ’ તેથી તેણે પોતાના ગ્રંથ સુભટોની પામે તેમનો વધ કરાવ્યો હતો આ વાત હરિભદ્રસુગ્ગિના જાણવામા આવતા તેમને ભાડે ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો અને પોતાની મન શક્તિથી ચાદસોને સુમાલીંગ ગિચ્છોની માથે બૌદ્ધાચાર્યને તેલની કડામા હોમવાનો વિચાર કરી આકર્ષ્યા હતા, પણ તેમના ગુરૂએ એ સુનિને અથોન્ય એવા કામથી તેમને અટકાવ્યા હતા તે પછી તે માનસિક મહા પાપના પ્રાપ્તિસ્થિતિરૂપે તેમણે ચાદસોને સુમાલીંગ ત્રયો ગ્રેહા છે, એમ કહેવાય છે તેઓમા અનેકાનં જપ્તતાકા, ગિચ્છદિતા નામે આવશ્યકની ટીકા, ઉપદેશપદ, લલિત વિખરના નામની અન્યવહન વૃત્તિ, જબ્દીપ મ અદિણી, જ્ઞાનપચક વિવગ્ન, દર્શનમસતિકા, દર્શ વૈકલિકવૃત્તિ, દીક્ષાવિધિ પચાશક, ધર્મબિહુ, જ્ઞાનચિત્રિકા, પચાશક, સુનિપતિ ચરિત, લગનકુહલિકા, વેદગાહાતાનિરાકરણ, શ્રાવકધર્મવિધિ પચાશક, નમગાદિત્ય ચરિત, યોગબિહુ, પ્રકરણ વૃત્તિ, યોગદૃષ્ટિ મમુચ્ચય, યદદર્શન મમુચ્ચય, પચસૂત્રવૃત્તિ, પચવસ્તુકવૃત્તિ, અદક, શોડષક, વગેરે મુખ્ય ત્રયો છે પોતાના ઉત્તમ ગિચ્છોના વિરદથી તે મહાનુભાવે પોતાના હરેક ત્રયને છેડે પોતાની કૃતિની નિગાની જાણ ‘ વિરદ ’ ગણે સુકેલો છે, તેથી વિરદ ગણેથી અકિત એવા તેમના ત્રયો અઘાપિ તેમની કૃતિને મચવે છે તે માથે પોતાની પ્રતિજ્ઞાક ‘ ચાકિની ’ નામની માધીનું નામ પણ ત્રયને અતે તેણીના ધર્મપુત્ર તરીકે તેમણે સૂચવેલું છે

આવા પ્રાત મ્મગીય અને વદનીય મહાત્માએ નર્વ જન પ્રાતનો મહાન ઉપકાર કર્યા છે, તેમણે વધારેલી જ્ઞાન મમુદ્ધિ વર્તામાન કાલની જન પ્રાતના ધાર્મિક જીવનને નર્વ પ્રાતે મમુદ્ધિમાન કરી મનમાર્ગનો ઉત્તમ ઉપદેશ આપે તેવી અઘાપિ વિદ્યમાન છે એવા મહોપજારી મહાત્માને મદઅવાનવહન અને ધન્યવાદ ઘટે છે

આ ધર્મબિહુ ઉપર મુખોધકવૃત્તિ કરના મહાનુભાવ શ્રી સુનિચ દસરિના મ વિસ્તર ઇતિહાસ મલી શમ્નો નથી, તો પાત્રતેમના ત્રયોની પ્રશન્નિ ઉપરથી એટલું જણાય છે કે તેઓ તપગચ્છમા થયેલા કેવેદ્ર ગટ્ટી (નેમિચ દસરી) નાગિધ્ય હતા ગાથાકોગ, તીર્થમાવા મનવ અને જન તથા કુલ નામના ત્રયો અને આ ધ

મર્ષિન્દુની વૃત્તિ એટલી તેમની કૃતિ સાંપ્રતકાલે જીવામાં આવે છે. તે ઉપરાંત કિંદય પ્રભસૂરિને નેમચંદ્રસૂરિએ રચેલા પ્રવચનસારોદ્ધાર ઉપર વિષમ પદ વ્યાખ્યા નામની ટીકામાં સહાય આપનાર તરીકે પણ તેમનું નિર્મલ નામ દૃષ્ટિ માર્ગે આવે છે.

આ પ્રસંગે ઠહેવું જોઈએ કે, ધર્મર્ષિન્દુ જેવા ઉત્તમ અંથનું જીવન જે વિશેષ ઉપયોગી થયેલ છે, તે વૃત્તિકાર મુનિ ચંદ્રસૂરિને પૂર્ણ આભારી છે. તે મહાનુભાવે રચેલી વૃત્તિની અંદર કર્તાના આશયના પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપનું દર્શન થવા સાથે મૂલ વિષયના પોષકરૂપ બીજા અનેક વિષયોનો ઉત્તમ ગોષ પ્રાપ્ત થાય છે.

છેવટે આનંદ સાથે જણાવવાનું કે મુનિવર્ગ અને ગૃહસ્થ વર્ગના સામાન્ય અને વિશેષ ધર્મને જણાવનારા આર્હત ધર્મના આંતર સ્વરૂપને પ્રતિપાદન કરનારા અને ગૃહ, ધર્મ અને નીતિના તત્ત્વોથી ભરપુર એવો આ અને બીજા આવા અનેક ઉપયોગી ગ્રંથો શ્રીમાન વિજયાનંદસૂરિ (આત્મારામજી મહારાજ) ના પરિવાર મંડળની અપૂર્વ કૃપાવડે પ્રસિદ્ધ કરવા ભાગ્યશાળી થયા છીએ. જેથી તે પરમ ગુરુરાજના શિષ્ય મંડલનો અંતઃકરણથી આભાર માનીએ છીએ.

આ ગ્રંથની પાંચસો કોપી આ સભાએ પોતાના તરફથી પ્રસિદ્ધ કરી છે, અને પાંચસો કોપી મુનિરાજ શ્રી ચારિત્રવિજયજી મહારાજના સદ્ઉપદેશથી મોટી-ખાખર કચ્છના રહેવાશી સ્વર્ગવાસી શેઠ કોરશી કેશવજીના સ્મરણાર્થે તેમની સુશીલ પત્ની બાઈ પુરબાઈએ, ઉદ્યાપન મહોત્સવ પ્રસંગે જ્ઞાનની પ્રભાવના કરવા નિમિત્તે કચ્છ દેશના જૈનપ્રજાની વસ્તીવાળા દરેક શહેરના જ્ઞાન ભંડારમાં એક એક કોપી ભેટ આપવા માટે આ સભા પાસે માગણી કરતા, મુદલ કિંમતથી શહેજ ઓછી કિંમતે તે ઉત્તમ કાર્ય માટે તે પાંચસો કોપી આ સભાએ તે ધર્મ ભગિની પુરબાઈને આપેલ છે. આવા ઉત્તમોત્તમ કાર્ય માટે તે ઉક્ત મુનિરાજનો અમો આભાર માનીએ છીએ, અને તે ધર્મ ભગિની પુરબાઈને ધન્યવાદ આપતાં તેનું અનુકરણ કરવા દરેક જૈન જ્ઞેનોને સુચના કરીએ છીએ.

આવા મૂળ ટીકા અને ભાષાંતર સાથેનો આ અપૂર્વ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ કરવાનો અમારો પ્રથમ પ્રયાસ હોવાથી, તેમજ આ ઉત્તમ ગ્રંથનું ભાષાંતર એક સારા વિદ્વાન લેખકની પાસે કરાવવામાં આવ્યું છે અને તેની શુદ્ધિને માટે યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે છતાં, છદ્મસ્થપણમાં સુલભ એવા પ્રમાદ તથા દૃષ્ટિ દોષાદિ દોષને લઈને કે પ્રેસના દોષને લઈને મૂલ ટીકા કે અર્થમાં કાંઈ પણ સ્પષ્ટતાના થઈ હોય તો મિથ્યા દુષ્કૃત પૂર્વક ક્ષમા માગીએ છીએ, અને વિનંતિ કરીએ છીએ કે જો કાંઈ સ્પષ્ટતા નજરે પડે તો તે અમોને જણાવવા તસ્દી લેશો, જેથી બીજા આવૃત્તિ વખતે તે સુધારવામાં આવશે.

ભાવનગર.

આત્માનંદ ભુવન,

કાશ્મીર શુકલ તૃતીયાંશ. ૧૯૬૭

આત્મ સંવત ૧૫, વીર સંવત ૨૪૩૭.

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

મી જૈન આત્માનંદ સભા.

સ્વર્ગસ્થ શેઠ કોરશી કેશવજીનું ટુંક જીવન ચરિત્ર.

શ્રીમદ્વચ્છ દેશમા આવેલ મોટી ખાખર નામે ગામમા આ શ્રેષ્ઠીનો જન્મ થયેલો હતો તેઓ જ્ઞાતે વીશા ઝોશવાળ હતા કુદરતી વ્યાપારી કુનેહથી તેઓ મુખમાં એક સાગ વ્યાપારી બની ન્યાયોપાર્જીત દ્રવ્યથી લક્ષાધિપતિ બન્યા હતા જ કે તેઓને ગુજરાતી શિક્ષણ પણ જમાનાને અનુસરીને પુરતું મળેલ નહીં હતું, તો પણ જમાનાના બળની કેળવણીની આવશ્યકતા અને ઉપયોગીતા તેઓ મારી રીતે મમજી શક્યા હતા તેઓ પોતાની જ્ઞાતિમા વ્યવહારિક તેમજ ધાર્મિક કેળવણી પ્રમરાયલી જોવાને ઘણાજ ઉત્સુક હતા એટલું જ નહીં પણ હાલમા કેટલાક દાખલાઓ જોવામા આવે છે, તેમ શારીરિક શુશ્રુષામા કે બીજી મોજશોખમા નહીં ક્રમાતા તેઓ પોતાના ન્યાયોપાર્જીત દ્રવ્યનો શુભ ઉપયોગ કરવાનાજ વિચારો કરતા હતા, અને શુભ કાર્યો કરવામાજ જન્મની માફકતા માનતા હતા શ્રીમાન હતા સાદાઈમા રહેવું તેમને વધારે પ્રીય હતું લઘુતા તેજ પ્રભુતા એ તેમનું મન્તવ્ય હતું. તેમને વાલખાઈ અને પુરખાઈ નામે બે મ્ત્રીઓ હતી, કર્મના મ યોગે તેમના થયેલા મતાનો દીર્ઘાયુષી ન નીવડ્યા આથી તેમને મ મારી વામના તરફ વધારે વિગ્ઢતલાવ ઉત્પન્ન થયો પુત્રાદિક નામ રાખવાની અજ્ઞાનતાનો તેમને ખ્યાલ થયો, અને શુભ કાર્ય કરવા એજ નામના એવી તેમની પ્રતીતિ થઈ તેમજે બુદ્ધા પ્રકારની મખાવતો અને ધાર્મિક કાર્યમા પોતાના દ્રવ્યનો વ્યય કરવાનું શક્યું તેમની અનેક મખાવતોમા નીચેની સખાવતોનો પણ સમાવેશ થાય છે

૩૧ ૧૩૦૦૦૭ તેર હજાર રૂપીઆ આપી મુખઈ માહવી ખડકપર ચાલતી શ્રી દેરાવામી કચ્છી વીશા ઝોશવાળ પાઠશાળાની ગરૂઆત કરી જેને તેમના બીજા જ્ઞાતિ બધુઓએ ટેકો આપવાથી આજે તે મધ્યા લગભગ રૂપીઆ પચામ હજારથી વધારેનું ફંડ ધરાવે છે જેમાથી આ શાળા ચાલે છે, તેમા વ્યવહારિક—ગુજરાતી અંગ્રેજી તેમજ ધાર્મિક અભ્યાસ કગવવામા આવે છે આ શાળાના ત્યાપક તરીકેનું માન મરહુમ શેઠનેજ આપવામા આવ્યું છે

૩૨ ૧૦૦૦૦૭ દશ હજાર રૂપીઆ ખરચી કચ્છ દેશમા ખાગીરાડથી લખપત મુખી-

ના કાંઠા ઉપર માછલાં પકડવાનો ધંધો બંધ કરાવી કરોડો લાખોને અભયદાન આપ્યું. આ લાખદ્યાતુ મહાન્ કાર્ય કરી તેમણે મહાન પુણ્ય ઊપાર્જન કર્યું કહેવાય.

કે. ૧૨૦૦ગુ બાર હજાર કોરી આપી પોતાના વતન કચ્છ મોટી ખાખરમાં ધાર્મિક પાઠશાળા સ્થાપવાની પહેલ કરી જેને તેમના જ્ઞાતિ બંધુઓ તરફથી સારો ટેકો આપવામાં આવ્યો છે. આ ઉપરથી એમ સમગ્ર શકાય છે કે તેઓ પોતાની જ્ઞાતિમાં પ્રિય હતા, અને તેમના દરેક કાર્યને જ્ઞાતિ અનુમોદન આપી વધાવી લેતી આવી છે.

કે. ૨૫૦ગુ પચીસસો કોરીના ખર્ચે કચ્છના બાવન ગામોના દેરાસરોમાં પોતાની માંદગી સમયે પૂજાઓ ભણાવી હતી.

કે. ૧૦૦ગુ એક હજાર રૂપીઆથી આબુ ઉપર ધર્મશાળામાં સહાયતા આપી જે હજુ મોજુદ છે.

કે. ૧૦૦ગુ એક હજાર રૂપીઆથી અચલગઢ ઉપર ધર્મશાળામાં મદદ કરી હતી તે હજુ મોજુદ છે.

કે. ૨૫૦ગુ રૂપીઆ પચીસસો ખર્ચે મુંબઈમાં કચ્છી વીંશા ઓશવાળની જ્ઞાતિમાં જર્મન સ્ત્રીલવરની થાળીનું લહાણું કર્યું હતું, આવા અનેક શુભ કામો કરતાં આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં સંવત્ ૧૯૬૪ ના ફાગણ શુદ્ધ ૧૩ ના દિવસે દેહત્યાગ કર્યો.

તે વખતે તેમની સ્ત્રી વાલબાઈ હયાત નહીં હતા. તેઓ પોતાના પતિની હયાતિમાંજ પંચતવને પામ્યા હતા. આ વખતે તેમની સદ્ગુણી સ્ત્રી પુરબાઈ હયાત હતા. જુના વિચારના માણસો સ્ત્રીધી રીતે નહીં તો બીજી રીતે દીર્ઘદૃષ્ટિના કામ કરનારા હોય છે. અને તેવુંજ આ શ્રેષ્ઠીના સંબંધમાં બન્યું. સર્વ કોઈ જાણે છે કે, બીન વારસ શ્રીમંતો પોતાની પવિત્ર સ્ત્રીઓ હોવા છતાં પોતાની મિલકતની વ્યવસ્થા માટે ટ્રસ્ટીઓ નીમે છે, જેના પરિણામમાં અનેક પ્રકારના ઝઘડા ઉત્પન્ન થાય છે. કુલીન સ્ત્રીઓને ટ્રસ્ટીઓના પગથીઆ ઉપર પગ ઘસવા પડે છે. અને ન્યાયની અદાલતમાં રખડવું પડે છે. આવી દરેક પ્રકારની વિડંબનામાંથી પોતાની સદ્ગુણી સ્ત્રીને બચાવવા ખાતર પોતે ટ્રસ્ટ નહીં કરતાં પોતાની વિલક્ષ્મિ-

લક્તની કુલ મુખત્યારી પોતાની સ્ત્રી પુરુષાધને સોપી તે સ્ત્રી ઉપર તેમનો પુરતો વિશ્વાસ હોવાથી તેણીના હાથે તેમની મીલકતની સારી વ્યવસ્થા થશે એમ તેઓને પુરી ખાતરી હતી

આ પવિત્ર બાધએ પોતાના મહાગત પતિની ઇચ્છાને અનુમરીને કેવા ગુલ કામો કર્યા તે જણાવવા અસ્થાને નહીં ગણાય આ સુશીલ બાધ પોતે મોટી મીલકતની સ્વતંત્ર માલિક થવા છતાં મીલકુલ સ્વચ્છ નહીં બનતા પોતાના ધણીની મીલકતની સારી વ્યવસ્થા કરવા તંપર રહી, દીર્ઘકાલ હાથમ રહે તેવા કામો કરવા માઝ્યા મહુગુડના ઉપદેશથી બાધ પુરુષાધએ મુબઈ પુરુષાધ કન્યાશાળા ખુલી મુકી છે તેમા શરૂઆતમાજ પોતે રૂપીઆ પચીસ હજારની રકમ આપી છે આ શાળામા ગુજરાતી, ઇંગ્લેશ, સંસ્કૃત, ધાર્મિક અભ્યાસ ઉપરાત શીવણ ગુથણ વગેરે હુન્નરો પણ શીખવવામા આવે છે ૭૭ ખાખરમા આ બાધએ ચાર હજાર રૂપીઆ આપી કન્યાશાળા સ્થાપી છે તેઉપરાત તેકન્યાશાળાને બે ઘર જેની ઠીમત રૂપીઆ પાંચ હજારની છે, તે અર્પણ કર્યા છે તેમાથી એક કન્યાશાળાના ઉપયોગમા વપરાય છે. એકમા પોતાની હયાતી મુખી પોતાનો હક રાખી પોતાની હયાતી બાદ કન્યાશાળાને અર્પણ કરેલ છે

આ બાધએ ૬૨૭ કોડાઈમા દશ હજાર ડોરી આપી કન્યાશાળા ટરી છે ૮૪ મોટી ખાખરમા ૧૬ હજાર રૂપીઆ ખરચીખણના માટે હીરાનો મુગટ તથા કુડલ કરાવ્યા છે રૂપીઆ પાંચ હજાર ખરચી મુબઈમા પોતાના ધણીની પાંદલ નાત જમણુ કર્યું છે, અને ૬૨૮મા પણ તેટલીજ રકમ ખરચી નાત તેડું મોટી ખાખર ખાતે કર્યું છે

પાત્રીતાણુનો સઘ કાઢવામા રૂપીઆ બે હજાર ખરચેલા છે તે ઉપરાત નીચે મુજબના ખરચ આ બાધએ કરેલા છે

- ૩૧ ૩૦૦૦૭ ત્રણ હજાર ખરચી ૬૨૪ મોટી ખાખરમા અનુતરખાનુ બ ધાવ્યુ
- ૩૧ ૧૦૦૦૭ ૬૨૭ બીદડાની કન્યાશાળામા આપી
- ૩૧ ૨૦૦૦૭ ૬૨૭ દેશગુરમા ચાદીની આગી કગવી
- ૩૧ ૨૦૦૦૭ પાત્રાપોળમા ગાયો માટે ધામ મોડ્યુ
- ૩૧ ૧૫૦૦૭ ૫ દરમોના ખર્ચે ૬૨૭ મોટી ખાખર, કોડાય અને આમળીયામા

જર્મન સ્ત્રીલવરની થાળીની લાણી કરી છે.

૩૧. ૨૫૦૭ પચીસચોના અર્થે મુંબઈમાં જર્મન સ્ત્રીલવરના વાસણની લાણી કરી છે.

૩૧. ૬૦૭ શ્રી વણથળી ધર્મશાળામાં આપ્યા છે.

આ ઉપરાંત આ બાઈએ આ પુસ્તક છપાવવામાં સાડા પાંચમો રૂપીઆ આપ્યા છે. અને પોતાના જ્ઞાનપાંચમના ઉજમણાની સાર્થકતા કરી છે.

કેટલાક લોકો ઉજમણા કરે છે તો ચંદરવા પુઠીઆ તથા જમણવાર અને લાણી પ્રભાવનામાં હજારો રૂપીઆ ખર્ચી નાંખે છે. નામ જ્ઞાનપાંચમનું ઉજમણું અને જ્ઞાનના ડબ્બા ખાલી રાખ્યા હોય છે. નામની બે ચાર રૂપીઆની ચોપડી મૂકી ઉજમણા કરે છે તે કરતાં આવી રીતે જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરીને ઉજમણા કરવા તેજ ખરા ઉજમણા કહેવાય. અમો આ બાઈને વારંવાર ધન્યવાદ આપીએ છીએ. અને ખીલ હમારી ખેડેનો પણ ખેડેન પુરબાઈનો દાખલો લેશે અને પોતાના ધનની, મનની સાર્થકતા કરશે, તેવા હેતુથી આ સંક્ષેપમાં જીવન ચરિત્ર આપ્યું છે. કેમકે કરવું, કરાવવું અને અનુમોદવું, એ ત્રણે બરાબર છે. તેથી અમો આ શેઠના તેમજ અમારી ધર્મલગની બાઈ પુરબાઈના શુભ કાર્યની અંતઃકરણ પૂર્વક પ્રશંસા કરી આટલેથી વિરમીએ છીએ. વળી તે સાથે ભલામણ કરીએ છીએ કે હવે પોતાની જીંદગીમાં અનેક શુભ કાર્યો કરી જૈનશાસનને દીપાવશે.

विषयानुक्रमणिका.

प्रथम अध्याय.

(गृहस्थधर्मविधि.)

विषय.

अध्याय. पृष्ठ.

मगन्नाचरण	१	१
धर्मना फल.	१	५
धर्म कोने कहेवो ?	१	६
धर्मना वे जेद.	१	१०
गृहस्थना सामान्य धर्मनु स्वरूप.	१	११
गृहस्थनु अनिष्ट आचरण.	१	१२
गृहस्थे न्यायोपार्जित द्रव्य मेझवतु.	१	१३
अन्यायोपार्जित अव्यनु फल.	१	१५
न्यायोपार्जित अव्यथी यता लाज.	१	१७
अन्यायोपार्जित अव्यथी यता गेरलाज.	१	१९
✓ गृहस्थ धर्ममां विवाह करवानो प्रकार.	१	२०
✓ विवाह समथ कोनी साथे जोरुवो ?	१	२०
✓ आठ प्रकारना विवाह.	१	२१
गृहस्थ धर्ममां वर्त्तवानी रीत.	१	२५
शिष्टाचारनी प्रशंसा.	१	२६
अतरंग छ शत्रुओनो त्याग.	१	२७
अतरंग ठ शत्रुओना दक्षिणो.	१	२७
✓ गृहस्थे केवा स्यानमां वास करवो ?	१	२७
गृहस्थे योग्य पुरुषनो आश्रय लेवो.	१	२९
सदाचारी पुरुषनो सग कर्तवो.	१	३०
✓ केवे स्याने गृहवास करवो ?	१	३०

વિષય.

અધ્યાય. પૃષ્ઠ.

કેવા ઘરમાં વસવું ?	૧	૩૨
ગૃહસ્થે કેવો વેષ રાખવો ?	૧	૩૪
ગૃહસ્થે ઘર સ્વર્ચ કેવી રીતે કરવો ?	૧	૩૫
દેશાચાર પાલ્લવો.	૧	૩૬
પાપસ્થાનોમાં પ્રવૃત્તિ ન કરવી.	૧	૩૬
અવર્ણવાદનો ત્યાગ કરવો.	૧	૩૭
સદાચારીનો સંગ કરવો.	૧	૩૮
માતા પિતાની પૂજા કરવી.	૧	૩૯
કોફને હઠેગ ન થાય, તેમ પ્રવર્તવું.	૧	૪૧
પોષ્યવર્ગનું પોષણ કરવું.	૧	૪૧
દેવ, અતિથિ અને ગરીબોની સેવા કરવી.	૧	૪૫
ગૃહસ્થે નોજનના નિયમો પાલ્લવા.	૧	૪૭
ગૃહસ્થે દેશકાલ વિરુદ્ધ ચાલવું નહીં.	૧	૫૦
યોગ્યતા પ્રમાણે લોકવ્યવહાર આચરવો.	૧	૫૧
જ્ઞાનવૃદ્ધ પુરુષોની સેવા કરવી.	૧	૫૩
ધર્મ, અર્થ અને કામને હપઘાત ન થાય, તેમ આચરવા—	૧	૫૩
પોતાની શક્તિ વિચારીને કામ કરવું.	૧	૫૬
હંમેશા ધર્મ સાંજલવો.	૧	૫૮
કદાગ્રહ રાખવો નહીં.	૧	૫૯
ગુણ હપર પદ્ધપાત રાખવો.	૧	૫૯
બુદ્ધિના આઠ ગુણોનો યોગ કરવો.	૧	૬૦
બુદ્ધિના આઠ ગુણોના લક્ષણો.	૧	૬૦
ગૃહસ્થન સામાન્યા ધર્મ પાલ્લવાનું ફલ.	૧	૬૨

द्वितीय अध्याय.

• (देशनाविधि.)

विषय.

अध्याय. पृष्ठ.

धर्मना बीज शु ठे ?.

२ ६४

धर्मदेशनानो विधि.

२ ६७

उपदेशकना यर्षो.

२ ६८

आक्षेपणी विंगरे चार कथाओना लक्षणो.

२ ७३

ज्ञानादि चार आचारो.

२ ७३

उपधानतु स्वरूप

७ ७५

ज्ञानाचारना जेदो.

७ ७५

दर्शनाचारना जेदो.

७ ७६

चा रत्नाचारना जेदो.

२ ७७

वीर्याचारतु स्वरूप.

२ ७७

ज्ञानाचारादिकतु फल.

२ ८०

उपदेश के देवतानी समृद्धितु वर्णन करतुं.

२ ८१

उत्तम कुलमा जन्म यवानु कहेवुं.

२ ८१

कल्याणनी परपरा दर्शवित्री

२ ८२

नउरा आचारनी गर्हाकरवी.

२ ८२

नउरा आचारतु स्वरूप कहेवुं.

७ ८३

उपदेशके पोने नउरा आचारनो त्याग करवो.

२ ८३

सरलता राखवी.

२ ८४

अनर्थना कारणो जणाववो.

२ ८४

नारकीना छुःखोतु वर्णन करतुं

२ ८५

छुःखानी परपरा जणाववी.

२ ८६

मोहनी निंदा करवी.

२ ८७

ज्ञाननी प्रशसा करवी.

७ ८७

पुरुषार्थतु माहात्म्य कहेवुं.

२ ८७

વિષય.

અધ્યાય. પૃષ્ઠ.

વીર્યની સમૃદ્ધિનું વર્ણન કરવું.	૨	૮૦
સિદ્ધાંતધર્મનું કથન કરવું.	૨	૮૧
ધર્મની કસોટીના ત્રણ પ્રકાર.	૨	૮૩
શ્રુત ધર્મ કોનો રચેલો પ્રમાણ ગણાય છે ?	૨	૧૦૦
સમ્યગ્વાદનો ઉપાય.	૨	૧૦૧
બંધ અને મોક્ષનો વિચાર.	૨	૧૦૨
આત્માને બંધના હેતુઓ શી રીતે ઘટે ?	૨	૧૦૭
દેહ અને આત્મા પરસ્પર જિજ્ઞાસુ માનવા વિષે વિવેચન.	૨	૧૧૦
દેહ અને આત્માનો જેદ માનવાથી શો દોષ આવે ?	૨	૧૧૩
ઉપદેશકે તત્ત્વવાદની પરીક્ષા કરવી.	૨	૧૧૬
બોધિલાક્ષણની પ્રરૂપણા કરવી.	૨	૧૧૭
કાંત, નિયતિ, કર્મ અને પુરુષના લક્ષણો.	૨	૧૧૮
ગ્રંથિજેદ થવાથી શું થાય છે ?	૨	૧૧૯
સંમક્ષિતની શુદ્ધિથી શું થાય છે ?	૨	૧૨૧
તે વિષે આચારાંગ સૂત્રનું પ્રમાણ.	૨	૧૨૧
જાવનાથી શું થાય છે ?	૨	૧૨૨
મોક્ષ ક્યારે થાય છે ?	૨	૧૨૩
મોક્ષ પટ્ટને શું ?	૨	૧૨૩
સંવેગનું લક્ષણ.....	૨	૧૨૪
કેવા માણસને ધર્મનો ઉપદેશ કરવો જોઈએ.	૨	૧૨૫
વિધિસહિત ધર્મદેશનાથી શું થાય છે ?	૨	૧૨૬

તૃતીય અધ્યાય.

(ગૃહસ્થધર્મવિધિ.)

વિષય.

અધ્યાય. પૃષ્ઠ.

કેવો પુરુષ ધર્મગ્રહણ કરવા પ્રવર્તે છે ?	૩	૧૨૮
ધર્મદાનનો વિધિ.	૩	૧૩૦

વિષય.

અધ્યાય. પૃષ્ઠ.

ગૃહસ્થના વિશેષધર્મનું સ્વરૂપ.	૩	૨૦૧
અતિચાર શાથી લાગે છે ?	૩	૨૦૨
અતિચારનો જય શાથી થાય છે ?	૩	૨૦૨
ગૃહસ્થના વિશેષધર્મને પામેલા-પુરુષની સામાન્ય ચેષ્ટાઓ.	૩	૨૦૪
તે પ્રસંગે દર્શાવેલ જિનશાસનની ઉન્નતિ કરવાની રીત.	૩	૨૧૭
વિધિનું લક્ષણ.....	૩	૨૧૮
ક્ષેત્રનું ,, 	૩	૨૧૯
ગૃહસ્થના વીજા વિશેષધર્મો.	૩	૨૧૯
યોગના ભેદ અને સ્વરૂપ.	૩	૨૨૫
સંસારની સ્થિતિના વિચારનું વર્ણન.	૬	૨૨૭
મૈત્રી વગેરે ચાર ભાવનાનું સ્વરૂપ.	૬	૨૩૦

ચતુર્થ અધ્યાય.

(યતિવિધિ.)

વિષય.

અધ્યાય. પૃષ્ઠ.

વિધિયી ગૃહસ્થાશ્રમને સેવવાનું ફળ.	૪	૨૩૪
યતિધર્મનો આરંભ.	૪	૨૩૭
યતિના લક્ષણો.	૪	૨૩૭
દીક્ષા આપવા યોગ્ય એવા પુરુષના લક્ષણો.	૪	૨૩૭
દીક્ષા આપનાર ગુરુના લક્ષણો.	૪	૨૪૦
તે વિષે જુદા જુદા મતોનું દર્શન.	૪	૨૪૪
દીક્ષા લેવા આવેલા પુરુષના પરીક્ષા વગેરેનો વિધિ.	૪	૨૫૩
માતા પિતાદિ સંબંધીઓના ત્યાગ વિષે ઔષધાદિનું દૃષ્ટાંત.	૪	૨૬૦
દીક્ષા લેનારે શુદ્ધ વસ્ત્ર જોવો.	૪	૨૬૪
દીક્ષા લેનાર પુરુષના વર્તનનો.	૪	૨૬૫

पंचम अध्याय.

(२२५५)

[illegible]

વિષય.	અધ્યાય.	પૃષ્ઠ.
ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્કનું સ્વરૂપ.	૫	૩૧૫
જાવસંદેશનાનું સ્વરૂપ.	૫	૩૨૭
સંદેશના કર્યા પછી જલ્લદી નાશ કરનારા રોગાદિ થઈ આવે તો શું કરવું ?	૫	૩૨૮
નિરપેક્ષ યતિધર્મનું સ્વરૂપ અને તેનું વર્તન.	૫	૩૩૦
ક્ષીરાશ્રવાદિદ્વધ્વિનું સ્વરૂપ અને તેનાથી કરવાના ઉપકારો.	૫	૩૩૫

ષષ્ઠ અધ્યાય.

(યતિધર્મવિષયવિધિ.)

વિષય.	અધ્યાય.	પૃષ્ઠ.
યતિધર્મના વિષયવિજાગનું વર્ણન.	૬	૩૩૮
સાપેક્ષ યતિધર્મ કેવા પુરુષને યોગ્ય છે ?	૬	૩૪૦
નિરપેક્ષ યતિધર્મ સ્વીકારવાનો કોને નિષેધ છે ?	૬	૩૪૧
નિરપેક્ષ યતિધર્મને નિષેધ કરવાના કારણો.	૬	૩૪૨
કયો પુરુષ નિરપેક્ષ યતિ ધર્મને યોગ્ય છે ?	૬	૩૪૫
નિરપેક્ષ યતિ ધર્મના વિભાગ કરવાનું કારણ.	૬	૩૪૮
ભાવના મોઢનું અંગ છે.	૬	૩૫૫
જ્ઞાનના ત્રણ પ્રકાર.	૬	૩૫૬
ભાવનાજ્ઞાનનો પ્રજાવ.	૬	૩૬૦
ભાવનાનું કારણ.	૬	૩૬૩
ભગવંતની પૂજાદિ યજ્ઞ કરવાનું કારણ.	૬	૩૬૬
દ્રવ્ય અને જાવસ્તવ વિષે.	૬	૩૬૭
સર્વમાં હિત અનુગ્રાહ પ્રધાન છે.	૬	૩૬૮
પ્રાયે કરી હિત અનુગ્રાહમાં અતિચાર હાગવાનો સંજવ નથી.	૬	૩૬૮
પ્રત્યક્ષિકાલ અને હિતક્રમના વિષે વિવેચન.	૬	૩૭૨

१. वि. १. ३. १. १. १. १.	१	३५५
२. वि. १. ३. १. १. १. १.	१	३५५
३. वि. १. ३. १. १. १. १.	१	३५५

वि. १. ३. १. १. १. १.

१. वि. १. ३. १. १. १. १.

१३-

१. वि. १. ३. १. १. १. १.

१. वि. १. ३. १. १. १. १.	१	३५५
२. वि. १. ३. १. १. १. १.	१	३५५
३. वि. १. ३. १. १. १. १.	१	३५५
४. वि. १. ३. १. १. १. १.	१	३५५
५. वि. १. ३. १. १. १. १.	१	३५५
६. वि. १. ३. १. १. १. १.	१	३५५
७. वि. १. ३. १. १. १. १.	१	३५५
८. वि. १. ३. १. १. १. १.	१	३५५
९. वि. १. ३. १. १. १. १.	१	३५५
१०. वि. १. ३. १. १. १. १.	१	३५५

विषय.	अध्याय.	पृष्ठ.
जाव शुद्धिना वे फल.	८ ४२१
परंपराए मोक्षनो ब्राह्म.	८ ४२३
ते प्रसंगे कहेंल सोल प्रकृतिआ.	८ ४२५
कपकथेणीतुं स्वरूप.	८ ४२७
जावसंनिपाततुं स्वरूप.	८ ४२८
रागतुं स्वरूप.	८ ४२९
द्वेषतुं स्वरूप.	८ ४३०
मोहतुं स्वरूप.	८ ४३१
तीर्थकरणानो विशेष महिमा.	८ ४३३
निर्वाण पामेला जीवने कर्मनो-अभाव धवानुं प्रतिपादन.	८	४४०
मुक्त जीवो पात्रा संसारमां आवना नथी तेतुं प्रतिपादन....	८	४४१
सिद्ध जीवोना सुखतुं वर्णन.	८ ४४४
केवलीने अव्ययी प्रवृत्ति अने निवृत्ति नथी तेतुं प्रतिपादन.	८	४४८
मोक्षतुं परमानंद स्वरूप.	..	८ ४५०
ते प्रसंगे शुद्ध ध्यानने अग्निंतुं रूपक.	८ ४५५
मुक्त जीवोतुं उर्ध्वगमन.	८ ४५६
ग्रंथ समाप्ति.	८ ४५७

શ્રીસર્વજ્ઞાય નમઃ ।

ધર્મવિંદુપ્રકરણમ્ ।

પ્રથમઃ અધ્યાયઃ ।

પ્રણમ્ય પરમાત્માન સમુદ્ગૃહ્ય શ્રુતાર્ણવાત્ ।

ધર્મવિંદું પ્રવક્ષ્યામિ તોયવિંદુમિવોદધેઃ ॥ ૧ ॥

શુદ્ધન્યાયવશાયતીભૂતસદ્ગતમપદે ।

પદે પરે સ્થિતાયાસ્તુ શ્રીજિનપ્રમથે નમઃ ॥ ૧ ॥

જયંતુ તે પૂર્વમુનીશમેષા ચૈર્નિશ્વમાથેવ હતોપતાપમ્ ।

ચક્રે શૃહદ્વાદ્વયસિંધુપાનપ્રપન્નતુંભાતિગમીરૂપૈઃ ॥ ૨ ॥

યન્નામાનુસ્મૃતિમયમય સજ્જનચિત્તચલુઃ-

ક્ષેપાદિવ્યાજનમનુસરેલ્લબ્ધશુદ્ધાવલોકઃ ।

મૂલાર્થ—શ્રી અર્હત પરમાત્માને પ્રણામ કરી સમુદ્રમાંથી જલવિંદુની જેમ શાસ્ત્ર-સિદ્ધાન્તરૂપી સમુદ્રમાંથી ધર્મનો વિંદુ (લેશ) ઉદ્ધાર કરી આ ધર્મવિંદુ પ્રકરણ નામનો ગ્રંથ કહીશ

ટીકાર્થ—શુદ્ધ ન્યાયને અનુસરીને જગ્યાએ સદૃશ જ્ઞાનાદિ સપત્તિને સ્વાધીન કરી છે અને જગ્યા પરમપદ—મોક્ષપદમાં ગહેલા છે એવા શ્રી જિન-^૧ પ્રભુ—તીર્થંકર ભગવતને નમસ્કાર હો ૧

મહાન શાસ્ત્ર-સિદ્ધાન્તરૂપ સમુદ્રના જલતુ પાન કરી પોતાના સ્વરૂપને અતિ પ્રુષ્ઠ અને ગભીર કહેવું છે એવા જે પ્રાચીન આચાર્યરૂપી મેધોએ આ જગતને સત્વર તાપ રહિત કહેવું છે, તે આચાર્યરૂપ મેધ હમેશાં જયવત થાઓ ૨

સજ્જન પુરૂષ, જેના નામનું સ્મરણરૂપ દિવ્ય અજ્ઞાન પોતાના ચિત્તરૂપી

૧ અહીં ટીકાકારે જિનપ્રભુ નામના પોતા ॥ શુરુનું નામ સૂચવી તેમને પ્રભુ અવાતર નમસ્કાર સૂચવ્યો છે

સઘઃ પશ્યત્યમલમતિહૃન્મેદિનીમધ્યમઘં

ગંભીરાર્થં પ્રવચનનિધિં ભારતીં તાં સ્તવીમિ ॥ ૩ ॥

વિદધામિ ધર્મવિંદોરતિવિરલીભૂતગર્ભપદવિંદોઃ ।

ભવ્યજનોપકૃતિકૃતે યથાવચ્ચોધં વિવૃત્તિમેનામ્ ॥ ૪ ॥

પ્રણમ્યેતિ । પ્રણમ્ય પ્રકર્ષેણ નત્તા વંદનસ્તવનાનુચિતનાદિપ્રશસ્તકા-
યવાઙ્મનોવ્યાપારગોચરભાવમુપનીય । કમિત્યાહ । પરમાત્માનં, અતતિ સત-
તમેવ અપરાપરપર્યાયાન્ ગચ્છતીતિ આત્મા જીવઃ સ ચ દ્વિધા પરમોઽપરમશ્ચ ।
તત્ર પરમો યઃ સ્વલુ નિશ્ચિલમલવિલયવશોપલબ્ધવિશુદ્ધજ્ઞાનવલવિલોકિત-
લોકાલોકઃ, જગજ્જંતુચિત્તસંતોપકારણં પુરંદરાદિસુંદરસુરસમૂહાદ્રિયમાણપ્રા-

ચક્ષુષાં આંજવાથી શુદ્ધ અવલોક-પ્રકાશને પ્રાપ્ત કરી, નિર્મલ બુદ્ધિ સહિત
દૃશ્યરૂપી ભૂમિના મધ્ય ભાગમાં નિમજ્જ થઈ ગયેલા ગંભીર અર્થવાલા પ્રવચન-
રૂપ રત્નના ભંડારને તત્કાલ જોઈ શકે છે, તે ભારતી દેવી (શ્રીપરમાત્માની
વાણીરૂપ સરસ્વતી)નું હું સ્તવન કરું છું. ૩

હું મારા બોધ પ્રમાણે, ભવ્ય જનના ઉપકારને અર્થે જેમાં સારરૂપ પદ
(નિશ્ચિત્તાત્મક વાક્ય) ના લેશ ભાગ ધણા વિરલ^૧ કરેલા છે એવા આ ધર્મ-
વિંદુ પ્રકરણ નામના ગ્રંથ ઉપર ટીકા કરું છું. ૪

પ્રણમ્ય—એટલે પ્રકર્ષવડે નમસ્કાર કરીને અર્થાત્ કાયાથી વંદન, વા-
ણીથી સ્તવન અને મનથી ચિંતવન—એવા શ્રેષ્ઠ કાયા, વાણી અને મનના
વ્યાપારના વિષયમાં પરમાત્માનું મનન કરીને, પરમાત્મા શબ્દનો અર્થ
એવો છે કે, પરમ—શ્રેષ્ઠ એવો આત્મા તે પરમાત્મા કહેવાય. આત્માનો અર્થ
એવો છે કે, અતતિ કેતાં નિરંતર અન્ય અન્ય પર્યાયને પ્રાપ્ત થાય તે આત્મા
એટલે જીવ કહેવાય છે. તે આત્મા—જીવ પરમ અને અપરમ એવા બે પ્રકાર-
નો છે. તેમાં જે પરમાત્મા તે દેવલી—સિદ્ધ—અર્હંત, અને અપરમાત્મા તે
સંસારીજીવ. જે પરમાત્મા છે તે સમગ્ર કર્મરૂપ મલનો નાશ કરવાથી પ્રાપ્ત
થયેલા શુદ્ધજ્ઞાન—દેવલજ્ઞાનના ખલથી લોકલોકને જોનારા છે, જે આ જગતના
પ્રાણીઓનાં ચિત્તને સંતોષતું કારણ છે, ઇંદ્રાદિક ઉત્તમ દેવતાઓના સમૂહ જે-
મને અષ્ટ પ્રાતિહાર્યરૂપ પૂજનો ઉપચાર કરે છે, અનંતર સર્વ ભવ્ય પ્રાણીઓની

૧ આ ગ્રંથ સૂત્રાત્મક છે તેથી સૂત્રમાં વણાં વિરલ પદ આવે તે માટે ટીકાની આવશ્ય-
કતા છે એમ ટીકાકારનો આશય છે.

તિહાર્યપૂજોપચારઃ, તદનુ સર્વસત્ત્વસ્વમાપાપરિણામિવાણીવિગ્રેષાપાદિતૈકકા-
લાનેકસત્ત્વસંજયસંદોહાપોહઃ, સ્વવિહારપત્રનપ્રસરસમુત્ત્સારિતમમસ્તમહીમંડ-
લાતિવિતતદુરિતરજોરાશિ, સદાશિવાદિશબ્દાભિધેયો મગવાનર્હન્નિતિ સ
પરમઃ । તદન્યસ્તુ અપરમઃ તતોઽપરમાત્મવ્યવચ્છેદનેન પરમાત્માનં પ્રણમ્ય ।
કિમિત્યાહ । સમુદ્વૃત્ય સમ્યગુદ્ધારસ્થાનાવિસવાદિરૂપતયા, ઉદ્વૃત્ય પૃથક્કૃત્ય,
શ્રુતાર્ણવાત્ અનેકમંગમંગુરાવર્ત્તગહનાદતિવિપુલનયજાલમણિમાલાકુલાત્ મદ-
મતિપોતજતુજાતાત્યંતદુસ્તરાદાગમમમુદ્રાત્, ધર્મર્ષિદુ વક્ષ્યમાણલક્ષણં ધર્માન-
યવપ્રતિપાદનપરતયા લબ્ધયથાર્થાભિધાન ધર્મર્ષિદુનામક પ્રકરણ પ્રવક્ષ્યામિ
મણિવ્યામિ । કમિત્ર કક્ષાત્સમુદ્વૃત્યેત્યાહ । તોયર્ષિદુમિવ જલાવયવવત્, ઉદઘેદુ-

પોતપોતાની ભાષામા પરિણામ પામતી વાણીથી સમકાલે તેઓના
(પ્રાણીઓના) અનેક સશયોને જેઓ છેદી નાખે છે, પોતાના વિહારરૂપ
પવનના પ્રસારથી સર્વ પૃથ્વીપર પથરાએલા પાપરૂપ રજોરાશિને જે દૂર
કરે છે, અને જે સદાશિવ વગેરે શબ્દોથી બોલાવાય છે એવા ભગવત
શ્રીઅર્હત તેજ પરમાત્મા છે, અને તેનાથી અન્ય—નુદો તે અપરમાત્મા—
સસારી જીવ છે એથી અહીં પરમાત્માને અપરમાત્માથી (સસારીથી)
જુદા પાડી પ્રણામ કરીને શુ કરવાનું છે તે કહે છે—સમુદ્વૃત્ય એટલે સમ્યક્
પ્રકારે જે ઉદ્ધાર કરવાના રચનારૂપ શાસ્ત્રો છે તેમા જે ઘટતુ હોય, અવિરૂદ્ધ
હોય તે તેમાથી જુદુ કરીને તે ક્યાથી ઉદ્ધાર કરીને તે કહે છે—શાસ્ત્રરૂપ
સમુદ્રમાથી એ શાસ્ત્રરૂપ સમુદ્ર અનેક પ્રકારની ભગી—રચનારૂપ ભમ-
રીઓથી ગહન છે, અતિ વિગાલ સત્તનયરૂપ મણિમાલાથી આકુલ વ્યાકુલ
છે અને મદ્યુક્ષિરૂપ વહાણવાલા જતુઓના સમૂહને અતિ દુસ્તર છે એવા
આગમરૂપ સમુદ્રમાથી ઉદ્ધાર કરી આ ધર્મર્ષિદુ નામનું પ્રકરણ છે જેના
લક્ષણ આગલ કહેવામાં આવે એવા ધર્મના અવયવ—અશ (ર્ષિદુ) ને
પ્રતિપાદન કરવામાં તત્પરપણાને લીધે પોતાના ધર્મર્ષિદુ એવા નામને યથાર્થ
કરનારા ત્રયને હુ કહીશ ઠાની જેમ ઉદ્ધાર કરીને તે કહે છે દુગ્ધોદધિ વગેરે
જલરાશિ—સમુદ્રમાથી ઉદ્ધાર કરી જલર્ષિદુની જેમ આ ધર્મર્ષિદુ પ્રકરણને
જલર્ષિદુનુ ઉપમેય કહેલું છે તે સૂત્રના સક્ષેપની અપેક્ષાએ છે અન્યથાજો તેના
અર્થની અપેક્ષા લઈએ તો જેમ ધડા વગેરેના જલમા કપૂરના જલનું િંદુ ના-
ખવાથી તે બધા જલમાં વ્યાપી જાય છે, તે ન્યાયે આ ધર્મર્ષિદુ પ્રકરણની સર્વ

ગ્ધોદધિપ્રમૃતેર્જલરાશેરિતિ, અત્ર ચ તોયવિંદુમિવોદધેરિતિ વિંદૂપમેયતાસ્ય પ્રકરણસ્ય સૂત્રસંક્ષેપાપેક્ષ્યા મણિતા । અન્યથાર્થાપેક્ષ્યા કર્પૂરજલવિંદોરિવ કુંભાદિજલવ્યાપનન્યાયેન સમસ્તધર્મશાસ્ત્રવ્યાપકતાસ્યેતિ । इह प्रणम्य परमात्मानमित्यनेन विघ्नापोहहेतुः शास्त्रमूलमंगलमुक्तं, परमात्मप्रणामस्य सकलाकुशलकलापसमूलोन्मूलकत्वेन भावमंगलत्वात् । धर्मविंदुं प्रवक्ष्यामीत्यनेन तु अभिधेयं, धर्मलेशस्यात्रાભિધાસ્યમાનત્વાત્ । અભિધાનાભિધેયલક્ષણશ્ચ સામર્થ્યાત્ સંબંધઃ, યતો ધર્મવિંદુરિહાભિધેયઃ । इदं च प्रकरणं वचनरूपापन्नमभिधानमिति । प्रयोजनं च प्रकरणकर्तुरनन्तरं सत्त्वानुग्रहः, श्रोतुश्च प्रकरणार्थाधिगमः, परंपरं तु द्वयोरपि मुक्तिः कुशलानुष्ठानस्य निर्वाणैकफलत्वादिति धर्मविंदुं प्रवक्ष्यामीत्युक्तम् ॥ ૧ ॥

અથ ધર્મસ્યૈવ હેતું સ્વરૂપં ફલં ચ વિમણિષુઃ, ‘ફલપ્રધાનાઃ પ્રારંભા મતિમતાં ભવંતીતિ’ ફલમેવાદૌ તદનુ હેતુશુદ્ધિમળનદ્વારેણ ધર્મસ્વરૂપં ચોપદર્શયન્નિદં શ્લોકદ્વયમાહ ।

ધર્મશાસ્ત્રમાં વ્યાપકતા રહેલી છે; માટે તે સૂત્રરૂપે સંક્ષિપ્ત છે અને અર્થરૂપે વિસ્તારપણે વ્યાપક છે.

અહીં ‘પરમાત્માને પ્રણામ કરીને’ એ વાક્યથી વિઘ્નોને નાશ કરવામાં હેતુરૂપ શાસ્ત્રમૂલક મંગલાચરણ કહેલું છે, કારણકે પરમાત્માને કરેલો પ્રણામ સર્વ જાતના વિઘ્નસમૂહને મૂલમાંથી ઉન્મૂલન કરનાર છે, તેથી ભાવ મંગલરૂપ છે. ‘હું ધર્મવિંદુ કહીશ’ એ વાક્યથી અભિધેય કહેલ છે, કારણકે આ ગ્રંથમાં ધર્મનો લેશમાત્ર કહેવામાં આવશે. તેના સામર્થ્યથી અભિધાન અને અભિધેય લક્ષણ સંબંધ થાય છે, એટલે અહીં ધર્મવિંદુ અભિધેય છે અને વચનરૂપને પ્રાપ્ત થયેલું આ પ્રકરણ અભિધાન છે. અનંતર જે પ્રાણી-ઓ ઉપર અનુગ્રહ થાય તે ગ્રંથકારનું પ્રયોજન છે અને આ પ્રકરણના અર્થની પ્રાપ્તિ થાય તે શ્રોતાનું પ્રયોજન છે. પરંપરાએ તો ખંનેને મોક્ષ થવારૂપ પ્રયોજન છે, કારણકે કુશલતાના આચરણનું મુખ્ય ફલ નિર્વાણજ છે, અને એથીજ ‘હું ધર્મવિંદુને કહીશ’ એમ કહ્યું છે. ૧

ખીજ અને ત્રીજા શ્લોકથી ગ્રંથકાર ધર્મનો હેતુ, ધર્મનું સ્વરૂપ અને ધર્મનું ફલ કહેવા ઇચ્છે છે. તેમાં ‘બુદ્ધિમાન્ પુરૂષોના આરંભો ફલપ્રધાન

ધનદો ધનાર્થિનાં પ્રોક્તઃ કામિનાં સર્વકામદઃ ।

ધર્મ એવાપવર્ગસ્ય પારંપર્યેણ સાધકઃ ॥ ૧ ॥

વચનાદ્યદનુષ્ઠાનમવિરુદ્ધાદ્યથોદિતમ્ ।

મૈત્ર્યાદિજાવસંયુક્તં તદ્ધર્મ ઇતિ કીર્ત્યતે ॥ ૩ ॥

ધનદેતિ । ધન ધાન્યક્ષેત્રવાસ્તુદ્વિપદચતુષ્પદભેદમિત્ર, હિરણ્યસુવર્ણમણિમૌક્તિકશણશિલાપ્રવાલાદિભેદ ચ, ધનપતિધનર્દિપ્રતિસ્પર્ધિ, તીર્થોપયોગફલદદાતિ પ્રયચ્છતિ યઃ સઃ । તથા ધનાર્થિના ધનમન્તરેણ ગૃહિણો ન કિંચિદિતિ બુદ્ધ્યા ધનવિપયાતિરેકસ્પૃહાવતા પ્રોક્તઃ જ્ઞાત્રેષુ નિરૂપિતઃ, ધર્મ એવેત્યુત્તરેણ યોગઃ । તથા કામિના કામાભિલાષવતાં પ્રાણિના કામ્યન્તે ઇતિ કામાઃ મનોહરા અક્ષિપ્રપ્રકૃતયઃ પરમાહાદદાયિનઃ પરિણામસુદરાઃ શબ્દરૂપરસગધસ્પર્શલક્ષણા ઇન્દ્રિયાર્થાઃ । તતઃ સર્વે ચ તે કામાશ્ચ સર્વકામાઃ તાન્ દદાતીતિ સર્વકામદઃ । ઇત્યમભ્યુદયફલતયા ધર્મમભિધાય નિઃશ્રેયસફલત્વેનાહ । ધર્મ એવ નાપર કિંચિત્, અપવૃજ્યન્તે ડચ્છિદ્યન્તે જાતિજરામરણાદયો દોષા અસિન્નિત્યપવર્ગઃ મોક્ષઃ તસ્ય પારંપર્યેણ અવિરતમમ્બગદ્દિગુણસ્વાનાધારોહણલક્ષણેન સુદેવત્વમનુષ્યત્વાદિસ્વરૂપેણ વા સાધક, સૂત્રપિંડ ઇવ પટસ્ય સ્વય પરિણામિકારણભાવમુપગમ્ય નિર્વર્તક ઇતિ ॥ ૨ ॥

હોય છે' એમ ધારી પ્રથમ ધર્મનુ કલ દર્શાવી તે પછી ધર્મના હેતુની શુદ્ધિ દ્વારા ધર્મનુ સ્વરૂપ દર્શાવે છે

ધર્મ, ધનની ઇચ્છાવાલાને ધન આપનારો છે, કામ-ઈન્દ્રિયોના વિપયની ઇચ્છાવાલાને કામ-ઈન્દ્રિયોના વિપય આપનારો છે અને પરંપરાએ મોક્ષને સાધનારો છે ૨ પરસ્પર વિરોધ ન આવે તેવા શાસ્ત્રોક્ત પ્રમાણવાલા યથાર્થ વચનથી જણાવેલું અને મૈત્રી વગેરે ભાવનાથી યુક્ત એવું જે અનુષ્ઠાન તે ધર્મ કહેવાય છે. ૩

ધર્મ ધનને આપનારો છે, ધન એટલે ધાન્ય, ક્ષેત્ર, વાસ્તુ, સેવક, પશુ વગેરે અથવા હિરણ્ય (દુહન), સુનર્ણ, મણિ, રાખ, શિલા (છીપ), પ્રવાલા વગેરે, તેમજ કુબેરની સમૃદ્ધિની સાથે સ્પર્ધા કરનાર, તીર્થોપયોગનુ કલ-તેને આપનારો તે જે ધનના અર્થોએટલે ' ધન સિવાય ગૃહસ્થને કાઈ નથી' એવી

વચનેતિ । ઉચ્યતે इति वचनं आगमः तस्मात् वचनमनुसृत्येत्यर्थः । यदित्य-
द्याप्यनिरूपितविशेषानुष्ठानं, इहलोकपरलोकावपेक्ष्य हेयोपादेययोरर्थयोरिहैव
शास्त्रे वक्ष्यमाणलक्षणयोर्हानोपादानलक्षणा प्रवृत्तिरिति तत् धर्म इति की-
र्यते इत्युत्તरेण योगः । कीदृशाद्रचनादित्याह । अविरुद्धात् निर्देक्ष्यमाणल-
क्षणेपु कपच्छेदतापेषु अविघटमानात् । तच्चाविरुद्धं वचनं जिनप्रणीतमेव
निमित्तशुद्धेः । वचनस्य हि वक्ता निमित्तमंतरंगं । तस्य च रागद्वेषमोहपारतं-
व्यमशुद्धिः तेभ्यो वितथवचनप्रवृत्तेः । नचैषा अशुद्धिर्जिने भगवति, जिनत्व-
विरोधात् । जयति रागद्वेषमोहस्वरूपानंतरंगान् रिपूनिति जिन इति शब्दा-

બુદ્ધિથી ધનવિષયમાં અધિક સ્પૃહાવાલા, એવા પુરૂષોને તે ધર્મ ધન આપનારો
છે, એમ શાસ્ત્રોમાં નિરૂપણ કરેલું છે—એમ ઉત્તર પદની સાથે સંબંધથી જા-
ણવું. વલી તે ધર્મ કામી એટલે કામની સ્પૃહાવાલા પ્રાણીઓને કામ આપનારો
છે. કામ—ઇચ્છા કરાય તે કામ કહેવાય અર્થાત્ મનોહર, અકિલ્લ પ્રકૃતિવાલા
પરમ વિનોદ આપનારા અને પરિણામે સુંદર એવા શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ
તથા સ્પર્શરૂપ ઇન્દ્રિયાર્થ—ઇન્દ્રિયોના વિષય—સર્વ એવા ઇન્દ્રિયોના વિષયને આ-
પનારો છે. આ પ્રમાણે ધર્મનું ઇહલોક સંબંધી અભ્યુદયક કહીને હવે ધર્મનું
મોક્ષક કહે છે. તે ધર્મજ અર્થાત્ બીજું કોઈ નહીં—તે અપવર્ગ એટલે જન્મ,
જરા, મરણ વગેરે દોષોને ઉચ્છેદ કરનાર મોક્ષનો પરંપરાથી સાધક છે. અહીં
પરંપરાથી એટલે અવિરતિસમ્યગ્દૃષ્ટિ નામના ચોથા ગુણસ્થાન વગેરેમાં
આરોહણ કરવાથી અથવા અનુક્રમે સુદેવત્વ અને મનુષ્યત્વાદિ પ્રાપ્ત કરીને
એમ જાણવું. જેમ સૂત્રનો પિંડ પોતે પરિણામી (રૂપાંતરવાલા) કારણ ભાવને
પામી વસ્ત્રરૂપે થાય છે તેમ ધર્મ પરંપરાએ પરિણામી પોતે મોક્ષરૂપે થાય છે. ૨

કહેવામાં આવે તે વચન અર્થાત્ શાસ્ત્ર તેથી એટલે તે શાસ્ત્રના વચ-
નને અનુસરીને જે અનુષ્ઠાન. અહીં ‘ જે ’ એટલે જેનું અઘાપિ વિશેષ અનુ-
ષ્ઠાન નિરૂપણ કર્યું નથી એવું, કારણકે આલોક અને પરલોકની અપેક્ષા કરીને
હેય (સાન્ય) અને ઉપાદેય (આદ્ય) એવા અર્થકે જેનાં લક્ષણ આ શાસ્ત્રમાં
કહેવામાં આવશે, તેમની સાગ અને ગ્રહણમાં પ્રવૃત્તિ છે, તેવું અનુષ્ઠાન તે
ધર્મ કહેવાય છે—એમ ઉત્તર પદનો સંબંધ છે. તે શાસ્ત્રવચન કેવું છે? અવિ-
રુદ્ધ (વિરોધ વગરનું) છે એટલે જેનાં લક્ષણ આગળ દર્શાવાશે એવા કષ, છેદ

ધર્મનુપપત્તેઃ । તપનદહનાદિશબ્દવદન્વર્થતયા ચાસ્યાભ્યુપગમો નિમિત્તશુદ્ધમા-
વાન્નાજિનપ્રણીતમવિરુદ્ધ વચનમ્ । યતઃ કારણસ્વરૂપાનુવિધાયિ કાર્યં તન્ન દુષ્ટ-
કારણારબ્ધ કાર્યમદુષ્ટ ભવિતુમર્હતિ, નિનવીજાદિવેશ્યુષ્ટિરિતિ । અન્યથા કા-
રણવ્યવસ્થોપરમપ્રસંગાત્ । યચ્ચ યદ્વચ્છાપ્રણયનપ્રવૃત્તેષુ તીર્થાન્તરીયેષુ રાગા-
દિમત્સ્તપિ ઘુણાક્ષરોત્તિકરણવ્યવહારેણ કચિત્કિચિદવિરુદ્ધમપિ વચનમુપલ-
ભ્યતે, માર્ગાનુસારિયુદ્ધૌ વા પ્રાણિનિ કચિત્તદપિ જિનપ્રણીતમેવ તન્મૂલત્વા-
ત્તસ્ય । ન ચ વક્તવ્યં તર્હિ, અપૌરુષેયં વચનમવિરુદ્ધ ભવિષ્યતિ, કુતો યતસ્ત-
સ્યાપૌરુષેયત્વે સ્વરૂપલાભસ્યાપ્યમાવઃ ॥ તથાહિ । ઉક્તિર્વચન પુરુષવ્યાપા-

અને તાપ ઇત્યાદિ સુવર્ણના જેવી પરીક્ષામા પ્રસાર થયેલું છે તે અવિરૂદ્ધ
વચન શ્રી જિન ભગવતે પ્રરૂપણા કરેલું વચન છે, કારણકે તેનું નિમિત્ત શુદ્ધ
છે. વચનનો વક્તા તે અતરંગ નિમિત્ત કહેવાય છે જે નિમિત્ત-વક્તા રાગ,
દ્વેષ અને મોહને આધીન હોય તે નિમિત્ત અશુદ્ધ ગણાય છે, કારણકે તેવા
અશુદ્ધ નિમિત્તથી વિતથ-મૃષા વચનની પ્રવૃત્તિ થાય છે તેવી અશુદ્ધિ શ્રી
જિન ભગવત જેવા નિમિત્તમાં હોય નહીં, કારણકે જે તેની અશુદ્ધિ હોય
તો જિનપણને નિરોધ આવે અને રાગ, દ્વેષ, મોહરૂપ અતરંગ શત્રુઓને જિતે
તે જિન એ વ્યુત્પત્તિનો અર્થ ધટશે નહીં વળી તપન એટલે તપાવનાર,
દહન એટલે બાળનાર-એ શબ્દો જેમ અન્વર્થ-સાર્યક છે તેમ એ જિન શબ્દ
પણ છે, તેથી તે જિન સિવાયના બીજા પુરૂષોનું વચન અવિરૂદ્ધ ન કહેવાય, કારણ-
કે નિમિત્ત-વક્તાની અશુદ્ધિ છે જે વક્તા છે તે રાગ દ્વેષથી ભરપૂર છે મટિ
તેનું વચન અપ્રમાણ છે, કારણકે કાર્ય કારણના સ્વરૂપને અનુસરે છે એટલે
જેવું કારણ તેવું જ કાર્ય થાય છે તેથી દુષ્ટ કારણથી આરભેલું કાર્ય અદુષ્ટ થતું
નથી લીંબડાના બીજમાંથી કદાપિ સેલડી થાય જ નહીં જે એમ ન લઈએ
તો પછી કારણની વ્યવસ્થાનો નિયમ વિરામ પામવાનો પ્રસંગ આવે

અહીં શંકા કરે કે કોઈ અન્યદર્શની રાગાદિ દોષે સહિત છતાં અ-
વિરૂદ્ધ વચન બોલે છે તેનું કેમ ? ઉત્તર કે, તે અન્યદર્શની પોતાની સ્વેચ્છા
પ્રમાણે બોલવાને પ્રવર્તેલા હોય છે પણ ધુણાક્ષર ન્યાયે દોષ કે કાણે તેનામાં
અવિરૂદ્ધ વચન કહેવાય છે અથવા કોઈ માર્ગાનુસારી શુદ્ધિવાલા પુરૂષમા તેવું
અવિરૂદ્ધ વચન બોલાય છે, તે પણ શ્રી જિનપ્રણીત વચન છે એમ બોલવું,
કારણકે અવિરૂદ્ધ વચનનું મૂલ શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવત છે કદિ કહેશો કે જે

રાનુગતં રૂપમસ્ય પુરુષક્રિયાયાસ્તાલ્લોષ્ટાદિવ્યાપારરૂપાયા અભાવે કથં વચનં ભવિતુમર્હતિ । કિંચૈતદપૌરુષેયં ન કચિત્ ધ્વનદુપલભ્યતે । ઉપલંભેઽપ્ય-
દ્દૃષ્ટસ્ય પિશાચાદર્વવતુરાશંકાનિવૃત્તેર્માનેન તદ્ભાષિતં સ્યાત્તતઃ કથં તસ્માદપિ
મનસ્વિનાં સુનિશ્ચિતા પ્રવૃત્તિઃ પ્રસૂયતે इति ॥ કીદૃશમનુષ્ઠાનમ્ ધર્મં इत्याહ ।
યથોદિતં યથા યેન પ્રકારેણ કાલાદ્યારાધનાનુસારરૂપેણોદિતં પ્રતિપાદિતં ।
તત્રૈવાવિરુદ્ધે વચને અન્યથા પ્રવૃત્તૌ તુ તદ્દ્વેષિત્વમેવાપદ્યતે ન તુ ધર્મઃ ।
યથોક્તમ્ ।

તત્કારી સ્યાત્સ નિયમાત્તદ્વેષી ચેતિ યો જહઃ ।

આગમાર્થે તમુલ્લંઘ્ય તત એવ પ્રવર્ત્તતે ॥ ૧ ॥ इति ॥

પુનરપિ કીદૃશમિત્યાહ । મૈત્ર્યાદિભાવસંયુક્તં, મૈત્ર્યાદયો મૈત્રીપ્ર-
મોદકારુણ્યમાધ્યસ્થ્યલક્ષણા યે ભાવા અંતઃકરણપરિણામાઃ તત્પૂર્વકાશ્ચ

અપૌરુષેય એટલે નિરંજન નિરાકાર ઈશ્વરનું વચન છે તે અવિરુદ્ધ હશે તે
પણુ અધટિત છે, કારણકે તેને અપૌરુષેય કહેવામાંજ તેના સ્વરૂપના
લાક્ષણો અભાવ થાય છે. વચન એટલે બોલવું, તેનું સ્વરૂપ પુરૂષના વ્યાપાર-
ને અનુસરીને રહેલું છે. પુરૂષની વાણીની ક્રિયા જે તાલવું, હોઠ, વગેરેના
વ્યાપારરૂપ છે તેના અભાવે વચનજ શી રીતે ઉચ્ચરી શકાય ? એવું અપૌરુ-
ષેય વચન કોઈ કાળે પણ ધ્વનિથી ઉપલબ્ધ થાય નહીં. કોઈ ઠેકાણે પુરૂષદે-
ખાતો ન હોય અને વચન સંભલાય છે, તે અદૃષ્ટપણે રહેલા પણ વચન બો-
લતા એવા પિશાચાદિકનું વચન હોય છે, પણ તે આશંકાની નિવૃત્તિના
પ્રમાણથી ભાષિત થઈ શકે છે. તે પ્રમાણે માની લીધેલા અપૌરુષેય વચનથી
સંજ્ઞન પુરૂષોની પ્રવૃત્તિ નિશ્ચયપૂર્વક ટેમ થાય ?

વળી જેવું અનુષ્ઠાન—આચરણુ ધર્મ કહેવાય તે કહે છે—યથોદિત એટલે
કાલાદિકની આરાધનાને અનુસારરૂપ પ્રકારવડે તે અવિરુદ્ધ વચન—શાસ્ત્રમાંજ
પ્રતિપાદન કરેલું, અન્યથા એ પ્રવૃત્તિ કરવામાં તે સિદ્ધાંતનું દ્વેષિપણુંજ પ્રાપ્ત
થાય અને જ્યારે દ્વેષિપણું થાય એટલે ધર્મ ન કહેવાય. તે વિષે કહ્યું છે કે
“ જે જડ પુરૂષ શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ આચરણુ કરે તે નિયમથી શાસ્ત્રનો દ્વેષી થાય છે,
અર્થાત્ શાસ્ત્રોક્ત ધર્મનો દ્વેષી થાય છે, કારણકે શાસ્ત્રના અર્થનું ઉલ્લંઘન કરી-
ને તે વિરુદ્ધ અર્થથીજ પ્રવર્તે છે. ”

વલી જેવું અનુષ્ઠાન ધર્મ કહેવાય તે કહે છે—મૈત્ર્યાદિ ભાવસંયુક્ત એટલે

ગ્રાહ્યેષ્ટાવિશેષાઃ સત્ત્વગુણાધિકક્લિષ્ટમાનાવિનેયેષુ તૈઃ સંયુક્ત સમિલિત
મૈત્ર્યાદિભાવાના નિઃશ્રેયસાભ્યુદયફલધર્મકલ્પદ્રુમમૂલત્તેન શાસ્ત્રાત્તરેષુ પ્રતિ-
પાદનાત્તદેવવિધમનુષ્ઠાનં ધર્મઃ ઇતિ । દુર્ગતિપતજ્જતજાતધારણાત્સ્વર્ગાદિમુગતૌ
ધાનાચ્ચ ધર્મઃ इत्येवंરૂપત્ત્વેન કીર્ત્યતે શ્રદ્ધતે । સકલાકલ્પિતભાવકલાપા-
કલનકુશલૈઃ સુધીભિરિતિ । इदं चाविरुद्धवचनादनुष्ठानमिह धर्म उच्यते ।
ઉપચારાત્ । યથા નદ્વલોદક પાદરોગઃ । અન્યથા શુદ્ધાનુષ્ઠાનજન્યા
કર્મમલાપગમલક્ષણા સમ્યગ્દર્શનાદિનિર્વાણનીજલામફલા જીવશુદ્ધિરેવ
ધર્મઃ ॥ ૩ ॥

મૈત્રી, પ્રમોદ, કાંઈકુચ અને માધ્યસ્થ-એ લક્ષણવાલા ભાવ એટલે અતઃ કરણ-
ના પરિણામ અર્થાત્ તત્પૂર્વક એક બતની બાહ્ય ચેષ્ટાઓ, જેમકે સર્વ-પ્રાણીમા-
ત્ર ઉપર મૈત્રીભાવ રાખે, પોતાનાથી શુણ્ણે અધિક હોય તેને વિષે પ્રમોદ-હર્ષ-
ભાવ રાખે, જે કુ ખી હોય તેની ઉપર કાંઈકુચભાવ (દયાભાવ) રાખે અને
અવિનયી હોય તેની ઉપર મધ્યસ્થપણુ રાખે-તે મૈત્ર્યાદિ ભાવવડે યુક્ત એવું
તે મૈત્ર્યાદિ ભાવ, મોક્ષ અને સ્વર્ગ જેના ફલ છે એવા ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષનાં મૂલ છે,
એમ બીજા શાસ્ત્રોમાં પણ પ્રતિપાદન કરેલ છે તે મૈત્ર્યાદિ ભાવથી યુક્ત એવું
અનુષ્ઠાન તે ધર્મ કહેવાય વહી દુર્ગતિમાં પડતા એવા જતુઓને ધારણ કર-
વાથી અને સ્વર્ગાદિકની સદ્ગતિમાં મૂકવાથી મહાપુણ્યવત પુરૂષે ધર્મ એ
શબ્દને વ્યુત્પત્તિથી સિદ્ધ કરી કહે છે, કે જે પુરૂષે સર્વ અકલિપત-સત્ય
ભાવના સમૂહને જાણવામાં કુશલ છે અહીં આ અવિરૂદ્ધ વચનથી જે અ-
નુષ્ઠાન તે ધર્મ કહેવાય તે ઉપચારથી છે એટલે આગમને અનુસરીને જે
ક્રિયાકલાપ તે કાંઈકુચા કાર્યનો ઉપચાર કરવાથી ધર્મ કહેવાય છે જેમ ન-
ફૂલના ધાસનો સ્પર્શ થવાથી પગે રોગ થાય છે, તેથી કાંઈકુચા કાર્યનો ઉપચાર
કરી નફૂલ ધાસનું પાણી તે પગનો રોગ છે એમ કહેવાય છે જે એમ ન લઈએ
તો શુદ્ધ અનુષ્ઠાનથી ઉત્પન્ન થયેલી, કર્મરૂપ મલનો નાશ થવારૂપ લક્ષણ-
વાલી અને સમ્યગ્દર્શન વગેરે નિર્વાણ બીજના લાભરૂપ ફલવાલી જે જી-
વની શુદ્ધિ તેજ વસ્તુતાએ ધર્મ છે ૩

અથામુમેવ ધર્મં ભેદતઃ પ્રભેદતઃચ વિભણિપુરાહ ।

સોઽયમનુષ્ઠાતૃજ્ઞેદાત્ દ્વિવિધો ગૃહસ્થધર્મો યતિ-
ધર્મશ્ચેતિ ॥ ૧ ॥

સ યઃ પૂર્વે પ્રવક્તુમિષ્ટઃ । અયં સાક્ષાદેવ હૃદિ વિવર્તમાનતયા પ્રત્યક્ષઃ । અનુષ્ઠાતૃજ્ઞેદાત્ ધર્માનુષ્ઠાયકપુરુષવિશેષાત્ દ્વિવિધો દ્વિપ્રકારો ધર્મઃ । પ્રકારાવેવ દર્શયતિ । ગૃહસ્થધર્મો યતિધર્મશ્ચેતિ । ગૃહે તિષ્ઠતીતિ ગૃહસ્થઃ, તસ્ય ધર્મો નિત્યનૈમિત્તિકાનુષ્ઠાનરૂપઃ । યઃ ક્ષલુ દેહમાત્રારામઃ સમ્યગ્વિદ્યાનૌલા-
ભેન તૃષ્ણાસરિત્તરણાય યોગાય સતતમેવ યતતે સ યતિઃ, તસ્ય ધર્મઃ ગુર્વતે-
વાસિતા તદ્ભક્તિવહુમાનાવિત્યાદિઃ, વક્ષ્યમાણલક્ષણઃ ॥ ૧ ॥

તત્ર ચ ગૃહસ્થધર્મોપિ દ્વિવિધઃ સામાન્યતો

વિશેષતશ્ચેતિ ॥ ૨ ॥

ઉપર કહેલા ધર્મને ભેદ અને અવાંતર ભેદથી કહે છે—

મૂલાર્થ—તે ધર્મ, ધર્માનુષ્ઠાન કરનારા પુરુષના ભેદથી ગૃહસ્થ-
ધર્મ અને યતિધર્મ એવા બે પ્રકારનો છે. ૧

ટીકાર્થ—જે પ્રથમ કહેવાને ઈચ્છેલો હતો તે આ ધર્મ. અહીં ‘આ’ એ શબ્દથી પ્રત્યક્ષપણું બતાવે છે, એટલે સાક્ષાત્ કર્તાના હૃદયમાં પ્રત્યક્ષ રીતે વર્તમાન એવો ધર્મ, તે અનુષ્ઠાન કરનાર પુરુષના ભેદથી બે પ્રકારનો છે. તે બંને પ્રકાર દર્શાવે છે. ગૃહસ્થધર્મ અને યતિધર્મ. ગૃહસ્થ એટલે ગૃહમાં રહે-
નાર, તેનો નિત્ય એટલે નિત્ય કરવાનો અને નૈમિત્તિક એટલે પર્વાદિકના નિ-
મિત્તે કરવાનો ધર્મ તે ગૃહસ્થધર્મ કહેવાય છે. યતિધર્મ એટલે યતિનો ધર્મ.
જે માત્ર દેહમાં આરામ પામી સમ્યગ્વિદ્યા (સમ્યગ્જ્ઞાન)રૂપ નાવિકાના
લાભથી તૃષ્ણારૂપ સરિતા—નદીને તરવાના યોગને માટે હમેશા યત્ન કરે તે
યતિ કહેવાય, તેનો ધર્મ એટલે ગુરુ સમીપે સતત નિવાસ અને ગુરુની ભક્તિ
તથા બહુમાન ઇત્યાદિ જેનાં લક્ષણો કહેવામાં આવશે તે. ૧

મૂલાર્થ—તેમાં જે ગૃહસ્થધર્મ છે તે પણ સામાન્ય અને વિશે-
ષથી બે પ્રકારનો છે. ૨

ગૃહસ્થધર્મોપિ ઉક્તલક્ષણઃ, કિંપુનઃ સામાન્યતો ધર્મ इत्यपि शब्दार्थः ।
 દ્વિવિધો દ્વિભેદઃ । દ્વૈવિધ્યમેવ દર્શયતિ । સામાન્યતો નામ સર્વશિષ્ટસાધારણાનુ-
 ઘાનરૂપઃ । વિશેષતો વિશેષેણ સમ્યગ્દર્શનાણુપ્રતાદિપ્રતિપત્તિરૂપઃ । ચકાર
 ઉક્તસમુદ્ધયે इति ॥ ૨ ॥

તત્રાયં ભેદં શાસ્ત્રકૃત્સ્વયમેવાધ્યાયપરિસમાપ્તિં યાવન્નાવયન્નાહ ।

તત્ર સામાન્યતો ગૃહસ્થધર્મઃ કુલક્રમાગતમનિવ્યં
 વિજ્ઞવાદ્યપેક્ષયા ન્યાયતોઽનુઘાનમિતિ ॥ ૩ ॥

તત્ર તયોઃ સામાન્યવિશેષરૂપયોઃ ગૃહસ્થધર્મયોઃ વસ્તુમુપક્રાંતયોર્મધ્યે
 સામાન્યતઃ ગૃહસ્થધર્મોઽયમ્ । યયા કુલક્રમાગતં પિતૃપિતામહાદિપૂર્વપુરુષપરં-
 પરાસેવનાદ્વારેણ સ્વકાલં યાવદાયાતમનુઘાનમિત્યુત્તરેણ યોગઃ । પુનઃ કી-

ટીકાર્થ-જેનાં લક્ષણ કહેલાં છે એવો ગૃહસ્થધર્મ જે પ્રકારનો છે મૂલમાં
 અપિ (પણ) શબ્દ છે તેથી એવો અર્થ થાય કે સામાન્યથી ધર્મ જે પ્રકારનો
 હોય તેમાં શુ કહેવું તે જે પ્રકાર દર્શાવે છે પહેલો સામાન્ય એટલે સર્વ
 શિષ્ટ સાધારણ અનુઘાનરૂપ અર્થાત્ આધારણ માર્ગાનુમાર્ગી શિષ્ટ પુરુષોની
 અપેક્ષાએ આચરવારૂપ ધર્મ અને બીજો વિશેષથી એટલે અભ્યગૃહ્દર્શનની
 પ્રાપ્તિ તથા શ્રાવકના અપુત્ર (બાર વ્રત) પ્રમુખ અગ્રીકાર કરવારૂપ ધર્મ
 અહીં જ શબ્દ સમુચ્ચય અર્થમાં છે ૨

તેમાંનો પ્રથમ ભેદ જે ગૃહસ્થોનો સામાન્ય ધર્મ તેને આ અધ્યાયની
 સમાપ્તિ સુધી પ્રયત્ન વર્ણન કરી બતાવે છે

મૂલાર્થ-કુલપરંપરાથી આવેલું, નિંદારહિત, વૈભવાદિકની અપે-
 ક્ષાએ જે ન્યાયપૂર્વક આચરણ તે ગૃહસ્થોનો સામાન્ય ધર્મ છે ૩

ટીકાર્થ-હવે સામાન્ય અને વિશેષરૂપ ગૃહસ્થના ધર્મ જે કહેવાને
 આગ્રહ કરેલો છે તેમાં ગૃહસ્થનો સામાન્ય ધર્મ આવો છે કુવદમાગત પિતા,
 પિતામહ વગેરે પૂર્વ પુરુષની પરંપરાએ એવનાદ્વારા પોતાના મમય સુધી
 આસનું આવેલું અનુઘાન એટલે આગળ (તેનો ઉત્તર પદ સામે મુખ્ય છે.)
 તે કહેવું આચરણ તે કહે છે અનિષ્ટ એટલે નિશ કરવા યોગ્ય નહીં. અર્થાત્
 પગલોકને પ્રાપ્ત માનનાગ સાધુજનોને જે અનાદ્ય કરવા યોગ્ય

દશં તદિત્યાહ । અનિંદ્યં, નિંદ્યં તથાવિધપરલોકપ્રધાનસાધુજનાનામત્યંતમ-
નાદરણીયતયા ગર્હણીયં । યથા સુરાસંધાનાદિ તન્નિષેધાદનિંદ્યં । તથા વિભવા-
દ્યપેક્ષયા, વિભવં સ્વકીયમૂલધનરૂપમાદિશબ્દાત્ કાલક્ષેત્રાદિસહાયવલં ચા-
પેક્ષ્ય । ન્યાયતો ન્યાયેન શુદ્ધમાનતુલોચિતકલાવ્યવહારાદિરૂપેણ આસેવ-
નીયાવસરચિત્તારાધનાદિરૂપેણ ચ । અનુષ્ઠાનં, વાણિજ્યરાજસેવાદિરૂપં ।
ઇદમુક્તં ભવતિ । સર્વસાધુસંમતન્યાયપ્રધાનસ્ય, સ્વવિભવતૃતીયભાગાદિના
વ્યવહારમારભમાણસ્ય, રાજસેવાદૌ ચ તદુચિતક્રમાનુવર્તિનઃ, કુલક્રમાયા-
તાનિંદ્યાનુષ્ઠાનસ્ય, અત્યંતનિષુણ્ણબુદ્ધેઃ, અત એવ સર્વાપાયસ્થાનપરિહારવતો,
ગૃહસ્થસ્ય ધર્મ એવ સ્યાત્ દીનાનાથાદ્યુપયોગયોગ્યતયા ધર્મસાધનસ્ય વિભ-
વસ્યોપાર્જનં પ્રતિ પ્રતિવદ્ધચિત્તત્વાદિતિ । યચ્ચાદાવેવાનિંદ્યાનુષ્ઠાનસ્ય ગૃહસ્થ-
સંવંધિનો ધર્મતયા શાસ્ત્રકારેણ નિર્દર્શનમકારિ, તજ્ઞાપયતિ । નિરનુષ્ઠા-
નસ્ય નિર્વાહવિચ્છેદેન ગૃહસ્થસ્ય સર્વશુભક્રિયોપરમપ્રસંગાદધર્મ એવ સ્યા-
દિતિ । પશ્યતે ચ ।

તે નિંદ્ય. જેવું કે દાડનું પીઠું કરવું વગેરે. તેવું નિંદ્ય ન હોય તે અનિંદ્ય.
તેમ વળી વૈલવાદિકની અપેક્ષાએ ન્યાયથી આચરેલું. વિલવ એટલે પોતાનું
મૂલ ધન (મુડી). આદિ શબ્દથી કાલ તથા ક્ષેત્ર વગેરેની સહાયના બલવાળું;
તેની અપેક્ષા કરીને. ન્યાયથી એટલે ભેલસેલ વગર, બરાબર માપ તથા તોલ
અને યોગ્ય વ્યાજ લેવું એરૂપ પ્રમાણિકતાથી અથવા સેવવા યોગ્ય પુરૂષોના
ચિત્તનું અવસરે આરાધન કરવું, એરૂપ ન્યાયથી જે અનુષ્ઠાન એટલે વ્યાપાર
અથવા રાજસેવા (નોકરી) વગેરેનું આચરણ, તે ગૃહસ્થનો સામાન્ય ધર્મ
છે. આ ઉપરથી સારાંશ એવો છે કે, જે ગૃહસ્થ સર્વ સંબંધોને સંમત
એવા ન્યાયને પ્રધાન કરી પોતાના મૂલ ધન (મુડી)ના ત્રીજા ભાગમાંથી વ્યા-
પાર કરે, અને જે રાજસેવા વગેરેમાં જોડાયો હોય તો તે સેવાને ઘટતા એવા
ક્રમમાં પ્રવર્તે, કુલપરંપરાથી આવેલું અનિંદ્ય એવું આચરણ આચરે, અતિ
નિષુણ્ણ બુદ્ધિ રાખે, તેને લીધેજ સર્વ વિધના સ્થાનથી દૂર રહી શકે તેવા ગૃહસ્થને
ધર્મજ થાય છે; કારણકે દીન, અનાથ વગેરેના ઉપયોગને યોગ્ય-હોવાથી ધર્મનું
સાધન દ્રવ્ય છે, તેને ઉપાર્જન કરવામાં તે ગૃહસ્થનું ચિત્ત પ્રતિબદ્ધ રહે છે.

અહીં પ્રથમ ગૃહસ્થના સામાન્ય ધર્મમાં ‘અનિંદ્ય અનુષ્ઠાન’ એમ જે
ગ્રંથકારે જણાવ્યું તે એવું સૂચવે છે કે જે ગૃહસ્થ અનુષ્ઠાન રહિત રહે, તે-

વિત્તિવોચ્છેયમિ ય ગિહિણો સીયંતિ સન્વકિરિયાઓ ।
નિરવેક્ષસ્ત ડ જુત્તો સંપુણ્ણો સંજમો ચેવ ॥ ૩ ॥

અથ કસાત્ ન્યાયત ઇત્યુક્તમિત્યુચ્યતે ।

ન્યાયોપાત્તં હિ વિત્તમુજયલોકહિતાયેતિ ॥ ૪ ॥

ન્યાયોપાત્તં શુદ્ધવ્યવહારોપાર્જિત હિ યસાદિત્ત દ્રવ્યં નિર્વાહહેતુઃ ।
કિમિત્યાહ । ઉમયલોકહિતાય । ઉમયોઃ રૂહલોકપરલોકરૂપયોઃ
લોકયોર્હિતાય કલ્યાણાય સપદ્યતે ॥ ૪ ॥

एतदपि कुत इत्याह ।

अनजिज्ञं कनीयतया परिजोगाद्धिना तीर्थगमनाच्चेति ॥ ५ ॥

ને નિર્વાહ-આજીવિકાનો વિરૂઢ થાય એટલે તેને પછી સર્વ શુભ ક્રિયા
વિરામ પામી જવાનો પ્રસંગ આવે અને શુભ ક્રિયા વિરામ પામવાથી અધર્મ-
જ થાય તે વિષે કહ્યું છે કે,

“જે ગૃહસ્થની આજીવિકાનો ઉરૂઢ થાય, તે ગૃહસ્થની સર્વ ધર્મ-
ક્રિયાઓ સીદાઈ જાય છે, પણ જેને આજીવિકાની અપેક્ષા નથી તેવા પુરૂષ-
ને સર્વવિરતિથી પરિપૂર્ણ એવો સયમ (ચારિત્ર)જ અગીકાર કરવો
યુક્ત છે ” ૩

કદિ કોઈ શકા કરે કે ગૃહસ્થને ન્યાયથીજ ધન ઉપાર્જન કરવું એમ
કહેવાનું શું કારણ ? તે કહે છે

મૂલાર્થ—ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું ધન આલોક અને પરલોક-
કના હિતને માટે થાય છે ૪

ટીકાર્થ—ન્યાય એટલે શુદ્ધ વ્યવહાર, તેથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય જે
નિર્વાહનું કાગલુ થાય છે, તેના નિર્વાહથી સો લાભ થાય તે કહે છે
તેવી આવોક અને પરલોકનું હિત-કર્યાણુ થાય છે ૪

તે ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્ય બે લોકને હિતકારી થી રીતે થાય તે કહે છે

મૂલાર્થ—જે દ્રવ્યનો ઉપભોગ કરવામાં લોકોને તેના ભોક્તા કે
ભોગ્ય વસ્તુ ઉપર શકા ન આવે તેવી રીતે ઉપભોગ કરાય અને જે
દ્રવ્યથી વિધિપૂર્વક તીર્થગમન થાય તેવું ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્ય ઉ-
ભય લોકમાં હિતકારી છે. ૫

इहान्यायप्रवृत्तौ पुरुषस्य द्विविधा अभिशंकनीयता, भोक्तुः भोग्यस्य च विभवस्य । तत्र भोक्तुः परद्रव्यद्रोहकार्यमित्येवं दोषसंभावनलक्षणा, भोग्यस्य पुनः परद्रव्यमिदमित्थमनेन भुज्यत इत्येवंरूपा । ततस्तत्प्रतिषेधेन या अनभिशंकनीयता तया उपलक्षितेन भोक्त्रा परिभोगात् स्नानपानाच्छादनानुलेपनादिभिः भोगप्रकारैः आत्मना मित्रस्वजनादिभिश्च सह विभवस्योपजीवनात् । अयमत्र भावः । न्यायेनोपार्जितं विभवं भुञ्जानो न केनापि कदाचित्किंचिदभिशंक्यते । एवं चाव्याकुलचेतसः प्रशस्तपरिणतेरिह लोकेपि महान् सुखलाभ इति । परलोके हितत्वं च विधिना सत्कारादिरूपेण, तीर्थते व्यसनसलिलनिधिः अस्मादिति तीर्थं, पवित्रगुणपात्रपुरुषवर्गः दीनानाथादिवर्गश्च, तत्र गमनं प्रवेशः उपष्टंभकतया प्रवृत्तिर्वित्तस्य तीर्थगमनं तस्मात् । चकारः समुच्चये । पठ्यते च धार्मिकजनस्य शास्त्रांतरे दानस्थानम् यथा—

पात्रे दीनादिवर्गे च दानं विधिवदिष्यते ।

पोष्यवर्गाविरोधेन न विरुद्धं स्वतश्च यत् ॥ ૫ ॥

ટીકાર્થ—આલોકમાં અન્યાયમાં પ્રવર્તેલા પુરૂષની ઉપર જે જાતની શંકા લેવાય છે. એક લોકતા—ઉપલોગ કરનાર ઉપર અને બીજી લોગ્ય—ઉપલોગ કરવા યોગ્ય વૈભવ ઉપર. તેમાં લોકતાની ઉપર ‘આ પરદ્રોહ કરનારો છે’ એવા દોષની સંભાવના આવે છે અને જે લોગ્ય વસ્તુ છે તેની ઉપર ‘આ પારકું દ્રવ્ય છે તેને આ પુરૂષ આવી રીતે લોગવે છે’ એવા દોષની સંભાવના આવે છે. આવા દોષની શંકા જેમાં ન હોય તે અનભિશંકનીય એટલે શંકા કરવા યોગ્ય નથી એમ કહેવાય. તેવા નિર્દોષ દ્રવ્યથી ઉપલક્ષિત એવો લોકતા તેનો પરિલોગ કરે એટલે સ્નાન, પાન, આચ્છાદન અને ચંદનાદિકનું અનુલેપન વગેરે લોગના પ્રકારથી પોતે અને પોતાના મિત્ર, સ્વજનાદિકની સાથે વૈભવથી ઉપજીવન કરે છે તેથી. ભાવાર્થ એવો છે કે ન્યાયોપાર્જિત વૈભવને લોગવતા પુરૂષ ઉપર કદિ પણ કોઈ જાતની શંકા લેવામાં આવતી નથી. તેથી અવ્યાકુલ ચિત્તવાલા અને શ્રેષ્ઠ પરિણામવાલા તે પુરૂષને આલોકમાં પણ સુખનો મહાન્ લાભ થાય છે.

વલી તેનું પરલોકમાં હિતપણું એવી રીતે છે કે વિધિ એટલે સત્કાર પ્રમુખ વડે તીર્થગમન. જેનાથી દુઃખનો સમુદ્ર તરાય તે તીર્થ, અર્થાત્ પવિત્ર ગુણનો

અત્રૈવ વિપક્ષે વાધામાહ—

અહિતાયૈવાન્યદિતિ ॥ ૬ ॥

અહિતાયૈવ અહિતનિમિત્તમેવ ઉભયોરપિ લોકયોર્ને પુનઃ કાકતાલીય-
ન્યાયેનાપિ હિતહેતુરિત્યેવકારાર્થઃ । અન્યત્ ન્યાયોપાત્તવિત્તાદિમિત્ર અન્યા-
યોપાત્તવિત્તમિત્યર્થઃ ॥ ૬ ॥

કુત એતદિત્યાહ ।

તદનપાયિત્વેપિ મત્સ્યાદિગલાદિવઘ્નિપાકદારુણ-
ત્વાત્ ઇતિ ॥ ૭ ॥

પાત્ર એવો પુરૂષવર્ગ અથવા દીન તથા અનાથ પ્રમુખ પ્રાણિવર્ગ તે તીર્થ ક-
હેવાય છે તેમા ગમન એટલે પ્રવેશ અર્થાત્ ઉપર કહેલા વર્ગને ટેકા આપવાને
દ્રવ્યની પ્રવૃત્તિ કરવી, તે તીર્થગમન કહેવાય, તેવા તીર્થગમનથી અહીં જ
શબ્દ સમુચ્ચય અર્થમાં છે બીજા શાસ્ત્રોમાં પણ ધર્મી પુરૂષના ધનને દાનનું
સ્થાન કહેલું છે તે આ પ્રમાણે—“પૌષ્ય વર્ગને વિરોધ ન આવે તેમ અને
સ્વતઃ વિરૂદ્ધ ન હોય તેવી રીતે પાત્ર અને દીન, અનાથ વગેરેને આપવું તે
વિધિથી દાન આપેલું કહેવાય છે” ૫

ઉપર કહેલા પ્રકારથી જો વિપરીત પ્રકારે વર્તે તો બાધ આવે તે કહે છે.

મૂલાર્થ—ઉપર પ્રમાણે ન કરતા જો તેથી અન્ય-જુદી રીતે કરે
તો અહિતજ થાય છે ૬

ટીકાર્થ—અહિતને અર્થે એટલે અહિતનું નિમિત્ત થાય છે અહીં મૂલમાં
અથ ‘ જ ’ એમ કહ્યું તેથી એવો અર્થ થાય કે આલોક અને યજ્ઞલોક—તે બને
લોકનું ‘કાકતાલીય ન્યાયથી પણ તે હિતનું નિમિત્ત—કાણે થતું નથી અ-
ન્ય એટલે ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યથી વિભિન્ન-જુદા, અર્થાત્ અન્યાયોપાર્જિત
દ્રવ્ય, તે આલોક અને યજ્ઞલોકના અહિનનુજ કાન્ત થાય છે. ૬

અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય ઉભય લોકને અહિનકારી થાય છે
તે શાથી કહે છે ? એવી શકા યતાં ઉત્તર આપે છે—

મૂલાર્થ—જો કે અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય કદિ અનપા-

તસ્યાન્યાયોપાત્તવિત્તસ્ય અનપાયિત્વં અવિનાશિત્વમિતિ ચોઽર્થઃ
તસ્મિન્નપિ અન્યાયોપાર્જિતો હિ વિભવઃ અસ્થ્યાદિશલ્યોપહતગૃહમિવાચિરાદ્વિ-
નાશમનાસાદ્ય નાસ્તે । અથ કદાચિદ્વલત્તઃ પાપાનુબંધિનઃ પુણ્યસ્યાનુભા-
વાત્ સ વિભવો યાવજ્જીવમપિ ન વિનશ્યેત્, તથાપિ મત્સ્યાદીનાં મત્સ્યકુરં-
ગપતંગાદીનાં ચે ગલાદયઃ ગલગોરિગાનપ્રદીપાલોકાદયઃ રસનાદીંદ્રિયલૌ-
લ્યાતિરેકકારિણઃ વિષયવિશેષાઃ તદ્વદ્વિપાકે પરિણામે દારુણં તસ્ય ભાવસ્તત્ત્વં
તસ્માત્ । અન્યત્રાપ્યવાચિ-

“ પાપેનૈવાર્થરાગાંધઃ ફલમામોતિ યત્કચિત્ ।

વહિશામિપવત્તત્તમવિનાશ્ય ન જીર્યતિ ॥ ૭ ॥

[૫ એટલે અપાયરહિત અર્થાત્ વિવિધમાન રહે તોપણ તે મત્સ્ય
વગેરેને ગલગોરિ પ્રમુખની જેમ પરિણામે દારુણ-વિનાશક થઈ
પડે છે. ૭

ટીકાર્થ-તે અન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યનું અનપાયિતા એટલે અવિના-
શીપણું તેરૂપ જે અર્થ તે છતાં પણ એટલે પ્રાપ્ત કરીને અન્યાયોપાર્જિત
વૈભવ અસ્થિ (હાડકાં) વગેરે શલ્યથી હણાયેલા ગૃહની જેમ થોડા
કાલમાં વિનાશ પામ્યા વિના રહેતો નથી. પણ કદિ કોઈ બલવાન પાપાનુ-
બંધી પુણ્યના પ્રભાવથી તે વૈભવ યાવજ્જીવ સુધી વિનાશ ન પામે તથાપિ
મત્સ્યાદિકને આદિ શબ્દથી મૃગ, પતંગ વગેરેને ગલાદિ એટલે ગલગોરિ,
ગાન અને પ્રદીપનો પ્રકાશ ઇત્યાદિ જે જિહ્વાદિ ઇંદ્રિયોની અધિક લોભુપતા
કરનારા વિષયો છે તેઓની જેમ પરિણામે દારુણ ભાવ એટલે વિનાશભાવને
પામે છે. ભાવાર્થ એવો છે કે અન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્ય, અસ્થિ પ્રમુખ શલ્ય-દો-
ષવાલું ધર જેમ ટકે નહીં તેમ તે ટકતું નથી. કદિ જે પાપાનુબંધી પુણ્યના
બલથી ટકી રહે તો મત્સ્યાદિકને ગલગોરિ પ્રમુખની જેમ તે પરિણામે વિના-
શક થાયછે. રસના ઇંદ્રિયનો વિષયી મત્સ્ય ગલગોરિ (લોહાના કાંટામાં માંસની
ગોલી) થી હણાય છે, શ્રવણ ઇંદ્રિયનો વિષયી મૃગ મધુર ગાયનથી મરે છે અને
નેત્ર ઇંદ્રિયનો વિષયી પતંગ દીપકમાં ઝંપલાય છે એ વાત પ્રસિદ્ધ છે. તે વિષે
અન્ય શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે.”

૧ જે ઠકાણે ઘર બાંધવાનું હોય ત્યાં પ્રથમ શલ્યશુદ્ધિ કરવામાં આવે છે. શલ્ય-
શુદ્ધિમાં અસ્થિ વગેરે પદાર્થો શોધાય છે. જે શલ્યવાલી ભૂમિ ઉપર ઘર બાંધે તો તે
ટકતું નથી એમ શિલ્પશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે.

નન્વેવમન્યાયેન વ્યવહારપ્રતિષેધે ગૃહસ્થસ્ય તિત્તપ્રાપ્તિરેવ ન ભવિષ્યતિ
તત્કથા નિર્વાહવ્યવચ્છેદે ધર્મહેતુશ્ચિત્તસમાધિલાભઃ સ્યાદિત્યાશંકયાહ ।

ન્યાય એવ હ્યર્થાપ્ત્યુપનિષત્પરેતિ સમયવિદ ઇતિ ॥ ૭ ॥

ન્યાય એ ન પુનઃન્યાયોઽપિ અર્થસ્ય નિમવસ્ય આપ્તિઃ લાભઃ અર્થાપ્તિઃ
તસ્યા ઉપનિષદ્ અત્યત્તરહસ્યભૂત ઉપાયઃ “યુક્તાયુક્તાર્થસાર્થવિભાગકલ-
નકૌશલવિકલૈઃ સ્વૂલમતિભિઃ સ્વપ્રાયમાનાવસ્થાયામપ્યનુપલબ્ધ ઇતિ યો-
ર્ધર્થઃ” પરા પ્રકૃષ્ટા ઇત્યેવ સમયવિદઃ સદાચારાભિધાયિશાસ્ત્રજ્ઞા ધ્રુવતે ॥
તથાહિ તે પઠતિ—

“ નિપાનમિવ મટ્ટકાઃ સરઃપૂર્ણમિવાંડજાઃ ।

શુભકર્માણમાયાતિ વિવશાઃ સર્વસંપદઃ ॥

કોઈ ઠેકાણે અર્થ—દ્રવ્યના રાગથી અથ યએલો માણસ કદિ અન્યાયરૂપ પા-
પથી દ્રવ્યનું ફલ મેલવે છે, પણ છેવટ મત્સ્યને આપેલી લોઢાની ગોઢીના
માસની જેમ તે દ્રવ્ય તેનો વિનાશ કર્યા સિવાય પચતુ નથી ૭

કદિ કોઈ એમ શકા કરે કે જ્યારે એમ અન્યાયથી વ્યવહાર કરવાનો
નિષેધ કરશે તો પછી ગૃહસ્થને દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થશે નહીં અને જ્યારે દ્રવ્યની
પ્રાપ્તિ ન થાય તો પછી નિર્વાહનો વિચ્છેદ થવાથી ગૃહસ્થને ધર્મનો હેતુ
અત્તસમાધિરૂપ લાભ ક્યાથી થશે ? તેના ઉત્તરમાં કહે છે

મૂલાર્થ—‘ દ્રવ્યપ્રાપ્તિનો ઉત્કૃષ્ટ અને રહસ્યભૂત ઉપાય ન્યાયજ
છે ’ એમ સિદ્ધાન્તવેત્તાઓ કહે છે ૮

ટીકાર્થ—ન્યાયજ છે અર્થાત્ અન્યાય નહીં અર્થ એટલે વૈભવ તેની
પ્રાપ્તિનો ઉપનિષદ્ એટલે રહસ્યરૂપ ઉપાય અર્થાત્ વૈભવની પ્રાપ્તિનો રહસ્યરૂપ
ઉપાય ન્યાયજ છે અન્યાય નહીં જે ઉપાય યુક્ત—ધટતા અને અયુક્ત—અ-
ધટતા અર્થસમૂહના વિભાગ કરવામાં અકુશલ એવા સ્વૂલપ્રુદ્ધિવાલા પુરૂષોએ
સ્વભાવસ્થામા પણ પ્રાપ્ત કર્યો નથી, તે રહસ્યભૂત ઉપાય પર એટલે ઉત્કૃષ્ટ
છે, એમ સદાચારને પ્રતિપાદન કરનારા શાસ્ત્રોને જાણનારા પડિતો કહે છે તેઓ
આ પ્રમાણે કહે છે—“જેમ દેડકાંઓ કુવાને અને જલચર પક્ષીઓ સુરોવરને
પ્રાપ્ત થાય તેમ સર્વ પ્રકારની સપત્તિઓ પરવશ થઇ શુભ કર્મ કરનારા ન્યા-

તથા—નોદન્વાનર્થિતામેતિ નવાંભોભિર્ન પૂર્યતે ।

આત્મા તુ પાત્રતાં નેયઃ પાત્રમાયાંતિ સંપદઃ ॥ ૮ ॥

કુત એતદેવમિત્યાહ ।

તતો હિ નિયમતઃ પ્રતિવંધકકર્મવિગમ ઇતિ ॥ ૯ ॥

તતો ન્યાયાત્સકાશાત્ હિ યસ્માન્નિયમતોઽવગ્યંભાવેન પ્રતિવંધકસ્ય પરલાભોપઘાતજનનદ્વારેણ ભવાંતરે ઉપાત્તસ્ય લાભવિગ્રહેતોઃ કર્મણો લાભાંતરાયલક્ષણસ્ય વિગમો વિનાશઃ સંપદ્યતે । યથા સમ્યક્પ્રયુક્તાયા લંઘનાદિક્રિયાયાઃ સકાશાત્ રોગસ્ય જ્વરાતિસારાદેરિતિ ॥ ૯ ॥

તતોઽપિ કિં સિદ્ધમિત્યાહ ।

સત્યસ્મિન્નાયત્યામર્થસિદ્ધિરિતિ ॥ ૧૦ ॥

યવંત પુરૂષોને પ્રાપ્ત થાયછે.” “જેમ સમુદ્ર યાયક થતો નથી તોપણ તે જલ-થી નથી પૂરાતો તેમ નથી—અર્થાત્ પૂરાય છે. તેમ આત્માને એવો સુપાત્ર કરવો કે જેથી તેનામાં સંપત્તિઓ સ્વતઃ પ્રાપ્ત થાય.” ૮

સંપત્તિને ઉપાર્જન કરવાનો ઉપાય ન્યાયજ છે, એમ શી રીતે બાણુવું ? તે કહે છે—

મૂલાર્થ—ન્યાયથી દ્રવ્યની પ્રાપ્તિમાં અંતરાય કરનારા કર્મનો અવશ્ય નાશ થાય છે. ૯

ટીકાર્થ—તે ન્યાયથી એટલે ન્યાય પ્રમાણે વર્તવાથી પ્રતિબંધક એટલે ભવાંતરે બીજાના લાભને હાનિ કરી તે દ્વારા ઉપાર્જન કરેલા અને પોતાને લાભ કરવામાં વિગ્રહના હેતુરૂપ અર્થાત્ લાભાંતરાયરૂપ એવા કર્મનો અવશ્ય કરીને નાશ થાયછે. દૃષ્ટાંત કે જેમ સારી રીતે લંઘન (લાંઘણ) વગેરે ક્રિયા કરવાથી જ્વર કે અતિસાર પ્રમુખ રોગનો નાશ થાય છે તેમ ન્યાય પ્રમાણે વર્તવાથી પૂર્વે બાંધેલા લાભાંતરાય કર્મનો નાશ થાય છે. તેથીજ સંપત્તિને ઉપાર્જન કરવાનો ઉપાય ન્યાયજ છે. ૯

તે લાભાંતરાય કર્મનો નાશ થવાથી શું સિદ્ધ થયું, તે કહે છે.

મૂલાર્થ—એ લાભાંતરાય કર્મનો નાશ થવાથી પરિણામે સંપત્તિ મલવાની સિદ્ધિ થાય છે. ૧૦

સતિ વિદ્યમાને અસિન્નાંતે પ્રતિબંધકકર્મવિગમે આયત્યામાગામિનિ કાલે અર્થસિદ્ધિઃ અભિલપિતવિમવનિષ્પત્તિઃ આર્ચિર્મવતીતિ ॥ ૧૦ ॥

एतद्विपर्यये दोषमाह ।

अतोऽन्यथापि प्रवृत्तौ पाक्षिकोऽर्थलाभो नि.संश-
यस्त्वनर्थ इति ॥ ११ ॥

અત ઉક્તલક્ષણાદ્યાયાત્ અન્યથાપિ અન્યાયલક્ષણેન પ્રકારેણ પ્રવૃત્તૌ વ્યવહારલક્ષણાયા પાક્ષિકો વૈકલ્પિકઃ અર્થલાભઃ કદાચિત્સ્યાત્કદાચિન્ને-
ત્યર્થઃ । નિ.સંશયો નિઃસંદેહઃ તુ પુનરર્થઃ અનર્થઃ ઉપદ્રાવ આયત્યામેવ ।
इदमुक्तं भवति । अन्यायप्रवृत्तिरेव तावदसंभविनी राजदंडमयादिभिर्हेतुभिः
प्रतिहतत्वात् । पठ्यते च ।

राजदंडमयात्पाप नाचरत्यधमो जनः ।

परलोकमयान्मध्यः स्वभावादेव चोत्तमः ॥

ટીકાર્થ-તે પ્રતિબંધક એટલે લાભાતરાય કર્મનો નાશ થવાથી ઉત્તર
ક તે એટલે આગામી કાલે અર્થસિદ્ધિ થાય છે, અર્થાત્ ઇચ્છિત વૈભવની
સિદ્ધિનો સ્વત આવિર્ભાવ થાય છે. ૧૦

જ ઉપર પ્રમાણે કહ્યું, તેથી ઉણટી રીતે વર્તવાથી દોષ થાય તે કહે છે-
મૂલાર્થ-ઉપરના કહેવાથી અન્યથા રીતે (અન્યાયપણે) વર્ત-
વામાં કદિ અર્થલાભ વિકલ્પે થાય પણ અનર્થ તો નિઃસંદેહ થા-
ય છે ૧૧

ટીકાર્થ-ઉપર કહેલા ન્યાયથી અન્યથાપણે એટલે અન્યાયના પ્રકારે વ્યવ-
હારની પ્રવૃત્તિ કરવામાં અર્થલાભ (દ્રવ્યલાભ) પાક્ષિક એટલે વિકલ્પે થાય છે,
અર્થાત્ કદિ થાય અને ન પણ થાય, પણ પરિણામે અનર્થ-હાનિ તો નિ સંદેહ
થાય છે, એટલે હાનિ થવામાં કાંઈ સંદેહજ નથી અહીં મૂલમાં તુ શબ્દ છે તે
પુન (ફરી) એવો અર્થ બતાવે છે ભાવાર્થ એવો છે કે પ્રથમ અન્યાયમાં પ્રવૃત્તિ
કરવીજ અસલાવિત છે, કાગણુકે તે ગળદડના લાય વગેરે હેતુથી પ્રતિહત છે
તે વિષે કહ્યું છે કે “નીચ માણસ રાજદડના લાયથી પાપ કરતો નથી, મધ્યમ
માણસ પરલોકના લાયથી પાપ કરતો નથી અને ઉત્તમ માણસ સ્વભાવથીજ
પાપ આચરતો નથી ”

અથ કશ્ચિદધમાધમતામવલંબ્ય અન્યાયેન પ્રવર્તેતે । તથાપ્યર્થસિદ્ધિરનૈ-
કાંતિકી તથાવિદ્યાશુદ્ધસામગ્રીસવ્યપેક્ષકપાકસ્ય કસ્યચિદશુભાનુવંધિનઃ પુણ્ય-
વિશેષસ્ય ઉદયવશાત્સ્યાદન્યથા પુનર્નેતિ । યથાનર્થઃ સોઽવશ્યંભાવી, અ-
ન્યાયપ્રવૃત્તિવશોપાત્તસ્ય અશુદ્ધકર્મણઃ નિયમેન સ્વફલમસંપાદ્યોપરમાભાવાત્ ।
પથ્યતે ચ ।

અવશ્યમેવ ભોક્તવ્યં કૃતં કર્મ શુભાશુભમ્ ।

નાશુક્તં ક્ષીયતે કર્મ કલ્પકોટિશતૈરપિ ॥ ૧૧ ॥

અથ ગૃહસ્થધર્મે વિવાહપ્રકારમાહ ।

તથા સમાનકુલશીલાદિજિરગોત્રજૈર્વૈવાહ્યમન્યત્ર વહુ-

વિરુદ્ધેચ્ય ઇતિ ॥ ૧૨ ॥

સમાનં તુલ્યં કુલં પિતૃપિતામહાદિપૂર્વપુરુષવંશઃ શીલં મદ્યમાંસનિશા-
મોજનાદિપરિહારરૂપો વ્યવહારઃ આદિશબ્દાદ્વિભવવેપમાપાદિ ચ યેષાં

જે દોઢ અધમ અધમતાનું અવલંબન કરી અન્યાયથી પ્રવર્તે તથાપિ
તેને દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ એકાંતે થતી નથી. કદિ તેની અશુદ્ધ સામગ્રીની વિશેષ
અપેક્ષાના પરિણામવાલા દોઢ પાપાનુબંધી પુણ્યના ઉદયથી તે થાય છે; પણ જો
પાપાનુબંધી પુણ્યનો ઉદય ન હોય તો થાયજ નહીં, પણ અનર્થ તો અવશ્ય
થવાનોજ, કારણકે અન્યાય પ્રવૃત્તિથી બાંધેલાં પાપ નિયતપણે પોતાનું ફલ
આપ્યા વિના ઉપરામ પામતાંજ નથી. કહ્યું છે કે “કરેલું શુભાશુભ કર્મ અ-
વશ્ય ભોગવવું પડે છે, સેંકડો દોઢી કદપે પણ ભોગવ્યા વિના તે ક્ષય પામતું
નથી.” ૧૧

હવે ગૃહસ્થના સામાન્ય ધર્મમાં વિવાહનો પ્રકાર કહેછે—

મૂલાર્થ—જે લોકો પોતાની જાતિના કે દેશના લોકો સાથે
બહુ વિરોધ કરનારા છે તે લોકો સિવાય કુલ તથા શીલ વગેરે જેમના
સરખા હોય અને જે એક ગોત્રના ન હોય તેવા લોકોની સાથે વિ-
વાહનો સંબંધ કરવો. ૧૨

ટીકાર્થ—કુલ એટલે પિતા, પિતામહ વગેરે પૂર્વ પુરૂષોનો વંશ અને
શીલ એટલે મધ્ય, માંસ તથા રાત્રિભોજનનો ભોગ કરવારૂપ વ્યવહાર. આદિ

તે તથા તૈઃ કુટુમ્બિભિઃ લોકૈઃ સહ, અગોત્રજૈઃ ગોત્રં નામ તથાવિધૈરુપુરુષપ્રભવો વંશઃ, તતો ગોત્રે જાતાઃ ગોત્રજાઃ તત્પ્રતિપેધાત્ અગોત્રજાઃ તૈઃ અતિચિરકાલવ્યવધાનવશેન ત્રુટિતગોત્રસમૃદ્ધ્યેતિ । કિમિત્યાહ । વૈવાહ્ય વિગ્રાહ એવ તત્કર્મ વા વૈવાહ્ય, સામાન્યતો ગૃહસ્થધર્મ ઇતિ પ્રકૃત, કિમવિશેષેણ નેત્યાહ, અન્યત્ર વિના વહુવિરુદ્ધેભ્યઃ કુતોઽપિ મહતોઽનૌચિત્યાત્ મહુભિઃ તજ્ઞાતિવર્તિભિસ્તત્સ્થાનતદેશવાસિભિઃ વા જનૈઃ સહ વિરુદ્ધા ઘટના ગતા વહુવિરુદ્ધાઃ તેભ્યઃ વહુવિરુદ્ધાન્ લોકાન્ વર્જયિત્વેત્યર્થઃ । અસમાનકુલશીલાદિત્વે હિ પરસ્પરં વૈસાદૃશ્યાત્ તથાવિધનિર્ણયમંગધામાવેન અસતોપાદિમંભવઃ । કિંચ । વિભવવૈપમ્યે સતિ કન્યા મહતઃ સ્વપિતુરૈશ્વર્યાદલ્પવિભવ મર્ત્તારમગ્નગણયતિ । હતરોપિ પ્રચુરસ્વપિદ્વિભવવશોત્પન્નાહકારઃ તત્પિતુર્નિમવવિકલત્વેન દુર્નલપૃષ્ઠોપપ્ત્ત્માં કન્યામવજાનાતિ । તથા ગોત્રજૈઃ વૈવાહ્યે સ્વગોત્રાચરિતજ્યેષ્ઠકનિષ્ઠતા-

શબ્દથી વૈભવ, વેપ અને ભાષા પ્રમુખ—એ સર્વ જમના સરખા હોય તેવા કુટુમ્બી લોક, વહી ગોત્ર એટલે એક પુરુષથી ચાડ્યો આવતો વશ—તેમા થયેલા તે ગોત્રજ કહેવાય, અને તેવા ન હોય તે અગોત્રજ એટલે ધણા લાંબા કાલના વ્યવધાનથી જમનો ગોત્રસખધ ત્રુટી ગયો હોય તેવા લોકોની સાયે વિવાહકર્મ એટલે વિવાહસખધ જોડવો એ ગૃહસ્થનો સામાન્ય ધર્મ છે અહીં શકા થાય કે સારે શુ તેવા બધાની સાયે વિવાહસખધ કરવો ના, તેમ નહીં જે બહુ વિરોધી હોય તેમને વર્જીને—ટાઈ મોટું અનુચિતપણુ થવાથી બહુની સાયે એટલે જાતિના અથવા તે સ્થાનકે તે દેશના નિવાસી લોકોની સાયે વિરોધ કરનાર લોકોને વર્જીને વિવાહસખધ જોડવો

જે કુલ તથા શીલ પ્રમુખ મમાન ન હોય તો પરસ્પર વિસદૃશ—અધટિતપણુને લીધે તેવો નિર્દોષ સખધ ન જોડવાથી અસતોપ વગેરે દોષ થવાનો સમ્ભવ છે વહી બનેની વૈભવસ્થિતિ સગળી ન હોય તો જે કન્યા પોતાના પિતાની વધારે સમૃદ્ધિ હોય તો તેથી અદ્ય વૈભવવાલા પતિની અવગણના કરેછે, અને પુરુષ પોતાના પિતાનો વૈભવ અધિક હોય તો તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલા અહકારને વશ વઈ કન્યાનો પિતા વૈભવ રહિત હોવાથી તે દુર્બલ ટકાવાલી કન્યાની અવજ્ઞા કરે છે

જે એક ગોત્રમા વિવાહ કરવામા આવે તો સ્વગોત્રથી પ્રવર્તતો નાના મોટાનો વ્યવહાર લોપ થઈ જાય—જેમકે વય અને વૈભવાદિથી કન્યાનો પિતા જ્યેષ્ઠ

વ્યવહારવિલોપઃ સ્યાત્ । તથાહિ । જ્યેષ્ઠોઽપિ વયોવિમવાદિભિઃ કન્યાપિતા, કનિષ્ઠસ્યાપિ જામાનુક્રપિતુઃ નીચૈર્વૃત્તિર્મવતિ । ન ચ ગોત્રજાનાં રુઢં જ્યેષ્ઠ-કનિષ્ઠવ્યવહારં અતિલંઘ્ય અન્યો વૈવાહ્યવ્યવહારો ગુણં લભતે । અપિ તુ તદ્વ્યવહારસ્ય પ્રવૃત્તૌ ગોત્રજેષુ પૂર્વપ્રવૃત્તિવિનયમંગાત્ મહાન્ અનર્થ એવ સંપદ્યતે । તથા વહુવિરુદ્ધૈઃ સહ સંબંધવટનાયાં સ્વયમનપરાદ્વાનામપિ તત્સંબંધદ્વારા આયાતસ્ય મહતો વિરોધસ્ય ભાજનમવનેન દ્વિલોકપરલોકાર્થયોઃ ક્ષતિઃ પ્રસજતિ । જનાનુરાગપ્રભવત્વાત્સંપત્તીનામિતિ પર્યાલોચ્ય ઉક્તં “સમાનકુલશીલાદિભિઃ અગોત્રજૈઃ વૈવાહ્યમન્યત્ર વહુવિરુદ્ધેભ્યઃ” ઇતિ ।

અત્ર ચ લૌકિકનીતિશાસ્ત્રમિદમ્ । દ્વાદશવર્ષા સ્ત્રી પોઢશવર્ષઃ પુમાન્ તૌ વિવાહયોગ્યૌ । વિવાહપૂર્વો વ્યવહારઃ કુટુંબોત્પાદનપરિપાલનારુપશ્ચતુરો વર્ણાન્ કુલીનાન્ કરોતિ । યુક્તિતો વરણવિધાનમ્ અગ્નિદેવાદિસાક્ષિકં ચ પાણિગ્રહણં વિવાહઃ, સ ચ બ્રાહ્માદિભેદાદદૃશ્ય । તથાહિ ।

હોય અને પોતાના જામાતાનો પિતા કનિષ્ઠ હોય તે છતાં તે કન્યાપિતા તેનાથી નીચ વૃત્તિવાલો—કનિષ્ઠ થઈ જાય છે. આ એક ગોત્રવાલાને રૂઢ એવા નાના મોટાના વ્યવહારનો લોપ થાય એટલોજ દોષ છે. તે સિવાય શ્રીજે વિવાહસંબંધ જોડવામાં ગુણુ છે એમ પણ નથી; કારણકે જે તેવો એક ગોત્રમાં વ્યવહાર પ્રવર્તે તો ગોત્રજમાં પૂર્વે પ્રવર્તેલા વિનયનો ભંગ થવાથી મહાન્ અનર્થ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

વલી જે બહુ વિરોધી હોય તેમની સાથે સંબંધ જોડાવાથી પોતે અપરાધી ન હોય તોપણ તે સંબંધ દ્વારા વખતે મોટો વિરોધ આવી પડે અને તેવા વિરોધનું પાત્ર થવાથી આલોક અને પરલોકના અર્થની હાનિ થવાનો પ્રસંગ આવે. ‘સંપત્તિઓ લોકોના અનુરાગથી ઉત્પન્ન થાય છે’ એ વિચાર કરીનેજ આ ‘સમાનકુલશીલ’ ઇત્યાદિ સૂત્ર કહેલું છે. આ વિષે લૌકિક નીતિશાસ્ત્રમાં આ પ્રમાણે કહેલું છે—પાર વર્ષની સ્ત્રી અને સોલ વર્ષનો પુરુષ—એ બંનેનો વિવાહ કરવો થોડો છે. કુટુંબનું ઉત્પાદન અને પરિપાલન કરવારૂપ બધો વ્યવહાર વિવાહપૂર્વકજ થાય છે અને તેથી તે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ચાર વર્ણને કુલીન કરે છે. યુક્તિથી કરેલું વરણવિધાન અને અગ્નિ તથા દેવની

- ૧ વ્રાહ્મો વિવાહો યત્ર વરાચાલકૃતા કન્યા પ્રદીયતે 'ત્વં મવાસ્ય મહાભાગસ્ય સધર્મચારિણીતિ' ।
- ૨ વિનિયોગેન ત્રિમવસ્ય કન્યાપ્રદાનાત્પ્રાજાપત્યઃ ।
- ૩ ગોમિથુનપુરસ્મર કન્યાપ્રદાનાદાર્પઃ ।
- ૪ સ દેવો વિવાહો યત્ર યજ્ઞાર્થમૃત્વિજઃ કન્યાપ્રદાનમેત દક્ષિણા ।
એતે ધર્મ્યા વિવાહાશ્ચત્વારોઽપિ ગૃહ્યોચિત્તદેવપૂજનાદિવ્યમહારાણા-
મેતદ્વતરંગકારણત્યાન્માતુઃ પિતુર્નિધૂનાં ચ પ્રામાણ્યાત્ ।
- ૫ પરસ્પરાનુરાગેણ મિથઃ સમવાયાદ્ધાર્વઃ ।
- ૬ પળર્નધેન કન્યાપ્રદાનમાસુરઃ ।
- ૭ પ્રસન્ન કન્યાદાનાદ્રાક્ષસઃ ।

સાક્ષીએ કરેલું પાણિત્રહણુ તે વિવાહ કહેવાય છે તે બ્રાહ્મ વગેરે ભેદથી આઠ પ્રકારનો થાય છે તે નીચે પ્રમાણે -

- ૧ જેમાં અવકૃત કરેલી કન્યા વરને આપવામાં આવે અને " તુ આ મહાભાગ પુરૂષની સમાન ધર્મમાં આલનારી થા " એમ કન્યાને કહેવામાં આવે તે બ્રાહ્મ વિવાહ કહેવાય છે
- ૨ જેમાં કન્યાનો પિતા વિનિયોગથી દ્રવ્ય આપી કન્યાદાન કરે તે પ્રાજ્ઞપત્ય વિવાહ કહેવાય છે
- ૩ જેમાં ગાયોતુ ભેડલું આપીને કન્યા આપવામાં આવે તે આર્પ વિવાહ કહેવાય છે
- ૪ જેમાં યજ્ઞને માટે વરેલા બ્રાહ્મણને દક્ષિણાને બદલે કન્યા આપવામાં આવે તે દેવ વિવાહ કહેવાય છે

- ૫ ઉપરના આ પ્રકારના વિવાહ શુદ્ધ અને ચોખ્ખા એવા દેવપૂજન વગેરે વ્યવહારના મુખ્ય કાગળ હોવાથી તેમજ માતા, પિતા અને બાલ્યપૂર્વક તેવા વિવાહને પ્રમાણરૂપ માને છે તેથી તે ધર્મ વિવાહ કહેવાય છે
- ૫ જેમાં પરસ્પર મી પુરૂષના અનુગમથી મળપ બેસાય તે ગાર્ધર્વ વિવાહ કહેવાય છે

- ૬ માર્ગ જનનુ પગ કરીને કન્યા અપાય તે આશુર વિવાહ કહેવાય છે
- ૭ જેમાં બચાવકારે કન્યા લેવાય તે ગક્ષમ વિવાહ કહેવાય છે.

૮ સુપ્રમત્તકન્યાદાનાત્પૈશાચઃ ।

एते चत्वारोऽधर्म्या अपि नाधर्म्याः, यद्यस्ति वधूवरयोरनपवादं पर-
स्पररुचितत्वमिति ।

શુદ્ધકલત્રલાભફલો વિવાહસ્તત્ફલં ચ સુજાતસુતસંતતિઃ અનુપહતા
ચિત્તનિર્વૃત્તિઃ ગૃહકૃત્યસુવિહિતત્વં આભિજાત્યાચારવિશુદ્ધત્વં દેવાતિથિ-
વાંધવસત્કારાનવદ્યત્વં ચેતિ ।

કુલવધૂરક્ષણોપાયાશ્ચૈતે ગૃહકર્મવિનિયોગઃ, પરિમિતોર્ચ્યસંયોગઃ, અસ્તા-
તંત્ર્યમ્, સદા ચ માતૃતુલ્યસ્ત્રીલોકાવરોધનમિતિ ।

રજકશિલાકુર્કુરકર્પરસમા હિ વેશ્યાઃ કસ્તાસુ કુલીનો રજ્યેત । યતો
દાને દૌર્ભાગ્યં, સત્કૃતૌ પરોપમોગ્યત્વં, આસક્તૌ પરિભવો મરણં વા, મહોપ-
કારેપ્યનાત્મીયત્વં, વ્રહુકાલસંવંધેપિ ત્યક્તાનાં તદૈવ પુરુષાંતરગમનમિતિ વેશ્યા-
નાં કુલાગતો ધર્મ इति ॥ ૧૨ ॥

૮ જેમાં સુતેલી અથવા ગદ્ગતમાં રહેલી કન્યાનું હરણ થાય તે પૈશાચ્ય
વિવાહ કહેવાય છે.

આ ચાર અધર્મ વિવાહ છે તોપણ જે તેમાં વધૂ અને વર વચ્ચે
પરસ્પર કાંઈ અપવાદ વગર રૂચિ હોય તો તે અધર્મ નથી.

શુદ્ધ કુલીન સ્ત્રીનો લાભ તે વિવાહનું ફલ છે; અને શુદ્ધ કુલીન સ્ત્રીના
લાભનું ફલ સુજાત એવી પુત્રસંતતિ, ચિત્તની અપ્રતિહત સ્વસ્થતા, ગૃહ-
કાર્યની સુધડતા, કુલીન-પવિત્ર આચારની શુદ્ધિ અને દેવ, અતિથિ તથા
સંબંધીઓનો નિર્દોષ સત્કાર કરવો એ છે. કુલવધૂનું રક્ષણ કરવાના આ
પ્રમાણે ઉપાય છે. હમેશાં ગૃહકાર્યમાં તેની યોજના કરવી, તેની પાસે દ્રવ્યનો
યોગ પરિમિત રાખવો (પૈસાની છુટ ન આપવી), સ્વતંત્રતા આપવી નહીં,
અને હમેશાં માતાતુલ્ય સ્ત્રીઓના કબજામાં રહે તેમ કરવું.

(કદિ ટાઇ કહે કે તેવી વિવાહની ઉપાધિ શામાટે કરવી? વેશ્યાઓને
રખાત તરીકે રાખવામાં શું નુકશાન છે? એ શંકાનું સમાધાન કરે છે.)

વેશ્યા સ્ત્રીઓ ધોળીના ખડકા જેવી અને કુતરાની ચાટય જેવી છે.
તેવી સ્ત્રીઓમાં કયો કુલીન પુરૂષ રાગ કરે? કારણકે જે તેને દાન આપીએ
તો દુર્ભાગ્ય થાય, તેનો સત્કાર કરવામાં આવે તો બીજાને ઉપભોગ્ય થાય, જે
તેમાં આસક્તિ રાખે તો પરાભવ અથવા મૃત્યુ થાય, મોટા ઉપકાર કરે તોપણ

અથ ગૃહસ્થધર્મે વર્તનપ્રકારમાહ ।

તથા—દૃષ્ટાદૃષ્ટવાધાત્રીતતા ઇતિ ॥ ૧૨ ॥

દૃષ્ટાશ્ચ પ્રત્યક્ષત એવ અવલોકિતાઃ અદૃષ્ટાશ્ચ અનુમાનાગમગમ્યાઃ તાશ્ચ તા વાધાત્રોપદ્રવાઃ દૃષ્ટાદૃષ્ટવાધાસ્તામ્બો મીતતા મય સામાન્યતો ગૃહસ્થધર્મે ઇતિ । તદા ચ તદ્મયં ચેતસિ વ્યવસ્થાપિતં ભવતિ, યદિ યથાશક્તિ દૂરત એવ તત્કારણપરિહારઃ કૃતો ભવતિ, ન પુનરન્યથા । તત્ર દૃષ્ટવાધાકારણાનિ અન્યાયવ્યવહરણદ્યૂતરમણપરદારામિગમનાદીનિ, ઇહ લોકેડપિ સકલલોક-સમુપલભ્યમાનનાનાવિધવિહ્વનાસ્થાનાનિ । અદૃષ્ટવાધાકારણાનિ પુનર્મદ્ય-માસસેવનાદીનિ શાસ્ત્રનિરૂપિતનરકાદિયાતનાફલાનિ ભવતિ । કિં મણિત ભવતિ, દૃષ્ટાદૃષ્ટવાધાદેતુમ્બો દૂરમાત્મા વ્યાવર્તનીય ઇતિ ॥ ૧૨ ॥

તે પોતાનો ગણે નહીં અને ખડકાક્ષનો સબધ હોય તે છતાં જો તેનો ત્યાગ કરવામાં આવે તો તત્કાલ ખીજા પુરૂષ સાથે ગમન કરે—આ વેશ્યાઓનો કુલ-પરપરાનો રિવાજ છે ૧૨

હવે ગૃહસ્થના સામાન્ય ધર્મનું વર્તન કહે છે —

મૂલાર્થ—પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે અને જોવામાં ન આવે એવા ઉપદ્રવોથી ખીજા રહેણું ૧૩

ટીકાર્થ—દૃષ્ટ એટલે પ્રત્યક્ષપણે જોવામાં આવેલા અને અદૃષ્ટ એટલે અનુમાન તથા આગમ પ્રમાણથી જોયેલા જે ઉપદ્રવો—તેઓથી ભય રાખવો એ ગૃહસ્થનો સામાન્ય ધર્મ છે જે યથાશક્તિ દૂરથીજ ભય થવાના કારણનો ત્યાગ કરવામાં આવે તો તે ભય ચિત્તમાં ઉત્પન્ન થવાજ પામતો નથી કદિ ઉત્પન્ન થાય તો સ્વતઃ શમીજાય છે, તે સિવાય ખીજી રીતે તે કદિ પણ શમતો નથી તેમાં અન્યાયથી વ્યવહાર કરવો, ભુગાર રમવો અને પરસ્ત્રીગમન કરવું ઇત્યાદિ દૃષ્ટઉપદ્રવનાં કારણો છે તે આલોકમા પણ સર્વ લોકોની વચે જાણ થતાં વિવિધ પ્રકારની વિહ્વનાઓના સ્થાનરૂપ થાય છે વળી જે મદ્ય માસનું સેવન ઇત્યાદિ કુર્કર્મ કે જેઓનું ફક્ત શાસ્ત્રમાં નગકાદિની યાતના-પીડા વધાવું જણાવ્યું છે, તે અદૃષ્ટ ઉપદ્રવના કારણો છે એ ઉપગ્રંથી એમ

તથા—શિષ્ટચરિતપ્રશંસનમિતિ ॥ ૧૪ ॥

શિષ્યંતે સ્મ શિષ્ટાઃ, વૃત્તસ્થજ્ઞાનવૃદ્ધપુરુષવિશેષસંનિધાનોપલબ્ધવિશુદ્ધશિક્ષા મનુજવિશેષાઃ તેષાં ચરિતં આચરણં શિષ્ટચરિતં । યથા ।

લોકાપવાદભીરુત્વં દીનામ્બુદ્ધરણાદરઃ ।
 કૃતજ્ઞતા મુદાશિષ્યં સદાચારઃ પ્રકીર્તિતઃ ॥
 સર્વત્ર નિંદાસંત્યાગો વર્ણવાદશ્ચ સાધુષુ ।
 આપદ્યદન્યમત્યંતં સદૃશસંપદિ નમ્રતા ॥
 પ્રસ્તાવે મિતભાપિત્વમવિસંવાદનં તથા ।
 પ્રતિપન્નક્રિયા ચેતિ કુલધર્માનુપાલનમ્ ॥
 અસદ્વ્યયપરિત્યાગઃ સ્થાને ચૈવ ક્રિયા સદા ।
 પ્રધાનકાર્યે નિર્વંધઃ પ્રમાદસ્ય વિવર્જનમ્ ॥
 લોકાચારાનુવૃત્તિશ્ચ સર્વત્રાચિત્યપાલનમ્ ।

જાણવું કે દરેક ગૃહસ્થે દૃષ્ટ અને અદૃષ્ટ ઉપદ્રવોના હેતુઓથી પોતાના આત્માને દૂર રાખવો. ૧૩

મૂલાર્થ—હમેશાં શિષ્ટ—સાધુ પુરૂષોના આચરણની પ્રશંસા કરવી. ૧૪

ટીકાર્થ—શિક્ષા પામે તે શિષ્ટ પુરૂષ એટલે સદાચારમાં રહેલા જ્ઞાનવૃદ્ધ પુરૂષોની પાસે રહી શુદ્ધ શિક્ષાને પ્રાપ્ત કરનારા મનુષ્યો, તેઓનું ચરિત—આચરણ તે શિષ્ટ ચરિત કહેવાય. જેમકે “લોકાપવાદથી ભય, દીન જનનો ઉદ્ધાર કરવામાં આદર, કદર જાણવી અને સાફ કહાપણ—એ સદાચાર કહેવાય છે.”

“સર્વની નિંદાનો ભાગ, સજ્જનપુરૂષોની પ્રશંસા, આપત્તિમાં પણ હિંમત, સંપત્તિમાં નમ્રતા, પ્રસ્તાવે મિત ભાષણ, વૃથા વિવાદનો ભાગ, જેની કબુલાત કરી હોય તે કરવું, કુલધર્મનું પાલન, નકામા ખર્ચનો ભાગ, જ્યાં ઘટે ત્યાં કરવું, મુખ્ય કાર્ય કરવામાં આગ્રહ, પ્રમાદનો ભાગ, લોકાચારમાં અનુસરવું, સર્વઠે-કાણે યોગ્યતા રાખવી અને કંઈ પ્રાણ આપ્યા હોય તોપણ નિંદિત કામમાં

પ્રવૃત્તિર્ગર્હિતે નેતિ પ્રાણૈઃ કઠગતૈરપિ ॥

इत्यादि तस्य प्रशसनं प्रशसापुस्कार इत्यर्थः । यथा च ।

शुणेषु यत्नः क्रियतां किमाटोपैः प्रयोजनम् ।

विक्रीयन्ते न घंटाभिर्गावः क्षीरनिवर्जिताः ॥

तथा ।

शुद्धा પ્રસિદ્ધિમાયાતિ લઘવોઽપીહ નેતરે ।

तमस्यपि विलोक्यते दत्तिदंता न दंतिन. ॥ १४ ॥ इति

તથા—અરિષદ્વર્ગત્યાગેનાવિરુદ્ધાર્થપ્રતિપત્ત્યેઙ્ગિયજય ઇતિ ॥૧૫॥

અયુક્તિતઃ પ્રયુક્તાઃ કામક્રોધલોમમાનમદહર્ષાઃ શિષ્ટગૃહસ્થાનામંતરંગોઽરિષદ્વર્ગ' તત્ર પરપરિગૃહીતાસ્ત્રનૃદાસુ વા સ્ત્રીષુ દુરભિસંધિઃ કામઃ । અવિચાર્ય પરસ્વાત્મનો વાપાયહેતુઃ ક્રોધઃ । દાનાર્હેષુ સ્વધનાપ્રદાનમકાર-

પ્રવૃત્તિ ન કરવી—ઇત્યાદિ શિષ્ટાચારની પ્રશસા કરવી અર્થાત્ પ્રશસાપૂર્વક તેના શુણુ અહણુ કરવા " તે વિષે કહ્યું છે કે —

" શુણુ અહણુ કરવા યત્ન કરે, મોટા આડખરનુ શુ પ્રયોજન છે " દૂધવગરની ગાયો મોટી ધુધરમાલ બાધવાથી વેચાતી નથી, પણ તે દૂધના શુણુ ઉપરથી વેચાય છે "

" કદિ હલકા હોય પણ જો તે શુદ્ધ હોય તો પ્રસિદ્ધિમાં આવે છે અને બીજા મોટા હોય પણ જો તે અતુદ્ધ હોય તો પ્રસિદ્ધિમાં આવતા નથી જમ હાથીના દાંત અધકારમાં પણ દેખાય છે અને હાથીઓ દેખાતા નથી " ૧૪

મૂલાર્થ—કામ ક્રોધાદિ અતરંગ શત્રુઓનો ત્યાગ કરી અવિરુદ્ધ અર્થનો અગીકાર કરી ઇંદ્રિયોનો જય કરવો ૧૫

ટીકાર્થ—યુક્તિ વગર ચોતેલા એટલે શાસ્ત્રવિરુદ્ધ ગેરઉપયોગમાં લીધેલા કામ, ક્રોધ, લોભ, માન, મદ અને હર્ષ—એ છ શિષ્ટ ગૃહસ્થોના અતરંગના શત્રુઓ છે તે આ પ્રમાણે—બીજાએ અહણુ કહેલી અથવા અવિવાહિત કુમારી સ્ત્રીઓ ઉપર દુષ્ટ અધ્યવમાય કરવો તે કામ કહેવાય છે બીજાને અથવા પોતાને, વિચાર્યા વગર જે નાશનો હેતુ થાય તે ક્રોધ કહેવાય છે. દાન

ળપરધનગ્રહણં વા લોભઃ । દુરભિનિવેશામોક્ષો યુક્તોક્તાગ્રહણં વા માનઃ । કુલ-
વલ્લેશ્વર્યરૂપવિદ્યાભિરાત્માહંકારકરણં પરપ્રથર્પનિવંધનં વા મદઃ । નિર્નિમિ-
ત્તમન્યસ્ય દુઃખોત્પાદનેન સ્વસ્ય દ્યૂતપાપજ્ઞ્યાદ્યનર્થસંશ્રયેણ વા મનઃપ્રીતિ-
જનનો હર્ષઃ । તતોઽસ્યારિપદ્વર્ગસ્ય ત્યાગઃ પ્રોજ્ઞનં તેન અવિરુદ્ધાનાં
ગૃહસ્થાવસ્થોચિત્તધર્માર્થાભ્યાં વિરોધમનાગતાનામર્થાનાં શબ્દાદીનાં શ્રોત્રા-
દીન્દ્રિયવિષયભાવાપન્નાનાં પ્રતિપત્તિઃ અંગીકરણં અવિરુદ્ધાર્થપ્રતિપત્તિઃ તથા
ઇન્દ્રિયજયઃ અત્યંતાસક્તિપરિહારેણ શ્રોત્રાદીન્દ્રિયવિકારનિરોધઃ । સર્વેન્દ્રિયાર્થવિ-
રોધેન પુનર્યો ધર્મઃ સ યતીનામેવાધિકરિષ્યતે । इह तु सामान्यरूपगृहस्थ-
धर्म एवाधिकृतस्तेनैवमुक्तमिति ॥ ૧૫ ॥

તથા—ઉપપ્લુતસ્થાનત્યાગ ઇતિ ॥ ૧૬ ॥

ઉપપ્લુતં સ્વચક્રપરચક્રવિક્ષોભાત્, દુર્ભિક્ષમારીતિજનવિરોધાદેશ્વાસ્ત-

કરવાને યોગ્ય એવા પાત્રને પોતાનું ધન ન આપવું અથવા કારણ વગર પર-
ધનનું ગ્રહણ કરવું તે લોભ કહેવાય છે. દુરાગ્રહ છેડે નહીં અને ઘટિત
વચનને માને નહીં તે માન કહેવાય છે. કુલ, ખલ, ઐશ્વર્ય, રૂપ અને
વિદ્યાથી પોતાને અહંકાર કરવો અથવા ખીજ પર ધસારો કરવો તે મદ
કહેવાય છે. કારણ સિવાય ખીજને દુઃખ ઉપજાવી અથવા પોતે દ્યૂત, મુગથા
વગેરે અનર્થનો આશ્રય કરી મનને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરવી તે હર્ષ કહેવાય
છે. આ છ અંતરના અરિવર્ગનો ત્યાગ કરીને, અવિરુદ્ધ એટલે ગૃહસ્થા-
વસ્થાને યોગ્ય એવા ધર્મ અને અર્થ સાથે વિરોધને ન પામેલા (ધર્મ અને
અર્થ એ બેના સાધનને બાધ ન કરતા) એવા શ્રવણાદિ ઇન્દ્રિયોના વિષય-
ભાવને પ્રાપ્ત થયેલા શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ વગેરેનો અંગીકાર કરવો
તેને અવિરુદ્ધ અર્થનો અંગીકાર કહે છે અને તેવડે ઇન્દ્રિયોનો જય કરવો
એટલે અત્યંત આસક્તિ છોડી દઇ શ્રવણાદિ ઇન્દ્રિયોના વિકારનો નિરોધ
કરવો (એ ગૃહસ્થનો સામાન્ય ધર્મ છે). સર્વ ઇન્દ્રિયોના વિષયનો નિરોધ
કરવાના ધર્મનો અધિકાર તો યતિયોનોજ છે. તે આગલ કહેવાશે. અહીં તો
ગૃહસ્થના સામાન્ય ધર્મનોજ અધિકાર છે, તેથી એમ કહેવું છે. ૧૫

મૂલાર્થ—ઉપદ્રવવાલા સ્થાનનો ત્યાગ કરવો. ૧૬

ટીકાર્થ—સ્વચક્ર અને પરચક્ર એટલે પોતાના રાજ્યના અને પર

સ્વીભૂતં યત્સ્થાનં નિવાસભૂમિલક્ષણં ગ્રામનગરાદિસ્તસ્ય ત્યાગઃ । અત્યજ્યમાને
હિ તસ્મિન્ ધર્માર્થકામાનાં તત્ર પ્રવૃત્તોપપ્લવવશેન પૂર્વલબ્ધાનાં વિનાશસમ-
વેન નવાનાં ચાતુષપાર્જનેનોમયોરપિ લોકયોરનર્થ એવોપપદ્યતે હિતિ ॥ ૧૬ ॥

તથા—સ્વયોગ્યસ્યાશ્રયણમિતિ ॥ ૧૭ ॥

સ્વસ્યાત્મનો યોગ્યસોચિતસ્ય રક્ષાકારણસ્ય રાજાદેરપૂર્વલાભસપા-
દનલબ્ધરક્ષણક્ષમસ્ય આશ્રયણ રક્ષણીયોહ ભવતામિત્યાત્મસમર્પણ । યત
ઉક્ત । “સ્વામિમૂલાઃ સર્વાઃ પ્રકૃતયઃ, અમૂલેષુ તરુષુ કિં કુર્યાત્પુરુષપ્રવત્તઃ”
હિતિ । સ્વામી ચ ધાર્મિકઃ કુલાચારાભિજનવિશુદ્ધઃ પ્રતાપવાન્ ન્યાયાનુગ-
તશ્ચ કાર્ય હિતિ ॥ ૧૭ ॥

રાજ્યના સૈન્યના વિક્ષેપથી, તેમજ દુકાલ, મહામારી, 'છ' ઇતિ અને લોક-
વિશેષ વગેરેથી અસ્વસ્થ થયેલા પોતાના નિવાસ સ્થાનરૂપ ગામ, નગર પ્ર-
મુખનો ત્યાગ કરવો. (એ ગૃહસ્થનો સામાન્ય ધર્મ છે) જે તેનો ત્યાગ
ન કરાય તો પૂર્વે પ્રાપ્ત કરેલા ધર્મ, અર્થ અને કામનો વિનાશ થવાનો
સંભવ અને ખીજા નવીનનુ ઉપાર્જન ન થવાનો પણ સંભવ તેથી
ઉભય લોકમા અનર્થજ ઉત્પન્ન થાય, અટિ તેવા ઉપદ્રવવાળા સ્થાનનો
અવશ્ય ત્યાગ કરવો જોઇએ ૧૬

મૂલાર્થ—પોતાને યોગ્ય એવા પુરૂષનો આશ્રય કરવો ૧૭

ટીકાર્થ—પોતાને યોગ્ય અને રક્ષાનુ કારણ જે રાજા પ્રમુખ અપૂર્વ
લાભનુ સપાદન અને પ્રાપ્ત કરેલાનુ રક્ષણ કરવામાં સમર્થ હોય તેનો
આશ્રય કરવો એટલે ‘હુ આપનો રક્ષણીય છુ’ એમ આત્મ સમર્પણ
કરવું (એ ગૃહસ્થનો સામાન્ય ધર્મ છે) કહ્યું છે કે “સર્વ પ્રજાનુ મૂલ
સ્વામી છે જેમ વૃક્ષ મૂલ વગરના હોય તો તે પર પુરૂષનો પ્રયત્ન શા કા-
મનો ?” તેમ સ્વામીરૂપ મૂલ સાડ ન હોય તો પછી પ્રજારૂપ વૃક્ષ શી રીતે
ટકી ગડે ? તે સ્વામી ધાર્મિક, કુલાચારથી શુદ્ધ, પ્રતાપી અને ન્યાયી
હોય તેમ કરવો ૧૭

તથા—પ્રધાનસાધુપરિગ્રહ ઇતિ ॥ ૧૭ ॥

પ્રધાનાનામન્વયગુણેન સૌજન્યદાક્ષિણ્યકૃતજ્ઞતાદિભિશ્ચ ગુણૈરુત્તમાનાં સાધૂનાં સદાચારાભિનિવેશવતાં પરિગ્રહઃ સ્વીકરણં । શુદ્રપરિવારો હિ પુરુષઃ સર્પવાનાશ્રય ઇવ ન કસ્યાપિ સેવ્યઃ સ્યાત્ । તથા ઉત્તમપરિગ્રહેણૈવ ગુણવાનિતિ પુરુષસ્ય પ્રસિદ્ધિરુત્પદ્યતે । યથોક્તમ્ ।

ગુણવાનિતિ પ્રસિદ્ધિઃ સંનિર્હિતૈરેવ ભવતિ ગુણવદ્भिः ।

સ્થાતો મધુર્જગત્યપિ સુમનોભિઃ સુરભિભિઃ સુરભિઃ ॥

ઇતિ ॥ ૧૮ ॥

તથા—સ્થાને ગૃહકરણમિતિ ॥ ૧૯ ॥

સ્થાને વક્ષ્યમાણલક્ષણાસ્થાનવિલક્ષણે ગ્રામનગરાદિભાગે ગૃહસ્ય સ્થાનિ-
વાસસ્ય કરણં વિધાનમિતિ ॥ ૧૯ ॥

મૂલાર્થ—ઉત્તમ અને સદાચારી પુરૂષોનો સંગ કરવો. ૧૮

ટીકાર્થ—ઉત્તમ એટલે વંશનો ગુણ અને સૌજન્ય, દાક્ષિણ્ય અને કૃતજ્ઞતા વગેરે ગુણોથી યુક્ત એવા અને સાધુ અને સદાચારમાં આગ્રહ રાખનારા પુરૂષોનો સ્વીકાર કરવો, સંગ કરવો, કારણકે નીચ, હલકા પરિવારવાલો પુરૂષ સર્પવાલા ધરની જેમ કોઈને સેવવા યોગ્ય હોતો નથી. તેમ વલી ઉત્તમ પુરૂષના સંગથીજ પુરૂષની ગુણવાનપણાની પ્રસિદ્ધિ થાય છે. કહ્યું છે કે “ જો ગુણવાન્ પુરૂષો સાંનિધ્ય હોય તો પુરૂષની ગુણવાનપણાની પ્રસિદ્ધિ થાય છે. જેમ વસંત ઋતુ સુરભિ—સુગંધિ પુષ્પોથી જગતમાં ‘સુરભિ’ એવા નામથી પ્રખ્યાત થયેલી છે. ” ૧૮

મૂલાર્થ—સારે ઠેકાણે નિવાસને માટે ધર કરવું. ૧૯

ટીકાર્થ—જેનાં લક્ષણ આગલ કહેવામાં આવશે એવા નઠારા સ્થાનથી વિલક્ષણ એવા ગ્રામ નગર વગેરેમાં પોતાનું નિવાસ ગૃહ કરવું. (એ ગૃહ-સ્થનો સામાન્ય ધર્મ છે.) ૧૯

અસ્થાનમેવ વ્યનક્તિ ।

અતિપ્રકટાતિગુપ્તમસ્થાનમનુચિતપ્રાતિવેશ્યં ચેતિ ॥ ૨૦ ॥

તત્રાતિપ્રકટમસન્નિહિતગૃહાંતરતયાઽતિપ્રકાશં, અતિગુપ્તં ગૃહાંતરૈરેવ સર્વતોઽતિસનિહિતૈરનુપલક્ષ્યમાણદ્વારાદિવિભાગતયાઽતીવ પ્રચ્છન્નં, તતઃ અતિ-પ્રકટં ચાતિગુપ્તં ચેત્યતિપ્રકટાતિગુપ્તમ્ । કિમિત્યાહ । અસ્થાનમનુચિતં ગૃહક-રણસ્ય, તથા અનુચિતપ્રાતિવેશ્યં ચ, પ્રતિવેશિનઃ સન્નિહિતદ્વિતીયાદિગૃહવા-સિનઃ કર્મ ભાવો ષા પ્રાતિવેશ્ય, અનુચિતં ઘૂતાદિવ્યસનોપહતતયા ધાર્મિકા-ણામયોગ્ય પ્રાતિવેશ્ય યત્ર તદનુચિતપ્રાતિવેશ્યમ્ । ચઃ સમુચ્યે । કિં પુનઃ કારણમતિપ્રકટાદિ અસ્થાનમિત્યુચ્યતે । અતિપ્રકટે પ્રદેશે ગૃહં ક્રિયમાણ પરિપાર્શ્વતો નિરાવરણતયા ચૌરાદયો નિઃશકમનસોઽભિભવિતુમુત્સહતે । અતિગુપ્ત પુનઃ સર્વતો ગૃહાંતરૈરતિનિરુદ્ધલાન્ન સ્વશોભાં લભતે । પ્રદીપનકા-

ઠેવુ સ્થાન ખરાખ કહેવાય તે કહે છે —

મૂલાર્થ—જે સ્થાન અતિ ખુલ્લું હોય અથવા અતિ ગુપ્ત હોય અને જેનો પાડોશ ખરાખ હોય, તે રહેવાને અનુચિત સ્થાન બાણુ ૨૦

ટીકાર્થ—જે સ્થાન અતિ ખુલ્લું હોય એટલે બીબના ધર પાસે ન હોવાથી અતિ ઉઘાડુ લાગે તેવું હોય, તેમ અતિ ગુપ્ત એટલે ચારે તરફ ખીચા-ખીચ આવેલા બીબ ધરને લીધે જેના દ્વારાદિ વિભાગ આલખાય નહીં તેવા હોય, તે સ્થાન ધર કરવાને અનુચિત છે વલી પ્રતિવેશી એટલે નજીક આ-વેલા બીબ ગૃહાદિકર્મા રહેનાર પાડોશી, તેનું કર્મ વા ભાવ તે પ્રાતિવેશ્ય એટલે પાડોશ કહેવાય છે તે પાડોશ જેનો અનુચિત હોય એટલે જેમાં ભુગાર વગેરે વ્યસનો થતા હોય તેથી ધાર્મિક આણસને રહેવાને અયોગ્ય હોય તેવું અનુચિત પાડોશવાલું સ્થાન પણ રહેવાને અનુચિત છે અહીં “ચ” શબ્દ સમુચ્ચય અર્થમાં છે

અતિ ખુલ્લું, અતિ ગુપ્ત અને ખરાખ પાડોશવાલું સ્થાન નહાર કહેવાય તેનું શુ કારણ ? તે કહે છે જે અતિ ખુલ્લા પ્રદેશમાં ધર કરેલું હોય તો ખ-ડખાની બાબુએ આવરણ ન હોવાથી ચોર વગેરે નિ શક અનેથી પ્રવેશ કરી

દ્યુપદ્રવેષુ ચ દુઃખનિર્ગમપ્રવેશં ભવતિ । અનુચિતપ્રાતિવેચ્યત્વે પુનઃ “ સંસર્ગજા દોષગુણા ભવંતીતિ ” વચનાત્ કુશીલપ્રાતિવેશિકલોકાલાપદર્શનસહવાસદોષવશાત્ સ્વતઃ સગુણસ્યાપિ જીવસ્ય નિશ્ચિતં ગુણહાનિરુત્પદ્યતે ઇતિ તન્નિષેધઃ ॥ ૨૦ ॥

સ્થાનેઽપિ ગૃહकरणे विशेषविधिमाह ।

लक्षणोपेतगृहवास इति ॥ २१ ॥

લક્ષણૈઃ પ્રશસ્તવાસ્તુસ્વરૂપસૂચકૈર્વહલદૂર્વાપ્રવાલકુશસ્તંવપ્રશસ્તવર્ણગંધ-મૃત્તિકાસુસ્વાદજલોદ્રમનિધાનાદિયુક્તક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિતત્ત્વવેધવિરહાદિભિઃ ઉપેતં સમન્વિતં તત્ત્વ તદ્ ગૃહં ચ તત્ત્વ વાસઃ અવસ્થાનમ્ । નિર્લક્ષણે હિ ગૃહે વસતાં સતાં વિભવવિનાશાદયો નાનાવિધા જનપ્રસિદ્ધા એવ દોષાઃ સંપદ્યંતે, ગૃહલક્ષણાનામેવ સમીહિતસિદ્ધૌ પ્રધાનસાધનત્વાત્ ॥ ૨૧ ॥

પરાભવ કરવાને ઉત્સાહ કરે. જે અતિ ગુપ્ત હોય તો ચારે બાજુ બીજાં ગૃહોના નિરોધથી તે પોતાની શોભા પ્રાપ્ત કરે નહીં, તેમ વહી જે અગ્નિ પ્રમુખનો ઉપદ્રવ થાય તો મુશ્કેલીથી નીકળવું કે પેસવું બને. જે પાડોશ ખરાબ હોય તો ‘ગુણ અને દોષ સંસર્ગથી ઉત્પન્ન થાયછે’ એ વચન પ્રમાણે નહારા પાડોશી સાથે બોલવું, જેવું અને સહવાસના દોષને લીધે સ્વતઃ ગુણવાન્ એવા જીવને નિશ્ચે તેના ગુણની હાનિ થઈ જાય. એથી આ નિષેધ કરેલો છે. ૨૦

ચોગ્ય સ્થાને પણ ધર કરવામાં વિશેષ વિધિ કહે છે.

મૂલાર્થ—વાસ્તુનાં સર્વ લક્ષણોથી યુક્ત એવા ગૃહમાં વાસ કરવો. ૨૧

ટીકાર્થ—વાસ્તુના ઉત્તમ સ્વરૂપને સૂચવનારાં લક્ષણો જેવાં કે જ્યાં ધણા દ્રોના અંકુરા હોય, દર્ભના સ્તંભ (ભોયાં) થતા હોય, મૃત્તિકાના વર્ણ અને ગંધ સારા હોય, સ્વાદિષ્ટ જલ નીકળે તેમ હોય અને જેમાં દ્રવ્યના લંકાર રહેલા હોય એવી પૃથ્વી ઉપર ધર બાંધવું જોઈએ, તેમજ દોષ જાતનો વેધ આવતો ન હોય તેવાં લક્ષણોથી યુક્ત એવું ધર હોય તેમાં વાસ કરવો. જે ઉપર કહેલાં લક્ષણોથી રહિત એવા ધરમાં વાસ કરવામાં આવે તો વૈભવનો વિનાશ ઇત્યાદિ વિવિધ જાતના લોક પ્રસિદ્ધ દોષ ઉત્પન્ન થાય છે; કારણકે

નનુ કથં ગૃહલક્ષણાનામેવ નિઃસંશયોઽગમ इत्याह ।

निमित्तपरीक्षेति ॥ २१ ॥

નિમિત્તૈઃ શુકુનસ્વપ્નોપશ્રુતિપ્રમૃતિભિઃ અર્તીન્દ્રિયાર્થપરિજ્ઞાનહેતુભિઃ પરીક્ષા । પરીતિ સર્વતઃ સંદેહવિપર્યયાનધ્યવસાયવિજ્ઞાનદોષપરિહારેણેક્ષણમવલોકન ગૃહલક્ષણાના કાર્યમિતિ ॥ ૨૨ ॥

तथानेकनिर्गमादिवर्जनमिति ॥ २३ ॥

અનેકે ગ્રહવઃ ચે નિર્ગમાઃ નિર્ગમદ્વારાણિ, આદિશબ્દાત્ પ્રવેશદ્વારાણિ ચ, તેષા વર્જન અકરણમ્ । અનેકેષુ હિ નિર્ગમાદિષુ અનુપલક્ષ્યમાણનિર્ગમ-પ્રવેશાનાં તથાવિધલોકાનામાપાતે સમ્યગ્ગૃહરક્ષામાર્ગેન રૂપાદિજનસ્ય વિ-

ગૃહસ્થને ઇચ્છિતની સિદ્ધિમા ગૃહ બાંધવાના આગ લક્ષણો એ મુખ્ય સાધન છે. ૨૧

અહીં શકા કરે કે ઉપર કહેલા ગૃહના લક્ષણો સશય રહિત શી રીતે જાણાય? તે કહે છે-

મૂલાર્થ—નિમિત્ત-શુકનનું ઘરાબર અવલોકન કરવું. ૨૨

ટીકાર્થ—નિમિત્ત એટલે શુકન, સ્વપ્ન અને શબ્દ ત્રણ વગેરે કે જ-ઓ ઇન્દ્રિયોના વિષયમા ન આવે એવા અર્થનું જ્ઞાન કરવાના હેતુરૂપ છે, તે-વડે પરીક્ષા કરવી પરીક્ષા પરિ કહેતા સર્વ રીતે એટલે સંદેહ, વિપરીતપણુ અને અનિશ્ચય એ ચાર્ય જ્ઞાનના દોષને ઝાડી ગૃહના લક્ષણોનું ઇક્ષા (ઇક્ષણ) અવલોકન કરવું, તે પરીક્ષા કહેવાય છે ૨૨

મૂલાર્થ—જવા આવવાના વણા રસ્તા જેમા ન હોય તેવું વર કરવું ૨૩

ટીકાર્થ—ધણાં નીકલવાના દ્વાગથી અને આદિ શબ્દ કે તેથી વણા પ્રવેશ કરવાનાં દ્વાગથી વર્જિત એવું ધર કરવું જે જવા આવવાના દ્વાર ધણા હોય તો લોકોનું જનુ આવવું જાણવામા ન આવવાથી સાગી ગીતે ગૃહની રક્ષા થઈ શકે નહીં, તેથી ધરના સી પ્રમુખની લજ્જાની અને વંશવની નુકશાની-

ભવસ્ય ચ વિષ્ણુ એવ સ્યાત્ । નિવિહતરગૃહદ્વારરક્ષયૈવ તેઽનવકાશા ભવંતિ,
પરિમિતપ્રવેશનિર્ગમં ચ ગૃહં સુખરક્ષં ભવતીતિ ॥ ૨૩ ॥

તથા—વિજ્ઞવાયનુરૂપો વેષો વિરુદ્ધત્યાગેનેતિ ॥ ૨૪ ॥

વિભવાદીનાં વિત્તવયોઽવસ્થાનિવાસસ્થાનાદીનામનુરૂપઃ લોકપરિહાસા-
ઘનાસ્પદતયા યોગ્યઃ, વેપઃ વસ્ત્રાદિનેપથ્યલક્ષણઃ । વિરુદ્ધસ્ય જંઘાદ્વેદ્ધા-
દનશિરોવેષ્ટનાંચલદેશોર્ધ્વમુખન્યસનાત્યંતગાઢાઙ્ગિકાલક્ષણસ્ય વિટચેષ્ટાસ્પષ્ટ-
તાનિમિત્તસ્ય વેપસ્યૈવ ત્યાગેન અનાસેવનેન । પ્રસન્નનેપથ્યો હિ પુમાન્ મંગલ-
મૂર્તિર્ભવતિ મંગલાચ્ચ શ્રીસમુત્પત્તિઃ । યથોક્તમ્ ।

શ્રીમંગલાત્પ્રભવતિ પ્રાગલભ્યાચ્ચ પ્રવર્દ્ધતે ।

દાક્ષ્યાત્તુ કુરુતે મૂલં સંયમાત્પ્રતિતિષ્ઠતિ ॥ ૨૪ ॥

૧ મૂલમિત્યનુવંધં ।

૨ પ્રતિતિષ્ઠતીતિ પ્રતિષ્ઠાં લભતે ।

જ થાય. જે ધરની રક્ષા ખરાખર ચોકસાઈથી થઈ હોય તો તેવા લોકોને કોઈ
જાતનો અવકાશ મળે નહીં અને જે ધરમાં જવું આવવું પરિમિત—અહ્ય
થઈ શકે તેમ હોય તો તે ધરની રક્ષા સુખે થઈ શકે છે. ૨૩

મૂલાર્થ—પોતાના વૈભવ વગેરેની સ્થિતિને યોગ્ય એવો વેષ
રાખવો અને વિરૂદ્ધ વેષનો ત્યાગ કરવો. ૨૪

ટીકાર્થ—વૈભવ તથા આદિ (વગેરે) શબ્દથી દ્રવ્ય, વય, અવસ્થા અને
નિવાસસ્થાન વગેરેને યોગ્ય એટલે લોકને ઉપહાસ્યનું સ્થાન ન થાય તેવો
ઉચિત વેષ એટલે વસ્ત્ર પ્રમુખનો પહેરવેશ રાખવો (સારાંશકે પોતાની દ્રવ્ય-
સ્થિતિ, વય, અવસ્થા અને નિવાસસ્થાનને ધટે તેવો અને લોકમાં ઉપહાસ્ય
ન થાય તેવો વેષ ગૃહસ્થે પહેરવો.) અને વિરૂદ્ધ એટલે પગની જંઘા અડધી
ઉઘાડી રાખવી, માથે બાંધેલા ફેંટા ઉપર છોગું મૂકવું અને અત્યંત સજ્જડ
(તડાતડ) અંગરખું પહેરવું—ઇત્યાદિ બર કે છાકટાની ચેષ્ટા જેમાં સ્પષ્ટ જ-
ણાઈ આવે તેવા વેષનો ત્યાગ કરવો. જેનો વેષ પ્રસન્ન હોય તે પુરૂષ મંગલ
મૂર્તિ કહેવાય છે અને મંગલથી લક્ષ્મીની ઉત્પત્તિ થાય છે. કહ્યું છે કે “લક્ષ્મી
મંગલથી ઉત્પન્ન થાય છે, ચાતુર્યથી વૃદ્ધિ પામે છે, ડહાપણથી ઉંડાં મૂલ
બાંધે છે અને સંયમથી પ્રતિષ્ઠા મેલવે છે.” ૨૪

તથા-આયોચિતો વ્યય ઇતિ ॥ ૨૫ ॥

આયસ્ય વૃદ્ધ્યાદિપ્રયુક્તધનધાન્યાદ્યુપચયરૂપસ્ય ડચિતઃ । ચતુર્ભાગાદિ-
તયા યોગ્યઃ વિત્તસ્ય વ્યયઃ મર્તવ્યમરણસ્યમોગદેવાતિથિપૂજનાદિપ્રયોજનેષુ
પ્રિનિયોજનમ્ ॥ તથા ચ નીતિશાસ્ત્રમ્ ।

પાદમાયાન્નિધિં કુર્યાત્પાદં વિત્તાય ઘટ્ટયેત્ ।

ધર્મોપમોગયોઃ પાદ પાદ મર્તવ્યપોષણે ॥

આયાદર્દ્ધં નિયુજીત ધર્મે સમધિકં તતઃ ।

શેષેણ શેષ કુર્વાત યત્તતસ્તુચ્છમૈહિકમ્ ॥

આયાનુચિતો હિ વ્યયો રોગ ઇવ શરીરં કુશીકૃત્ય વિમવસારમસિલવ્ય-
વહારાસમર્થ પુરુષ કરોતિ । પઠ્યતે ચ ।

આયવ્યયમનાલોચ્ય યસ્તુ વૈશ્રવણાયતે ।

અચિરેણૈવ કાલેન સોઽન્ન વૈ શ્રવણાયતે ॥ ૨૫ ॥

૧ વૈશ્રવણાયતે ઇત્યપિ પાઠઃ તદા સાધુવદાચરતીત્યર્થો વિજ્ઞેયઃ ।

મૂલાર્થ-આવક પ્રમાણે ખર્ચ રાખવો. ૨૫

ટીકાર્થ-આય એટલે વ્યાજ પ્રમુખે કરી વધારે કરવાને યોજેલા
ધન ધાન્યની વૃદ્ધિરૂપ આવક, તે પ્રમાણે, યોગ્ય એટલે આવકનો ચોથો
ભાગ ખર્ચ કરવો. અહીં ખર્ચ એટલે જે ભરણપોષણ કરવા યોગ્ય કુટુંબ
હોય તેના ભરણપોષણમા, પોતાના ઉપભોગમા અને દેવ અતિથિના પૂજન
વગેરેના પ્રયોજનમા વપરાય તે તે વિષે નીતિશાસ્ત્ર લખે છે કે “ધનની
આવકના પ્રથમ ચાર ભાગ કરવા, તેમા એક ભાગને ધરમાં અનામત રા-
ખવો, એક ભાગ વ્યાપારમાં જોડવો, એક ભાગ ધર્મ અને પોતાના ઉપભો-
ગમા વાપરવો અને એક ભાગ કુટુંબના ભરણપોષણમાં વાપરવો ”

વળી ટાઈ ઠેકાણે એમ કહ્યું છે કે “ધનની આવકના બે ભાગ કરવા,
તેમા કાંઈક અવિક ભાગ ધર્મમા વાપરવો અને બાકી રહેલા ભાગને આ-
લોકના તુચ્છ કાર્યમા પ્રયત્નથી વાપરવો ”

આવક ઉપરાત કરેલો વ્યય (ખર્ચ) શરીરને રોગીની જેમ સારરૂપ
વૈભવને કૃશ કરી નાખી પુરૂષને બધા વ્યવહાર ચલાવવામાં અસમર્થ કરે છે.

તથા—પ્રસિદ્ધદેશાચારપાલનમિતિ ॥ ૨૬ ॥

પ્રસિદ્ધસ્ય તથાવિધાપરશિષ્ટસંમતતથા દૂરં સ્થિમાગતસ્ય દેશાચારસ્ય સકલમંડલવ્યવહારરૂપસ્ય ભોજનાચ્છાદનાદિચિત્રક્રિયાત્મકસ્ય પાલનં અનુવર્તનં, અન્યથા તદાચારાતિલંઘને તદેશવાસિજનતયા સહ વિરોધસંભવેનાકલ્યાણલાભઃ સ્યાદિતિ । પઠંતિ ચાત્ર લૌકિકાઃ ।

યદ્યપિ સકલાં યોગી છિદ્રાં પચ્યતિ મેદિનીમ્ ।

તથાપિ લૌકિકાચારં મનસાપિ ન લંઘયેત્ ॥ ૨૬ ॥ ઇતિ ॥

તથા—ગર્હિતેષુ ગાઢમપ્રવૃત્તિરિતિ ॥ ૨૭ ॥

ગર્હિતેષુ લોકલોકોત્તરયોરનાદરણીયતયા નિંદનીયેષુ મઘમાંસસેવન-

કહ્યું છે કે “જે પુરૂષ આવક અને ખર્ચ બેંચા વગર વૈશ્રવણ—કુબેર ભંડારીની જેમ પ્રવર્તે છે તે થોડા કાલમાં શ્રવણ માત્ર થઈ જાય છે—એટલે તે ધનાઢ્ય હોતો એમ સાંભલવા માત્ર રહે છે.” ૨૫

મૂલાર્થ—પ્રસિદ્ધ દેશાચાર હોય તે પાલવા. ૨૬

ટીકાર્થ—પ્રસિદ્ધ એટલે શિષ્ટ પુરૂષોને સંમત હોવાથી ઘણા કાળથી રૂઢિમાં આવી ગયેલા દેશાચાર એટલે ભોજન, વસ્ત્ર વગેરેની ક્રિયારૂપ સર્વ મંડલનો વ્યવહાર તેનું પાલન કરવું, એટલે તે પ્રમાણે પ્રવર્તન કરવું. અર્થાત્ ગૃહસ્થે પોતાના પ્રખ્યાત દેશાચાર પ્રમાણે વર્તવું. જે તેમ ન વર્તે એટલે કે તે દેશાચારનું ઉલ્લંઘન કરે તો તે દેશના રહેવાસી જનસમૂહની સાથે વિરોધ થવાનો સંભવ થતાં અકલ્યાણનો લાભ થાય તે વિષે ખીજા લૌકિક પુરૂષો કહે છે કે “યોગી પુરૂષ બધી પૃથ્વીને છિદ્રવાલી બુલે છે અર્થાત્ પૃથ્વીના લોહિને દૂપિત બુલે છે, તથાપિ લૌકિક આચારને મનથી પણ ઉલ્લંઘન કરતો નથી.” ૨૬

મૂલાર્થ—નિંદિત કાર્યમાં ખીલકેલ પ્રવૃત્તિ કરવી નહીં. ૨૭

ટીકાર્થ—ગર્હિત એટલે આલોક અને પરલોકમાં અનાદરપણાને

પરરામાભિગમનાદિષુ પાપસ્યાનેષુ ગાઢમત્યર્થ અપ્રવૃત્તિઃ મનોવાકાયાના-
મનવતારઃ । આચારશુદ્ધૌ હિ સામાન્યાયામપિ કુલાદ્યુત્પત્તૌ પુરુષસ્ય મહન્મા-
હાત્મ્યમુત્પદ્યતે । યથોક્તમ્ ।

ન કુલ વૃત્તહીનસ્ય પ્રમાણમિતિ મે મતિઃ ।

અત્યેષ્વપિ હિ જાતાના વૃત્તમેવ વિશિષ્યતે ॥ ૨૭ ॥

યતઃ નિપાનમિવેત્યાદિ૦

તથા—સર્વેષ્વર્ણવાદત્યાગો વિશેષતો રાજાદિગ્વિતિ ॥ ૨૮ ॥

સર્વેષુ જઘન્યોત્તમમધ્યમભેદભિન્નેષુ પ્રાણિષુ અવર્ણવાદસ્ય અપ્રસિદ્ધિપ્રત્યા-
પનરૂપસ્ય ત્યાગઃ પરિહારઃ કાર્યઃ, વિશેષતઃ અતિશયેન રાજાદિષુ રાજામા-
ત્યપુરોહિતાદિષુ વહુજનમાન્યેષુ । સામાન્યજનાપવાદે હિ સ્વસ્ય દ્વેષભાવો
મૂયાનાવિર્ભાવિતો ભવતિ । યત ઉચ્યતે ।

હીધે નિદવા યોગ્ય એવા મધ, માંસનુ સેવન અને પરસ્ત્રીગમન વગેરે પાપ-
સ્થાન, તેમાં ગાઢ એટલે અત્યંત પ્રવૃત્તિ કરવી નહીં, અર્થાત્ મન, વાણી
અને કાયાને પ્રવર્તીવવા નહીં, કારણકે જે આચાર શુદ્ધ હોય તો કદિ સા-
માન્ય કુલાદિકમા ઉત્પત્તિ થઈ હોય તોપણ તે પુરુષનુ મોટું માહાત્મ્ય ઉત્પ-
ન્ન થાય છે કહ્યું છે કે “જે પુરુષ સદાચાર રહિત હોય તે પુરુષનુ કલ
પ્રમાણરૂપ નથી એમ હું માનું છું કદિ અસ્ય જાતિમા થયેલા હોય તો-
પણ તેમનામાં જે સદાચાર હોય તો તે સર્વથી વિશેષ થાય છે ”

તે ઉપર નિપાન૦એ પૂર્વે કહેલા શ્લોકો પણ લાગુ પડે છે ૨૭

મૂલાર્થ—સર્વ પ્રાણીઓનો અવર્ણવાદ કરવો છોડી દેવો,
તેમા રાજા પ્રમુખ માન્ય વર્ગનો તો વિશેષપણે છોડી દેવો ૨૮

ટીકાર્થ—સર્વ એટલે ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ એવા લેદવાલા
પ્રાણીઓનો અવર્ણવાદ કહેતાં અપ્રસિદ્ધ અપવાદને પ્રસિદ્ધ કરવો તે, તેનો
ત્યાગ કરવો તેમા વિરોધપણે ગળ, મત્રી અને પુરોહિત (રાત્ર્યશુભ)
વગેરે બહુજનમાન્ય એવા વર્ગના અવર્ણવાદનો ત્યાગ કરવો, કારણકે સા-
માન્ય લોકાપવાદમા તેને પોતાને ઘણા દ્વેષભાવ ઉત્પન્ન થાય છે તે વિષે
નીતિશાસ્ત્રમા કહ્યું છે કે “ પાગકા અવર્ણવાદ સિવાય બીજાનો દ્વેષ કર-

ન પરપરિવાદાદન્યવિદ્વેષણે પરં ભૈષજમસ્તિ

રાજાદિષુ તુ વિત્તગ્રાણનાશાદિરપિ દોષઃ સ્યાદિતિ ॥ ૨૮ ॥

તથા—અસદાચારૈરસંસર્ગ ઇતિ ॥ ૨૯ ॥

અસદાચારૈઃ, ઇહલોકપરલોકયોઃ અહિતત્વેન અસન્ ન સુંદરઃ આચારઃ પ્રવૃત્તિર્યેષાં તે તથા, તે ચ દ્યૂતકારાદયઃ તૈઃ અસંસર્ગઃ અસંવંધઃ પ્રદીપનકા-શિવદુર્ભિક્ષોપહતદેશાદીનામિવ તેષાં દૂરતો વર્જનમિત્યર્થઃ ॥ ૨૯ ॥

एतदेव व्यतिरेकत आह

संसर्गः सदाचारैरिति ॥ ३० ॥

પ્રતીતાર્થમેવ । અસદાચારસંસર્ગવર્જનેઽપિ યદિ સદાચારસંસર્ગો ન સ્યાત્તદા ન તથાવિધા ગુણવૃદ્ધિઃ સંપદ્યતે इत्येतत्सूत्रमुपन्यस्तम् ॥ ઉક્તં ચૈતદર્થ-નુવાદિ ।

વાનું બીજું ઔષધ નથી અર્થાત્ બીજાના દ્રવ્ય કરવાનું ઔષધ (ઉપાય) પારકા અવર્ણવાદ છે અને રાજ પ્રમુખનો અવર્ણવાદ કરવો તેથી દ્રવ્ય અને પ્રાણાદિકનો નાશ થવારૂપ દોષ પણ થાય છે.” ૨૮

મૂલાર્થ—સદાચાર વગરના પુરૂષોની સાથે સંસર્ગ રાખવો નહીં. ૨૯

ટીકાર્થ—અસત્ એટલે આલોક અને પરલોકમાં અહિતકારી હોવાથી નહારે એવો આચાર એટલે પ્રવૃત્તિ છે જેમની એવા પુરૂષો. જેવા કે—ભુગારી લોક વગેરે તેમનો સંસર્ગ એટલે સંબંધ રાખવો નહીં અર્થાત્ ખલતા અસિ, ઉપદ્રવ અને દુકાલથી પાયમાલ થતા દેશની જેમ તેવા પુરૂષોને દૂરથી જ છોડી દેવા. ૨૯

ઉપર કહેલી બાબતને વ્યતિરેકથી (ઉલટાવીને) કહે છે—

મૂલાર્થ—સદાચારી પુરૂષોની સાથે સંસર્ગ રાખવો. ૩૦

ટીકાર્થ—આ સૂત્રનો અર્થ પ્રતીત થાય તેવો છે. વિશેષ એટલું કે સદાચાર વગરના પુરૂષનો સંસર્ગ છોડી દીધો હોય પણ જો સદાચારવાળા પુરૂષની સાથે સંસર્ગ ન હોય તો તેવા ગુણની વૃદ્ધિ થતી નથી, એથી જ આ સૂત્ર કહેવામાં આવ્યું છે. તેવા જ અર્થને અનુસરતું બીજું શાસ્ત્રવચન છે.

યદિ સત્સંગનિરતો ભવિષ્યસિ ભવિષ્યસિ ।

અથાસજ્જનગોષ્ઠીષુ પતિષ્યસિ પતિષ્યસિ ॥ ૩૦ ॥ હિતિ ॥

તથા-માતાપિતૃપૂજેતિ ॥ ૩૧ ॥

માતાપિત્રોઃ જનનીજનકયોઃ પૂજા ત્રિસધ્ય પ્રણામકરણાદિ । યથોક્તમ્ ।

પૂજન ચાસ્ય વિગ્રેય ત્રિમધ્ય નમનક્રિયા ।

તત્સાનવમરેઽપ્યુચ્ચેતસ્યારોપિતસ્ય તુ ॥

અસ્યેતિ-માતા પિતા કલાચાર્ય એતેપા જ્ઞાતયસ્તથા ।

વૃદ્ધા ધર્મોપદેષારો ગુરુવર્ગઃ સતા મતઃ ॥

હિતિ શ્લોકોક્તસ્ય ગુરુવર્ગસ્ય ।

અભ્યુત્થાનાદિયોગશ્ચ તદત્તે નિમૃતાસનમ્ ।

નામગ્રહશ્ચ નાસ્થાને નાર્ગર્જનશ્રવણ કચિત્ ॥ ૩૧ ॥

“ જો તું સત્સંગ કરવામાં તત્પર થઈશ તો આખા દેશ અને જો તું અસત્પુરુષની ગોષ્ઠી (ગમત)માં પડીશ તો તું પણ પડીશ અર્થાત્ આખા દેશમાં પડીશ ” ૩૦

મૂલાર્થ-માતાપિતાની પૂજા કરવી ૩૧

ટીકાર્થ-માતાપિતા-પોતાને ઉત્પન્ન કરનાર જનની અને જનકની પૂજા કરવી એટલે ત્રિકાલ પ્રણામ વગેરે કરી ભક્તિ કરવી કહ્યું છે કે “અવસર વગર પણ ઉચ્ચે પ્રકારે ચિત્તમાં આરોપણ કરેલા ગુરુજનવર્ગ- (વડિલવર્ગ)ને ત્રણે કાલ પ્રણામ કરવો એ તેમનું પૂજન છે ” એ ગુરુજનવર્ગમાં કયા ગણવા તે કહે છે-“માતા, પિતા, કલાચાર્ય (શિક્ષાગુરુ), તેમનાં સગા સબંધી, વૃદ્ધ અને ધર્મનો ઉપદેશ કરનાર, એ ગુરુવર્ગ સત્પુરુષોએ માનેલો છે ” ગુરુવર્ગને સી રીતે માન આપવું તે કહે છે-“ગુરુજન આવે સારે ઉભા થઈ સામા જવું, આદિ શબ્દથી સુખ-શાતા પૂછવી, તેમની પાસે નિશ્ચય થઈ બેસવું, અસ્થાને-અધઠિત સ્થાને તેમનું નામ લેવું નહીં અને તેમની નિંદા સાબવધી નહીં ૩૧

અથ માતાપિતૃવિષયમેવાન્યં વિષયવિશેષમાહ ।

આમુષ્મિકયોગકારણં તદનુજ્ઞયા પ્રવૃત્તિઃ પ્રધાનાજિનવોપ-
નયનં તદ્ભોગે ભોગોઽન્યત્ર તદનુચિતાદિતિ ॥ ૩૨ ॥

આમુષ્મિકાઃ પરલોકપ્રયોજના યોગા દેવતાપૂજનાદયો ધર્મવ્યાપારા
આમુષ્મિકયોગાસ્તેષાં કારણં સ્વયમેવામુષ્મિકયોગાન્માતાપિત્રોઃ કુર્વતોર્હેતુક-
ત્તમાત્રેન નિયોજનમ્ । યથા । નાતઃ પરં ભવદ્ભ્યાં કુટુંબકાર્યેષુ કિંચિદુ-
ત્સહનીયં, કેવલં ધર્મકર્મપ્રતિવદ્ધમાનસામ્યામનવરતં માન્યમિતિ । તથા ।
તદનુજ્ઞયા માતાપિતૃજનાનુમત્યા પ્રવૃત્તિઃ । સકલ્લહિકામુષ્મિકવ્યાપારકરણં ।
તથા । પ્રધાનસ્ય વર્ણગંધાદિભિઃ સારસ્ય અભિનવસ્ય ચ તત્કાલસંપન્નસ્ય
પુષ્પફલવસ્ત્રાદેર્વસ્તુનઃ ઉપનયનં દ્વાકનં માતાપિત્રોરેવ । તથા । તદ્ભોગે મા-
તાપિતૃભોગે અન્નાદીનાં ભોગઃ સ્વયમાસેવનં । અત્રાપવાદમાહ । અન્યત્ર
અંતરેણ તદનુચિતાત્ તયોઃ પ્રકૃતયોરેવ માતાપિત્રોરનુચિતાત્ કુતોઽપિ વ્રતા-
દિવિશેષાદિતિ ॥ ૩૨ ॥

હવે માતાપિતા વિષે બીજી વિશેષ બાબત કહે છે.

મૂલાર્થ—માતાપિતાને પરલોકના ધર્મવ્યાપારમાં પ્રેરણા કરવી,
તેમની આજ્ઞાથી આલોક અને પરલોકના કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરવી.
કાંઈ શ્રેષ્ઠ નવી વસ્તુ મલે તે પ્રથમ તેમને ભેટ કરવી અને જે વસ્તુ
તેમણે વ્રત નિમિત્ત છોડી દીધી હોય તે સિવાયની વસ્તુનો ઉપ-
ભોગ તેમના કર્યા પછી કરવો. ૩૨

ટીકાર્થ—આમુષ્મિક એટલે પરલોક સંબંધી યોગ એટલે દેવપૂજન
વગેરે ધર્મવ્યાપારને કરાવવા અર્થાત્ માતાપિતા પોતે પરલોક સંબંધી
ધર્મવ્યાપાર કરતા હોય, તેઓને તે કાર્યમાં પ્રેરણા કરવી. જેમકે—“હવેથી
આપ પૂજ્ય વડિલોએ કુટુંબના કાર્યની ચિંતા રાખવી નહીં, નિરંતર
દેવલ ધર્મકર્મમાંજ મન જોડવું.” વળી તે માતાપિતાની આજ્ઞાથી આલોક
અને પરલોકના સર્વ વ્યાપારમાં પ્રવૃત્તિ કરવી. પ્રધાન એટલે વર્ણ તથા સુ-
ગંધ વગેરેથી શ્રેષ્ઠ અને અભિનવ એટલે તત્કાલ પ્રાપ્ત થયેલી પુષ્પ, ફલ કે
વસ્ત્ર વગેરે તાજી વસ્તુઓ તે માતાપિતાને ભેટ કરવી. જે અન્નાદિ વસ્તુનો
પ્રથમ માતાપિતા ઉપભોગ કરે તેનો પછી પોતે ઉપભોગ કરવો. અહીં એટલો

તથા-અનુદ્વેજનીયા પ્રવૃત્તિરિતિ ॥ ૩૩ ॥

સ્વપક્ષપરપક્ષયોઃ અનુદ્વેજનીયા અનુદ્વેગહેતુઃ પ્રવૃત્તિઃ કાયવાચ્છનચેષ્ટારૂપા કાર્યા । પરોદ્વેગહેતોર્હિ પુરુષસ્ય ન કાપિ સમાધિલાભોઽસ્તિ, અનુરૂપફલપ્રદત્વાત્સર્વપ્રવૃત્તીનામિતિ ॥ ૩૩ ॥

તથા-તર્તવ્યજરણમિતિ ॥ ૩૪ ॥

મર્તવ્યાનાં મર્તુ શ્વયાનાં માતાપિતૃસમાશ્રિતસ્વજનલોકતથાવિધમૃત્યુ-પ્રમૃતીના ભરણં પોષણં મર્તવ્યભરણં । તત્ર ત્રીણિ અવશ્યં મર્તવ્યાનીતિ માતાપિતૃસતી માર્યા અલબ્ધવલાનિ ચાપલ્યાનિ ॥ યત્ ઉક્તમ્ ।

અપવાદ છે કે તે માતાપિતાને કોઈ પ્રતાદિકને લીધે જે વસ્તુ અનુચિત હોય (ખપતી ન હોય) તે સિવાયની વસ્તુ, એટલે કે જે વસ્તુ માતાપિતાએ પ્રતને લીધે લાજી હોય તે સિવાય બીજી વસ્તુને ઉપભોગ પ્રથમ માતાપિતા કરે તે પછી પોતે કરે એ સાવાર્ય છે ૩૨

મૂલાર્થ—કોઈને ઉદ્વેગ ન થાય એવી પ્રવૃત્તિ કરવી ૩૩

ટીકાર્થ—પોતાના કે પારકા પક્ષને ઉદ્વેગ ન થાય એવી પ્રવૃત્તિ એટલે મન, વચન અને કાયાની ચેષ્ટા કરવી. જે પુત્રપ બીજના ઉદ્વેગને હેતુ થાય તેને કોઈ ઠેકાણે પણ સમાધિલાભ થતો નથી, કારણકે સર્વ જાતની પ્રવૃત્તિઓ પોતપોતાના સરખા ફલ આપે છે, એટલે જેવી પ્રવૃત્તિ તેવું ફલ મળે છે. ૩૩

મૂલાર્થ—જે ભણપોપણ કરવા યોગ્ય હોય તેમનું ભરણપોપણ કરવું. ૩૪

ટીકાર્થ—ભરણપોપણ કરવા યોગ્ય જેવાં કે માતાપિતા, પોતાના આશ્રિત સ્વજન (સગાવાલાં), તેવાજ સેવક વગેરે તેમનું ભરણપોપણ કરવું તેમા માતાપિતા, સતી સ્ત્રી અને ખવ (નિર્વાહ કરવાની શક્તિ) વગરના છોકરાઓ—એ ત્રણ અવશ્ય ભરણપોપણ કરવા યોગ્ય છે તે વિષે લોકિક

વૃદ્ધૌ ચ માતાપિતરૌ સતીં भार्या सुतान् शिशून् ।

अप्यकर्मशतं कृत्वा भर्तव्यान् मनुरव्रवीत् ॥

विभवसंपत्तौ चान्यान्यपि । अत्राप्युक्तम् ।

चत्वारि ते तात गृहे वसंतु श्रियाभिजुष्टस्य गृहस्थधર્मे ।

सखा दरिद्रो भगिनी व्यपत्या ज्ञातिश्च वृद्धो विधनः कुलीनः ॥ ૩૪ ॥ इति

तथा—तस्य यथोचितं विनियोग इति ॥ ૩૫ ॥

તસ્ય ભર્તવ્યસ્ય મૃતસ્ય સતઃ યથોચિતં યો યત્ર ધર્મે કર્મણિ વા સમુ-
ચિતઃ તસ્ય તત્ર વિનિયોગઃ વ્યાપારણં । અવ્યાપારિતો હિ પરિવારઃ સમુચિ-
તાનુષ્ઠાનેષુ નિર્વિનોદતયા દૃતાદિવ્યસનમપ્યભ્યસ્યેત્ નિષ્ફલશક્તિક્ષયા-
ચાર્કિચિત્કરત્વેનાવસ્ત્વપિ સ્યાત્ એવં ચાસૌ નાનુગૃહીતઃ સ્યાદપિ તુ વિ-
નાશિત ઇતિ ॥ ૩૫ ॥

શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે “વૃદ્ધ માતાપિતા, સતી સ્ત્રી અને શિશુવયના છોકરાઓનું સૈકડો અકર્મ (ન કરવાનાં કામ) કરીને પણ ભરણપોષણ કરવું એમ મનુ કહે છે ”. જે ધરમાં સંપત્તિ હોય તેા ઉપરના સિવાય બીજાં પણ ભરણપોષણ કરવા યોગ્ય છે એમ કહેલું છે. “હે તાત, ગૃહસ્થ-ધર્મને વિષે સંપત્તિથી યુક્ત એવા તમારા ધરમાં દરિદ્રી મિત્ર, છોકરા વગરની જેન, દાઇ પણ વૃદ્ધ જ્ઞાતિજન અને નિર્ધન થઈ ગયેલો કુલીન માણસ એ ચાર હમેશાં નિવાસ કરીને રહો.” ૩૪

મૂલાર્થ—તે ભરણપોષણ કરવા યોગ્ય એવા લોકોને તેને યોગ્ય એવા કાર્યમાં જોડવા. ૩૫

ટીકાર્થ—તે ભરણપોષણ કરવા યોગ્ય એવા લોકોને તેમને યોગ્ય એવા કાર્યમાં એટલે જે ધર્મ કે કર્મ તેમને લાયક હોય તેમાં વિનિયોગ કરવો એટલે તેમની યોજના કરવી. જે પરિવાર અવ્યાપારમાં એટલે તેને અદ્યત્તા વ્યાપારમાં જોડવામાં આવ્યો હોય તે પોતાને યોગ્ય એવા આચરણમાં વિનોદ—આનંદ ન આવવાથી નવરો પડી ધૂત વગેરેના દુર્વ્યસનનો પણ અભ્યાસી થાય અને નિષ્ફલ રીતે શક્તિનો ક્ષય થવાથી—પોતાના યોગ્ય કામની શક્તિ નિષ્ફલ જવાથી

તથા—તત્પ્રયોજનેષુ વચ્ચલક્ષતેતિ ॥ ૩૬ ॥

તસ્ય ભર્તવ્યસ્ય પ્રયોજનેષુ ધર્માર્થકામગોચરેષુ ચિત્તરૂપેષુ વદ્વલક્ષતા નિત્યોપયુક્તચિત્તતા । તે હિ તસિશ્ચિંતાકરે નિત્ય નિક્ષિપ્તાત્માનઃ, તેના-
ચિંત્યમાનપ્રયોજનાઃ સીદતોઽપ્રસન્નમનસ્કૃતયા ન સ્વનિરૂપિતકાર્યકરણ-
ક્ષમાઃ સપદ્યંતે ઇતિ ॥ ૩૬ ॥

તથા—અપાયપરિરક્તોયોગ ઇતિ ॥ ૩૭ ॥

તસ્યૈકભર્તવ્યસ્ય અપાયેભ્યઃ અનર્થેભ્યઃ ऐहिकामुष्मिकेभ्यઃ પરિરક્તા
સર્વતન્નાણ તત્ર ઉદ્યોગો મહાનુદયમઃ । એવ હિ ભર્તવ્યાન્ પ્રતિ તસ્ય નાથત્વ

કાઈ પણ કરી શકે નહીં, તેથી તે અવસ્તુ એટલે નિરૂપયોગી થઈ જાય અને
જ્યારે નિરૂપયોગી થાય ત્યારે તેના ઉપર અનુગ્રહ કર્યો ન કરેવાય પણ
ઉલટા તેનો વિનાશ કર્યો કરેવાય ૩૫

મૂલાર્થ—તે પોષ્ય વર્ગના ધર્મ, અર્થ અને કામના પ્રયોજન-
માં હિંમેશાં લક્ષ રાખવું ૩૬

દીકાર્થ—તે પોષ્ય વર્ગના વિવિધ જાતના ધર્મ, અર્થ અને કામ સ-
ખંધી પ્રયોજનમાં બદ્ધલક્ષ થવું, એટલે હિંમેશા તેમાં ચિત્તનો ઉપયોગ
રાખવો. જો પોષણ કરનાર પુરૂષ તેમના પ્રયોજનની ચિંતા રાખે તો તે હિ-
ંમેશાં પોતાને ખતાવેલા કાર્યમાં આત્મા—દૃઢ્યને જોડે છે અને જો તેમના કાર્ય-
પ્રયોજનની ચિંતા ન રાખવામાં આવે તો તેઓ ચીદાઈ જાય છે અને તેને
મનમાં નાણુશી થવાથી પોતાને જ કાર્યમાં ચોજ્યા દોષ તે કાર્ય કરવાને
સમર્થ થતા નથી ૩૬

મૂલાર્થ—અનર્થમાંથી તે પોષ્ય વર્ગની રક્ષા કરવાનો ઉદ્યોગ ।
કરવો ૩૭

દીકાર્થ—તે પોષ્ય વર્ગની આતોક તથા પગલોકના અનર્થમાંથી
સર્વ રીતે રક્ષા કરવામાં મહાન ઉદયમ કરવો. જો એવી રીતે રક્ષા કરનારી

સ્યાદ્દિ સોડલબ્ધલાભલક્ષણભરણં યોગં લબ્ધરક્ષારૂપં ચક્ષેમં કર્તું ક્ષમઃ સ્યાત્
યોગક્ષેમકરસ્યૈવ નાથત્વાદિતિ ॥ ૩૭ ॥

તથા—ગર્હે જ્ઞાનસ્વગૌરવરક્ષે ઇતિ ॥ ૩૮ ॥

ગર્હે ગર્હણીયે કુતોડપિ લોકવિરુદ્ધાદ્યનાચારાસેવનાન્નિદનીયતાં પ્રાપ્તે
ભર્તવ્યે । સામાન્યતો વા સર્વસિન્ જને કિં વિધેયમિત્યાહ । જ્ઞાનં, સંશયવિ-
પર્યયાનધ્યવસાયપરિહોરેણ યથાવત્સ્વરૂપનિશ્ચયઃ । ઇદમિત્થમિદમિત્થં ન વેતિ
પરસ્પરવિરુદ્ધાર્થતયા દ્વિવિધં જ્ઞાનં સંશયઃ, ‘યથાહમાત્મા કિં વા શરીરં’
ઇત્યાદિ । ઇદમિત્થમેવેતિ વસ્તુસ્વરૂપાદ્વિરુદ્ધતયૈકરૂપજ્ઞાનં વિપર્યયઃ, ‘યથાહં
શરીરમેવ’ ઇત્યાદિ । ઇદં કિમપ્યસ્તીતિ નિર્દ્વારરહિતવિચારણેત્યનધ્યવસાયઃ,
‘યથાહં કોડપ્યસિ’ ઇત્યાદિ । સ્વગૌરવરક્ષા સ્વેનાત્મના ગૌરવં પુરસ્કરણં સ્વ-
ગૌરવં તસ્ય રક્ષા અનિવારણં તતો જ્ઞાનં ચ સ્વગૌરવરક્ષા ચ જ્ઞાનસ્વગૌર-

પોતાના પોષ્ય વર્ગ પ્રત્યે ધણીપણું પ્રાપ્ત થાય તો તે પોષ્ય વર્ગ અપ્રાપ્ત
વસ્તુના લાભરૂપ યોગ અને પ્રાપ્ત વસ્તુની રક્ષારૂપ ક્ષેમને કરવા સમર્થ
થાય છે, કારણકે જે યોગ ક્ષેમ કરી શકે તેનામાંજ ધણીપણું ધટે છે. ૩૭

મૂલાર્થ—જે તે પોષ્ય વર્ગ નિંદા કરવા યોગ્ય થાય તો પછી
ગૃહસ્થે પોતાના જ્ઞાન અને ગૌરવપણાની રક્ષા કરવી. ૩૮

ટીકાર્થ—તે પોષ્ય વર્ગ ક્રોધ લોકવિરુદ્ધ અનાચારના સેવવાથી નિંદા
કરવા યોગ્ય થાય એટલે સામાન્ય રીતે ધરના બધા લોક હલકાં કામ કરનારા
થાય તો શું કરવું તે કહે છે. જ્ઞાન એટલે સંશય, વિપર્યય અને અનધ્યવસા-
ય એ ત્રણ દોષને છોડી યથાર્થ સ્વરૂપનો નિશ્ચય કરવો તે. ‘આ આમ હશે,
કે આમ’ એમ પરસ્પર વિરુદ્ધ અર્થનું બે પ્રકારનું જ્ઞાન તે સંશય કહે-
વાય છે. જેમકે ‘હું આત્મા છું કે શરીર છું.’ ‘આ એમજ છે’ એમ
યથાર્થ વસ્તુના સ્વરૂપથી વિરુદ્ધ એવું એકજ જ્ઞાન લઈ બેસવું તે વિપર્યય
કહેવાય છે. જેમકે ‘હું શરીરજ છું.’ ‘આ કાંઈક છે’ એમ નિશ્ચય રહિત
વિચાર બાંધવો તે અનધ્યવસાય જ્ઞાન કહેવાય છે. જેમકે ‘હું ક્રોધ છું.’
ઇત્યાદિ—આ પ્રમાણે સંશય, વિપર્યય અને અનધ્યવસાય એ ત્રણ દોષ વગર-
નું પોતાનું જ્ઞાન તથા સ્વ એટલે પોતાનું, ગૌરવ એટલે માન તેની રક્ષા

વરક્ષે કર્તવ્યે । ગદ્યો હ્યર્થઃ સમ્યગ્જ્ઞાતવ્યઃ પ્રથમતઃ, તતોઽનુમતિદોષપરિહારાય સર્વપ્રકારૈર્ન પુરસ્કારસ્તસ્ય કર્તવ્યમિતિ ॥ ૩૮ ॥

તથા-દેવાતિથિદીનપ્રતિપત્તિરિતિ ॥ ૩૯ ॥

દીવ્યતે સ્તુયતે ભક્તિભરનિર્મરામરપ્રમુદપ્રમૃતિભિર્ભગ્વૈરનવરતમિતિ દેવઃ, સ ચ હેશકર્મવિપાકશતૈરપરામૃષ્ટઃ પુરુષવિશેષ તસ્યૈતૈતાનિ નામાનિ-
“અર્હન્નજોઽન્તઃ શંભુર્નુદ્ધસ્તમૌતકઃ” ઇતિ । ન વિદ્યતે સતતપ્રવૃત્તાતિ-
વિશદ્ધેકાકારાનુષ્ઠાનતયા તિથ્યાદિદિનવિભાગો યેષાં તે અતિથયઃ ।
યયોક્તમ્ ।

તિથિપર્વોત્સવાઃ સર્વે ત્યક્તા યેન મહાત્મના ।

અતિથિં તં વિજાનીયાચ્છેપમભ્યાગતં વિદુઃ ॥

દીનાઃ, પુનઃ “દીઢક્ષયે” ઇતિ ધાત્વર્યાત્ ક્ષીણસકલધર્માર્થકામા-

અર્થાત્ પોતાનુ જ્ઞાન અને પોતાનુ ગૌરવ બલવધુ (એ ગૃહસ્થનો સા-
માન્ય ધર્મ છે) જે પોષ્ય વર્ગમાં નિંદા કરવા યોગ્ય અર્થ-બનાવ થયો હોય,
તે સારી રીતે પ્રથમ બહી લેવો અને તે પછી તેમાં અનુભોદના કરવાનો
દોષ ન થાય તે માટે સર્વ પ્રકારે તેવા માણસને માન આપવુ નહીં. ૩૮

મૂલાર્થ-દેવ, અતિથિ અને દીન જનની સેવા કરવી ૩૯ ।

દીકાર્થ-દિવ્ એટલે સ્તુતિ કરવી અર્થાત્ ભક્તિથી શાગ્ધૂર એવા
ઇદ્રાદિક દેવતાઓ જેની હમેશા સ્તુતિ કરે તે દેવ કહેવાય, તે ક્રોશ અને કર્મ-
ના સંકટો વિપાક (પરિણામ-ફલ)થી ગ્રહિત એવો પુરુષ વિશેષ છે, તેના
અર્હન્, અજ, અનત, શણુ, બુદ્ધ અને તમૌતક એવા નામ છે હ-
મેશાં અતિ ઉન્નવલ અને અનુષ્ઠાન-આચરણ પ્રવર્ત્તાવ્યા કરે છે, તેથી
તિથિ વગેરે દિવસનો જમને વિભાગ નથી તે અતિથિ કહેવાય છે તે વિષે
કહ્યું છે કે “જે મહાત્મા તિથિ કે પર્વના ઉત્તમવનો સાગ કરે તે અતિથિ કહે-
વાય અને બાદીનાને અભ્યાગત કહે છે ” દીન એ શબ્દમાં ‘દીટ’
એટલે ક્ષય પામવુ એવો ધાતુનો અર્થ છે, એટલે ધર્મ, અર્થ અને
કામની સર્વ આરાધનશક્તિ જમની ક્ષય પામે તે દીન કહેવાય છે. તે

રાધનશક્તયઃ તતઃ દેવાતિથિદીનાનાં પ્રતિપત્તિઃ ઉપચારઃ પૂજાન્નપાનદાના-
દિરૂપઃ દેવાતિથિદીનપ્રતિપત્તિઃ ॥ ૩૯ ॥

તત્ર ચ ।

તદૌચિત્યાવાધનમુત્તમનિદર્શનેનેતિ ॥ ૪૦ ॥

તેષાં દેવાદીનામૌચિત્યં યોગ્યત્વં યસ્ય દેવાદેરુત્તમમધ્યમજઘન્યરૂપા યા
પ્રતિપત્તિરિત્યર્થઃ તસ્ય અવાધનં અનુલંઘનં તદુલંઘને શેષાઃ સંતોઽપિ ગુણા
અસંત ઇવ ભવંતિ । યત ઉક્તમ્ ।

ઔચિત્યમેકમેકત્ર ગુણાનાં રાશિરેકતઃ ।

વિપાયતે ગુણગ્રામ ઔચિત્યપરિવર્જિતઃ ॥ ઇતિ ॥

કથં તદૌચિત્યાવાધનમિત્યાહ । ઉત્તમનિદર્શનેન અતિશયેન શેષલોકા-
દૂર્ધ્વં વર્તન્ત ઇત્યુક્તમાઃ, તે ચ પ્રકૃત્યૈવ પરોપકરણપ્રિયભાષણાદિગુણમણિમકરા-
કરોપમાના માનવાઃ તેષાં નિદર્શનમુદાહરણં, તેન ઉત્તમનિદર્શનાનુસારિણો

દેવ, અતિથિ અને દીનની પ્રતિપત્તિ કરવી એટલે દેવની પૂજા, અતિથિને
અન્નપાન અને દીન જનને દાન આપવારૂપ ઉપચાર કરવો. (એ ગૃહસ્થનો
સામાન્ય ધર્મ છે.) ૩૯

તેમાં પણ—

મૂલાર્થ—ઉત્તમ પુરૂષનું ઉદાહરણ લઈ તે દેવાદિકની યોગ્યતા-
નું ઉલ્લંઘન કરવું નહીં. ૪૦

ટીકાર્થ—તે દેવાદિકની યોગ્યતા અર્થાત્ ઉત્તમ, મધ્યમ અને જઘન્ય-
રૂપ પ્રતિપત્તિ એટલે સેવા, તેનું ઉલ્લંઘન કરવું નહીં. જો તેનું ઉલ્લંઘન થાય તો
ખાત્રીના ઇતા શુણ પણ અછતા હોય તેવા થાય છે. તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે
“એક તરફ એકલી યોગ્યતા અને એક તરફ ગુણોનો રાશિ—એ સરખું છે. યોગ્ય-
તા વગરનો ગુણરાશિ વિપના જવો છે.” તે યોગ્યતાનું ઉલ્લંઘન કેવી રીતે ન
કરવું? તે કહે છે. ઉત્તમ પુરૂષનું ઉદાહરણ લઈને. અતિશે શેષ—ખીજ
લોકથી ઉપર વર્તે તે ઉત્તમ કહેવાય. તેઓ પ્રકૃતિથીજ પરોપકાર તથા પ્રિય
ભાષણ વગેરે ગુણરૂપ અણિના સાગર જેવા મનુષ્યો છે. તેમનું ઉદાહરણ લઈ-

હિ પુરુષા ઉદાત્તાત્મતયા ન સ્પ્રમેપિ વિકૃતપ્રકૃતયઃ સંભવંતિ । હ્ય ચ દે-
વાદિપ્રતિપત્તિનિત્યમેવોચિતા વિશેષતથ્ચ ભોજનાવસર इति ॥ ૪૦ ॥

તથા—સાત્મ્યતઃ કાલજોજનમિતિ ॥ ૪૧ ॥

પાનાહારાદયો યસ્યાવિરુદ્ધાઃ પ્રકૃતેરપિ ।

સુચિત્વાયાવલોક્યંતે તત્સાત્મ્યમિતિ ગીયત્તે ॥ इति ॥

દર્શનલક્ષણાત્ સાત્મ્યાત્ કાલે બુદ્ધુદયાવસરલક્ષણે ભોજન અન્નો-
પજીવનં કાલમોજનં । અયમભિપ્રાયઃ । આજન્મસાત્મ્યેન શુક્ત વિપમપિ
પથ્ય ભવતિ । પરમસાત્મ્યમપિ પથ્ય સેવેત ન પુનઃ સાત્મ્યપ્રાપ્તમપ્યપ્ય્યં ।
સર્વ વલઘતઃ પથ્યમિતિ મત્વા ન કાલકૂટં સ્વાદેત્ । સુશિક્ષિતો હિ વિપત્તંત્રજ્ઞો
મ્રિયતે એવ કદાચિદ્વિપાત્ । તથા અલુધિતેનામૃતમપ્યુપશુક્ત ભવતિ વિપ,
તથા ક્ષુત્કાલાતિક્રમાદન્નદ્વેષો દેહસાદશ્ચ ભવતિ વિધ્યતેઽગ્રૌ કિં નામે-
ન્ધનં કુર્યાદિતિ ॥ ૪૧ ॥

ને અનુસરનારા પુરુષો પોતાના ઉચ્ચા મનને લીધે સ્વપ્નમાં પણ પ્રકૃતિમાં વિ-
કાર પામતા નથી આ દેવાદિકની સેવા નિત્યે કરવી યોગ્ય છે તેમા
પણ વિશેષપણે ભોજનને અવસર તો અવશ્ય કરવાની છે ૪૦

મૂલાર્થ—પોતાની પ્રકૃતિની અનુકૂલતાએ વખતસર ભોજન
કરવું ૪૧

ટીકાર્થ—“જે માણસની પ્રકૃતિને અનુકૂલ એવાં ખાનપાન વગેરે તેના
સુખપણા માટે જોવામાં આવે તે સાત્મ્ય કહેવાય છે ” એવા લક્ષણવાલા
સાત્મ્યથી કાલે એટલે બરાબર શુધાનો ઉદય થાય તે વખતે ભોજન (અન્નથી
ઉપજીવન) કરવું તે કાલભોજન કહેવાય છે અહીં એવો અભિપ્રાય છે
જન્મથી માડીને સાત્મ્યપણાથી ખાધેલું વિપ પણ પથ્ય (હિતકારી—અનુકૂલ)
થાય છે, પણ સાત્મ્ય વગરનું પથ્ય સેવવું અને સાત્મ્ય એવું પણ અપથ્ય ન
સેવવું વક્ષી ‘ખવવાન માણસને બધું પથ્ય છે’ એમ ધારી કાલકૂટ વિપ ખાતું
નહીં વિપતત્રને જાણનાર પુરુષ સાગી રીતે શિક્ષિત હોય તોપણ કદાચિત્
વિપવી મૃત્યુ પામી જાય, તેમજ શુધા વગર કદિ અમૃત ખાવામા આવે તોપણ

તથા-લૌલ્યત્યાગ ઇતિ ॥ ૪૨ ॥

સાત્મ્યતઃ કાલભોજનેઽપિ લૌલ્યસ્ય આકાંક્ષાતિરેકાદધિકભોજન-
લક્ષણસ્ય ત્યાગઃ । યતઃ । યોઽમિતં ઇંક્તે સ વહુ ઇંક્તે અતિરિક્તચુક્તં હિ
ઉદ્દામનહાદનમારણાનામન્યતમદસંપાદ્ય નોપરમં પ્રતિપદ્યતે । તથા ઇંક્તીત
યથા સાયમન્યેદ્યુથ ન વિપદ્યતે વહ્નિઃ । ન ઇંક્તેઃ પરિમાણે સિદ્ધાંતોઽસ્તિ ।
વદ્વચ્ચભિલાપાયત્તં હિ ભોજનં । અતિમાત્રભોજી દેહમગ્નિં ચ વિધુરયતિ । તથા
દીપ્તોઽગ્નિર્લઘુભોજનાદેહવલં ક્ષપયતિ । અત્યશિતુર્દુઃસ્વેન પરિણામઃ । શ્રમા-
ર્ત્તસ્ય પાનં ભોજનં વા નિયમાત્ જ્વરાય છર્દિપે વા સ્યાત્ ॥ ૪૨ ॥

તથા-અજીર્ણે અન્નોજનમિતિ ॥ ૪૩ ॥

તે વિષ જવું થાય છે અને ક્ષુધાનો સમય વીસા પછી અન્ન ઉપર દ્વેષ આવે છે
અને શરીર લેવાતું બંધ છે. અગ્નિ બુઝાઈ ગયા પછી ઈંધણું શું કરી શકે? ૪૧

મૂલાર્થ-વખતસર ભોજન કરવામાં પણ રૂચિ ઉપરાંત જ-
મવાની લોલુપતા કરવી નહીં. ૪૨

ટીકાર્થ-ઉપર કહેલા સાત્મ્યથી વખતસર ભોજન કરવામાં પણ ઇચ્છા
ઉપરાંત અધિક ભોજન કરવારૂપ લોલુપતાનો ત્યાગ કરવો. તે વિષે એમકહેલું
છે કે જે અમિત ભોજન કરે છે તે બહુ ભોજન કરે છે એમ બળવું અને તે
બહુ કરેલું ભોજન વમન, ઝાડો અને મૃત્યુ એટલામાંથી એક વાતું કર્યા સિવાય
વિરામ પામતું નથી, તેથી એવું ભોજન કરવું કે જેથી સાચકાલે અને બીજા
દિવસે જઠરાગ્નિ મંદ પડે નહીં. ભોજન કેટલું કરવું એના પરિમાણ વિષે કોઈ
સિદ્ધાંત નથી; માત્ર પોતાના જઠરાગ્નિની ઇચ્છા (રૂચિ) પ્રમાણે ભોજન કરવું
જોઈએ. જે અતિ ભોજન કરે છે તે પોતાના દેહને અને જઠરાગ્નિને બિગાડે છે;
વધી જો જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત હોય અને લઘુ ભોજન કરે તો દેહના બલનો ક્ષય
થાય છે તેમ અતિ ભોજન કરે તો પરિણામે દુઃખ થાય છે. જો અતિ શ્રમ કરી
થાકી ગયેલો માણસ તરત ભોજન કરે કે પાણી પીવે તો અવશ્ય તાવ આવે
અથવા વમન થાય છે. ૪૨

મૂલાર્થ-જો અણુ થયું હોય તો ભોજન કરવું નહીં. ૪૩

પ્રાગુપશ્ચુક્તસ્ય આહારસ્ય અજીર્ણે અજરણે જીર્ણે વા તત્ર પરિપાકમ-
નાગતે અમોજન સર્વથા મોજનપરિહાર' । અજીર્ણમોજને હિ અજીર્ણસ્ય સ-
ર્વરોગમૂલસ્ય વૃદ્ધિરેવ કૃતા મવતિ । પચ્યતે ચ ।

અજીર્ણપ્રમવા રોગાસ્ત્રાજીર્ણં ચતુર્વિધમ્ ।

આમ ત્રિદગ્ધ વિષ્ટબ્ધ રસશેષ તથાપરમ્ ॥

આમે તુ દ્રવગધિત્વ ત્રિદગ્ધે ધૂમગંધિતા ।

વિષ્ટબ્ધે ગાત્રમંગોઽત્ર રસશેષે તુ જાદ્યતા ॥

દ્રવગંધિત્વમિતિ દ્રવસ્ય ગૂથસ્ય કુચિત્તત્કાદેરિવ ગધો યસ્યાસ્તિ તત્તથા
તદ્ભાવસ્તત્ત્વમિતિ ।

મલવાતયોર્વિગધો વિદ્મેદો ગાત્રગૌરવમરુચ્યમ્ ।

અવિશુદ્ધશ્ચોદ્ધારઃ પઢજીર્ણવ્યક્તલિંગાનિ ॥

મૂર્છા પ્રલાપો વમયુ' પ્રમેકઃ સદન ભ્રમઃ ।

ઉપદ્રવા મવત્યેતે મરણં વાપ્યજીર્ણતઃ ॥

ટીકાર્થ—પ્રથમ કહેલો આહાર અઞ્જર્ણ દોય અથવા અર્જ્ય એસ દોય
તોપણ ખગખર પરિપકવ થયેવ ન દોય તો સર્વથાભોજનનો ભાગ કરવો ને
અઞ્જર્ણમા ભોજન કરાય તો સર્વ રોગાનુ મુક્ત અઞ્જર્ણની વૃદ્ધિ થાય છે. તે વિષે
કહ્યું છે કે “સર્વ રોગ અઞ્જર્ણમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે તે અઞ્જર્ણ આમ, ત્રિદગ્ધ,
વિષ્ટબ્ધ અને રસશેષ એવા ચાર પ્રકારનુ છે.” “તેમાં ને પહેલુ આમ
અઞ્જર્ણ રહ્યું દોય તો નરમ ઝાડો આવે અને ઢાઢેલી છાશ વગેરેના જેવી દુર્ગંધ
છુટે ને બીનુ વિદગ્ધ અઞ્જર્ણ દોય તો ઝાડામા ખગખ વૃમાડાના જેવી
દુર્ગંધ આવે ને ત્રીનુ વિષ્ટબ્ધ અઞ્જર્ણ થયું દોય તો ગરીરભાગે એટલે શરીરમાં
નોંદ, ચૂંચ, કસતર વગેરે થાય ને ચોથુ રસશેષ અઞ્જર્ણ દોય તો શરીરમાં
ઘટતા આવે એટલે ગરીર અકરાઈ જાય અને ગિયિય થઈ જાય ”

દ્રવગધિ એ ગખ્દનો અર્થ એવો છે કે દ્રવ એટલે ઝાડો તેની ઢાઢેલી
છાશ જેવી ગંધ આવે તે દ્રવગધિ કહેવાય.

“મલ અને વાયુની દુર્ગંધ કઠ્ઠા જુદી દુર્ગંધ આવે, દુર્ગંધના કઠ્ઠા
ઝાડામાં લખાવન કેખાય, શરીર ભારે ગદા કે, અન્ન ઉપર રૂચિ થાય નહીં અને
અવિશુદ્ધ (ખગખ) આંદકાર આવે એ છ અઞ્જર્ણના સ્પષ્ટ ચિન્હો છે ”

પ્રસેક ઇતિ અધિકનિષ્ઠીવનપ્રવૃત્તિઃ । સદનમિતિ અંગગ્લાનિઃ ઇતિ ॥૪૩॥

તથા—વલાપાયે પ્રતિક્રિયેતિ ॥ ૪૪ ॥

વલસ્ય શરીરસામર્થ્યલક્ષણસ્ય અપાયે કથંચિદ્ ગ્રાસે સતિ પ્રતિક્રિયા તથાવિધાત્યંતપરિશ્રમપરિહારેણ સ્તિગ્ધાત્પભોજનાદિના ચ પ્રકારેણ પ્રતિવિ-ધાનં વલાપાયસ્યૈવ । “વલમૂલં હિ જીવનમિતિ” વચનાત્, વલમુચિતમ-પાતયતા સતા સર્વકાર્યેષુ યતિતવ્યમ્ । અથ કથંચિત્ કદાચિદ્વલાપેતોઽપિ કશ્ચિદ્ ભવેત્તદા “વિપં વ્યાધિરુપેક્ષિતઃ” ઇતિ વચનાત્—સદ્ય એવાસૌ પ્રતિ-વિધેયો ન પુનરુપેક્ષિતવ્ય ઇતિ ॥ ૪૪ ॥

તથા—અદેશકાલચર્યાપરિહાર ઇતિ ॥ ૪૫ ॥

દેશકાલઃ પ્રસ્તાવઃ તત્ર ચર્યા દેશકાલચર્યા તત્પ્રતિપેધાત્ અદેશકા-

“મૂર્છા, લવારો, કંપ, મોળ આવવી, શરીર નરમ થઈ જવું અને મૃત્યુ એટલા ઉપદ્રવો અજીર્ણથી થાય છે.”

અહીં મૂલમાં ‘પ્રસેક’ શબ્દનો અર્થ વધારે થુંકવું એવો થાય છે એટલે મોળ આવવી અને ‘સદન’ એ શબ્દનો અર્થ અંગગ્લાનિ એટલે શરીર નરમ થઈ જવું એવો થાય છે. ૪૩

મૂલાર્થ—શરીરમાં નબળાઈ લાગે તો તેનો ઉપાય કરવો. ૪૪

ટીકાર્થ—બલ એટલે શરીરનું સામર્થ્ય, તેમાં જે દાઈ રીતે હાનિ થાય તો તેનો ઉપાય કરવો, એટલે તેવા અતિપરિશ્રમનો ભાગ કરવાથી અને સ્તિગ્ધ તથા અદ્ય ભોજન વગેરેના પ્રકારથી તે બલની હાનિ મટવાનો ઉપાય કરવો. ‘જીવવાનું મૂલ બલ છે’ એવું વચન છે, તેથી યોગ્ય બલની હાનિ ન થાય તેમ વર્તી સર્વ કાર્યોમાં યત્ન કરવો. કદિ દાઈ માણસ દાઈ રીતે બલ રહિત થતો હોય તો “વ્યાધિની ઉપેક્ષા કરવાથી તે વ્યાધિ વિપર્યય થાય છે” એવું વચન છે, માટે સદ્ય તેનો ઉપાય કરવો, ઉપેક્ષા કરવી નહીં. ૪૪.

મૂલાર્થ—અધટિત દેશ તથા અધટિત કાલ પ્રમાણે ચાલવું નહીં. ૪૫

ટીકાર્થ—દેશ અને કાલ એ બે પ્રસ્તાવ—પ્રવર્તમાન અવસર છે, તે પ્ર-

લચર્યા તસ્યાઃ પરિહારઃ, અદેશકાલચર્યાપરો હિ નરઃ તથાનિધિચૌરાદ્યુપદ્રવ-
ત્રાતવિપચતયા રૂહલોકપરલોકાનર્થયોર્નિયમાદાસ્પદી ભવતિ ॥ ૪૫ ॥

તથા—યથોચિતલોકયાત્રેતિ ॥ ૪૬ ॥

યથોચિત યા યસોચિતા લોકયાત્રા લોકચિત્તાનુવૃત્તિરૂપો વ્યવહારઃ
સા વિધેયા । યથોચિતલોકયાત્રાતિક્રમે હિ લોકચિત્તવિરાધનેન તેષામાત્મ-
ન્યનાદેયતાપરિણામાપાદનેન સ્વલાઘવમેવોત્પાદિત ભવતિ । एवं चान्यस्यापि
सम्यगाचारस्य स्वगतस्य लघुत्वमेवोपनीतं स्यादिति । उक्तं च

લોકઃ સ્વભાધારઃ સર્વેષાં ધર્મચારિણાં યસાત્ ।

તસાલ્લોકવિરુદ્ધં ધર્મવિરુદ્ધં ચ સત્યાજ્યમ્ ॥ ૪૬ ॥

માણે અર્થાં એટલે આલવુ—પ્રવર્તવુ, તે દેશકાલચર્યા કહેવાય અને તેનો નિષેધ
એટલે તેથી ઉલટી રીતે—અધટિત દેશકાલ પ્રમાણે આલવુ તે તેનો પરિહાર
એટલે ત્યાગ કરવો અર્થાત્ જવો દેશકાલ હોય તે પ્રમાણે આલવુ જે પુરૂષ
દેશકાલ પ્રમાણે આલતો નથી તે તેના ચોર પ્રમુખ ઉપદ્રવના સમૂહનો
વિષય વર્ષ અવશ્ય કરીને આલોક અને પરલોકના અનર્થનું પાત્ર થાય છે,
અર્થાત્ જે ચોરાદિકના ઉપદ્રવવાલા દેશકાલનો ત્યાગ કરે નહીં તે નિશ્ચે આ-
લોક અને પરલોકના અનર્થને પામે છે ૪૫

મૂલાર્થ—યોગ્યતા પ્રમાણે લોકવ્યવહાર કરવો. ૪૬

ટીકાર્થ—યથોચિત જને જવી ધટે તેવી લોકયાત્રા કરવી એટલે લો-
કાના ચિત્તને અનુસરવારૂપ વ્યવહાર રાખવો જે યથોચિત લોકવ્યવહારનું
ઉત્તરુધન કરે તો લોકાના ચિત્તની વિરાધના થાય એટલે લોકાનાં મન વિરૂદ્ધ
થાય, તેથી એવું પરિણામ આવે કે લોકો અવગણના કરે, જ્યારે લોકોની
અવગણના થઈ તો પછી પોતાની લઘુતા પોતે ઉત્પન્ન કરી કહેવાય તેમજ
ખીજ પોતાના સ્વગત આચારની પણ લઘુતા કરી કહેવાય કહ્યું છે કે “સર્વ
ધર્મમાર્ગે આલનાગ પુરૂષોનો આધાર લોક છે, તેથી જે લોકવિરૂદ્ધ અને ધર્મ-
વિરૂદ્ધ હોય તેનો ત્યાગ કરવો ” ૪૬

તથા—હીનેષુ હીનક્રમ ઇતિ ॥ ૪૬ ॥

હીનેષુ જાતિવિદ્યાદિભિઃ ગુણૈઃ સ્વકર્મદોષાન્નીચતાં ગતેષુ લોકેષુ હીનક્રમઃ લોકયાત્રાયા એવ તુચ્છતાકરણરૂપઃ, હીના અપિ લોકાઃ કિંચિદનુવર્તનીયા ઇત્યર્થઃ । તે હિ હીનગુણતયાત્માનં તથાવિધપ્રતિપત્તેરયોગ્યં સંભાવયંતો યયા કયાચિદપિ ઉત્તમલોકાનુવૃત્ત્યા કૃતાર્થ મન્યમાનાઃ પ્રમુદિતમાનસા ભવંતીતિ ॥ ૪૭ ॥

તથા—અતિસંગવર્જનમિતિ ॥ ૪૮ ॥

અતિસંગસ્ય અતિપરિચયલક્ષણસ્ય સર્વૈરેવ સાર્દ્ધં વર્જનં પરિહરણં । યતઃ અતિપરિચયાદ્ ભવતિ ગુણવત્યપ્યનાદરઃ । પઠ્યતે ચ ।

અતિપરિચયાદવજ્ઞા ભવતિ વિશિષ્ટેઽપિ વસ્તુનિ પ્રાયઃ ।

લોકઃ પ્રયાગવાસી કૂપે સ્નાનં સદા કુરુતે ॥ ૪૮ ॥

મૂલાર્થ—હલકા લોકોની સાથે તેમને અનુકૂળ રીતે વર્તવું. ૪૭.

ટીકાર્થ—પોતાના કર્મદોષથી જાતિ અને વિદ્યા પ્રમુખ ગુણોથી હીન થઈ ગયેલા એટલે નીચપણાને પામેલા લોકોની સાથે હીનક્રમથી એટલે લોકવ્યવહારના તુચ્છપણાથી વર્તવું. ભાવાર્થ એવો છે કે નીચ લોકની સાથે કાંઈક પણ તેને યોગ્ય અનુવર્તન કરવું. તે નીચ લોકો પોતે ગુણહીન હોવાથી પોતાના આત્માને તેવા ઉત્તમ લોકની સંભાવનાને અયોગ્ય માને છે, તેથી જો કોઈ પ્રકારે ઉત્તમ લોકને અનુસરવામાં આવે તો તેઓ પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માની મનમાં હર્ષ પામે છે. ૪૭

મૂલાર્થ—અતિ પરિચયનો ત્યાગ કરવો. ૪૮

ટીકાર્થ—અતિ સંગ એટલે સર્વની સાથે અતિ પરિચયનો ત્યાગ કરવો. અતિ પરિચયથી ગુણવાન્ ઉપર પણ અનાદર થાય છે. કહ્યું છે કે “અતિ પરિચયથી પ્રાયે કરીને સારી વસ્તુ ઉપર પણ અવજ્ઞા થાય છે. પ્રયાગ તીર્થમાં રહેનારો માણસ હમેશાં કૂવામાં સ્નાન કરે છે.” ૪૮

તથા—વૃત્તસ્યજ્ઞાનવૃદ્ધસેવેતિ ॥ ૪૯ ॥

વૃત્તં અસદાચારનિવૃત્તિઃ સદાચારપ્રવૃત્તિશ્ચ, જ્ઞાનં પુનર્હેયોપાદેયવસ્તુ-
વિભાગનિશ્ચયઃ તતઃ વૃત્તે તિષ્ઠંતીતિ વૃત્તસ્યાઃ જ્ઞાનેન વૃદ્ધાઃ મહાંતઃ જ્ઞાનવૃદ્ધાઃ
વૃત્તસ્યાશ્ચ તે જ્ઞાનવૃદ્ધાશ્ચ વૃત્તસ્યજ્ઞાનવૃદ્ધાઃ તેષાં સેવા દરિદ્રેશ્વરસેવાજ્ઞાતસિ-
દ્ધારાધના । સમ્યક્જ્ઞાનક્રિયાગુણભાજો હિ પુરુષાઃ સમ્યક્મેવ્યમાના નિ-
યમાત્સદુપદેશાદિફલૈઃ ફલતિ । યથોક્તમ્ ।

ઉપદેશઃ શુભો નિત્ય દર્શન ધર્મચારિણામ્ ।

સ્થાને વિનય इत्येतत्સાધુસેવાફલ મહત્ ॥ ૪૯ ॥

તથા—પરસ્પરાનુપધાતેનાન્યોન્યાનુવદ્ધત્રિવર્ગપ્રતિપત્તિ-
રિતિ ॥ ૫૦ ॥

इह धर्मार्थकामास्त्रिवर्गः तत्र यतोऽभ्युदयनिःश्रेयससिद्धिः स धर्मः ।

મૂલાર્થ—સારી વર્તણુકમાં રહેનારા અને જ્ઞાનવૃદ્ધ એવા
પુરુષોની સેવા કરવી ૪૯

ટીકાર્થ—નઠારી વર્તણુકમાંથી નિવૃત્ત થયું અને સદાચારમાં પ્રવર્તવું
એ વૃત્ત કહેવાય છે સાગ અને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય એવી વસ્તુના વિભાગને
નિશ્ચય કરવો તે જ્ઞાન કહેવાય છે વૃત્ત (મારી વર્તણુક)માં રહેનારા અને જ્ઞાનથી
વૃદ્ધ—મહાન્ એવા પુરુષોની સેવા કરવી, એટલે દરિદ્રી અને ધનાઢ્ય એ બંનેના
દૃષ્ટાંતથી સિદ્ધ થયેલી આરાધના કરવી સારું જ્ઞાન અને સાગી ક્રિયારૂપ શુભને
બળનારા પુરુષોની બંને મારી રીતે એવા કમી હોય તો તેઓ સારા ઉપદેશરૂપ કલને
અવશ્ય આપે છે તે વિષે કહેલું છે કે “શુભ ઉપદેશ મલે, ધર્મા પુરુષોનુ નિત્ય
દર્શન ધાય અને જ્યાં ધટે ત્યાં વિનય કરવો એ સાધુએવાનું મોટું ક્ષેત્ર છે.” ૪૯

મૂલાર્થ—પરસ્પર ગુંથાએલા ધર્મ, અર્થ અને કામને એક
બીજાનો ઉપગ્રાહ ન થાય તેવી રીતે એવવા. ૫૦

ટીકાર્થ—ધર્મ, અર્થ અને કામ—એ ત્રિવર્ગ કહેવાય છે તેમાં બીજાથી સદ-

યતઃ સર્વપ્રયોજનસિદ્ધિઃ સોઽર્થઃ । યતઃ આભિમાનિકરસાનુવિદ્વા સર્વેન્દ્રિય-
પ્રીતિઃ સ કામઃ । તતઃ પરસ્પરસ્ય અન્યોન્યસ્ય અનુપધાતેન અપીડનેન અત એવ
અન્યોન્યાનુવદ્વસ્ય પરસ્પરાનુવંધપ્રધાનસ્ય ત્રિવર્ગસ્ય પ્રતિપત્તિઃ આસેવનં ।
તત્ર ધર્માર્થયોરુપધાતેન તાદાત્વિકવિષયસુખલુબ્ધો વનગજ ઇવ કો નામ ન
ભવત્યાસ્પદમાપદાં । ધર્માતિક્રમાદ્વનમુપાર્જિતં પેરન્નુભવંતિ સ્વયં તુ પરં પાપ-
સ્ય ભાજનં સિંહ ઇવ સિંધુરવધાદ્વીજભોજિનઃ કુટુંબિન ઇવ નાસ્ત્યધાર્મિક-
સ્યાયત્યાં કિમપિ કલ્યાણં । સ સ્વલુ સુખી ચોઽમુત્ર સુખાવિરોધેનહલોકસુ-
ખમનુભવતિ । તસ્માદ્ધર્માવાધનેન કામાર્થયોર્મતિમતા યતિતત્ત્વમ્ । યસ્ત્વર્થ-
કામાનુપહત્ય ધર્મમેવોપાસ્તે તસ્ય યતિત્વમેવ શ્રેયો ન તુ ગૃહવાસ ઇતિ, તસ્યા-
ર્થકામયોરપ્યારાધનં શ્રેય ઇતિ, તથા તાદાત્વિકમૂલહરકદર્યાણાં નાસુલભઃ
પ્રત્યવાયઃ, તત્ર યઃ કિમપ્યર્ચિત્યોત્પન્નમર્થમપચ્યેતિ સ તાદાત્વિકઃ, યઃ
પિતૃપૈતામહમર્થમન્યાયેન ભક્ષયતિ સ મૂલહરઃ, યો મૃત્યાત્મપીડાભ્યામર્થસં-

ગતિ અને મોક્ષની સિદ્ધિ થાય તે ધર્મ, જેનાથી સર્વ પ્રયોજનની સિદ્ધિ થાય તે
અર્થ અને જેનાથી અભિમાન-અહંકારના રસથી વ્યાપ્ત એવી સર્વ ઇન્દ્રિયોની
પ્રીતિ થાય તે કામ કહેવાય છે. પરસ્પર ઉપધાત-પીડા ન થાય તેમ એટલે
તે કારણથીજ પરસ્પર પ્રધાનપણે બંધાએલા તે ત્રિવર્ગ (ધર્મ, અર્થ, કામ)નું
સેવન કરવું. ધર્મ તથા અર્થનો ઉપધાત કરી તાદાત્વિક એવા વિષયસુખમાંજ
લુબ્ધ થયેલો કયો પુરૂષ વનના હાથીની જેમ આપત્તિનું સ્થાન નથી થતો?
ધર્મનું ઉદ્ધંધન કરી ઉપાર્જન કરેલા ધનને બીજાઓ અનુભવે છે અને પોતે
હાથીને મારનાર સિંહની જેમ કેવલ પાપનુંજ ભાજન થાય છે. વાવવાને આ-
પેલા બીજને ખાઈ જનાર કુટુંબી (કણુબી)ની જેમ અધર્મીનું પરિણામે
કાંઈ પણ કલ્યાણ થતું નથી. જે માણસ પરલોકના સુખને અનુભવે તે ખરે-
ખરો સુખી છે. તેથી બુદ્ધિમાન પુરૂષે ધર્મને બાધા ન આવે તેવી રીતે કામ
અને અર્થને વિષે ચલ કરવો. જે માણસ અર્થ તથા કામનો ઉપધાત કરી
કેવલ ધર્મનું સેવન કરે તેવા માણસેતો યતિપણું લેવું સાચું છે. તેને ગૃહવાસની

૧ જેમ સિંહ હાથીને મારી પોતે તેમાંથી થોડો ભાગ મેલવે પણ બીજા શિયાલ
પ્રમુખ પ્રાણીઓ ઘણો ભાગ ઉપયોગમાં લે છે તેમ.

૨ જેમ ખેડુત કણુબીને વાવવાને બી આપ્યું હોય, તે બે ખાઈ જાય તો તે
પરિણામે હુઃબી થાય છે. તેમ અહીં સમજવું.

ચિનોતિ ન તુ ક્વચિદપિ વ્યયતે સ કદર્યઃ, તાદાત્વિકમૂલહરયોરાયત્યા
નાસ્તિ કલ્યાણ, કિત્વર્થશ્રેણેન ધર્મકામયોર્વિનાશ એવ । કદર્યસ્ય ત્વર્થસગ્રહો
રાજદાયાદતસ્કરાણામન્યતમસ્ય નિધિઃ, ન તુ ધર્મકામયોર્હેતુઃ । અતઃ એતત્પુરુ-
ષત્રયપ્રકૃતિપરિહારેણ મતિમતા અર્થોઽનુશીલનીયઃ । તથા નાજિતેન્દ્રિયસ્ય
કાપિ કાર્યસિદ્ધિરસ્તિ । ન કામાસક્તસ્ય સમસ્તિ ચિકિત્સિતં । ન તસ્ય
ધન ધર્મઃ શરીર વા । યસ્ય સ્ત્રીપ્ત્યંતાસક્તિર્વિરુદ્ધકામવૃત્તિર્ન સ ચિરં નદતિ ।
અતો ધર્માર્થનાધનેન કામે પ્રવર્તિતવ્યમિતિ પર્યાલોચ્ય પરસ્પરાવિરોધેન ધ-
ર્માર્થકામાસેવનમુપદિષ્ટમિતિ ॥ ૫૦ ॥

તથા—અન્યતરવાધાસંજવે મૂલાવાધેતિ ॥ ૫૧ ॥

જરૂર નથી, કારણકે ગૃહસ્થને તો અર્થ તથા કામનું આરાધન કરવું શ્રેય છે
જે તાદાત્વિક, મૂલહર અને કદર્ય જાતના પુરુષો છે તેઓને તો
પ્રત્યવાય થવો જગ પણ દુર્લભ નથી જે કાર્ણવ્યવસ્થા વગર પ્રાપ્ત થએલા
દ્રવ્યનો અધટિત વ્યય કરે તે તાદાત્વિક કહેવાય છે જે વડિલોપાર્જિત દ્ર-
વ્યને અન્યાયવી ખાઈ જાય તે મૂલહર કહેવાય છે જે સેવક તથા પોતાની
જાતને ખીડા કરી દ્રવ્યનો મયય કરે અને ક્યારે પણ અર્થ નહીં તે કદર્ય
કહેવાય છે તેઓમાંથી તાદાત્વિક અને મૂલહર એ બંને જાતના પુરુષોનું પ-
ગિણામે કાઈ કહ્યાણુ યતુ નથી, પણ ઉલટો અર્થનો ઉપધાત થવા ઉપગત
ધર્મ અને કામનો વિનાશ વાય છે કદર્ય જાતના પુરુષને જે અર્થ દ્રવ્યમયય
થાય છે, તે ગજ, ભાગીદાર અને ચોગ-એ ત્રણમાંથી કાઈ એકનો ભડાર છે એમ
જાણી લેવું તે કદિ પપુધર્મ તથા કામનો હેતુ યતો નથી એથી એ ત્રણ જા-
તના પુરુષોની પ્રકૃતિ છોડી દઈ શુદ્ધિમાન પુરુષે અર્થ-દ્રવ્યનું સેવન કરવું
તેમ જે નિર્તેન્દ્રિય ન હોય તેને કાઈ કાર્યની મિદ્ધિ યતી નથી, તેમ અતિ કામા-
મક્ત હોય તેની તો ચિકિત્સા (ઉપાય) નથી અને તેનું તો દ્રવ્ય, ધર્મ અથવા
ગરીઃ કાંઈ પપુ નથી જેની સ્ત્રીઓમાં અતિ આમક્રિત છે અને વિરૂદ્ધ કામમાં
પ્રવૃત્તિ છે તે લાભો વાવ સુખે ગ્હેતો નથી, તેવી ધર્મ તથા અર્થને બાધા ન
ધાય તેમ કામમાં પ્રવૃત્તિ કરવી, એવું વિચારી પરસ્પર વિરોધ ન આવે તેમ
ધર્મ, અર્થ અને કામનું સેવન કરવું એમ ઉપદેશ આપ્યો છે ૫૦

મૂલાર્થ—ધર્મ, અર્થ, કામ-એ ત્રણમાંથી હરકોઈને બાંધ થવા

અમીષાં ધર્માર્થકામાનાં મધ્યે અન્યતરસ્ય ઉત્તરોત્તરલક્ષણસ્ય પુરુ-
પાર્થસ્ય વાધાસંભવે કુતોઽપિ વિષમપ્રવટ્ટકવશાદ્વિરોધે સંપદ્યમાને સતિ કિં
કર્તવ્યમિત્યાહ । મૂલાવાધા । યા यस્ય પુરુષાર્થસ્ય “ધર્માર્થકામાઃ ત્રિવર્ગઃ”
ઇતિ ક્રમમપેક્ષ્ય મૂલં આદિમસ્તસ્ય અવાધા અપીડનં । તત્ર કામલક્ષણપુરુ-
ષાર્થવાધાયાં ધર્માર્થયોર્વાધા રક્ષણીયા, તયોઃ સતોઃ કામસ્ય સુકરોત્પાદક-
ત્વાત્ । કામાર્થયોસ્તુ વાધાયાં ધર્મ એવ રક્ષણીયઃ, ધર્મમૂલત્વાદર્થકામયોઃ ।
અત એવોક્તમ્ ।

ધર્મશ્ચેન્નાવસીદેત કપાલેનાપિ જીવતઃ ।

આઢ્યોસીત્યવગંતવ્યં ધર્મવિત્તા હિ સાધવઃ ॥ ૫૧ ॥ ઇતિ ॥

તથા—વલાવલાપેક્ષામિતિ ॥ ૫૨ ॥

इह बुद्धिमता मनुजेन सर्वेष्वपि कार्येषु प्रवृत्तिमादधता सता बलस्य

સંભવ લાગે તો મૂલ પુરુષાર્થને બાધ થવા દેવો નહીં. ૫૧

ટીકાર્થ—એ ધર્મ, અર્થ અને કામ—એ ત્રણમાંથી કોઈ ઉત્તરોત્તર
પુરુષાર્થને બાધ એટલે કોઈ વિષમ અંતરાયને લીધે વિરોધ થવા સંભવ
લાગે તો શું કરવું તે કહે છે—મૂલાબાધા એટલે મૂલ પુરુષાર્થને બાધા થવા
દેવી નહીં, એટલે કે ધર્મ, અર્થ, કામ—એ ત્રિવર્ગના ક્રમની અપેક્ષાએ જે
પુરુષાર્થ મૂલ એટલે આદિ—પ્રથમ હોય તેને બાધા થવા દેવી નહીં, જેમકે
જે કામ પુરુષાર્થને બાધ થવાનો સંભવ લાગે તો ધર્મ અને અર્થને બાધ
થવા દેવો નહીં, કારણકે જે તે ધર્મ, અર્થ હોય તો કામની ઉત્પત્તિ સહેલી
છે. જે કામ અને અર્થનો બાધ થવા સંભવ લાગે તો ધર્મનું રક્ષણ કરવું,
કારણકે અર્થ અને કામનું મૂલ ધર્મ છે. એ વિષે કહ્યું છે કે “કદિ હાથમાં
નાલીએરની ખોપરી લઈ માગી ખાતો હોય, પણ જે ધર્મ હોય તો તે કદિ
પણ સીદાતો નથી. તેણે તો ‘હું ધનવાન છું’ એમ જાણવું, કારણકે સાધુ
પુરુષો ધર્મરૂપી ધનવાલા છે.” ૫૧

મૂલાર્થ—પોતાની શક્તિ અને અશક્તિ વિચારી કામ કરવું. ૫૨

ટીકાર્થ—આ જગતમાં કાર્યોને વિષે પ્રવૃત્તિ કરનારા બુદ્ધિમાન પુરુષે
બલ એટલે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી કરેલું સામર્થ્ય અને અબલ એટલે

દ્રવ્યક્ષેત્રકાલભાવકૃતસ્ય આત્મસામર્થ્યસ્ય અગ્નસ્ય ચ તદ્વિલક્ષણસ્ય અપે-
ક્ષણ આલોચન અંગીકર્તવ્ય અયથાબલપ્રારંભસ્ય ક્ષયસંપદેકનિમિત્તત્વાદત
એવ પઠ્યતે ચ ।

કઃ કાલઃ કાનિ મિત્રાણિ કો દેશઃ કૌ વ્યયાગમૌ ।

કથાહં કા ચ મે શક્તિરિતિ ચિંત્યં મુહુર્મુહુઃ ॥

તથા—અનુબંધે પ્રયત્ન इति ॥ ૫૩ ॥

અનુબંધે ઉત્તરોત્તરવૃદ્ધિરૂપે ધર્માર્થકામાનાં પ્રયત્નઃ યત્નાતિરેકઃ કાર્યઃ ।
અનુબંધશૂન્યાનિ હિ પ્રયોજનાનિ વંધ્યાઃ સ્ત્રિય ઇવ ન કિંચિદ્ ગૌરવં લભંતે
અપિ તુ હીલામેવેતિ ॥ ૫૩ ॥

તથા—કાલોચિત્તાપેક્ષેતિ ॥ ૫૪ ॥

यद्यत्र काले वस्तु हातुमुपादातु वोचितं भवति तस्मात्संतनिषुणमुद्ध्या

તેથી વિલક્ષણ અસામર્થ્ય, તેની અપેક્ષા—આલોચના અગીકાર કરવી યોગ્ય છે.
અર્થાત્ સર્વ કાર્યમાં પોતાની શક્તિ વિચારીને પ્રવૃત્તિ કરવી એ પોતાની ય
થાર્થ શક્તિ વિચાર્યા વગર કાર્યનો આરંભ કરે તો તે સંપત્તિના ક્ષયનું નિમિત્ત
કારણ થાય છે કહ્યું છે કે “સમય કેવો છે, મિત્ર કાણુ છે, દેશ કેવો છે, આવક
કેટલી છે, ખર્ચ કેટલો છે, હું કાણુ છું અને મારી શક્તિ કેવી છે—એ સર્વનો વાર-
વાર વિચાર કરવો.” ૫૨

મૂલાર્થ—ધર્મ, અર્થ અને કામની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિરૂપ અનુબંધ
(આગ્રહ) રાખવામાં પ્રયત્ન કરવો. ૫૩

ટીકાર્થ—ધર્મ, અર્થ અને કામની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થવારૂપ અનુબંધ-
(આગ્રહ)ને વિષે અતિ પ્રયત્ન કરવો. અનુબંધ વગરના પ્રયોજન વંધ્યા સ્ત્રીઓ-
ની જેમ કાંઈ પણ ગૌરવ પ્રાપ્ત કરતા નથી, પણ ઉલટી હીલનાને પ્રાપ્ત કરે છે ૫૩

મૂલાર્થ—જે કાલે જે વસ્તુ યોગ્ય હોય તેનો વિચાર કરી અંગી-
કાર કરવો. ૫૪

ટીકાર્થ—જે કાલે જે વસ્તુ ઇચ્છવાને અથવા ગ્રહણ કરવાને યોગ્ય હોય

પર્યાલોચ્ય અપેક્ષા અંગીકારઃ કર્તવ્યા । દક્ષલક્ષણત્વેનાસ્યાઃ સકલશ્રીસમ-
ધિગમહેતુત્વાત્ । અત એવ પઠ્યતે ચ ।

યઃ કાકિનીમપ્યપથપ્રપન્નામન્વેષતે નિષ્કસહસ્રતુલ્યામ્ ।

કાલેન કોટીષ્વપિ મુક્તહસ્તસ્તસ્યાનુવંધં ન જહાતિ લક્ષ્મીઃ ॥ ૫૪ ॥

તથા—પ્રત્યહં ધર્મશ્રવણમિતિ ॥ ૫૫ ॥

પ્રત્યહં પ્રતિદિવસં ધર્મસ્ય ઇહૈવ શાસ્ત્રે વક્તું પ્રસ્તાવિતસ્ય કાંતકાંતાસ-
મેતયુવજનકિંનરારવ્ધગીતાકર્ણનોદાહરણેન શ્રવણમાકર્ણનં, ધર્મશાસ્ત્રશ્રવણ-
સ્યાત્યંતગુણહેતુત્વાત્ । પઠ્યતે ચ ।

કાંતમુપોજ્જ્ઞતિ સ્વેદં તપ્તં નિર્વાતિ બુદ્ધ્યતે મૂઢમ્ ।

સ્થિરતામેતિ વ્યાકુલમુપયુક્તસુભાષિતં ચેતઃ ॥ ૫૫ ॥ ઇતિ ॥

૧ મુક્તહસ્ત ઇતિ મુક્તલહસ્તઃ ।

તેને અતિનિપુણ બુદ્ધિથી વિચારી તેની અપેક્ષા કરવી, કારણકે અપેક્ષા એક
ઠહાપણું લક્ષણ છે, તેથી તે સર્વ પ્રકારની લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિમાં હેતુરૂપ થાય છે.
એથીજ કહે છે કે “જે માણસ કુમાર્ગે પડી ગયેલી એક ઢાડીને હજાર સોના-
મહેર જેવી ગણીને શોધે છે, અને યોગ્ય વખતે ઢાડી દ્રવ્ય વાપરવામાં પણ હાથ
છુટા રાખે છે, તે માણસનો સંબંધ લક્ષ્મી છોડતી નથી.” ૫૪

મૂલાર્થ—હમેશાં ધર્મનું શ્રવણ કરવું. ૫૫

ટીકાર્થ—પ્રતિદિવસ ધર્મ કે જે આ ગ્રંથમાં કહેવાને આરંભેલો છે
તેનું શ્રવણ કરવું, એટલે સુંદર સ્ત્રી સાથે યુવાન કિંનરે આરંભેલા ગાયનના
દૃષ્ટાંતવડે સાંભળવું. ભાવાર્થ એવો છે કે સુંદર સ્ત્રી સાથે કિંનરનું ગાયન સાં-
ભલતાં જેવી પ્રીતિ થાય તેવી પ્રીતિથી ધર્મશાસ્ત્ર સાંભળવું. ધર્મશાસ્ત્રનું શ્રવણ
અત્યંત ગુણના હેતુરૂપ છે. કહ્યું છે કે “સુભાષિતનો ઉપયોગ કરનાર ચિત્ત
જે ગ્લાનિ પામ્યું હોય તો ખેદ છોડી દે છે, પરિતાપ પામ્યું હોય તો શીતલ
થાય છે, મૂઠ થઈ ગયું હોય તો પ્રતિબોધ પામે છે અને વ્યાકુલ થયું હોય તો
સ્થિરતા મેલવે છે.” ૫૫

તથા—સર્વત્રાનનિનિવેશ ઇતિ ॥ ૫૬ ॥

સર્વત્ર કાર્યે પ્રવર્તમાનેન બુદ્ધિમતા અનનિનિવેશઃ અનિનિવેશપરિહારઃ
કાર્યઃ । નીતિમાર્ગમનાગતસ્યાપિ પરામિમવપરિણામેન કાર્યસ્યારંભોઽનિનિવે-
શઃ । નીચલક્ષણ ચેદ, યત્રીતિમતીતસ્યાપિ કાર્યસ્ય ચિકીર્ષણ । પઠતિ ચ ।
દર્પઃ શ્રમયતિ નીચાન્નિષ્ફલનયવિગુણદુષ્કારારંભઃ ।
સ્રોતોવિલોમતરણ્યસન્નિમિરાયાસ્યતે મર્ત્યઃ ॥ ૫૬ ॥

તથા—ગુણપદ્ધપાતિતેતિ ॥ ૫૭ ॥

ગુણેષુ દાક્ષિણ્યસૌજન્યૌદાર્યસૈર્યપ્રિયપૂર્વામાપણાદિષુ સ્વપરયોરુપ-
કારકારણેષ્વાત્મધર્મેષુ પદ્ધપાતિતા ચદુમાન તત્પ્રશસાસાહાય્યકરણાદિનાઽનુ-
કૂલા પ્રવૃત્તિઃ । ગુણપદ્ધપાતિનો હિ જીવા ચદુમાનદ્વારોપજાતાવંચપુણ્યપ્ર-
ધસામર્થ્યાન્નિયમાદિહાસુત્ર ચ શરચ્છશ્ચરકરનિકરગૌર ગુણગ્રામમવશ્યમવા-
સુવતિ, તદ્દુમાનાશયસ્ય ચિંતારત્નાદપ્પધિકશક્તિયુક્તત્વાત્ ॥ ૫૭ ॥

મૂલાર્થ—સર્વ કાર્યમાં કદાચહ રાખવો નહીં ૫૬

ટીકાર્થ—સર્વ કાર્યમાં પ્રવર્તતા એવા બુદ્ધિમાન પુરુષે અભિનિવેશ-
કદાચહનો સાગ કરવો. બીજાને પરાશવ કરવાના પરિણામથી નીતિમાર્ગને
ન પામેલા કાર્યનો અર્થાત અનીતિના કાર્યનો આરંભ કરવો તે અભિનિવેશ
કહેવાય છે જ્યાં નીતિનુ ઉલ્લંઘન થાય તેવું કાર્ય કરવાની ઇચ્છા થાય તે
નીચનુ લક્ષણ છે કહ્યું છે કે “ કદાચહનો અહકાર નિષ્કળ તથા નીતિ વગ-
રના અને મુરદેહી ભરેલા કાર્યના આરંભથી પ્રવાહની માત્રે ચાલવાના વ્યસ-
નવાલા મર્ત્યોની જેમ નીચ લોકોને ફાગટનો શ્રમ આપ્યા કરે છે ” ૫૬

મૂલાર્થ—ગુણોમાં પણ પદ્ધપાત રાખવો ૫૭

ટીકાર્થ—ગુણ એટલે દાક્ષિણ્યતા, સન્નતતા, ઉદારતા, ગ્રિયતા અને પ્રિય
વચનપૂર્વક વાપરું કરવું ઇલાદિ, પોતાના અને બીજાના ઉપકારના કારણરૂપ
એવા આત્માના ધર્મ, તેઓમાં પદ્ધપાત ગણતો એટલે બદુમાનથી તેમની પ્રશ-
સા તથા સદાય આપવા વગેરેથી અનુદય પ્રવૃત્તિ કમ્પી શુભનો પદ્ધપાત કે

તથા—ઝહાપોહાદિયોગ ઇતીતિ ॥ ૫૬ ॥

ઝહાપોહશ્ચ આદિશબ્દાત્તત્ત્વાભિનિવેશલક્ષણો બુદ્ધિગુણઃ શુશ્રૂષાશ્રવણગ્રહણધારણાવિજ્ઞાનાનિ ચ ગૃહ્યંતે । इत्यष्टौ बुद्धिगुणाः । तत ऊहापोहादिभिर्योगः समागमोऽनुष्ठेयः इति । तत्र प्रथमतस्तत्तावच्छ्रोतुमिच्छा शुश्रूषा, श्रवणमाकर्णनं, ग्रहणं शास्त्रार्थोपादानं, धारणा अविस्मरणं, मोहसंदेहविपर्ययासव्युदासेन ज्ञानं विज्ञानं, विज्ञातमर्थमवलंब्यान्येषु व्याप्त्या तथाविधेषु वितर्कणमूहः, उक्तियुक्तिभ्यां विरुद्धादर्याद्विंसादिकात्प्रत्यवायसंभावनया

રનારા જીવો અહુમાન દ્વારા ઉત્પન્ન થયેલા અવંધ્ય પુણ્યના પ્રબંધના સામર્થ્યથી આલોક અને પરલોકમાં શરદઋતુના ચંદ્રકિરણોના સમૂહના જેવા ગૌરવર્ણી ગુણગ્રામને અવશ્ય પ્રાપ્ત કરે છે, કારણકે ગુણનું અહુમાન કરવાનો આશય ચિંતામણિ રત્નથી પણ અધિક શક્તિમાન છે. ૫૭

• મૂલાર્થ—તર્ક કરવો, તેનું સમાધાન કરવું ઇત્યાદિ બુદ્ધિના આઠ ગુણનો યોગ કરવો. ૫૮

ટીકાર્થ—ઊહ, અપોહ, આદિ શબ્દથી તત્ત્વાભિનિવેશ, શુશ્રૂષા, શ્રવણ, ગ્રહણ, ધારણા અને વિજ્ઞાન—એ આઠ બુદ્ધિના ગુણ છે. તે બુદ્ધિના આઠ ગુણોની સાથે યોગ એટલે સમાગમ કરવો. તે આઠ ગુણોનાં લક્ષણ કહે છે. પ્રથમ સાંભલવાની ઇચ્છા તે શુશ્રૂષા કહેવાય છે. પછી સાંભલવું તે શ્રવણ કહેવાય છે. શાસ્ત્રના અર્થનું ગ્રહણ કરવું તે ગ્રહણ કહેવાય છે. જે ધાર્યું હોય તેને ભૂલવું નહીં તે ધારણા કહેવાય છે. મોહ, સંદેહ, અને વિપર્યાસ રહિત જે જ્ઞાન તે વિજ્ઞાન કહેવાય છે. જે અર્થ જાણ્યો હોય તેને અવલંબીને તેવી જાતના અન્ય અર્થમાં વ્યાપ્તિ થવાથી જે વિતર્ક કરવો તે 'ઉહ કહેવાય છે. ઉક્તિ (વચન) અને યુક્તિથી વિરુદ્ધ એવા હિંસાદિક અર્થથી પ્રત્યવાયની સંભાવના લાવી નિવૃત્ત થવું તે 'અપોહ કહેવાય છે. અથવા સામાન્ય જ્ઞાન તે

૧ ઘરમાં હુમારો દેખીને 'અગ્નિ છે' એમ પ્રથમ નિશ્ચય કર્યો પછી પર્વત ઉપર હુમારો દેખી 'અગ્નિ છે' એવો વિતર્ક થાય તે ઉહ કહેવાય છે.

૨ જેમ કોઈ જીવની હિંસા કરવાથી પાપ લાગે, એવો પ્રથમ નિશ્ચય કરી પછી કોઈ જીવને હુઃખ દેવામાં પણ પાપ લાગે એવો વિતર્ક થાય તે પછી તેમાંથી નિવૃત્ત થવા પ્રવૃત્તિ કરવી તે અપોહ કહેવાય છે.

આવર્તનમપોહઃ, અથવા સામાન્યજ્ઞાનમૂહઃ વિશેષજ્ઞાનમપોહઃ, વિજ્ઞાનોદ્ધાપો-
હવિશુદ્ધિમિદમિત્યપેવેતિ નિશ્ચયઃ તત્ત્વાભિનિવેશઃ । એવં હિ શુશ્રૂષાદિભિર્નુદ્ધિગુ-
ણૈરુપહિતપ્રજ્ઞાપ્રકર્પઃ પુમાન્ન કદાચિદકલ્યાણમાપ્નોતિ । યદુચ્યતે ।

જીવતિ શતશઃ પ્રાજ્ઞાઃ પ્રજ્ઞયા વિત્તસક્ષયે ।

ન હિ પ્રજ્ઞાક્ષયે કશ્ચિદ્વિત્તે સત્યપિ જીવતિ ॥ ઇતિ ॥

ઈતિશબ્દઃ પ્રસ્તુતસા સામાન્યતો ગૃહસ્થધર્મસ્ય પરિસમાપ્ત્યર્થઃ ઇતિ ॥

इत्थं सामान्यतो गृहस्थधर्म उक्तः ॥ ५८ ॥

अथास्यैव फलमाह ।

एवंस्वधर्मसंयुक्तं सद्गार्हस्थ्यं करोति यः ।

लोकद्वयेऽप्यसौ धीमान् सुखमाप्नोत्यनिन्दितम् ॥ १ ॥

एवमुक्तन्यायेन यઃ સ્વધર્મઃ ગૃહસ્થાનાં સત્ત્વી ધર્મઃ તેન સંયુક્તં સમ-
ન્વિતં અતઃ એવં સત્ સુદર ગાર્હસ્થ્ય ગૃહસ્થમાય કરોતિ વિદધાતિ । યઃ ક-

ઉહ અને વિરોધ જ્ઞાન તે અપોહ છે વિજ્ઞાન, ઊહ અને અપોહથી પુરૂષ ય-
થેવ "આ આમજ છે" એવો નિશ્ચય તે તત્ત્વાભિનિવેશ કહેવાય છે એવી
રીતે શુશ્રૂષા વગેરે બુદ્ધિના આઠ ગુણોથી જણે બુદ્ધિનો ઉત્કર્ષ પ્રાપ્ત કર્યો
હોય તેવો પુરૂષ કદિ પણ અકલ્યાણ પામતો નથી કહ્યું છે કે "નૈકદો પ્રાપ્ત
પુરૂષો દ્રવ્યનો નાશ થતા દેવવ બુદ્ધિથી" એવે છે અને બુદ્ધિનો કાય થવા-
થી દ્રવ્ય છતાં પણ દોષ એક જની શકતું નથી "

મૂલમાં ઇતિ શબ્દ મુખ્યો છે તે આ પ્રસ્તુત ગૃહસ્થના સામાન્ય ધર્મની
સમાપ્તિ મૂલ્યે છે એવી રીતે ગૃહસ્થનો સામાન્ય ધર્મ કસો ૫૮

એ ગૃહસ્થના સામાન્ય ધર્મનું ફલ કહે છે

મૂલાર્થ—જે પુરૂષ એ પ્રમાણે સ્વધર્મ યુક્ત અને એક ગૃહસ્થ-
પણુ આચરે તે બુદ્ધિમાન્ પુરૂષ આલોક અને પલોકમાં અનિન્દિત
મુખ પ્રાપ્ત કરે છે. ૧

ટીકાર્થ—એ પ્રમાણે એટલે ઉપર કહેલા ન્યાયગી જે પુરૂષ સ્વધર્મ
એટલે ગૃહસ્થ સત્ત્વી ધર્મ તેવડે યુક્ત રેવાથી મુદ્ધ એવું ગૃહસ્થપણુ આ-

શ્વિત્પુણ્યસંપન્નો જીવઃ લોકદ્વયેપિ રૂહલોકપરલોકરૂપે, કિં પુનરિહલોક એવે-
ત્યપિશબ્દાર્થઃ । અસૌ સદ્ગાર્હસ્થ્યકર્તા ધીમાન્ પ્રશસ્તબુદ્ધિઃ સુખં શર્મ
આમોતિ લભતે । અનિદિતં શુભાનુબંધિતયા મુધિયામર્ગર્હણીયમિતિ ॥ ૧ ॥

યત એવં તતોઽત્રૈવ યત્નો વિધેય इति શ્લોકદ્વયેન દર્શયન્નાહ ।

દુર્લભં પ્રાપ્ય માનુષ્યં વિધેયં હિતમાત્મનઃ ।

કરોત્યકાંડ એવેહ મૃત્યુઃ સર્વં ન કિંચન ॥ ૨ ॥

સત્યેતસ્મિન્નસારાસુ સંપત્સ્વવિહિતાગ્રહઃ ।

પર્યંતદારુણાસૂચૈર્ધર્મઃ કાર્યો મહાત્મજિઃ ॥ ૩ ॥ इति ॥

દુર્લભં દુરાપં પ્રાપ્ય સમાસાદ્ય માનુષ્યં મનુષ્યજન્મ । કિમિત્યાહ ।
વિધેયં અનુષ્ટેયં સર્વાવસ્થાસુ હિતં અનુકૂલં કલ્યાણમિત્રયોગાદિ આત્મનઃ

ચરે છે. તે કાંઈ પુણ્યસંપન્ન બુદ્ધિમાન્ જીવ આલોક અને પરલોકમાં (અહીં
અપિ શબ્દ એમ સૂચવે છે કે જ્યારે પરલોકની વાત જણાવી તો આલોક-
ની વાત આવે તેમાં તો શું કહેવું) શ્રેષ્ઠ ગૃહસ્થપણાને આચરતો થકા અનિ-
દિત સુખને પ્રાપ્ત કરે છે. અહીં અનિદિત એટલે શુભાનુબંધિપણાથી
સદ્બુદ્ધિવાલા પુરૂષોને નિંદવા યોગ્ય નહીં તેવું. ૧

ઉપર કહેલા હેતુને લઈ ગૃહસ્થના સામાન્ય ધર્મને વિષે ચત્ત કરવો
જોઈએ—એ બે શ્લોકથી દર્શાવે છે.

મૂલાર્થ—દુર્લભ એવો મનુષ્યજન્મ પામીને આત્માનું હિત
કરવું, કારણકે મૃત્યુ અકસ્માત્ આવી ‘આલોકમાં સંઘલું કાંઈ
હતુંજ નહીં’ એમ કરી દે છે. ૨

મૂલાર્થ—એવા મૃત્યુને લીધે અસાર એવી અને પરિણામે દારૂણ
ભય આપનારી સંપત્તિઓમાં જે મોહ ધરતો નથી એવો ધર્મ મહા-
ત્મા પુરૂષોએ ઉંચે પ્રકારે આચરણ કરવો. ૩

ટીકાર્થ—દુર્લભ એટલે મુશ્કેલીથી મેલવાય તેવો આ મનુષ્યજન્મ
પામીને શું કરવું તે કહે છે. સર્વ અવસ્થામાં પોતાનું હિત એટલે કલ્યાણ તથા

સ્વસ્ય । યતઃ કરોતિ અકાંઢે એવ મરણાવમરે એવ ગાલ્યયૌવનમયમગ્નયોઽવ-
સ્થારુપે, ઇહ મર્ત્યલોકે સર્વે પુત્રકલત્રિમિવાદિ મૃત્યુઃ યમઃ ન કિંચન મરણ-
તાણાકારણત્વેનાવસ્તુરુપમિતિ ॥ ૨ ॥

સતિ વિદ્યમાને જગત્ત્રિતયગતિંજંતુજનિતોપરમે એતસિન્ મૃત્યાવેવ, અ-
સારામુ મૃત્યુનિવારણં પ્રતિ અક્ષમામુ સંપત્સુ ધનધાન્યાદિસંપત્તિલક્ષણાસુ,
અવિહિતાગ્રહઃ અકૃતમૂર્છઃ । કીદૃશીષુ સપત્સ્વિત્યાહ । પર્યતદારુણાસુ વિ-
રામસમયસમર્પિતાનેકન્યસનશતાસુ ઉચ્ચૈઃ અત્યર્થઃ, ધર્મ ઉક્તલક્ષણઃ કાર્યઃ
વિધેયઃ । કૈરિત્યાહ । મહાત્મભિઃ મહાન્ પ્રશસ્ય આત્મા યેષાં તે તથા તૈરિતિ ॥૩॥

इति श्रीमुनिचन्द्रसूरिविरचिताया धर्मविंदुप्रकरणविष्टौ

सामान्यतो गृहस्थधर्मविधिर्नाમ प्रथमोऽध्यायः समाप्तः ॥ १ ॥

व्याख्यातः प्रथमोऽध्यायः ।

ઉત્તમ મિત્રનો યોગ વગેરે અનુકૂળ કરવું, કારણકે આ મર્ત્ય લોકમા મૃત્યુ-ય-
મરાજ અકસ્માત્ એટલે બાહ્ય, યૌવન અને મધ્યમ વયરૂપ મરણના
અવસર વિના આવી સર્વ એટલે પુત્ર, સ્ત્રી, વૈભવ વગેરે કાઠ પણ હાતુજ નહીં
એમ કરી દે છે અહીં 'કાંઈ નહીં' એમ કહેવાનો હેતુ એવો છે કે મરણમાથી
બચાવાતું કારણ ન હોવાથી તે સ્ત્રી વૈભવાદિ સર્વ અવસ્તુરૂપ છે, અર્થાત્
વસ્તુતાએ કાંઈ નથી ૨

દીકાર્થ—તણ બગતના બતુઓને ઉપગમ પમાડનાર એ મૃત્યુ હો-
વાથી અસાર એટલે મૃત્યુ નિવાગવાને અમમ્ય એવી ધન, ધાન્ય વગેરે સ-
પત્તિઓમાં જે ધર્મ મૂર્છા-મોહને ધરતો નથી તે દેવી મપત્તિઓ છે તે કહે
છે તે સપત્તિઓ પરિણામે એટલે વિગમ સમયે દાડણુ એટલે અનેક સૈકડો
દુષ્ટને આપનારી છે એવી મપત્તિઓમા મોહને ધરે નહીં તેવો ધર્મ કરવો
તે દાણુ કરવો જોઈએ, તે કહે છે જેમનો મહાન્ એટલે શ્રેષ્ઠ આત્મા હોય તેવા
પુરુષોએ ૩

શ्री मुनिचन्द्र सूरिजे रचेली आ धर्मविंदु प्रकरणानी दीकानो
सामान्य गृहस्थधर्मविधि नांमे प्रथम अध्याय मभाप्त १

દ્વિતીયઃ અધ્યાયઃ ।

સાંપ્રતં દ્વિતીયો વ્યાખ્યાયતે । વિશેષસંબંધશ્ચાસ્ય સ્વયમેવ શાસ્ત્રકૃતા
મણિષ્યત્ત્વમિતિ નેહ દર્શ્યતે એવમન્યેષ્વપ્યધ્યાયેષ્વિતિ । તસ્ય
ચેદમાદિસૂત્રમ્ ।

પ્રાયઃ સદ્ધર્મવીજાનિ ગૃહિષ્વેવંવિધેષ્વલમ્ ।

રોહંતિ વિધિનોતાનિ યથા વીજાનિ સત્ક્રિતૌ ॥૧॥ ઇતિ ॥

પ્રાયો વાહુલ્યેન સદ્ધર્મવીજાનિ સદ્ધર્મસ્ય સમ્યગ્જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર-
રૂપસ્ય વીજાનિ કારણાનિ તાનિ ચામૂનિ ।

દુઃખિતેષુ દયાત્યંતમદ્વેષો ગુણવત્સુ ચ ।

ઔચિત્યાસેવનં ચૈવ સર્વત્રૈવાવિશેષતઃ ॥ ઇતિ ॥

ગૃહિષુ ગૃહસ્થેષુ એવંવિધેષુ કુલક્રમાગતાનિઘન્યાયાનુષ્ઠાનાદિગુણભાજ-

હવે બીજા અધ્યાયની વ્યાખ્યા કરે છે. આ અધ્યાયનો વિશેષ સંબંધ
શાસ્ત્રકાર પોતેજ કહેશે, તેથી અહીં તે બતાવતા નથી. એવી રીતે બીજા
અધ્યાયોમાં પણ બહુ લેવું.

આ અધ્યાયનું પ્રથમ સૂત્ર નીચે પ્રમાણે છે.

મૂલાર્થ—જેમ સારી પૃથ્વીમાં વિધિવડે વાવેલાં બીજ ઉગી
નીકલે છે તેમ પૂર્વે કહેલા ગૃહસ્થોને વિષે વિધિથી વાવેલાં સદ્ધર્મ-
(ગૃહસ્થધર્મ) નાં બીજ પ્રાયે કરીને ઉગી નીકલે છે. ૧

ટીકાર્થ—સદ્ધર્મ એટલે સમ્યગ્ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રરૂપ ધર્મનાં બીજ
એટલે કારણ જે આ પ્રમાણે કહેલાં છે:—દુઃખી ઉપર અતિ દયા, ગુણવાનની
ઉપર દ્વેષનો અભાવ અને સર્વત્ર અવિશેષપણે જ યોગ્ય હોય તેનું સેવન તે
ધર્મનાં બીજ, કુલક્રમથી ચાલ્યા આવેલા અનિઘ ન્યાયાનુષ્ઠાન વગેરે ગુણોના
પાત્રરૂપ ઉપર જણાવેલા ગૃહસ્થોને વિષે પોતાના ફલના સફલ કારણથી અ-
ત્યંત ઉગી નીકલે છે એટલે ધર્મ ચિંતન વગેરે અંકુરો પ્રસુખથી યુક્ત થાય છે.

નેષુ અલં સ્વફલાવંધ્યકારણત્વેન અત્યર્થં રોહંતિ ધર્મચિંતાદિલક્ષણાંકુરાદિ-
મતિ જાયંતે । ઉક્તં ચ ।

વપન ધર્મવીજસ્ય સત્પશંસાદિતદ્વતમ્ ।

તચ્ચિંતાયંકુરાદિ સ્યાત્ફલસિદ્ધિસ્તુ નિર્ણતિઃ ॥

ચિંતાસચ્છ્રુત્યનુષ્ઠાનદેવમાનુષમંપદઃ ।

ક્રમેણાકુરસત્કાઢનાલપુષ્પસમા મતાઃ ॥

કીદૃશાનિ સંતિ રોહતીત્યાહ । વિધિના દેશનાર્હનાલાદિપુરુષૌચિ-
ત્યલક્ષણેન ઉત્તાનિ નિલિપ્તાનિ યથેતિ દૃષ્ટાંતાર્થઃ । રીજાનિ શાલિગોધૂમાદીનિ
સત્સ્થિતૌ અનુપહતભૂમૌ વિધિનોત્તાનિ સંતિ પ્રાયોગ્રહણાદકસાદેવ પક્કે તથા
મવ્યત્તે કચિન્મરુદેવ્યાદૌ અન્યથામાવેડપિ ન વિરોધ ઇતિ ॥ ૧ ॥

અમુમેવાર્થ વ્યતિરેક્ત આહ ।

વીજનાશો યથાઽન્નમૌ પ્રરોહો વેહ નિષ્ફલઃ ।

તથા સદ્ધર્મવીજાનામપાત્રેષુ વિહુર્વુધાઃ ॥

કહ્યું છે કે “સત્ પુરૂષની પ્રશસા કરવી વગેરે, એ ધર્મના બીજનું વાવવું છે,
ધર્મનું ચિતવન કરવું વગેરે, તેના અકુરા પ્રમુખ બનવા અને નિવૃત્તિ-
ભાક્ષ તે તેની કલસિદ્ધિ બનવી ” વલી બીજ પણ કહેલું છે “ધર્મનું ચિ-
તવન તે અકુરા, ધર્મનું શ્રવણ તે ડાલા, ધર્મનું આચરણ તે નાલ અને દેવ
તથા મનુષ્યની સપત્તિ એ પ્રુષ્પ એમ અનુક્રમે બનવું ”

તે ધર્મનાં બીજ કેવાં હોઈ ઉગી નીકલે છે, તે કહે છે વિધિ એટલે
દેશનાને યોગ્ય એના બાલ પ્રમુખ પુરૂષોની યોગ્યતા, તેવડે વાવેલા એવા ધર્મના
બીજ ઉગી નીકલે છે તે ઉપર દૃષ્ટાત કહે છે જેમ સાગી પૃથ્વીમા શાલ,
ગોદૂમ વગેરે બીજ વિધિથી વાવેલા હોય તેા ઉગી નીકલે તેમ

અહીં મૂલમાં પ્રાયઃ (ધણ કમીને) એમ કહ્યું છે, તેથી દોઢ વાર પરિચક્રવ
લવ્યપણુ હોય તેા અકરમાત્ એટલે કમની અપેક્ષા વગર દૂલ થાય છે જેમ
'મરુદેવી માતા પ્રમુખને યશુ હતુ, માટે તેનાથી અન્યથાપણે થનામા વિરોધ
આવતો નથી ૧

૮૫૪ કહેલા અર્થને વ્યનિરેકથી (ઉત્પાદીને) કહે છે

મૂલાર્થ—જેમ ઉપર ભૂમિમા વાવેલા બીજનો નાશ થાય છે,

૧ મરુદેવી માતાને ધમની પ્રાપ્તિ થનાંજ ત કાલ કેવલકા । યશુ હતું ત્યા કમની
અપેક્ષા લેવી નહીં

તસ્ય સદ્ધર્મદેશનાર્હસ્ય જંતોઃ પ્રકૃતિઃ સ્વરૂપં ગુણવલ્લોકસંગપ્રિયત્વાદિ-
કા, દેવતાધિમુક્તિશ્ચ બુદ્ધકપિલાદિદેવતાવિશેષમુક્તિઃ તયોર્જ્ઞાનં પ્રથમતો દે-
શકેન કાર્યં । જ્ઞાતપ્રકૃતિકો હિ પુમાન્ રક્તો દ્વિષ્ટો મૃદઃ પૂર્વવ્યુદગ્રાહિતશ્ચ
ચેન્ન ભવતિ તદા કુશલૈસ્તથાનુવર્ત્ય લોકોત્તરગુણપાત્રતામાનીયતે । વિદિતદે-
વતાવિશેષાધિમુક્તિશ્ચ તત્તદેવતાપ્રણીતમાર્ગાનુસારિવચનોપદર્શનેન । તદ્દૂષણેન
ચ સુખમેવ માર્ગેઽવતારયિતું શક્યતે ઇતિ ॥ ૫ ॥

તથા—સાધારણગુણપ્રશંસેતિ ॥ ૬ ॥

સાધારણાનાં લોકલોકોત્તરયોઃ સામાન્યાનાં ગુણાનાં પ્રશંસા પુરસ્કારઃ
દેશનાર્હસ્ય અગ્રતઃ વિધેયા । યથા ।

*પ્રદાનં પ્રચ્છન્નં ગૃહમુપગતે સંભ્રમવિધિઃ

પ્રિયં કૃત્વા મૌનં સદસિ કથનં ચાપ્યુપકૃતેઃ ।

* શિખરિણીવૃત્તમિદમ્ .

ટીકાર્થ—સદ્ધર્મની દેશનાને યોગ્ય એવા જંતુની પ્રકૃતિ એટલે સ્વરૂપ
જેમકે ‘આ પુરૂષને ગુણવાન્ લોકોના સંગમાં પ્રીતિ છે કે નથી ઇત્યાદિ જાણવું
તે અને દેવતાધિમુક્તિ એટલે આ પુરૂષ બુદ્ધ, કપિલ વગેરે દેવ અને
મુક્તિ દેવી રીતે માને છે તે—તે પ્રકૃતિ અને દેવતાધિમુક્તિનું જ્ઞાન પ્રથમ
ઉપદેશકે કરવું જોઈએ. ભાવાર્થ એવો છે કે દેશના કરનાર પુરૂષે ઉપદેશ્ય
પુરૂષની પ્રકૃતિ અને તેની દેવ તથા મુક્તિની માન્યતા પ્રથમ જાણવી જોઈએ.

ન્યારે તે પુરૂષની પ્રકૃતિ જાણવામાં આવે ત્યારે જો તે રાગી, દ્વેષી, મૂઠ
અને પ્રથમ કોઈ અન્ય ઉપદેશકે વિપરીત ધર્મ પમાડેલો ન હોય તો પછી
કુશલ ઉપદેશકો તેને તેવી રીતે અનુસરી લોકોત્તર ગુણોના પાત્ર બનાવી શકે
છે, અને જો તેની દેવ મુક્તિની માન્યતા જાણી લીધી હોય તો પછી તેને
તે દેવતાએ રચેલા માર્ગને અનુસરતાં વચનો સમજાવી અને તેમાં દૂષણો
ખતાવી તે સદ્ધર્મના માર્ગમાં સુખે લાવી શકે છે. ૫

મૂલાર્થ—ઉપદેશકે હમેશાં સાધારણ ગુણોની પ્રશંસા કરવી. ૬

ટીકાર્થ—દેશનાને યોગ્ય એવા પુરૂષની આગલ સાધારણ એટલે
લોક તથા લોકોત્તરમાં સામાન્ય એવા ગુણોની પ્રશંસા કરવી. જેમકે “ગુપ્ત
રીતે દાન આપવું, કોઈ ઘેર આવે ત્યારે સંભ્રમથી માન આપી સત્કાર કરવો,

અનુત્તમેકો લક્ષ્મ્યા નિરમિભવમારાઃ પરકથાઃ

શ્રુતે વાસતોપઃ કથમનમિજ્ઞાતે નિવસતિ ॥ ૬ ॥

તથા—સમ્યક્તદધિકાર્યાનમિતિ ॥ ૭ ॥

સમ્યગ્ અવિપરીતરૂપતયા તેભ્યઃ સાધારણગુણેભ્યઃ અધિકા વિશેષવંતઃ

યે ગુણાઃ તેપામાર્યાન કથનમ્ । યથા ।

પંચૈતાનિ પવિત્રાણિ સર્વેષાં ધર્મચારિણામ્ ॥

અહિંસા સત્યમસ્તેયં ત્યાગો મૈથુનવર્જનમ્ ॥ ૭ ॥

તથા—અવોધેપ્યનિન્દેતિ ॥ ૮ ॥

અવોધેઽપિ અનવગમેઽપિ સામાન્યગુણાનાં વિશેષગુણાનાં વા વ્યાખ્યાતા-
નામપ્યનિંદા, અહો મંદચુદ્ધિર્ભવાન્ ય ઇત્યમાચક્ષણેષ્વપિ અસાસુ ન બુદ્ધ્યતે

કાઘનુ પ્રિય કરીને મૌન ધરી બેઝવુ, કાઘએ કરેલો ઉપકાર સભા વચ્ચે જા-
હેર કરવો, લક્ષ્મીનો મદ કરવો નહીં, જેમા કાઘનો પરાભવ ન થાય તેવી
વાતો કરવી અને શાસ્ત્રશ્રવણ તથા અધ્યયનમા મતોપ ન રાખવો—ઇત્યાદિ
ગુણો જાતિવત પ્રુરૂપ વિના બીજે ક્યા નિવાસ કરે ” ૬

મૂલાર્થ—તે સાધાગણ ગુણુથી અધિક એવા ગુણોને સારી રીતે
ખતાવવા ૭.

ટીકાર્થ—સમ્યક્ એટલે અવિપરીતપણે તે સાધાગણ ગુણુથી અધિક
એટલે વિશેષ એવા ગુણુનુ કથન કરવુ. કહ્યુ છે કે “ મૈથુન ધર્મિષ્ઠ પ્રુરૂપોને
અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય—ચોરીનો અભાવ, ત્યાગ અને મૈથુનનુ વર્જન—એ
પાંચ વાનાં પવિત્ર છે ”, ૭

મૂલાર્થ—ગુણુનો બોધ ન થયો હોય તેની પણ નિંદા ન કરવી. ૮

ટીકાર્થ—ઉપર કહેલા સાધાગણ અથવા વિશેષ ગુણુમાથી એક ગુ-
ણુનો અવબોધ થયો ન હોય તેવા શ્રોતા પ્રુરૂપની અનિંદા કરવી—નિંદા કરી
નહીં ‘અરે ! તું તો મદ્યુદ્ધિવાળો છે ! આ પ્રકારે અમેએ તને બોધ કર્યો
તોપણ તને વસ્તુતત્ત્વનો બોધ થતો નથી ’ એટલે શ્રોતા પ્રુરૂપના નિગ્રહારના
ત્યાગરૂપ અનિંદા જાણવી દેખેડે શ્રોતાની નિંદા કર્યાથી તેને જાણવાની કાઘક
ઇચ્છા હોય તે પણ ફર પાય છે અને મનમા અભાવ આવી જાય છે.

વસ્તુતત્ત્વમિત્યેવં શ્રોતુસ્તિસ્કારપરિહારરૂપા । નિંદિતો હિ શ્રોતા કિંચિદ્દુશ્ચત્સુઃ
અપિ સન્ દૂરં વિરજ્યતે इति । તર્હિ કિં કર્તવ્યમિત્યાહ ॥ ૮ ॥

શુશ્રૂષાન્નાવકરણમિતિ ॥ ૯ ॥

ધર્મશાસ્ત્રં પ્રતિ શ્રોતુમિચ્છા શુશ્રૂષા તલ્લક્ષણો ભાવઃ પરિણામઃ તસ્ય
કરણં નિર્વર્તનં શ્રોતુસ્તૈસ્તૈર્વચનૈરિતિ । શુશ્રૂષામનુત્પાદ્ય ધર્મકથને પ્રત્યુત્ત
અનર્થસંભવઃ । પઠ્યતે ચ । “સ ચ્ચલુ પિશાચકી વ્રાતકી વા યઃ પરેડન-
થિની વાચસુદીરયતિ” ॥ ૯ ॥

તથા—ઋયો ઋય ઉપદેશ इति ॥ ૧૦ ॥

ઋયો ઋયઃ પુનઃ પુનઃ ઉપદિગ્યતે इत्यુપદેશઃ —ઉપદેષ્ટમિષ્ટવસ્તુવિષયઃ
કથંચિદનવગમે સતિ કાર્યઃ । કિં ન ક્રિયંતે દૃઢસંનિપાતરોગિણાં પુનઃ પુનઃ
ક્રિયાઃ તિક્તાદિકાથપાનોપચારા इति ॥ ૧૦ ॥

આવા પ્રસંગે શું કરવું તે કહે છે. ૮

મૂલાર્થ—ધર્મશાસ્ત્ર સાંભલવાની ઇચ્છાના પરિણામ કરાવવા. ૯

ટીકાર્થ—ધર્મશાસ્ત્ર સાંભલવાની ઇચ્છાના પરિણામ કરાવવા એટલે
તે તે ઘટે તેવાં વચનોથી શ્રોતાને ધર્મશાસ્ત્ર સાંભલવાનો ભાવ થાય તેમ કરવું;
કારણકે ધર્મશાસ્ત્ર સાંભલવાની ઇચ્છા થયા વગર ધર્મોપદેશ કરવાથી ઉલટો
અનર્થ થવાનો સંભવ છે. કહ્યું છે કે “સાંભલવાની ગરજ વગરના શ્રોતાની
પાસે જે ઉપદેશક વાણી ઉચ્ચારે તે ખરેખર પિશાચચરિત્ર અથવા
વાતુલ જેવો છે.” ૯

મૂલાર્થ—વારંવાર ઉપદેશ કરવો. ૧૦

ટીકાર્થ—શ્રોતાને કદિ ક્યારેય રીતે સમજણ પડી ન હોય તો તેને વારંવાર
ઈષ્ટ વસ્તુનો ઉપદેશ કરવો. તે ઉપર એવું દૃષ્ટાંત છે કે જેમને દૃઢપણે સંનિ-
પાતનો રોગ થયો હોય તેઓને કરિયાતાદિકના ક્વાથનું પોત કરવાના ઉપાય
શું વારંવાર નથી કરવામાં આવતા ? ૧૦

મૂલાર્થ—શ્રોતાને યોગ્ય થાય તો તેની બુદ્ધિની પ્રશંસા કરવી. ૧૧

ટીકાર્થ—એકવાર કરેલા અથવા વારંવાર કરેલા ઉપદેશથી જો શ્રોતાને
ઉપદિષ્ટ વસ્તુનું જ્ઞાન થાય તો તેની બુદ્ધિનાં ઓવી રીતે વખાણ કરવાં કે
“જે પ્રાણી ભારે કર્મો છે તે આવા સૂક્ષ્મ અર્થના બહુ થતા નથી.” ૧૧

તથા—વોધે પ્રજ્ઞોપવર્ણનમિતિ ॥ ૧૧ ॥

વોધે સકૃદુપદેશેન ભૂયોભૂય ઉપદેશેન વા ઉપદિષ્ટવસ્તુનઃ પરિજ્ઞાને તસ્ય શ્રોતુઃ પ્રજ્ઞોપવર્ણન વુદ્ધિપ્રશસનં । યથા । “નાલઘુકર્માણઃ પ્રાણિનઃ એવંવિધમૂક્ત્યર્થવોદ્ધારો ભવંતીતિ” ॥ ૧૧ ॥

તથા—તંત્રાવતાર ઇતિ ॥ ૧૨ ॥

તંત્રે આગમે અવતારઃ પ્રવેશઃ આગમનહુમાનોત્પાદનદ્વારેણ તસ્ય વિધેયઃ । આગમનહુમાનથૈવમુત્પાદનીયઃ ।

પરલોકવિઘ્નો શાસ્ત્રાત્પ્રાયો નાન્યદપેક્ષતે ।
આસન્નમવ્યો મતિમાન્ શ્રદ્ધાધનસમન્વિતઃ ॥
ઉપદેશ વિનાપ્યર્થકામૌ પ્રતિ પટુર્જનઃ ।
ધર્મસ્તુ ન વિના શાસ્ત્રાદિતિ તંત્રાદરો હિતઃ ॥
અર્થાદાવવિધાનેઽપિ તદભાવઃ પર નૃણામ્ ।
ધર્મેઽવિધાનત્તોઽનર્થઃ ક્રિયોદાહરણાત્પરઃ ॥
તસ્માત્સદૈવ ધર્માર્થી શાસ્ત્રમંત્રઃ પ્રશસ્યતે ।
લોકે મોહાઘકારેઽસ્મિન્ શાસ્ત્રાલોકઃ પ્રવર્તકઃ ॥

૧ શાસ્ત્રે યત્નો યસ્યેતિ સમાસઃ ।

મૂલાર્થ—શ્રોતાને શાસ્ત્રમાં પ્રવેશ કરાવવો. ૧૨

ટીકાર્થ—શ્રોતાને પ્રથમ શાસ્ત્રનું બહુમાન ઉત્પન્ન કરાવી, તે દ્વારા તેને શાસ્ત્રમાં પ્રવેશ કરાવવો.

શાસ્ત્ર વિષે બહુમાન આ પ્રમાણે ઉત્પન્ન કરાવવું.

“આસન્નમવ્ય અને શ્રદ્ધારૂપ ધનવાલો બુદ્ધિમાન્ પુરૂષ પરલોક સખધી કાર્યમાં પ્રાયે કરીને શાસ્ત્ર વિના બીજાની અપેક્ષા કરતો નથી ”

“સર્વ માણસ શાસ્ત્રનો ઉપદેશ લીધા વિના અર્થ અને કામ મેલવવામાં સમર્થ થાય છે, પણ ધર્મ તો શાસ્ત્ર વિના મેલવી શકતો નથી, માટે શાસ્ત્ર ઉપર આદર કરવો તે હિતકારી છે ”

“કદિ અર્થ—કામ ઉપાર્જન ન કરે તો મનુષ્યને અર્થ—કામનો અભાવ થાય એટલુંજ, પણ જો ધર્મ ઉપાર્જન ન કરે તો મોટા અનર્થ થાય છે તે ક્રિયાના સ્વરૂપથી બહુ લેવું ”

૧ ક્રિયાનું સ્વરૂપ “પરવણા” વગરે સૂરોમાં કહેલું છે તે સ્થગેથી બહુ લેવું

પાપામયૌષધં શાસ્ત્રં શાસ્ત્રં પુણ્યનિવંધનમ્ ।
 ચક્ષુઃ સર્વવ્રગં શાસ્ત્રં શાસ્ત્રં સર્વાર્થસાધનમ્ ॥
 ન યસ્ય ભક્તિરેતસિસ્તસ્ય ધર્મક્રિયાપિ હિ ।
 અંધપ્રેક્ષાક્રિયાતુલ્યા કર્મદોષાદસત્ફલા ॥
 યઃ શ્રાદ્ધો મન્યતે માન્યાન્ અહંકારવિવર્જિતઃ ।
 ગુણરાગી મહાભાગસ્તસ્ય ધર્મક્રિયા પરા ॥
 યસ્ય ત્વનાદરઃ શાસ્ત્રે તસ્ય શ્રદ્ધાદયો ગુણાઃ ।
 ઉન્મત્તગુણતુલ્યત્વાન્ પ્રશંસાસ્પદં સતામ્ ॥
 મલિનસ્ય યથાત્યંતં જલં વસ્ત્રસ્ય શોધનમ્ ।
 અંતઃકરણરત્નસ્ય તથા શાસ્ત્રં વિદુર્બુધાઃ ॥
 શાસ્ત્રે ભક્તિર્જગદ્વંદ્યૈર્મુક્તિદૂતી પરોદિતા ।
 અત્રૈવેયમતો ન્યાય્યા તત્પ્રાપ્ત્યાસન્નભાવતઃ ॥ ૧૨ ॥

૧ અત્રૈવ इति मुक्तौ एव । २ इयमिति शास्त्रभक्तिः ।

૩ तत्प्राप्त्यासन्नभावतः इति मुक्तिप्राप्तिसमीपभावात् ।

“ ઉપરના કારણને લઈને હમેશાં ધર્મનો અર્થી પુરૂષ શાસ્ત્રમાં પ્રયત્ન કરે તો પ્રશંસા કરવા યોગ્ય થાય છે, કારણકે મોહરૂપ અંધકારવાલા આલોકમાં શાસ્ત્રનો પ્રકાશ પ્રવર્તે છે, એટલે સર્વ હેયોપાદેય વસ્તુને જણાવનાર છે.”

“ પાપરૂપ રોગનું ઔષધ શાસ્ત્ર છે, પુણ્ય પાંધવાનું કારણ શાસ્ત્ર છે, સર્વ વસ્તુને જોનાર નેત્ર શાસ્ત્ર છે અને સર્વ અર્થનું સાધન શાસ્ત્ર છે.”

“ એવા શાસ્ત્ર ઉપર જેને ભક્તિ નથી તેની ધર્મક્રિયા પણ અંધ પુરૂષને જોવાની ક્રિયાની જેમ કર્મના દોષથી અસત્ ફલવાલી છે.”

“ જે ગુણરાગી અને મહાભાગ શ્રાવક અહંકારને છોડી માનવા યોગ્ય હોય તેને માન આપે છે તેની ધર્મક્રિયા સર્વોત્કૃષ્ટ છે.”

“ જેને શાસ્ત્ર ઉપર અનાદર છે તે પુરૂષના શ્રદ્ધાદિક ગુણો ઉન્મત્ત (ગાંડા થઈ ગયેલા) પુરૂષના ગુણના જેવા છે, તેથી તે ગુણો સત્પુરૂષોને પ્રશંસા કરવાનું સ્થાન થતા નથી.”

“ જેમ મલિન થયેલા વસ્ત્રની અત્યંત શુદ્ધિ કરનાર જલ છે, તેમ મલિન થયેલા અંતઃકરણરૂપ રત્નની શુદ્ધિ કરનાર શાસ્ત્ર છે, એમ વિદ્વાનો કહે છે.”

“ જગતને વંદન કરવા યોગ્ય એવા શ્રીતીર્થંકર ભગવંતે શાસ્ત્ર વિષે ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિને મુક્તિરૂપી સ્ત્રીની એક દૂતી કહેલી છે; કારણકે મુક્તિની પ્રાપ્તિમાં સમીપ રહેવાથી તે શાસ્ત્રભક્તિ, મુક્તિને વિષે દૂતીનું કામ કરે એ ધટે છે.” ૧૨

તથા-પ્રયોગ આદોપણ્યા ઇતિ ॥ ૧૨ ॥

પ્રયોગો વ્યાપારણં ધર્મકથાકાલે, આશિષ્યંતે આકૃષ્યંતે મોહાત્તત્ત્વં
પ્રતિ મન્યપ્રાણિનઃ અનયેત્યાક્ષેપણી તસ્યાઃ કથાયાઃ, સા ચ આચારવ્યવ-
હારપ્રજ્ઞસિદ્ધિવાદમેદાચતુર્થા । તત્રાચારો લોચાસ્ત્રાનાદિસાધુક્રિયારૂપઃ ।
વ્યવહારઃ કથંચિદાપન્નદોષવ્યપોહાય પ્રાયશ્ચિત્તલક્ષણઃ । પ્રજ્ઞસિઃ સંશયાપ-
ન્નસ્ય મધુરવચનૈઃ પ્રજ્ઞાપન । દૃષ્ટિવાદશ્ચ શ્રોત્રપેક્ષયા સૂક્ષ્મજીવાદિભાવકથન-
મિતિ ॥ ૧૨ ॥

તથા-જ્ઞાનાદ્યાચારકથનમિતિ ॥ ૧૪ ॥

જ્ઞાનસ્ય શ્રુતલક્ષણસ્ય આચારઃ જ્ઞાનાચારઃ, આદિશબ્દાદર્શનાચાર-
ચારિત્રાચારસ્તપઆચારો વીર્યાચારશ્ચેતિ । તત્તો જ્ઞાનાદ્યાચારાણાં કથનં
પ્રજ્ઞાપનમિતિ સમાસઃ । તત્ર જ્ઞાનાચારોઽષ્ટધા । કાલવિનયબહુમાનોપધાના-
નિહ્વવ્યંજનાર્થતદુમયમેદલક્ષણઃ । તત્ર કાલ ઇતિ ચો યસ્યાંગપ્રવિષ્ટાદેઃ

મૂલાર્થ—સઽય પ્રાણીઓને મોહમાથી તત્ત્વજ્ઞાન પ્રત્યે આકર્ષણ
કરે તેવી આક્ષેપણી નામની કથાઓ કહેવી. ૧૩

ટીકાર્થ—પ્રયોગ એટલે ધર્મકથા વખતે વ્યાપાર કરવો તે. આક્ષેપણી
એ શબ્દનો એવો અર્થ છે કે મોહમાથી સઽય પ્રાણીઓને તત્ત્વજ્ઞાન પ્રત્યે જે
આકર્ષણ કરે તે આક્ષેપણી કહેવાય છે. તેનો પ્રયોગ-કથન વ્યાપાર કરવો.
તે આક્ષેપણી કથા આચાર, વ્યવહાર, પ્રજ્ઞસિ અને દૃષ્ટિવાદએવા ભેદથી
ચાર પ્રકારની છે તેમાં કશનો લેાય કરવો તથા જ્ઞાન કરવું નહીં ઇત્યાદિ સા-
ધુની ક્રિયા તે આચાર કહેવાય છે દોઢ પ્રકારે પ્રાપ્ત થયેલા દોષને દાલવાને
પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું તે વ્યવહાર કહેવાય છે સંશય પામેલા પુરૂષને મધુર વચ-
નથી પ્રજ્ઞાપન કરવું-જણાવવું તે પ્રજ્ઞસિ કહેવાય છે શ્રોતાની અપેક્ષાથી
જીવ અજીવાદિ તત્ત્વના સૂક્ષ્મ ભાવ કહેવા તે દૃષ્ટિવાદ કહેવાય છે ૧૩

મૂલાર્થ—જ્ઞાનાદિ આચારોનું કથન કરવું ૧૪

ટીકાર્થ—જ્ઞાન એટલે શ્રુતજ્ઞાન તેનો આચાર તે જ્ઞાનાચાર. આદિ
શબ્દથી દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપઆચાર અને વીર્યાચાર લેવા તે
જ્ઞાનાદિ આચારનું કથન કરવું, એટલે ઉપદેશકે શ્રોતાને તે વિષે સમજાવી
આપવી

પેલો જ્ઞાનાચાર તે કાલ, વિનય, બહુમાન, ઉપધાન, અનિહ્વ, વ્યં-

શ્રુતસ્ય કાલ ઉક્તઃ તસ્મિન્નૈવ તસ્ય સ્વાધ્યાયઃ કર્તવ્યો નાન્યદા તીર્થકરવ-
ચનાત્ । દૃષ્ટં ચ કૃષ્યાદેઃ કાલકરણે ફલં વિપર્યયે તુ વિપર્યય इति । તથા
શ્રુતગ્રહણં કુર્વતા ગુરોર્વિનયઃ કાર્યઃ, વિનયો હ્યમ્યુત્થાનપાદધાવનાદિઃ,
અવિનયગૃહીતં હિ તદફલં ભવતિ । તથા શ્રુતગ્રહણોદ્યતેન ગુરોર્બહુમાનઃ કાર્યઃ,
બહુમાનો નામાંતરો ભાવપ્રતિબંધઃ । એતસ્મિન્સત્યક્ષેપેનાવિફલં શ્રુતં ભવતિ ।
અત્ર ચ વિનયબહુમાનયોશ્ચતુર્ભંગી ભવતિ । એકસ્ય વિનયો ન બહુમાનઃ । અ-
પરસ્ય બહુમાનો ન વિનયઃ । અન્યસ્ય વિનયોઽપિ બહુમાનોઽપિ । અન્યતરસ્ય
ન વિનયો નાપિ બહુમાન इति । તથા શ્રુતગ્રહણમભીપ્સતોપધાનં કાર્યં । ઉપદ-
ધાતિ પુષ્ણાતિ શ્રુતમિત્યુપધાનં તપઃ, તદ્વિ યદ્યત્રાધ્યયને આગાઢાદિયોગ-
લક્ષણમુક્તં તત્તત્ર કાર્યં, તત્પૂર્વશ્રુતગ્રહણસ્યૈવ સફલત્વાત્ । અનિદ્ભવ इति
ગૃહીતશ્રુતેનાનિદ્ભવઃ કાર્યઃ યદ્યત્સકાશેઽધીતં તત્ર સ એવ કથનીયો નાન્યઃ
ચિત્તકાલુષ્યાપત્તેરિતિ । તથા શ્રુતગ્રહણપ્રવૃત્તેન તત્ફલમભીપ્સતા વ્યંજન-

જન, અર્થે અને તદુભય એવા આઠ પ્રકારનો છે. “જે અંગ-સિદ્ધાંતમાં શ્રુત-
આગમનો જે કાલ કહ્યો હોય, તેજ કાલે તેનો સ્વાધ્યાય કરવો ખીજે કાલે
નહી” એવાં તીર્થકર ભગવંતનાં વચનથી જે યોગ્ય કાલે અભ્યાસાદિ કરવામાં
આવે તે કાલ જ્ઞાનાચાર કહેવાય છે. કૃષિ, ખેતી વગેરેનું ક્ષેત્ર પણ યોગ્ય કાલે
કરવાથી દેખવામાં આવે છે. જે તે કાલે કરવામાં ન આવે તો તેથી ઉલટું થાય
છે એટલે અકાલે કરેલું કામ નિષ્ફલ થાય છે, તેમ અહીં પણ સમજવું. ૧

શુર પાસેથી શ્રુત-આગમને ગ્રહણ કરનારા પુરૂષે શુરનો વિનય કરવો
જોઈએ, શુર આવે સારે ઉભા થઈ સન્મુખ જવું, તેમના ચરણ ધોવા ઇલાદિ
જે ક્રિયા કરવી તે વિનય જ્ઞાનાચાર કહેવાય છે. જે અવિનયથી શ્રુત ગ્રહણ
કરે તો તે નિષ્ફલ થાય છે. ૨ શાસ્ત્રને ગ્રહણ કરવામાં ઉદ્યત થયેલા પુરૂષે
શુરનું બહુમાન કરવું જોઈએ. અંતરમાં થયેલ ભાવનો પ્રતિબંધ-નિશ્ચય તે
બહુમાન જ્ઞાનાચાર કહેવાય છે. જે બહુમાન કર્યું હોય તો તે અધીત શાસ્ત્ર
તત્કાલ સફલ થાય છે. અહીં વિનય અને બહુમાનની ચતુર્ભંગી (ચાર
ભાંગા) થાય છે. તે આ પ્રમાણે—૧ દોઈને વિનય હોય તો બહુમાન ન હોય.
૨ દોઈને બહુમાન હોય તો વિનય ન હોય. ૩ દોઈનામાં વિનય પણ હોય
અને બહુમાન પણ હોય. ૪ દોઈનામાં વિનય અને બહુમાન બંને ન હોય. ૫

૧ આ ચાર ભાંગામાં પહેલો અને ખીજો ભાંગો મધ્યમ છે, ત્રીજો ભાંગો સર્વોત્કૃષ્ટ
છે અને ચોથો ભાંગો ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. જે રોગાદિકના કારણથી અશક્તિને લીધે
ઉભા થઈ વિનય થઈ શકે તેમ ન હોય તો તે ખીજા ભાંગાવાલો અવિનય ગણાતો નથી.

મેદોઽર્થમેદ ઉભયમેદશ્ચ ન કાર્યઃ । તત્ર વ્યંજનમેદો યથા । “ ધમ્મો મંગલમુ-
કિદ્ધં ” इति वक्तव्ये, “ पुत्रो कल्लणमुकोसं ” इत्याह । अर्थमेदस्तु यथा ।
“ आवतीके यावन्ती लोगंसि विप्परामसन्ति ” इत्यत्राचारसूत्रे “ यावन्तः केचन
लोके अग्निन्पापंडिलोके विपरामृशति ” इत्यर्थाभिधाने, “ आवन्तीजनपदे
केयावन्ती रज्ज्वन्तो लोकः विपरामृशति कूपे ” इत्याह । उभयमेदस्तु द्वयो-
रपि याथात्म्योपमर्दे । यथा । “ घर्मो मंगलमुत्कृष्ट अहिंसा पर्वतमस्तके ”
इत्यादिदोषधात्र, व्यंजनमेदेऽर्थमेदः, तदमेदे क्रियायाः, क्रियामेदे च
भोक्षाभावः, तदभावे च निरर्थका दीक्षेति ।

શ્રુતઅહણની ઇચ્છા કરનારા પુરૂષે ઉપધાન કરવું બેઈએ જે શાસ્ત્રને
‘ ઉપદેશાતિ ’ કેતાં યોગણ કરે તે ઉપધાન જ્ઞાનાચાર કહેવાય છે. તે ઉપધાન
એક બતનુ તપ છે આગાઠ વગેરે યોગવાદું જે તપ, જે અધ્યયનમાં કર્ણું
હોય તે તપ તે અધ્યયનમાં કરવું, કારણકે તે તપ કરવાપૂર્વક અહણ કરેલું
શાસ્ત્ર સફલ થાય છે ૪

શાસ્ત્રને અહણ કરનારા પુરૂષે નિહવ કરવો નહીં, એટલે બોલવવું નહીં
જેની પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કર્યો હોય તે પુરૂષનેજ પોતાના ગુરૂ તરીકે જણાવવા,
ખીજનું નામ બોલવું નહીં, કારણકે તેમ કરવાથી ચિત્તમાં મલિનતા પ્રાપ્ત
થાય છે. એ અનિહવ જ્ઞાનાચાર કહેવાય છે ૫

શાસ્ત્રને અહણ કરવાને પ્રવર્તેલા અને તેના ફલની ઇચ્છા રાખનારા
પુરૂષે વ્યંજનભેદ, અર્થભેદ અને ઉભયભેદ ન કરવો. જેમકે “ ધમ્મો મં-
ગલમુકિદ્ધં ” એમ કહેવું બેઈએ, તેને બદલે “ પુત્રો કલ્લાણમુકોસં ” એમ
કહેવું તે વ્યંજન-અક્ષરનો ભેદ થવાથી વ્યંજનભેદ કહેવાય, તે ન કરવો, તે
વ્યંજન જ્ઞાનાચાર કહેવાય છે ૬

“ આવતીકે યાવન્તી લોગંસિ વિપ્પરામસન્તિ ” એવો આચારાગ સૂત્રમાં
પાઠ છે તે પાઠનો પ્રસિદ્ધ અર્થ એવો છે કે “ આ પાપડી લોકમાં જેટલા અસ-
ચત જીવ છે, તેમાંથી કેટલાએક જીવો છકાયના જીવને ઉપતાપ કરે છે ” આવા
અર્થને બદલે એવો અર્થ કરે કે “ આવતી દેશને વિષે પાણી કાઢવાના ઢાંગા-
નાલા લોકો કૂવા ઉપર સતાપ કરે છે ” એવો વિપરીત અર્થ કરે તે અર્થભેદ ક-
હેવાય છે તે અર્થભેદ જેમાં ન હોય તેવો આચાર તે અર્થ જ્ઞાનાચાર કહેવાય છે

તે વ્યંજન તથા અર્થ બનેના યથાર્થપણાનો વિનાશ કરવો તે ઉભ-

દર્શનાચારોઽપિ નિઃશંકિત-નિઃકાંક્ષિત-નિર્વિચિકિત્સ-અમૂઢદૃષ્ટિ-
ઉપેવંદ્વા-સ્થિરીકરણ-વાત્સલ્ય-તીર્થપ્રભાવના ભેદાદૃષ્ટૈવ । તત્ર નિઃશંકિત
ઇતિ । શંકનં શંકિતં નિર્ગતં શંકિતં યતોઽસૌ નિઃશંકિતઃ । દેશસર્વશંકારહિત
इत्यर्थः । તત્ર દેશશંકા, સમાને જીવત્વે કથમેકો ભવ્યઃ અપરસ્તુ અભવ્યઃ
ઇતિ શંકતે । સર્વશંકા તુ પ્રાકૃતનિવદ્ધત્વાત્સકલમેવેદં પરિકલ્પિતં ભવિષ્ય-
તીતિ । ન પુનરાલોચયતિ । યથા ભાવા હેતુગ્રાહ્યા અહેતુગ્રાહ્યાથ । તત્ર હેતુ-
ગ્રાહ્યા જીવાસ્તિત્વાદયઃ । અહેતુગ્રાહ્યા ભવ્યત્વાદયઃ અસદાદ્યપેક્ષ્યા પ્રકૃષ્ટ-
જ્ઞાનગોચરત્વાદ્દેતૂનામિતિ । પ્રાકૃતનિવંધોઽપિ વાલાદિસાધારણ ઇતિ ।
ઉક્તં ચ ।

યભેદ કહેવાય છે-જેમકે “ધર્મો મંગલમુત્કૃષ્ટં અહિંસા પર્વતમસ્તકે” ઇત્યા-
દિમાં વ્યંજન અને અર્થના ભેદનો દોષ છે. એ બંને ભેદ જેમાં ન હોય તે
તદુભય જ્ઞાનાચાર કહેવાય છે. ૮

વ્યંજનનો ભેદ થવાથી અર્થભેદ થાય છે, અર્થભેદથી ક્રિયાભેદ થાય
અને ક્રિયાભેદ થવાથી મોક્ષનો અભાવ થાય. જ્યારે મોક્ષનો અભાવ થયો
તો પછી ગ્રહણ કરેલી દીક્ષા નિર્રથક છે.

બીજો દર્શનાચાર-૧ નિઃશંકિત, ૨ નિઃકાંક્ષિત, ૩ નિર્વિચિકિત્સ,
૪ અમૂઢદૃષ્ટિ, ૫ ઉપવંદ્વા, ૬ સ્થિરીકરણ, ૭ વાત્સલ્ય, ૮ તીર્થપ્રભાવના
એ આઠ પ્રકારનો છે. તેમાં પ્રથમ નિઃશંકિત એટલે જેમાં શંકા ગઈ છે તે
અર્થાત્ દેશશંકા અને સર્વશંકાથી રહિત તે નિઃશંકિત કહેવાય છે. “જીવપણું
સમાન છતાં એકે સંન્ય અને બીજે અસંન્ય એમ કેમ થાય?” આવી શંકા
કરવી તે દેશશંકા કહેવાય છે, અને “સધલા સિદ્ધાંતો પ્રાકૃત ભાષામાં નિ-
બદ્ધ-રચાયેલા છે તેથી એ બધું કલ્પિત હશે” એવી શંકા કરવી તે સર્વ-
શંકા કહેવાય છે. આ સ્થાને આવો વિચાર કરવો જોઈએ કે દેટલાએક
પદાર્થો હેતુવડે આછ છે અને દેટલાએક અહેતુવડે આછ છે. તેમાં જે જીવા-
સ્તિત્વ વગેરે પદાર્થો છે તે હેતુવડે આછ છે અને સંન્યત્વ વગેરે પદાર્થો અ-
હેતુવડે આછ છે, કારણકે સંન્યત્વ વગેરે જાણવાના હેતુઓ ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનના
વિષયમાં આવે છે એટલે આપણા જેવા જનસ્થ પુરૂષોની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ
જ્ઞાનવાલા કેવલી પ્રમુખનાં વચનથી જાણવામાં આવે છે.

વાલક્ષ્મીમૃદમૂર્ચાણા નૃણાં ચારિત્રકાંક્ષિણામ્ ।

અનુગ્રહાર્થં તત્ત્વજ્ઞૈઃ સિદ્ધાંતઃ પ્રાકૃતઃ સ્મૃતઃ ॥

દૃષ્ટેષ્ટાવિરુદ્ધત્વાच्च નાયં પરિકલ્પનાગોચરઃ । તતશ્ચ નિઃશંકિતો જીવ
અર્જાહચ્છાસનપ્રતિપન્નો દર્શનાચાર ઇત્યુચ્યતે । અનેન દર્શનદર્શનિનોરભેદોપ-
ચારમાહ । તદેકાંતભેદે ત્વદર્શનિન ઇવ ફલામાવાન્મોક્ષામાવ ઇત્યેત્રં શેષપદે-
ષ્વપિ ભાવના કાર્યા । તથા નિઃકાંક્ષિતો દેશસર્વકાંક્ષારહિતઃ, તત્ર દેશકાંક્ષા
એક દર્શન કાંક્ષતે દિગંબરદર્શનાદિ । સર્વકાંક્ષા તુ સર્વાણ્યેવેતિ । નાલોક-
યતિ પદ્મજીવનિકાયપીઠામસત્પ્રરૂપર્ણાં ચેતિ । વિચિકિત્સા મતિવિભ્રમો
નિર્ગતા વિચિકિત્સા યસ્યાદસૌ નિર્વિચિકિત્સઃ, સાધ્વેવ જિનદર્શનં કિંતુ
પ્રવૃત્તસ્યાપિ સત્તો મમાસાત્ફલં સ્વિવિન્યતિ વા ન વા કૃપીવલાદિક્રિયાસૂમ-

સિદ્ધાંતોમાં જે પ્રાકૃત વાયાનો નિબધ છે, તે બાલક પ્રમુખને સાધારણ
થઈ સહેલો પડવા માટે કરેલો છે કહ્યું છે કે “ચારિત્રની ઇચ્છા કરનારા
બાલક, સ્ત્રી, મૂઢ અને મૂર્ખ પુરૂષોના અનુગ્રહને અર્થે તત્ત્વજ્ઞ પુરૂષોએ
સિદ્ધાંતને પ્રાકૃત કરેલો છે ” માટે એ સિદ્ધાંત કલ્પિત નથી, કારણકે પ્ર-
ત્યક્ષ, અનુમાન અને આગમ પ્રમાણથી અવિરુદ્ધ છે તેથી નિશ્ચિત થઈ
અર્હત શાસનને પ્રાપ્ત થયેલો જીવન દર્શનાચાર કહેવાય છે, એથી દર્શન
અને દર્શની (દર્શનવાલા)નો અભેદ ઉપચાર કહેલો છે, અર્થાત્ દર્શન અને
દર્શનીમા ભેદ નથી જે તેમની વચ્ચે એકાંતે ભેદ કહીએ તો અદર્શનીની
જેમ ક્ષણનો અભાવ થાય એટલે મોક્ષનો પણ અભાવ થયો બાકીના નિઃ-
કાંક્ષિત વગેરે દર્શનાચારના સાત ભેદમાં પણ એવી રીતે વાવના કરી લેવી.

૨ નિઃકાંક્ષિત એટલે દેશકાંક્ષા તથા સર્વકાંક્ષાથી રહિત દિગંબર
પ્રમુખ કોઈ એક દર્શનની આકાંક્ષા કરે એટલે તે મતને સારો જાણી અંગી-
કાર કરવાની ઇચ્છા કરે તે દેશકાંક્ષા કહેવાય છે તેવી રીતે સર્વ દર્શનોની
આકાંક્ષા કરે તે સર્વકાંક્ષા કહેવાય છે તેવા મતની ઇચ્છા કરી તેમાં
રહેલી પદ્મ જીવનિકાય પીઠા અને અસત પ્રજ્ઞણાને તે જોતો નથી એ દેશ
તથા સર્વ આકાંક્ષાથી રહિત હોય તે નિઃકાંક્ષિત દર્શનાચાર કહેવાય છે.

૩ વિચિકિત્સા એટલે બુદ્ધિનો વિભ્રમ, તે જેમા ન હોય તે નિર્વિ-
ચિકિત્સ કહેવાય. જેમકે “આ જિનદર્શન તો સાચું છે પણ તેમા પ્રવૃત્તિ કર
વાથી અને કલ થશે કે નહીં કારણકે ખેતી વગેરે ક્રિયાઓમાં બને રીતે

યથાપ્યુપલબ્ધેરિતિ કુવિકલ્પરહિતઃ । ન હ્યવિકલ ઉપાય ઉપેયવસ્તુપરિપ્રાપ-
કો ન ભવતીતિ સંજાતનિશ્ચય इत्यर्थः । यद्वा निर्विजुगुप्सः, साधुजुगुप्सार-
हितः । तथा अमूढदृष्टिः । बालतपस्वितपोविद्याद्यतिशयैर्न मूढा स्वभावान्न
चलिता दृष्टिः सम्यग्दर्शनरूपा यस्यासौ अमूढदृष्टिः । एतावान् गुणिप्र-
धानो दर्शनाचारनिर्देशः ।

अधुना गुणप्रधानः । उपवृंहणं नाम समानधार्मिकाणां सद्गुणप्रशं-
सनेन तद्वृद्धिकरणं, स्थिरीकरणं धर्माद्विपीदतां तत्रैव स्थापनं । वात्सल्यं स-
मानधार्मिकजनोपकारीकरणं । प्रभावना धर्मकथादिभिस्तीर्थख्यापनेति, गुण-
प्रधानश्चायं निर्देशो गुणगुणिनोः कथंचिद्भेदख्यापनार्थम् । एकांताभेदे गु-
णनिवृत्तौ गुणिनोऽपि निवृत्तेः शून्यतापत्तिरिति ।

ઉપલબ્ધિ છે, એટલે ફલ મલે અથવા ન પણ મલે" આ પ્રમાણે નકારા
સંકલ્પ-વિકલ્પ કરે નહીં અર્થાત્ "સંપૂર્ણ રીતે કરેલો ઉપાય પામવા યોગ્ય
વસ્તુને પમાડ્યા વગર રહેતો નથી" એવા નિશ્ચય કરી પ્રવર્તે તે અથવા
સાધુનાં મલ મલિન ગાત્ર જેઠ દુગંધા કરે નહીં તે નિર્વિજુગુપ્સ દર્શ-
નાચાર કહેવાય છે.

૪ અમૂઢદૃષ્ટિ એટલે જેની સમ્યગ્દર્શનરૂપ દૃષ્ટિ, બાલ તપસ્વીના
તપ વિદ્યા વગેરેના અતિશયોથી મૂઢ થઈ નથી અર્થાત્ સ્વભાવથી ચલિત થઈ
નથી, તે અમૂઢદૃષ્ટિ દર્શનાચાર કહેવાય છે. આ ચાર પ્રકારનો દર્શનાચાર ગુ-
ણિપ્રધાન છે. હવે બાકીનો ચાર પ્રકારનો દર્શનાચાર ગુણુપ્રધાન છે, તે કહે છે.

૫ ઉપવૃંહણ એટલે સાધર્મી બંધુઓના સદ્ગુણની પ્રશંસા કરી તેની
વૃદ્ધિ કરવી તે ઉપવૃંહણ દર્શનાચાર કહેવાય છે.

૬ સ્થિરીકરણ એટલે ધર્મથી સીદાતા-ધર્મભ્રષ્ટ થતા એવા પુરૂષોને
ધર્મમાં સ્થાપિત કરવા તે સ્થિરીકરણ દર્શનાચાર કહેવાય છે.

૭ વાત્સલ્ય એટલે સાધર્મી બંધુઓનો ઉપકાર કરવો તે વાત્સલ્ય
દર્શનાચાર કહેવાય છે.

૮ પ્રભાવના એટલે ધર્મ કથા વગેરેથી તીર્થની વિખ્યાતિ કરવી તે
પ્રભાવના દર્શનાચાર કહેવાય છે.

અહીં જે ગુણુપ્રધાન નિર્દેશ કરેલો છે તે ગુણ અને ગુણીનો ઠાઈ
પ્રકારે અલેદ જણાવે છે. જે એકાંતે અલેદ જણાવે તો ગુણની નિવૃત્તિ થઈ
જાય અને જ્યારે ગુણની નિવૃત્તિ થાય ત્યારે ગુણીની પણ નિવૃત્તિ થઈ જાય,
એટલે શૂન્યપણની પ્રાપ્તિ થાય.

ચારિત્રાચારોઽષ્ટઘા । પંચસમિતિત્રિગુપ્તિમેદાત્ । સમિતિગુપ્તિસ્વરૂપં
 ચ પ્રતીતમેવ । તપઆચારસ્તુ દ્વાદશવિધઃ બાહ્યાભ્યંતરતપઃપદ્મદ્વયમેદાત્ ।
 તત્ર અનશનં, ઝનોદરતા, ઘૃત્તેઃ સંક્ષેપણમ્, રસત્યાગઃ, કાયક્લેશઃ, સંલીનતા
 इति नाह्यतपः प्रोक्तं । प्रायश्चित्तध्याने, वैयावृत्यविनयावधोत्सर्गः, स्वाध्याय
 इति तपः पट्प्रकारमाभ्यन्तरं भवति । वीर्याचारः पुनः अनिहुतबाह्याभ्यन्त-
 रसामर्थ्यस्य सतः अनतरोक्तपदत्रिंशद्विधे ज्ञानदर्शनाद्याचारे यथाशक्ति प्र-
 तिपत्तिलक्षणं पराक्रमणं प्रतिपत्तौ च यथानलं पालनेति ॥ १४ ॥

तथा—निरीहशक्यपालनेति ॥ १५ ॥

નિરીહેણ એહિકપારલૌકિકફલેષુ રાજદેવત્વાદિલક્ષણેષુ વ્યાવૃત્તાભિ-
 લાપેણ શક્યસ્ય જ્ઞાનાચારાદેર્વિહિતમિદમિતિ બુદ્ધ્યા પાલના કાર્યેતિ ચ
 કથ્યતે इति ॥ १५ ॥

ત્રીજો આરિત્રાચાર પાત્ર સમિતિ અને ત્રણ શુભિથી આઠ પ્રકારનો
 છે સમિતિ અને શુભિનુ સ્વરૂપ પ્રસિદ્ધ છે

ચોથો તપ આચાર છ પ્રકારનુ બાહ્ય તપ અને છ પ્રકારનુ આશ્ર્ય-
 તર તપ મહી બાર પ્રકારનો છે અનશન, ઊનોદરતા, વૃત્તિનો સંક્ષેપ, રસનો
 ત્યાગ, કાયક્લેશ, સંલીનતા—એ છ પ્રકારનુ બાહ્ય તપ કહેવાય છે પ્રાય-
 શ્ચિત્ત, ધ્યાન, વૈયાવૃત્ત, વિનય, કાયોત્સર્ગ, સ્વાધ્યાય—એ છ પ્રકારનુ આશ્ર્ય-
 તર તપ કહેવાય છે

પાત્રમા વીર્યાચારનુ સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે—ખહાર તથા અંદરનું
 સામર્થ્ય ગોપન્યા વગર ઉપર કહેલા જ્ઞાન દર્શનાદિકના છત્રીશ આચારમા
 યથાશક્તિ અગીકાર કરવાનુ પરાક્રમ ફેરવે અને અગીકાર કર્યા પછી શક્તિ
 અનુસારે તેનુ પાલન કરે તે વીર્યાચાર કહેવાય છે ૧૪

મૂલાર્થ—આલોક અને પરલોકની વાછા રાખ્યા વગર કરી
 શકાય તેવા જ્ઞાનાચાર વગેરેનું પાલન કરવુ ૧૫

ટીકાર્થ—નિરીહ એટલે આલોક અને પરલોકના ફલરૂપ ને રાખ્ય
 પામવુ અથવા દેવપણુ મેલવવુ, તેમા અભિલાષને છોડી, કરી શકાય તેવા
 જ્ઞાનાચાર વગેરેનુ પાલન કરવુ ‘સિદ્ધાંતમા આ પ્રમાણે કહ્યુ છે’ એવી
 બુદ્ધિવડે તેમાં પ્રવર્તન કરવુ, તે પાલન કર્યું કહેવાય છે, ૧૫

તથા—અશક્યે જાવપ્રતિપત્તિરિતિ ॥ ૧૬ ॥

અશક્યે જ્ઞાનાચારાદિવિશેષ એવ કર્તુમપાર્યમાણે કુતોઽપિ ધૃતિસંહ-
નનકાલવલાદિવૈકલ્યાન્નાવપ્રતિપત્તિઃ ભાવેન અંતઃકરણેન પ્રતિપત્તિરનુવંધઃ
ન પુનસ્તત્ર પ્રવૃત્તિરપિ અકાલૌત્સુક્યસ્ય તત્ત્વત આર્તધ્યાનત્વાદિતિ ॥ ૧૬ ॥

તથા—પાલનોપાયોપદેશ ઇતિ ॥ ૧૭ ॥

એતસિન્ જ્ઞાનાદ્યાચારે પ્રતિપન્ને સતિ પાલનાય ઉપાયસ્ય અધિકગુ-
ણતુલ્યગુણલોકમધ્યસંવાસલક્ષણસ્ય નિજગુણસ્થાનકોચિતક્રિયાપરિપાલના-
નુસરણસ્વભાવસ્ય ચોપદેશો દાતવ્ય ઇતિ ॥ ૧૭ ॥

તથા—ફલપ્રરૂપણેતિ ॥ ૧૮ ॥

અસાચારસ્ય સમ્યક્પરિપાલિતસ્ય સતઃ ફલં, ઇહૈવ તાવદુપપ્લવ-

મૂલાર્થ—જ્ઞાનાચાર વગેરે પાલી શકાય તેમ ન હોય તો ભાવથી
તેનો અંગીકાર કરવો. ૧૬

ટીકાર્થ—ધીરજ, સંહનન (સંધયણ), કાલ અને ખસ વગેરેની ન્યૂન-
તાથી તે જ્ઞાનાચારાદિ પાલી શકાય તેમ ન હોય તો માત્ર ભાવથી એટલે
અંતઃકરણથી તેનો અંગીકાર કરવો, તેમાં પ્રવૃત્તિ કરવી નહીં; કારણકે અકાલે
શક્તિ વિના તે પાલવાનો ઉત્સાહ કરવો તે તત્ત્વતઃ આર્તધ્યાન કહેવાય છે. ૧૬

મૂલાર્થ—અંગીકાર કરેલ જ્ઞાનાદિ આચારને પાલવાના ઉપા-
યનો ઉપદેશ કરવો. ૧૭

ટીકાર્થ—એ જ્ઞાનાદિ આચાર અંગીકાર કર્યા પછી તેને પાલવાનો
ઉપાય—જેમકે “પોતાથી અધિક ગુણવાલા અથવા તુલ્ય ગુણવાલા લોકોમાં
વસવું, પોતાના ગુણસ્થાનકને યોગ્ય એવી ક્રિયાતું પાલન કરવું અને તેનું
સ્મરણ કરવું” તેવા ઉપાયનો ઉપદેશ આપવો. ૧૭

મૂલાર્થ—જ્ઞાનાદિ આચાર પાલવાથી જે ફલ થાય તેની પ્ર-
પણા કરવી. ૧૮

ટીકાર્થ—એ જ્ઞાનાદિ આચાર સારી રીતે પાલવાથી તેનું ફલ—જેમકે

દ્રાસો ભાવૈશ્વર્યવૃદ્ધિર્જનપ્રિયત્વ ચ પરત્ર ચ સુગતિજન્મોત્તમસ્થાનલાભઃ પર-
પરયા નિર્વાણાવાપ્તિથેતિ ચત્કાર્ય તસ્ય પ્રરૂપણા પ્રજ્ઞાપના વિધેયેતિ ॥ ૧૮ ॥

અત્રૈવ વિશેષમાહ ।

દેવર્હિવર્ણનમિતિ ॥ ૧૯ ॥

દેવાનાં વૈમાનિકાના ક્રદ્ધેઃ વિશ્રુતેઃ રૂપાદિલક્ષણાયા વર્ણનં પ્રકા-
શનં । યથા । તત્રોત્તમા રૂપસંપત્ સત્સિત્તિપ્રભાવસુસદ્યુતિલેશ્યાયોગઃ વિશુ-
દ્ધેન્દ્રિયાવધિત્વં પ્રકૃષ્ટાનિ મોગસાધનાનિ દિવ્યો વિમાનનિવહઃ इत्यादि
વક્ષ્યમાણમેવ ॥ ૧૯ ॥

તથા—સુકુલાગમનોક્તિરિતિ ॥ ૨૦ ॥

દેવસ્થાનાઘ્યુતાવપિ વિશિષ્ટે દેશે વિશિષ્ટે કુલે નિષ્કલંકે અન્વયે ઉ-

આલોકે ઉપદ્રવનો નાશ, ભાવરૂપ ઐશ્વર્યની વૃદ્ધિ તથા લોકની પ્રીતિ અને
પરલોકે સદ્ગતિમા જન્મ, ઉત્તમ સ્થાનનો લાભ અને પરપરાએ મોક્ષપ્રાપ્તિ
એરૂપ ફલની પ્રરૂપણા કરવી, એટલે તેણે ફલ યવાની વિશ્વપ્રાપ્તિ કરવી ૧૮

અહીં તે વિષે વિશેષ બાબત જણાવે છે

મૂલાર્થ—દેવતાની સમૃદ્ધિનું વર્ણન કરવું. ૧૯

ટીકાર્થ—વૈમાનિક દેવતાની રૂપ વગેરે સમૃદ્ધિનું વર્ણન કરવું જેમકે—
દેવતાઓની રૂપ સંપત્તિ ઉત્તમ હોય છે સારી સિત્તિ, પ્રભાવ, મુખ, કાતિ અને
લેશ્યાનો યોગ તેમને પ્રાપ્ત થાય છે શુદ્ધ ઇન્દ્રિયો, અવધિજ્ઞાન, મોગનાં ઉત્કૃષ્ટ
સાધનો અને દિવ્ય વિમાનનો સમૂહ તેઓ મેલવે છે—ઇત્યાદિ દેવ સમૃદ્ધિનું
વર્ણનજે આગલ કહેવામા આવશે તે ઉપદેશકે શ્રોતાની આગલ પ્રકાશ કરવું ૧૯

મૂલાર્થ—સારા કુલમાં જન્મ થવા વિષે કહેવું ૨૦

ટીકાર્થ—દેવતાના સ્થાનથી અન્યા પછી પણ સારા દેશમાં, સારા કુલમાં
એટલે નિષ્કલંક અને સદાચારથી વિખ્યાત એવા પુરુષોવાલા વંશમાં અનેક

દગ્રે સદાચારેણાશ્રયાધિકાપુરુષયુક્તે અનેકમનોરથાવપૂરકં અત્યંતનિરવધં જન્મેત્યાદિર્વક્ષ્યમાણલક્ષણૈવોક્તિઃ । ॥ ૨૦ ॥

તથા—કલ્યાણપરંપરાશ્રયાનમિતિ ॥ ૨૧ ॥

તતઃ સુકુલાગમનાદનંતરં કલ્યાણપરંપરાયાઃ તત્ર સુંદરં રૂપં, આલયો લક્ષણાનાં, રહિતં આમયેન, ઇત્યાદિરૂપાયાઃ । અત્રૈવ ધર્મફલાધ્યાયે વક્ષ્યમાણાયાઃ આશ્રયાનં નિવેદનં કાર્યમિતિ । ॥ ૨૧ ॥

તથા—અસદાચારગર્હૈતિ ॥ ૨૨ ॥

અસદાચારઃ સદાચારવિલક્ષણો હિંસાનૃતાદિદશવિધપાપહેતુભેદ-રૂપઃ । યથોક્તં ।

હિંસાનૃતાદયઃ પંચ તત્ત્વાશ્રદ્ધાનમેવ ચ ।

ક્રોધાદયશ્ચ ચત્ત્વાર ઇતિ પાપસ્ય હેતવઃ ॥

તસ્ય ગર્હા અસદાચારગર્હા । યથા ।

ન મિથ્યાત્વસમઃ શત્રુર્ન મિથ્યાત્વસમં વિપમ્ ।

ન મિથ્યાત્વસમો રોગો ન મિથ્યાત્વસમં તમઃ ॥

મનોરથ પૂરા થાય તેવો નિર્દોષ જન્મ પ્રાપ્ત થાય છે ઇત્યાદિ કથન કરવું, જેને માટે આગલ કહેવામાં આવશે. ૨૦

મૂલાર્થ—કલ્યાણશ્રુતિ પરંપરા જણાવવી. ૨૧

ટીકાર્થ—સારા કુલમાં જન્મ મળ્યા પછી કલ્યાણશ્રુતિ પરંપરા જેમકે સુંદર રૂપ અને લક્ષણોના સ્થાનરૂપ તથા રોગથી રહિત એવું શરીર—ઇત્યાદિ કલ્યાણશ્રુતિ પરંપરા જે આ ગ્રંથના ધર્મ ક્ષલાધ્યાયમાં કહેવામાં આવશે, તેનું આખ્યાન એટલે નિવેદન કરવું. ૨૧

મૂલાર્થ—નઠારા આચારની નિંદા કરવી. ૨૨

ટીકાર્થ—અસત્ આચાર એટલે હિંસા, અનૃત વગેરે દશ પ્રકારના પાપના હેતુરૂપ નઠારો આચાર તે આ પ્રમાણે—“હિંસા, અસત્ય વગેરે પાંચ, તત્ત્વ ઉપર અશ્રદ્ધા અને ક્રોધાદિ ચાર—એ મલી દશ પાપના હેતુઓ છે.” તેવા નઠારા આચારની નિંદા કરવી. જેમકે—“મિથ્યાત્વ સમાનઠાઇ શત્રુ નથી, મિથ્યાત્વના

દ્વિપદ્વિપતમોરોગૈર્દુઃખમેકત્ર દીયતે ।
મિથ્યાત્વેન દુરતેન જંતોર્જન્મનિ જન્મનિ ॥
વરં જ્વાલાકુલે ક્ષિપ્તો દેહિનાત્મા હુતાશ્ને ।
ન તુ મિથ્યાત્વસયુક્તં જીવિતવ્ય કદાચન ॥

इति तच्चाश्रद्धानगर्हा, एव हिंसादिष्वपि गर्हायोजना कार्या ॥ २२ ॥

तथा—तत्स्वरूपकथनमिति ॥ २३ ॥

તસ્ય અસદાચારસ્ય હિંસાદેઃ સ્વરૂપકથનં । યથા । પ્રમત્તયોગાત્પ્રાણિ-
વ્યપરોપણં હિંસા, અસદભિધાનં મૃપા, અદત્તાદાન સ્તેય, મૈથુનમવ્રજ, મૂર્છા
પરિગ્રહ इत्यादि ॥ २३ ॥

तथा—स्वयं परिहार इति ॥ २४ ॥

જેવું કોઈ વિષ નથી, મિથ્યાત્વના જેવો કોઈ રોગ નથી અને મિથ્યાત્વના
જેવું કોઈ અજ્ઞાન-અધકાર નથી શત્રુ, વિષ, અજ્ઞાનરૂપ અધકાર અને રોગ
પ્રાણીને એક વાર હુ ખ આપે છે, અને દુગ્ત એવું મિથ્યાત્વ તો જન્મે જન્મ
હુ ખ આપે છે પ્રાણીએ જ્વાલાથી આકુલ બ્યાકુલ એવા અગ્નિમાં પોતાના
આત્માને ઝપલાવવો સારો છે, પણ મિથ્યાત્વ સાથે જીવવું તે કદિ પણ સારું
નથી ” આ માત્ર તત્ત્વની અશ્રદ્ધાની નિંદા કહેલી છે એવી રીતે હિંસા
વગેરેમાં પણ નિંદાની યોજના કરી લેવી ૨૨

મૂર્ત્યાર્થ—તે નહારા આચારનું સ્વરૂપ કહી બતાવવું. ૨૩

દીકાર્થ—તે હિંસા વગેરે દશ પ્રકારના પાપના હેતુરૂપ અમત્
આચારનું સ્વરૂપ ઉપદેશકે શ્રોતાની પાસે કહી બતાવવું જેમકે—પ્રમાદના
યોગથી પ્રાણીનો નાશ કરવો તે હિંસા કહેવાય, અમલ બોલવું તે મૃપા ક-
હેવાય, અદત્ત-આપ્યા વગર ગ્રહણ કરવું તે સ્તેય (ચોરી) કહેવાય, મૈથુન
(વ્યભિચાર) કરવું તે અવ્રજવ્યર્થ કહેવાય અને કોઈ વસ્તુ ઉપર મૂર્છા રા-
ખવી તે પરિગ્રહ કહેવાય ઇત્યાદિ ૨૩

મૂર્ત્યાર્થ—ઉપદેશકે પોતે અમત્ આચારનો ત્યાગ કરવો ૨૪

માનુષ્યકેપિ દારિદ્ર્યરોગદૌર્ભાગ્યશોકમૌર્ખ્યાણિ ।

જાતિકુલાવયવાદિન્યૂનત્વં ચાશ્રુતે પ્રાણી ॥

દેવેષુ ચ્યવનવિયોગદુઃખિતેષુ ક્રોધેર્ધ્યામદમદનાતિતાપિતેષુ ।

આર્યા નસ્તદિહ . વિચાર્ય સંવદંતુ યત્સૌખ્યં કિમપિ નિવેદનીય-
મસ્તિ ॥ ૨૭ ॥ ઇતિ ॥

તથા—દુઃકુલજન્મપ્રશસ્તિરિતિ ॥ ૨૮ ॥

દુઃકુલેષુ શક્યવનશબરવર્વરાદિસંવંધિષુ યજ્જન્મ અસદાચારાણાં પ્રા-
ણિનાં પ્રાદુર્ભાવઃ તસ્ય પ્રશસ્તિઃ પ્રજ્ઞાપના કાર્યા ॥ ૨૮ ॥

તત્ર ચોત્પન્નાનાં કિમિત્યાહ—

દુઃસ્વપરંપરાનિવેદનમિતિ ॥ ૨૯ ॥

દુઃખાનાં શારીરમાનસાશર્મલક્ષણાનાં યા પરંપરા પ્રવાહઃ તસ્યા નિવે-
દનં પ્રરૂપણં । યથા । અસદાચારપારવશ્યાત્ જીવા દુઃકુલેષૂત્પદ્યંતે । તત્ર ચા-

“મનુષ્યભવમાં પણ પ્રાણી દારિદ્ર્ય, રોગ, દુર્ભાગ્ય, શોક, મૂર્ખતા તેમજ
જાતિ, કુલ તથા શરીરના અવયવની ન્યૂનતા પ્રાપ્ત કરે છે.”

“દેવતાના ભવમાં પણ અવવાનું તથા વિયોગનું દુઃખ હોય છે અને
ક્રોધ, ઈર્ષ્યા, મદ તથા મદનથી તેઓ પરિતાપ પામે છે—હે આર્યો, વિચારીને
કહો, તે દેવતાઓને નિવેદન કરવા જેવું શું સુખ છે ? ૨૭

મૂલાર્થ—‘નઠારા કુલમાં ક્યારે જન્મ થાય ?’ એ વિષે સમ-
જ્ઞાતી આપવી. ૨૮

ટીકાર્થ—શોક, યવન, શબર તથા અર્બર વગેરે નઠારા કુલમાં સદાચાર
રહિત એવા પ્રાણીઓનો જન્મ થાય છે, તે વિષે સમજ્ઞાતી આપવી. ૨૮

નઠારા કુલમાં ઉત્પન્ન થએલા પ્રાણીઓને શું કહેવું તે કહે છે.

મૂલાર્થ—નઠારા કુલમાં ઉત્પન્ન થએલા પ્રાણીઓને દુઃખોની
પરંપરા થાય છે તેનું નિવેદન કરવું. ૨૯

ટીકાર્થ—શરીર તથા મન સંબંધી દુઃખોની પરંપરા ઉપદેશકે નિવે-
દન કરવી. જમદે—અસત્ આચારના પરવશપણથી જીવ નઠારા કુલમાં

સુદરવર્ણરસગંધસ્પર્શશરીરમાજા તેપા દુઃસનિરાકરણનિવંધનસ્ય ધર્મસ્ય સ્વ-
મેઽપ્યનુપલભાત્ હિંસાનૃતસ્તેયાશુદ્ધકર્મકરણપ્રવણાના નરકાદિફલપાપકર્મો-
પચય એવ સંપદ્યતે । તદભિમૂતાનામિદ્ પરત્ર ચાવ્યવચ્છિન્નાનુન્ધા દુઃસપરં-
પરા પ્રસૂયતે । યદુચ્યતે ।

તૈઃ કર્મભિઃ સ જીવો વિવશઃ સંસારચક્રમુપયાતિ ।

દ્રવ્યક્ષેત્રાઽદ્ભાભાવમિન્નમાવર્તતે વહુશઃ ॥ ૨૯ ॥

તથા—ઉપાયતો મોહનિંદેતિ ॥ ૩૦ ॥

ઉપાયતઃ ઉપાયેન અનર્થપ્રધાનાનાં મૂઢપુરુષલક્ષણાના પ્રપંચરૂપેણ
મોહસ્ય મૂઢતાયા નિંદા અનાદરણીયતારુણાપનેતિ । યથા ।

અમિત્રં કુરુતે મિત્રં મિત્ર દ્વેષ્ટિ હિનસ્તિ ચ ।

કર્મ ચારમતે દુષ્ટ તમાહુર્મૂઢચેતસમ્ ॥

ઉત્પન્ન થાય છે તે નઠારા કુવમાં પ્રાણીઓને વર્ણુ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને શ-
રીર ખરાબ મલે છે, તેથી હુ અને નિરાકરણ કરવાના કારણરૂપ ધર્મ તેમને
સ્વમામા પણ પ્રાપ્ત થતો નથી, પણ હિંસા, અસત્ય અને સ્તેયરૂપ અશુદ્ધ
કર્મ કરવામાં પ્રવીણ હોવાથી ઉલટી નરકાદિનુ ક્ષલ આપનાર પાપકર્મની વૃ-
દ્ધિજ થાય છે તેથી પરાભવ પામેલા પ્રાણીઓને આલોક અને પરલોકમાં અ-
નુબંધ રહિત હુ ખની પગપરા ઉત્પન્ન થાય છે કહ્યું છે કે “કર્મને વશ થયેલો
જીવ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી બુદ્ધ બુદ્ધ લેદને પ્રાપ્ત થયેલા આ
સંસારચક્રમાં વારંવાર પરાવર્તન કર્યા કરે છે, એટલે દ્રવ્યપુદ્ગલ પરાવર્તન,
ક્ષેત્રપુદ્ગલ પરાવર્તન, કાલપુદ્ગલ પરાવર્તન અને ભાવપુદ્ગલ પરાવર્તન
બહુવાર કર્યા કરે છે ” ૨૯

મૂલાર્થ—ઉપાયથી મોહની નિંદા કરવી ૩૦

ટીકાર્થ—ઉપાયથી એટલે અનર્થ પ્રધાન મૂઢ પુરુષનાં લક્ષણોને વિ-
સ્તારથી જણાવવારૂપ—ઉપાયથી મોહ—મૂઢપણાની નિંદા કરવી, અર્થાત્ તે
અનાદર કરવા યોગ્ય છે એમ જણાવવું જોઈ “જે અમિત્રને મિત્ર માને,
મિત્ર હોય તેનો દ્વેષ કરે, વા તેને મારી નાખે અને દુષ્ટ કર્મ આરબે તેને
મૂઢ ચિત્તવાલો પુરુષ કહે છે ”

અર્થવંત્યુપપન્નાનિ વાક્યાનિ ગુણવંતિ ચ ।
 નૈવ મૂઢો વિજાનાતિ મુર્ખુર્ણિવ મેષજમ્ ॥
 સંગ્રાસઃ પંડિતઃ કૃચ્છ્રં પ્રજ્ઞયા પ્રતિબુદ્ધ્યતે ।
 મૂઢસ્તુ કૃચ્છ્રમાસાઘ શિલેવાંભસિ મજ્જતિ ॥
 અથવોપાયતો મોહફલોપદર્શનદ્વારલક્ષણાન્મોહનિંદા કાર્યેતિ ॥
 જન્મમૃત્યુજરાવ્યાધિરોગશોકાદ્યુપદ્રુતમ્ ।
 વીક્ષ્યમાણા અપિ ભવં નોદ્વિજંત્યપિ મોહતઃ ॥
 ધર્મવીજં પરં પ્રાપ્ય માનુષ્યં કર્મભૂમિષુ ।
 ન સત્કર્મકૃપાવસ્યં પ્રયતંતેऽલ્પમેધસઃ ॥
 વહિશામિપચ્ચુચ્છે કુસુખે દારુણોદયે ।
 સક્તાસ્ત્યજંતિ સચ્ચેષ્ટાં ધિગહો દારુણં તમઃ ॥ ૩૦ ॥ ઇતિ

૧ इदं श्लोकत्रयं योगदृष्टिसमुच्चयाद् गृहीतं । २ अस्मेति धर्मवीजस्य.

“મરવાની ઈચ્છાવાલો પુરૂષ જેમ ઔપધ-ઉપાયને માનતો નથી, તેમ મૂઢ પુરૂષ અર્થવાલાં અને ગુણુવાલાં વાક્યોને માનતો નથી.”

“પંડિત પુરૂષ કદિ કદ પામ્યો હોય તો તે પ્રજ્ઞાથી પ્રતિબોધ પામે છે અને મૂઢ પુરૂષ કદને પામ્યો હોય તો જલમાં પથ્થરની જેમ ડુબી જાય છે.”

અથવા મોહનું દસ દર્શાવવારૂપ-ઉપાયથી મોહની નિંદા કરવી. જેમકે “જન્મ, મૃત્યુ, જરા, વ્યાધિ, રોગ અને શોક વગેરેથી ઉપદ્રવ પામેલા આ સંસારને જોતાં છતાં પણ મનુષ્યો મોહને લીધે તેનાથી ઉદ્વેગ પામતા નથી.”

“આ કર્મભૂમિ (ક્ષેત્ર) ને વિષે માનુષ્ય ભવરૂપ ઉત્કૃષ્ટ ધર્મબીજ પ્રાપ્ત કરી, તેની સત્કર્મરૂપ કૃપિ-ખેતી કરવાને અલ્પબુદ્ધિવાલા પુરૂષો (મોહથી) ચલ કરતા નથી.”

“મત્સ્ય પકડવાના કાંટાની અંદર રહેલા માંસની જેમ તુચ્છ અને ભયંકર ઉદયવાલા નહારા વિપયમુખમાં આસક્ત થયેલા મનુષ્યો જેને લીધે સત્ક્રિયાને ત્યાગ કરે છે, એવા દારૂ-ભયંકર મોહરૂપ અંધકારને ધિ-ક્ષાર છે.” ૩૦

તથા—સજ્ઞાનપ્રશંસનમિતિ ॥ ૩૧ ॥

સદ્ અનિર્ણયસ્ત જ્ઞાનં યસ્ય સ સજ્ઞાનઃ પંડિતો જનઃ તસ્ય સતો વા જ્ઞાનસ્ય વિવેચનલક્ષણસ્ય પ્રશંસન પુરસ્કાર ઇતિ । યથા ।

તન્નેત્રેણિભિરીક્ષતે ન ગિરિશો નો પદ્મજન્માદ્યભિઃ
સ્કદો દ્વાદશભિર્ન ના ન મઘવા ચતુઃસહસ્રેણ ચ ।
સમૂયાપિ જગત્ત્રયસ્ય નયનૈસ્તદ્રસ્તુ નો વીક્ષ્યતે
પ્રત્યાહત્ય દ્વયઃ સમાહિતધિયઃ પશ્યંતિ યત્પટિતાઃ ॥

તથા ।

નાપ્રાપ્યમભિવાઙ્મિતિ નદ્ય નેચ્છંતિ શોચિતુમ્ ।
આપ્તસ્ય ચ ન મુહ્યંતિ નરાઃ પંડિતપુદ્ગલઃ ॥
ન હૃપ્ત્યાત્મનો માને નાપમાને ચ રુપ્યતિ ।
ગાંગો દ્વદ્દ્વાક્ષોભ્યો યઃ ૧૧ પંડિત ઉચ્યતે ॥ ૩૧ ॥

તથા—પુરુષકારસત્કથ્યેતિ ॥ ૩૨ ॥

મૂલાર્થ—સત્ જ્ઞાનની પ્રશંસા કરવી ૩૧

દીકાર્થ—સત્-સમ્યક્ જ્ઞાનવાળા પંડિત જનની અથવા સત્-વિવેચન સહિત જ્ઞાનની પ્રશંસા કરવી જેમકે “ સમાનિવાદી શુદ્ધિને ધારણ કરનારા પંડિતો અતર દૃષ્ટિથી જે વસ્તુ જોઈ શકે છે, તે વસ્તુને શકર ત્રણ નેત્રોથી, બ્રહ્મા આઠ નેત્રોથી, કાર્તિકસ્વામી બાર નેત્રોથી અને ઇન્દ્રેશ્વર નેત્રોથી પણ જોઈ શકતો નથી એટલુંજ નહીં પણ ત્રણ જગતના નેત્રો એકઠા થઈ તે વસ્તુ જોઈ શકતા નથી ”

“ પંડિત પુરૂષો જે વસ્તુ અપ્રાપ્ય હોય તેની ઇચ્છા કરતા નથી, જે વસ્તુ નદ્ય થઈ હોય તેનો નોક કરતા નથી અને આપત્તિઓમા મુગ્ધાતા નથી ”

“ જે પોતાનું જ્ઞાન ધાય તો હર્ષ પામતો નથી અને અપમાન ધાય તો રોષ કરતો નથી, એટલે કે ગંગા નદીના જલની જેમ કદિ ક્ષોભ પામતો નથી તે પંડિત કહેવાય છે. ” ૩૧

મૂલાર્થ—પ્રત્યુપાર્થ-ઉત્તરોગતું માહાત્મ્ય કહેવું ૩૨

પુરુષકારસ્ય ઉત્સાહલક્ષણસ્ય સત્કથા માહાત્મ્યપ્રશંસનં । યથા ।

દુર્ગા તાવદિયં સમુદ્રપરિચ્છા તાવન્નિરાલંબનં
વ્યોમૈતન્નનુ તાવદેવ વિષમઃ પાતાલયાત્રાગમઃ ।
દત્ત્વા મૂર્ઘ્નિ પાદમુઘમભિદો દૈવસ્ય કીર્તિપ્રિયૈઃ
વીરૈર્યાવિદહો ન સાહસતુલામારોપ્યતે જીવિતમ્ ॥

તથા ।

વિહાય પૌરુષં કર્મ યો દૈવમનુવર્ત્તતે ।
તદ્વિ શામ્યતિ તં પ્રાપ્ય ક્લીવં પતિમિવાંગના ॥ ૩૨ ॥

તથા—વીર્યર્ઘ્નિવર્ણનમિતિ ॥ ૩૨ ॥

વીર્યર્ઘ્નૈઃ પ્રકર્ષરૂપાયાઃ શુદ્ધાચારવલ્લભ્યાયાઃ તીર્થકરવીર્યપર્યવસા-
નાયાઃ વર્ણનમિતિ । યથા ।

મેરું દંડં ધરાં છત્રં યત્કેચિત્કર્તુમીશતે ।
તત્સદાચારકલ્પદ્રુફલમાહુર્મહર્ષયઃ ॥ ૩૩ ॥

ટીકાર્થ—ઉત્સાહરૂપ પુરૂષાર્થના માહાત્મ્યની પ્રશંસા કરવી. જેમકે
“ શ્રીર્તિની પ્રીતિવાલા વીર પુરૂષો ઉઘમને તોડનારા દૈવ (ભાગ્ય)ના મસ્તકપર
પગ મૂકી પોતાના જીવિતને જ્યાંસુધી સાહસ (હિંમત)ની તુલા ઉપર ચડાવે
નહીં, ત્યાંસુધીજ તેમને આ સમુદ્રની ખાઈ દુર્ગમ છે, ત્યાંસુધીજ આકાશ
નિરાલંબ છે અને ત્યાંસુધીજ પાતાલની યાત્રા વિષમ છે. અર્થાત્ જે તેઓ
હિંમત કરે તો સમુદ્ર, આકાશ અને પાતાલમાં પણ જઈ શકે છે. ”

“ જે પુરૂષાર્થને છોડી દેવને અનુસરે છે, તેનું દૈવ નપુંસક પતિને
પ્રાપ્ત કરી સ્ત્રીની જેમ તેવા પુરૂષને પ્રાપ્ત કરી પોતાની મેલે શમી જાય છે.
અર્થાત્ પુરૂષાર્થ વિના દૈવ નિષ્ફલ થઈ જાય છે. ” ૩૨

મૂલાર્થ—વીર્યની સમૃદ્ધિનું વર્ણન કરવું. ૩૩

ટીકાર્થ—શુદ્ધ આચારના બલથી લભ્ય અને ઉત્કર્ષરૂપ એવી વીર્યની
સમૃદ્ધિ કે જે અવસાને તીર્થંકરના વીર્ય સુધી પહોંચે છે, તેનું વર્ણન કરવું. જે-
મકે “ જે કોઈ મેરૂનો દંડ અને પૃથ્વીનું છત્ર કરવા સમર્થ થાય છે, તે સદા-
ચારરૂપ કલ્પવૃક્ષનું ફલ છે એમ મહર્ષિઓ કહે છે. ” ૩૩

તથા-પરિણતે ગંજીરદેશનાયોગ ઇતિ ॥ ૩૪ ॥

અસિન્પૂર્વમુદિષ્ટે ઉપદેશજાલે શ્રદ્ધાનજ્ઞાનાનુષ્ઠાનવત્તયા પરિણતે સાત્મીભાવમુપગતે સતિ ઉપદેશાર્હસ્ય જતોઃ ગંમીરાયાઃ પૂર્વદેશનાપેક્ષયા અત્યંતસૂક્ષ્માયા આત્માસ્તિત્વતદ્વધમોક્ષાદિકાયા દેશનાયાઃ યોગઃ વ્યાપારઃ કાર્યઃ । इदमुक्तं भवति । यः पूर्वं साधारणगुणप्रशंसादिः अनेकधोपदेशः प्रोक्त आस्ते, स यदा तदावारकर्मह्रासातिशयादगागीभावलक्षणं परिणाममुपागतो भवति, तदा जीर्णभोजनमिव गंभीरदેશનાયામસૌ દેશનાર્હોઽવતાર્યતે ઇતિ ॥ ૩૪ ॥

અયં ચ ગંમીરદેશનાયોગો ન શ્રુતધર્મકથનમંતરેણોપપદ્યતે ઇત્યાહ ।

શ્રુતધર્મકથનમિતિ ॥ ૩૫ ॥

મૂલાર્થ—ઉપર કહેલો સર્વ ઉપદેશ શ્રોતાના મનમાં ‘પરિણમે તો તે પછી સૂક્ષ્મ દેશનાનો વ્યાપાર કરવો ૩૪

ટીકાર્થ—ઉપર કહેલો ઉપદેશનો સમૂહ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન તથા અનુષ્ઠાન સાથે પરિણમે એટલે સાત્મીભાવ પામે અર્થાત તેનો આત્મા સાથે એકીભાવ થાય તો પછી ઉપદેશને યોગ્ય એવા જતુને ગંજીર એટલે પૂર્વદેશનાની અપેક્ષાએ અતિસૂક્ષ્મ એવી દેશના કે જ્યાં આત્માનુ અસ્તિત્વ, આત્માનો બધ તથા મોક્ષ વગેરે દર્શાવાય છે તેનો યોગ એટલે વ્યાપાર કરવો કહેવાની મતલબ એવી છે કે સાધારણ ગુણની પ્રશંસાદિ કરવારૂપ અનેક પ્રકારનો ઉપદેશ જે પૂર્વે કહેલો છે, તે તેના આવરણ કરનાર કર્મનો અતિશે હ્રાસ થવાથી અગાગીભાવરૂપ પરિણામને પામે એટલે પછી દેશનાને યોગ્ય એવા તેને છૂણું ભોજનની જેમ ગંજીર સૂક્ષ્મ દેશનામા ઉતારવો ૩૪

એ સૂક્ષ્મ દેશનાનો યોગ સિદ્ધાંત ધર્મના કહેવા વિના પ્રાપ્ત થતો નથી તે કહે છે—

મૂલાર્થ—શ્રુત-મિદ્ધાંત ધર્મનું કથન કરવું. ૩૫

૧ અહીં કોઇ પ્રશ્ન કરે કે ‘શ્રોતાના દૃઢ્યમા ઉપદેશ પ્રણમ્યો છે, એ શી રીતે જાણાય ? તેના ઉત્તરમા કહેવાય કે ઉપર કહેલી શ્રોતાની શક્તિને અનુસારે પ્રવૃત્તિ કરવાથી તે જાણવામા આવે છે

શ્રુતધર્મસ્ય વાચનાપૃચ્છનાપરાવર્તનાનુપ્રેક્ષાધર્મકથનલક્ષણસ્ય - સકલ-
કુશલકલાપકલ્પદ્રુમવિપુલાલવાલકલ્પસ્ય કથનં । યથા ।

ચક્ષુષ્મંતસ્ત એવેહ યે શ્રુતજ્ઞાનચક્ષુષા ।

સમ્યક્ સદૈવ પઙ્ચંતિ ભાવાન્ હેયેતરાન્નરાઃ ॥ ૩૫ ॥

અયં ચ શ્રુતધર્મઃ પ્રતિદર્શનમન્યથાઽન્યથા પ્રવૃત્ત ઇતિ નાસાવદ્યાપિ
તત્સમ્યગ્ભાવં વિવેચયિતુમલમિત્યાહ ।

વહુત્વાત્પરીક્ષાવતાર ઇતિ ॥ ૩૬ ॥

તસ્ય હિ વહુત્વાચ્છ્રુતધર્માણાં, શ્રુતધર્મ ઇતિ શબ્દસમાનતયા વિપ્રલ-
બ્ધબુદ્ધેઃ પરીક્ષાયાં ત્રિકોટિપરિશુદ્ધિલક્ષણાયાં શ્રુતધર્મસંબંધિન્યામવતારઃ
કાર્યઃ । અન્યત્રાપ્યવાચિ ।

તં શબ્દમાત્રેણ વદંતિ ધર્મં વિશ્વેઽપિ લોકા ન વિચારયંતિ ।

સ શબ્દસામ્યેઽપિ વિચિત્રમેદૈર્વિભિદ્યતે ક્ષીરમિવાર્ચનીયઃ ।

ટીકાર્થ—વાચના, પૃચ્છના, પરાવર્તના, અનુપ્રેક્ષા તથા ધર્મકથન-
રૂપ શ્રુતધર્મ કે જે સર્વ કુશલના સમૂહરૂપ કલ્પવૃક્ષના વિશાલ ક્યારારૂપ છે,
તેનું કથન કરવું. જેમકે “ આલોકના હેય—ત્યાગ કરવા યોગ્ય અને ઈતર-
ગ્રહણ કરવા યોગ્ય પદાર્થોને જે શ્રુતજ્ઞાનરૂપ નેત્રથી હમેશાં જુવે છે, તેજ
ખરેખરા નેત્રવાલા છે. ” ૩૫

આ શ્રુત-સિદ્ધાંતધર્મ પ્રત્યેક દર્શનમાં જુદી જુદી રીતે પ્રવર્તેલો છે,
તેથી થટ્ દર્શનના બધા ધર્મ શ્રુતધર્મ કહેવાય છે, તો તેમાં સમ્યક્ પ્રકારના
ધર્મનું વિવેચન થઈ શકે તેમ નથી તો તેનું શી રીતે કરવું? તે કહે છે—

મૂલાર્થ—શ્રુતધર્મ ઘણા છે, તેથી ઉત્તમ શ્રુતધર્મની પરીક્ષા
કરવામાં પ્રવર્તવું. ૩૬

ટીકાર્થ—તે શ્રુતધર્મ ઘણા છે તેથી બધે લાગુ પડતા શ્રુતધર્મ એવા
સરખા શબ્દ ઉપરથી પુરૂષની બુદ્ધિ છેતરાય, માટે ત્રણ કોટીથી શુદ્ધિ કરવા-
રૂપ શ્રુતધર્મની પરીક્ષા કરવા ઉતરી પડવું. તે વિષે બીજા પણ કહ્યું છે કે
“ સર્વ લોકો શબ્દ માત્રથી સર્વને સરખો ધર્મ કહે છે, પણ તેઓ તેનો વિચાર

લક્ષ્મી વિધાતુ સકલાં મમર્થ મુદુર્લભ વિશ્વજનીનમેનમ્ ।

પરીક્ષ્ય ગૃહ્ણતિ વિચારદક્ષાઃ સુવર્ણપદ્મચનમીતચિત્તાઃ ॥ ૩૬ ॥ इति
પરીક્ષોપાયમેવાહ ।

કપાદિપ્રરૂપણેતિ ॥ ૩૭ ॥

યથા સુવર્ણમાત્રસામ્યેન તથાવિધમુગ્ધલોકેષ્વવિચારેણ શુદ્ધાશુદ્ધરૂ-
પસ્ય સુવર્ણસ્ય પ્રવૃત્તૌ રૂપચ્છેદતાપાઃ પરીક્ષણાય વિચક્ષર્ણગદ્વિયંતે । તથા-
ત્રાપિ શ્રુતધર્મે પરીક્ષણીયે કપાદીના પ્રરૂપણેતિ । ॥ ૩૭ ॥

કપાદીનેવાહ—

વિધિપ્રતિપેદ્યો કપ इति ॥ ૩૮ ॥

વિધિઃ અનિરુદ્ધકર્તવ્યાર્થોપદેશક વાચ્ય । યથા સ્વર્ગકેવલાધિના

કરતા નથી તે ધર્મ શબ્દની સમાનતા છતાં પણ વિચિત્ર ભેદથી ભેદવાનો
છે, માટે ચોખ્ખા દુધની જમ તેને પરીક્ષા કરી માન્ય કરેો ”

“વિચાર કરવામાં આશા અને મનગા ઊતરવાનો ભય રાખનારા પુરુષો
મમત્ર લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ અને સર્વ જગતને હિતકારી એ દુર્લભ
ધર્મને સુવર્ણની જમ ખગખગ પરીક્ષા કરી અદભુત કરે છે ” ૩૬

તે પરીક્ષાનો ઉપાય કહે છે —

મૃત્યાર્થ-ધર્મની પરીક્ષા કરવામાં કસોટી, હેઠ તથા તાપની
પ્રત્યેક્ષા કરવી ૩૭

ટીકાર્થ—માત્ર સુવર્ણની સમાનતાથી અત્ર ભેદમાં વિચાર વગર શુદ્ધ
અનુદ્ધ સુવર્ણ ઉપર પ્રવૃત્તિ થાય કે, માટે તે સુવર્ણની પરીક્ષા કરવાને વિ-
ચક્ષા પુરુષો કસોટી, હેઠ અને તાપ કરવામાં આવડે કરે, તેમ અહીં પણ
પરીક્ષા કરવાને ચોખ્ખા એવા શ્રુતધર્મમાં કસોટી વગેરેની પ્રત્યેક્ષા કરવી ૩૭

તે કસોટી વગેરે કહે છે —

મૃત્યાર્થ—વિધિ અને નિયમે એ ધર્મની કસોટી છે. ૩૮ ૧

ટીકાર્થ—વિનય વગર કર્તવ્ય અર્થને ઉપદેશ કરનાર વાચ્ય તે વિધિ

તપોધ્યાનાદિ કર્તવ્યં સમિતિશુભિશુદ્ધા ક્રિયા इत्यादि । प्रतिषेधः पुनः, न हिंस्यात्सर्वभूतानि, नानृतं वदेत् इत्यादि । ततो विधिश्च प्रतिषेधश्च विधिप्रतिषेधौ । किमित्याह । कपः सुवर्णपरीक्षायामिव कपपट्टके रेखा । इदमुक्तं भवति, यत्र धर्मे उक्तलक्षणो विधिः प्रतिषेधश्च पदे पदे सुपुष्कल उपलभ्यते स धर्मः कपशुद्धः न पुनः ।

अन्यधर्मस्थिताः सत्त्वा असुरा इव विष्णुना ।

उच्छेदनीयास्तेषां हि वधे दोषो न विद्यते ॥

इत्यादिवाक्यगर्भ इति ॥ ॥ ૩૮ ॥

છેદમાહ ।

તત્સંજવપાલનાચેષ્ટોક્તિરઘેદ इति ॥ ૩૯ ॥

तयोर्विधिप्रतिषेधयोः अनाविर्भूतयोः संभवः प्रादुर्भावः । प्रादुर्भूतयोश्च

કહેવાય છે. જેમકે સ્વર્ગ અને ઠેવલજ્ઞાનના અર્થો એવા પુરૂષે તપ ધ્યાન વગેરે કરવા અને પાંચ સમિતિ તથા ત્રણ શુભિથી શુદ્ધ એવી ક્રિયા કરવી. ઇત્યાદિ વિધિ વાક્ય કહેવાય છે. નિષેધ કરનારું વાક્ય તે પ્રતિષેધ કહેવાય છે. જેમકે “સર્વ પ્રાણી માત્રની હિસા કરવી નહીં” “અસલ જોલવું નહીં” ઇત્યાદિ પ્રતિષેધ વાક્ય કહેવાય છે. એ વિધિ અને પ્રતિષેધ શું છે તે કહે છે. તે સુવર્ણ પરીક્ષાની જેમ ધર્મની પરીક્ષામાં કસોટીરૂપ છે. તે ઉપરથી કહેવાની મતલબ એવી છે કે ઉપર કહેલા લક્ષણવાળો વિધિ અને પ્રતિષેધ, જે ધર્મમાં પદે પદે પુષ્કલ જોવામાં આવે તે કસોટીથી શુદ્ધ થયેલો ધર્મ છે. “વિષ્ણુ જેમ અસુરનો ઉચ્છેદ કરે તેમ ખીજ ધર્મમાં રહેલા પ્રાણીઓનો ઉચ્છેદ કરવો—તેમનો વધ કરવામાં ખીલકુલ દોષ નથી.” આવાં વાક્યો જેમાં હોય તે કસોટીશુદ્ધ ધર્મ ન કહેવાય. ૩૮

છેદનું સ્વરૂપ કહે છે:—

મૂલાર્થ—તે વિધિ નિષેધની ઉત્પત્તિ, ઉત્પન્ન થયા પછી તેનું પાલન અને તે ઉત્પત્તિ અને પાલવાની ચેષ્ટા કહેવી તે ધર્મપરીક્ષામાં છેદને ઠેકાણે છે. ૩૯

ટીકાર્થ—તે વિધિ નિષેધ ઉત્પન્ન થયા ન હોય તો તેને ઉત્પન્ન કરવા.

પાલના રક્ષારૂપા તતઃ તત્સંભવપાલનાર્થ યા ચેષ્ટા મિશ્રાટનાદિવાહક્રિયા-
રૂપા તસ્યાઃ ઉક્તિઃ છેદઃ । યથા કપશુદ્વાવપ્યંતરામશુદ્ધિમાશકમાનાઃ
સૌવર્ણિકાઃ સુવર્ણગોલિકાદેઃ છેદમાદ્રિયંતે । તથા કપશુદ્વાવપિ ધર્મસ્ય છેદ-
મપેક્ષંતે । સ ચ છેદો નિશુદ્ધવાહ્યચેષ્ટારૂપઃ, વિશુદ્ધા ચ ચેષ્ટા સા, યત્રાસંતાવપિ
વિધિપ્રતિપેધાવગ્રાધિતરૂપૌ સ્વાત્માન લભેતે । લબ્ધાત્માનો ચાતીચારલક્ષ-
ણાપચારવિરહિતૌ ઉત્તરોત્તરાં વૃદ્ધિમનુભવતઃ, સા યત્ર ધર્મે ચેષ્ટા મપ્રપચા
પ્રોચ્યતે સ ધર્મશ્ચેદશુદ્ધ ઇતિ ॥ ૩૯ ॥

યથા કપચ્છેદશુદ્ધમપિ સુવર્ણ તાપમમહમાનં કાલિકોન્મીલનદોષાન્ન
સુવર્ણભાગમશ્નુતે । એવ ધર્મોઽપિ સત્યામપિ કપચ્છેદશુદ્ધૌ તાપપરીક્ષામનિર્વ
હમાણો ન સ્વભાવમાસાદયત્યતઃ તાપં મજાપયન્નાહ ।

ઉત્તયનિવધનજાવવાદસ્તાપ ઇતિ ॥ ૪૦ ॥

ઉત્પન્ન યથા પછી તેનું પાલન કરવું તે ઉત્પત્તિ તથા પાલન કરવાને માટે
મિશ્રાટન વગેરે જે બાહ્યક્રિયારૂપ ચેષ્ટા, તેનું કહેવું તે છેદ કહેવાય છે. જેમ
સુવર્ણકારે કસોટીથી સોનાની શુદ્ધિ કરી હોય તોપણ જો તેને અદરની શુદ્ધિ-
માં શકે રહ્યો હોય તો તે સુવર્ણના પાશાને છેદ કરે છે, તેમ ધર્મની શુદ્ધિમા
પણુ વિધિ-નિપેધરૂપ કસોટીની શુદ્ધિ કરી હોય તથાપિ તેમાં છેદની અપેક્ષા
રહે છે તે છેદ શુદ્ધ એવી બાહ્યચેષ્ટારૂપ બણુવે। જેમા વિધિ-પ્રતિપેધ ન હોય,
છતાં અબાધિતરૂપે પોતાના આત્માને પ્રાપ્ત કરે અને પ્રાપ્ત કર્યા પછી અતિ-
ચારરૂપ અપચાર વગર ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિને અનુભવ કરે, તેવી ચેષ્ટા તે શુદ્ધ
ચેષ્ટા કહેવાય છે. એની શુદ્ધ ચેષ્ટા જે ધર્મમા સવિસ્તર કહેવામાં આવે તે ધર્મ
છેદપરીક્ષાથી શુદ્ધ કહેવાય છે ૩૯

જેમ સોનું કસોટી અને છેદની પરીક્ષાથી શુદ્ધ લાગતું હોય પણ જો
તાપને સહન કરી શકે તેવું ન હોય તો તે ખરેખર સુવર્ણ કહેવાય નહીં,
તેમ ધર્મ પણ કસોટી અને છેદની પરીક્ષાથી શુદ્ધ થયો હોય પણ જ્યાંસુ-
ધી તાપની પરીક્ષામા પ્રસાર થયો નથી, ત્યાંસુધી તે સ્વાભાવિક રીતે શુદ્ધ
ગણાતો નથી, તેથી ધર્મની પરીક્ષામાં તાપ શું છે તે કહે છે —

મૂલાર્થ—કસોટી અને છેદના પરિણામી કારણરૂપ જીવાદિ
ભાવની પ્રેરણા કરવી, તે તાપ કહેવાય છે. ૪૦

ઉભયોઃ કપચ્છેદયોઃ અનંતરમેવોક્તરૂપયોઃ નિવંધનં પરિણામિરૂપં
 કારણં યો ભાવો જીવાદિલક્ષણઃ તસ્ય વાદઃ પ્રરૂપણા । કિમિત્યાહ ।
 તાપોઽત્ર શ્રુતધર્મપરીક્ષાધિકારે । इदमुक्तंभवति, यत्र शास्त्रे द्रव्यरूपतया
 अप्रच्युतानुत्पन्नः, पर्यायात्मकतया च प्रतिक्षणमपरापरस्वभावास्કंदनेन
 अनित्यस्वभावो जीवादिरवस्थाप्यते स्यात्तत्र तापशुद्धिः, यतः परिणा-
 मिन्येवात्मादौ तथाविधाशुद्धपर्यायनिरोधेन ध्यानाध्ययनाद्यपरशुद्धपर्याय-
 प्रादुर्भावादुक्तलक्षणः कपो, बाह्यचेष्टाशुद्धिलक्षणश्च छेद उपपद्यते, न पु-
 नरन्यथेति ॥ ॥ ४० ॥

एतेषां मध्यात्को बलीयान् इतरो वा इति प्रश्ने यत्कर्तव्यं तदाह
अमीषामंतरदर्शनमिति ॥ ४१ ॥

अमीषां त्रयाणां परीक्षाप्रकाराणां परस्परमंतरस्य विशेषस्य समर्थास-
 मर्थत्वरूपस्य दर्शनं कार्यमुपदेशकेन ॥ ॥ ४१ ॥

ટીકાર્થ—કસોટી અને છેદ કે જેનું સ્વરૂપ ઉપર કહેલું છે, તેનો પ-
 રિણામીરૂપ કારણ જે જીવાદિ લક્ષણભાવ, તેની પ્રરૂપણા કરવી, તે આ શ્રુત-
 ધર્મની પરીક્ષાના અધિકારમાં તાપ કહેવાય છે. કહેવાની મતલબ એવી છે
 કે દ્રવ્યરૂપે (દ્રવ્યાર્થિકનય વડે) અથવા નહીં અને ઉત્પન્ન પણ ન થાય અર્થાત્
 તેવોને તેવો રહે અને પર્યાયરૂપે (પર્યાયાર્થિકનય વડે) ક્ષણે ક્ષણે અપર અ-
 પર સ્વભાવને પામી એટલે નવીન સ્વભાવ પ્રાપ્ત કરી અનિત્ય સ્વભાવવાલો
 જીવાદિ જે શાસ્ત્રમાં પ્રતિપાદન કરે, તે શાસ્ત્રની તાપશુદ્ધિ જાણવી. પરિણામી
 આત્મા પ્રમુખમાં તેવા અશુદ્ધ પર્યાયનો નિરોધ કરી ધ્યાન, અધ્યયન વગેરે
 બીજા શુદ્ધ પર્યાયના પ્રગટ થવાથી જેનું લક્ષણ કહેવામાં આવ્યું છે તેવી ક-
 સોટી અને બાહ્યચેષ્ટાની શુદ્ધિરૂપ છેદ તે બરાબર ઘટે છે, એટલે તાપશુદ્ધિ થ-
 વાથી કસોટીની શુદ્ધિ અને છેદની શુદ્ધિ ઘટે છે, અન્યથા ઘટતી નથી. ૪૦
 એ કસોટી, છેદ અને તાપ—એ ત્રણેમાંથી બલવાન કોણ છે? અથવા
 એમાંથી કોણ અબલવાન છે? એવા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે.

મૂલાર્થ—એ પરીક્ષાના ત્રણ પ્રકારનો તક્ષવત બતાવવો. ૪૧

ટીકાર્થ—એ પરીક્ષાના ત્રણ પ્રકારનો પરસ્પર જે અંતર એટલે કોણ તેઓ-
 માં સમર્થ છે અને કોણ અસમર્થ છે, એવો તક્ષવત તે ઉપદેશકે દર્શાવવો. ૪૧

તદેવ દર્શયતિ ।

કપચ્છેદયોરયત્ન इति ॥ ૪૨ ॥

કપચ્છેદયોઃ પરીક્ષાક્ષમત્વેન આદરણીયતાયામયત્નઃ અતાત્પર્ય મતિ-
મતાં इति ॥ ॥ ૪૧ ॥

કુત્ર इत्याહ ।

તદ્જાવેઽપિ તાપાજ્ઞાવેઽજ્ઞાવ इति ॥ ૪૩ ॥

તથોઃ કપચ્છેદયોઃ માવઃ સત્તા તજ્ઞાવઃ તસિન્, કિં પુનરતદ્માવ
इत्यपिशब्दार्थઃ । કિમિત્યાહ । તાપામાવે ઉક્તલક્ષણતાપવિરહે અમાવઃ પર-
માર્થતઃ અસત્તૈવ પરીક્ષણીયસ્ય ન હિ તાપે વિષટમાનં હેમકપચ્છેદયોઃ સતો-
રપિ સ્વ સ્વરૂપ પ્રતિપત્તુમલં જાતિસુવર્ણત્વાત્તસ્ય । ॥ ૪૩ ॥

તે પરીક્ષાના ત્રણ પ્રકારનો તજ્ઞાવત દર્શાવે છે —

મૂલાર્થ—કસોટી અને છેદ એ કેવલ બે પ્રકારની પરીક્ષામાં
પ્રયત્ન કરવો નહીં ૪૨

દીકાર્થ—કસોટી અને છેદ એ કેવલ બે પ્રકાર પરીક્ષા કરવામાં અ-
સમર્થ છે, તેથી તેનો આદર કરવામાં બુદ્ધિમાન્ પુરૂષોએ પ્રયત્ન કરવો નહીં,
કારણકે તેમાં કાંઈ તાત્પર્ય નથી ૪૨

કેવલ કસોટી અને છેદ પરીક્ષાને વિષે પ્રયત્ન ન કરવો, તેનું શું કા-
રણ તે કહે છે —

મૂલાર્થ—કસોટી અને છેદની પરીક્ષા કરી હોય પણ બે તાપ-
ની પરીક્ષાનો અભાવ હોય તો તે બંને પરીક્ષાનો અભાવ જા-
ણવો. ૪૩

દીકાર્થ—કસોટી અને છેદની પરીક્ષા કરી હોય પણ બે જાનાં લક્ષણો
કહેલા છે એવા તાપની પરીક્ષાનો અભાવ હોય તો તે જાનેનો અભાવ થાય, એ-
ટને પરમાર્ય પરીક્ષા કરવા યોગ્ય વસ્તુની સત્તા રહે નહીં તાપની અદર નહીં
મૂકેલું સુવર્ણ કસોટી અને છેદ મૂકે તોપણ પોતાનું અરૂ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર-
વાને સમર્થ થતું નથી, કારણકે તે જાતવાલું (કહેવા માગજ) સુવર્ણ છે. ૪૩

एतदपि कथमित्याह ।

तच्छुद्धौ हि तत्साफल्यमिति ॥ ४४ ॥

તच्छુદ્ધૌ તાપશુદ્ધૌ હિર્યસાત્તત્સાફલ્યં તયોઃ કપચ્છેદયોઃ સફલ-
ભાવઃ । તથાહિ । ધ્યાનાધ્યયનાદિકોઽર્થો વિધીયમાનઃ પ્રાગુપાત્તકર્મનિર્જ-
રણફલઃ, હિંસાદિકથ્વ પ્રતિપિધ્યમાનો નવકર્મોપાદાનનિરોધફલઃ । વાલ્યચે-
દ્યાશુદ્ધિશ્ચાનયોરેવાનાવિર્ભૂતયોઃ આવિર્ભવનેનાવિર્ભૂતયોશ્ચ પરિપાલનેન ફલ-
વતી સ્યાત્ । ન ચાપરિણામિન્યાત્મન્યુક્તલક્ષણૌ કપચ્છેદૌ સ્વકાર્યં કર્તુ
પ્રભવિષ્ણુ સ્યાતામિતિ । તયોઃ તાપશુદ્ધાવેવ સફલત્વમુપપદ્યતે ન પુનર-
ન્યથેતિ । ॥ ૪૪ ॥

ननु फलविकलावपि तौ भविष्यत इत्याह ।

फलवंतौ च तौ ताविति ॥ ४५ ॥

તાપની શુદ્ધિ ન થાય તો તે કસોટી તથા છેદની શુદ્ધિ ન થઈ કહે-
વાય, તે શી રીતે? તે કહે છે:—

મૂલાર્થ—તાપની શુદ્ધિ થવાથી તે કસોટી અને છેદની શુદ્ધિ
સફલ થાય છે. ૪૪

ટીકાર્થ—તે તાપની શુદ્ધિ થવાથી તે કસોટી અને છેદની શુદ્ધિ નિશ્ચે
સફલ થાય છે. તે આ પ્રમાણે—ધ્યાન એટલે સૂત્રના અર્થનું ચિંતવન અને
અધ્યયન એટલે ભણવું ઇત્યાદિ જે અર્થ તે પૂર્વે બાંધેલાં કર્મની નિર્જરારૂપ
ફલવાલો છે અને નિષેધ કરેલો હિંસા પ્રમુખ અર્થ નવાં કર્મને બાંધવાનો
નિરોધ કરવારૂપ ફલવાલો છે અને તે કસોટી અને છેદને સ્થાને છે. તેથી જો
તે બંને ઉત્પન્ન થયા ન હોય તો તેમને ઉત્પન્ન કરવાથી અને ઉત્પન્ન થયા
હોય તો તેમનું પાલન કરવાથી બાહ્યચેષ્ટાની શુદ્ધિ ફલવાલી થાય છે. જો
આત્મા અપરિણામી હોય તો તેમાં પૂર્વે કહેલાં લક્ષણવાલા કસોટી અને
છેદ પોતાનું કાર્ય કરવાને સમર્થ થતા નથી, તેથી તે બંને તાપની શુદ્ધિ થ-
વાથીજ સફલ થાય છે. અન્યથા રીતે થાયજ નહીં. ૪૪

ઢાઈ શંકા કરે કે સારે તે બંને (કસોટી અને છેદ) નિષ્ફલ થશે,
તેના ઉત્તરમાં કહે છે:—

મૂલાર્થ—તે બંને સત્યરીતે સફલ છે. ૪૫

ઉત્તલક્ષણફલમાર્જૌ સંતૌ પુનસ્તૌ કચ્છેદૌ તૌ વાસ્તવૌ કચ્છેદૌ
ભવતઃ । સ્વસાધ્યક્રિયાકારિણો હિ વસ્તુનો વસ્તુત્તમશતિ સંતઃ ॥ ૪૫ ॥

વિપક્ષે વાધામાહ—

અન્યથા યાચિતકમંડનમિતિ ॥ ૪૬ ॥

અન્યથા ફલચિકલૌ મતૌ વસ્તુપરીક્ષાધિકારે સમવતારિતાવપિ, તૌ યાચિ-
તકમંડનં વર્તેતે ઇતિ । પરકીયત્વસમાવનોપહતત્વાત્કુરિસત યાચિતં યાચિતક
તચ તન્મંડન ચ કટકકુડલાદિ આમરણવિશેષો યાચિતકમંડનમ્ । દ્વિવિધ
લાલકારફલ । નિર્વાહે સતિ પરિશુદ્ધાભિમાનિકુસુલજનિકા સ્વશરીરશોભા ।
કથંચિન્નિર્વહણાભાયે ચ તેનૈવ નિર્વાહઃ । ન ચ યાચિતકમંડને એતદ્દ્વિતયમ-
પ્યસ્તિ પરકીયત્વાત્તસ્ય, તત્તો યાચિતકમંડનમિવ યાચિતકમંડન । ઇદમુક્તં

ટીકાર્થ—જેનાં લક્ષણ કહેલાં છે એવા તે બને કસોટી અને છેદ વા-
સ્તવિક સસ છે, કારણકે જે વસ્તુ પોતાને સાધ્ય એવી ક્રિયાને કરનાર છે,
તે વસ્તુનુજ પરમાર્થે વસ્તુપણ છે એમ સત્યરૂપે કહે છે ૪૫

ઉપર કહ્યું તેથી વિપરીત કહેતા જે બાધ આવે તે કહે છે —

મૂલાર્થ—જે તે બંને સફલ નથી એમ કહીએ, તો તે માગી
લાવેલા આભૂષણની જેમ નિષ્ફલ થાય ૪૬

ટીકાર્થ—અન્યથા એટલે ઉપર કહેવા પ્રમાણે ન માનીએ તો તે બંને
નિષ્ફલ એવા વસ્તુપરીક્ષાના આધિકારમાં ગણ્યા છતાં તે માગી લાવેલા
આભૂષણ જેવા છે મૂલમા યાચિતક શબ્દ છે તેનો એવો અર્થ છે કે માગી
લાવેલું આભૂષણ ખાત્રુ છે તેથી તેમાં પારકાપણની અસાવના થાય તેને
લીધે નહાડે એવું જે માગેલું તે ‘યાચિતક’ કહેવાય અહીં ક પ્રત્યયથી નહાડ
એવો અર્થ નીકળે છે નકારી રીતે માગી લાવેલું જે આભૂષણ—કડા કુડ-
લાદિ અવકાશ તે “યાચિતક મંડન” કહેવાય

અનકારનું ફલ બે પ્રકારનું છે પોતાનો નિર્વાહ ચાવતાં નુફા અભિમા-
નના મુખને ઉત્પન્ન કરનારી શરીરને રોવા આપે તે પહેલું ફલ છે, અને કાઢ
ગીતે નિર્વાહ થાય તેમ ન ટાય ત્યાં તે અવકાશ વેચી નિર્વાહ કરવો તે બીજું
ફલ છે આ બંને પ્રકારના ફલ માગી લાવેલા આભૂષણથી થતા નથી, કાર-
ણકે તે પારકુ છે તેથી તે બંને માગી લાવેલા આભૂષણ જેવા કદા છે એ ઉ

भवति, द्रव्यपर्यायोभयस्वभावे जीवे कपच्छेदौ निरुपचरितया स्थाप्यमानौ स्वफलं प्रत्यबंध्यसामर्थ्यावेव स्यातां । नित्याद्येकांतवादे तु स्ववादशोभार्थं तद्वादिभिः कल्प्यमानावप्येतौ याचितकमंडनाकारौ प्रतिभासेत, न पुनः स्वकार्यकराविति । ॥ ४६ ॥

આહ । અવગતં યથા । કપચ્છેદતાપશુદ્ધઃ શ્રુતધર્મો ગ્રાહ્યઃ, પરં કિંપ્રણેત્-
કોઽસૌ પ્રમાણમિતિ વ્યતિરેકતઃ સાધયન્નાહ ।

નાતત્ત્વવેદિવાદઃ સમ્યગ્વાદ इति ॥ ४७ ॥

न नैव अतत्त्ववेदिनः साक्षादेव वस्तुतत्त्वमज्ञातुं शीलस्य पुरुषविशे-
पस्य अर्वागृदर्शिन इत्यर्थः वादः वस्तुप्रणयनं अतत्त्ववेदिवादः, किमित्याह ।
सम्यग्वादो यथावस्थितार्थवादः, साक्षादवीक्ष्यमाणेन हि प्रमात्रा प्रोक्तं
जात्यंधचित्रकरनरालिखितचित्रकर्मवद्यथावस्थितरूपविसंवादेन असमंजस-

પરથી કહેવાની મતલબ એવી છે કે દ્રવ્ય અને પર્યાય એ બે સ્વભાવવાલા
જીવમાં કસોટી અને છેદ ઉપચાર વિના સ્થાપન કરવાથી તે બંને પોતાના
ફલ પ્રત્યે સફલ સામર્થ્યવાલાજ થાય છે અને નિત્ય વગેરે એકાંતવાદમાં
તો તે વાદીઓ જ પોતાના વાદની શોભા માટે તે કસોટી અને છેદની ક-
દપના કરે છે તે માગી લાવેલા આભૂષણના જેવાજ નિષ્ફલ જણાય છે. તે
પોતાના કાર્યને કરે તેવા રહેતા નથી. ૪૬

અહીં કહે છે કે ઉપર પ્રમાણે બેતાં એમ નિશ્ચય થયો કે કસોટી,
છેદ અને તાપથી શુદ્ધ એવો શ્રુતધર્મ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે, પણ તે શ્રુત-
ધર્મ દાનો રચેલો પ્રમાણ ગણાય? તે વ્યતિરેકથી (ઉલટાવીને) કહે છે:—

મૂલાર્થ—જે તત્ત્વવેદી ન હોય, તેનો વાદ સમ્યગ્વાદ ન
કહેવાય. ૪૭

ટીકાર્થ—જે અતત્ત્વવેદી એટલે સાક્ષાત્ વસ્તુતત્ત્વને જાણનાર ન
હોય અર્થાત્ અર્વાગૃદ્દષ્ટિ છત્રસ્થ પુરૂષ હોય તેનો વાદ તે એટલે યથાર્થ વ-
સ્તુતું કથન, તે સમ્યગ્વાદ એટલે યથાર્થ અર્થનો વાદ ન કહેવાય. સાક્ષાત્
યથાર્થ વસ્તુને નહીં બેનારા પ્રમાતાએ (અંધકારે) કહેલું શાસ્ત્ર બિતિઅંધ

મેવ શાસ્ત્રં સ્યાદિતિ, કયં તદમાપિતં વસ્તુ અવિપરીતરૂપતા પ્રતિપત્તુસ્ત-
હતે इति ॥ ૪૭ ॥

સમ્યગ્વાદતાયા એવોપાયમાહ ।

બંધમોક્ષોપપત્તિતસ્તચ્ચુદ્ધિરિતિ ॥ ૪૮ ॥

બંધો મિથ્યાત્વાદિહેતુભ્યો જીવસ્ય કર્મપુદ્ગલનાં ચ વહ્નયઃપિંડયો-
રિવ ક્ષીરનીરયોરિવ વા પરસ્પરમવિભાગપરિણામેનાવસ્થાનં । મોક્ષઃ પુનઃ સ-
મ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રેભ્યઃ કર્મેણામત્યતોચ્ચેદઃ । તતો ઋથથ મોક્ષથ બંધમોક્ષૌ
તયોઃ ઉપપત્તિર્ઘટના તસ્યાઃ સકાશાચ્ચુદ્ધિર્વસ્તુવાદનિર્મલતા ચિતનીયા ।
હદમુક્તં ભવતિ । યસિન્ મિદ્ધાતે બંધમોક્ષયોગ્ય આત્મા તૈસ્તૈર્વિશેષૈર્નિરૂપ્યતે,
સ સર્વવેદિપુરુષપ્રતિપાદિત इति કોવિદૈર્નિર્ધીયતે इति ॥ ૪૮ ॥

હ્યમપિ ઋથમોક્ષોપપત્તિર્ઘથા યુજ્યતે તથાહ ।

इयं वध्यमानबंधनज्ञाव इति ॥ ૪૯ ॥

ચિત્રકારે આલેખેલા ચિત્રની જેમ યથાર્થ રૂપના વિપરીતપણાથી અઘટિત
થાય છે, તેા તેણે કહેલી વસ્તુ અવિપરીત થી રીતે હોય. ૪૯

સમ્યગ્વાદનો ઉપાય કહે છે—

મૂલાર્થ—બંધ તથા મોક્ષની સિદ્ધિ ધરાવી વસ્તુવાદ (આત્મા)
ની શુદ્ધિ વિચારવી ૪૮

ટીકાર્થ—મિથ્યાત્વાદિ કારણોથી અગ્નિ અને તપાવેલા લોઠાના ગો-
લાની જેમ અથવા દૂધ અને જલની જેમ છવ અને કર્મનાં પુદ્ગલોનું પર-
સ્પર (વિભાગ પરિણામ વગર) રહેતું તે બંધ કહેવાય છે સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન
અને ચારિત્રથી કર્મનો અત્યંત ઉચ્ચેદ તે મોક્ષ કહેવાય છે તે બંધ તથા
મોક્ષની ઘટના કરવાથી તેની શુદ્ધિ એટલે વસ્તુવાદની નિર્મલતા ચિતવવી
કહેવાની મતલબ એવી છે કે મિદ્ધાતમા તે તે વિશેષ-વિરોધણોથી બંધ
અને મોક્ષને યોગ્ય એવો આત્મા નિરૂપ કરવામા આવે, તે આત્મા સર્વજ્ઞ
પુરુષોએ પ્રતિપાદન કરેલો છે એમ વિદ્વાનોએ નિર્ણય કરેલો છે. ૪૮

એ બંધમોક્ષની સિદ્ધિ જેમ ઘટ તેમ કહે છે—

મૂલાર્થ—એ બંધમોક્ષની યુક્તિ બધાતા એવા છવ અને તેના
બંધનપણામા હોય છે. ૪૯

इयं बंधमोक्षोपपत्तिः बध्यमानस्य बंधनस्य च बध्यमाणस्य भावे सद्भावे सति भवति ॥ ४९ ॥

કુત્તે ઇત્યાહ ।

कल्पनामात्रमन्यथेति ॥ ५० ॥

यस्मात्कारणादियं कल्पनैव केवला विततार्थप्रतिभासरूपा न पुनस्तत्र प्रतिभासमानोऽर्थोऽपीति, कल्पनामात्रमन्यथा मुख्यबध्यमानबंधनयोरभावे वर्त्तते इति ॥ ५० ॥

વધ્યમાનબંધન એવ વ્યાચરે—

बध्यमान आत्मा बंधनं वस्तुसत्कर्मेति ५१ ॥

तत्र बध्यमानः स्वसामर्थ्यतिरोधानेन पारवश्यमानीयमानः क इत्याह, आत्मा, चतुर्दशभूतग्रामभेदभिन्नो जीवः प्रतिपाद्यते । तथा बध्यते

ટીકાર્થ—એ બંધમોક્ષની યુક્તિ બંધાતા એવા જીવના અને આગલ કહેવામાં આવશે એવા તે બંધનના સદ્ભાવમાં હોય છે. ૪૯

ઉપર કહ્યું તેના શો હેતુ છે ? તે કહે છે—

મૂલાર્થ—એમ જો ન કહીએ તો કલ્પના માત્રજ કહેવાય. ૫૦

ટીકાર્થ—જે કારણ માટે અસલ અર્થના પ્રતિભાસરૂપ આ દેવલ કલ્પનાજ છે, તેમાં અર્થનો પણ પ્રતિભાસ થતો નથી. તેથી તે કલ્પના માત્ર છે. અન્યથા એટલે મુખ્ય કર્મ બાંધનાર જીવ અને બાંધવાતું કર્મ—એ બંનેનો અભાવ થાય તો પછી તે (બંધ અને મોક્ષની યુક્તિ) પણ કલ્પના માત્રજ થાય. ૫૦

બંધન પામનાર તે ઠાણ અને બંધન તે શું, તે કહે છે—

મૂલાર્થ—બંધન પામનાર આત્મા અને પરમાર્થથી વિવેચન કર્મ તે બંધન છે. ૫૧

ટીકાર્થ—બંધન પામનાર એટલે પોતાનું સામર્થ્ય શુભાવી પરવશ-

મિથ્યાત્વાદિભિર્હેતુભિરાત્મા અનેનેતિ વંધન, કિમિત્યાહ, વસ્તુસત્, પરમાર્થતો વિદ્યમાન, કર્મ જ્ઞાનાપરણાદિ, અનંતાનતપરમાણુપ્રચયસ્વભાવમત એવ મૂર્તપ્રકૃતીતિ । અત્રાત્મગ્રહણેન સાંખ્યમતનિરાસમાહ ।

યતસ્તત્રોચ્યતે । આત્મા ન વધ્યતે નાપિ મુચ્યતે નાપિ સંસરતિ કશ્ચિત્સંસરતિ વધ્યતે મુચ્યતે ચ નાનાશ્રયા પ્રકૃતિઃ । વસ્તુસદ્ગ્રહણેન તુ સૌગતમતસ્ય । યતસ્તત્રાપિ પઠ્યતે ।

ચિત્તમેવ હિ સસારો રાગાદિક્લેશવાસિતમ્ ।

તદેવ તૈર્વિનિર્મુક્ત મર્વાત્ત ઇતિ કથ્યતે ॥

રાગાદિક્લેશવાસિતમિતિ રાગાદિક્લેશૈઃ સર્વથા ચિત્તાદવ્યતિરિક્તૈર્વાસિત સંસ્કૃતં, એવં હિ વધ્યમાનાન્ન ભિન્નં, વસ્તુસત્કર્મેત્યભ્યુપગત મ્ભવતિ । તત્ર પ્રકૃતેરેવ, વંધમોક્ષાભ્યુપગમે આત્મનઃ સંસારાપવર્ગાવસ્યયોરભિન્નૈકસ્યભાવત્વેન યોગિનાં યમનિયમાદ્યલુપ્તાનં મુક્તિફલતયોક્ત યદ્યોગશાસ્ત્રેષુ તદ્ વ્યર્થમેવ

પણાને પ્રાપ્ત થનાર તે દેહાણુ । આત્મા જે ચૌદ^૧ પ્રકારના ભેદવાળો જીવ કહેવાય છે બંધન એટલે જેવડે મિથ્યાત્વાદિ હેતુઓથી આત્મા બધાય તે છુ । પરમાર્થે વિદ્યમાન એવું જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ, જે અનતાનત પરમાણુઓના સમુદ્વેષ સ્વભાવવાળું છે, તેથીજ તે મૂર્તિપ્રકૃતિ-એટલે 'મૂર્તિમાન' છે

ઉપરના સૂત્રમાં આત્મ શબ્દનું અર્થણ કરેલું છે, તેથી તે પ્રમગને લઈ સાંખ્યમતનું ખડન કરે છે —

સાંખ્યમતમાં કહ્યું છે કે દૈર્ઘ્ય આત્મા બધાતો નથી, તેમ મૂકાતો પણ નથી અને સસારમાં બ્રમણ પણ કંઈતો નથી જે વિવિધ પ્રકારના આશ્રયવાળી પ્રકૃતિ છે, તેજ સસારમાં બ્રમણ કરે છે, બધાય છે અને મૂકાય છે

મૂલમાં 'વસ્તુસત્' એ પદનું અર્થણ કરેલું છે, તેથી બૌદ્ધમતનું ખડન કરેલું છે બૌદ્ધમતમાં કહ્યું છે કે "રાગાદિ કનેગોથી મરકાર પામેલું ચિત્તજ સસાર છે, જ્યારે ચિત્ત તે રાગાદિ કલેરોથી મુક્ત થયું, ત્યારે ભવ-સસારનો અત-ભોક્ષ થયો એમ બાપુવું "

૧-૨ ચેદેન્દ્રિય સૂક્ષ્મ તથા બાહર, ૩ ભેદેન્દ્રિ, ૪ તેરિન્દ્રિ, ૫ ચઉરિન્દ્રિ, ૬ સમુજિમ પચેન્દ્રિ, અને ૭ મન-પચેન્દ્રિ-એ નાત પચાસ અને સાત અપચાસ-એ નામાન્ય પ્રકારે અશુદ્ધ વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ ચૌદ ભેદ થાય છે ૨ અર્થાત્ સત્ય છે, કલ્પના માત્ર નથી

સ્યાત્ । વૌદ્ધસ્યાપિ ચિત્તાદવ્યતિરિક્તકર્મવાદિનોઽવસ્તુસત્ત્વમેવ કર્મણઃ સ્યા-
ત્, યતો યદ્યતોઽવ્યતિરિક્તસ્વરૂપં તત્તદેવ ભવતિ, ન ચ લોકે તદેવ તેનૈવ
વચ્યતે इति પ્રતીતિરસ્તિ । વધ્યમાનવંધનયોઃ પુરુષનિગડાદિરૂપયોઃ મિત્રસ્વ-
ભાવયોરેવ લોકે વ્યવહ્રિયમાણત્વાત્ । કિંચ ચિત્તમાત્રત્વે કર્મણોઽભ્યુપગમ્ય-
માને સંસારાપવર્ગયોર્ભેદો ન ગ્રામોતિ ચિત્તમાત્રસોમયત્રાપ્યવિશેષાત્ ॥૫૧॥
વંધમોક્ષહેતૂનેવાહ ।

હિંસાદયસ્તદ્યોગહેતવસ્તદિતરે તદિતરસ્યેતિ ॥ ૫૧ ॥

રાગાદિ ક્લેશ જે હુમેશાં ચિત્તથી જુદા નથી તેવડે સંસ્કાર પામેલું,
તેથી બંધન પામનાર આત્માથી જુદું નહીં એવું ચિત્ત એ સંસાર છે એમ
જે માને છે, તે 'વસ્તુસત્કર્મ' એ વાક્યથી ઉડી જાય છે. તેમ વલી જે સાંખ્ય-
વાક્ષા પ્રકૃતિને બંધમોક્ષ માને છે તો તેથી સંસારાવસ્થા તથા મોક્ષાવસ્થામાં આ-
ત્માના અભિન્ન-એક સ્વભાવને લીધે યોગી પુરૂષોને જે યોગશાસ્ત્રોમાં યમ નિય-
માદિ અનુષ્ઠાન મુક્તિફલ આપનારું કહેલું છે તે વ્યર્થ થવાનું. વલી 'ચિત્તથી
કર્મ જુદું નથી' એમ માનનારા બૌદ્ધના પક્ષમાં તો કર્મનું વસ્તુપણું રહેતું
નથી, કારણકે જે વસ્તુ જેનાથી જુદી નથી તે વસ્તુ તેરૂપજ કહેવાય છે.
વલી લોકમાં તે તેનાથી-અવસ્તુથી બંધાય છે, એવી પ્રતીતિ થતી નથી. જમ
પુરૂષ અને બેડી-તે જુદા જુદા સ્વભાવના છે, તેમાં પુરૂષ બંધ પામનાર અને
બેડી બંધનરૂપ છે, તે છતાં લોકમાં "પુરૂષ બેડીમાં પડ્યો" એવા વ્યવહારથી
બોલાય છે (તેમ અહીં આત્માએ કર્મ બાંધ્યાં એમ કહેવાય, કર્મરૂપ આ-
ત્માએ કરી આત્મા બંધાયો એમ કહેવાતું નથી).

બૌદ્ધ મત પ્રમાણે કર્મ અને ચિત્ત બે જુદા નથી એમ માનીએ તો
સંસાર અને મોક્ષનો ભેદ પણ નહીં થાય, કારણકે માત્ર ચિત્તનું બંને ઠેકાણે
વિશેષપણું નથી અર્થાત્ સરખાપણું છે. ૫૧

બંધ અને મોક્ષના હેતુ કહે છે:—

મૂલાર્થ—બંધના યોગનું કારણ હિંસાદિ છે અને મોક્ષના યો-
ગનું કારણ અહિંસાદિ છે. ૫૧

૧ એટલે સંસાર તથા મોક્ષની અવસ્થામાં ચિત્ત આવ્યું, એટલે કોઈ પ્રકારનું વિશે-
ષપણું રહ્યું નથી, અર્થાત્ ચિત્ત અને કર્મ એ બે વસ્તુ જુદીજ છે.

હિસાદય ઇતિ । હિસાનૃતાદયો જીવપરિણામવિશેષાઃ । કિમિત્યાહ । તત્પ્રોમહેતવઃ તમ્ય વ્યસ્ય સસારફલત્વેન પરમાર્થચિતાયા પાપાત્મકસ્યેવ હેતવઃ આત્મના સહ વ્યકારણજાવમાપન્ના યત્નતે । યદવાચિ—

હિસાનૃતાદયઃ પચ તત્ત્વાશ્રધ્ધાનમેય ચ ।

ક્રોધાદયથ ચત્તાર ઇતિ પાપસ્ય હેતવઃ ॥ ૧ ॥

તયા તદિતરેન્યો હિંસાદિન્ય ઇતરે અહિંસાદય એવ તદિતરસ્ય તસ્માદ્ધ-
ધાદિતરો મોક્ષઃ તસ્યાનુરૂપકારણમજવત્વાત્સર્વકાર્યાણામિતિ । ૫૧ ।

વ્યસ્યેવ સ્વરૂપમાહ—

પ્રવાહતોઽનાદિમાનિતિ ॥ ૫૨ ॥

પ્રવાહતઃ પરપરાતઃ અનાદિમાન્ આદિનૃતયકાવચિક્ષ્ણઃ । ૫૨ ।

ટીકાર્થ—હિ મા, અસલ વગેરે જીવના પરિણામ વિશેષ છે કારણકે તે બધું જુદા અમારું દેવાથી વસ્તુગતિએ વિચારતા તે પાપરૂપ બધનાજ રેતુરૂપ છે, એટલે આત્માની માથે બધના કાગલબાવને પામેલા છે, તેને મા-
ટે શાસ્ત્રમા કહેલું છે ૨—

“ હિ મા, અસલ વગેરે પાપ, તત્ત્વ રૂપ અથવા અને કોપાદિક ચાર કપાય, (કોપ, માન, માયા, લોભ) એ નર્વ પાપના હેતુઓ છે ” ૧

વગી તે હિ સાદિકથી પ્રત્યક્ષ—ગ્રીમ જે આદિ નાદિક તેજ તે બધથી દે ના—નુહો એવો જે મોક્ષ તેના કાગલ છે, એટલે મોક્ષનું કા લુ આદિ નાદિક છે, કારણકે નર્વ કાર્યો તેને અનુરૂપ—ઓળ એવા કાગલમાથી રૂપરત થાય છે, અર્થાત્ તેનું કા લ તેનું કાર્ય રૂપરત થાય છે, એટલે મોક્ષનું કાગલ મળવા થી મોક્ષ થાય, અને ન નાનું કા લ મળવાથી ન નાનું થાય ૫૧

તે બધનું ન વડે કહે છે

મૂલાર્થ—બધ પ્રવાહથી—પરપરાથી અનાદિ છે ૫૨

ટીકાર્થ—પ્રવાહ, પી—પરપરાથી બધે અનાદિ છે, એટલે અદિબુદ્ધ જે પાપવાનો કાગ તેનું કહીને પ્રિત્ત છે અમુક વખતે જીવના કર્મો પ્રથમ બા-
ધ્યા, જેમ કર્મ પાપવાનો અદિકાર નથી, પર

અર્થે ઉપચયમાહ—

કૃતકત્વેऽપ્યતીતકાલવદુપપત્તિરિતિ ॥ ૫૩ ॥

કૃતકત્વેऽપિ સ્વહેતુજિનિર્ણયાદિતત્ત્વેऽપિ વંધસ્યાતીતકાલસ્યેવોપપત્તિર્ઘટના
અનાદિમત્ત્વસ્ય વક્તવ્યા, કિમુક્તં જવતિ, પ્રતિક્ષણં ક્રિયામાણોऽપિ વંધઃ પ્રવાહા-
પેક્ષ્યાઽતીતકાલવદનાદિમાનેવ । ૫૩ ।

અથ યતોઽજ્ઞાદનયોર્દ્ધાંતદાર્ઢ્યંતિકજ્ઞાવોઽભૂતં સાક્ષાદેવ દર્શયમાહ—

વર્તમાનતાકલ્પં કૃતકત્વમિતિ ॥ ૫૪ ॥

યાદૃશી અતીતકાલસમયાનાં વર્તમાનતા સાંપ્રતરૂપતા તાદૃશં વંધસ્ય કૃત-

તે વિષે વધારે કહે છે—

મૂલાર્થ—કર્મનો બંધ કરાએલો છે, તે છતાં પણ અતીત-
કાલની પેઠે તેની ઘટના કરવી. ૫૩

ટીકાર્થ—બંધ પોતાના હેતુઓથી નિષ્પન્ન છે, તે છતાં પણ તે બંધ-
ની ઘટના અતીત-ભૂતકાલની જેમ કરવી, એટલે બંધનું અનાદિપણું કહેવું.
અહીં કહેવાનું તાત્પર્ય એવું છે કે, કર્મનો બંધ પ્રત્યેક ક્ષણે કરવામાં આવે
છે, તોપણ પ્રવાહની અપેક્ષાએ સંતતિભાવે કરીને તે અતીતકાલની જેમ
અનાદિ છે. ૫૩

જે અંશથી ભૂત અને વર્તમાનકાલનો દ્વંદ્વોત્તર અને દાર્ઢ્યંતિક ભાવ-
અર્થાત્ ભૂતકાલનું દ્વંદ્વોત્તર કરવું, અને તેને વર્તમાનકાલમાં ઘટાડવું, તેને પ્ર-
લક્ષ બતાવવાને કહે છે—

મૂલાર્થ—વર્તમાનપણા જેવું કરેલાપણું છે. ૫૪

ટીકાર્થ—અતીતકાલના સમયનું જેવું વર્તમાનપણું છે, તેવું બંધનું
કરેલાપણું છે. અર્થાત્ કરવાપણું છે. કારણકે ક્રિયાકાલ-કરવાનો કાલ
અને નિષાકાલ-ભૂતકાલ-સમાપ્તિનો કાલ—એ બંને કાલનું નિશ્ચયનયના

૧ સાત પ્રકારના નયમાં નિશ્ચય અને અવહાર એ બે નય મુખ્ય ગણેલા છે. કેટલાક
પદાર્થ તત્કાલ થયા હોય અને કેટલાક થતા હોય તે બંનેને ‘થાય છે’ એમ કહેવું, તે અવહારનય-
ની અપેક્ષાએ જાણવું અને જે કરવા માંડેલું હોય, તેને ‘કરું’ એમ કહેવું એ નિશ્ચયનયની અપે-
ક્ષાએ જાણવું. અહીં કરવા માંડ્યા એવા જે કર્મનો બંધ તેને ‘કર્યો છે’ એમ કહ્યું તે નિશ્ચયનય-
ની અપેક્ષાએ સમજવું.

ક્ત્વં ક્રિયમાણત્વ ક્રિયાકાલનિષ્ઠાકાલયોથ નિશ્ચયનયાજિપ્રાયેણાન્નેદાદેવમુપન્ય-
સ્ત અન્યથા વર્તમાનતાકલ્પ ક્રિયમાણત્વમિત્યુપન્યસિતુ યુક્ત મ્યાત્ । ૫૪ ।

યાદૃશિ ચાત્મનિ પ્રાગુપન્યસ્તા વધદેતવઃ હપપંતે, તમન્વયવ્યતિરેકાન્યામાહ-
પરિણામિન્યાત્મનિ હિસાદયો જિજ્ઞાચિન્ને ચ દેહાદિતિ॥૫૫॥

પરિણમન પરિણામઃ દ્રવ્યરૂપતયાવસ્થિતસ્યૈવ વસ્તુનઃ પર્યાયાતરપ્રતિપત્તિઃ ।
યથોક્તમ્—

“ પરિણામો ત્વર્થોત્તરગમન ન ચ સર્વથા વ્યવસ્થાનમ્ ।

ન ચ સર્વથા વિનાશઃ પરિણામસ્તદ્દિદામિદઃ ” ॥ ૧ ॥

પરિણામો નિત્યમસ્યાસ્તીતિ પરિણામી તત્ર આત્મનિ જીવહિંસાદયઃ પ્રાગ્

અભિપ્રાયથી અબેદપણુ છે, એમ સ્થાપિત કરવામા આવ્યુ છે એ એમ, ન
હાય તો વર્તમાનપણા જેવુ કરવાપણુ—સ્થાપન કરવુ યુક્ત હોય, પણ કે-
લાને કરવા માડવુ, એમ કહેવાતુ નથી ૫૪

જેવા આત્માને વિષે પ્રથમ કહેલા બધના હેતુઓ વટે છે, તેવા આત્મા-
ને અન્વય અને વ્યતિકેથી કહે છે—

મૂલાર્થ—દેહથી ભિન્ન અને અભિન્ન એવા પરિણામી આ-
ત્માને વિષે હિ સાદિક બધના હેતુ વટે છે. ૫૫

ટીકાર્થ—પરિણામવુ, તે પરિણામ કહેવાય છે, એટલે દ્રવ્યરૂપપણે
કગીને એકરૂપે નેહલી વસ્તુનુ બીજા *પર્યાય પ્રત્યે (પર્યાયાતર યવુ) પામ-
વુ અર્થાત્ ઉપાતર યવુ તે તેને માટે શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે—

“ અર્થાતર એટલે એક અર્થને મુકી બીજા અર્થને પામવુ, સર્વદા એ-
કરૂપે ન રહેવુ તેમજ સર્વથા વિનાશ ન થવો તેને વિદ્વાનો પરિણામ
કહે છે ”

એવો પરિણામ જને છે, તે પરિણામી કહેવાય એવા તે પરિણામી આ-
ત્માને વિષે પ્રથમ કહેલા જીવહિંસા વગેરે દોષ વટે છે વળી તે આત્મા કેવો
છે ૨ ભિન્ન એટલે જુદા ઉપવાજો અને અભિન્ન એટલે તેનાથી વિપરીત—એક

* આત્મા દેવપણને કે મનુષ્યપણને પામે છે, એવો જે પર્યાય તે પરિણામ કહેવાય છે

નિરૂપિતા ભપ્પયંતે । તથા જિન્ને પૃથગ્રૂપે અજિન્ને ચ તદ્વિપરીતે ચકારો વિ-
શેષણસમુચ્ચયે । કસ્માદિત્યાહ, દેહાત્ શરીરાત્ । ૫૫ ।

અત્રૈવાર્થે વિપક્કે વાધકમાહ—

અન્યથા તદયોગ इति ॥ ૫૬ ॥

यदि हि परिणामी आत्मा जिन्नाजिन्नश्च देहान्नेष्यते तदा तेषां हिंसा-
दीनां बंधहेतुतयोपन्यस्तानामयोगोऽघटना । ૫૬ ।

કથમિત્યાહ—

नित्य एवाधिकारतोऽसंज्ञवादिति ॥ ૫૭ ॥

नित्य एव अप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरैकस्वभावे आत्मनि न तु पर्यायतयावलंबने-
नानित्यरूपेपीत्येवकारार्थोऽन्युपगम्यमाने अव्यास्तिकनयावर्णनतः अधिकारतः

इपवाणો છે. અહીં 'ચ' શબ્દનો અર્થ વિશેષણ સમુચ્ચય અર્થમાં છે. તે આ-
ત્મા ભિન્ન અને અભિન્ન કોનાથી છે? દેહથી છે—એટલે તે પરિણામી આ-
ત્મા દેહથી ભિન્ન છે અને અભિન્ન પણ છે. અર્થાત્ આત્મા અને દેહ એક
પણ છે અને બુદ્ધ પણ છે. ૫૫

ઉપર કહેલા અર્થથી ઉલટી રીતે લેવાથી જ બાધક આવે છે, તે કહે છે—

મૂલાર્થ—જો પરિણામી આત્મા દેહથી ભિન્ન તથા અભિન્ન
ન કહીએ તો તે હિંસાદિક દોષનો તેની સાથે યોગ ન થાય. ૫૬

દ્વીકાર્થ—જો પરિણામી આત્મા દેહથી ભિન્ન તથા અભિન્ન ન માની-
એ તો તે હિંસાદિક બંધના હેતુ તરીકે જાણાવેલા તે હિંસાદિક દોષ તેને ધરે નહીં. ૫૬

કેમ ન ધરે? તે કહે છે—

[નિત્ય એવા આત્માને વિષે અધિકારથી હિંસાદિકનો સંભવ
નથી, તે માટે. ૫૭

નિત્ય એવો આત્મા—એટલે કોઈ દિવસ અવધનું નહીં, ઉત્પન્ન થવું
નહીં અને નિરંતર સ્થિર રહેવું—એવા સ્વભાવવાળા આત્માને વિષે જ હિંસાદિક
દોષ સંભવતો નથી. પર્યાયપણે અવલંબન કરવાથી અનિત્ય એવો જ આત્મા
તેના વિષે નહીં, એમ એવ કારનો અર્થ છે. એ રીતે એકાંત નિત્ય આત્મા

તિલ્લતુષત્રિજાગમાત્રમપિ પૂર્વસ્વરૂપાદગ્રન્થ્યવમાનત્વેનાસંજવાદઘટનાત્ હિંસાયાઃ ।
યતો વિવક્ષિતાહિંસા વિવક્ષિતપર્યાયવિનાશિસ્વજાવાશાસ્ત્રેષુ ગીયતે । યથોક્તં—

“ તત્પર્યાયવિનાશો દુઃસ્વોત્પાદસ્તથા ચ સંક્રેશઃ ।

एष वधो जिनजणितो वर्यजितव्यः प्रयत्नेन ” ॥ ૧ । ૧૭ ।

તથા—અનિત્યે ચાપરાહિસનેનેતિ ॥ ૧૮ ॥

અનિત્યે ચ સર્વથા પ્રતિક્ષાજગુરે પુનરાત્મનિ અન્યુપગમ્યમાને સતિ, અપ-
રેણ કેનચિત્ દુઃખકાદિના અહિંસનેન અવ્યાપાદનેન કસ્યચિચ્ચક્રાદેર્હિંસાઝ્ઞ-
જવઃ । પ્રતિક્ષા જંગુરત્વાન્યુપગમે હિ સર્વેષ્વાત્મનુ સ્વત એવ સ્વજન્મજ્ઞાનક્રાણા-

માનતા, દ્રવ્યાસ્તિક નયના આલખનથી એટલે અધિકારથી એકાતિક દ્રવ્યા-
ર્થિક નય મતે કરી તલના છોડાના ત્રીજા ભાગ પ્રમાણે અર્થાત્ અતિ સૂક્ષ્મ
એવા પણ પૂર્વના સ્વરૂપનો નાશ ન પામવાથી હિંસાનો અસભવ છે, એટલે
ઘટવાપણુ નથી—અર્થાત્ એકાત દ્રવ્યાર્થિક નયને મતે આત્મા નિત્ય માનવા-
થી તેને હિંસા કરવાનું ઘટતું નથી કાગળડે જે કહેવાને ધડેલી હિંસા છે,
તે કહેવાને ધડેલા એવા પર્યાયને નાશ કરવારૂપ સ્વભાવવાળી શાસ્ત્રમા કહે-
વાય છે, એટલે પર્યાયનો વિનાશ કરવો તે હિંસા—એમ શાસ્ત્રમા કહેલું
છે જમકે—

“ આત્માના પર્યાયનો નાશ કરવો, તથા તેને હું ખનું ઉત્પન્ન કરવું,
અને ક્ષિપ્ત અધ્યવસાય કરવો—એ ભગવતે હિંસા કહેલી છે, તે હિંસાનો
પ્રયત્નવડે ભાગ કરવો ” ૧

મૂલાર્થ—વળી જે આત્માને સર્વથા અનિત્ય કહીએ, તો બી-
જે કોઈ તેને હણી શકતો નથી તેથી હિંસાનો અસભવ થશે. ૫૮

ટીકાર્થ—સર્વથા અનિત્ય એટલે પ્રતિ ક્ષણે નાશ પામનાગે આત્મા
છે, એમ માનવાથી બીજા કોઈ શીકાગી વગેરેથી કોઈ દુઃખ વગેરે પ્રાણીની
હિંસાનો અમભવ થાય કાગળડે આત્માનો ક્ષણે ક્ષણે નાશ થવાનું અગી
કાગ કરવાથી સર્વ આત્માઓ પોતાની મેલેજ પોતાના જન્મનો લાભ થયા
પછી સર્વથા નિવૃત્ત થવાથી—એટલે પોતાની મેલે જન્મ થયો અને તગ્તજ
નાશ થયો—એમ દેવાથી કાણ કોનો માગનાગે થાય અને કાણ કોનાથી મ-

નંતરં સર્વથા નિવર્તમાનેષુ કઃ કસ્ય હિંસકઃ કો વા કસ્ય હિંસનીય ઇતિ ૫૮ ।

તથા—જિન્ન એવ દેહાન્ન સ્પૃષ્ટવેદનમિતિ ॥ ૫૯ ॥

યદિ હિ જિન્ન એવ વિદ્વક્ષણ એવ સર્વથા દેહાદાત્મા તદા ન નૈવ સ્પૃષ્ટસ્ય યોષિચ્છરીરશયનાસનાદેઃ કંઠકજ્વલનજ્વાલાદેશ્ચ ઇષ્ટાનિષ્ઠરૂપસ્ય સ્પર્શનૈઞ્ચિયવિષય-
સ્ય દેહેનસ્પૃગ્યમાનસ્ય વેદનમનુજવનં પ્રાપ્નોતિ જોગિનઃ પુરુષસ્ય । ન હિ દેવદત્તે
શયનાદીનિ જોગાંગાનિ સ્પૃશતિ વિષ્ણુમિત્રસ્યાનુજવપ્રતીતિરસ્તીતિ । ૫૯ ।

તથા—નિરર્થકશ્ચાનુગ્રહ ઇતિ ॥ ૬૦ ॥

નિરર્થકઃ પુરુષસંતોષલક્ષણફલવિકલ્પઃ । ચઃ સમુચ્ચયે । અનુગ્રહઃ સત્ત્વદં-

રવા યોગ્ય થાય—અર્થાત્ જો આત્મા ક્ષણે ક્ષણે પોતાની મેલે ઉત્પન્ન થાય છે
અને પોતાની મેલે નાશ પામે છે—એમ માનીએ તો પછી કોણ કોને મારે
અને કોને કોણ મારવાનું રહે, એટલે એકાંત આત્માને અનિત્ય માનવાથી હિં-
સાનો અસંભવરૂપ દોષ લાગે. ૫૮

મૂલાર્થ—વળી જો આત્મા દેહથી સર્વથા ભિન્ન હોય તો સ્પર્-
શ કરેલા વિષયનો અનુભવ ન થાય. ૫૯

ટીકાર્થ—જો દેહથી સર્વથા આત્મા ભિન્ન એટલે વિલક્ષણ હોય, તો
સ્ત્રીનું શરીર, શય્યા અને આસન વગેરે ઇષ્ટ વસ્તુનો અને કાંટા, અગ્નિની
જ્વાલા વગેરે અનિષ્ટ વસ્તુનો દેહવડે સ્પર્શ કરેલો સ્પર્શધંદ્રિયનો વિષય,
તેનો અનુભવ ભોગી પુરૂષને નહીં થાય. કેમકે દેવદત્ત નામનો માણસ શય્યા
વગેરે ભોગના અંગનો સ્પર્શ કરે અને તેના અનુભવની પ્રતીતિ વિષ્ણુમિત્ર
નામના બીજા માણસને ન થાય. અર્થાત્ જેમ ભોગ બીજો કરે અને તેનો અ-
નુભવ બીજાને થતો નથી, તેમ દેહ અને આત્મા સર્વથા જુદા હોય તો દેહ
ભોગવેલાનો અનુભવ આત્માને ન થાય, માટે જ્યાંસુધી આત્મા કર્મસહિત
છે, સાંસુધી તે સર્વથા દેહથી જુદો ન કહેવાય. ૫૯

મૂલાર્થ—વળી જો અનુગ્રહ તે નિષ્કુળ થાય છે. ૬૦

ટીકાર્થ—આત્મા દેહથી સર્વથા ભિન્ન છે, એમ માનવાથી દેહને જો
અનુગ્રહ એટલે પુષ્પમાલા, ચંદન, સ્ત્રી, વસ્ત્ર વગેરે જો ભોગના અંગોથી

નાગનાવસનાદિભિર્ભોગૈર્નુપપન્નો જન્મેદેહસ્ય દેહાદાત્મનોઽત્યતન્નિવત્વાત્ ।
નિગ્રહસ્યાપ્યુપસક્ષણમેતન્ ॥ ૬૦ ॥

एवं जेदपक्षं निराकृत्याजेदपक्षनिराकरणायाह—

अजिन्न एवामरणं वैकल्यायोगादिति ॥ ६१ ॥

अजिन्न एव देहात्सर्वथा नानात्वमनांशं ब्रह्माने आत्मनि सति चैतन्यवि-
शिष्टः कायः पुरुष इति मतावलंबिना सुरगुरुशिष्याणामन्युपगमेन । किमित्याह ।
अमरणं मृत्योरन्तावः आपन्नत आत्मनः । कुत इत्याह । वैकल्यस्यायोगादघटनात् ।
यतो मृतेऽपि देहे न किंचित्पृथिव्यादिभूतानां देहारजकाणां वैकल्यमुपपन्नमिति ।
वायोस्तत्र वैकल्यमिति चेन्न, वायुमंतरेण लुच्चनजावायोगात् । तर्हि तेजसः तत्र
वैकल्यमस्तीति चेन्न । तेजसो व्यतिरेकेण कुण्ठितजावामतिपत्तेरिति कथं देहा-

મહાયપણુ છે, તે નિર્ગુણ થાય છે, એટલે પુરુષને સતોષ રૂપ દેહથી ગદિત
થાય છે કાણુકે દેહથી આત્માનુ અત્યત ભિન્નપણુ છે અહી ઉપલક્ષણથી
નિમ્નહનુ પણ નિર્ગુણપણુ બાણુ એટલે કહેવાનુ તાત્પર્ય એવુ છે કે,
જેમ જી વગેરે ઇદ પદાર્થવડે આત્માને સુખ બલાય છે તે નિષ્કુળ થાય છે,
તેમ અગ્નિના દાહ વગેરેથી જે આત્માને દુઃખ થાય છે, તે પણ નિષ્કુળ થાય
છે, માટે મર્વથા દેહ અને આત્મા બુદ્ધા નથી ૬૦

એવી ગીતે એકાત ભેદપક્ષનુ ખડન કરી હવે અભેદપક્ષનુ ખડન
કગવાને કહે છે—

મૂલાર્થ—દેહ અને આત્માનો સર્વથા અભેદજ માનીએ તો
મરણુજ ઘટે નહીં. કારણુકે વિકલપણાનો અયોગ^૧ છે. ૬૧

ટીકાર્થ—દેહથી આત્મા મર્વથા અભિન્નજ છે—એટલે આત્મા નાના
પ્રકારને પામતો નથી—એમ માનવાથી—આત્મા અને દેહ એકજ થયા, ત્યાં
'ચૈતન્ય સહિત એવુ શરીર તે આત્મા છે' એવા મતને અવલબન કરનાગ
બૃહસ્પતિના શિષ્યોનો મત અગીકાર કરવો પડને, અને તેમ કરવાથી શુ થ

૧ કહેવાનો બાવાર્થ એવા છે કે, જો આ માને સર્વથા દેહરૂપજ માનીએ તો ૫૪ી તેનુ
મન્યુજ કેમ સબવે શરીર તો જેવુ છે, તેવુજ દેખાય છે તેમા કાઇ આણુ યોગ
દખાવુ નથી

જિજ્ઞાત્મવાદિનાં મરણમુપપન્નં જવેદિતિ । ૬૧ ।

પ્રાક્તનાવસ્થયોર્વાયુતેજસોસ્ત્રાજ્ઞાવાન્મરણમુપપદ્યતે ઇતિ ચેદ્રુચ્યતે—

મરણે પરલોકાજ્ઞાવ ઇતિ ॥ ૬૨ ॥

મરણે અચ્યુપગમ્યમાને પરલોકસ્યાજ્ઞાવઃ પ્રસજ્યતે, ન હિ દેહાદજ્ઞિન્ન
 એવાત્મન્યચ્યુપગમ્યમાને કશ્ચિત્પરલોકયાયી સિદ્ધ્યતિ, દેહસ્યાત્રૈવ તાવત્ પાતદર્શનાત્
 તદ્વ્યતિરિક્તસ્ય ચાત્મનોઽનચ્યુપગમાત્ । ન ચ વક્તવ્યં પરલોક એવ તર્હિ નાસ્તિ,

શે કે, આત્માને મૃત્યુનો અભાવજ^૧ પ્રાપ્ત થશે; કારણકે વિકલપણાનો અયો-
 ગથી એટલે નહીં ઘટવાથી—એટલે દેહ જવો છે, તેવોજ દેખાય છે, તેમાંથી
 કંઈ ઝાંઘું થયેલું દેખાતું નથી, તેથી આત્માનું મરણ ઘટતું નથી. જથી દેહ
 મરણ પામતાં પણ તે દેહના આરંભક એવા પૃથિવી વગેરે પાંચ ભૂતમાંથી
 કોઈ પણ કંઈ વિકલ થયેલું જણાતું નથી. અહીં નાસ્તિક શંકા કરે છે કે
 ‘મરણ પામેલા દેહમાં વાયુ જણાતો નથી.’ તેની શંકાને દૂર કરવા સિદ્ધાંતી
 કહે છે કે, તે મૃત શરીરમાં વાયુ રહેલો છે. જે વાયુ ન હોય તો તે શરીરનું
 પ્રકુલ્લિતપણું ક્યાંથી હોય ? નાસ્તિક એવી શંકા કરે છે કે ‘મરણ પામેલા
 દેહમાં તેજ જણાતું નથી,’ તો એ શંકા દૂર કરવાને સિદ્ધાંતી કહે છે કે, જે
 તેજ ન હોય તો દેહને કુથિતભાવ એટલે કોહવાપણું ન થવું જોઈએ; પણ
 તે તો દેખાય છે, માટે દેહથી આત્માને અભિન્ન માનનારાને મતે મરણ શી
 રીતે ઘટે ? નજ ઘટે. ૬૧

પ્રથમની અવસ્થાવાળા એટલે પહેલા હતા તેવા વાયુ અને તેજનો આ-
 ત્મામાં અભાવ થવાથી મરણ માનીએ છીએ, એમ જે કહેા, તો તે પણ નહીં
 ઘટે તે કહે છે—

મૂલાર્થ—આત્માને મરણ માનવાથી પરલોકનો અભાવ
 થશે. ૬૨

જે આત્માને મરણનો અંગીકાર કરશે તો પરલોકના અભાવનો પ્રસંગ
 થશે, કારણકે તેમ માનવાથી એટલે દેહથી અભિન્ન—જુદો નહીં એવો આત્મા

૧ જગતમાં એવું કહેવાય છે કે ‘અમુક આત્મા મૃત્યુ પામ્યો,’ જ્યારે આત્માને દેહરૂપ
 માનીએ તો એ મરણ શી રીતે સંભવે ? કારણકે દેહમાંથી કંઈ ગયું નથી.

તસ્ય સર્વવિશિષ્ટઃ પ્રમાણોપદ્વિજોપપન્નત્વેનાત્તીવૃત્તાત્ । પ્રમાણં ચેદં યો યોઽજિ-
જ્ઞાપઃ સ સોઽજિજ્ઞાપાતસપૂર્વકો દૃષ્ટઃ યથા યૌવનકાલ્લાજિજ્ઞાપો વાલ્લકાલ્લીનાજિ-
જ્ઞાપપૂર્વકઃ અજિજ્ઞાપથ વાલ્લસ્ય તદ્દહર્જાતસ્ય પ્રસારિત્વોચનસ્ય માનુઃ સ્તનો
નિજાલ્પતઃ સ્તન્યસ્પૃહાસ્પઃ યત્ત તદ્દજિજ્ઞાપાતરં તન્નિયમાદ્ર્યઞંતરજાવીતિ । ૬૩।

તથા દેહકૃતસ્યાત્મનાઽનુપજોગ ઇતિ ॥૬૩॥

एकातजेदे देहात्मनोरन्युपगते साख्येन, देहेन कृतस्य परेषा तामनतर्जन-
हिसनादिना देवतानमनस्तयनादिना चोपायेनोपात्तस्य शुभाशुभरूपस्य कर्मणः
आत्मना अनुपजोगः सुखदुःखानुभवद्वारेणवेदनमापद्यते । न हि कश्चिदन्यकृत

માનવાથી પછી કોઈ પણ પગલોકમા જનાર ગમે નહીં કેમકે દેહ તો અહીંજ
પડતો દેખાય છે અને દેહથી જુદા આત્માનો અગીકાર થતો નથી કદી કહે-
ગો કે પગલોક નથી, તો એ તમારે કહેવુંજ નહીં, કારણકે સર્વ વિશિષ્ટ પુ-
રોચ્ય પ્રમાણના બળનુ આલબન કરીને તે પગલોકનો અગીકાર કર્યો છે
તે પ્રમાણ આ પ્રમાણે છે જે જે અભિલાષ ઉત્પન્ન થાય છે, તે તે અભિલાષ
પ્રથમ ખીજ ઉત્પન્ન થયેલા અભિલાષપૂર્વક દેખાય છે જેમકે યૌવન અવ-
સ્થાનો અભિલાષ બાહ્યકાગમા થયેલા અભિલાષપૂર્વક છે, તે અભિલાષ એ-
વજ દિવસના જન્મેલા અને નેત્ર ઉધારી માતાના સ્તનને ભેતા એવા બાળકને
સ્તનપાન કરવાની નૃહાડપ છે, તે અભિલાષ પૂર્વ જન્મમા થયેલા અભિલાષ-
પૂર્વક છે—અર્થાત્ જે બાળકને અભિલાષ થાય છે, તે નિત્રે પૂર્વ ભવમા થયેલા
જે, તેથી પગલોક જે એ વાત નિહ થાય છે ૨

મૂલાર્થ—જે એકાંતે દેહ અને આત્માનો ભેદ અગીકાર કર-
વામા આવે તો દેહે કંઈલા કર્મનો આત્માને ઉપભોગ ન થવો
જોઈએ. ૬૩

ટીકાર્થ—"માખ્ય મત પ્રમાણે જે દેહ અને આત્માનો એકાંતે ભેદ
અગીકાર કરીએ તો દેહવડે કરેલા ખીજને તાડન, નર્મન, દિમા વગેરે અ-
નુભવ કર્મ અને દેવતાને નમન અને સ્તવન વિગેરે શુભ કર્મ જે ઉપાયવડે અ-
દા કરેલા છે, તે શુભાનુભવ કર્મનો આત્માએ કરીને ઉપભોગ નહીં થાય, અ-

શુચમશુચં વા વેદયિતુમર્હતિ । ૬૩ ।

તથા આત્મકૃતસ્ય દેહેનેતિ ॥ ૬૪ ॥

યદિ ચ દેહાદન્નિન્ન એવ આત્મેત્યચ્ચુપગમઃ તદા આત્મકૃતસ્ય કુશલાદકુશલાદ્વાન્નુષ્ઠાનાદાત્મસમુપાર્જિતસ્ય શુચસ્યાશુચસ્ય ચ કર્મણ ફહામુત્ર ચ દેહેન કર્ત્વાન્નુપજ્જોગઃ અવેદનં પ્રસજ્યતે । અન્યકૃતત્વાત્ । ૬૪ ।

યદિ નામૈવમાપદ્યતે તથાપિ કો દોષ ઇત્યાહ—

દૃષ્ટેષ્ટવાધેતિ ॥ ૬૫ ॥

ચાત્ સુખ દુઃખના અનુભવદ્વારા તેનું વેદન નહીં થાય, એટલે શુભાશુભ કર્મથી ઉત્પન્ન થયેલું જે સુખ દુઃખ તેને આત્મા નહીં ભોગવે, કેમકે બીજાએ કરેલા શુભ અશુભ કર્મને કારણ બીજા વેદવાને (ભોગવવાને) યોગ્ય નહીં થાય. ૬૩*

મૂલાર્થ—વળી આત્માએ કરેલા કર્મને દેહે કરી અવેદવાનો પ્રસંગ આવે. ૬૪

ટીકાર્થ—જો આત્મા દેહથી ભિન્નજ છે, એમ એકાંતે અંગીકાર કરવામાં આવે તો આત્માએ કરેલા કુશલ-અકુશલ એટલે શુભાશુભ અનુષ્ઠાન-કર્મનો આ લોક તથા પરલોકને વિષે દેહે કરી અનુપભોગ અવેદવાનો પ્રસંગ આવે—અર્થાત્ આત્માનું કરેલું કર્મ દેહ ન ભોગવે એમ થાય; કારણકે અન્ય જે આત્મા તેનું કરેલું કર્મ અન્ય જે દેહ તેને ભોગવવામાં નહીં આવે. ૬૪

અહીં પર મતવાદી કહે છે કે, જો એમ માનીએ તોપણ તેમાં શો દોષ છે ? તેનો ઉત્તર આપે છે—

મૂલાર્થ—જોયેલા અને શાસ્ત્રથી સિદ્ધ કરેલા એ બંનેને છુપાવા જેવું થાય. ૬૫

❁ વિશેષ ખુલાસો—આત્મા અને દેહ એકાંત બુદ્ધ માનીએ તો દેહનું કરેલું પાપ પુણ્ય આત્માને શી રીતે લાગે ? અને દેહનું કરેલું આત્મા સાક્ષાત્ ભોગવે છે. માટે જ્યાંસુધી કર્મ સહિત આત્મા છે તેમજ દેહમાં તે અહંબુદ્ધિએ રહેલો છે, ત્યાંસુધી સર્વથા બુદ્ધ કહેવાય નહીં, એ વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ બાજુનું. વળી તે શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં પણ બતાવેલું છે.

દૃષ્ટસ્ય સર્વલોકપ્રતીતસ્ય દેહકૃતસ્યાત્મના, આત્મકૃતસ્ય ચ દેહેન યઃ
સુખદુઃખાનુજવઃ તસ્ય, દૃષ્ટસ્ય ચ શાસ્ત્રસિદ્ધસ્ય વાધા અપદ્ભવઃ પ્રાપ્નોતિ ।
તથાહિ । દૃશ્યત ઇવાત્મા દેહકૃતાચૌર્યપારદાર્યાગ્રનાર્યકાર્યચારકાર્દાં ચિર શોક-
વિપાદાદીનિ દુઃખાનિ સમુપવ્રજમાનઃ, શરીર ચ તથાવિગમનઃસક્રોજાદાપન્ન-
જ્વરાદિજનિતવ્યથામનુજવતિ । ન ચ દૃષ્ટેષ્ટપદ્માપિતા યુક્તા સતા નાસ્તિકલ-
ક્ષણત્વાત્તસ્યાઃ । ૬૫ ।

इत्य सर्वथा नित्यमनित्य च, तथा देहादन्निवमज्जिन्नं चात्मानमंगीकृत्य
हिंसादीनामसत्त्वमापाद्योपसहरन्नाह—

अतोऽन्यथैतत्सिद्धिरिति तत्त्ववाद इति ॥ ६६ ॥

દીકાર્થ—એવેવો એટલે સર્વ લોકને પ્રત્યક્ષ બતાવેલો દેહે કહેલો સુખ દુઃખનો
અનુભવ આત્માને થાય છે અર્થાત્ દેહે કહેલા સુખ દુઃખને આત્મા ભોગવે
છે, અને આત્માએ કહેલા સુખ દુઃખને દેહ ભોગવે છે, એ મર્વ લોક દેખે
છે શાસ્ત્રસિદ્ધ એટલે શાસ્ત્રમા મિદ્ધ એવા ભ્રાક્ષાદિકના અનુદાનને બાધા
એટલે છુપાવવું થાય છે, તે આ પ્રમાણે—દેહે કહેલા ચોરી, વ્યભિચાર વિગેરે
અનાર્થ કામોથી ખદીખાના વગેરે ત્યજીને વિષે ધણું વખત રોક—ખેદ પ્રમુખ
દુઃખોનો અનુભવ કરતો એવો આત્મા પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, તેમ તેવી જાતના
મનના ક્ષોભથી પ્રાપ્ત થયેલા તાવ પ્રમુખ વ્યાધિઓથી ઉત્પન્ન થયેલી વ્યથાને
અનુભવે છે, એટલે તેવા વ્યાધિઓને અનુભવ કરતો દેહ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે,
મટિ મત્પૃથ્વોને દૃષ્ટ—જેવેલાને અને ઘટ—શાસ્ત્રનિદને છુપાવવા—ઓગવવા યુ-
ક્ત નથી કાગળ કે તેમ કરવું તે નાસ્તિકપણાનું લક્ષણ છે ૧ ૬૫

એવી રીતે આત્માને મર્વથાનિત્ય, અનિત્ય તથા મર્વથા દેહથી વિન્ન
અને મર્વથા દેહથી અલિન્ન માનવાથી તેને હિંસાદિકનો અમલવ થને, એમ
પ્રતિપાદન કરી અર્થાત્ એકાનવાદનું ખડન કરી તેને અધિકાર તેની સમાપ્તિ
કરે છે—

મૂલાર્થ—એ એકાતવાદથી બીજી રીતે આત્માને માનવાથી
હિંસાદિકની સિદ્ધિ થાય—એવો તત્ત્વવાદ છે. ૬૬

અતઃ એકાંતવાદાદન્યથા નિત્યાનિત્યાદિસ્વરૂપે આત્મનિ સમચ્ચુપગમ્યમાને
 એતત્સિદ્ધિઃ હિંસાદિસિદ્ધિઃ તત્સિદ્ધૌ ચ તન્નિવંધના વંધમોક્કસિદ્ધિઃ ઇતિ એષ
 તત્ત્વવાદઃ પ્રતિજ્ઞાયતે યોસ્તત્ત્વવાદિના પુરુષેણ વેદિતું ન પાર્યતે ઇતિ । ૬૬ ।

એવં તત્ત્વવાદે નિરૂપિતે કિં કાર્યમિત્યાહ—

પરિણામપરીક્ષેતિ ॥ ૬૭ ॥

પરિણામસ્ય તત્ત્વવાદવિષયજ્ઞાનશ્રદ્ધાનલ્પકણસ્ય પરીક્ષા એકાંતવાદારુચિસ્ત-
 વનવચનસંજ્ઞાપણાદિનોપાયેન નિર્ણયનં વિધેયં । ૬૭ ।

તતોઽપિ કિં કાર્યમિત્યાહ—

શુદ્ધે વંધજેદકથનમિતિ ॥ ૬૮ ॥

શુદ્ધે પરમાં શુદ્ધિમાગતે પરિણામે વંધજેદકથનં વંધજેદસ્ય મૂલપ્રકૃતિવંધરૂ-

ટીકાર્થ—એ એકાંતવાદથી બીજી રીતે કહેતાં નિત્યાનિત્યાદિ સ્વભાવ-
 વાળો આત્મા અંગીકાર કરવામાં આવે તો એ હિંસાદિકની સિદ્ધિ થાય છે,
 અને જ્યારે તેની સિદ્ધિ પ્રતિપાદિત થાય, એટલે આત્માને બંધ તથા મોક્ષની
 સિદ્ધિ થાય. અર્થાત્ જ્યારે જીવને હિંસાદિક લાગે એટલે બંધ તથા મોક્ષ
 સાચાં ઠરે છે. એજ તત્ત્વવાદ છે, એમ સમજાય છે. જે તત્ત્વવાદ અતત્ત્વવાદી
 પુરૂષથી બાણી શકતો નથી. ૬૬

એવી રીતે તત્ત્વવાદ નિરૂપણ કરતાં પછી શું કરવા યોગ્ય છે ? તે
 હવે કહે છે—

મૂલાર્થ—જેને તત્ત્વવાદ પ્રણમ્યો હોય, તેની પરીક્ષા કરવી; ૬૭

ટીકાર્થ—પરિણામ એટલે તત્ત્વવાદ સંબંધી જ્ઞાન તથા શ્રદ્ધા, તેની
 પરીક્ષા કરવી એટલે એકાંતવાદમાં અર્થ, અને તત્ત્વવાદની સ્તુતિના વચ-
 નનું ભાષણ વગેરે ઉપાયથી તેનો નિર્ણય કરવો, અર્થાત્ એ રીતે કરવાથી
 શ્રોતાના પરિણામની પરીક્ષા થાય છે. ૬૭

તે પછી શું કરવા યોગ્ય છે, તે કહે છે—

મૂલાર્થ—પરિણામ શુદ્ધ થતાં બંધભેદનું કથન કરવું. ૬૮ ।

ટીકાર્થ—પરિણામ જ્યારે શુદ્ધ થાય-ઉત્કૃષ્ટ શુદ્ધિને પામે, ત્યારે તેને બંધભેદનું

પસ્યાદૃષિપસ્ય ઉત્તરમકૃતિમધસ્વજ્ઞાવસ્ય ચ સમ્પન્નવતિપ્રમાણસ્ય કથનમજ્ઞાપન
કાર્યમ્ વધશતકાદિગ્રંથાનુસારેણેતિ । ૬૮ ।

તથા વરવોધિજ્ઞાનપ્રરૂપણેતિ ॥ ૬૯ ॥

વરસ્ય તીર્થકરણફલકારણતયા શેષવોધિજ્ઞાનેન્યોઽતિશાયિનો વો-
ધિજ્ઞાનસ્ય પ્રરૂપણા મજ્ઞાપના । અથવા વરસ્ય હવ્યવોધિજ્ઞાનવ્યતિરેકિણઃ
પારમાર્થિકસ્ય વોધિજ્ઞાનસ્ય પ્રરૂપણા હેતુતઃ સ્વરૂપતઃ ફલતત્ત્વેતિ । ૬૯ ।

તત્ર હેતુતસ્તાવદાહ—

તથાજ્ઞવ્યત્વાદિતોઽસાવિત્તિ ॥ ૭૦ ॥

જ્ઞવ્યત્વ નામ સિદ્ધિગમનયોગ્યત્વમનાદિપારિણામિકો જ્ઞાવઃ, આત્મસતત્ત્વ-

કથન કરવું, એટલે શ્રોતા જ્યારે શુદ્ધ પગિણામવાળો થાય, ત્યારે આઠ પ્ર-
કારનો મૂળ પ્રકૃતિબધરૂપ ભેદ તથા સત્તાણું પ્રકારનો ઉત્તર પ્રકૃતિબધનો
સ્વભાવ તેને જાણાવવો, એટલે બધ શતક વગેરે ગ્રંથોને અનુસારે તેની
આગળ તે વિષે કહેવું ૬૮

મૂલાર્થ—વળી શ્રેષ્ઠ એવા બોધિલાભની પ્રરૂપણા કરવી. ૬૯ ।

ટીકાર્થ—૧) એટલે તીર્થકરણ પ્રાપ્તિ વચારૂપ લક્ષણવાળા કળના કાણુપણા-
ને લઈને ખીજ સર્વ બોધિલાભથી અતિશય શ્રેષ્ઠ એવા બોધિલાભની પ્રરૂપણા-
મજ્ઞાપના કરવી, એટલે તીર્થકરણને ઉપાર્જવાના કાણુરૂપ એવા બોધિલા-
ભ—સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ સર્વ બોધિલાભથી શ્રેષ્ઠ છે એમ પ્રરૂપણા કરવી, અથ-
વા ૨) એટલે દ્રવ્ય બોધિલાભ—સમ્યક્ત્વથી જુદા એવા પારમાર્થિક બોધિલા-
ભ એટલે ભાવ્ય સમ્યક્ત્વની પ્રરૂપણા હેતુથી, સ્વરૂપથી અને કળથી કરવી ૬૯

હેતુવડે ૧) બોધિલાભની પ્રરૂપણા કેવી રીતે કરવી ? તે પ્રથમ કહે છે

મૂલાર્થ—તેવા પ્રકારના ભવ્યત્વાદિકથી એ સમકિતની ।
પ્રાપ્તિ થાય છે. ૭૦

ટીકાર્થ—ભવ્યત્વ—ભવ્યપણું એટલે સિદ્ધિમાજવાની યોગ્યતા—અનાદિકાળ-

૧ કર્મ બાધવાની મૂળ પ્રકૃતિ આઠ કર્મરૂપ છે અને ઉત્તર પ્રકૃતિ સત્તાણું પ્રકારની છે
તે કિન્તાર કર્મમય માથી બાધી એવી

મેવ, તથાજવ્યત્વં તુ જવ્યત્વમેવ કાલાદિજેદનાત્મનાં વીજસિદ્ધિજાવાશ્માનારૂપ-
તામાપન્નં આદિશબ્દાત્કાલનિયતિકર્મપુરુષપરિગ્રહઃ તત્ર કાલો વિશિષ્ટપુદ્ગલપરા-
વર્તોત્સર્પિણ્યાદિઃ તથાજવ્યત્વસ્ય ફલદાનાન્નિમુખ્યકારી વસંતાદિવચ્નસ્પતિવિ-
શેષસ્ય । કાલસદ્ભાવેઽપિ ન્યૂનાધિક્યપોહેન નિયતકાર્યકારિણી નિયતિઃ । અપચી-
યમાનસંક્રેશં નાનાશુજ્જાશયસંવેદનહેતુઃ કુશલાનુબંધિકર્મ સમુચિતપુણ્યસંજારો મ-
હાકલ્યાણાશયઃ પ્રધાનપરિજ્ઞાનવાન્ પ્રસૂચ્યમાણાર્થપરિજ્ઞાનકુશલઃ પુરુષઃ । તત-

નો પરિણમી રહેલો ભાવ. તે ભવ્યપણું આત્માનું સતત્ત્વ એટલે આત્માનું મૂળત-
ત્વ છે. વળી ભવ્યપણું કાળાદિકના ભેદે કરી આત્માની જે બીજસિદ્ધિ તેના બાવથી
નાના પ્રકારને પામેલું એવું ભવ્યપણું, તેજ તથાભવ્યપણું છે, એટલે કહે-
વાનું તાત્પર્ય એ છે કે, તથાભવ્યપણું એકરૂપે નથી હોતું, પણ કાળાદિ
ભેદે કરીને તેના અનેક ભેદ થાય છે. આદિ શબ્દથી કાળ, નિયતિ,
કર્મ અને પુરુષ-એમનું પરિગ્રહણ કરવું. વિશિષ્ટ એટલે સૂક્ષ્મ એવો પુદ્ગ-
લપરાવર્ત જેમાં રહેલ છે એવા ઉત્સર્પિણી વિગેરે તે કાળ કહેવાય છે. તે
કાળજેમ વનસ્પતિવિશેષને વસંતાદિક (ઋતુ) કાળક્રમ દેવાને સન્મુખ-
કારી થાય છે, તેમ તથાભવ્યપણાને તેના ક્રમનું દાન આપવાને તે સન્મુખ
કરનાર છે, એટલે ઉત્સર્પિણી વગેરે કાળ ભવ્યપણાને મોક્ષે જવારૂપ ક્રમ
આપવાને સમર્થ કરે છે, એટલે ભવ્યપણું હોય પણ મોક્ષ જવાનો કાળ ન
આવ્યો હોય, તો મોક્ષે જઈ શકાતું નથી, માટે મોક્ષે જવાનો અધ્યવસાય
કરાવનાર કાળ તેનું કારણ છે. કાળ છતાં પણ ન્યૂનાધિક્યને દૂર કરીને નિશ્ચિત
કાર્યને કરનારી નિયતિ કહેવાય છે. એટલે કાળ બરાબર આવ્યો હોય,
પણ જે ભાવી ભાવ ન હોય તો તે કાર્ય બનતું નથી, માટે તેમાં નિયતિની
જરૂર છે. જેનાથી ક્લેશ નાશ પામે છે અને જે નાના પ્રકારના શુભ આશય-
ને અનુભવવાનું કારણરૂપ છે, તે કુશલાનુબંધી એટલે પુણ્યાનુબંધી કર્મ
કહેવાય છે. નિયતિ હોય, કાળ હોય તોપણ પુણ્યકર્મનો ઉદય થયા વિના
સદ્ગતિએ જવાય નહીં, માટે તેમાં પુણ્યકર્મની જરૂર છે.

જેણે પુણ્યનો સમૂહ એકઠો કરેલો છે, જેનો આશય મોટો કલ્યાણકારી
છે, જેનામાં પ્રધાન જ્ઞાન છે અને પ્રરૂપેલા અર્થને જાણવામાં જે કુશળ છે, તે
(મોક્ષાધિકારી) પુરુષ કહેવાય છે, એટલે સારાં કર્મનો અધિકારી પુરુષ હો-

સ્થાનવ્યત્પદાદૌ યેષાં તે તથા તેજ્યઃ અસૌ વરવોધિજ્ઞાનઃ પ્રાપ્તુરસ્તિ । સ્વરૂપ
ચ જીવાદિપદાર્થશ્રદ્ધાનમસ્ય । ૭૦ ।

અથ ફક્તત્વેનમેવાહ—

ગ્રંથિન્નેદે નાત્યંતસંક્રેશ ઇતિ ॥ ૭૧ ॥

इह ग्रंथिरिव ग्रंथिः दृढो रागद्वेषपरिणामः तस्य ग्रथेः नेदे अपूर्वकरणव-
जसूच्या विदारणे सति द्वाब्धशुद्धतत्त्वश्रद्धानसामर्थ्याभात्यंतं न प्राग्वतिनि-
बिन्नतया संक्रेशो रागद्वेषपरिणामः प्रवर्तते । न हि द्वाब्धवेधपरिणामो मणिः कथ-
चिन्मत्तापूरितरभ्रोऽपि प्रागवस्था प्रतिप्रयत इति । ७१ ।

एतदपि कुत इत्याह—

न न्यूयस्तदंधनमिति ॥ ७२ ॥

વો જોઈએ કાળ, નિયતિ અને કર્મ—એ ત્રણે અધિકારી પુરૂષમાજ ઉપયો-
ગી થાય છે, તેથી તે તથાભવ્યત્વ છે આદિ જમને તે તથાભવ્યત્વાદિ કહે
વાય, તે વડી એટલે કાળ, નિયતિ, કર્મ અને ભવ્યપણુ પામવાથી પુરૂષને
શ્રેષ્ઠ સમ્યક્ત્વનો લાભ થાય છે જીવાદિ પદાર્થ ઉપર શ્રદ્ધા કરવી, એ સ-
મ્યક્ત્વ પામવાનું વ્યવસ્થ છે ૭૦

હવે કશી વા બોધિલાભને કહે છે—

મૂલાર્થ—અ યિનો ભેદ શવાધી અતિશય સ કલેશયતો નથી. ૭૧

ટીકાર્થ—અહીં અયિ—ગાઠના જેવો હોવાથી અયિ કહેવાય છે, એટલે
દૃઢ એવો જે ગગદ્વેષનો પગિલામ તે અયિ, તેને ભેદવાથી એટલે અપૂર્વ કણ-
રૂપી વજની સોયવડે વિદારણુ કરવાથી પ્રાપ્ત થયેલ શુદ્ધ તત્ત્વની શ્રદ્ધાના
સામર્થ્યવડે પૂર્વની જમ અતિશય આકરો ગગદ્વેષનો પગિલામ ન હોય જેમ
વિધાએલો મણિ કાઢ પ્રકારે તેનું છિદ્ર મયથી પૂગએલું હોય તોપણુ તે
પૂર્વની અવસ્થાને પામતો નથી—એટલે પ્રથમના જેવો છિદ્ર ગદિત થતો
નથી ૭૧

કદી વાદી કહે છે, એ તમે સાચી કહો એ : તેનો ઉત્તર આપે છે—

મૂલાર્થ—કદીથી તે અયિનું બંધન થતું નથી, એ હેતુ માટે. ૭૨

યતો ન જૂયઃ પુનરપિ તસ્ય ગ્રંથેર્વધનં નિષ્પાદનં જેદે સતિ સંપદ્યતે ઇતિ ।
 કિમુક્તં જવતિ । યાવતી ગ્રંથિજેદકોઢે સર્વકર્મણામાયુર્વર્જાનાં સ્થિતિરંતઃસાગરો-
 પમકોટાકોટિદ્વક્ષણાઽવશિષ્યતિ । તાવન્પ્રમાણમેવાસૌ સમ્યગુપદ્વચસમ્યગ્દર્શનો
 જીવઃ કથંચિત્ સમ્યક્ત્વાપગમાત્તીત્રાયામપિ તથાવિદ્યસંકેશપ્રાપ્તૌ વધ્નાતિ ન પુન-
 સ્તં વંધેનાતિક્રામતીતિ । ૭૨ ।

તથા અસત્યપાયે ન દુર્ગતિરિતિ ॥ ૭૩ ॥

અસત્યવિદ્યમાને અપાયે વિનાશે સમ્યગ્દર્શનસ્ય પરિગુપ્તજવ્યત્વપરિપાક-
 સામર્થ્યાન્મતિજેદાદિકારણાનવાપ્તૌ, ન નૈવ દુર્ગતિઃ કુદૈવત્વકુમાનુપત્વતિર્યક્ત્વ-

ટીકાર્થ—જેથી કરીને અંથિભેદ થતાં તે અંથિનું બંધન થતું નથી. એથી શું કહ્યું છે, અંથિભેદને અવસરે જેટલી આયુઃકર્મ મિવાય પાકીના સાત કર્મની દેશે જાણા એક ઢોટા ઢોટી સાગરોપમની સ્થિતિ રહે છે—અર્થાત્ જ્ઞાનાવરણીય કર્મની ત્રીશ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાંથી આગણત્રી-શની ખપાવે અને દેશે જાણા એક ઢોટાઢોટી સાગરોપમની સ્થિતિ રાખે છે. એ રીતે જણે સારી રીતે સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરેલું છે એવો જીવ કોઈ પ્રકારે સમ્ય-ક્ત્વનો નાશ થવાથી—મિથ્યાત્વભાવને પામવાથી તીવ્ર એવી પણ તેવા કલેશની પ્રાપ્તિ છતાં પણ તેટલા પ્રમાણના કર્મનો બંધ કરે છે, એટલે પૂર્વે સમકિત પા-મવાને અવસરે જેટલી સ્થિતિ રાખી છે, તેટલોજ નવીન કર્મબંધ કરે છે. પરંતુ તે પ્રમાણને બંધવડે ઉલ્લંઘન કરતો નથી—અર્થાત્ તે બંધના કરતાં અધિક બંધ કરતો નથી. ૭૨

મૂલાર્થ—વળી અપાય ન થતાં દુર્ગતિ ન થાય. ૭૩ ।

ટીકાર્થ—સમકિત દર્શનનો વિનાશ ન થતાં એટલે મિથ્યાત્વભાવને ન પામતાં શુદ્ધ ભવ્યપણાના પરિપાકના સામર્થ્યથી એટલે સમસ્ત પ્રકારે શુ-દ્ધ એવા ભવ્યપણાના સમર્થપણા થકી મતિભેદ વગેરે કારણની પ્રાપ્તિ ન થતાં અર્થાત્ બુદ્ધિને ભેદ કરનાર કારણ ન પ્રાપ્ત થતાં કુદૈવપણું, કુમાનુષપણું, તિર્યચપણું અને નારકીપણાની પ્રાપ્તિરૂપ દુર્ગતિ ન થાય, પરંતુ તેને કુદૈવ-પણું અને સુમાનુષપણું તે બેજ થાય, આ વાત પૂર્વ આયુષ બાંધ્યું હોય,

નારક્ત્વપ્રાપ્તિઃ સપદ્યતે કિંતુ સુદેવત્વસુમાનુષન્વે एव स्याताम्, अन्यत्र पूर्ववच्छाद्य-
क्तेन्य इति । ७३ ।

तथा विशुद्धेश्चारित्रमिति ॥ ७४ ॥

विशुद्धेः परिशुद्धनिःशक्तित्वादिदर्शनाचारवारिपूरमङ्गाद्वितशंकादिप-
क्तया प्ररुर्षमाप्तिद्वद्वायाः सम्यग्दर्शनसत्कायाः सकाशात्किमित्याहु—चारित्रं
सर्वावयवयोगपरिहारनिर्वययोगसमाचाररूप सपद्यते । शुद्धसम्यक्त्वस्यैव चारि-
त्ररूपत्वात् ।

तथाचाचारसૂत्रम्—

“ जं मोहति पासहा त सपति पासहा ।

ज समति पासहा तं मोहति पासहति ॥ १ ॥

[તે વિના જાણવી એટલે પ્રથમ જેને દુર્ગતિનું આયુધ બવામ્ ગયું છે, તેને
મુક્તિને, જેમણે આયુધ બાધ્યું ન હોય તે આત્રીને જાણવી ૭૩

મૂલાર્થ—તેવી ગતે સમકિતની વિશુદ્ધિથી ચારિત્રની પ્રાપ્તિ
થાય છે. ૭૪

ટીકાર્થ—વિશુદ્ધિ એટલે શુદ્ધ એવા નિ શક્તિપણા વિગેરે આઠ દર્શ-
નાયાન, તે રૂપ જળના પૃથ્વી ધોયેલા શ કાદિક કાદવને લીધે ઉત્કર્ષની પ્રાપ્તિ-
રૂપ જેનું લક્ષણ છે, એવી અભ્યગ્ મ બધી પશ્ચિશુદ્ધિથી સર્વ આવયવ યોગનો
પશ્ચિદાગ અને નિગ્વધ—નિર્દોષ યોગનો આચાર—આચરણરૂપ ચારિત્ર પ્રાપ્ત
થાય છે, એટલે સમકિતની શુદ્ધિથી ચારિત્ર પ્રગટ થાય છે, કાગલકે શુદ્ધ
અભ્યક્ત્વજ ચારિત્રરૂપ છે

તેને મઠિ આચારગ મત્રમા કહેણુ છે—

“ જે આ મુનિપણને જુવો, તેજ આ અભ્યગ્જ્ઞાન અવવા નિશ્ચય મ-
મકિતને જુવો, અને જે આ સમ્યગ્જ્ઞાનને જુવો તે મુનિપણને જુવો ” ક-
હેવાનો આશય એવો છે કે, જે સમકિતભાવ છે તે મુનિભાવ છે, અને જે
મુનિભાવ છે તે સમકિતભાવ છે, કાગલકે જ્ઞાનનું પ્રજા વિતતિ છે અને સમ-
કિતથી ચારિત્રને પ્રગટ ક્રવાપણુ છે. અહી કાગલને વિષે કાર્યનો ઉપચાર
કરી કહ્યું છે ૭૬

જાવનાતો રાગાદિક્ષય इति ॥ ૭૫ ॥

જાવ્યંતે મુમુક્ષુઃ નિરંતરમેતા इति જાવનાઃ તાશ્ચાનિત્યત્વાશર-
ણાદયો દ્વાદશ । યથોક્તમ્—

“ જાવયિતવ્યમનિત્ય^૧ત્વમશર^૨ણત્વં તથા^૩કતાન્ય^૪ત્વે ।

અશુચિ^૫ત્વં^૬ સંસારઃ કર્માશ્ર^૭વસંવર^૮વિધિશ્ચ ॥ ૧ ॥

નિર્જ^૯રણદ્વોકવિ^{૧૦}સ્તરધર્મસ્વાખ્યાતતત્ત્વચિંતા^{૧૧}શ્ચ ।

વોધેઃ સુહ^{૧૨}ર્લેજત્વં ચ જાવના દ્વાદશ વિશુદ્ધાઃ ॥ ૨ ॥

તાન્યો રાગાદિક્ષયઃ રાગદ્રેષમોહમદ્વમ્ભયઃ સંજાયતે । સમ્યક્ચિકિત્સાયા
દ્વ વાતપિત્તાદિરોગાપગમઃ પ્રચંરુપવનાદ્યા યથા મેધમંરુદ્ધવિષટ્નં રાગાદિપ્રતિપક્ષ-
જૂતત્વાદજાવનાનામિતિ । ૭૫ ।

મૂલાર્થ—ભાવનાથી રાગાદિકનો ક્ષય થાય છે. ૭૫

ટીકાર્થ—મુમુક્ષુ પુરૂષો નિરંતર જન્મનો અભ્યાસ કરે, તે ભાવના ક-
હેવાય છે. તે અનિત્યત્વ ભાવના, અશરણુ ભાવના ઇત્યાદિ બાર પ્રકારની
છે. તેને માટે કહ્યું છે કે—

સંસારના સર્વ પદાર્થોનું અનિત્ય ચિંતવવું, તે પહેલી અનિત્ય ભાવના,
‘મરણાદિકના ભય પ્રાપ્ત થયે સતે કોઈ બીજું શરણુ કરવા યોગ્ય નથી’ ઇત્યાદિ
જે ચિંતવવું, તે બીજી અશરણુ ભાવના, જીવ એકલો જન્મ મરણ પામે છે
તેમજ એકલો કર્મ ઉપાર્જન કરે છે અને એકલો ભોગવે છે એ ત્રીજી એક-
ત્વ ભાવના, ચોથી અન્યત્વ^૧ ભાવના, પાંચમી અશુચિ ભાવના, છઠી સંસા-
ર ભાવના, સાતમી આશ્રવ ભાવના, આઠમી સંવર ભાવના, નવમી નિર્જ^૯રા
ભાવના, દશમી લોકવિસ્તર ભાવના, અગીયારમી ધર્મસાધક ભાવના અને
બારમી બોધિદુર્લભ ભાવના. એ બાર શુદ્ધ ભાવના કહેવાય છે.

તે ભાવનાઓથી રાગાદિક એટલે રાગ, દ્રેષ, મોહરૂપ મળતો ક્ષય—પ્રલય
થાય છે. જેમ ઉત્તમ પ્રકારની ચિકિત્સાથી વાતપિત્તાદિ રોગનો નાશ થાય
અને પ્રચંડ પવનથી જેમ મેધમંડળનો નાશ થાય તેમ ભાવનાથી રાગા-
દિકનો નાશ થાય છે. કારણકે ભાવનાઓ રાગાદિકની પ્રતિપક્ષરૂપ છે—શ-
ત્રુરૂપ છે. ૭૫

તતોઽપિ કિમિત્યાહ—

તજ્ઞાવેઽપવર્ગ ઇતિ ॥ ૭૬ ॥

તમ્ય રાગાદિક્વયસ્ય જાવે સકલ્લોભાલોકવિલોકનશક્તિનોઃ કેવલજ્ઞાન-
દર્શનયોઃ લગ્નૌ સત્યા નિસ્તીર્ણજવાર્ણવસ્ય સતો જંતોરપવર્ગ ઉક્તનિરુક્ત ઉદ્જ-
વતીતિ । ૭૬ ।

કિંચક્ષણ ઇત્યાહ—

સ આત્યંતિકો હુ.સ્વવિગમ ઇતિ ॥ ૭૭ ॥

સોઽપવર્ગઃ અત્યત સકલ્લહુઃસ્વશક્તિનિર્મૂલનેન જવતીતિ આત્યંતિકો
હુઃસ્વવિગમઃ સર્વશરીરમાનસાશર્મચિરહઃ સર્વજીવલોકાસાધારણાનંદાનુજવથેતિ ૭૭
ઇત્ય દેશનાવિધિં પ્રપંચોપસંહરન્નાહ—

ગગાદિકનો નાશ થના હુ થાય છે : તે કહે છે—

મૂલાર્થ—તે રાગાદિકનો ક્ષય થતાં મોક્ષ થાય છે. ૭૬

તે ગગાદિ ક્ષયનો ભાવ થતાં એટલે સર્વ લોકલોકને જોવામા ઉપયોગી
એવા કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનની પ્રાપ્તિ થતા આ સ સારસ્વ સમુદ્રને તરી
જનાગ પ્રાણીને મોક્ષ ઉત્પન્ન થાય છે જે મોક્ષનુ સ્વરૂપ હ્રમણા કહેવામા
આવેલુ છે ૭૬

તે મોક્ષનુ હુ વક્ષણ છે : તે કહે છે—

મૂલાર્થ—અત્ય તપણે સર્વ હુ.ખનો નાશ થવો તે મોક્ષ ક-
હેવાય છે. ૭૭

તે અપવર્ગ—મોક્ષ અત્ય ત (સમગ્ર) મર્વ હુ ખોની શક્તિનુ
નિર્મૂલન કરવાથી થાય છે અત્ય ત હુ ખનો નાશ એટલે સર્વ શરીર તથા
મન મબધી હુ ખનો વિગદ, તેમજ સર્વ જીવલોકના આનંદ જેવો નથી મળે
અમાધાગલુ આનંદના અનુભવરૂપ છે એટલે સિદ્ધ જીવનો અને મયાગી
જીવનો મગ્ધો આનંદ ન હોય મળે અમાધાગલ આનંદ નિદ્વનોજ કહે-
વાય છે ૭૭

એવી રીતે દેશનાવિધિનો વિગ્ના કઈ હવે તેનો ઉપનહા કગતા
કહે છે—

एवं संवेगकृद्धर्म आख्येयो मुनिना परः ।

यथाबोधं हि शुश्रूषोर्चावितेन महात्मना ॥ ७८ ॥

एवमुक्तन्यायेन संवेगकृत् संवेगकारी देशनार्हप्राणिनः संवेगवद्ग्राह्यं चेदम्—

शास्त्रिनीवृत्तम् ।

“ તથ્યે ધર્મે ધ્વસ્તહિસાપ્રવંધે

દેવે રાગદ્વેષમોહાદિમુક્તે ।

સાર્થો સર્વગ્રંથસંદર્જદ્વીને

સંવેગોઽસૌ નિશ્ચલો યોઽનુરાગઃ ” ॥ ૧ ॥

ધર્મ ઉક્તવદ્ગ્રાણ આખ્યેયઃ પ્રજ્ઞાપનીયો મુનિના ગીતાર્થેન સાધુના અન્ય-
સ્ય ધર્મમુપદેષ્ટુમનધિકારિત્વાત્ । યથોક્તં નિશીધે—

“ સંસારદુઃસ્થમહાણો વિવોહ્ણો જીવિયપુંરુરીયાણં ।

ધમ્મો જિણપન્નત્તો પકપ્પજણ્ણ કહેયન્ત્વો ” ॥ ૧ ॥

એ પ્રકારે ધર્મની વાસનાથી ભાવિત એવા મહાત્મા મુનિએ સાંભળવાની ઇચ્છાવાળા એવા પુરૂષને સંવેગને કરનારો તે શ્રેષ્ઠ ધર્મ તે યોતાના બોધ પ્ર-
માણે નિશ્ચે કહેવો. ૭૮

ટીકાર્થ—એવી રીતે એટલે કહેલા ન્યાયથી સંવેગને કરનારો એવો ધર્મ
તે, દેશનાને યોગ્ય એવા પ્રાણી પ્રત્યે કહેવો. તે સંવેગનું લક્ષણ આ પ્રમાણે છે—

“ હિસાદિકના પ્રબંધને નાશ કરનારા એવા સત્ય ધર્મને વિષે રાગ, દ્વેષ
તથા મોહાદિકથી મુક્ત અદાર દોષ રહિત એવા દેવને વિષે, અને સર્વ ગ્રંથ
સંદર્ભ એટલે દ્રવ્ય તથા ભાવ એ બંને પ્રકારના પરિગ્રહથી રહિત એવા સાધુને
વિષે જે નિશ્ચળ અનુરાગ કરવો તે સંવેગ કહેવાય છે.” ૧

જેનું લક્ષણ આગળ કહેવામાં આવ્યું છે, એવા ધર્મને મુનિ એટલે
ગીતાર્થ સાધુએ કહેવા યોગ્ય છે; કારણકે સાધુ સિવાય બીજાને ધર્મનો
ઉપદેશ કરવાનો અધિકાર નથી. તેને માટે નિશીથ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

“ સંસારના દુઃખને નાશ કરનારો, ભવિજનરૂપી પુંડરીક—કમળને વિ-
કસ્વર કરનારો—પ્રતિબોધ કરનારો અને શ્રી જિનભગવંતે પ્રરૂપેલા ધર્મ નિશી-
થાધ્યયનને ભણેલા એવા મુનિએ કહેવા યોગ્ય છે. ” ૧

પ્રકલ્પયતિના ઇતિ અધીતનિશીથાધ્યયનેતિ । પરઃ શ્રોતીર્થાતરીયધર્મા
તિશાયિતયા પ્રકૃષ્ટઃ । કથમાલ્લેય ઇત્યાહ । યથાવોધે હીતિ યથાવગોધમેવ । અ-
નવવોધે ધર્માર્યાનસ્પોન્માર્ગદેશનારૂપત્વેન પ્રત્યુતાનર્થસંજ્ઞવાત્ । પઞ્ચિત ચ—ન
તંધેનાધઃ સમાકૃષ્યમાણઃ સમ્યગ્વાન પ્રતિપત્યત ઇતિ । કીદૃશસ્ય સત ઇત્યાહ ।
શુશ્રૂષોઃ શ્રોતુમુપસ્થિતસ્ય । કીદૃશેન મુનિનેત્યાહ । જ્ઞાવિતેન આર્યાયમાનધ-
ર્મપ્રતિવદ્વાસનાવાસિતેન જ્ઞાવાદ્જ્ઞાવપ્રમૃતિરિતિ વચનાત્ જ્ઞાવિતાર્યાનસ્ય શ્રો-
તુઃ તથાવિધશ્ચ્છાનાદિનિયંનત્વાત્ । પુનરપિ કીદૃશેનેત્યાહ—મહાત્મના તદનુ-
ગ્રહૈકપરાયણતયા મહાન્ પ્રજ્ઞસ્ય આત્મા યસ્ય સઃ તેનેત્યાહ । ૭૭ ।

મૂળમાં જે પ્રકલ્પયતિ શબ્દ કહેલો છે, તેનો અર્થ ‘નિશીથાધ્યયનને
ભણેલો’ એવો થાય છે

તે ધર્મપર એટલે ખાકીના અન્ય મતિઓના ધર્મને ઉલ્લેખન કરીને ઉ-
ત્કૃષ્ટ છે ‘તે ધર્મ કેવી રીતે કહેવા યોગ્ય છે?’ તે કહે છે—પોતાના યોધ
પ્રમાણે કાગણુંકે જે ધર્માધ્યાનનો યવાર્થ યોધ ન હોય તો ઉન્માર્ગ-વિપ-
રીત માર્ગની પ્રજ્ઞપણા થવાથી ઉલટો અનર્થ યવાનો સભવ છે તે ઉપર કહ્યું
છે કે, “આધળા માણસે દોરેલો આધળો પુરૂષ સાગ માર્ગને પ્રાપ્ત કરી શક-
તો નથી” હવે કેવા માણસને ધર્મ કહેવો? તે કહે છે—જે માણસ ધર્મ
સાભળવાની ઇચ્છાથી આવેલો હોય, તેને ધર્મ કહેવો યોગ્ય છે તે ધર્મ કેવા
મુનિએ કહેવો જોઈએ? તે જ કહે છે—કહેવા મોડેલા ધર્મને વિષે ખ-
પાએલી વાસનાથી જે મુનિનું હૃદય વાસિત થયેલું હોય, તેવા મુનિએ ધર્મ કહેવો
જોઈએ કાગણુંકે ‘ભાવમાથી ભાવની ઉત્પત્તિ થાય છે’ એવું શાસ્ત્રનું વ-
ચન છે વળી ગીતાર્થનું કહેલું આધ્યાન ઓતા પુરૂષને તેવા શ્રદ્ધા વગેરે
ગુણોનું કાગણુંકે થાય છે કહેવાનો આશય એવો છે કે પ્રથમ પોતાને
સાભળવાની ઇચ્છાજપ ભાવ થાય, પછી ગીતાર્થ ગુરૂની પાસે આવી વીતગ-
ગનો ધર્મ સાભળવાની રૂચિ થતા, તે સાસળી હૃદયમાં શ્રદ્ધાદિક ભાવ પ્રગટ
થાય છે વળી તે કેવા મુનિએ કહેવો જોઈએ? ઓતા પુરૂષોનો અનુગ્રહ કરવા-
માજ માત્ર તત્પર હોવાથી જેનો મહાન્—પ્રજ્ઞસવા યોગ્ય આત્મા છે, તેવા
મુનિએ ધર્મ કહેવો ૭૮

ધર્માભ્યાનેઽપિ યદિ તથાવિધર્મકર્મદોષાનાવબોધઃ શ્રોતુસ્ત્પચતે તદા કિં ફલં
ધર્માભ્યાનમિત્યાહ—

અવોધેઽપિ ફલં પ્રોક્તં શ્રોતૃણાં મુનિસત્તમૈઃ ।

કથકસ્ય વિધાનેન નિયમાચ્છુષ્ચેતસઃ ॥ ૭૯ ॥

અવોધેઽપિ અનવગમેઽપિ સમ્યગ્ધર્મસ્ય ફલં ક્લિષ્ટકર્મનિર્જરાલક્ષણં પ્રોક્તં ।
કેષામનવવોધે ઇત્યાહ । શ્રોતૃણાં શ્રાવકાણાં કેરુક્તમિત્યાહ । મુનિસત્તમર્નગવદ્ધિ-
રર્હદ્ધિઃ કથકસ્ય ધર્મદેશકસ્ય સાધોર્વિધાનેન વાલ્લમધ્યમચુષ્કિવુધરૂપશ્રોતૃજનાપે-
ક્ષાલક્ષણેન નિયમાદવચ્યતયા કીદૃશસ્ય કથકસ્યેત્યાહ—શુષ્કચેતસઃ પરાતુગ્રહપ્ર-
વૃત્તિપરિણામસ્યેતિ । ૭૯ ।

આહ પ્રકારાંતરેણાપિ દેશનાફલસ્ય સંજ્ઞાબ્યમાનત્વાદલ્લમિહૈવ યત્નેનેત્યાશંક્યાહ—

ધર્મ કહેતાં પણ એ શ્રોતાને તેવી જાતના કોઈ કર્મના દોષથી બોધ ન
થાય તો પછી ધર્મ કહેવાનું શું પ્રશ્ન છે ? એ શંકાનો ઉત્તર કહે છે—

મૂલાર્થ—શ્રોતા પુરૂષોને બોધ ઉત્પન્ન ન થાય તોપણ શુદ્ધ
ચિત્તવાળો ધર્મનો વક્તા એ વિધિ સહિત ધર્મદેશનારૂપ ક્રિયા
કરે છે, તો તેને નિશ્ચયે જ્ઞ થાય છે, એમ મોટા મુનિઓએ ક-
હેલું છે. ૭૯

ટીકાર્થ—શ્રોતા પુરૂષોને સમ્યગ્ધર્મનો—યથાર્થ શુદ્ધ ધર્મનો બોધ ન
થાય તોપણ ધર્મદેશનાના કરનાર સાધુને ક્લિષ્ટ કર્મની નિર્જારરૂપ જ્ઞ પ્રાપ્ત
થાય એમ અર્હત ભગવાનોએ કહેલું છે. કોને યથાર્થ બોધ ન હોય ? તે શ્રોતા
એટલે શ્રાવકોને. એ પ્રશ્ન કોણે કહેલું છે ? મુનિઓમાં ઉત્તમ એવા અર્હત ભગ-
વંતોએ. ધર્મદેશના કરનાર કેવો છે ? તે સાધુ છે. તે વિધાન એટલે બાળક, મ-
ધ્યમ બુદ્ધિવાળા અને બુધ—પંડિત એવા શ્રોતા પુરૂષની અપેક્ષા લક્ષણરૂપ
વિધાને કરીને. એ નિયમ એટલે અવશ્યપણે. તે ધર્મ ઉપદેશક કેવો છે ? શુદ્ધ
હૃદયવાળો એટલે બીજનો ઉપકાર કરવાના પરિણામવાળો. તેને જરૂર પ્રશ્ન
થાય છે. ૭૯

અહીં વાદી શંકા કરે કે, જ્યારે બીજ પ્રકારે પણ દેશનાનું જ્ઞ સં-

નોપકારો જગત્યસ્મિસ્તાદ્દશો વિદ્યતે કચિત્ ।

યાદૃશી દુઃસ્વવિચ્છેદાદેહિનાં ધર્મદેશના ॥ ૫૦ ॥

ન નૌપકારોઽનુગ્રહો જગતિ જુવને અસ્મિન્નુપદ્વજ્યમાને તાદૃશો વિદ્યતે સમસ્તિ, કચિત્કાલે હોને વા યાદૃશી યાદ્ગરૂપા દુઃસ્વવિચ્છેદાત્ શારીરમાનસ-
દુઃસ્વાપનયનાત્ દેહિના દેશનાર્હાણા ધર્મદેશનેતિ ધર્મદેશનાજનિતો માર્ગશ્રદ્ધાના-
દિર્ગુણઃ તસ્ય નિઃશેષકૈશલેશાકલ્પકમોદાકોષ મત્યવ્યકારણત્વાદિતિ । ૫૦ ।

इति श्रीमुनिचञ्चूरिविरचिताया धर्मविंदुवर्चा

देशनाविधिर्नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ ५ ॥

બવે છે તો પછી એ પ્રકારનો બોધ કરવામા ચત્ત કરવાની શી જરૂર છે તેના ઉત્તરમા કહે છે—

મૂલાર્થ—પ્રાણીઓને દુઃખનો વિચ્છેદ કરવાથી ધર્મદેશના જેવો ઉપકાર કરે છે, તેવો બીજો ઉપકાર આ જગતમા નથી. ૮૦

દેશનાને ચોચ એવા પ્રાણીઓને આ દેખાતાજગતને વિષે કાઠ કાળ અથવા ક્ષેત્રમા શરીર તથા મનના દુખનો નાશ કરવાથી જેવી ધર્મદેશના ઉપકારી છે તેવો બીજો કાઈ ઉપકારી નથી કાળુ કે ધર્મદેશનાથી ઉત્પન્ન થયેલ માર્ગની ત્રણ વગેરે ગુણ છે કે જે ગુણ અર્થ કલેશના ક્ષેશ ભાગરૂપી કલકથી ગદ્ગત એવા મોક્ષને ખેંચી લાવવામા સકળ કાળરૂપ છે, એટલે ધર્મદેશના નાભજવાથી માર્ગપર ત્રણ વાય જે અને તેથી મોક્ષ મળે છે ૮૦

અર્થાત્ વક્તા પુરૂષે ધર્મદેશના કરવામા આવ્ય નહીં, અને ધર્મના ખપી પુરૂષે ધર્મદેશના નાભજવામા આવ્ય નહીં, કાળુ કે તેનાથી હેય-ઉપાદેયની ખબર પડે છે, તેથી અર્થ ક્રિયાવત્તી ધર્મદેશનાનું સાભજવું તે મોટી ક્રિયા છે મટિ હતે ચોગે અને છતી સક્તિએ ધર્મદેશના નાભજવામા પ્રમાદ ન કરવો એ ઉપદેશ છે

શ્રી મુનિસુદરસુરિએ જ્યેષ્ઠીધર્મબિંદુ ગ્રંથની વૃત્તિને વિષે દેશનાવિધિ નામે બીજો અધ્યાય સમાપ્ત થયો

તૃતીયઃ અધ્યાયઃ

વ્યાખ્યાતો દ્વિતીયોઽધ્યાયઃ । અથ તૃતીય આરજ્યનેતસ્ય ચેદમાદિમૂત્રમ્—
સદ્ધર્મશ્રવણાદેવં નરો વિગતકલ્મષઃ । જ્ઞાતતત્ત્વો મહાસત્ત્વઃ
પરં સંવેગમાગતઃ ॥ ૧ ॥ ઇતિ

સદ્ધર્મશ્રવણાત્ પારમાર્થિકધર્માર્કર્ણનાત્ એવમુક્તરીત્યા નરઃ શ્રોતા પુમાન્
વિગતકલ્મષઃ વ્યાવૃત્તતત્ત્વપ્રતિપત્તિવાધકમિથ્યાત્વમોહાદિમાલિન્યઃ સન્નત એવ
જ્ઞાતતત્ત્વઃ કરકમલ્લતલ્લકલ્લિતનિસ્તલ્લસ્યૂદ્ધામલ્લમુક્તાફલ્લવચ્છાલ્લલ્લોચનલ્લેનાલ્લો-

અધ્યાય ત્રીજો

જા અધ્યાયની વ્યાખ્યા કહી અને ત્રીજા અધ્યાયનો આરંભ
કરે છે—તેનું આ પહેલું સૂત્ર છે.

મૂલાર્થ—એ પ્રમાણે સદ્ધર્મના શ્રવણથી જેનું પાપ ગયેલું
છે અને જેણે તત્ત્વને જાણેલું છે; અને જે મોટા પરાક્રમવાળો છે,
એવો શ્રોતા પુરૂષ ઉત્કૃષ્ટ સંવેગને પામેલો જે તે. ૧

ટીકાર્થ—સદ્ધર્મના શ્રવણથી એટલે પારમાર્થિક—સત્ય ધર્મના સાંભળ-
વાથી. એવી રીતે ઉપર કહેલી રીતિએ શ્રોતા પુરૂષ પાપરહિત એટલે તત્ત્વની
પ્રાપ્તિને બાધ કરનાર મિથ્યાત્વ મોહાદિકની મલિનતાથી રહિત, તેથી કરીને
જ્ઞાતતત્ત્વ એટલે હસ્તરૂપી કમલના તલીયામાં રહેલ ગોળ મોટા મોતીની
જેમ સર્વ ભ્રાદિ વસ્તુવાદને શાસ્ત્રરૂપી નેત્રના બલથી જેણે અવલોકન કરે-

કિતસકલજીવાદિસ્તુરાદ. તથા મહાચ્છુદ્ધશ્રદ્ધાનોન્મીલનેન પ્રશસ્ય સત્ત્વ પરાક્રમો
યસ્ય સ તથા । પર પ્રકૃષ્ટ સ્વેગમુક્તલક્ષણમાગતોઽવતીર્ણઃ સન્નિર્કિંકરોતીત્યાહ । ૧ ।

ધર્મોપાદેયતા જ્ઞાત્વા સંજાતેચ્છોઽત્ર જાવત ।

દૃઢં સ્વશક્તિમાલ્ભોચ્ય ગ્રહણે સંપ્રવર્તતે ॥ ૨ ॥

ધર્મોપાદેયતા “ એક એવુ સુહૃદ્ધર્મો મૃતમપ્યનુયાતિ યઃ । શરીરેણ સમં
નાશં સર્વમપ્યનુ ગચ્છતિ, ” इत्यादिउचनान् धर्मोपादेयता જ્ઞાત્વા અવગમ્ય સંજા-
તેચ્છઃ હવ્યચિકીર્ણપરિણામઃ અત્ર ધર્મે દૃઢમતિસૂક્ષ્માત્મજેન સ્વશક્તિ સ્વસામર્થ્ય-
માલ્ભોચ્ય વિમુક્તય ગ્રહણે પ્રત્યમાણયોગવદનાદિશુશ્ચિવિધિના પ્રતિપત્તાવસ્થેન
ધર્મસ્ય સંપ્રવર્તતે સમ્યક્પ્રવૃત્તિમાયતે । અદૃઢાલ્ભોચને હિ અપચાશક્તિર્મગ્રહણપટર્તા
જગસજ્જવેન પ્રત્યુતાનર્થજાવ ઇતિ દૃઢગ્રહણ કૃતમિતિ । ૨ ।

હ છે એવો, વલી મોટી તુલ્ય જ્ઞાના ઉદયથી પ્રગ સા ક્રવા યોગ્ય છે પગકમ
જેતુ, તેમ વળી ઉત્કૃષ્ટ એવો નવેગ કે જેતુ લક્ષણ કહેવામા આવેલુ છે તેને
પ્રાપ્ત થયેલો એવો શ્રોતા પુરુષ તુ કહે છે । તે કહે છે. ૧

મૂલાર્થ—‘ધર્મ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે’ એમ જાણીને એ
ધર્મને વિષે ભાવથી જેની ઈચ્છા થયેલ છે એવો તે પુરુષ પો-
તાની શક્તિનો દૃઢ વિચાર કરીને ધર્મને ગ્રહણ કરવાને વિષે
પ્રવર્તે છે. ૨

ટીકાર્થ—‘ધર્મ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે’ એમ જાણીને એટલે “આજગત્મા
ધર્મજ એક ખગે મુદ્દત્ છે કે જે મનવાની પાશ્વજી જીવની જોડે જાય છે ધ-
ર્મ નિવાય ખીનુ ખધુ જગીની માયે નાગ પાખી જાય છે ” इत्यादि वच-
નોથી ધર્મ એજ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે એવો ભાવ જાણીને જેને ઈચ્છા પ્રાપ્ત
યમ છે, એટલે જેને ધર્મ કરવાની ઈચ્છાના ચિન્તામ ઉપન્યા છે એવો પુરુષ
એ ધર્મને વિષે દૃઢ ગીતે એટલે અતિ મુશ્મયપો કડી પોનાના સામર્થ્યનો
વિચાર કરી એ ધર્મને માગી ગીતે ગ્રહણ કરવામા પ્રવર્તે છે એટલે આગળ
કહેવામા આવેને એવા યોગ તથા વદન વગેરેની ગુદ્ધિરૂપ વિવિધ કરીને એ
ધર્મને માગી ગીતે અગીકાર કરવામા પ્રવૃત્તિ કરે છે જે દૃઢ ગીતે વિચાર ન
કરવામા આવે અને પોતાની શક્તિનુ ઉપધન કરી ધર્મને ગ્રહણ કરવાની પ્ર-
વૃત્તિ કરવામા આવે તો ધર્મનો ભગ થવા મળવ છે અને તેથી કરીને ઉચ્છેદ
અનર્થ વાય છે, મટિ અર્ધા દૃઢ મજ્જતુ ગ્રહણ કરેતુ છે ૨

નતુ કિમર્થમસ્યૈવ ધર્મગ્રહણપ્રવૃત્તિર્જાણ્યતે इत्याह—

योग્યો હ્યેવંવિધઃ પ્રોક્તો જિનૈઃ પરહિતોદ્યતૈઃ ।

ફલસાધનજ્ઞાત્રેન નાતોઽન્યઃ પરમાર્થતઃ ॥ ૩ ॥

યોગ્યોઽહોં જન્ય इति योऽर्थः हिर्यस्मादेवंविधः सद्धर्मश्रवणादिन्यादिग्रं-
થોક્તવિશેષણયુક્તઃ પુમાન્ ધર્મપ્રતિપત્તેઃ પ્રોક્તઃ કેન્સ્તિયાહ, જિનૈર્હદ્ધિઃ પરહિતો-
દ્યતૈઃ સકલ્લજીવલોકકુશલાધ્યાનધનઃ । કેનં કારણેનેત્યાહ । ફલસાધનજ્ઞાત્રેન યો-
ગ્યસ્યૈવ ધર્મગ્રહણફલં પ્રતિ સાધકજ્ઞાત્રોપપત્તેઃ । વ્યતિરેકમાહ । ન નૈવ અતઃ ધર્મ-
ગ્રહીતુઃ અન્યઃ પૂર્વશ્લોકઘ્યોક્તવિશેષણવિકલ્પઃ પરમાર્થતઃ તત્ત્વવૃત્ત્યા યોગ્ય
इति ३

इति सद्धर्मग्रहणार्ह उक्तः । सांप्रतं तत्प्रदानविधि-
मनुवर्णयिष्याम इति ॥ ४ ॥

અહીં દોઝ શંકા કરે છે, 'પૂર્વે કહેલા પુરૂષનીજ ધર્મને અહણ કરવામાં સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ થાય એમ કહ્યું, તેનું શું કારણ ? તે શંકાનો ઉત્તર આપે છે—

મૂલાર્થ—ખીજના હિતમાં ઉદયમવંત એવા જિનેશ્વરોએ ઈળ સાધનના ભાવથી એવા પુરૂષનેજ યોગ્ય કહ્યો છે, તે સિવાયના ખીજ પુરૂષને પરમાર્થપણે યોગ્ય પુરૂષ કહ્યો નથી. ૩

ટીકાર્થ—યોગ્ય અર્હ અર્થાત્ ભવ્ય એવો એટલે સદ્ધર્મ સાંભળવાથી ધત્યાદિ અંથમાં કહેલા વિશેષણોવડે યુક્ત એવો પુરૂષ ધર્મને અહણ કરવામાં યોગ્ય કહેલો છે, તે દાણે કહેલો છે ? ખીજના હિતમાં તત્પર એવા અને સર્વ જીવલોકના કલ્યાણને સ્થાપન કરવારૂપ ધનવાળા શ્રી અરિહંત પ્રભુએ કહેલો છે. તે કયા કારણથી કહેલ છે, તે કહે છે. ઈળ સાધનના ભાવથી એટલે યોગ્ય પુરૂષનેજ ધર્મના અહણના ધૂળ પ્રત્યે સાધકભાવ ધટે છે. હવે વ્યતિરેક કહે છે—આ ધર્મને અહણ કરનારા પુરૂષથી ખીજે એટલે પ્રથમના બે શ્લોકમાં કહેલા વિશેષણોથી રહિત એવો પુરૂષ પરમાર્થથી એટલે તત્ત્વવૃત્તિથી યોગ્ય નથી. ૩

મૂલાર્થ—એવી રીતે સદ્ધર્મને અહણ કરવાને યોગ્ય એવો પુરૂષ કહેલો છે. હવે તે ધર્મને આપવાના વિધિનું વર્ણન કરીશું. ૪

एतत्तुगममेव । ४ ।

નનુ યર્મઃ સ્વચિત્તપરિશુદ્ધચીનઃ તત્ક્રિમસ્પૈવ ગ્રહણેનેત્યાશક્યાહ—

धर्मग्रहणं हि सत्प्रतिपत्तिमष्टिमलजावकारणमिति ॥ ५ ॥

ધર્મગ્રહણમુક્તલ્લઘ્નણં હિર્યસ્માત્ સત્પ્રતિપત્તિમત્ દૃઢશક્તિપર્યાલ્લોચનાદિના શુદ્ધાન્તુપગમત્ક્રિમિત્યાહ । વિમલજાવકારણં સ્વલ્પલ્પસાધનાવચપરિણામ-
નિમિત્ત સપત્રતે ઇત્યેયમસ્ય ગ્રહણવિધિર્મસ્તુમુપક્રમ્યતે ઇતિ । ૫ ।

તદેવ કથ સપત્રતે ઇત્યાહ—

तच्च प्रायो जिनवचनतो विधिनेति ॥ ६ ॥

એનો અર્થ મુગમજ છે, તેથી ટીકા આપી નથી

અહીં ૧ કા કહે છે કે, ધર્મ પોતાના ચિત્તની શુદ્ધિને આધીન છે, તો
પછી તેને ગ્રહણ કરવાનું નુ છે : એટલે ધર્મ પોતાના ચિત્તની શુદ્ધિથી થાય
છે, તો પછી તે ધર્મને વિધિથી ગ્રહણ કરવાની શી જરૂર છે : એ ૧ કાના ઉ-
ત્તરમાં કહે છે—

મૂલાર્થ—ધર્મનું ગ્રહણ સારી પ્રતિપત્તિવાળું હોવાથી નિર્મ-
ળ ભાવનું કારણ છે. ૫

ટીકાર્થ—નુ લક્ષણ પ્રથમ કહેવામાં આવેલું છે, એવું ધર્મનું ગ્ર-
હણ સત્પ્રતિપત્તિવાળું એટલે પોતાની દૃઢ શક્તિનો વિચાર કર્યો ઇત્યાદિક-
વડે નુક્ક અગીકારવાળું છે, કેમકે તે વિમલ ભાવનું કારણ છે એટલે પોતાના
પ્રણના ઉત્કૃષ્ટ આવનના સપ્રણ (માયા) પરિણામનું કારણ છે, એટલે જો
ધર્મને પોતાની દૃઢ શક્તિ વગેરેનો વિચાર કરી ગ્રહણ કરેલો હોય તો તેનું
ઉત્કૃષ્ટ કળ મળ્યા વિના ગ્રહેતું નથી એમ ધારીને એ ધર્મને ગ્રહણ કરવાના
વિધિને કહેવાનો ઉપદ્રમ કરીએ છીએ ૫

તે ધર્મનું ગ્રહણ શી રીતે થાય ? તે કહે છે—

મૂલાર્થ—તે ધર્મનું ગ્રહણ પ્રાયે કરીને જિન પરમાત્માના વ-
ચનથી વિધિવડે થાય છે. ૬

તત્ત્વ તત્પુનઃ સત્પ્રતિપત્તિમર્મગ્રહણં પ્રાયો વાહુલ્યેન મરુદેવ્યાદૌ ક્વચિદ-
ન્યથાપિ સંજવાત્ જિનવચનતો વીતરાગરાષ્ટાંતાત્ યો વિધિર્વિદ્યમાણઃ તેન સંપ-
દ્યતેતિ । ૬ ।

एवं सति यत्संजायते तदाह—

इति प्रदानफलवत्तेति ॥ ७ ॥

इत्येवं सत्પ્રતિપત્તિમતો વિધિના ધર્મગ્રહણસ્ય વિમલજ્ઞાવનિવંધનતાયાં સ-
ત્યાં પ્રદાનસ્ય વિતરણસ્ય ધર્મગોચરસ્ય ગુરુણા ક્રિયમાણસ્ય શિષ્યાય ફલવત્તા
શિષ્યાનુગ્રહરૂપફલયુક્તત્વમુપપદ્યતે । અન્યથોપરવસુંધરાવીજવપનમિવ નિષ્ફલ-
મેવ સ્યાદિતિ । ૭ ।

પ્રાગવિશેષતો ધર્મો ગ્રાહ્યતયોક્તઃ તત્ત્વ ચ પ્રાયોઽન્યસ્તશ્રાવકધર્મો યતિધર્મયો-
ગ્યો જવતીતિ ગૃહસ્થધર્મગ્રહણવિધિમેવાદૌ વિજ્ઞાણિષુરિદમાહ—

ટીકાર્થ—તે એટલે સત્પ્રતિપત્તિવાળું ધર્મનું ગ્રહણ પ્રાયે કરીને જિન-
વચનથી એટલે વીતરાગના સિદ્ધાંતથી જે વિધિ આગળ કહેવામાં આવશે, તે
વિધિથી સંપાદન થાય છે. અહીં ‘પ્રાયે કરીને’ એ શબ્દના ગ્રહણથી મહાદેવી^૧
માતા વગેરેની જેમ કોઈવાર જુદી રીતે પણ ધર્મનું ગ્રહણ થવાનો સંભવ છે
એમ જણાવ્યું છે. ૬

એ પ્રકારે કરવાથી જે થાય છે તે કહે છે—

મૂલાર્થ—એ પ્રકારે ધર્મનું દાન સફળ થાય છે. ૭

ટીકાર્થ—એ પ્રકારે એટલે સત્પ્રતિપત્તિવાળા ધર્મનું વિધિવડે ગ્રહણ કરતાં તેથી
વિમલ ભાવનું કારણ હોવાથી ગુરૂએ શિષ્યને કરેલ ધર્મ સંબંધી દાનની પ્ર-
લવત્તા એટલે શિષ્યના અનુગ્રહરૂપ (ઉપકાર કરવારૂપ) પ્રજાથી યુક્તપણું
ધટે છે. અર્થાત્ વિધિ સહિત શિષ્યને ધર્મ સમજાવી તેનો ઉપકાર કરવો એજ
ધર્મનું ફળ છે. જે અન્યથા—બીજી રીતે વિધિ રહિત અયોગ્યને ધર્મ આપે
તો ખારી જમીનમાં વાવેલા બીજની જેમ તે નિષ્પ્રજન થાય છે. ૭

પ્રથમ^૨ વિશેષપણે ધર્મને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય કહેલો છે, તેમાં પ્રાયે કરીને
જેણે શ્રાવકધર્મ (ગૃહસ્થધર્મ)નો અભ્યાસ કર્યો હોય, (શ્રાવકનો ધર્મ
જેણે પાળ્યો હોય) તેવો પુરૂષ યતિધર્મને માટે યોગ્ય થાય છે, તેથી પ્રથમ
ગૃહસ્થધર્મને ગ્રહણ કરવાનો વિધિ જણાવાની ઇચ્છાએ કહે છે—

સતિ સમ્યગ્દર્શને ન્યાય્યમણુવ્રતાદીનાં ગ્રહણ નાન્ય-
થેતિ ॥ ૬ ॥

સતિ વિગ્રમાને સમ્યગ્દર્શને સમ્યક્ત્વદ્વક્ષણે ન્યાય્ય ઉપપન્ન આણુવ્રતાદીના
આણુવ્રતગુણવ્રતશિક્ષાવ્રતાના ગ્રહણ અન્યુપગમઃ ન નૈવ । અન્યથા સમ્યગ્દર્શને
અસતિ નિષ્ફલત્વપ્રસંગાત્ । યથોક્ત—

“ સસ્યાનીવોપરે ક્ષેત્રે નિક્ષિપ્તાનિ કદાચન ।

ન વ્રતાનિ પ્રરોહંતિ જીવે મિથ્યાત્વવાસિતે ॥ ૧ ॥

સયમા નિયમાઃ સર્વે નાડયતેઽનેન પાવનાઃ ।

ક્ષયકાલાનન્નેનેવ પાદપાઃ ફલ્લજ્ઞાક્ષિનઃ ॥ ૨ ॥

સમ્યગ્દર્શનમેવ યથાસ્યાત્તથાહ—

જિનવચનશ્રવણાદે. કર્મક્ષયોપશમાદિતઃ સમ્યગ્દર્શ-

મૂલાર્થ—સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત થતા અણુવ્રત વગેરેનુ ગ્રહણ
કરવું વટિત (ન્યાય) છે, પણ અન્યથા નહીં. ૮

ટીકાર્થ—સમ્યગ્દર્શન એટલે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થતા અણુવ્રત વગેરેનુ
એટલે પાંચ અણુવ્રત, ત્રણ ગુણુવ્રત અને ચાર શિક્ષાવ્રતનુ ગ્રહણ કરવું ધ-
ટિત છે અન્યથા એટલે જો સમ્યગ્દર્શન—સમક્ષિત ન પ્રાપ્ત થયું હોય તો
તે અણુવ્રત વગેરેનુ ગ્રહણ ન કરવું, કારણકે તેને નિષ્પ્રજ્ઞપણાનો પ્રસંગ આવે
અર્થાત્ સમક્ષિત વગર ગ્રહણ કરેલા અણુવ્રતાદિ નિષ્પ્રજ્ઞ થાય છે તેને માટે
કહેલું છે કે—

“ જમ ખાગી જમીનના ક્ષેત્રમા નાખેલા ખીન કદિ પણ ઉગતા નથી,
તેમ મિલ્યાત્વથી વાસિત થયેલા જીવની અદ્વ આરોપિત કરેલા વ્રતો ઉગતા
નથી—ઉદય થતા નથી એટલે કર્મ ક્ષય કરવાનું નિમિત્ત થતા નથી ૧

પ્રવચકાળના અશિવડે જમ પ્રજાવાળા વૃક્ષો નાશ પામે છે, તેમ એ મિ-
લ્યાત્વવડે પવિત્ર એવા સર્વ મયમો અને નિયમો નાશ પામે છે ૨-૮

જેવી ગીતે સમ્યગ્દર્શન વાય, તેવી ગીતે કહે છે—

મૂલાર્થ—જિનવચનના શ્રવણાદિકથી અને કર્મના ક્ષયોપશ-

નમિત્તિ ॥ એ ॥

જિનવચનશ્રવણં પ્રતીતિરૂપમેવ આદિશબ્દાત્તથાજવ્યત્વપરિપાકાપાદિત-
જીવત્રીર્યવિશેષલક્ષણો નિસર્ગો ગૃહ્યતે । તતો જિનવચનશ્રવણાદેઃ સકાશાત્ યઃ
કર્મક્રયોપશમાદિઃ કર્મણઃ જ્ઞાનાવરણદર્શનાવરણમિથ્યાત્વમોહાદેઃ ક્રયોપશમોપશ-
મક્રયલક્ષણો ગુણઃ તસ્માત્ સમ્યગ્દર્શનં તત્ત્વશ્રદ્ધાનલક્ષણં વિપર્યયવ્યાવૃત્તિકારિ
અસદ્જિનિવેશશૂન્યં શુષ્કવસ્તુપ્રજ્ઞાપનાનુગતં નિવૃત્તતીવ્રસંક્રેશં ઉત્કૃષ્ટબંધાજ્ઞાવ-
કૃત્ શુનાત્મપરિણામરૂપં સમુજ્જૃન્નતે । કર્મક્રયાદિરૂપં ચેત્યમવસેયં—

“ સ્ત્રીણો નિવ્વાયહુઝ્ઞાસણો વ્વ,
ઝારપિહિય વ્વ ઝવસંતા ।
દરવિજ્ઞાયવિહામિય,
જલ્લણોવમ્મા સ્વઝોવસમા ॥ ૧ ॥

વિવાદિત્તિ ઇતિ ઇતસ્તતો વિપ્રકીર્ણં ઇતિ । એ ।

મ વગેરેથી સમ્યગ્દર્શન થાય છે. ૯

ટીકાર્થ—જિનવચનનું શ્રવણ પ્રતીતિરૂપજ છે, એટલે જિનવચન-
ને શ્રદ્ધાથી સાંભળવું. આદિ શબ્દથી તે પ્રકારના ભવ્યપણાના પરિપાકાદિ-
કથી ઉત્પન્ન થયેલ જીવનું એક જાતનું વીર્ય—શક્તિ તેરૂપ સ્વભાવનું
અહણ કરવું, તે જિનવચનના શ્રવણ વગેરે કરવાથી કર્મ એટલે જ્ઞાનાવરણીય,
દર્શનાવરણીય, અને મિથ્યાત્વ મોહાદિ કર્મનો ક્ષયોપશમ, ઉપશમ અને ક્ષયરૂપ
જે શુણ તેનાથી સમ્યગ્દર્શન ઉદય પામે છે. જે સમ્યગ્દર્શન છે તે તત્ત્વ ઉપર
શ્રદ્ધા રાખવારૂપ વિપર્યાસ—વિપરીતપણાને નાશ કરનાર, ખોટા કદાચહથી ર-
હિત, શુદ્ધ વસ્તુને જાણાવનાર, તીવ્ર ક્લેશથી વર્જિત, ઉત્કૃષ્ટ એવા બંધના અ-
ભાવને કરનાર અને આત્માના શુભ પરિણામરૂપ છે. (અહીં નિસર્ગ અને
અધિગમ બંને ભેદ બતાવ્યા છે.) કર્મના ક્ષય વગેરેનું સ્વરૂપ શાસ્ત્રમાં આ
પ્રમાણે કહેલું છે—

“ ક્ષાયિકભાવ યુગ્ગાઘ ગયેલા અગ્નિના જેવો છે, ઉપશમ ભાવ
રાખોડીથી ઢંકાઈ ગયેલા અગ્નિના જેવો છે, અને ક્ષયોપશમ ભાવ તે થોડા
યુગ્ગાએલા અને થોડા આમ તેમ વેરાઈ ગયેલા અગ્નિના જેવો છે. ૧-૯

કોટશમિત્યાહ—

પ્રશમસવેગનિર્વેદાનુકપાસ્તિત્વ્યાજિવ્યક્તિવ્રજ્ઞાણં ત-
દિતિ ॥ ૧૦ ॥

પ્રશમઃ સ્વચારત એવ ક્રોધાદિહૂરકપાયવિષવિકારકટુફણાવસોકનેન વા
તન્નિરોધઃ । સવેગો નિર્વાણાજિદ્વાપઃ । નિર્વેદો જ્ઞાપુષ્પેજન । અનુકપા હ્રઃસ્થિ-
તસત્ત્વવિષયા કૃપા । આસ્તિત્વ્ય તદેવ સત્ય નિઃશક યજ્ઞિર્નઃ પ્રતેદિતમિતિ પ્રતિપ-
ત્તિવ્રજ્ઞાણ તતઃ પ્રશમસવેગનિર્વેદાનુકપાસ્તિત્વ્યાનાપજિવ્યક્તિસ્મીઢનં વ્રજ્ઞાણં સ્વ-
રૂપસત્તારવાપક યસ્ય તત્તથા તદિતિ સમ્યગ્દર્શનમ્ । ૧૦ ।

એવ સમ્યગ્દર્શનશુદ્ધાં યદ્ ગુરુણા વિધેય તદાહ—

ઉત્તમધર્મપ્રતિપત્યસહિષ્ણોસ્તત્કથનપૂર્વમુપસ્થિતસ્ય

તે સમ્યગ્દર્શન કવુ છે ? તે કહે છે—

મૂલાર્થ—પ્રશમ, સવેગ, નિર્વેદ, અનુકપા અને આસ્તિત્વ્ય
તેણે કરીને પ્રગટ થવાડપ છે લક્ષણ જેનુ તે સમ્યગ્દર્શન છે. ૧૦

ટીકાર્થ—અભાવથીજ ક્રોધાદિ હૂર કપાયડપ જે વિષ તેના વિકારના
કટુ ડળને જેવાથી તે ક્રોધાદિકનો નિગ્રહ કરવો તે પ્રશમ કહેવાય છે નિર્વા-
ણ—મોક્ષની અભિલાષા તે સવેગ કહેવાય છે આ મનાગ્થી ઉદ્વેગ પામવો
એ નિર્વેદ કહેવાય છે હુ ખી પ્રાણી ઉપર દ્રવ્યવા તેમજ ભાવથી દયા કરી
તે અનુકપા કહેવાય છે, અને જે જિનભગવાને કર્યુ તેજ સત્ય છે, એ નિ-
શઠ સત્ય છે એમ અગીકાર કરવુ, તે આસ્તિત્વ્ય કહેવાય છે તે પ્રશમ,
સવેગ, નિર્વેદ, અનુકપા અને આસ્તિત્વ્યની સ્પષ્ટતાડપ લક્ષણ એટલે સ્વ-
ડપની મત્તાને જણાવવાડપ લક્ષણ છે જેનુ તે સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે ૧૦

એવી રીતે સમ્યગ્દર્શનની શુદ્ધિ યથા પછી શુદ્ધિ જે કર્યા યોગ્ય હોય
તે કહે છે—

મૂલાર્થ—ઉત્તમધર્મ—યતિધર્મને ગ્રહણ કરવાને અસમર્થ
અને પોતાની પાસે આવેલા એવા પુરૂષને તે અણુતત્ત્વા સ્વરૂપને

વિધિનાણુવ્રતાદિદાનમિતિ ॥ ૧૧ ॥

ઇહ જવ્યસ્ય જવજીરોર્ધર્મગ્રહણોદ્યમમવર્તવમાનસ્ય ગુરુણા પ્રથમં ક્રમામાર્દ-
વાદિર્યતિધર્મઃ સપ્રપંચમુપવર્ણ્ય પ્રદાતુમુપસ્થાપનીયઃ તસ્યેવ સર્વકર્મરોગવિરેચકત્વા-
દ્યદા વાસાવદ્યાપિ ત્રિપયમુખપિપાસાદિજિરુત્તમસ્ય ક્રમામાર્દવાદેર્યતિધર્મસ્ય પ્રતિ-
પત્તિઃ અચ્યુપગમઃ તસ્યામસહિષ્ણુઃ અક્લમઃ તદા તસ્ય તત્કથનપૂર્વે સ્વરૂપજેદા-
દિજિસ્તેષામાણુવ્રતાદીનાં કથનં પ્રકાશનં પૂર્વે પ્રથમં યત્ર તત્તથા ક્રિયાવિશેષણમે-
તત્ । ઉપસ્થિતસ્ય ગૃહીતુમચ્યુદ્યતસ્ય કિમિત્યાહ । વિધિના વદ્યમાણેનાણુવ્રતા-
દિદાનં કર્તવ્યમિતિ । ૧૧ ।

અન્યથા પ્રદાને દોષમાહ—

સહિષ્ણોઃ પ્રયોગેઽતરાય ઇતિ ॥ ૧૨ ॥

સહિષ્ણોઃ ઉત્તમધર્મપ્રતિપત્તિસમર્થસ્ય પ્રયોગે આણુવ્રતાદિપ્રદાનવ્યાપારણે

સમજાવી વિધિવડે તે અણુવ્રત વગેરેનું દાન^૧ કરવું ૧૧

ટીકાર્થ—અહીં સંસારથી ભય પામેલા અને ધર્મને ગ્રહણ કરવાના ઉદ્યમનું અ-
વલંબન કરતા એવા ભવ્ય પ્રાણીની આગળ પ્રથમ ગુરૂએ ક્ષમા—ક્રોધમળતા
વગેરે યતિધર્મનું સવિસ્તર વર્ણન કરી બતાવી પછી તેને તે યતિધર્મ આ-
પવાને યોગ્ય કરવો, કારણકે તે યતિધર્મજ સર્વ કર્મરૂપી રોગને નાશ કરનારો
છે. જ્યારે એ પ્રાણી હજી પણ વિપયમુખની તૃષ્ણા વગેરેને લઈને ઉત્તમ
એવા તે ક્ષમા, માર્દવતા વગેરે યતિધર્મને અંગીકાર કરવાને બે સમર્થ ન
હોય, તો તે પુરૂષને તે આણુવ્રત વગેરેના સ્વરૂપ તથા ભેદાદિકને પ્રકાશ કરવા-
પૂર્વક (એ ક્રિયાવિશેષણ છે) તેને ગ્રહણ કરવાને પાસે આવેલા તે પુરૂષને
શું કરવું ? તે કહે છે—તેને વિધિ કે જે આગળ કહેવામાં આવશે, તે વડે તે
આણુવ્રત વગેરેનું દાન કરવું. ૧૧

પૂર્વે કહ્યાથી બીજી રીતે આપવાથી દોષ થાય છે, તે કહે છે—

મૂલાર્થ—સમર્થને અણુવ્રતાદિ આપવાનો પ્રયોગ કરવાથી
યતિધર્મમાં અંતરાય કર્યો એમ જાણવું. ૧૨

ટીકાર્થ—સહિષ્ણુ એટલે ઉત્તમ ધર્મ—યતિધર્મને અંગીકાર કરવાને
સમર્થ એવા પુરૂષને આણુવ્રતાદિક આપવાનો વ્યાપાર કરવાથી આરિવધર્મને

અતરાયઃ ચારિત્રમતિપતેઃ કૃતો ગુરુણા જવતિ । સ ચ જવાતેરે આત્મનથારિત્કુ-
ર્લજત્વનિમિત્તમિતિ ॥ ૧૨ ॥

અર્થોપચયમાહ—

અનુમતિશ્ચેતરત્રેતિ ॥ ૧૩ ॥

અનુમતિઃ અનુજ્ઞાદોષઃ ચકારો દ્રૂપણાત્મસમુચ્ચે । દ્વિતરત્ર આણુવ્રતાદિમ
તિપત્તૌ પ્રત્યાલ્યાતસાવગ્રાણાત્ યોજ્યઃ અપ્રત્યાલ્યાતઃસાવગ્રાણઃ તત્રાપયતે । ત-
થા ચ યાવજીવ સર્વથા સામ્યપરિહારમતિજ્ઞાયા મનાન્ માલિન્ય સ્યાદિતિ તત્ક
થનપૂર્વકમિત્યુક્તમ્ ॥ ૧૩ ॥

અગીકાં કંવાનો અતગય ગુરુએ કહેલો થાય છે તે અતગય આવતા ભ-
વને વિષે તે અતગયના કંવાને આગ્રિના કુર્લભપણાતુ નિમિત્ત થાય છે
અર્થાત્ જ જને યોગ્ય હોય, તે તેને આપવું, એટલે જ મુનિધર્મને યોગ્ય
હોય તેને મુનિધર્મ, અને શ્રાવકધર્મને યોગ્ય હોય તેને શ્રાવકધર્મ આપવો
પણ તેમા ફેરફાર કરવાથી અતગય ઈર્ષ બધાય છે ૧૨

અહીં તે ઉપર જહેલ બાબતને વિરોધપણે કહે છે

મૂલાર્થ—શ્રાવક ધર્મને વિષે રહેલા સાવધ અશની અનુ-
મોદના કરવાનો દોષ આવે. ૧૩

અનુમતિ એટલે અનુજ્ઞા દોષ મૂળમા એ ગળ્લ મુકયો છે, તે બીજા
દ્રૂપણના મમુગ્ય અર્થમા છે ઈતર એટલે નાનુના વ્રતથી જુદા શ્રાવકના
આણુવ્રત વિગેરે અગીકાં કંવાથી અનુમોદના દોષ આવે છે જેમ કે, પ-
ચ્ચખાણુ કહેલો એવો જ માવરનો અશ, એટલે દેરાથી માવરનો પરિહાર
કર્યો છે અને તે વિના નહીં પરચખાણુ કહેલો એવો જ માવરનો અશ, એ
ટલે દેગ થકી સાવરનો ત્યાગ ન કરેલો તેને વિષે, અનુમોદનારૂપ દોષ ઉત્પ-
ન્ન થાય છે વળી શ્રાવકને વ્રત હિચગવનાન મુનિને યાવજીવિત (જવજીવ
સુધી) નર્વ પ્રકારે માવર બ્યાપાગની પ્રતિજ્ઞા—નિયમનું ગાઢક મયિનપાકુ
થાય છે એ કાગણીજ તત્કલન પૂર્વક જનિ એમ કહેવામા આવ્યું છે એ-
ટલે મુનિનો ધર્મ પ્રથમ કહેતા તે અગીકાં કંવાને તે મમર્થ ન હોયતો તે-
ને શ્રાવક ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવી પછી શ્રાવકના વ્રત આપવા ૧૩

અર્થેતદવ્યતિરેકે દોષમાહ—

અકથન ઇત્યાફલ્લ આજ્ઞાજંગ ઇતિ ॥ ૧૪ ॥

યદિ ઇત્તમધર્મપ્રતિપત્ત્યસહિષ્ણોઃ આણુવ્રતાદિવ્રક્ષણં ધર્મં ન કથયતિ ગુરુઃ તદા અકથને ઇત્યયં યતિશ્રાદ્ધધર્મવ્રક્ષણં ન ફલ્યં યસ્યાસૌ ઇત્યાફલ્લઃ આજ્ઞા જંગઃ જગવચ્છાસનવિનાશનમત્યંતદુરંતં જાયત ઇતિ ।

જગવદાજ્ઞા ચેયં—

“શ્રમપવિચિંત્યાત્મગતં, તસ્માચ્છ્રેયઃ સદોષદેષ્ટવ્યમ્ ।

આત્માનં ચ પરં ચ હિ, હિતોષદેષ્ટાનુગૃહ્ણતિ ॥ ૧ ॥ ઇતિ । ૧૪

નનુ સર્વસાવધયોગપ્રત્યાહ્યાનાક્ષમસ્યાણુવ્રતાદિપ્રતિપત્તૌ સાવધ્યાંશપ્રત્યા-

ઉપર કહેલાથી જુદી રીતે કહેવામાં દોષ આવે છે, તે કહે છે.

મૂલાર્થ—ન કહેવાથી બંને ધર્મના ક્ષણથી રહિત એવો આજ્ઞાનો ભંગ થાય છે. ૧૪

જે ગુરુ ઇત્તમ ધર્મ—ચારિત્ર ધર્મને અંગીકાર કરવાને અસમર્થ એવા પુરૂષને અણુવ્રત વગેરે લક્ષણવાળા ધર્મને કહેતા નથી, ત્યારે તે શ્રાવકધર્મને ન કહેવાથી ઉભય એટલે યતિધર્મ તથા શ્રાવકધર્મરૂપ જૈનુ ક્ષણ નથી એવો આજ્ઞાભંગ એટલે દુષ્ટ અંતવાળો ભગવાનના શાસનનો નાશરૂપ આ જ્ઞાભંગ દોષ થાય.

તે ભગવાનની આજ્ઞા આ પ્રમાણે છે—

“ઉપદેષ્ટા ગુરુએ પોતાને ઉપદેશ કરતાં શ્રમ પડશે એવો વિચાર કર્યા વગર સદા કલ્યાણનો ઉપદેશ કરવો. હિતનો ઉપદેશ કરનાર ગુરુ પોતાનો અ ને ખીજનો અનુગ્રહ કરે છે. ” ૧ ૧૪

અહિં કાઈ શંકા કરે કે, સર્વ સાવધ યોગ એટલે પાપસહિત વ્યાપારનો ત્યાગ કરવાને અસમર્થ એવા પુરૂષને અણુવ્રતાદિઅંગીકાર કરાવતાં એટલે દેશથી સાવધ વ્યાપારનો ત્યાગ કરાવતાં ખીજે સાવધના અંશરહેતા એ-

ત્યાનપદાને કથમિતરયાશે નાનુપતિદોષપસંગો ગુરોઃ ઇત્યાશંક્યાહ—

ભગવદ્વચનપ્રામાણ્યાહુપસ્થિતદાને દોષાભાવઃ ॥ ૧૫ ॥

ઉપાસકદશાર્દાં હિ જગવતા સ્વયમેવાનંદાદિશ્રમણોપાસકાનામાણુવ્રતાદિ-
પ્રદાનમનુષ્ઠિતમિતિ શ્રૂયતે નચ જગવતોઽપિ તન્નાનુપતિપ્રસંગઃ ઇતિ ક્લેપ જગવદનુષ્ઠાન
સ્ય સર્વાણાનુદરત્વેનૈર્કાતતો દોષવિકલ્પત્વાત્ ॥ ઇતિ જગવતો વચનસ્ય પ્રામાણ્યા હુપ-
સ્થિતસ્ય ગુહીનુમુઘતસ્ય ત્તોરાણુવ્રતાદિપ્રદાને સાક્ષિમાત્રજાવમવચનમાનસ્ય સાવર્ણ-
શાનિરોધેઽપિ નાનુપતિપ્રસંગો ગુરોઃ પ્રાગેવ તસ્ય સ્વયમેવ તત્ર પ્રવૃત્તત્વાદિતિ ॥ ૧૫

કુત પતદિતિ ચેદુચ્યતે—

ગૃહપતિપુત્રમોક્ષજ્ઞાતાદિતિ ॥ ૧૬ ॥

હલે દેશથી પાપનો વ્યાપાર ગ્રહેતા તેને વિષે ગૃહને અનુભોદનારૂપ દોષનો પ્ર-
સંગ કેમ ન આવે ? આ શકનો ઉત્તર આપે છે

મૂલાર્થ—ભગવાનના વચનના પ્રમાણથી અણુવ્રત લેવા પ્રાપ્ત
થયેલા પ્રાણીને તે અણુવ્રત આપવાથી દોષ લાગતો નથી. ૧૫

ટીકાર્થ—ઉપાસક દશા વર્ગે મૂત્રાને વિષે આનંદ પ્રમુખ આવડાને
ભગવાને પોતેજ અણુવ્રતાદિ આપેલ છે, એમ માલગવામા આવ્યું છે કદિ
અહિ એમ કહેવામા આવે. તેમા ભગવાનને પણ અનુભોદના દોષનો પ્ર-
સંગ આવે પણ એમ જાણુ નહીં કાળોકે, ભગવાનનું આચરણ મર્વ અ-
ગે મુદ્દા દોવાથી એકાને દોષથી નિવૃત્ત છે વળી ભગવાનના વચનની પ્રમા-
ણિકતાથી અણુવ્રત એવા ઉપાસક થયેલા પ્રાણીને અણુવ્રતાદિ આપવામા
માત્ર નામીપાત્રને આનંદન હરતા એવા ગૃહને માવરનો અશ ન ઠાકવાથી
પણ અનુભોદનાનો પ્રસંગ નહીં આવે કાળોકે, પ્રથમથીજ વ્રતને મદદા કર-
નારા પૃથ્વીને પોતાની મેળેજ તે દેશ માવરને વિષે પ્રવર્તવાપાત્ર છે ૧૫

અણુવ્રત આપ્યા છતાં પણ દેશથી નાવરના અશનુ અનુભોદન ગૃહ
ને નથી આવતુ, એ તમે મા ઉપગથી મદદા છે. નેનો ઉત્તર આપે છે—

મૂલાર્થ—ગૃહપતિના પુત્રને મુક્ષાવવાના દશાંત ઉપગથી ને
ભણી લેવુ. ૧૬

ગૃહપતેઃ વદ્યમાણકથાનકાન્નિધાસ્યમાનનામધેયસ્ય શ્રેષ્ઠિનઃ રાજગ્રહાદ્યઃ પુ-
ત્રાણાં મોક્ષો વિમોચનં તદેવ જ્ઞાતં દૃષ્ટાંતઃ તસ્માત્ । જાવાર્થશ્ચ કથાનકગમ્યઃ તથેદં

કથા

સમસ્તિ સકલસુરસુંદરીમનોહરવિલાસોપહાસપ્રદાનપ્રવણસીમંતિનીજનકટાક્ષ-
ચ્છટાક્ષેપોપવદ્યમાણનિશ્ચિત્તરામણીયકપ્રદેશો દેશો મગધાન્નિધાનઃ તત્ર ચ તુષાર-
ગિરિશિખરથવલપ્રાસાદમાલાવિમલકૂટકોટિનિરકાલેઽપિ શરદઃપ્રલીલાં કુર્વાણમિવ
વન્નૂવ વસંતપુરં નામ નગરં તસ્ય ચ પાલયિતા સેવાવસરરજસપ્રણતનિશ્ચિત્તચૂપાલવિમ-
લમૌલિમુકુટકોટીવિલસમાણિક્યમયૂરવત્રાતાન્નિરંજિતક્રમકમલયુગઃ ચંદ્રોર્દ્ધમવ્યા-
પારિતમંદલાગ્રલંકિતારાતિપત્તમાતંગકુંજસ્થલગલિતમુક્તાફલપ્રકરપ્રસાધિતાશેષ-
સંગ્રામમહીમંદલઃ સમજાયત જિતશત્રુનામા નૃપતિઃ ।

તસ્ય ચ સકલજનનયનમનોહારિણી પૂર્વજવપરંપરોપાર્જિતપુણ્યમાગ્જારનિ-

ટીકાર્થ—હવે કહેવામાં આવશે એવા કથાનકમાં ગૃહપતિ એવા ના-
મના ગૃહસ્થના પુત્રોને રાજના આગ્રહથી જે મુકાવવા, એ દૃષ્ટાંતથી તે બાણી લે-
વું. તેનો ભાવાર્થ કથા ઉપરથી સમજાય તેવો છે. તે કથા આ પ્રમાણે છે—

કથા.

સર્વ દેવીઓના મનોહર વિલાસનું હાસ્ય કરવામાં તત્પર એવી સ્ત્રી-
ઓના કટાક્ષોના દ્રેકવાથી જેની સર્વ રમણીયતાનો પ્રદેશ ઓળખાય છે, એવો
મગધ નામે દેશ છે. તેની અંદર હિમાલય પર્વતના શિખરના જેવા ધોળા
મેહેલોની શ્રેણીઓના શિખરના અથ ભાગથી અકાલે પણ શરદઋતુના વાદળા
નો દેખાવ આપતું વસંતપુર નામે નગર હતું. તે નગરનો પાલનાર જિત-
શત્રુ નામે રાજહતો. સેવાને વખતે વેગ સહિત નમતા એવા સર્વ રાજાઓના
નિર્મળ મસ્તકના મુગટોના અથ ભાગમાં રહેલ માણેકના કિરણોના સમૂહથી
તે રાજના બંને ચરણકમલ રંગાએલાં હતાં. પ્રચંડ ભુજથી વાપરેલ ઉંચી
જાતની તરવારોથી ધાયલ કરેલા શત્રુઓના ઉન્મત્ત હાથિઓના કુંભસ્થલમાંથી
પડતા મુક્તા ક્ષણ (મોતી)ના સમૂહથી તેણે સંગ્રામની ભૂમિના બધાં મંડળ-
ને શણગાર્યાં હતાં. તે રાજ જિતશત્રુને ધારિણી નામે પ્રિયા હતી. તેણી સર્વ
લોકોના નેત્ર તથા મનને હરણ કરનારી હતી. પૂર્વ ભવની પરંપરાથી ઉપા-

મોપિતફલસંવંશતુકારિણી વિબુધવૃદ્ધિલાસાવલેપાપહારિણી વચ્ચૂવ પ્રેયસી
ધારિણી ।

તથા ચ સાર્ધમસૌ મહીપતિઃ પ્રણતાશોષક્રિતિપતિઃ દૂરતો નિરાકૃતનિકૃ-
તિર્મનોહરપંચમકારજોગાન્ જુજાનો મહાતમનેહાસમનૈપીત્ ।

ઇતથ તત્રૈવ પુરે પ્રચુરતરછિપદચતુષ્પદાપદહિરાણ્યસુવર્ણધનધાન્યશાસ્ત્રશિ-
દ્યામુક્તાપવાદ્યપદ્મરાગવૈદ્યૈર્ચક્રકાતેન્દ્રનીદ્રપદ્માનીદ્રરાજપદ્મમૃતિપવરપદાર્થસાર્થપ-
રિપૂર્ણસમૃદ્ધિસમુપહસિતશ્રીકન્નસત્વદર્પોદ્દેકો દીનાનાઘાધપગુમુખમાણિમણા-
શિતાશોષગોકઃ સમજનિ સમુદ્વદત્તાજિધાનો નિસ્વિદ્મવલ્લિગ્વર્ગપ્રધાનો ગુણગણ
ગરિષ્ઠઃ શ્રેષ્ઠી ।

જન કહેલા પુણ્યના મળધવડે નિર્માલ થયેલ કળના સળધને તે અનુસન્ના-
ગી હતી અને તે દેવતાઓની સ્ત્રીઓના ગર્વને હુન્નારી હતી

સર્વ ગજઓ જને નમેલા છે અને દુનવી જણે દુષણોને નાશ કરેલા
છે એવો તે જિતશત્રુ ગજ તે ગણીની સાથે પાંચ પ્રકારના ભોગ ભોગવતો
ધણોકાળ નિર્ગમન કરતો હતો

એ અગ્સામા તેજ નગરમા સમુદ્રદત્ત નામે એક ગેઠ રહેતો હતો
રાણા મેવકા, પતુઓ, વાહનો, આભૂષણો, સુવર્ણ, ધન, ધાન્ય, શખ, શિલા,
મોતી, પગવાળા, પદ્મગગ (પોખગગ) વૈદુર્ય, ચક્રકાત, ઇન્દ્રનીલ, મહાનીલ,
ગન્ધક વગેરે ઉત્તમ પ્રકારના પદાર્થોના સમુદાયથી પગિપૂર્ણ એવી સમૃદ્ધિવડે
તે કુબેરના અતિશય ગર્વને પણ હસી ઝાઝતો હતો દીન, અનાથ, અધ અને
પાગળા વિગેરે અપગ પ્રાણીઓના મોકનો તેણે નાશ કર્યો હતો તે સર્વ
વ્યાપારી વર્ગમા પ્રવાન હતો અને ગુણોના ગણથી મહાન હતો તે શેઠને
લાવણ્યના ગુણોનું જાણે આત્રય હોય અર્થ ત્રેય વસ્તુઓનું ઉદાહરણ હોય,
પુણ્યગ્તોનો મોટા બહાર હોય, પોતાની કુળ ન તતિતું આભૂષણ હોય અને
કામસતાડપી વનની વનાનું વૃક્ષ હોય તેવી મુખ ગણા નામે સર્વર્થચાહિણી
સ્ત્રી હતી તે સ્ત્રીને વિષે જેને ગાઠ અનુગમ બધાએવો છે એવો તે ગેઠ
જીવલોકમા ઉત્પન્ન થયેલા મોટા વિષય મુખના સમુદ્રમા મક્ક થઇ ધણોકાળ
નિર્ગમન કરતો હતો

તસ્ય ચાશ્રય ઇવ દ્વાવણ્યગુણાનાં, ઉદાહરણમિવ સર્વશ્રેયોવસ્તૂનાં, મહા-
નિધાનમિવ પુણ્યરત્નાનાં, નૃપણમિવ સ્વકુલસંતતેઃ, પાદપ ઇવ સૌકુમાર્યવનદ્વ-
તાયાઃ, સમન્નવત્સુમંગલાજિધાના સર્ધર્મચારિણી । તસ્યામસૌ નિવિરુવધ્ચાનુરા-
ગો જીવલોકોદ્ભવપ્રાજ્યવૈષયિકશર્મસાગરોદરમઃપ્રમયોઽનલ્પં કાલમતિવાહ્યાંચકાર
। પ્રસ્તાવે ચ સમજનિપત તયોર્વિંશદસમાચારસમાચરણપવિત્રાઃ પુત્રાઃ ક્રમેણ પ્રિયંક-
ર-ક્ષેપકર-ધનદેવ-સોમદેવ-પૂર્ણભદ્ર-માણિજઙ્ગનામાનઃ પદ્ । તે ચ નિસર્ગતઃ
એવ ગુરુજનવિનયપરાયણાઃ પરમકલ્યાણપ્રદાનપ્રવણપરિશુદ્ધત્રિવર્ગવધ્ચાનુરાગાઃ
અનુરાગજરસમાકૃષ્યમાણકીર્તિકામિનીવાદોપગૂઢાઃ સકલસજ્જનમનઃસંતોષકાતુ-
ચ્છસમુચ્છલદયાદાક્ષિણ્યપ્રાયપ્રાજ્યગુણાલંકૃતશરીરાઃ શરીરસૌંદર્યોત્કર્ષતિરસ્કૃતમ-
કરકેતનદ્વાવણ્યદર્પાતિરેકાઃ વણિજ્જનોચિતવ્યવહારસારતયા પિતરમતિદૂરમતિક્રાં-
તકુટુંબચિંતાનારમકાર્ષુઃ । અન્યદા ધારિણી દેવી અંતઃપુરાંતઃ નરપતૌ પટ્ટપટ્ટહ-
પ્રવાદનપ્રવૃત્તે અનેકકરણજંગમુંદરં રાજહૃદયાનંદાતિરેકદાયકં નૃત્યવિધિં વ્યધાત્
। તતઃ સંતોષજરતરલિતમનાઃ મહીપતિઃ પ્રિયાયૈ વરં પ્રાયચ્છત્ । સા ચોવાચ
અઘ્યાપિ તવાન્તિક એવ વરસ્તિષ્ઠતુ પ્રસ્તાવે યાચિષ્યત ઇતિ ।' એવં ચ ગચ્છતિ

સમય પ્રાપ્ત થતાં તે સમુદ્રદત્ત અને સુમંગલા ને તેમના ઉબવળ આ-
ચારને આચરવાથી પવિત્ર એવા પ્રિયંકર, ક્ષેપકર, ધનદેવ, સોમદેવ,
પૂર્ણભદ્ર અને માણિભદ્ર—એવા નામના છ પુત્રો અનુક્રમે ઉત્પન્ન થયા.
તેઓ સ્વભાવેજ શુદ્ધ જનનો વિનય કરવામાં તત્પર હતા. પરમ કલ્યાણને
આપવામાં ઉદાર એવા શુદ્ધ ત્રિવર્ગ—ધર્મ, અર્થ અને કામને વિષે તેની
પ્રીતિ બંધાણી હતી. પ્રેમનો સમૂહથી ખેંચાએલી કીર્તિરૂપી કામિનીએ
તેમને ગાઢ આલિંગન કરેલું હતું. સર્વ સજ્જનોના મનને સંતોષ આપનારી
અને મોટી એવી દયા તથા દક્ષિણ્યતા વગેરે ઉત્તમ ગુણોથી તેમના શરીર
અલંકૃત હતાં. પોતાના શરીરના સૌંદર્યના ઉત્કર્ષથી તેમણે કામદેવના લાવ-
ણ્યના અધિક ગર્વનો તિરસ્કાર કર્યો હતો. એવા તે છ પુત્રોએ વણિક જનને
યોગ્ય એવા શ્રેષ્ઠ વ્યવહારને લઇને પોતાના પિતાને કુટુંબની ચિંતાના બોજથી
અતિશય મુક્ત કર્યો હતો,

એક વખત અંતઃપુરની અંદર રાજ સુંદર વાઘ વગાડવામાં પ્રવર્તેલા
તે વખતે ધારિણી દેવીએ અનેક અવયવોના હાવભાવથી સુંદર અને રાજના

કાલે સમાપયૌ અન્યદા । કામુકલોકવિલાસોદ્ધાસસાહાય્યકારી કૌમુદીદિવસઃ
વિક્રમશ્ચ દેવ્યા વસુધરાધિપતિઃ દેવ ક્રિયતા ચરેણ પ્રસાદઃ યથાથ કર્પૂરપૂરમતિષ
શશધરકરનિકરપરિપૂરિતનિલિલ્લાસાયા નિશાયામિમાં નગરીં ગરીયસા સ્વપરિવા-
રેણ શોપાતઃપુરેણ ચ પરિકરિતા સતી ત્રિકચતુષ્કાદિરમણીયપદેશસૌંદર્યવલ્લોક-
નકુતૂહલેનાસ્તલ્લિતમસરા પરિજ્ઞમામીતિ । તદન્વેવ રાજા સર્વત્ર નગરે પટહ્રમદા-
નપૂર્વક સકલપુરુષવ્યક્તીના રજનીનગરનિર્વાસનામુદ્ધોષયામાસ । તતઃ પ્રાતઃક્ર-
ણાદારજ્ય યથાસવાહ સર્વેષ્વપિ પુરુષેષુ નગરાદ્વહિર્ગતુ પ્રવૃત્તેષુ સમુચિતસમયે
સ્વયમેવ મહીપતિર્મંત્રિપ્રમુખનગરપ્રધાનનરપરિકરપરિકરિતો નગરાદ્વહિર્નિશાનદિ-
ગ્નાગર્વત્તિનિ મનોરમોગ્રાને જગામ । તે ચ પરપિ શ્રેષ્ઠિસૂત્રવો લેખ્યકકરણવ્યગ્રા

દ્વદ્યને અતિશય આનંદ આપનાર નૃસ્ય કર્યુ, તેથી ગજનુ મન અતિશય
સતોષથી ચપળ થઇ ગયુ, તેણે પોતાની પ્રિયાને વગ્દાન માગવાને કહ્યુ
પાગિણી બોલી—“ સ્વામી, અત્યારે તો એ વગ્દાન તમારી પાસેજ રહે છે
અવસરે માગી લઇશ ”

એવી રીતે કેટલોક કાળ નિર્ગમન યથા પછી એક દિવસે કામી લો-
કાના વિલાસોના ઉદાસને સહાય કરનાર કૌમુદી (શરદ ઋતુને) મહોત્સવ
આવે. તે વખતે ગણીએ ગજને વિનંતિ કરી કે, દેવ, પ્રથમ પ્રતિજ્ઞા કરેલા
વગ્દાનને આપી મારી ઉપર પ્રસાદ કરો આજે કપૂરના પુલ જેવા ચંદ્રના
કિરણોના સમૂહથી જેમા બધી દિશાઓ પૂગએલી છે, એવી આ ગત્રિને વિષે
માગ પોતાના મોટા પગિવારથી અને અવગેષ અતપુરથી પગિવાગિત થઇ
ત્રણ ગતાવાળા ત્રિક અને ચોક વગેરે અમલીય પ્રદેશના મૌદર્યને જોવાના
કાંતુકથી અન્બલિત વેગવાળી દુ બધે બ્રમ્યા કરે

તે પછી ગજએ નગરમા પડેા વગડાવી મર્વ પુરૂષ જાતિઓને ગમે
નગરની બાહરે નીકળી જવાની ઉદ્દેષાપણા કરાવી તે પછી પ્રાત કાળથી મા
ડીને જને જેમ ધટે તેમ મર્વ પુરૂષો નગરની બાહરે નીકળવાને પ્રવર્ત્યા બ્યા
યોગ્ય સમય થયો એટલે ગજ મંત્રિ વગેરે સેરેગના મુખ્ય માણસોના પગિ-
વારથી પરિવૃત થઇ નગરની બાહરે ધશાન દિશામા આવેલા એક મનોરમ
ઉદ્યાનમા ગયો

રાજઃ । તતોડસાં કુપિતક્રુતાતત્ત્રીપણમૃકુટિજંગસગિજ્ઞલાટ્પટમાધાય તચ્છેષ્ટિપુ-
ત્રયધાય તાન્ વ્યાપારયાચકાર । અત્રાતરે સમાકર્ણ્યાકારે એવ મુદ્ગરાત્રાતપાતસ-
દશમેનં વૃત્તાત શ્રેષ્ઠી શાત દ્વ ત્રાત દ્વ પીન્નિત દ્વ કરિમકરનિકરકરાસ્પા-
લનસમુચ્ચદ્વદ્વહલકલ્લોલાકુલિતમહાજલ્લનિધિમયસન્નિત્રયાનપાત્રાતર્વાયમાનમા-
નત્ર દ્વ કિંકર્ત્તવ્યતામૃદઃ ક્ષણ કામપ્યવસ્યા દારુણામન્વન્નત્ । તદનુ નિરાકૃત્ય
કાતરનરવિલસિત અપાસ્ય સ્ત્રીજનોચિત શોકારોગ સમાલ્લવ્ય ધીરનરોચિત ધૈર્ય
અવગણ્ય દીનજ્ઞાત નગરપયાનશ્ચોક્તસહાયઃ પ્રવરસ્તનમૃતપાણિઃ સહસંવ રાજો-
વિજ્ઞાપનાયોપતસ્યૌ । વિજ્ઞાપનાથ ચયા ન કુતોડપિચિત્તદોષાદમી મત્પુત્રા નગરા-
દનિર્ગમજાજો વમૃત્તુઃ કિતુ તથાવિધલ્લેરવ્યકચ્યગ્રતયા નિર્ગતુમપારયતામાદિત્યાસ્ત-
સમય સમયાગમે ચ પ્રચલિત્તાનામપ્યમીપા પ્રતોદ્ધીઘારપિવાનવશેન નિર્ગમો નાન્નત્ ।

દન કરી તે પછી કોય પામેલા યમગન્ના જેવી બય કરે અગુટીના લગવાણ
લલાટ કરી ગળએ તે ગેઠના છ પુત્રોનો વધ કરવાને તેમને આજ્ઞા આપી
આ અગસામા મુદ્ગગ્નો વા પડવા મમાન એ વૃત્તાત અકસ્માત્ સાબળી તે
શેઠ જાણે શાત હોય, બ્રાત હોય અને પીડિત હોય અને હાથી જેવા મોટા
મગ્ગના મમૂહના હાંચના અયડાવાથી ઉછળતા પણ મોજાઓવડે આકુળ-વ્યા-
કુળ એવા મોટા સમુદ્રના મધ્ય ભાગે ભાગી ગયેલા વહાણુની અદ- ગેહલા
મનુષ્યની જેમ ' હુ જવુ ' એવી ચિતામા મૂઠ ધધ ગયો અને ફાણવા
તો તે કોઇ દાણ અવચ્ચાને અનુભવવા લાગ્યો તે પછી કાચ પુરૂષના જેવા
ચેદિતને છોડી દઈ, સ્ત્રીગ્ગને ચોગ્ય એવા ગોકના આવેગને દ- કરી, વીગ
પુરૂષને ધટે તેણે પૈય ધાગલુ કરી અને દીન ભાવની અવગાળુના કરી તેમજ
નગગ્ના મુખ્ય લેકિની મહાય લઈ અને હાંચમા ઉત્તમ જતના ગ્તે પાગલુ
કરી તત્કાળ ગજને વિનિતિ કરવાને આવ્યો તેણે ગજને વિનિતિ કરી કે,
" મહાગજ ! કોઇ પણ મનના કોપથી માગ પુત્રો નગગ્માથી નીકળી શક્યા
નથી કિતુ તેવી જતના લેખા કરવામા તેઓ વ્યથ યથથી ન નીકળી શક-
વાથી સુર્યના અસ્ત મમયે નગગ બાહેર નીકળવાને ઉતાવળા આટ્યા પણ તે
કાલે કરવાજતના દ્વાગ બધ યવાને લઈને તેમણે બાહેર નીકળવુ ન ચયુ,
એથી તેમનો આ અક અપગવ લમા કરે અને માગ પ્રિય પુત્રને અવિત-
દાન આપવાની મદગ્બાની કરે " ગેઠે આ પ્રમાણે વાગવા કહ્યું, તોપણ
ગજ પોતાના કોપને સપ્ત માની તેને છોડી મુકવાને ઉત્સાહિત યયો નહી

અતઃ ક્ષમ્યતામેકોઽપરાધઃ ક્રિયતાં પ્રિયપુત્રજીવિતવ્યપ્રદાનેન પ્રસાદઃ; एवं च पुनः पुनः ज्ञेयमानोपि राजा अर्बन्धकोपमात्मानं मन्यमानो यदा न मोक्तुमुत्सहते तदा तत्कोपनिर्यापणार्थैकपुत्रोपेक्षणैः पंच मोचयितुमारब्धाः यदा तानपि न मुच्यति तदा द्वयोरुपेक्षणैर्नव चत्वारः एवं तदमोचनेऽपि त्रयो द्वा यावच्छेषोपेक्षणैः एको ज्येष्ठ इति । ततः संनिहितामात्यपुरोहिताद्यत्यंतान्यर्थनेन निर्मूलकुलोच्छेदो महते पापायेति पर्यालोचनेन च मनागमंदीनृतकोपोऽको महीपतिर्ज्येष्ठपुत्रमेकं मुमोचेति ।

અયમત્રાર્થોપનયઃ । યથા તદ્વસંતપુરં તથા સંસાર યથા રાજા તથા શ્રાવકઃ યથા શ્રેષ્ઠી તથા ગુરુઃ યથા ચ પદ પુત્રાસ્તથા પદ જીવનિકયાઃ યથા ચ તસ્ય પિતુઃ શેષપુત્રોપેક્ષાનૈકં પુત્રં મોચયતોઽપિ ન શેષપુત્રવધાનુમતિઃ; एवं गुरुर्निजपुत्रमायान् वरुपि जीवनिकायांस्तैस्तैः प्रव्रज्योत्साहनोपायैर्गृहस्थतया तद्वधप्रवृत्तात् श्रावका-

સારે તેના કોપને શમાવવાને એક પુત્રની ઉપેક્ષા કરી બાકીના પાંચ પુત્રોને છોડાવાનો આરંભ કર્યો. રાજાએ તેઓને ન છોડ્યા એટલે બે પુત્રોની ઉપેક્ષા કરી ચારને છોડાવા માંડ્યા. તેટલાને પણ છોડ્યા નહીં એટલે ત્રણ અને છેવટે બે પુત્રોને બચાવા માંડ્યા. તેમ પણ ન થઈ શક્યું એટલે પાંચ પુત્રો સાંપી બાકીના એક જ્યેષ્ઠ પુત્રને બચાવા માંડ્યો. તે પછી પાસે રહેલ મંત્રી અને પુરોહિતની અતિ પ્રાર્થનાથી અને ‘ નિર્મૂલ કુળનો ઉચ્છેદ કરવથી મહા પાપ લાગે છે, ’ એવા વિચારથી જેના કોપનો વધારો જરા મંદ થયેલો છે એવા રાજાએ તે શેઠના જ્યેષ્ઠ પુત્રને છોડી મુક્યો હતો.

આ કહેલ દષ્ટાંત—કથાનો ઊપનય આ પ્રમાણે છે—જે વસંતપુર નગર તે આ આ સંસાર છે. જે રાજા તે શ્રાવક છે, જે શેઠ તે ગુરુ છે અને જે શેઠના છ પુત્રો તે છ જીવનિકાય છે. જે તે પિતા શેઠ બાકીના પુત્રોની ઉપેક્ષા કરી એક પુત્રને છોડાવે છે, તથાપિ બાકીના પુત્રોનો વધ થવામાં તેની અનુમતિ નથી, તેમ ગુરુ પોતાના પુત્ર જેવા છ જીવનિકાયોને દીક્ષા લેવાનો ઉત્સાહ થાય એવા તેને ઉપાયોથી ગૃહસ્થપણને લઈને તે છ જીવનિકાયનો વધ કરવાને પ્રવર્તેલા શ્રાવક પાસેથી છોડાવે છે. જ્યારે તે શ્રાવક અથવાપિ તે છ

મોચયતિ । યદા ચાસૌ નાગ્રાપિ તાન્ મોન્તુમુત્સહતે તદાજ્યેષ્ઠપુત્રપ્રાપ્ય તસકાય શોષોષક્રણેન મોચયતોઽપિ ગુરોર્ન શોષકાયવગ્નાનુમતિદોષ ઇતિ ॥ ૪ ॥

વિધિનાણુપ્રતાદિપ્રદાનમિત્યુક્ત પ્રાગતસ્તમેવદર્શયતિ—

યોગવંદનનિમિત્તદિગાકારશુદ્ધિર્વિધિરિતિ ॥ ૫ ॥

ઇહ શુદ્ધિશબ્દઃ પ્રત્યેકમનિસર્વયતે । તત્તો યોગશુદ્ધિર્વંદનશુદ્ધિર્નિમિત્ત-
શુદ્ધિર્દિક્શુદ્ધિરાકારશુદ્ધિશ્ચ વિધિઃ । આણુપ્રતાદિપ્રતિપત્તાં જવતિ । તત્ર યોગાઃ
કાયવાદ્મનોવ્યાપારદ્વક્રણાઃ તેષા શુદ્ધિઃ સોપયોગાત્વરગમનનિરવગ્નપણુગ્ન-
ચિંતનાદિરૂપા । વંદનશુદ્ધિઃ અસ્તવદ્વિતામિદ્વિતપ્રણિપાતાદિદ્વમ્કસમુચ્ચારણાસં-
જ્ઞાતકાયોન્તર્ગકરણદ્વક્રણા । નિમિત્તશુદ્ધિઃ તત્કાલોન્નદ્વિતશંતવણવાદિનિના-

જીવનિકાયોને ઠોડવા ઉત્સાહિત યતો નથી, એટલે ન્યેષ્ઠપુત્ર સમાન તસકાય
જીવને બાકીના નિકાયોની ઉપેક્ષા કરી છોડાવતા એવા શુદ્ધને તે બાકીના
નિકાયોનો વધ કબ્બાની અનુમતિનો દોષ લાગતો નથી કાગ્લ કે, શુદ્ધનો
અભિપ્રાય દ્વિના માત્રને ઠોડાવવાનો છે ૪

પ્રથમ કહ્યું છે કે, વિધિ સહિત અણુપ્રતાદિ આપવા—તેન વિધિને કહે છે—

મૂલાર્થ—યોગશુદ્ધિ, વંદનશુદ્ધિ, નિમિત્તશુદ્ધિ, દિક્શુદ્ધિ અને
આકાર [આગાર] શુદ્ધિ—એ સર્વ શુદ્ધિ કરવી તે અણુપ્રતાદિકની
પ્રાપ્તિને માટે વિધિ છે. ૫

ટીકાર્થ—અર્થ ન મૂળમાં શુદ્ધિ શબ્દ છે, તેનો યોગાદિ પ્રત્યેક શ-
બ્દની સાથે સંબંધ કબ્બો એટલે યોગશુદ્ધિ, વંદનશુદ્ધિ, નિમિત્તશુદ્ધિ, દિક્-
શુદ્ધિ અને આકારશુદ્ધિ એ અણુપ્રત વિગેરેની પ્રાપ્તિને માટે વિધિ છે, તેમાં
યોગ એટલે કાયા, વાણી અને મનના વ્યાપારરૂપ લક્ષણવાળા, તેમની શુદ્ધિ
એટલે કાયાથી ઉપયોગ માટે (ત્વગ -દ્વિત) ગમન કબ્બુ વાણીથી નિર્દોષ
બાષણ કરવું, અને મનથી ગુણ ચિત્તવત્તુ, એ સ્વાદિ પ્રવૃત્તિ એ યોગશુદ્ધિ
કહેવાય છે વંદનશુદ્ધિ એટલે અપવના -દ્વિત, એક બીજાને મળી ન નવાય
તેમ પ્રણિપાતાદિ કબ્બો, દરકનો ઉચ્ચાર કબ્બો અને પ્રાતિ-દ્વિત કાયો-
ત્વર્ગ કર્બો તે વંદનશુદ્ધિ છે નિમિત્તશુદ્ધિ એટલે તત્કાલ ઉત્પન્ન થયેલ

દશ્રવણપૂર્ણકુંજશૃંગારચ્છત્રધ્વજચામરાદ્યવલોકનશુન્નગંધાગ્રાણાદિસ્વચાવા । દિક્-
શુદ્ધિઃ પ્રાચ્યુદીચીજિનજિનર્ચત્યાદ્યધિષ્ઠિતાગ્રાસમાશ્રયણસ્વરૂપા । આકારશુ-
દ્ધિસ્તુ રાજાદ્યજિયોગાદિપ્રત્યાગ્યાનાપવાદમુક્તીકરણાત્મિકેતિ ॥ ૫ ॥

તથા ઉચિતોપચારશ્ચેતિ ॥ ૬ ॥

ઉચિતો દેવગુરુસાધર્મિકસ્વજનદીનાનાથાદીનામુપચારાર્હાણાં યો યસ્ય
યોગ્ય ઉપચારો ધૂપપુષ્પવસ્ત્રવિલેપનાસનદાનાદિગૌરવાન્મકઃ સચ વિધિરિત્યુનુવ-
ર્તત્તેતિ ॥ ૬ ॥

અથાણુવ્રતાદીન્યેવ ક્રમેણ દર્શયન્નાહ—

સ્થૂલપ્રાણાતિપાતાદિજ્યો વિરતિરણુવ્રતાનિ પંચેતિ ॥૭॥

इह प्राणातिपातः प्रमत्तयोगात् प्राणिव्यवरोपणरूपः स च स्थूलः सूक्ष्म-

શંખ તથા નોખત વગેરેનો શબ્દ સાંભળવો, પૂર્ણકુંજ, ઝારી, છત્ર, ધ્વજ
અને ચામર વગેરેનું અવલોકન કરવું, શુભ ગંધનું આગ્રાણુ વગેરે કરવું તે
નિમિત્તશુદ્ધિ કહેવાય છે. દિક્શુદ્ધિ એટલે પૂર્વ ઉત્તર દિશાનો અને જિન તથા
જિનચૈલ જેમાં રહેલ હોય એવી દિશાનો આશ્રય કરવો. આકારશુદ્ધિ એટલે
રાજ વગેરેના અભિયોગથી પરચ્યાણુને અપવાદમાં મુકવા તે રૂપ આગારની
શુદ્ધિ કહેવાય છે.

મૂલાર્થ—વળી દેવગુરુ વગેરેને ઘટે તેવો ઉપચાર કરવો. ૬

ટીકાર્થ—ઉચિત એટલે દેવ, ગુરુ, સાધર્મી, સ્વજન, દીન અને અ-
નાથ જેઓ ઉપચાર કરવાને યોગ્ય છે, તેમને જેને ઘટે તેવો ઉપચાર કરવો,
એટલે ધૂપ, પુષ્પ, વસ્ત્ર, વિલેપન અને આસન આપવા વગેરેથી ગૌરવ
કરવું—અહુમાન કરવું, તે ઉપચાર તે વિધિ બાણવો. ૬

હવે અનુક્રમે આણુવ્રત વગેરે દર્શાવે છે—

મૂલાર્થ—સ્થૂલ હિંસા વગેરેથી વિરામ પામવું, તે પાંચ
અણુવ્રત કહેવાય છે. ૭

ટીકાર્થ—અહિં પ્રાણાતિપાત એટલે પ્રમત્તપણાના યોગથી પ્રાણીનો
નાશ કરવો તે છે. તે પ્રાણાતિપાત સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ એમ બે પ્રકારનો છે, તેમાં

अथ तत्र सूक्ष्मः पृथिव्यादिनिषयः स्थूलश्च ह्रींक्षियादित्रिसङ्गोचरः स्थूलश्चासौ प्राणातिपातश्चेति स्थूलप्राणातिपातः आदिशब्दात् स्थूलमृषावादादत्तादानाब्रह्मप-
रिग्रहाः परिगृह्यते ते च प्रायः प्रतीतरूपा एव ततस्तेन्यः स्थूलप्राणातिपातादि-
न्यः पचन्यो महापातकेन्यो विरतिर्विरमण । किमित्याह । साधुप्रतेन्यः सका-
शात् आणूनि लघूनि प्रतानि नियमरूपाणि आणुप्रतानि । कियतीत्याह । पचे-
ति पंचसंग्यानि पचाणुप्रतानि बहुवचननिर्देशेऽपि यच्चिरतिरित्येकवचननिर्देशः
स सर्वत्र विरतिसामान्यापेक्षयेति ॥ ७ ॥

अथ दिग्ब्रतजोगोपभोगमानानर्थदंडविरतयस्त्रीणि गुण-
ब्रतानीति ॥ ० ॥

दिशो द्यनेकप्रकाराः ज्ञास्ते वर्णिताः तत्र सूर्योपवर्हिता पूर्वा शेषाश्च पूर्व-
दक्षिणादिकाः सप्त तथा ऊर्ध्वमथ च एव दशमु दिक्षु विपये गमनपरिमाण-
करणलक्षणानि नियमो दिग्गतः । भुज्यते सकृदेवासेव्यते यदज्ञानादि तद्भोगः

પૃથ્વી વગેરે નબધી તે મક્ષમ અને જો દ્વિતીયથી માંડી ત્રમકાય નબધી તે સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત છે. સ્થૂલ એવો પ્રાણાતિપાત તે સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત આદિ શબ્દથી સ્થૂલ મૃપાવાદ, સ્થૂલ અસ્તાદાન, સ્થૂલ અમ્બલચર્ય અને સ્થૂલ પગિ-મદ્દ મદ્દલ કઠી લેખો તે પ્રાણે કઠીને પ્રમિદ્ધજ છે તે સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વગેરે પાચ મહા પાપથી વિતિ—વિગમ પામવું. તે પ્રતો કેવા છે ? તે માનુષ્ય એટલે પચમરાત્રતથી આપુ—લધુ છે એટલે તે આપુ એટલે લધુ એવા પ્રત એટલે નિયમરૂપ તે આપુપ્રત કહેવાય છે તે પ્રતો કટલા છે ? પાચ છે. એટલે પાચ નખ્યાવાળા આપુપ્રત છે નૂત્રમા ‘આપુપ્રતાદિપચ’ એ ઉકાણે બહુવચન મુકેલુ છે અને ‘વિતિ’ એ નખ્દમા એકવચન મુકેલુ છે, તે સર્વ ઉકાણે વિ-તિની મામન્ય અપેક્ષાએ છે, એમ નમનરૂ ૭

મૂલાર્થ—દ્વિગપરિમાણવત, ભોગોપભોગનુ પ્રમાણ, અને અનર્થદુઃખી વિગમ પામવું, એ ત્રણ ગુણવત કહેવાય છે. ૮

ત્રીકાર્થ—દિગ્ગાઓને ગાત્રમા અનેક પ્રકારની વર્ણવેલી છે, તેમા મૂર્યના ઉદયવી ને ઓવખાય છે, તે પૂર્વદિગ્ગા ખાત્રીની પૂર્વદક્ષિણ એટલે એટલે અગ્નિ ખુણ વગેરે માન છે તથા, ઉ-ર્વ—ઉપરની અને નીચેની એ બે

પુનઃપુનર્જ્યયતે વસનવનિતાદિ યત્તદુપજોગઃ જોગશ્ચોપજોગશ્ચ જોગોપજોર્ગો તયોર્માનં પરિમાણં જોગોપજોગમાનં । અર્થઃ પ્રયોજનં ધર્મસ્વજનૈંચિયગતશુદ્ધોપકાર-સ્વરૂપં તસ્મૈ અર્થાય । દંરુઃ સાવચાનુષ્ઠાનરૂપસ્તત્પ્રતિષેધાદનર્થદંરુઃ । સ ચ ચતુર્ધા અપધ્યાનાચરિત પ્રમાદાચરિતહિંસ્રપ્રદાનપાપકર્મોપદેશજેદાત્ તસ્ય વિરતિ-રનર્થદંરુવિરતિઃ તતઃ દિગ્વ્રતં ચ જોગોપજોગમાનં ચાનર્થદંરુવિરતિશ્ચેતિ સમાસઃ । કિમિત્યાહ । ત્રીણિ ત્રિસંખ્યાનિ ગુણવ્રતાનિ ગુણાય ઉપકારાય વ્રતાનિ જંવંતિ ગુણવ્રતપ્રતિપત્તિમંતેરેણાણુવ્રતાનાં તથાવિશ્વશુદ્ધજાત્રાદિતિ ॥ ૬ ॥

મૂલ—તથા સામાયિકદેશાવકાસિકપોષધોપવાસાતિથિ-

દિશા—એવી રીતે દશે દિશાઓમાં ગમન—જવાનું પરિમાણ કરવું, એવો જે નિયમ તે દિગ્વ્રત કહેવાય છે, જે એકજ વાર ભોગવાય તે ભોગ કહેવાય છે. તે ભોજનાદિ ગણાય છે, અને જે વારંવાર ભોગવાય, તે ઉપભોગ કહેવાય છે, તેમાં વસ્ત્ર વનિતા વગેરે ગણાય છે. તે ભોગ તથા ઉપભોગનું પરિમાણ કરવું, તે ભોગોપભોગવ્રત કહેવાય છે. અર્થ કહેતા પ્રયોજન એટલે ધર્મ, સ્વ-જન તથા ઈંદ્રિયો સંબંધી શુદ્ધ ઉપકારરૂપ પ્રયોજન તેને અર્થદંડ એટલે સાવધ અનુષ્ઠાન કરવારૂપ તે અર્થ દંડ કહીએ, તેનો નિષેધ એટલે અર્થદંડ ન કરવો તે અનર્થદંડ કહેવાય છે. તે *અનર્થદંડ ૧ અપધ્યાનાચરિત, ૨ પ્રમાદાચરિત, ૩ હિંસાપ્રદાન અને ૪ પાપકર્મોપદેશ—એમ ચાર પ્રકારનો છે. તે અનર્થદંડની વિરતિ—વિગમ પામવું, તે અનર્થદંડવિરતિ કહેવાય. દિગ્વ્રત, ભોગોપભોગમાન અને અનર્થદંડ વિરતિ—એ પદનો દ્વંદ્વ સમાસ થાય છે. તે વ્રતો કેટલા છે ? તે કહે છે. તે ગુણુવ્રત ત્રણ પ્રકારના છે. ગુણુ એટલે ઉપકારને અર્થે જે વ્રત તે ગુણુવ્રત કહેવાય છે, કારણ કે, ગુણુવ્રતની પ્રાપ્તિ વિના આણુવ્રતની શુદ્ધિ જેવી જોઈએ તેવી થતી નથી. ૮

મૂલાર્થ—૧ સામાયિક, ૨ દેશાવકાશિક, ૩ પોષધ અને

* નહાઈ ધ્યાન કરવું તે અપધ્યાનાચરિત, પ્રમાદ કરવો તે પ્રમાદાચરિત, હથીઆર વગેરે હિંસાના સાધનો આપવા તે હિંસાપ્રદાન અને પાપ કર્મોના ઉપદેશ કરવો તે પાપકર્મોપદેશ.

તૃતીયઃ અધ્યાયઃ ।

સવિજ્ઞાગાશ્વત્વારિ શિક્ષાપદાનીતિ ॥ ૯ ॥

સમાના મોકૃતાન પ્રતિ સદ્ગ્રાસામર્થ્યાના સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિણા-
માયો લાજઃ સમાયઃ । વા સમસ્ય રાગદ્વેષાતરાલ્લવર્તિતયા મયસ્યસ્ય સતઃ આયઃ
સમ્યગ્દર્શનાદિલક્ષણઃ સમાયઃ । સામ્નો વા સર્વજીવમંત્રીજાવલ્લક્ષણમ્ આયઃ
સમાયઃ સર્વત્ર સ્થાથિકેકમત્યયોપાદાનાત્ સમાયિક સાવત્રયોગપરિહારનિરત્વયો-
ગાનુષ્ઠાનરૂપો જીવપરિણામઃ । દેશે વિજાગે પ્રાકૃપ્રતિપદ્ધિગ્રતસ્ય યોજનજાતા-
દિપરિમાણરૂપસ્ય અવકાશો ગોચરો યસ્ય પ્રતિદિન પ્રત્યાલ્ભ્યેયતયા તત્તથા । પો-
ષ ઘટે પોષયઃ અષ્ટમીચતુર્દશ્યાદિઃ પર્વદિવસઃ ઝપંતિ સહ અપટ્ટચ્છોપસ્ય સતો
ગુણરાહારપરિહારાદિરૂપર્વાસઃ ઝપવાસઃ । યથોક્તમ્—

૪ અતિથિસ વિભાગ, એ ચાર શિક્ષાવત છે. ૯

ટીકાર્થ—સમ એટલે ભોક્ષના સાધન પ્રત્યે સમાન શક્તિવાળા મન્ય-
ગૃહર્શન, જ્ઞાન અને આગ્નિનો આય એટલે લાભ તે સમાય કહેવાય છે અથવા
સમ એટલે મધ્યસ્થ અર્થાત્ ગગદ્વેષના મધ્યમા વર્ણનાગ, તેને સમ્યગ્ દર્શ-
નાદિનો આય એટલે લાભ તે સમાય કહેવાય છે અથવા સામ એટલે
સર્વ જીવોની સાથે મંત્રીભાવ, તેનો આય એટલે લાભ તે મામાય કહેવાય તે
પછી સર્વને ન્યાયમા ફક્ પ્રત્યય લાગવાથી ‘સામાયિક’ એવું કૃપ સિદ્ધ
થાય છે એટલે સાવત્ર યોગનો ત્યાગ અને નિગ્વત્ર યોગનું આચરણ કરવા-
કૃપ જીવનો પરિણામ, તે મામાયિક કહેવાય છે

દેશ એટલે વિભાગમા પ્રથમ અહલ વગેરે નિર્ગમત, તેની અદૃ
શે યોગન વગેરેનું પરિમાણ કરવાકૃપ અવકાશ તે દેશાત્રકાગિક વત કહેવાય
છે તે વતમા પ્રતિદિન પરચખાણ કરવા કૃ ‘આન માને આટલા યોગન
મુખી જવાય બાકીનું પરચખાણ’ એમ નિયમ લેવામા આવે છે
પોષ એટલે ગુણની પુષ્ટિ તેને ઘ કહેતા વાળુ કૃ તે પોષધ કહેવાય
છે અર્થાત આહમ, આદશ વગેરે પર્વના દિવસો, તેને વિષે જપ એટલે સાથે
નિવૃત્તિ પામ્યા છે દાપ જેના એવા પુરુષને આહાગનો ત્યાગ કરવા વગેરે
ગુણોની માથે નિવામ કરવો તે ઊપવાસ કહેવાય છે
તેને માટે નાજ્ઞમા કહ્યું છે કૃ—

તતશ્ચ એતદારોપણ દાન

યથાર્હ સાકલ્યવૈકલ્યાન્યામિતિ ॥ ૧૦ ॥

દ્વંતેષામણુવ્રતાદીના પ્રાગુક્તલક્ષણે ઈર્માર્હ પ્રાણિનિ યદારોપણ ઠક્તવિ-
ધિર્નવ નિક્ષેપણ તત્કિમિત્યાહ દાન પ્રાગુપન્યસ્તમભિગ્રીયંતે । કથમિત્યાહ સાક-
લ્યવૈકલ્યાન્યા સાકલ્યેન સમસ્તાણુવ્રતગુણવ્રતશિક્ષાપદ્મા યારોપલક્ષણેન વૈકલ્યેન
વા અણુવ્રતાદીનામન્યતમારોપણેનેતિ ॥ ૧૦ ॥

एव सम्यक्प्रवक्ष्येणुव्रतादिषु समारोपितेषु यत्कलणीय तदाह—

गृहीतेष्वनतिचारपालनमिति ॥ ११ ॥

गृहीतेषु प्रतिपन्नेषु सम्यग्दर्शनादिषु गुणेषु किमित्याह निरतिचारपा-

મુલાર્થ—તે માટે જેમ વટે તેમ સકલપણે અને વિકલપણે
એટલે સર્વ અણુવ્રત અથવા એક જે વ્રત—એમ આપી જે વ્રતનું
આગેપણું કરવું તે વ્રતદાન કહેવાય છે. ૧૦

टीका—आर्हा प्रथम जेनु वनल जहेस ते जेवा धर्मने योग्य
प्राणीने विषे अनुव्रत वगे-नु आगेपाल क-नु अटले प्रथम कहेला विधि-
धी स्थापन क-नु. ते ननान जहेवाय ते व्रतदान केवीगीते कथय ते
नक्षपणु अटले पना आणुव्रत, गुणुव्रत અને शिक्षापदना आगेपालु क-
वाया અને विकलपाणे अटले आणुव्रत वगे-भायी डा. जि ने व्रतना आगे-
पालु क-वायी. १०

એવીગીતે સમજાતે નવ જેમનું એવા આણુવ્રતાનિનું આગેપણું ક-
યા પત્રી વુ ક-નું તે કહે —

મુલાર્થ—તે વ્રત ગ્રહણ કરીને અનુત્તિચારનું પાલન કરવું એ
ટલે અનિચાર ન લાગવા દેવા. ૧૧

टीका—अभ्यग दर्शनादि गुणो ग्राहणु करीने नु क-नु, ते कहे छे
नित्तियागनु पावन क-नु अनिचार कहे, विगवना कहे, अथवा दृशमग

જે નતનું આગેપણું જે પ્રમાણે થાય છે, એક વગરનું આગેપણું થાય અ. ૧૧. ૧૧. નિ-
વપણે આગેપણું લાય

લનમિતિ અતિચારો વિરાધના દેશજંગ્મ ક્ષેત્રકોડ્યઃ અવિદ્યમાનોડતિચારો યંબુ
તાનિ અનતિચારાણિ તેષાં અનુપાલનં ધરણં કાર્યં । અતિચારદોષોપગ્રાતેન હિ
કુવાતોપહતસસ્યાનામિવ સ્વકલ્પપ્રસાધનં પ્રત્યસમર્થત્વાદમીપામિતિ અનતિચાર-
પાલનમિત્યુક્તમ્ ॥ ૧૧ ॥

અથાતિચારાનેવાહ—

શંકાકાંક્ષાવિચિકિત્સાડન્યદદૃષ્ટિપ્રશં—

સાસંસ્તવાઃ સમ્યગ્દૃષ્ટેરતિચારા इति ॥ ૧૨ ॥

इह शंका कांक्षा विचिकित्सा च ज्ञानाद्याचारकथनमिति सूत्रव्याख्या-
नोक्तद्वन्द्वद्वय एव । अन्यदृष्टीनां सबहुप्रणीतदर्शनव्यतिरिक्तानां शाक्यकपिल-
कणादाक्षपादादिमतवर्तिनां पापंमिनां प्रशंसासंस्तवौ । तत्र ' पुण्यजाज एते '
' मुल्लव्यमेपां जन्म ' ' दयालव एते ' इत्यादिका प्रशंसा । संस्तवश्चेह संवास-

કહેા તે એકજ અર્થ છે. જેમાં અતિચાર નથી તે અનતિચાર કહેવાય છે, તે-
મનું પાલન એટલે ધારણ કરવું. જેમ નદારા વાયુના ઉપધાતથી ધાન્યો પોતા-
ના ફલને સાધવાને—નીપજવવાને સમર્થ થતા નથી. તેમ અતિચાર દોષના
ઉપધાતથી વ્રતપણ પોતાનું ફલ આપવાને સમર્થ થતાં નથી, તેથી અનતિ-
ચારનું પાલન કરવું એમ કહેલું છે. ૧૧

હવે તે અતિચારનેજ કહે છે—

મૂલાર્થ—શંકા, કાંક્ષા, વિચિકિત્સા, અન્ય દૃષ્ટિની પ્રશંસા
કરવી, તેમનો પરિચય કરવો—એ સમ્યગ્ દૃષ્ટિવાળા પુરૂષને
અતિચાર છે. ૧૨.

ટીકાર્થ—અહિં શંકા, કાંક્ષા અને વિચિકિત્સા તેમના 'જ્ઞાનાદ્યાચાર
કથનં' એ સૂત્રની વ્યાખ્યામાં લક્ષણો કહેલાં છે. અન્ય દૃષ્ટિ એટલે સર્વજ્ઞ
પ્રણીત દર્શન શિવાયના યૌદ્ધ, કપિલ, કણ્ણદ, અક્ષપાદ ઇત્યાદિ આચાર્યોના
મતમાં વર્તનારાં પાખંડીઓની પ્રશંસા કરવી અને તેમનો પરિચય રાખવો. 'આ
પુણ્યવંત છે' એમનું જન્મ ભત્તમ છે' એ કહાયું છે' ઇત્યાદિ કહેવું, તે
પ્રશંસા કહેવાય છે. સંસ્તવ એટલે સહવાસથી થયેલો પરિચય. તે પરિચય

જનિતઃ પરિચયઃ વસનજોજનદાનાદ્યાપાદિલક્ષણઃ પરિગૃહ્યતે ન સ્વસ્થપઃ । ત-
યાચ દ્વોકે પ્રતીત ણ્વ સપૃથઃ સ્ત્રીતિઃ પરિચયે । અસંમુતેષુ પ્રસન્ન જયેન્વિત્યા-
દાગિવેતિ । તતઃ શક્ત ચ કાક્ષા ચ વિચિકિન્સા ચ અન્યદદિપ્રશસાસંસ્તૃત્વા
ચેતિ સમાસઃ । કિમિત્યાહ । સમ્યગ્દષ્ટેઃ સમ્યગ્દર્શનમ્ય અતિચારા વિગધના-
પ્રકારાઃ સપત્રતે શુદ્ધતત્ત્વશ્રદ્ધાનયાગાવિધાયિત્યાદિતિ ॥ ૧૨ ॥

તથા વ્રતગ્રીહ્યેષુ પચ પચ યથા ક્રમમિતિ ॥ ૧૩ ॥

ત્રેત્યણુત્રતેષુ શીલેષુ ચ ગુણવ્રતશિક્ષાપદસૂત્રક્રણેષુ પંચ પચ યથાક્રમ
યથાપરિવાદિ અતિચારા જવતીનિ સર્વગ્રાનુવર્તને દનિ ॥ ૧૩ ॥

તત્ર પ્રથમાણુત્રતે—

વધવધચ્છેદવિચ્છેદાતિજારારોપણાન્નપાનનિરોધા ઇતિ ॥ ૧૪ ॥

વન્ન, ભોજન દાન આવાપ કડવા વિગે- લક્ષણનાલો સમજવો. મુતિ કડવા
કપ સમજવો નહી તેમ વળી લોકમાં પાપ પ્રખ્યાત છે કે, સમ ઉપનર્ગ પૂર્વક
મુ ધાતુ પગિયથ અર્થમાં પ્રવર્તે છે તેને માટે ‘ અસંમુતેષુ પ્રસન્ન જયેષુ ’
એ શ્લોકનું ઉદાહરણ છે તેમાં અમ મુત અટવે અપગિયિત એવો અર્થ
થાય છે તે પછી શક્ત, કાક્ષા, વિચિકિન્સા, અન્યદદિ પ્રશસા અને અન્ય
દદિ પગિયથ એ સર્વનો નમામ કડવો ને મુ ૩ / તે કહે છે તે સમ્યગ્-
દદિ એટલે સમ્યગ્ દર્શનના અતિચાર છે—વિગધનાના પ્રકાર છે કાગળ કે,
નેઓ નુદતત્ત્વની શ્રદ્ધાને બાધ કડનાગ છે ૧૦

મૂલાર્થ—વળી આણુત્રત તથા શીલવ્રતને વિષે પાચ પાચ
અતિચાર હોય છે ૧૩

દીકાર્થ—નન એટલે આણુત્રત અને શીન એટલે ગુણવ્રત તથા ગિમા
પદને વિષે અનુક્રમે પાચ પાચ અતિચાર હોય છે

તેમાં પેદના આણુત્રતને વિષે—અતિચાર કહે છે—

મૂલાર્થ—૧ બાધવુ. ૨ તારન કડવુ. ૩ શરીરને છેદવુ
૪ અતિ ભાગ ભગવો અને, ૫ અન્ન પાનનો અટકાવ કડવો—એ
પાચ અતિચાર પેદના આણુત્રતને વિષે બાળવા. ૧૪

સ્પૃહાપ્રાણતિપાતવિરતિલક્ષણમ્યાણવ્રતસ્ય વંધો વધઃ ક્વચિન્નદોઽતિજ્ઞારોપણમન્નપાનનિરોધશ્ચેત્યતિચારાઃ તત્ર વંધો રજ્જુદામનકાદિના સંયમનં વધઃ કશાદિર્જિહ્વનનં ઢવિઃ ત્વક્ તદ્યોગાચ્છરીરમપિ ઢવિઃ તસ્ય ક્ષેદઃ અસિપુત્રિકાદિજિઃ પાટનં તથાઽતીવ જાગેઽતિમારઃ પ્રજૂતમ્ય પૃગફલ્લાદર્ગવાદિપૃષ્ઠાદાવારોપણં તથાન્નપાનયોજ્ઞાજનોદકયોર્નિરોધઃ અવચ્છેદઃ અન્નપાનનિરોધઃ । एते च क्रोधद्वौ-
જાદિકપાયમલ્લલ્લકલ્લંકિતાંતઃકરણસ્પ્રાણિપ્રાણપ્રહાણનિરપેક્ષસ્ય સતો જંતોરતિ-
ચારા-જન્વંતિ સાપેક્ષસ્ય તુ વંધાદિકરણે ઽપિ સાંપેક્ષત્વાન્નાતિચારત્વમેવામિતિ અત્ર
ચાયમાવગ્યકચૂર્ણાદ્યુક્તો વિધિઃ —વંધો હિપદાનાં ચતુષ્પદાનાં વા સ્યાત્ સોઽપ્ય-
ર્થાયાનર્થાય વા તન્નાનર્થાય તાવન્નાસૌ વિધાતું યુજ્યતે । અર્થાય પુનરસૌ ક્વિધિઃ

ટીકાર્થ—સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતથી વિરામ પામવા રૂપ લક્ષણવાલા અણુ-
વ્રંતના બંધ, વધ, છબિચ્છેદ, અતિભારારોપણ અને અન્નપાનનો નિરોધ—
એ પાંચ અતિચાર છે. તેમાં બંધ એટલે દોરી, રસ્સી વગેરેનું બાંધવું. વધ
એટલે આબુખ વિગેરેથી મારવું. છબિ એટલે ત્વચા. તેના યોગથી શરીર પણ
થાય. તેનો છેદ એટલે છુરી વગેરેથી તેને કાપવું. અતિભારારોપણ એટલે
સોપારી વગેરેનો ધણો બોળે બેસ વગેરેના ખૂણ ઉપર આરોપવો. અન્નપાન
એટલે અન્ન તથા જલનો નિરોધ એટલે ક્વિચ્છેદ કરવો. ક્રોધ તથા લોભાદિ
કપાય મલથી જેતું અંતઃકરણ કલંકિત થયેલું છે અને પ્રાણીઓના પ્રાણને
નાશ કરવામાં જે અપેક્ષા સહિત છે, તેને આ અતિચાર લાગે છે. પણ જે
બંધ વગેરે કરવામાં અપેક્ષા સહિત છે, તેને સાપેક્ષપ્રાણને લઇને અતિચાર
લાગના નથી. આ વિષે આવશ્યક ચૂર્ણી વગેરેમાં જે વિધિ કહેલો છે, તે આ
પ્રમાણે છે—બંધ એ મનુષ્યોને (જે પગ, વાલાઓને) અથવા પશુઓને
(ચોપગાઓને) થાય છે. તે બંધ બે પ્રકારનો છે, તેમાં એક અર્થને માટે
છે અને બીજે અનર્થને માટે છે. તેમાં જે અનર્થને માટે છે, તે કરવો યુક્ત
નથી. અને જે અર્થ માટે છે, તે બે પ્રકારનો છે. ૧ સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ.
જે નિશ્ચલપણે અનિશય બાંધવામાં આવે તે નિરપેક્ષ કહેવાય છે. અને જે
દોરીની ગાંઠવડે બાંધવામાં આવે પણ અશ્વિની દહાય લાગવાતું કારણ અને તો
તે બંધ છોટી શકાય અથવા છેદી શકાય, તે સાપેક્ષ બંધ કહેવાય છે. એવી
રીતે ચોપગા પ્રાણીઓના બંધવિષે કહ્યું. હવે- બે પગા--મનુષ્યના બંધને માટે

મ્પાત્ સાપેક્ષો નિરપેક્ષઃ, તત્ર નિરપેક્ષો નામયન્નિશ્ચયમત્યર્થ યત્ને સાપેક્ષઃ પુન-
ર્યનામગ્રથિના યત્ર ચક્રઃ સન્ શક્યતે પ્રતીપનકાદિષુ વિમોચયંતુ વા ઝેતુ વા
એવ તાવચ્ચતુષ્પદાના વયઃ । હિપદાના પુનરેવ દાસો યા દાસી વા ચારો વા પા-
ઝાદિપ્રમત્તપુત્રો યા યદિ યત્ને તદા સવિક્રમેણૈવ યત્નીયો રક્ષણીયશ્ચતથા યથા-
મિત્રયાદિષુ નવિનઝયતિ । તથા તે ક્લિષ્ઠ દ્વિપદચતુષ્પદાઃ શ્રાવકેણ સંઘૃહીત-
વ્યાઃ યે અપદ્ધા એવાસત્ ઇતિ । વગેરેપિ તથૈવ નવર નિરપેક્ષવથો નિર્દયતામના
સાપેક્ષવથઃ પુનરેવમાદિત એવ લીતર્પદા શ્રાવકેણ નશિતવ્યં યદિ પુનર્ન કારોતિ
કોપિ વિનય તદા ત મર્માણિ મુત્તકા લતયા દવરકેણ યા સક્રુદ્ હિર્વા તાઢયેદિ-
તિ ઇતિન્નિચ્છેદોપિ તથૈવ નવર નિરપેક્ષો હસ્તપાદકર્ણનામિકાદિ યન્નિર્દયં ઇતિન્નિ

આ પ્રમાણે છે જાન, અથવા દાસી, અથવા ચોર વા બાળવામા પ્રમાદી
યથેવા પુત્રને જે બાધવામા આવે તો તે દાસી આસી શદ્દ એવી રીતે બાવવા
ચોગ્ય અને અમાનુ કરવા ચોગ્ય છે કે, તે આશિના બય વગેરેમા નાશ ન પામી
જાય વક્ષી શ્રાવક તે જે પગા અને ચોપગા તેવા પ્રાણીઓનો ન શદ્દ કરવો
કે જે બાધ્યાન હોય તો પાનુ ગહી નદ વડ પાનુ તેની રીતેજ જાણે તેમા
એટલો વિશેષ છે કે, જે નિર્દય રીતે માનુ, તે નિષ્પેક્ષવય છે, તેના મર્મયા
ત્યાગજ છે અને જે આપેક્ષવય છે, તે આ પ્રમાણે છે—પ્રથમ તો શ્રાવક
એવા યજુ કે, જેનાથી બની પર્યંત બય પામી જાય તેમ છતાં જે કોઈ વિ-
નય ન કરે તો તેને મર્મશયની જગ્યા ઝાટીને બીજી જગ્યાએ લાતથી અ-
થવા ફાગીથી એકવાર અથવા બે વાર તારન કરવું વિગતે પાનુ તેનીજ
રીતેજ મમજવો તેમા વિશેષ એટલો કે, જે દાસ, પગ, કાન અને નામિકા
વગેરેને નિર્દયતાથી કાપી નાખે, તે નિષ્પેક્ષ અને જે ગર ગુમર, વ્રત નધિને
કેદે અથવા રામ કે તે નાપેક્ષ હવિગતે કહેવાય છે તેમ આતિ બાગ આગે-
પાનુ કરવો નહીં પ્રથમ તો જે દ્વિપદ વગેરે વાહનવંદ જે આજીવિકા હોય તે
શ્રાવક ઝાટી ફેરી ને જો જે તે ગિનાય બીજી આજીવિકા મળે તેમ ન હોય
તો આ જે પગા પ્રાણી જેટલો બાગ પોતાની એન ઉપાદે અને ઉતાડે તેટલો
બાગ તેની પાસે હપટાવવો ચોપગા પ્રાણીને જેટલો બાગ ધરે તેનાથી ઓછો
કરવો અને લગ્ન, ગાર વગેરેમા તેમને જેટલા હોય તો જ્યાં ચોગ્ય વેવા
થાય ત્યાં તેમને ઝાટી ફેવા

સાપેક્ષઃ પુનર્યજ્ઞં વાસ્ત્વાં ત્રિંધાઽઽ દ્વેદ્વેતિ । તથાનિજારો નારોપયિતવ્યઃ
 પૂર્વમેવ હિ યા ચ દ્વિપદાદિવાહનેન જીવિકા સા શ્રાપ્દેન મોક્તવ્યા અથાન્યા-
 સૌ ન જ્ઞેત્તદા દ્વિપદોઽયં જારં મ્વયમુક્તિપત્યવતારયતિ ચ તં વાચ્યતે ચતુષ્પ-
 દસ્ય તુ યથોચિતજારાદસૌ કિંચિદનઃ ક્રિયતે હલ્લશકદાદિષુ પુનરુચિતેવદ્વા-
 યામસૌ મુચ્યતે ઇતિ । તથા જક્તપાનવ્યવચ્છેદો ન કસ્થાપિ કર્તવ્યઃ તીઙ્ણવુ-
 જ્ઞકો હન્યથા મ્રિયતે । મોઽપ્યર્થાનર્થાદિજ્ઞેદો વંધવત્ દૃષ્ટવ્યઃ નવરં સાપેક્ષો રો-
 ગચિકિત્સાર્યં મ્યાત્ અપરાધકારિણિ ચ વાચૈવ વેદતે યદ્યથ તે ન દાસ્યતે જો-
 જનાદિ શાંતિનિમિત્તં ચોપવાસં કારયેત્કિંવહુના યથા મૃદ્ધગુણસ્ય પ્રાણાતિ-
 પાતવિરમણમ્યાનિચારો ન જત્રતિ તથા સર્વત્ર યતનયા યતિતત્ત્વમિતિ । નનુ પ્રા-
 ãાતિપાત એવ વ્રતિના પ્રત્યાહ્યાતઃ તત્તો વંધાદિકરણેઽપિ ન દોષો વિસ્તેરસ્વં-
 રિતત્વાત્ । અથવંધાદયોઽપિ પ્રત્યાહ્યાનાસ્તદા તત્કરણે વ્રતજંગ એવ વિરતિ-

કોઈપણ પ્રાણીને ભોજન અને પાનનો વિચ્છેદ ન કરવો, નહીંતો તીવ્ર-
 ક્ષુધાવાળો પ્રાણી મૃત્યુ પામી જાય છે. તે અર્થ તથા અનર્થ વગેરેના ભેદ પણ
 અંધની પેઠે જાણવા. પણ તેમાં એટલો વિશેષ છે, કે જે સાપેક્ષ નિર્દેશ છે, તે
 રોગની ચિકિત્સાને માટે થાય છે, પણ અપરાધ કરનાર મનુષ્યને તો વાણીથી
 જ અન્નપાનનો નિષેધ કહેવો. પણ વસ્તુથી કરવો નહીં. જેમકે, ‘આજે તને અન્ન
 પાન આપવામાં નહીં આવે,’ એમ ભય બતાવવો. અને રોગની શાંતિ નિમિત્તે
 ઉપવાસ કરાવવો. અહિં વધારે શું કહેવું, પણ જેવી રીતે મૂળગુણ જે
 પ્રાણાતિપાત વિરમણ તેનો અનિયાર ન થાય તેવી રીતે સર્વ સ્થળે યતનાથી
 વર્તવું.

અહિં કોઈ શંકા કરે કે, વ્રત અગીકાર કરનાર પુરૂષે પ્રાણાતિપાતનું
 પરચ્છબ્બાણ કર્યું, તેથી અંધાદિક કરવાથી પણ તેને દ્રોષ નહીં લાગે, કારણ
 કે, વિરતિનું અખંડિતપાણું છે. હવે અંધાદિકનું પણ પરચ્છબ્બાણ કરતાં વ્રત-
 નો ભંગજ થાય, કારણકે, તેથી વિરતિનું અંડનજ થયું છે. તેમ વળી અંધા-
 દિકનું પરચ્છબ્બાણ કર્યું છે, એમ કહેશે તો અંધાદિકનું પરચ્છબ્બાણ કર્યું છતે
 ઉચ્ચારણ કરેલું જે વ્રત તે આટલુંજ છે, એવા પ્રમાણનો નાશ થશે, કેમકે
 દ્વેક વ્રતે પાંચ પાંચ અતિયાર (મૂલમાં જુવો.) વ્રતથી અધિકપણું આવશે,
 આ પ્રમાણે અંધાદિકને અતિયારપણું થટું નથી.

સ્વમનાત્ । કિંચ વધાદીના પ્રત્યાર્થેયત્વે ત્રિવિક્રિતપ્રતેયતા વિશીર્ણેત પ્રતિપ્રત
પચાનામતિચારપ્રતનામાપ્રિયાદિત્યેવ ન વધાદીનામતિચારતેતિ । અત્રોન્યતે
સત્ય પ્રાણાતિપાત એવ પ્રત્યાર્થાતો ન પ્રગદ્ય. કેમલ તન્મન્યાન્યાનેર્ધનસ્તેડપિ
પ્રત્યાર્થાતા એ ઇષ્ટવ્યાઃતપુષાયચાત્તેપા । નચ વધાદિકરણેડપિ પ્રતજગ. કિ
ત્વતિચાર એવ । કથમિહ દ્વિવિપ્ર પ્રત અતર્હત્યા પર્હિર્હત્યા ચ તત્ર મારયમીતિ
વિકલ્પનાત્રેન યદા કોપાગ્રાવેશાન્પ્રપ્રાણપ્રહાણમવગણયન્ વધાર્દા પ્રવર્તતે નચ
પ્રાણગ્રાતો જનતિ તદા દયાવર્જિતતયા વિરત્યનપેક્ષપ્રવૃત્તેનાતર્હત્યા પ્રતસ્ય જગ
પ્રાણિયાનાપ્રાણિયાતાજાગચ પર્હિર્હત્યા પાત્રનમિતિ દેશસ્ય જનનદેશમ્પ્ર ચ
પાત્રનાદતિચારવ્યપદેશ. પ્રવર્તતે । તદુક્ત—

“ ન મારયમીતિ કૃતપ્રતસ્ય
વિનંત મૃત્યુ ક ફહાતિચારઃ ।

તે શકાના સમાવાનમા કહે છે કે, તમે જે કહો છો, તે સત્ય છે, પ્રા
ણાતિપાતનુ જ પરચ્છાણ કર્યું છે, કાં બધાદિકનુ પરચ્છાણ કર્યું નથી
પરંતુ કેવળ પ્રાણાતિપાતનુ પરચ્છાણ કરતા અર્થથી તે બધા પરચ્છા
ણ કર્યું હોય, એમ જાણતુ, કાગળે તે બધાદિક પ્રાણાતિપાતના ઉપાય છે
અર્થાત તે બધાદિક પણ પરચ્છાણમા આવી જાય છે મરિ એમ ન જોય-
વુ કે બધાદિક કરતા પણ પ્રતનો ભગ વાય છે, પરંતુ બધાદિક કરવામા
પણ પ્રતનો ભગ થતો નથીજિતુ અનિચાન્ન વાગે કેમકે દેશથી પ્રતનો ભગ
થાય તે તેનુ નામ અનિચાન્ન છે કેમકે અતિ અતર્હતિથી અને પર્હિર્હતિથી
એમ જે પ્રકારે તત જાણતુ તેમા (૬ માં) એમ વિરુદ્ધના અભાવેન્યાન્
કાપના આનેશથી ખીનના પ્રાણની દાનિને નદી ગણકાન્તા બધાદિક કરવા
મા પ્રવર્તે, તેમા પ્રાણનો પ્રત યતો નથી, પણ દયા મહિત પછે વિનિની
અપેમા ગમ્યાવગર પ્રવૃત્તિ વધાયી અતર્હતિ વડે પ્રતનો ભગ થયો અને પ્રા
ણીના ધાનનો અભાવ છે, તેથી પર્હિર્હતિવડે પ્રતનુ પાવન થયુ મરિ દેશથી
બાગતુ અને દેશથી પાવતુ એ અનિચાન્ના નામથી જોળખાય છે તેને મરિ
આગમમા કહ્યું છે —

“ હુ પ્રાણીને નદી માફ ’ એતુ પ્રત કરના પુરુષને મૃત્યુ ધયા વિના અતિ-
ચાન્ન કમાથી દોષ ’ અર્થાત ન દોષ નેવુ ઠંદનાગને એટલોજ ઉત્તર આપવાનો

નિગદ્યતે યઃ કુપિતો વધાદીન
કરોત્યસૌ સ્યાન્નિયમાનપેક્ષઃ ॥ ૧ ॥
મૃત્યોરન્નાવાન્નિયમોઽસ્તિ તસ્ય
કોપાદ્યાહીનતયા તુ યગ્નઃ ।
દેશસ્ય જંગાદનુપાલ્લનાચ
પૃજ્યા અતીચારમુદાહરંતિ ॥ ૨ ॥

યજ્ઞોક્તં વ્રતેયત્તા વિશીર્યંત ઇતિ તદ્યુક્તં વિશુદ્ધાહિંસાદિવિરતિસદ્જાવ
હિ વંધાદીનામભાવ એવેતિ તદેવં વંધાદયોઽતિચારા એવેતિ વંધાદિગ્રહણસ્ય ચોપ-
લક્ષણત્વાન્મંત્રતંત્રપ્રયોગાદયોઽન્યેઽન્યેવમત્રાતિચારયતયા દૃશ્યા ઇતિ ॥ ૧૪ ॥

અથ દ્વિતીયસ્ય—

મિથ્યોપદેશરહસ્યાભ્યાશ્યાનકૂટલેખક્રિ—

યાન્યાસાપહારસ્વદારમંત્રજેદા ઇતિ ॥ ૧૫ ॥

છે કે) જે કોપે કરી વધ વગેરે કરે છે, અને નિયમની અપેક્ષા રાખતો નથી,
તે અતિચાર કહેવાય છે. ” ૧

કેમકે પ્રાણીનું મૃત્યુ થયું નથી અટલે તે પુરૂષનો નિયમ રહ્યો છે. અને
કોપને લઇને નિર્દયપણું થયું, તેથી અંતરના પરિણામને આશ્રીને તે નિયમ
ભાંગ્યો પણ ખરો, મારે દેશથી ભાંગવું અને દેશથી પાળવું, એ બે નિયમમાં
આવી શકે છે, તેથી પૂજ્ય પુરૂષો તેને અતિચારનું નામ આપે છે. ૨

વલી તમોએ કહ્યું કે, પ્રાણાતિપાતમાં બંધાદિકનો નિયમ આવી નતો
હોય તો પ્રાણાતિપાત આટલુંજ છે, એવા પ્રમાણનો નાશ થાય, પણ એ ક-
હેવું અયુક્ત છે, કારણકે, વિશુદ્ધ હિંસાદિકથી જે વિરતિ છે, તેમાં બંધાદિકનો
(અભાવ) નિષેધજ આવી જાય છે, તેથી આ પ્રકારે બંધાદિક છે તે અતિ-
ચારજ છે. બંધાદિકના અહણનું ઉપલક્ષણપણું છે, તેથી બીજા પણ મંત્ર,
તંત્રના પ્રયોગ વગેરે અતિચારપણે બાણવા. ૧૪

હવે મૃધાવાદ વિરમણ નામે બીજા વ્રતના અતિચાર કહે છે—

મૂલાર્થ—૧ મિથ્યા ઉપદેશ. ૨ રહસ્ય કહેવું. ૩ ખોટા લેખ
કરવા. ૪ થાપણ આળવવી અને, ૫ ખોટાની સ્ત્રીના ગુપ્તવિચારને
બાહરે પ્રકાશવા, એ પાંચ અતિચાર છે. ૧૫

મિથ્યોપદેશશ્ચ રહસ્યાન્યાસ્યાનં ચ કૃત્ત્વેલ્લક્ષ્યા ચ ન્યાસાપહારશ્ચ સ્વ-
દારમત્રજેદશ્ચેતિ સમાસઃ । તત્ર મિથ્યોપદેશો નામ અહીંકવાદવિષય ઉપદેશ ઇ-
દમેવ ચૈવચ વૃહીત્યાદિકમસત્યાજિધાનશિક્ષણ ? રહસ્યાન્યાસ્યાન રહ એકા-
તસ્તત્ર જવં રહસ્યં રહોનિમિત્ત તત્ત્વ તદન્યાસ્યાન ચેતિ સમાસઃ । એતદુક્તં જ-
વતિ રહસિ મત્રયમાણાનવલ્લોભ્યાજિધત્તે ' એતે હિ ઇદ ચેદચ રાજાદિવિરુધ્ધં
મત્રયંતે ઇતિ ૨ કૃત્ત્વેલ્લક્ષ્ય અસદ્જૂતાર્થસૂચકાક્રરેલ્લેલ્લક્ષ્ય કરણં કૃત્ત્વેલ્લક્ષ્ય-
યા ૩ ન્યાસાપહાર ઇતિ ન્યાસઃ પરચુદ્ધે રૂપકાદોર્નિક્ષેપઃ તસ્ય અપહારોઽપહારાપઃ
૪ સ્વદારમત્રજેદ ઇતિ સ્વદારાણા ઉપલક્ષણાર્થત્વાન્મિત્રાદીના ચ મત્રસ્ય ગુપ્ત-
જાપિતસ્ય જેદો વહિઃ પ્રકાશન ઇતિ ૫ અત્ર ચ મિથ્યોપદેશો યદ્યપિ મૃપા ન
વાદયામીત્યત્ર ચા નવદામિ નવાદયામીત્યત્ર ત્રતેજગ એવ ન વદામીતિ ત્રતાત્રે તુ
ન કિંચન તથાપિ સહસાત્કારાનાજોગાન્યામત્તિક્રમવ્યતિક્રમાતિચારૈર્વા મૃપાવાદે
પરમર્ત્તન ત્રતસ્યાતિચારોઽય અથવા ત્રતસરક્ષણુપુષ્ટ્યા પરત્ત્વતાતકથનધારેણ મૃપોપદેશં

ટીકાર્થ—મિથ્યોપદેશ વગેરે શબ્દોનો દ્વંદ્વ સમાસ થાય છે તેમા
મિથ્યોપદેશ એટલે અમલવાદ અથવા ઊપદેશ કરવો ભેદ, ' આ આમજ
છે અને આમજ કહે ' ઇત્યાદિ અનત્ય કહેવાને શીખડાવતુ બીજુ ગુરુઆ
ભ્યાખ્યાન ગુરુ એટલે એકાત તેમા વચેલુ તે ગુરુઅ કહેવાય એકાતે થયેલાને
અભ્યાખ્યાન કહેતાં કહેલુ તે ગુરુઆભ્યાખ્યાન કહેવાય છે તે આવીગીતે કે, 'કા-
ઈ લેકાને એકાતે મશક્ત કરતા ભેદને કહે કે, ' આ લેકા આ આવી
રીતે ગજાદિકની વિરુદ્ધ મશક્ત કરે છે ' આનું નામ ગુરુઆભ્યાખ્યાન
કહેવાય છે ૨ ફટ લેખ એટલે ખોટા અર્થને સુચવનાગ અક્ષેપના લેખ ક-
ર્વા તે ફટલેખ ક્રિયા કહેવાય છે ન્યાસાપહાર ન્યાસ એટલે પાન્ડે જે ઉપી-
આ વગેરેની મુકેલી વાપરુ, તેનો અપહાર કર્વો એટલે તેને ઓગવવી—તે
ન્યાસાપહાર કહેવાય છે, ૪ સ્વદાર મત્રભેદ, સ્વદાર એટલે પોતાની સ્ત્રી ઉ-
પર લક્ષણવી પોતાના મિત્રા વગેરેનો મત્ર એટલે ગુપ્ત બાપરુ તેનો ભેદ કર-
વો એટલે તેને ખાદેર ખુટલુ કરુ તે અદિ મિથ્યોપદેશમા ' હુ મૃપા નહીં
બોલાવુ ' એ પ્રકારના ત્રતને વિષે અથવા મૃપા ન બોલુ ન બોલાવુ એ પ્ર-
કારના ત્રતને વિષે ભગ- છે અને મિથ્યા નહિ બોલુ ' એ પ્રકારના ત્રતને
વિષે ભગ નથી તથાપિ મદુમાત્કાર અને અનાભોગ એ જે વડે અતિહાસ અ

યચ્છતોઽતિચારોઽયં વ્રતસચ્ચપેક્ષત્વાન્મૃષાવાદે પરપ્રવર્તનાચ્ચ જગ્યામગ્નરૂપત્વાદ્ વ્રત-
સ્યેતિ । નતુ રહસ્યાચ્ચાખ્યાનમસદ્દોષાન્નિધાનરૂપત્વેન પ્રત્યાખ્યાતત્વાદ્વગ્ એવ ।
નત્વતિચાર ઇતિ । સત્યં કિંતું-યદા પરોપચાતક્રમનાભોગાદિનાન્નિધત્તે તદા સંક્રે-
શાન્નાવેન વ્રતાનપેક્ષત્વાન્નાવાન્ન વ્રતસ્ય જંગઃ પરોપચાતહેતુત્વાચ્ચ જંગ ઇતિ જંગાજંગ-
રૂપોઽતિચારઃ યદા પુનસ્તીવ્રસંક્રેશાદન્યારવ્યાતિ તદા જંગો વ્રતનિરપેક્ષત્વાત્ ।

ગ્રાહ ચ—“ સહસા નરકાણાઈ, જાણંતો જડ કરેડ તો જંગો । જડ
પુણાણાજાગાઝહિંતો તો હોડ અડ્યારો ॥ ? ॥

થવા વ્યતિક્રમ અથવા અતિચાર—એ ત્રણ વડે મૃષાવાદને વિષે બીજા માણ
સને પ્રવર્તાવયો એ આ વ્રતનો અતિચાર કહેવાય છે. અથવા વ્રતને રક્ષણ
કરવાની બુદ્ધિવડે પરને વૃત્તાંત કહેવો તે દ્વારા મિથ્યા ઉપદેશને આપનારા પુ-
રુષને એ અતિચાર લાગે છે; કારણકે, તેને વ્રતની અપેક્ષા છે અને વળી મિ-
થ્યા ભાષણમાં પરને પ્રવર્તાવવાપણું છે. એ હેતુ માટે, એ વ્રત ભાંગ્યું પણ
ગણાય અને વ્રત ન ભાંગ્યું પણ ગણાય; એટલે દેશથી વ્રત ભાંગ્યું અને દેશ
થી ન ભાંગ્યું માટે તે અતિચાર કહેવાય છે.

અહિં દોષ શંકા કરે છે કે, રહસ્યને નિમિત્તે દૂડઆલશ્ચ વાર્તાને પ્ર-
કાશ કરવા વિષે જે કહેવામાં આવ્યું છે, તે અસત્ દોષને કહેવાપણું છે. તે-
થી તેના પરચ્ચખાણ કરવામાં આવ્યા છે, એટલે વ્રતનો ભંગ થયો કહેવા-
તે અતિચાર ન કહેવાય.

તેનો ઉત્તર આપે છે—તમારી શંકા સત્ય છે, પરંતુ જ્યારે પરના ઉ-
પધાત કરનાર વાક્યને અજાણપણું વગેરેથી કહેવામાં આવે ત્યારે સંકલેશને
અભાવે કરી વ્રતની અપેક્ષા કરે છે, તેથી વ્રતનો ભંગ થયો ન કહેવાય અને
તે પરના ઉપધાતતું કારણ થયું તેથી વ્રતનો ભંગ થયો, પણ કહેવાય—એવી
રીતે દેશથી વ્રતનો ભંગ અને અભંગ અને અભંગ થતાં અતિચાર થયો અ-
ને એ તીવ્ર સંકલેશથી કહે તો વ્રત ભાંગ્યું કહેવાય કારણકે, તેમાં વ્રતની
અપેક્ષા રાખી નથી.

તે વિષે શાસ્ત્રમાં લખે છે કે, “ જે જાણી જોઈને સહસાત્કારે અભ્યા-
ખ્યાન—કહેવા વગેરે કરે તો વ્રતનો ભંગ થાય અને અજાણે કહેવાઈ જવા-
ય તો અતિચાર લાગે છે. ” ૧

કૃત્ત્વેસ્વકરણ તુ યપિ કાયેન મૃપાવાદ ન કરોમીત્યસ્ય ન કરોમિ ન
કાર્યામીત્યસ્ય વા વ્રતસ્ય જંગ એવ ત્રતાતે તુ ન કિચન તથાપિ સહસાકારા-
દિનાતિક્રમાદિના વાતિચારઃ । અથવા મૃપાવાદ ઇતિ મૃપાજ્ઞાન મયા પ્રત્યા-
રુપાતમિદ ન પુનર્લેખનમિતિ જ્ઞાનયા મુગ્ધનુષ્ઠેતત્તમવ્યપેક્ષ્યાતિચાર ઇતિ
। ન્યાસાપહારે પુનરદત્તાદાન^૧ સાક્ષાદેવ ભવતિ મૃપાવાદત્રતાતિચારત્ત ચાસ્ય ન
ત્વદીય મમ સમીપે કિંચિદ્મીત્યનાજોગાદિનાજ્ઞાવાનમ્પ સ્યાદિતિ । સ્વદાર-
મંત્રજેદઃ પુનરનુવાદરૂપત્વેન રાત્યત્વાત્ યપિ નાતિચારો ઘટતે તથાપિ મત્રિતા-
ર્થપ્રકાશનજનિતયજ્ઞાદિતઃ સ્વદારાર્દેર્મરણાદિસજ્જેન પરમાર્થતસ્તસ્યાસત્યત્વાત્ક-
યચિદ્જગત્ત્વત્વાદતિચાર એવેતિ ॥ ૧૫ ॥

અથ તૃતીયસ્ય—

ખોટા લેખ કહ્યા, એ પણ જો કે ‘હું શરીર વડે મૃપાવાદ ન કરું,
અથવા નહીં કરું અને નહીં કરું એવા મતનો ભગવં યથો અને ખીજ પ્ર-
કાશના મતને વિષે કાંઈપણ ભગ કે અતિચાર ન થયો, તથાપિ મહામાકાગ-
દિ વડે અથવા અતિક્રમાદિવડે અતિચાર થાય છે. અથવા ‘મૃપાવાદ કહેવા-
ના મે પચ્ચખાણ કર્યા છે. પણ કાંઈ ખોટા લેખ લખવાના પચ્ચખાણ કર્યા
નથી, એવી ભાવના વડે ભોળી શુદ્ધિવાળા પુરૂષને મતની અપેક્ષા છે, માટે
એ અતિચાર કહેવાય, મતનો ભગ ન કહેવાય હવે ચાપણ જોગવવામા અ
દત્તાદાન પ્રત્યક્ષ છે, પણ મૃપાવાદ મતનું અતિચારપણું તો ત્યારે કહેવાય કે
જ્યારે ‘તાગી થાપણ માટે ત્યા નથી’ એમ બોલે અને એવું કાર્પણ અ-
ભિચાર્યું જોગવવા મમની વચન કહેવાય ત્યારે અનિચાર કહેવાય છે

સ્વદારમંત્ર બેદ એટલે પોતાની જી તથા મિત્રાદિકની નામે કહેવા
નુષ્ઠ વિચારને પ્રકાશ કહ્યો તે જો કે તે અનુવાદ ક્રમે સત્ય છે, તો અતિચાર
પડતો નથી, તોપણ વિચાર કહેલા મહત્ત્વ અર્થનો પ્રકાશ હવાથી ઉત્પન્ન થ-
યેવ જગત વગેરેથી પોતાની જી વગેરેને મનપ્રાદિક થવાનો નભવ છે, તેથી
પરમાર્થ—ખીજીને વિચાર કહના તે અનત્ય છે તેની કાંઈ પ્રકારે તેમા મત
નો ભગ આને છે, માટે તે અનિચાર છે ભગ નથી ૧૫

હવે ત્રીજા અદત્તાદાન—જોગી ન કહેવાના મતના પાત્ર અનિચાર
કહે છે—

સ્તેન પ્રયોગ—તદાહતાદાન—વિરુદ્ધરાજ્યાતિક્રમ—હી
નાધિકમાનોન્માન—પ્રતિરૂપકવ્યવહારા ઇતિ ॥ ૧૬ ॥

સ્તેનપ્રયોગથ તદાહતાદાનં ચ વિરુદ્ધરાજ્યાતિક્રમથ હીનાધિકમાનોન્મા-
નાનિ ચ પ્રતિરૂપકવ્યવહારથેતિ સમાસઃ । તત્ર સ્તેનાઃ ચૌરાસ્તેષાં પ્રયોગો વ્યા-
પારણં હરત યૂયં ઇત્યનુજ્ઞાપદાનં ? તથા તૈરાહતસ્ય કુંકુમાદિઙ્ગવ્યસ્યાદાનં સં-
ગ્રહઃ ૨ વિરુદ્ધઃ સ્વકીયસ્ય રાજ્ઞઃ પ્રતિપંથી તસ્ય રાજ્યં કટકંદેશો વા તત્રાતિક્રમઃ
સ્વરાજન્મુમિસીમાતિલ્લંઘનેન ક્રમણં પ્રવેશઃ વિરુદ્ધરાજ્યાતિક્રમઃ ૩ । હીને સ્વ-
જ્ઞાવોપેક્ષાયાન્યૂનેઽધિકે વા માનોન્માને કુરુવાદિતુલ્યારૂપે જવતો હીનાધિકમા-
નોન્માને ૪ । શુદ્ધેન વ્રીહ્યાદિના ઘૃતાદિના વા પ્રતિરૂપકં સદૃશં પલ્લઙ્ગ્યાદિ

મૂલાર્થ—૧ ચોરને મદદ આપવી, ૨ ચોરેલી વસ્તુને સંધ-
રવી, ૩ પોતાના રાજના વિરોધી-શત્રુના રાજ્યમાં અતિક્રમણ
કરવું, ૪ વધારે ઓછા લેવા દેવાને માટે ખોટા માપ રાખવા, ૫
હલકી વસ્તુ આપી તેના જેવી દેખાતી ભારે વસ્તુ લઈ લેવા ૩૫
વેપાર કરવો.

ટીકાર્થ—સ્તેન પ્રયોગ વગેરે પદોનો દ્વંદ્વ સમાસ થાય છે. તેમાં સ્તેન
એટલે ચોર લોકો, તેમનો પ્રયોગ એટલે વ્યાપાર. અર્થાત 'તમે આ જગ્યા-
એથી ધનની ચોરી કરો' એમ અનુજ્ઞા આપવી. એટલે ચોરી કરનારને મદદ
આપવી. ૨ ચોરી કરીને લાવેલા દેશર પ્રમુખ દ્રવ્યને સંધરવું. ૩ વિરુદ્ધ એટ-
લે પોતાના રાજની સાથે શત્રુવટ કરનાર રાજના રાજ્યનો, લશ્કરનો, અથવા
દેશનો અતિક્રમ કરવો એટલે પોતાના રાજના રાજ્યના સીમાડાતું ઉલ્લંઘન
કરી ખીજના રાજ્યમાં પ્રવેશ કરવો. તે વિરુદ્ધરાજ્યાતિક્રમ કહેવાય છે.
૪ હીન એટલે સ્વભાવની અપેક્ષાએ ન્યુન અથવા અધિક એવા માન-ઉ-
ન્માન એટલે જોખવાના કાટલા અને દાણા ભરવાની પાલી વગેરે, તે ઓછા
રાખવા અથવા અધિક રાખવા. ૫ શુદ્ધ એવી ડાંગર અથવા ધી પ્રમુખ વસ્તુ
ની કીંમત લઈને તેની ખરોખર જેમાં દાણા ન હોય તેવા પોચા (ફેતરા) મે-
ળવીને ડાંગર આપવી, અને ચર્ખી વગેરે મેળવીને ધી આપવું—અર્થાત ભારે વસ્તુ

વસાદિ વા ઇવ્યં તેન વ્યવહારો વિક્રયરૂપઃ સ પ્રતિરૂપકવ્યવહાર ઇતિ ૫ ।

ઘટ સ્તેનપ્રયોગો યત્પિ ચૌર્યં ન કરોમિ ન કારયામીત્યેવ પ્રતિપન્નવ્રતસ્ય જંગ એવ તથાપિ કિમધુના યૃય નિર્વ્યાપારાસ્તિષ્ઠય? યદિ વો જક્તકાદિ નાસ્તિ તદાહદદાન્નિ જવદાનીતપોપસ્ય ચ યદિ વિક્રાયકો ન વિચરતે તદાહં વિક્રેષ્યામિ ઇત્યેવંવિધવચનૈશ્ચૌરાન્ વ્યાપારયતઃ સ્વકલ્પનયા તદ્વ્યાપારણ પરિહરતો વ્રતસાપે-
ક્ષસ્યાસાવતિચારઃ । તથા સ્તેનાદ્વત ક્રાણક્રયેણ લોચદોષાત્ પ્રઘ્નન ગૃહંશ્ચૌરો જવ-
તિ । યદાહ—

“ ચૌરશ્ચૌરાપકો મત્રી જેદફઃ ક્રાણકઃક્રપી । અન્નદઃ સ્થાનદર્શૈવ ચૌરઃ
સમ્પન્નિઃ સ્મૃતઃ ॥ ૧ ॥

હાઈ હોગે કરી હસકી વસ્તુ જે તેના સગ્ગી જણાતી હોય તે આપવી—વે-
ચવી—એવો વ્યાપાર કયો તે પ્રતિષ્પક વ્યવહાર કહેવાય છે ૫

અહિ સ્તેન પ્રયોગ—એટલે ચોરીના વ્યાપાર કરવામા જે કે ‘હુ
ચોરી નહીં કરૂં અને નહીં કરાવુ, એ પ્રકારે વ્રત અગીંકાર કરનારને
વ્રતનો ભગજ છે, તો પણ પોતાની કલ્પનાવડે ચોરીના વ્યાપારનો ત્યાગ કર-
નારને વ્રતની અપેક્ષાએ અતિચાર છે, પણ ભગ નથી, કાણકે, તે પુરૂષ ચો-
ર લોકોને એમ કહે છે કે, ‘તમે હમણા વ્યાપાર વિના (નિરૂધમી) કેમ
ગેશી ગયા છો? જે તમારે ખાવાપીવા વગેરે ન હોય તો હુ આપુ અને ત-
મારી ચોરીના માલને જે કાંઈ વેચનાર ન હોય તો હુ વેચી આપીશ” આવા વ-
ચનોથી ચોરને ગ્રેણા કરતા અને પોતાની કલ્પના એ ચોરીના વ્યાપારને
છોડી દે તો એવા તે વ્રતની અપેક્ષાવાળો છે, માટે તે પુરૂષને એ અતિચાર છે

વળી તે ચોર લોકોએ ચોરલા દ્રવ્યને લોભના દોષથી છાની રીતે વેચા-
તુ લેનારે પુરૂષ પણ ચોર કહેવાય છે. તેને માટે નીતિ શાસ્ત્રમા લખ્યું છે કે,

૧ “ચોર, ૨ ચોરી કરાવનાર, ૩ ચોરીનો વિચાર કરી ગોઠવણ કરના
૪ ચોરીના બેદને જાણી તેને મદદ આપનાર, ૫ ચોરલી વસ્તુને વેચનાર
તથા લેનાર, ૬ ચોરને અન્ન આપનાર અને ૭ ચોરને ધ્યાન આપનાર—એ
માત્ર પ્રકારના ચોર કહેલા છે ૧

તત્તથૈર્યકરણાદ્ વ્રતજંગઃ વાણિજ્યવેવ મયા વિધીયતે ન ચૌરિકેત્યધ્યવ-
સાયેન ચ વ્રતાનપેક્ત્વાનાવાદ્ જંગ ઇતિ જંગાજંગરૂપોઽતિચારઃ ।

વિરુષ્ઠરાજ્યાતિક્રમસ્તુ યદ્યપિ સ્વસ્વામિનોઽનનુજ્ઞાતસ્ય પરકટ્કાદિપ્રવેશ-
સ્ય “ સામીજીવાદત્તં તિથ્યયરેણં તદેવ ય ગુરુહિં ” ઇત્યદત્તાદાનલક્ષણયોગેન
વિરુષ્ઠરાજ્યાતિક્રમકારિણાં ચ ચૌર્યદંડયોગેનાદત્તાદાનરૂપત્વાદ્ જંગ એવ તથા-
પિ વિરુષ્ઠરાજ્યાતિક્રમં કુર્વતા મયા વાણિજ્યમેવ કૃતં ન ચૌર્યમિતિ જાવનયા
વ્રતસાપેક્ત્વાત્ લોકે ચ ચૌરોઽયમિતિ વ્યપદેશાજ્ઞાવાદતિચારોઽયમિતિ ।

તથા હીનાધિકમાનોન્માનવ્યવહારઃ પ્રતિરૂપકવ્યવહારશ્ચ પરવ્યંસનેન પર-
ધનગ્રહણરૂપત્વાદ્ જંગ એવ કેવલં ક્ષાત્રઋણનાદિકમેવ ચૌર્ય કૂટનુલ્લાદિવ્યવહાર-
તત્પ્રતિરૂપકવ્યવહારૌ તુ વણિકૈર્જૈવેતિ સ્વકીયકલ્પનયા વ્રતરક્ષણોદ્યતતયાતિ-

તેથી ચોરી કરવાથી વ્રતનો ભંગ થયો, ‘મારે વેપાર કરવો છે, પણ
ચોરી કરવી નથી, એવા અધ્યવસાયને લઈને વ્રતની અપેક્ષા રાખે છે, માટે
વ્રતનો ભંગ ન કહેવાય. એક દેશથી વ્રતનો ભંગ અને એક દેશથી અભંગ
માટે એ અતિચાર કહેવાય છે.

વિશેષી—શત્રુના રાજ્યના અતિક્રમને માટે તો એમ છે કે જે પોતા
ના સ્વામીની આજ્ઞા વિના શત્રુના લશ્કર વગેરેમાં ગુપ્ત રીતે પેશવું તે પાક્ષિ-
કસૂત્ર (પાખીસૂત્ર) માં કહ્યું છે કે, “સ્વામી અદત્ત, જીવ અદત્ત તથા તીર્થંકર
તથા ગુરુએ આજ્ઞા ન આપેલો” એ અદત્તાદાનના લક્ષણવાળો યોગ છે. તે
વડે વિરૂદ્ધ રાજ્યમાં અતિક્રમ કરનારાઓને ચોરના જેવા દંડ યોગ વડે
અદત્તાદાનપણું છે, માટે વ્રતનો ભંગ છે, તથાપિ “ વિરૂદ્ધ રાજ્યમાં અતિ-
ક્રમ કરનારા એવા મેં વેપારજ કર્યો છે, કાંઈ ચોરી કરી નથી ” એવી ભાવ-
નાથી તેને વ્રત કરવાની અપેક્ષા છે, તેથી, તેમજ ‘આ ચોર છે’ એવી લોક-
માં પ્રસિદ્ધિ નથી. માટે તે અતિચાર કહેવાય છે. વ્રત ભંગ નહીં.

આજીવં અથવા વધારેજોખવું માપવું, એવો જે વ્યવહાર તથા ભારે અને
હલકી વસ્તુની પરસ્પર લેવડ દેવડ કરવાનો જે વ્યવહાર—તે વ્યવહારમાં
ખીજને છેતરી પારકા ધનને ગ્રહણ કરવાપણું છે, માટે વ્રતનો ભંગજ છે.
વળી કેવળ ખાતર પાડવું, એજ ચોરી છે. પરંતુ કપટથી જોખી લેવું અને

ચાર ઇતિ અથવા સ્તેનપ્રયોગાદયઃ પંચાપ્યપી વ્યક્તર્ચાર્યરૂપા એવ કેવલ સહસા-
કારાદિના અતિક્રમવ્યતિક્રમાદિના વા પ્રકારેણ વિગ્રીયમાના અતિચારતયા વ્ય-
પદિગ્યતે ઇતિ ।

ન ચૈતે રાજસેવકાદીના ન સંજવતિ, તથાઘાત્રયોઃ સ્પષ્ટ એવતેપા સમ્ભવઃ,
વિરુદ્ધરાજ્યાતિક્રમસ્તુ, યદા સામતાદિઃ સ્વસ્વામિનો વૃત્તિમુપજીવતિ તદ્વિરુદ્ધસ્ય
ચ સહાયી ભવતિ તદા તસ્યાતિચારો ભવતિ ક્રુદ્ધતુદ્વાદયસ્તુ યદા જ્ઞાનાગારજ્ઞ-
વ્યાણા વિનિમય કારયતિ તદા રાજોઽપ્યતિચારાઃ સ્થુરિતિ ॥ ૧૬ ॥

અય ચતુર્થાણુતતસ્ય સ્વદારસતોપચ્છક્ષણસ્ય પરદારપરિહારસ્ય ચાતીચારાઃ।

પરવિવાહકરણે ત્વરપરિગૃહીતાપરિગૃહીતાગમનાનંગ-

માગી વસ્તુ જેવી હવદી વસ્તુ આપી સાગે વસ્તુની કીમત લઈ લેવી એ
ખનેવ્યવહાર તો વાણીયાની કલાજ છે એમ પોતાની કલ્પના કરી મતના
ગ્જણ માટે ઉત્તમવત યજુ, એ અતિચાર છે, પણ મતભગ નથી અથવા
સ્તેન પ્રયોગ વગેરેએ પાચ સ્પષ્ટ ગીતે ચોગી ઉપજ છે, પરંતુ કેવળ સહસારકા-
ગ વગેરેથી અથવા અતિક્રમ-વ્યતિક્રમ વગેરે પ્રકારથી કરવામા આવે છે તે-
થી તે અતિચારને નામે કહેવાય છે

એ ગજના સેવક વગેરેને સભવે નહી, એમ ન સમજવું તેમને પણ
એ અતિચાર સભવે છે તે આ પ્રમાણે, તે પાચ અતિચારમા પહેલા એ અ-
તિચારનોસભવ સ્પષ્ટ છે અને જે વિરુદ્ધ ગજ્યાતિક્રમ નામે અતિચાર છે, તે
તો જ્યાગે સામ તાદ્દિક પોતાના સ્વામીની આજ્ઞાવિકા ખાતા હોય અને તે સ્વા-
મીની વિરુદ્ધ એવા બીજા ગજને સહાય કરે ત્યાગે તેને અતિચાર લાગે છે
અને ખોટા તોય વગેરે તે તો જ્યાગે ભટ્ટાગના દ્રવ્યનીલેવડ દેવડમા જો ગજ
હવટખાલટ કરાવે તો તે ગજને પણ અતિચાર લાગે છે ૧૬

હવે સ્વદાર સતોપ અને પગ્ગ્રી સાગરૂપ ચોવા અણુમતના અતિચાર
કહે છે

મૂલાર્થ—પારકા છોકરાનો વિવાહ કરી આપવો, તથા પૈસા
આપી રાખેલી વેશ્યા તથા અન્ય સ્ત્રી સાથે સભોગ કરવો, લિંગ
તથા ચોનિ સિવાય બીજા અંગનો સભોગ કરવો, મૈથુનની તીવ્ર

ક્રીનાતીવ્રકામાજિલાપા ઇતિ ॥ ૧૭ ॥

ઇત્વરપરિગૃહીતા ચાપરિગૃહીતા ચ ઇત્વરપરિગૃહીતાપરિગૃહીતે તયોર્ગમને
ઇત્વરપરિગૃહીતાપરિગૃહીતાગમને તતઃ પરવિવાહકરણં ચ ઇત્વરપરિગૃહીતાપરિગૃ-
હીતાગમને ચાનંગક્રીના ચ તીવ્રકામાજિલાપથેતિ સમાસઃ । इह परेषां स्वापत्य-
व्यतिरिक्तानां जनानां विवाहकरणं कन्याफट्टद्विप्सया स्नेहसंबन्धादिना वा प-
रिणयविधानं इह च स्वापत्येष्वपि संख्याजिग्रहो न्याय्यः । तथा इत्वरौ अयन-
शीला ज्ञाटीप्रदानेन स्तोकाकालं परिगृहीता इत्वरपरिगृहीता वेश्या तथा अप-
रिगृहीता वेश्यैवागृहीतान्यस्तकज्ञादिः कुलांगना चानाथेति तयोर्गमनं आसेवनं
इत्वरपરિગૃહીતાપરિગૃહીતાગમનં તથા અંગં દેહાવયવોઽપિ મૈથુનાપેક્ષ્યા યોનિર્મે-
હનં તદ્વ્યતિરિક્તાનિ અનંગાનિ કુચકક્ષોરુવદનાદીનિ તેષુ ક્રીના રમણં અનંગક્રી-
ના અથવા અનંગ કામઃ તસ્ય તેન વા ક્રીના અનંગક્રીના સ્વલિંગેનાનિષ્પન્નપ્રયોજ-

અભિલાષા—એ પાંચ અતિયાર કહેલા છે. ૧૭

ટીકાર્થ—ઇત્વર પરિગૃહીતા, અને અપરિગૃહીતા તે બંનેનું જે ગમન તે ઇ-
ત્વર પરિગૃહીતા પરિગૃહીતાગમન કહેવાય છે. તે પછી પરવિવાહકરણ, ઇત્વર પ-
રિગૃહીતા, અપરિગૃહીતાગમન, અનંગ ક્રીડા અને તીવ્ર કામાભિલાષ—એ સર્વનો
સમાસ થાય છે. અહિં પર એટલે પોતાના છોકરા શિવાય બીજાના છોકરાનો
વિવાહ કરી આપવો; કન્યાદાનના ફક્તની ઇચ્છાથી અથવા સ્નેહ સંબંધને લ-
ધને જે પરણાવવું, તે અતિયાર કહેવાય છે. અહિં પોતાના છોકરા પરણાવવા
તેને માટે પણ ‘આટલાજ છોકરા પરણાવવા એથી વિશેષ ન પરણાવવા એ-
વી સંખ્યાનો અભિગ્રહ કરવો તે ન્યાય છે. જે ભાડુ પૈસા આપીને થોડા કા-
ળસુધી ભોગવાય, તેવી સ્ત્રી (ઇત્વરી) એટલે રાખેલી વેશ્યા કહેવાય છે. તથા
અન્ય પુરૂષ સંબંધી ભાડુ ન આતી હોય, એવી સ્ત્રી એ પણ વેશ્યા બનુવી.
તેને ભોગવવી તે. અથવા જેને માથે ધણી નથી એવી કુલીન સ્ત્રીને ભોગવવી
તે બે પ્રકારે અતિયાર લાગે છે. વળી અંગ એટલે દેહનો અવયવ, પણ મૈ-
થુનની અપેક્ષાએ તેનો અર્થ યોનિ અને લિંગ—એ બે થાય. તે શિવાયનાં

નસ્પાહાયશ્વર્માદિઘટિતપ્રજનનયોપિદવાચ્યદેશાસેવનમિત્યર્થઃ । તથા કામે કામો-
દયજન્યે મૈયુને અથવા સૂચનાત્સૂત્રમિતિ ન્યાયાત્ કામેષુ કામજોગેષુ તત્ર કામો
શબ્દરૂપે જોગા ગંતરસસ્પર્શાઃ તેષુ ત્રીત્રાજિદ્વોષોઽત્યતતદભ્યવસાયિત્વં યતો વા-
જીકરણાદિનાઽનરતમુરતમુસ્વાર્થ મદનમુદીપ્યતિ એતાન્સમાચરન્નતિચરતિ ચતુ-
ર્થાણુત્રતમિતિ ।

इह च द्वितीयतृतीयातिचारां स्वदारसतोपिण एव नेतरस्य शेषास्तु ह-
योरपीति एतदेव च सूत्रानुपाति । यदाह—“ स्वदारसतोसस्त इमे पच अङ्ग्या-
रा ” इत्यादि । जावना चेयमेव जाटीपदानेनेत्सरकोद्वस्त्रीकारेण स्वकजत्रीकृत्य
वेद्यां ज्ञानस्य स्वकीयकल्पनया स्वदारत्वेन त्रतसापेक्षचित्तत्वात् त्रतजंगः अ-

સ્તન, સાથળ, મુખ વગેરે સધળા અન ગ કહેવાય છે. તેમા કીડા કગ્વી તે અ-
તિયાગ કહેવાય છે અથવા અન ગ એટલે કામ તેની અથવા તે વડે કીડા તે
અન ગ કીડા કહેવાય છે. એટલે પોતાના વિગે કગી જેનુ પ્રયોજન સિદ્ધ થ-
યુ નથી એવા પુરૂષે કાઈ પ્રકારની ખનાવટના ચામડા પ્રમુખ વસ્તુવડે સિ ગ
ઉત્પન્ન કરી તે વડે સ્ત્રીના ગુહન્યાનનુ મેવન કગ્વુ, તે અન ગ કીડા નામે
અનિયાગ કહેવાય છે.

તથા કામ એટલે કામના ઉદયથી ન્યથા એવા મૈથુનમા અથવા ‘માત્ર
મથના કગે તેને મત્ર કહેવાય’ એ ન્યાયથી કામ એટલે કામભોગ તેમા ગખ્દ
તથા ઉપ-એ જે કામ અને ગધ, ગ્સ અને ન્પર્શ-એ ભોગ તેઓને વિષે ત્રી-
પ્ર અભિયાપ એટલે અસત તેમા અધ્યવસાય ગખવાપણુ અર્થાત નિન્ત
વિષય મુખને ભોગવવાને વાગ્કણુ વગેરે ઉપયાગ કરી કામોદીપન કગે-એ
ઓવા અણુવતના અતિયાગ છે

અહિ બીજે ઇત્ય પગિગ્રહીતા અને ત્રીજે અપગિગ્રહીતા સ્ત્રીનાગમન
ઉપ ને અતિયાગ છે, તે સ્વદાગ સતોપી એટલે પોતાની સ્ત્રીમાજ સતોપ ગખ
નાગ પુરૂષને ને રોય છે, બીજને હોતા નથી અને ને બાકીના તણુ અતિયાગ
ગદ્દા, તે તો ખનેને પણુ લાગે છે એ વાત મત્રમા કહેલી છે. તે કહે છે-‘પિ-
તાની સ્ત્રીમા મતોપવાળા પુરૂષને આ પાય અતિયાગ લાગે છે’ ઇત્યાદિ આ
રૂપે આ પ્રકારની ભાવના છે ભાદુ આપી ચોટા કાળ સ્ત્રીકાગ કરી પોતાની

વ્પકાદ્વપરિગ્રહાચ્ચ વસ્તુતોઽસ્વકદ્વત્ત્વાદ્ગંગાં ઇતિ જંગાજંગરૂપોઽતિચારઃ । અપરિગ્રહીતાગમનં ત્વનાજોગાદિનાઽતિક્રમાદિના વાતિચારઃ । પરદારવર્જિનો નૈતાવતિચારાવિત્વરકાદ્વપરિગ્રહીતાપરિગ્રહીતયોર્વેદ્યાત્વેનાનાયકુદ્વાંગનાયાસ્ત્વનાયતયૈવાપરદારત્વાદિતિ ॥

અપરે ત્વાહુઃ, ઇત્વરપરિગ્રહીતાગમનં સ્વદારસંતોષવતોઽતિચારઃ અપરિગ્રહીતાગમનં તુ પરદારવર્જિનસ્તત્ર પ્રથમજ્ઞાવના પૂર્વવત્ । દ્વિતીયજ્ઞાવના ત્વેવં-અપરીગ્રહીતાનોમેવ વેદ્યાનાં યદા ગ્રહીતાન્યસત્કજાટિકામજિગચ્ચતિ તદા પરદારગમનજન્યદોષસંભવાત્કથંચિત્ પરદારત્વાચ્ચ જંગો વેદ્યાત્વાચ્ચાજંગો જંગાજંગ

સ્ત્રી રૂપ કરેલી વેશ્યાને લોગવતા એવા પુરૂષને પોતાની કલ્પનાએ પોતાની સ્ત્રી છે એવે રૂપે લોગવતા તેનું ચિત્ત વ્રતની અપેક્ષાવાળું હોવાથી તેના વ્રતનો ભંગ ન કરેવાય અને અલ્પ કાળમુધી તેનો પરિગ્રહ છે, તેથી વસ્તુતાએ તે પોતાની સ્ત્રી નથી માટે વ્રતનો ભંગ થયો પણ કરેવાય એવી રીતે વ્રતનો ભંગ અને અભંગ એ રૂપ અતિચાર બાણવો.

ન રાખેલી એવી જ વેશ્યા તેની સાથે સંભોગ કરેલો તે તો અનાલોગાદિ—અવિચારે કરીને અથવા વ્રતનું ઉલ્લંઘન કરવું તે વડે કરીને અતિચાર થાય છે. અને જ પુરૂષ પરસ્ત્રીને વર્જનાર છે, તેને તે બે અતિચાર થતા નથી કારણ કે, થોડો કાલ ગ્રહણ કરેલી અને ન કરેલી—એ બે પ્રકારની વેશ્યા છે. તેમજ અનાથ એવી કુલીન સ્ત્રીને પણ અનાથપણાએ કરીને અપરસ્ત્રીપણું છે. તેથી એ બે પ્રકારના અતિચાર નથી લાગતા. અહિં બીજા આચાર્યો આ પ્રકારે કહે છે. રાખેલી વેશ્યાની સાથે લોગ કરે તો પોતાની સ્ત્રીથી સંતોષ પામનારા પુરૂષને એ અતિચાર લાગે છે. અને કોઈએ રાખેલી ન હોય તેવી વેશ્યાની સાથે ગમન કરે તો પરસ્ત્રીને વર્જનારા પુરૂષને અતિચાર લાગે છે. તેમાં પ્રથમ અતિચારની તેવી ભાવના બાણવી. અને બીજા અતિચારની ભાવના તો આ પ્રકારે છે. કોઈએ ન રાખેલી વેશ્યાઓની અંદર જણીએ બીજાનું ભાડું ગ્રહણ કરેલું છે, એવી વેશ્યાની સાથે જો સંભોગ કરે તો તેને કોઈક રીતે પરસ્ત્રીપણું આવવાથી વ્રતભંગ થયો અને વેશ્યાપણાને લઈને વ્રતભંગ ન પણ થયો—એટલે દેશથી ભંગ અને દેશથી અભંગ—એ બે થયા

ઇત્યતિચારઃ

અન્યે પુનરન્યથા પ્રાહુઃ—

“ પરદારવજિણો પઞ્ન હોન્તિ તિન્નિઠ સદારસંતુદ્ધે ।

ફત્થીણ તિન્નિ પંચ વ જગવિગ્ગણેહિં નાયઘ્વા ” ॥ ૧ ॥

इह जायना-परेण इतरकाव या परिगृहीता वेण्या तदगमनमतिचारः प-
रदारजिनः कश्चित्तस्याः परदारत्वात् । तथा अपरिगृहीतायाः अनाथकुलाग-
नाया एव यदगमन तदपि तस्यैवातिचारो लोके परदारत्वेन तस्या रूढत्वात् ।
तत्कामुककटपनया च परस्य चर्जादेरजायेनापरदारत्वात् । शेषाम्तृजयोरपि स्युः ।
तथाहि । परदारसतोपिणः स्वकज्जनेऽपि तदितरस्य तु वेश्यास्यकज्जत्रयोरपि यद-

તેથી અતિચાર જાણવો

અહિ બીજા આચાર્યો વળી જુદી ગીતે કહે છે —

“ પગ્ગ્ગ્રી વર્જનાઁ પુરુષને પાપ અતિચાર હોય છે, એવા સંતોષી પુ-
રુષને ત્રણ અતિચાર હોય છે એવી રીતે સ્ત્રીને પણ ભાગના વિકલ્પે કરીને
ત્રણ તથા પાપ અતિચારના ભેદ (ભાગ) જાણવા ૧ ”

અહિ આ પ્રકારે ભાવના કરવી-જે વેશ્યા ‘ આટલા વખત સુધી મા-
રે ગખવી ’ એવી રીતે પગ પુરુષે ગ્રહણ કરેલી છે, તે વેશ્યાનો ભાગ કરે તો
પગ્ગ્ગ્રીને ત્યાગ કરનારા પુરુષને અતિચાર લાગે, કાણકે, કાઢપણ ગીતે તેને
પગ્ગ્ગ્રીપણું છે વળી કાઢએ ગ્રહણ ન કરેલી ધણી વિનાની કુધીન સ્ત્રીની સા-
થે ભાગ કરે તો તે પણ તેનેજ અતિચાર લાગે, કાણકે, જગતમા તે પગ્ગ્ગ્રી
તરીકે જીવિથી પ્રખ્યાત છે કામી પુરુષની કલ્પનાએ તો તેના પગ એટલે ધણી
વગેરેના અભાવથી તે પગ્ગ્રી નથી બાકીના ત્રણ અતિચાર તો એ બે પ્રકારના
પુરુષોને પણ હોય છે, તે ખતાવે છે પોતાની સ્ત્રીમા સંતોષ ગખનારને પોતા-
ની સ્ત્રીને વિષે અને પગ્ગ્રીનો ત્યાગ કરનારને પણ વેશ્યા તથા પોતાની સ્ત્રી-
ને વિષે પણ વિગ તથા યોનિ-એ બે અગનો ત્યાગ કરી બીજા શરીરના
ભાગનું સાક્ષાત્ પરચ્છાણ નથી કર્યું તોપણ તે ભાગને ન કરે કાણકે, એ
પુરુષ પાપથી અત્યંત બહીષ્ણ છે, મોટે અલ્પચર્યનેજ કરવા ઇચ્છે તે તોપણ

નંગરતં તત્સાક્ષાદપ્રત્યાખ્યાતમપિ ન વિધેયં યતોઽસાવત્યંતપાપત્તીમ્તયા વ્રદ્યચર્યં
ચિકીર્ષુરપિ યદા વેદોદયાસદ્દિણ્ણુતયા તદ્વિધાતું ન શક્નોતિ તદા યાપનામાત્યં
સ્વદારસંતોષાદિ પ્રતિપદ્યતે મૈથુનમાત્રેણૈવ ચ યાપનાયાઃ સંજ્ઞવાદનંગરતમર્થતઃ પ્રત્યા-
ખ્યાતમેવ એવં પરવિવાહતીવ્રકામાજિજ્ઞાપાવપીત્યતઃ કથંચિત્ પ્રત્યાખ્યાતેષુ પ્રવૃ-
ત્તેરનિચારતા તેષાં ।

અન્યે ત્વનંગક્રીમાપેવં જ્ઞાવયંતિ । સ હિ નિધુવનમેવ વ્રતવિષય ઇતિ સ્વ-
કીયકલ્પનયા તત્પરિહરન્ સ્વદારસંતોષી વેશ્યાદૌ પરદારવર્જકસ્તુ પરદારેષ્વાલિંગ-
નાદિરૂપામનંગક્રીમાં કુર્વન્ કથંચિદેવાતિચરતિ વ્રતં વ્રતમાપેક્ષત્વાદિતિ । તથા
સ્વદારસંતોષવતા સ્વકલ્પત્રાદિતરેણ ચ સ્વકલ્પત્રેવશ્યાચ્ચામન્યત્ર મનોવાક્યાયૈર્મૈથુનં
ન કાર્યં ન ચ કારણીયમિત્યેવં યદા પ્રતિપદ્યં વ્રતં જવતિ તદા પરવિવાહકરણતઃ

જ્યારે પુરૂષવેદના ઉદયતું સહન કરવાપણું ન થાય, તેથી તે બ્રહ્મચર્યને પાળવા
સમર્થ ન થાય, ત્યારે કેવળ નિર્વાહને માટે પોતાની સ્ત્રીમાં સંતોષ વગેરે અં-
ગીકાર કરે છે, કારણકે, માત્ર મૈથુનવડેજ કામના નિર્વાહનો સંભવ છે. અનંગ
રતનું તો પરચ્છાણુ આવીજ ગયું. એવીરીતે પરવિવાહ તથા તીવ્રકામા-
લિલાષ—એ બંનેને માટે પણ જાણી લેવું તેઓના પણ કોઈ પ્રકારે પરચ્છા-
ણુ કરતાં છતાં પણ પ્રવૃત્તિ થાય છે. માટે તેમને અતિચારપણું આવે છે.

અહિં બીજા આચાર્યો અનંગ ક્રીડાને માટે આ પ્રકારે ભાવના કરે છે.
વ્રત ગ્રહણ કરનારે પુરૂષ મૈથુનનેજ વ્રતનો વિષય માને છે, એટલે ‘ મેં સા-
ક્ષાત્ મૈથુન કરવાનો નિયમ લીધો છે, પરંતુ આલિંગન વગેરેનો નિયમ લીધો
નથી ’ આ પ્રમાણે પોતાની કલ્પનાએ કરી તે મૈથુનનો ત્યાગ કરી અને વે-
શ્યાદિકને પોતાની સ્ત્રી કરી સંતોષ પામે છે. તેવો પુરૂષ અને પરસ્ત્રીનો ત્યા-
ગી આલિંગન વગેરે કામ ક્રીડાને કરતો કોઈ પ્રકારે વ્રતનું અતિક્રમ કરે છે.
કારણકે, તેને, વ્રતની અપેક્ષા છે. તેમ પોતાની સ્ત્રીમાં સંતોષવાળાએ પોતાની
સ્ત્રીથી અન્ય સ્ત્રી વિષે અને પરસ્ત્રીવર્જ કે પોતાની પરણેલી સ્ત્રી અને વેશ્યા
એ બેથી બીજી સ્ત્રીને વિષે મન વચન અને કાયાએ કરી મૈથુન ન કરવું ત-
થા ન કરાવવું એવું જ્યારે વ્રત અંગીકાર કર્યું છે ત્યારે પરવિવાહ કરવાથી

તત્કારણમર્થતોઽનુષ્ઠિત યત્નતિ તદ્વત્તી ચ મન્યતે વિવાદ એવાય મયા ચિત્રીયતે ન મૈયુનમિતિ તતો વ્રતસાપેક્ષત્વાદતિચાર ઇતિ ।

નનુ પરિગ્રાહકરણે કન્યાફલ્લક્ષિપ્સાકારણમુક્ત તત્ર કિં સમ્યગ્દ્રષ્ટિસૌ પ્રતી મિથ્યાદ્રષ્ટિર્વા યદિ સમ્યગ્દ્રષ્ટિસ્તદા તસ્ય ન સા સજયતિ સમ્યગ્દ્રષ્ટિત્વાદેવ અથ મિથ્યાદ્રષ્ટિસ્તદા મિથ્યાદ્રષ્ટેરપ્રતાનિ યત્યપ્યેતિ કથ સા પરવિવાહકરણલ્લ-
ક્ષણાતિચારકારણમિતિ । મત્ય કેવલમયુત્પન્નામથ્યાયા સાપિ સજયતિ । કિંચ
યથા જ્ઞક્રમ્ય મિથ્યાદ્રશોઽપિ સન્માર્ગપ્રવેશનાયાન્નિગ્રહમાત્ર દદત્યપિ ગીતાર્થઃ ।
યથા આર્યમુહસ્તી રુક્સ્ય સર્વચરિતિ દત્તવાન્ ઇદં ચ પરિગ્રાહવર્જન સ્થાપત્યવ્ય-

અર્થાત્ મૈયુન કગલ્યુ ગલાય, પતુ તે મૈયુન લાગના વ્રતવાળો એમ માને
જે 'મેં તો આ વિવાહ ન કર્યો છે, કાંઈ મૈયુન કગલ્યુ નથી,' તો તેમા વ્રત-
ની અપેના છે નેથી તે અનિચ્છા છે, વ્રતભંગ નથી

અહિ કોઈ સ કા કહે છે, પાગડા વિવાહ કરવાને વિષે કન્યાદાનના કલ્પ
ની ઇગ્ધાક્રમ તેનુ કાગલ કહ્યું, તો તે ઇગ્ધા કરનારે પ્રતી માત્રામ મમ્યગ્
દ્રષ્ટિ છે કે મિથ્યાદ્રષ્ટિ છે? જો તે મમ્યગ્ દ્રષ્ટિ છે તો તેને પ્રલની ઇગ્ધા દોય
નહી, કાગલકે, તેનામા મમ્યગ્ દ્રષ્ટિપાતુ છે કદિ તમે કહેગોકે, એતો મિથ્યા
દ્રષ્ટિવાળો છે, તો તેને નન ન દોય નહી, જ્યાં મન ન દોય તો પછી પગવિ-
વાહ કરવાના અતિચ્છાતુ કાગલક્રમ ઇગ્ધા કેમ મળવે? અર્થાત્ મન નથી
તો પછી વ્રતનો અનિચ્છા કયાથી દોય? આના ઉત્તરમા કહે છે કે 'તમે ક-
હે છો, તે હીક છે, પતુ કેવળ અવ્યુત્પન્ન અવન્યાને વિષે એટલે મર્વથા
મિથ્યાદ્રષ્ટિપાતુ ગયુ નહી અને મર્વથા મમ્યગ્ દ્રષ્ટિપાતુ આચ્યુ નહી એની
મધ્યમ ચિનિમા વિવાહ કરવાના પ્રવની પ્રાપ્તિ મળધી ઇગ્ધા કહે છે, ત્યાં
પગ વિવાહ કરવા ક્રમ અતિચ્છાનો મળવ થાય છે તેમ વગી બદલ એવા મિ-
થ્યાદ્રષ્ટિને પાા માન માર્ગમા પ્રવેન કરવવાને માટે જીનાય પ્રુકો માત્ર અ
ભિચર, કરાર છે જેમ ની આર્ય મુહસ્તી આચાર્યે કહેને મર્વચિનિ મન
આચ્યુ હતુ તે પ્રકારે અનિચ્છા નો મળવ જાણે એ પ વિવાદનો ત્યાગ કર-
વો એ પેનાના કાકા વિના બીજાના કાકાના વિવાદનો ત્યાગ કરવો એ

તિરિક્તેષ્વેવ ન્યાયમન્યથાઽપરિણીતા કન્યા સ્વચ્છન્દચારિણી સ્યાત્તતઃ શાસનો-
પયાતઃ સ્યાદ્વિહિતવિવાહા તુ કૃતવ્રતવંધત્વેન ન તથા સ્યાદિતિ । યત્ત્રોક્તં સ્થાપ-
ત્યેષ્વપિ સંખ્યાજિગ્રહો ન્યાયઃ તર્જિતકાંતરસદ્ગતિવે સુતસંખ્યાપૂર્તો વાઽપત્યાંતરો-
ત્પત્તિપરિહારોપાયત ઇતિ । અપરે પુનરાહુઃ પરોઽન્યો યો વિવાહઃ આત્મન એવ
વિશિષ્ટસંતોષાનાવાત્ યોપિદંતરાણિ પ્રતિ વિવાહાંતરકરણં તત્પરવિવાહકરણમયં
ચ સ્વદારમંતોષિણ ઇતિ સ્ત્રિયાસ્તુ સ્વપુરુષસંતોષપરપુરુષવર્જનયોર્ન જંદઃ સ્વપુરુષ-
વ્યતિરંકેણાન્યેષાં સર્વેષાં પરપુરુષત્વાત્ । તતઃ પરવિવાહકરણાનંગક્રીમાતીવ્રકામા-
ન્નિદ્વાપાઃ સ્વદારસંતોષિણ ઇવ સ્વપુરુષવિષયે સ્યુઃ । દ્વિતીયસ્તુ યદા સ્વકીયપતિઃ
સપત્ન્યા વારકદિને પરિગૃહીતો જવતિ તદા સપત્નીવારકમતિક્રમ્ય તં પરિચ્છંજા-

ન્યાય છે. જે એમ ન કરે તો પરણ્યા વિનાની કન્યા સ્વચ્છન્દચારિણી થાય
છે અને તેથી શાસનનો પણ ઉપધાત થાય—અર્થાત્ જૈન શાસનની નિંદા થાય.
અને જે કન્યાને વિવાહિત કરેલી હોય તો તે વ્રતબંધ—વિવાહને લઈને સ્વ-
ચ્છન્દ ચારિણી ન થાય. વળી તે વાત શાસ્ત્રમાં કહી છે કે, “ પોતાનાં છોકરાં
પરણાવવાં તેને વિષે પણ સંખ્યાનો અભિગ્રહ કરવો. જેમકે, ‘ મારે આટલાં
છોકરાં પરણાવવાં તે ઉપગંતનો નિયમ છે. ’ તે અભિગ્રહ પણ એવો કરવો કે,
કોઈ બીજો માણસ તે વિવાહ વગેરેની ચિંતા રાખનાર હોયો નેમએ. તોજ તે
અભિગ્રહ ન્યાય યુક્ત ગણાય છે. અથવા ઘટે તેટલાં છોકરાંની ઉત્પત્તિ થતાં
બીજા છોકરાં ઉત્પન્ન કરશું તો તેને પરણાવવા પડશે જેથી નિયમ ભાંગશે એ
પ્રકારના દોષ દેખવાથી નિવૃત્તિ પામે તો સંખ્યાનો નિયમ કરવો યુક્ત છે.

વળી અહીં બીજા આચાર્યો એમ કહે છે કે, પરવિવાહ કહેતાં પોતાનો
બીજો વિવાહ કરવો તે જાણવો. સારો સંતોષ ન થવાથી બીજા સ્ત્રીઓની સાથે
વિવાહ કરવો તે પરવિવાહ કરણ કહેવાય છે. એ અતિચાર સ્વદાર સંતોષી
પુરુષને લાગે છે. અને સ્ત્રીને તો પોતાના પુરુષમાં સંતોષ અને પરપુરુષનો ત્યા-
ગ—એ બેમાં ભેદ નથી, કારણકે તેણીને પોતાના પુરુષ વિના બીજા સર્વ પુરુષો
પરપુરુષજ છે. તેથી એમ સિદ્ધ થયું કે, જેમ સ્વદાર સંતોષી પુરુષને ૧ પર-
વિવાહ કરણ, ૨ અનંગ ક્રીડા અને ૩ તીવ્ર કામાભિલાષ એ ત્રણ અતિચાર
છે; તેમ સ્ત્રીને પણ પોતાના પુરુષ સંબંધી હોય છે. જ્યારે પોતાના પતિ શો-

નાયા અતિચારઃ । તૃતીયસ્ત્વતિક્રમાદિના પરપુરુષમજ્ઞિસાંત્યાઃ સમવસેયઃ વ્રહ્મચારિણસ્ત્વતિક્રમાદિનાતિચાર ઇતિ ॥ ૧૭ ॥

અથ પંચમાણુવ્રતસ્ય—

ક્ષેત્રવાસ્તુ-હિરણ્યસુવર્ણ-ધનધાન્ય-દાસીદાસ-કુપ્ય-
પ્રમાણાતિક્રમા ઇતિ ॥ ૧૮ ॥

ક્ષેત્રવાસ્તુનોઃ ? હિરણ્યસુવર્ણયોઃ ૨ ધનધાન્યયોઃ ૩ દાસીદાસયોઃ ૪ કુપ્યસ્ય ૫ ચ પ્રમાણાતિક્રમાઃ ઇતિ સમાસઃ । તત્ર ક્ષેત્ર સમ્યોત્પત્તિનૂમિઃ તત્ત્વ સેતુકેતુજન્યજેદાત્ત્રિવિધ તત્ર સેતુક્ષેત્ર અરઘદ્રાદિસેવ્યં કેતુક્ષેત્ર ત્વાકાશાદકનિષ્પાદ્ય ઇત્યેતદ્દેનં તુ તદ્વજનિષ્પાદ્ય વાસ્તુ પુનરાગારં ગ્રામનગરાદિ ચ તત્રાગારં ત્રિવિધ સ્વાતમુચ્છિત સ્વાતોચ્છિતં ચ તત્ર સ્વાત નૂમિગૃહાદિ ઇચ્છિતં ઇચ્છ્યેણ

ક્યના વાગને દિવસે ગ્રહણ કર્યો હોય, ત્યાં શોક્યના વાગનુ અતિક્રમણ કરવાથી તે પતિને ભોગવતી સ્ત્રીને બીજે અતિચાર લાગે છે અતિક્રમ વગેરે કરી પશુકે પ્રત્યે ગમન કરતી સ્ત્રીને ત્રીજે અતિચાર લાગે છે અને જે પ્રજાપતિ છે, તેને તેા અતિક્રમ વિગેરેથી અતિચાર લાગે છે ૧૭

હવે પાંચમા અણુવ્રતના અતિચાર કહે છે—

મૂલાર્થ—ખેતર ધર, રૂપુ સોનુ, ધન ધાન્ય, દાસી દાસ, અને આસન શય્યા વગેરેનુ જે પ્રમાણ કર્યું હોય, તેનુ અતિક્રમણ કરવુ—જે પાંચ અતિચાર પાંચમા અણુવ્રતને વિષે બાણવા. ૧૮

ટીકાર્થ—ક્ષેત્રવાસ્તુ વગેરે પદોનો સમાસ થાય છે તેમા ક્ષેત્ર એટલે ધાન્યની ઉત્પત્તિની ભૂમિ, ને સેતુ, કેતુ અને સેતુ કેતુ એવા ત્રણ પ્રકારનુ છે તેમા જે ક્ષેત્ર કુવા ઉચ્ચના ઘડી યત્ર (રેટ માળ) વગેરેથી મિથવા ચોગ્ય હોય, તે સેતુક્ષેત્ર કહેવાય છે જેમા આકાશના પાણીથી ધાન્ય નીપજવી શકાય, તે કેતુક્ષેત્ર કહેવાય છે અને જેમા જને ગીને એટલે કુવાના અને આકાશના પાણીથી ધાન્ય નીપજવી શકાય તે સેતુકેતુ ક્ષેત્ર કહેવાય છે ધર, ગામ તથા નગર—જે વાસ્તુ કહેવાય છે તેમા ધર ત્રણ પ્રકારના છે આત, ઊત્પત્ત

કૃતં ભજયં જૂમિગૃહસ્યોપરિ પ્રાસાદઃ એતયોશ્ચ ક્ષેત્રવાસ્તુનોઃ પ્રમાણસ્ય ક્ષેત્રાંતરા-
દિમીલ્લનેન અતિક્રમોઽતિચારો જયતિ । તયાહિ । કિલ્લૈકમેવ ક્ષેત્રં વાસ્તુ વેત્ય-
ન્નિગ્રહવતોઽધિકતરતદ્વિલાપે સતિ વ્રતજંગમજયાત્પ્રાક્તનક્ષેત્રાદિ પ્રત્યાસન્નં તદ્
ગૃહીત્વા પૂર્વેણ સહ તસ્યૈકત્વકરણાર્થે વૃત્યાગ્રપનયનેન તત્તત્ર પ્રયોજયતો વ્રતસાપે-
ક્ત્વાત્કથંચિદ્ધિરતિવાધનાઞ્ચાતિચાર ઇતિ । તથા હિરણ્યં રજતં મુવર્ણં હૈમતત્પ-
રિમાણસ્ય અન્યવિતરણેનાતિક્રમોઽતિચારો જયતિ । યથા કેનાપિ ચતુર્માસાગ્રવ-
ધિના હિરણ્યાદિપરિજ્ઞાણં વિહિતં તત્ર ચ તેન તુષ્ટરાજાદેઃ સકાશાત્તદધિકં ત-
લ્લઘ્વં તચ્ચાન્યસ્મૈ વ્રતજંગમજયાત્ પ્રદદાતિ પૂર્ણેઽવધૌ ગૃહીષ્યામીતિ જ્ઞાવનયેતિ વ્ર-
તસાપેક્ત્વાત્કથંચિદ્ધિરતિવાધનાઞ્ચાતિચાર ઇતિ ।

અને આતોચ્છિત્ત તેમાં જે ભોંયરા વગેરેનાં ધર, તે ખાત કહેવાય છે. જે ભૂમિ ઉપર ઉંચા કરેલાં ધર તે ઉચ્છિત્ત ગૃહ અને ભોંયરા ઉપર કરાવેલાં ઉંચાં ધર તે આતોચ્છિત્ત કહેવાય છે. એ પ્રમાણે ક્ષેત્ર તથા વાસ્તુ એ બંનેનું પ્રમાણ કરી તેને બીજા ક્ષેત્રાદિકની સાથે મેળવવાથી અતિચાર થાય ‘એકજ ક્ષેત્ર અથવા એકજ ધર’ એવો અભિપ્રાય ધારણ કરનારને તેથી વિશેષ અધિક અભિલાષ ઉત્પન્ન થતાં વ્રતના ભંગ થવાના ભયથી જુનાં ક્ષેત્ર વગેરેની નજીક બીજું ક્ષેત્ર ગ્રહણ કરી, પૂર્વના ક્ષેત્રની સાથે તેને એકમેક કરવાને માટે વાઙ્મય પ્રમુખ કાહાડી નાખી જૂના સાથે મેળવનારને વ્રતની અપેક્ષા રહી છે, અને કોઈ પ્રકારે વિરતિને બાધ લાગવાથી અતિચાર હોય છે.

જે સોનું તથા રૂપું છે, તેનું પરિમાણ કરનાર પુરૂષને કોઈ બીજા પુરૂષને અધિક આપે તેણે કરીને અતિક્રમરૂપ અતિચાર થાય છે, જેમ કોઈ માણસે ચોમાસામાં સોના રૂપા વગેરેનું પરિમાણ કરી રાખ્યું હોય તે માણસને સંતુષ્ઠ થયેલા રાજા પ્રમુખ તરફથી સોના રૂપાની અધિક પ્રાપ્તિ થતાં તે મળેલા સોના રૂપાને વ્રતના ભંગ થવાનાં ભયથી કોઈ બીજા માણસને આપી મુકે, અને તેની સાથે ઠરાવ કરે કે, “આ ચોમાસા આદિક મારા વ્રતનો અવધિ પૂર્ણ થશે, એટલે હું તમારી પાસેથી લઈશ.” આવી ભાવનાથી વ્રતની અપેક્ષા રાખે છે અને કોઈ રીતે વિરતિનો બાધ પણ આવે છે, તેથી અતિચાર લાગે છે.

તથા ધન ગણિમ પરિમેયપરિચ્છેદ્યજેદાચતુષ્ચિ તત્ર ગણિમ પૂનઃકલાદિ ધરિમ ગુનાદિ મેય ઘૃતાદિ પરિચ્છેદ્ય માણિમ્યાદિ ધાન્ય ત્રીતાદિ ઇતત્પમાણ- સ્ય વધનતોડતિક્રમોડતિચારો જવતિ ।

યથા હિ કિલ્લ કતમ્નાદિપરિમાણસ્ય કોપિ લઙ્ચમન્યહા ધનાદિ દદા- તિ તચ્ચ વ્રતજંગજયાચાતુર્માસ્યાદિપરતો ગૃહગતમ્નાદિવિક્રમે વા કૃતે ગૃહીપ્યા- મીતિ જ્ઞાવનયા રચનેન નિયત્તણેન રજ્જ્વાદિસયમનેન સત્યકારદાનાદિરૂપેણ વા સ્વીકૃત્ય તજ્ઞેહ એવ સ્થાપયતીત્યતોડતિચારઃ ।

તથા દાસીદાસપમાણાતિક્રમ ઇતિ સર્વદ્વિપદચતુષ્પદોપલક્ષણમેતત્ તત્ર દ્વિપદં પુનઃકલ્પનદાસીદાસકર્મકરણકસારિકાદિ ચતુષ્પદ ગવોન્દ્રાદિ તેષા યત્પરિ- માણ તસ્ય ગર્જાવાન વિચાપનેનાતિક્રમોડતિચારો જવતિ યથા કિલ્લ કેનાપિ

ગણિમ, ધગ્મિ, મેય અને પગિડેત્ર એવા આગ પ્રકાગ્નુ ધન કહેવાય છે તેમા સોપારી વગેરે ગણિમ ધન કહેવાય તે ગોળ વગેરે ધગ્મિ, વી વગે- રે મેય અને માણુક વિગેરે પગિડેત્ર ધન કહેવાય છે વ્રીહિ—હાગે વગેરે ધાન્ય કહેવાય છે—એ અર્વના પ્રમાણના બધનનો અતિક્રમ કઠવાથી અતિ- આગ થાય છે. જેમ દાઘએ ધન વગેરેનુ પગિમાણ કર્યું હોય, અને તેને દાઘ લખ્ય—દહેલાની ગીતે અથવા બીજી ગીતે અવિક દ્રવ્ય આપે તેને વ્રતના બગના બાયથી એમ કહે કે, ‘આ દ્રવ્ય ચોમાસુ આદિ નિયમનો અવધિ પૂરે યથા પછી લગ્ન અથવા વનમા ગહેલા દ્રવ્ય પ્રમુખ વેચીને અહણ કઠી- શ—“એની બાનના વડે દોઢ જતનો બ વ બાવે—તથા નિયત્તણા કઠી એટલે દોઢ ગીતે દોઢ પ્રમુખથી બાધીને અથવા કથુયાત વગેરે આપીને તે દ્રવ્ય અગીકાગ કઠી તેનાજ ધગ્મ ગણે—તે અતિઆગ વાય છે

વળી દાગી દામના પ્રમાણનો અતિક્રમ કરે હવમણુવી નર્વ જે પગવાળા અને આગ પગવાળા પ્રાણીઓનો પગિમાણનું અહણ કર્નુ તેમા પુત્ર, સ્ત્રી, દાગી, દામ, આકર, પોપટ, મેના વગેરે જે પગવાળા પ્રાણીઓમા ગણાય છે અને ગાય, મેન, હટ વગેરે આગ પગવાળા પ્રાણીઓમા ગણાય છે તેમનુ જે પગિમાણ તેને ગર્જાવાન કઠી જે અતિક્રમ વાય તે હવ અ- તિઆગ લાગે છે જેમ કે, દોઢ પ્રહરે એક વર્ષની અન્ધિ કઠી જે પગા અથ-

સંવત્સરાદ્યવધિના દ્વિપદચતુષ્પદાનાં પરિમાણં કૃતં તેષાં ચ સંવત્સરમધ્ય એવ પ્રસવે અધિકદ્વિપદાદિજ્ઞાવાદ્ વ્રતજંગઃ સ્યાદિતિ તદ્જ્ઞયાત્ કિયત્યપિ કાઢે ગતે ગર્જગ્રહણં કારયતો ગર્મસ્થદ્વિપદાદિજ્ઞાવેન વર્હિર્ગતતદ્જ્ઞાવેન ચ કથચિદ્વ્રતજંગાદતિચારઃ ।

તથા કુપ્યમાસનશયનાદિગૃહોપસ્કરઃ તસ્ય યન્માનં તસ્ય પર્યાયાંતરાગોષ્ણેનાતિક્રમોઽતિચારો જવતિ । યથા કિલ્લ કેનાપિ દશ કરોટકાનીતિ કુપ્યસ્ય પરિમાણં કૃતં તતસ્તેષાં કથંચિદ્ દ્વિગુણત્વે જૂને સતિ વ્રતજંગજ્ઞયાત્તેષાં દ્યેન દ્યેન એકૈકં મહત્તરં કારયતઃ પર્યાયાંતરકરણેન સંખ્યાપૂર્ણાન્સ્વાજ્ઞાવિકસંખ્યાવાધનાત્તિચારઃ ।

અન્યે ત્વાહુઃ તદગ્નિત્વેન વિવદ્ધિતકાઢાવધેઃ પરતોઽહમેતત્કરોટકાદિ

વા ચોપગા પ્રાણીઓનું પરિમાણ ક્યું, પછી તે પ્રાણીઓમાં ઢાઢને વર્ષની અંદરજ પ્રસવકાલ થતાં તે પ્રાણીઓ પરિમાણ ઉપરાંત વર્ધી જવાથી વ્રતનો ભંગ થાય, એવા ભયથી દેટલોક કાળ ગયા પછી ગર્ભધાન કરાવતા એવા પુરૂષને ગર્ભમાં પ્રાણીઓ રહેલા છે. પણ બાહેર જણાતા નથી, તેથી ઢાઢ રીતે વ્રતનો ભંગ થયો ગણાય અને ઢાઢ પ્રકારે ન થયો ગણાય, તેથી અતિ ચાર લાગે છે.

વળી કુપ્ય એટલે આસન, શયન વગેરે ધરનો ઉપકરણ તેનું જે માન—પરિમાણ ક્યું હોય, તેને બીજા પર્યાય રૂપે આરોપણ કરવાથી અતિક્રમ રૂપ અતિચાર લાગે છે. જેમ ત્રાંબા—પીતળના દશ પાત્રનું ઢાઢએ પરિમાણ ક્યું. તે પછી તે પાત્ર ઢાઢ પ્રકારે બમણાં થતાં વ્રતના ભંગના ભયથી તે જે જે પાત્રનું એક એક અતિ મોટું પાત્ર કરાવી તેનું બીજું નામ કરાવી પોતાની ધારેલી સંખ્યાને પુરી કરે, પણ પોતે જેટલી સંખ્યા રાખી હતી તેનો બાધ આવવાથી અતિચાર લાગે છે.

અહિ બીજા આચાર્યો આ પ્રમાણે કહે છે—તે પાત્રાદિકનું ગ્રહણ કરવાનું અવશ્ય રહેલું છે, તેથી પોતે પરિમાણ કરી રાખેલા કાળનો અવધિ થઈ રહ્યા પછી ‘હું આ પાત્રાદિકને ગ્રહણ કરીશ, માટે એ બીજાને ન આપવાં’ એવી વ્યવસ્થા કરનારા પુરૂષને અતિચાર કહે છે. વળી યથાશ્રુતપણે કરીને એટલે એવ વાસ્તુ પ્રમુખનું જેટલું પરિમાણ ક્યું છે, તેટલા પરિમા-

કુપ્ય ગૃહીપ્યામ્યતો નાન્યસ્મૈ દેયમિતિ પરાપ્રદેયતયા વ્યવસ્થાપયત ઇતિ યચાશ્રુ-
તત્ત્વેન ચંપામશ્યુપગમે જગાતિચારયોર્ન વિશેષઃ સ્યાદિતિ તદ્વિશેષોપદર્શનાર્થ મી-
ઢનવિતરણાદિના જ્ઞાપના દર્શિતેતિ ।

યચ ક્ષેત્રાદિપરિગ્રહસ્ય નવવિસ્તરે નવસરવ્યાતિચારપ્રાપ્તૌ પંચસરયત્વમુક્તં
તત્સજાતીયત્વેન ક્ષેપજેદાનામર્ત્તવાતર્ત્તવાત્ શિષ્યહિતત્વેન ચ પ્રાયઃ મયમગતેવિ-
ચક્ષિતત્વાત્ પચકમ્મર્યયમાનિચારપરિગણન ઋતઃ ક્ષેત્રવાસ્ત્વાદિસરયયાતિચારા-
ણામગણનમુપપન્નમિતિ ॥ ૧૬ ॥

અથ મયમગુણતત્ત્વ—

ઋધ્વાધસ્તિર્યગ્વ્યતિક્રમક્ષેત્રવૃદ્ધિસ્મૃત્યંતર્ધાનાનીતિ

॥ ૧૭ ॥

જુને અતિક્રમ કરે તો અતિચાર વાચ એ સુત્રનો પ્રગટ અર્થ છે તેટલું જ
અગીકાર કરતા હગ અને અતિચાર એ બનેમા વિશેષપણુ ન જણાયુ,
તેથી તે વિશેષપણુ દેખાડવાને બે બે ક્ષેત્રવાસ્તુ બેળવી એક એક ક્ષેત્ર વાસ્તુ
કરવુ તથા તે હિંગુયાદિકને આપી ગણવુ, ઈત્યાદિ પ્રકારની અતિચારની ભા-
વના દેખાડી છે

જે ક્ષેત્ર વગેરે પરિગ્રહના નવ પ્રકાર છે, તે નવ સખ્યાના અતિચાર
પ્રાપ્ત થતા પાચની સખ્યા કહી તે તેના સજાતીયપણાને લઈને બાકીના
ભેદાતુ એ પાચને વિષે અતભાવ થાય છે, તે માટિ કહેલી છે વળી શિ-
ષ્યતુ હિત કરવા માટિ પ્રાચે કરીને સર્વત્ર મધ્યમ ગતિને કહેવાની ઈચ્છા
કહેલી છે, તેથી પાચની સખ્યાગ્રીજ અતિચારની ગણના વાચ છે, એથી
ક્ષેત્રવાસ્તુ ઇત્યાદિ સખ્યાએ કરીને અતિચાર ગણ્યા નહી, તે યુક્ત છે ૧૮

હવે પેહેલા ગુણવ્રતના અતિચાર કહે છે

મૂલાર્થ—ઉચ્ચ, નીચ્ચ, તિરછુ, જે ક્ષેત્ર તેનો વ્યતિક્રમ કર-
વો, એ ત્રણ અતિચાર, ક્ષેત્રની વૃદ્ધિ કરવી—અને નમરણનો નાશ
થવો—એ બે અતિચાર—કુલ પાચ અતિચાર પહેલા દિગ્વ્રતને
વિષે જણાવ્યા. ૧૯

ઊર્ધ્વાધસ્તિર્યગ્વ્યતિક્રમાશ્ચ ક્ષેત્રવૃદ્ધિશ્ચ સ્મૃત્યંતર્થાનં એતિ સમાસઃ તત્ર ઊર્ધ્વાધસ્તિર્યક્ક્ષેત્રવ્યતિક્રમત્ત્રફણાસ્ત્રયોઽતિચારાઃ । एते च आनयने विवक्षित-
ક્ષેત્રાત્પરતઃ સ્થિતસ્ય વસ્તુનઃ પરદ્રસ્નેન સ્વક્ષેત્રપ્રાપણે પ્રેષણે વા તતઃ પરેણ
ઉચ્ચે વા આનયનપ્રેષણત્ત્રફણે સતિ સંપદ્યંતે । અયં ચાનયનાદાવતિક્રમો ન
કારયામીત્વેનં વિહિતદિગ્વ્રતસ્યેવ સંજવતિ ।

તદન્યસ્ય તુ આનયનાદાવનતિક્રમ એવ તથાવિધપ્રત્યારઘ્યાનાજ્ઞાવાદિતિ ।
તથા ક્ષેત્રસ્ય

પૂર્વાદિદેશસ્ય દિગ્વ્રતવિષયસ્ય હ્રસ્વસ્ય સતો વૃદ્ધિર્વર્દ્ધનં પશ્ચિમાદિ-
ક્ષેત્રાંતરપરિમાણપ્રક્રેપેણ દીર્ઘીકરણં ક્ષેત્રવૃદ્ધિઃ । કિંતુ કેનાપિ પુર્વાપરદિશોઃ
પ્રત્યેકં યોજનશતં ગમનપરિમાણં કૃતં સ ચોત્પન્નપ્રયોજન એકસ્યાં દિશિ નવતિ

ઊર્ધ્વ વગેરે પદોનો સમાસ થાય છે. ઊંચા ક્ષેત્રને, નીચા ક્ષેત્રને, અને તિરછા ક્ષેત્રને ઊલ્લંઘન કરવાં એ ત્રણ અતિચાર લાગે છે. પરિમાણ કરી રાખેલા ક્ષેત્રથી આગળ રહેલી વસ્તુને પારકે હાથે પોતાના ક્ષેત્રમાં લાવે, તથા પોતે મોકલે અથવા ખીજની પાસે મંગાવે અને મોકલે તેમાં એ અતિચાર લાગે છે.

જ્યા દુર દેશથી વસ્તુ મંગાવવામાં અતિક્રમ રૂપ અતિચાર કહ્યો. તે ‘હું નહીં કરાવું.’ એવા દિગ્વ્રતને લેનારા પુરૂષનેજ સંભવે છે, તે શિવાય ખીજને તો મંગાવવાને વિષે અતિક્રમ રૂપ અતિચાર લાગતો નથી; કારણ કે તેને તેવું પરચખાણ છેજ નહીં.

ક્ષેત્ર એટલે પૂર્વ વગેરે દિશાને આશ્રીને રહેલાં પૂર્વ દેશના ઓછા પરિમાણને વધારવું તે ક્ષેત્ર વૃદ્ધિ કહેવાય છે. અર્થાત્ પૂર્વ દિશામાં પશ્ચિમાદિ ક્ષેત્રને આશ્રીને રહેલા પરિમાણમાંથી થોડું ઘણું લાહી તેમાં નાખી વધારવું; તે ક્ષેત્ર વૃદ્ધિ રૂપ અતિચાર હોય છે. જમકે, કોઈ પુરૂષે પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા પ્રત્યે સો સો યોજન જવાનું પરિમાણ કર્યું. પછી તેને તેનાથી વધારે જવાનું પ્રયોજન ઉત્પન્ન થયું, તો પછી એક દિશામાં નેવું યોજનની વ્યવસ્થા કરે અને ખીજ દિશાને વિષે એકસો દશ યોજન કરે—એવી રીતે બે પ્રકારે પણ ખસો યોજનના પરિમાણને બાંધ આવતો નથી, માટે એક સ્થાને ક્ષેત્રને

વ્યવસ્થાપ્યાન્યસ્યા તુ દશોત્તર યોજનશત ક્રોતિ ઇજાજ્યામપિ પ્રકારાજ્યા યો-
જનશતદ્વયરૂપસ્ય પરિમાણસ્યાવ્યાહતત્વાદિત્યેવમેકત્ર તેન પ્રદ્યતો ત્રતસાપેક્ષ-
ત્વાદતિચારઃ ।

તથા કથચિદતિચ્યાકુદ્ધત્વમમાદિત્વમત્વપાટ્યાદિના સ્મૃતેઃ સ્મરણસ્ય યો-
જનશતાટિરૂપદિક્પરિમાણવિષયસ્યાતર્વાન શ્રણઃ સ્મૃત્યતર્વાનમિતિ ।

ફહ દુદસંપ્રદાય, કુર્વં યત્રમાણં ગૃહીત તસ્યોપરિ પર્વતશિખરે દૃક્ષે વા
મર્કટઃ પક્ષી વા વસ્ત્રમાજરણ વા ગૃહીત્વા ત્રજેત્ તત્ર તસ્ય ન કલ્પતે ગતુ યદા તુ
તત્પતિમન્યેન ધાનીતં તદા કલ્પતે ગૃહીતુ ઇતત્પુનરપ્રાપદોજયતાદિષુ જ્ઞેત્ ।

પ્રથમઃકૃપાદિષુ વિજ્ઞાપા । તથા ચત્તિર્ચક્રમણ ગૃહીત તન્નિવિધેન
કરણેન નાતિક્રમિતવ્ય ક્ષેત્રવૃદ્ધિશ્ચ ન કર્તવ્યા કથમર્સા પૂર્વેણ જ્ઞાન ગૃહીત્વા

વધાગ્તા એવા પુરુષ ને ત્રતની અપેક્ષા છે તેથી અતિચાગ લાગે છે વળી કોઈ
રીતે જે પુરુષને વિષે અતિ વ્યાકુળતા, પ્રભાદ અને બુદ્ધિના ચાતુર્યનો અ-
ભાવ વગેરે કોષોને લધને પોતે લીધેલા સો યોજન વગેરેના દિક્ષ પગિમાણુ
વિસ્મરણ થઈ જાય, ત્યાં સ્મૃતિનો નાશ થવાડપ અતિચાગ લાગે છે

આ સ્થળે વૃદ્ધ પુરુષોથી પગ પગએ ચાલ્યો આવેનો એવો સપ્રદાય
છે કે, જો એ જટલુ પ્રમાણુ કર્યું હોય, તેની વધારે જો આ પર્વત ઉપર અથવા
વૃક્ષ ઉપર મર્કટ અથવા પક્ષી વસ્ત્ર કે આભુષણ લધ જાય, તો તેને ત્યાં
જવુ ન કલ્પે અને જ્યાં તે લધ ગયેલી વસ્તુ નીચે પડે અથવા કોઈ લાવી
આપે સારે તે વસ્તુ લેવી કલ્પે છે આવા ખનાવ અપ્રાપદ તથા ઈવતાઅવ
(ગિગ્ના) વગેરે પર્વતોમા ખને છે એની ગીતે નીચે કુવા વગેરે સ્થાનોમા તે
વાત વિકલ્પે સમજવી.

હવે જે તિગ્ધ પ્રમાણુ અહણુ કરેલ છે, તેને તણ પ્રકારના જગ્ધે કઠી-
ને ઓળગવુ નહીં અને ક્ષેત્રવૃદ્ધિ ન કરવી, તે કઠી ગીતે ન કરવી તે કહે
છે—જે પુરુષે પૂર્વ દિશામા બાડ (માલ) અહણ કર્યા, તેટલામાજ પોતે લી-
ધેય પગિમાણુ પુરૂ થઈ ગયુ, તે પછી જો આગળ જવાયતોજ તે માયવુ
મૂલ ઉપજે એમ ધારી પશ્ચિમ દિશા પ્રત્યે જવાના જે યોજન હતા, તેને પૂર્વ
દિશાના યોજનના પગિમાણુમા જોળે છે, તેથી ક્ષેત્ર વૃદ્ધિપ અતિચાગ વાય છે

જો સ્મૃતિ ન ગ્હી હોય અને તેથી પગિમાણનો અતિશય કરે અને

ગતો યાત્રત્પરિમાણં તતઃ પરતો જ્ઞાનમર્થં લજ્જતે ઇતિ કૃત્વા અપરેણ યાનિયોજ-
નાનિ તાનિ પૂર્વદિક્પરિમાણે ક્ષિપતિ । યદિ ચ સ્મૃત્યંતર્ધાનાત્પરિમાણમતિક્રાંતો
જ્ઞેત્તદા જ્ઞાતે નિવર્તિતવ્યં પરતશ્ચ ન ગંતવ્યં । અન્યોપિ ન વિસર્જનીયઃ

અથવાજ્ઞયા કોપિ ગતો જ્ઞેત્તદા યત્તેન લઘ્વં સ્વયં વિસ્મૃત્ય ગતેન
વા તન્ન ગૃહ્યતે ઇતિ ॥ ૧૯ ॥

અથ દ્વિતીયસ્ય ।

સચિત્ત-સંવચ્છ-સંમિશ્રા-જિપવ-દુઃપઠ્કાહારા ઇતિ

॥ ૨૦ ॥

સચિત્તં ચ સંવચ્છં ચ સંમિશ્રં ચ અજિપવશ્ચ દુઃપઠ્કાહારશ્ચેતિ સમાસઃ
ઇહ ચ સચિત્તાદૌ નિવૃત્તિવિષયીકૃતેઽપિ પ્રવૃત્તાવતિચારાન્નિધાનં વ્રતસાપેક્ષ્યા-

જ્યારે જાણવામાં આવે ત્યારે પાછો વળે અને આગળ ન ચાલે તેમ બીજાને
પણ ન મોકલે, અથવા કોઈ આજ્ઞાથી પ્રથમથીજ લેવા ગયો હોય, અને જે
લાગ્યો હોય તેને પોતે ગ્રહણ ન કરે તથા પોતે વિસ્મૃતિ પામીને ગયો હોય,
અને જે સ્મૃતિ આવે તો પાછો વળે પણ તે વસ્તુને ગ્રહણ કરે નહીં. ૧૯

હવે બીજા ભોગોપભોગ ગુણવ્રતના અતિચાર કહે છે—

મૂલાર્થ—૧ સચિત્ત, ૨ સચિત્ત સાથે બંધાયેલું, ૩ સચિ-
ત્ત સાથે મિશ્રણ થયેલું, ૪ મદિરાના સંધાન વગેરેની સાથે મળેલું
અને ૫ અડધું કાચું અને અડધું પાકું—એ પાંચ પ્રકારના અતિ-
ચાર જાણવા.

ટીકાર્થ—સચિત્ત વગેરે પદોનો સમાસ કરવો. અહિં સચિત્ત વગેરેની નિવૃત્તિ
કરેલી છે, છતાં તેમાં પ્રવૃત્તિ કરવી એ અતિચાર કહેવાય છે, પણ તે અતિચાર
વ્રતની અપેક્ષાવાળાને અજાણ્યે—અવિચારે અતિક્રમાદિ કારણ ઉત્પન્ન થતાં લાગે છે,
એમ સમજવાનું છે, જે એમ ન હોય તો વ્રતનો ભંગ થયો કહેવાય. તેમાં કંઈ
મૂળ તથા પ્રણ વગેરે સચિત્ત કહેવાય છે. સચિત્ત એવા વૃક્ષને વિષે શું કર
પ્રમુખ અથવા પાકેલા પ્રણ પ્રમુખ બંધાયેલ હોય તે સંબધ કહેવાય છે.
તેનું ભક્ષણ કરવાથી સાવધ આહારનું પરચ્ચખાણ કરનારને સાવધ આહારમાં

નાભોગાતિક્રમાદિનિરૂપનપ્રવૃત્ત્યા હૃદયમ્ અન્યથા જગ એ સ્યાત્ । તત્ર સચિત્ત
કદમલ્લક્ષ્ણાદિ તથા સપ્ત પ્રતિવદ્ધ સચિત્તવૃક્ષેષુ ગુદાદિ પક્ષ્ણાદિ વા તદ્-
જક્ષણ હિ સાવધાહારપર્જકસ્ય સાવધાહારપ્રવૃત્તિરૂપત્ત્વાદનાભોગાદિનાતિચારઃ
અથવાસ્થિકં ત્યક્ત્વામિ તસ્યૈવ સચેતનત્વાત્કચહ તુ જક્ષયિષ્યામિ તમ્યાચેતન-
ત્વાદિતિ । તથા સમિશ્રમર્ષ્પરિણતજ્ઞાદિ સદ્યઃપિષ્ટકણિકાદિ વા । અજિપ-
વઃ મુરસંગનાદિ । છુઃપચ્ચાહારઆર્ષ્સ્વિન્નપૃથુકાદિ । એતેऽપિ

અતિચારા અનાભોગાદિક્રમાદિના વા સન્મિશ્રાદ્યુપજીવનપ્રવૃત્તસ્ય
જનતિ । અન્યથા પુનર્જગ એતિ ।

इह भोगोपभोगमानलक्षण गुणत्रयमन्यत्र भोजनतो गुणत्रयं यदुच्य-
ते तदपेक्षयैनातिचारा उपन्यस्ताः । शेषत्रयपचपचातिचारसावर्ण्यादन्यथान्य-

પ્રવૃત્તિ યઈ, તેથી અભૂવિચાર પ્રમુખ કાગળને લગને અતિચાર લાગ્યો, એમ
મમજનુ, અથવા પ્રણ વગેરેમાં અદ્ય ગ્હેલો કળીઆ પ્રમુખ ખીજને ત્યાગ
કરીશ કાગળ કે તે સચિત્ત છે અને જે હપ આગલાદન કરી ગ્હેલો ભાગ
છે, તેનું ભક્ષણ કરીશ, કાગળ કે, તે અચેત છે તેનું ભક્ષણ કરનારને મચિ-
ત્ત ન બધ નામે અતિચાર લાગે છે મમિત્ર એટલે અહધુ પગિણામ પામેવ
અર્થાત કાગલ મચિત્ત અને કાઈક અચિત્ત એનું જ્ઞાદિક અથવા તત્કાલ
હોયેલા હોટમાં ગ્હેલ કળિક વગેરે તે મમિત્ર કહેવાય છે તેને ભક્ષણ કરના-
રને સચિત્ત મમિત્ર નામે અતિચાર લાગે છે

અભિપવ એટલે અને દ્રવ્યના મવાનથી નીપજેલ મુગ મધ વગેરે
નગમ દ્રવ્ય અથવા મુગ અને મધાન કહેતા કાવાતિક્રમ વચેનુ અયાપુ ધ-
ત્યાદિ વસ્તુ ખાનારને પણ તે નાવત્ર આહારનો વર્જક દેવાથી અનાભોગ
તથા અતિક્રમ ઇત્યાદિકથી અતિચાર લાગે છે તથા પચ્ચાહાર એટલે
અરધા કાચા તથા અરવા પાક વચેના પ્રધુક (પોક)નું ભક્ષણ કરનાર
એવા માનવ વર્જકને તે અતિચાર લાગે છે એ અતિચાર પણ અભૂવિચાર-
વાથી અથવા અનિશ્ચ વગેરેથી મચિત્તમિત્ર પ્રમુખ ઊપજીવિકામાં પ્રવર્તેલા
પુરોને વાય છે, જે એમ ન દેાય તો નતનો ભગત વાય એમ નાનુ

અદિ ભોગોપભોગ પગિણાવાળુ જ્ઞાનત ભોગનથી ખીજ જાણ્યો

ત્રાવશ્યકનિર્યુત્કયાદો કર્મતોઽપીદમજિધીયંતે તત્ર કર્મ જીવિકાર્થમારંજસ્તદાશ્રિત્ય
સ્વરકર્માદીનાં નિહિંશજનોચિતકઙ્ગોરારંજાણાં કોટ્ટપાલ્લગુપ્તિપાલ્લત્વાદીનાં વર્જ-
નપરિમાણં કાર્યમિતિ ।

અત્ર ચાંગારકર્માદયઃ પંચદશાતિચારા જવંતિ । તદુક્તં—

દંગાલી ૧ વણ ૨ સાફી ૩

જાફી ૪ ફોફીમુ ૫ વજ્જણ કમ્મં વાણિજ્જં ચેવ ય દંત ૬ લરક ૭
રસ ૮ કેસ ૯ વિસવિસળં ૧૦ ॥ ૧ ॥

एवं खु जंतपील्लणकम्मं ११ निव्वंछणं १२ च दवदाणं १३ सरदह-
तलायसोसं १४

असईपोसं च १५ वज्जिज्जा ॥ २ ॥

જે ગુણુત્રત કહેવાય છે, ને અપેક્ષાએજ અતિચાર સ્થાપન કરેલા છે, ખાટીના
ત્રતના પાંચ પાંચ અનિચારના સાધર્મ પાણુથીજ છે, કેમકે આવશ્યક નિર્યુક્તિ
વગેરેને વિષે તેા એ કર્મથી પણ કહ્યું છે. તેમાં કર્મ એટલે આજીવિકાને
માટે આરંભ તેને આશ્રીને જેમના તીવ્ર કર્મ છે, એવા અને નિર્દયજનને
ચોગ્ય એવા કઠોર કર્મના આરંભ કરનારા કાટવાલ તથા ચોટીદાર અથવા
ખંદીખાનાના ઊપરી પુરોના કર્મને ત્યાગ કરવાપણાનું પરિણામ કરવું
અહિ અંગાર કર્મ વગેરે પંદર અતિચાર થાય છે. તેને માટે કહેલું છે.

૧ અંગાર કર્મ—અંગારા કાચકા કરીને વેચવા, ૨ વનકર્મ વનને
વેચાતું રાખી તેને કાપી કાપીને વેચવું. ૩ શકટીકર્મ ગાડા પ્રમુખ વાહન
રાખી તેનો ધંધો કરવો. ૪ ભાટી કર્મ પોતે ભાટા કરવા, અથવા કરાવવાં.
૫ સ્કેટીકર્મ ટાંકવું, ફાટવું, હળથી જમીન ઉખેડવી. ૬ દંતવાણિજ્ય હાથી
દંતનો ધંધો કરવો. ૭ લાક્ષાવાણિજ્ય લાખનો વેપાર કરવો. ૮ રસવાણિ-
જ્ય મદિરા વગેરે રસનો વેપાર કરવો. ૯ દેશવાણિજ્ય, અમરના વાળ વગે-
રેનો વેપાર. ૧૦ વિપવાણિજ્ય ઝેર વેચવું. એવી રીતે ૧૧ યંત્ર ખીસન કર્મ
ધાણી પ્રમુખ ખીસવાના યંત્રો કરવા. ૧૨ નિર્લેઘન કર્મ પશુઓને ઠામ
દઈ આંકવા અંટછેદન વિગેરે કરવું. ૧૩ દવદાનકર્મ વનમાં દાવ સળગા-
વવો. ૧૪ સરતકાકઙ્ગોપકર્મ સરોવર કુવા વગેરે સુકવવા. અને ૧૫ અ-
સતીપોપણુ કર્મ.

જાવાર્યંસ્તુ વૃદ્ધસપ્રદાયાદવસેયઃ સ ચાય । અગારકર્મેતિ અંગારાન્ કૃત્વા
વિક્રીણીતે તત્ર પપ્પા જીવનિકાયાના વધઃ સ્યાત્તતસ્તન્ન કલ્પતે ૧ । વનકર્મ,
યદ્વનક્રીણાતિ તતસ્તચ્છિત્વા વિક્રીય મૂલ્યેન જીવતિ । એવ પત્તાદીન્યપિ પ્રતિ-
પિષ્ઠાનિ જવતિ ૨ । શકટીકર્મ યચ્છાકટિકત્વેન જીવતિ તત્ર ગવાદીના
વધવધાદયોદોષાઃ સ્યુઃ ૩ । જાટીકર્મ યદ્જાટકમાદાય સ્વકીયેન શકટાદિના
પરજાહ વહત્યન્યેષા વા શકટવહ્નીવદ્દાદીર્નર્પયતીતિ ૪ । સ્ફોટીકર્મ ઇમ્પુત્વં
યદ્દા હસ્તેન ભૂમેઃ સ્ફોટનં ૫ દત્તવાણિજ્ય યત્પૂર્વમેવ પુલ્લિંગાણા મૂલ્યદદાતિ દત્તાન્મે
યય દદ્યોતેતિ તતસ્તે હસ્તિનો ઘ્રત્યચિરાદસાં બાણિજક ણ્યતીતિ કૃત્વા એવ

તે ગાથાનો ભાવાર્થ વૃદ્ધ પુરોહીની પગ પગના સ પ્રદાયથી જાણવો, તે
આ પ્રમાણે છે ૧ અગાર કર્મ એટલે અગાર-કાચલા કરીને વેચે, તેમા ૭
કાચ જીવોનો વધ થાય છે, તેથી તે કરવું કલ્પે નહીં

૨ વનકર્મ, ૨ વન ખરીદ કરે, અને તે પછી તેને કાપી કાપીને વેચી
તેના મૂલ્યથી આજીવિકા ચલાવે, એમ વનના પાત્રા વગેરે પણ પ્રતિષેધ કરે-
લા છે, એમ જાણવું

૩ શકટી કર્મ-ગાડા વગેરે વાહનો ગળીને આજીવિકા કરે, તેમા
ખચદ વગેરેનો વધ તથા બધન વગેરે દોષો ગ્રહેલા છે

૪ ભાટી કર્મ-જો ભાટુ લઘ પોતાના ગાડા વગેરેથી પાંદડા માથ વહન
કરે છે, અથવા બીજાને ગાડુ ખચદ વગેરે ભાડે આપે

૫ સ્ફોટીકર્મ-ટાકતુ, ફોડતુ અથવા હવવડે જમીન ઉખેડવી તે

૬ દત્તવાણિજ્ય-વનના બીજ જાતના લોહાને પ્રથમથી પૈના આપી
ગળે, અને કહે કે, ' તમે અમોને દાવીદાત લાની આપજો ' તે પછી તે
લોકો ' હવે થોડા વખતમા વેપારી જતલી લેવા આવશે ' એવું ધારી દાથી-

કર્મક્રાણાં શંખમૂલ્યં દદાતિ પૂર્વાનીતાંસ્તુ કીર્ણતિ ૬ । લાક્ષવાણિજ્યમપ્યેવ-
મેવ દોષસ્તુ તત્ર કૃમયો જવંતિ ૭ । રસવાણિજ્યં કલ્પપાલત્વં તત્ર મુરાદાવનેકે
દોષાઃ મારણાક્રોશવધાદયઃ ૮ । કેશવાણિજ્યં યદ્વાસ્પાદીન્ ગૃહીત્વાન્યત્ર । વિક્રી-
ણીતે અગ્રાપ્યનેકે દોષાઃ પરવશિત્વાદયઃ ૯ । વિષવાણિજ્યં વિષવિક્રયઃ સ ચ
ન કલ્પતે યતસ્તેન વહૂનાં જીવાનાં વિરાધના સ્યાત્ ૧૦ । યંત્રપીઠનકર્મેતિ તિલ્લે-
ક્ષ્યંગાદિના તિલ્લાદિપીઠનં ૧૧ । નિર્લેઘનકર્મ ગવાદીનાં વર્દિતકરણં ૧૨ ।
દંવદાનકર્મ યદ્વનદંવં દદાતિ ક્ષેત્રરક્ષણનિમિત્તં યથોત્તરાપથે દગ્ધે હિ તત્ર તરુણં
તૃણમુત્તિષ્ટેતે । તત્ર ચ સત્ત્વશતસહસ્રાણાં વયઃ સ્યાત્ ૧૩ । સરોહદત્તાગપરિશો-

ને મારીઉતાવળ કરેછે, તેમ વળી તેવું કામ કરનારા લોકોને શંખ લાવવા માટે
મૂલ્ય આપે છે. અને જો તેઓ લાવેલા હોય તો તે ખરીદ કરે છે.

૭ લાક્ષવાણિજ્ય—એમાં પણ એવોજ દોષ જણવો; કારણ કે, તેમાં
જીવ પડે છે, તેથી હિંસા થાય છે.

૮ રસવાણિજ્ય—તેમાં કલ્પપાલ એટલે લક્ષીલાલી મદિરા કાઢનાર,
તે સંબંધી વેપાર કરવામાં મુરાદિક રસને વિષે ધણા દોષો રહેલા છે જેમકે
મારવું, ગાળો આપવી અને હિંસા કરવી વગેરે અનેક દોષો રહેલા છે.

૯ કેશવાણિજ્ય—દાસી પ્રમુખને ગ્રહણ કરી ખીજી જગ્યાએ વેચે,
તેમાં ખીજીને વશ રહેવા વગેરે અનેક દોષો રહેલા છે.

૧૦ વિષવાણિજ્ય—ઝેર વેચવું, તે વેપાર ઘટિત નથી, કારણ કે, તેથી
ધણાં જીવોની વિરોધના થાય છે.

૧૧ યંત્રપીઠનકર્મ—તલ તથા શેલડી પ્રમુખ વસ્તુને પીલવાનાં યંત્રદિ-
કવડે તલ તથા શેલડી પ્રમુખને પીલવા તે.

૧૨ નિર્લેઘનકર્મ—આખલા વગેરે પશુઓને ખાસી કરવા તે.

૧૩ દંવદાનકર્મ—વનને ખાલવારૂપ કર્મ, તે કર્મ એતરની રક્ષારૂપ હો-

પણં યત્ સરઃ । મૃતીનિ શાપયતિ ૧૪ । અસતીપોષણં યદ્યોનિપોષકા દાસીઃ પો-
પયંતિ તત્સંવંધિનીં ચ જારીં મૃહંતિ ૧૫ । યથા ગોઘ્નવિષય इति । દિદ્માગદર્શનં
ચૈતત્ વહુસાવધાનાં કર્મણામેવજાતીયાનાં ન પુનઃ પરિણનમિતિ ।

૬૪ ચંપં વિંશતિસંખ્યાતિચારાનિધાનમન્યાજાપિ પંચાતિચારસંખ્યયા તજ્ઞા-
તીયાનાં વ્રતપરિણામકાદ્યુપ્પન્નિવધનવિધાનામપેરેપાં સગ્રહો હૃદ્યવ્ય इति જ્ઞાપનાર્થે
તેન સ્મૃત્યંતર્યોનાદયો યથાસન્નવર્ણ્યેતેત્વતિચારા દૃશ્યા इति । નન્વંગારકર્માદયઃ
કસ્મિન્ વ્રતેઽતિચારાઃ સ્વરકર્મવ્રત इतिચેત્તર્હિ વ્રતવિષયસ્યાતિચારાણા ચ કઃ પ-
રસ્પરં વિશેષઃ સ્વરકર્મરૂપત્વાદગારકર્માદીનાં ।

થ છે ઉત્તરાપથ દેશમાં એવી ગીત છે કે, ખેતરમાં અગ્નિ મળગાવવાથી ત્યા
મોટા ધાસ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાં હજારો લાખો જીવોનો નાશ થઈ જાય છે

૧૪ સરોહદત્તાગ પશિષોષણકર્મ—જ સરોવર વગેરે સોષાવે છે તે

૧૫ અમતીપોષણ—યોનિનુ પોષણ કરનારી દાસીઓનુ પોષણ કરાવે
છે, અને તે સખધી લાડુ લે છે, તેવી પ્રવૃત્તિ ગોઘ્નદેશમાં ચાલે છે

આવી જાતના ધણા સાવર કર્મો છે, અહિં તેનુ માત્ર દિગ્દર્શન કરા-
વેલ છે, કારણ બધાની ગણના કરી નથી

એવી રીતે વીશ જ અધ્યાવાક્ષા અતિચારના નામ કહ્યા છે, ખીજી સ્થલે
પાંચ અતિચારની સખ્યાવડે વ્રતના પશિષામને મલિન કરવાના કારણરૂપ એ-
વા તે જાતના ખીજા અતિચારોનો સંગ્રહ કર્યો, એમ જણાવાને વ્રતનુ વિસ્મ-
રણ થવારૂપ વિગેરે અતિચારો જેમ ઘટ તેમ સર્વ વ્રતોને વિષે જાણવા અહિં
શકા કરે કે, અગાર કર્મો વગેરે અતિચારો કયા વ્રતને વિષે કરેલા છે । જો
તમે એમ કહો કે, તે અગર્કર્મ-કૂટર્કર્મ તે વ્રતને વિષે અતિચારજ છે, તો એ-
ટલુ પુછવાનુ કે, વ્રતના વિષયનો અને અતિચારનો પગપગ ગો વિષય છે ।
કારણ કે, અગાર કર્મો અહિં કૂટર્કર્મરૂપજ છે, માટે તેને વ્રતભંગ કહો અતિ-
ચાર કેમ કહો છે ।

અગ્રોચ્યતે સ્વરકર્માદય એવૈતેજ્ઞઃ સ્વરકર્માદિવ્રતિના પરિહાર્યાઃ। યદા પુનરે-
તેષ્વેવાનાજોગાદિના પ્રવર્તતે તદા સ્વરકર્મવ્રતાતિષારા જવંતિ। યદા ત્વાકુટયા તદા
જંગા એવૈતિ ॥ ૧૯ ॥

અથ તૃતીયસ્ય—

કંદર્પકૌકુચ્ય—મૌસ્વર્યા—સમીક્ષ્યાધિકરણોપજોગાધિ-
કત્વાનીતિ ॥ ૨૦ ॥

કંદર્પશ્ચ કૌકુચ્યં ચ મૌસ્વર્યં ચાસમીક્ષ્યાધિકરણં ચૌપજોગાધિકત્વં ચેતિ સમાસઃ।
તત્ર કંદર્પઃ કામઃ તષ્ઠેતુર્વિશિષ્ટો વાક્યપ્રયોગોઽપિ કંદર્પ એવ મોહોદીપકં વાક્યમેતિજા

આ શંકાનો ઉત્તર આપે છે—જે કૂર કર્માદિકના વ્રતવાલા છે, તેમણે
તો કૂર કર્મ વિગેરે વર્જવા યોગ્ય છે, અને જ્યારે એ વ્રતને વિષે અવિચારે
પ્રવર્તે ત્યારે કૂર કર્મ વ્રતના અતિચાર કહેવાય છે, અને જ્યારે તેમાં જાણી
જોઈને પ્રવર્તે ત્યારે વ્રતભંગન કહેવાય છે. ૧૯

હવે અનર્થદંડ નામના ત્રીજા શુભ વ્રતના અતિચાર કહે છે.

મૂલાર્થ—૧ કામને ઉદીપન કરવો, ૨ નેત્રાદિકની વિડઅન
ક્રિયા, ૩ વાચાલપણું, ૪ અવિચારે અધિકરણ અને ૫ ઉપભો-
ગમાં અધિકપણું એ પાંચ અતિચાર જાણવા. ૨૦

ટીકાર્થ—કંદર્પ વગેરે શબ્દોનો સમાસ કરવો, તેમાં કંદર્પ એટલે
કામ અથવા તેનો હેતુરૂપ કોઈ વાણીનો પ્રયોગ—એ પણ કંદર્પન કહેવાય છે.
અથવા મોહને ઉદીપન કરનાર વચન કર્મ, પણ કંદર્પ કહેવાય છે. આ
સ્થલે આવી સમાચારી છે કે, શ્રાવકને અદ્વાદહાસ—અતિશય હસવું ઘટે નહીં.
કદિ જો હસવું પડે તો તે થોડું જ હસે છે.

વઃ । ઇહ ચ સામાચારી શ્રોત્રકસ્યાદ્દાદ્દાસો ન કલ્પતે કર્તુઃ । યદિનામ હસિ-
તવ્યં તદેષદેવેતિ । તથા કુકુચઃ કુત્સિતસંકોચનાદિક્રિયાયુક્તઃ તદ્ભાવઃ કૌકુ-
ચ્ય અનેકપ્રકારમુલ્લનપનાદિવિકારપૃષ્ઠિકા પરિહાસાદિજનિતા જંઙાનામિવ
વિરુલ્લનક્રિયેત્યર્થઃ । અત્ર ચ સામાચારી । તદ્દશાનિ જણિતુ ન કલ્પતે યાદૃશૈ-
લ્લોકસ્ય હાસ્યમુત્પદ્યતે । एवं गत्या गतु स्थानेन वा स्यादुमिति । एतौ च क-
र्तृकौकुक्याख्यावतिचारौ ममादाचरितव्रतस्यावसेयौ प्रपाटरूपत्वाच्चयोः ।

તથા મુલ્લનમસ્યાસ્તીતિ મુલ્લનસ્તદ્ભવઃ કર્મ વેતિ મોલ્લયં ધાટ્યર્થપ્રાપ્તમસંજ્ઞાઽ
સત્યાઽસંવદ્મહાપિત્ત્વમ્ અય ચ પાપોપદેશવ્રતસ્યાવિચારો મૌલ્યે સતિ પાપોપદેશ
સન્નિવાત્ ।

નિહિત એવી નેત્રના સંક્રાંત વગેરેની ક્રિયાવાલો ભાવ તે કૌકુચ્ય કહે-
વાય છે, એટલે પોતાની હલકાઈને જણાવનાર મુખ તથા નેત્ર વગેરેના વિકાર
પૂર્વક હાસ્યને ઉત્પન્ન કરનારી બાહ્ય સંવેદના એવી વિહવન ક્રિયા એવો
અર્થ થાય છે

આહિ એવી સમાચારી છે કે, જથી હોડાને હાસ્ય ઉત્પન્ન થાય, તેવું
ચેષ્ટા સહિત બોલવું, તેવી ગતિએ ચાલવું, અને તેવે મ્યાને બેસવું, એ શ્રાવ-
કને કલ્પે નહીં આ પ્રકારે કલ્પ અને કૌકુચ્ય—એ બે અતિચાર-ને પ્રમાદ
કરી પ્રતનુ આચરણ કરે છે, તેને જાણવા, કાળુ કે, તે બંને પ્રમાદરૂપ છે

જને મુખ હોય તે મુખગ્રહેવાય, તેનો જે ભાવ તે મોખ્ય નિવજ-
તાથી અસમ્ય, અસલ અને અમખદ્દ એવું બહુ બોલવું, તે મોખ્ય કહે-
વાય છે, તે પાપોપદેશ પ્રતનો અતિચાર છે, કાળુ કે, એવું મુખગ્રહ ગમ-
વાથી પાપોપદેશનો સંભવ છે

તથા અસમીક્ષ્યૈવ તથા વિધિકાર્યમપર્યાલોચ્યૈવ પ્રવણતયા યદ્વ્યવસ્થાપિતમ-
ધિકરણં વાસ્યુ દૂઃખલ-શિદ્ધાપુત્રક-ગોધૂમયંત્રકાદિ તદસમીક્ષ્યાધિકરણં ।
અત્ર સામાચારી । શ્રાવકેણ ન સંયુક્તાનિ શકટાદીનિ ધારયિતવ્યાનીતિ અયં
ચ હિંસ્રપ્રદાનવ્રતસ્યાતિચારઃ । તથા ઉપજોગસ્ય ઉપલક્ષણત્વાદ્ જોગસ્ય ચ
ઉક્તિર્વચનસ્યાધિકત્વમનિરક્તિતયા ઉપજોગાધિકત્વં । इहापि समाचारी ।
ઉપજોગાતિરક્તાનિ યદિ વહૂનિ તૈદ્વામલકાનિ ગૃહ્ણંતિ તદા તદ્ધૌલ્લેખેન વહ્વઃ
સ્નાતું તદ્વાગાદૌ વ્રજંતિ । તત્તથ્ પૂતરકાદિવધોઽધિકઃ સ્યાદેવં તાંબૂદ્વાદિબ્ધપિવિ-
જાષા ન ચૈવં કલ્પેત તતઃ કો વિધિરુપજોગે ? । તતઃ સ્નાને તાવદ્ગૃહે एव
સ્નાતવ્યં નાસ્તિ ચેત્તત્ર સામગ્રી તદા તૈદ્વામલકૈઃ શિરો ઘર્ષયિત્વા તાનિ ચ

વળી તેવા કાર્યનો વિચાર કર્યા વગરજ એટલે આવશ્યકતા વિના તૈયાર
સ્થાપન કરી રાખેલ હોય તે ^૧અધિકરણ કહેવાય છે. અર્થાત્ વાંસલો, ખાણીઓ,
ઘાટવાની શિલા અને ધઉં પ્રમુખને દળવાની ધંટી વગેરે યંત્ર તે અસમી-
ક્ષ્યાધિકરણ કહેવાય છે. અહિં આવી સમાચારી છે કે, શ્રાવકે જેડ્યા વગરના
ગાડા વગેરે રાખવા. કારણ કે, તૈયાર જેડી રાખેલા ગાડા વગેરેને માગીને
લઈ જનારા હિંસક પુરુષોને તે આપવાથી હિંસ્રપ્રદાન વ્રતનો અતિ-
ચાર લાગે છે, તેમ વળી ઉપલોગ અને ઉપલક્ષણથી ભોગ કે જનો અર્થ આ
ગળ કહેવામાં આવેલો છે તેનું જ અધિકપણું તે ઉપલોગાધિકત્વ કહેવાય છે,
તે કરવાથી વ્રતનો અતિચાર લાગે છે. અહિં પણ આ પ્રમાણે સમાચારી છે.
ઉપલોગનું અધિકપણું આ પ્રમાણે છે, જમકે, જે તેલ તથા આંમળાં વગેરે
ધણાં મઠણ કરે, તો તેમાં લોહુપણાને લઈને ધણાં લોંકા સ્નાન કરવાને તળા-
વ વગેરેમાં જાય, તેથી પૂરા વગેરે જીવોનો વધ થાય, એવી રીતે તાંબૂલ વગેરે
વસ્તુ એ વિષે વિકલ્પ જાણવો.

તૃતીયઃ અધ્યાયઃ ।

સર્વાણિ જાટયિત્વા તદાગાદીનાં તટે નિવિષ્ટોઽ જલિજિઃ સ્નાતિ । તથા યેષુ
પુષ્પાદિષુ કુંધાદયઃ સંતિ તાનિ પરિહૃતીતિ । અથ ચ પ્રમાદાચરિતવ્રત એવ
વિષયાત્મકત્વાદસ્વાપધ્યાનાચરિતવ્રતે ત્વનાજોગાદિના અપધ્યાને મહાચરિનાચાર
ઇતિ સ્વયમન્યૂસામ્ । કર્પાર્પાદય આકુટયા ક્રિયમાણા જંગા યવાસેવા ઇતિ ॥૩૭॥

અથ પ્રથમશિક્ષાપદસ્ય ।

અહિ ઠોઈ શ કા કરે કે, તેલ, આમળા, તાણુલ વગેરેને ગ્રહણ કરવા,
એ ગૃહસ્થને નહીં કર્યે અને બે કર્યે છે, તો તેવી ભતના ઉપભોગને વિષે
કેવો વિધિ કરવો ? તે શકાના ઉત્તરમાં કહે છે કે, બે તેવા પ્રકારના સ્નાન
કરવું હોય તો ગૃહસ્થે યેગ સ્નાન કરવું, બે કહિ ધનની અહો સ્નાન કરવા
ની સામગ્રી ન હોય તો તેલ તથા આમળાવડે મસ્તકને ધરી, તે પછી તેને
સાગી રીતે ઝાટકી નાખી તળાવ પ્રમુખ જલાશયના તટ ઉપર બેસી અભિય
વડે સ્નાન કરવું, તથા બે પુષ્પ વગેરેમાં કુચવા પ્રમુખ થવું છે, તેનો પગિહાગ
કરો એ અનિયાગને વિષયાત્મકપણું છે, માટે આ અતિયાગ પ્રમાણથી આ-
ચરેલા વ્રતને વિષે બલુવા, અને અલુવિયાગથી એ પ્રુડે અપધ્યાનને વિષે પ્રવૃત્તિ-
કરી માટે અપધ્યાન પ્રવૃત્તિરૂપ અતિયાગ લાગે છે, એમ પોતાની ભેગે અતિયાગની
કલ્પના કરી હોવી જે પ્રથમ કર્પ વગેરે અતિયાગે કહેવા છે, તે બે નિયુક્ત-
નિર્દયપણે કરવામાં આવેલા હોય તો વ્રતભંગ બલુવો, અતિયાગ ન બલુવો ૨૦
હવે પ્રથમ શિક્ષાવ્રત (સામાયિક) ના અતિયાગ કહે છે.

યોગદુઃપ્રણિધાનાનાદરસ્મૃત્યનુપસ્થાપનાનીતિ ॥ ૨૧ ॥

યોગદુઃપ્રણિધાનાનિ ચ અનાદરશ્ચ સ્મૃત્યનુપસ્થાપનં चेति समासः तत्र योगाः मनोवचनकायाः तेषां दुःप्रणिधानानि सावधे प्रवर्तनलक्षणानि योगदुःप्रणिधानानि एते त्रयोऽतिचारा अनादरः पुनः प्रवृत्तप्रमादादिदोषाद्यथाकथंचित्करणं कृत्वा वाऽकृतसामायिककार्यस्यैव तत्क्षणमेव पारणमिति स्मृत्यनુपस्थापनं पुनः स्मृतेः सामायिककरणावसरविषयायाः कृतस्य वा सामायिकस्य प्रवृत्तप्रमाददोषादनુपस्थापनमनवतारणं एतदुक्तं नवति कदा मया सामायिकं कर्तव्यं कृतं मया सामायिकं न वेति एवंरूपस्य स्मरण

મૂલાર્થ—મન, વચન અને કાયાના યોગનું પાપમાર્ગે પ્રવર્તવું, તે દુઃપ્રણિધાન ૩ અનાદર ૪ અને સ્મૃતિ-સ્મરણનો નાશ એ પાંચ પેહેલા શિક્ષાત્રય(સામાયિક) ના અતિચાર બનવા. ૨૧

યોગ દુઃપ્રણિધાન વગેરે શબ્દોનો સમાસ કરવો. તેમાં યોગ એટલે મન, વચન, કાયાના યોગ તેમના દુઃપ્રણિધાન એટલે સાવધમાં પ્રવર્તન. યોગ દુઃપ્રણિધાન—એમાં ત્રણ અતિચાર એટલે ૧ મનોદુઃપ્રણિધાન, ૨ વચન દુઃપ્રણિધાન, ૩ કાય દુઃપ્રણિધાન—એ ત્રણ અતિચાર સમજવા. અનાદર એટલે પ્રખળ પ્રમાદ વગેરેના દોષથી જેમ તેમ કરવું. તેમજ કરવાનો આરંભ કરી સામાયિક પૂર્ણ કર્યા વિના તેજ વખતે પારી લેવું. સ્મૃતિ—સ્મરણનું અનુપસ્થાપન એટલે નાશ એટલે સામાયિક કરવાના અવસરની સ્મૃતિનો નાશ થાય એટલે ‘મારે કયારે સામાયિક કરવું?’ તથા ‘મેં સામાયિક કર્યું છે કે નહીં?’ એ સ્મૃતિનો નાશ થાય તે સ્મૃત્યનુપસ્થાપન નામે અતિચાર કહેવાય છે.

સ્ય ધ્રજા ઇતિ ।

નનુ મનોદુઃપ્રણિધાનાદિષુ સામાયિકસ્ય નિરર્થકત્વાદનામ્ એવ પ્રતિપાદિતો
જવતિ અતિચારથ માક્ષિન્યરૂપો જવતીતિ કથ સામાયિકાજાવેડતો જગા એવેતે
નાતિચારાઃ । સત્ય કિંત્વનાજોગતોડતિચારત્વમિતિ । નનુ હિવિત્ર ત્રિવિધેન સાવ-
ધપ્રત્યાખ્યાન સામાયિક તત્ર ચ મનોદુઃપ્રણિધાનાદૌ પ્રત્યાખ્યાનજગાત્સામાયિકા-
જાવ એવ । તદ્જગજનિત પ્રાયશ્ચિત્ત ચ સ્પાત્ મનોદુઃપ્રણિધાનં ચ દુઃપરિહાર્ય
મનસોડ્ઞવસ્થિતત્વાદતઃ સામાયિકપ્રતિપત્તેઃ સકાશાચદપ્રતિપત્તિરેવ શ્રેયસીતિ ।

આહિ કાઈ શ કા કરે કે, જ્યારે મનનુ હુ પ્રણિધાન વગેરેમા સામાયિક
નિર્ગર્થક છે, તે કાગણથી તેનો અભાવજ પ્રતિપાદિત કર્યો, તો પછી પ્રતના
મક્ષિનપણાઈપ અતિચાર કેમ સભવે ?

માટે સામાયિકના અભાવથી પ્રતભ ગજ છે અતિચાર નથી

તેનો ઉત્તર આપે છે, એ વાત સત્ય છે, પરંતુ એને વિષે અનાભોગથી
અતિચારપણુ આવે છે

આહિ કાઈ શ કા કરે કે, “ ન કરવુ અને ન કરાવવુ ”—એ બે પ્રકારે
ત્રિવિધ એટલે ત્રણ પ્રકારે મન, વચન અને કાયાએ કરીને જે સાવધનુ પર્ય
ખાણુ કરવુ, તે સામાયિક કહેવાય છે, તેની અદ્ય મનનુ જે હુ પ્રણિધાન—
એટલે સાવધ ચિત્તવન વગેરે થવાથી પર્યખાણુનો ભાગ થતા સમાયકનો અભા-
વજ છે, અને તે સામાયિકના ભગથી પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનુ પ્રાપ્ત થાય છે. અને
મનનુ હુ પ્રણિધાન છોડી શકાય તેવુ નથી, કાગણકે, મનનુ સ્થિતપણુ રહેતુ
નથી, તે ઉપરથી મિદ્ધ થયુ કે, સામાયિક લેવુ તે કરતા તે ન લેવુ વધારે
સાર છે

આ શ કાના ઉત્તરમા કહે છે કે, એવી શ કા કરવી યોગ્ય નથી, કાગણકે,
‘ ન કરવુ અને ન કરાવવુ ’ એ બે પ્રકારના સામાયિકને મન, વચન અને
કાયા એ ત્રણ પ્રકારે અગીકાર કરેલ જે તેમા ‘ હુ મનવડે સાવધને કરીશ
નહી ’ ઈત્યાદિ છ પ્રત્યાખ્યાન વાય છે, તેમા એકનો ભાગ વાય તો પણ બી-
જા વાય પર્યખાણ વિદ્યમાન છે, તેથી સામાયિકનો અત્ય તાભાવ પ્રાપ્ત થયો

* જાણી જોઈને એ પુરુષ હુ પ્રણિધાન કરતો નથી. પણ અજાણતા હુ પ્રણિધાન થઈ જાય છે
તેથી તે અતિચાર છે

નૈવં યતઃ સામાયિકં દ્વિવિધં ત્રિવિધેન પ્રતિપન્નં તત્ર મનસા સાવચં ન કરોમીત્યા-
દીનિપદ્ મત્યાલ્યાનાનિ દૃશ્યન્યતરજંગેડપિ શોપસદ્ધાવાન્ન સામાયિકસ્યાત્યંતાન્નાવો
મિથ્યાહુઃકૃતેન મનોહુઃપ્રણિધાનમાત્રશુદ્ધિશ્ચ સર્વવિરતિસામાયિકેડપિ તથાન્યુપા-
તત્વાત્ યતો શુષ્ઠિજંગે મિથ્યાહુઃકૃતં પ્રાયશ્ચિત્તમુક્તં । યદાહ—“વીઝ્રાંત ઝ-
સમિત્તમિત્તિ કીસ સહસા અગુત્તો વા ” । દ્વિતીયોડતિચારઃ સમિત્યાદિજંગરુ-
પોજ્જુતાપેન શુદ્ધ્યતીત્યર્થઃ । ઇતિ ન પ્રતિપત્તેરપ્રતિપત્તિર્ગરીયસીતિ । કિંચ સા-
તિચારાનુષ્ઠાનાદપ્યન્યાસતઃ કાઢ્ઢેન નિરતિચારમનુષ્ઠાનં જવતીતિ । સૂરયો યદાહુઃ—

“અન્યાસોડપિ પ્રાયઃ પ્રત્નૂતજન્માનુગો જવતિ શુદ્ધઃ ” ૨ ?

અથ દ્વિતીયસ્પ ।

ન ગણાય; કારણકે મનના હુઃપ્રણિધાનની શુદ્ધિ માત્ર મિથ્યા હુઃકૃત આપવા-
થી થઈ જાય છે. વળી સર્વવિરતિ સામાયિકને વિષે પણ તેમજ પ્રતિપાદન
કરવામાં આવ્યું છે. શુષ્ઠિનો ભંગ થાય તો તેને મિથ્યાહુઃકૃતરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત
કહેલું છે. તેને માટે શાસ્ત્રમાં આ પ્રમાણે લખે છે—“બીજે જે અતિચાર
એટલે સમિતિશુષ્ઠિનો ભંગરૂપ જે અતિચાર તેની શુદ્ધિ તો “અરે હું સહસા
અસમિત થયો ! ! ! અથવા અશુષ્ઠ કેમ થયો ! ! ” એ પ્રકારનો પશ્ચાત્તાપ
કરવાથી થાય છે (શુદ્ધ થવાય છે.) અર્થાત્ સમિતિ પ્રમુખના ભંગરૂપ સર્વ
વિરતિ સામાયિકવાળાનો જે બીજે અતિચાર છે, તે પશ્ચાત્તાપ કરવાવડે શુદ્ધ
થાય છે. આ હેતુથી તમે કહો છો કે, “સામાયિક અંગીકાર કર્યા કરતાં ન
અંગીકાર કરવું એ અતિ શ્રેષ્ઠ છે, ” એ ન્યાય તે પ્રકારે નથી. તેતો અભ્યા-
સે કરી મનને વશ કરી સામાયિક કરવું, તે અતિ શ્રેષ્ઠ છે, એમ જણાવે છે.
વળી અતિચારસહિત અનુષ્ઠાન કરવાથી પણ અભ્યાસવડે કાલે કરીને
અતિચારરહિત અનુષ્ઠાન થાય છે. તેને માટે સૂરિઓ આ પ્રમાણે કહે
છે—“ધણાં જન્મથી ચાલ્યો આવેનો અભ્યાસ પ્રાપ્ત કરીને શુદ્ધ થાય છે. ”
તેથી એવો અભ્યાસ કરવો કે, જેથી મન વશ થવાથી નિરતિચાર સામાયિકની
શુદ્ધિ થાય. ૨૧

હવે બીજા દેશાવકાશિક નામના શિક્ષાત્રતના અતિચાર કહે છે—

आनयन-प्रेष्यप्रयोग-शब्द-रूपानुपात-पुद्गलक्षेपा

इति ॥ २२ ॥

आनयनं च प्रेप्यश्च आनयनप्रेप्यौ तयोः प्रयोगावानयनप्रेप्यप्रयोगौ । तथा शब्दरूपयोरनुपातौ शब्दरूपानुपातौ आनयनप्रेप्यप्रयोगौ च शब्दरूपानुपातौ च पुद्गलक्षेपश्चेति समासः । तत्रानयने विवक्षितक्षेत्राद्विर्वर्तमानस्य सचेतनादि-
व्यस्य विवक्षितक्षेत्रप्रापणे प्रयोगः । स्वयं गमने व्रतजंगजयादन्यस्य स्वयमेव वा गच्छतः संदेशादिना व्यापारणमानयनप्रयोगः । तथा प्रेप्यस्यादेयस्य प्रयोगो वि-
वक्षितक्षेत्राद्विः प्रयोजनाय स्वयंगमने व्रतजंगजयादन्यस्य व्यापारण प्रेप्यप्रयोगः ।
तथा शब्दस्य कासितादिरूपस्य रूपस्य स्वशरीराकारस्य विवक्षितक्षेत्राद्विर्वर्त्य

મૂલાર્થ—૧ પોતે નિયમિત કરેલા ક્ષેત્રની બાહર રહેલા ક્ષેત્ર-થી મગાવવું. ૨ તેવી રીતના ક્ષેત્રમા સેવકને મોકલવો, ૩ શબ્દ સંભળાવવો, ૪ રૂપ દેખાડવું, ૫ કાકરા પ્રમુખ પુદ્ગલ નાખી સંમંજુતી આપવી—એ પાંચ અતિચાર જાણવા. ૨૨

ટીકાર્થ—આનયન અને પ્રેમ્યના જે પ્રયોગ તથા શબ્દ અને રૂપના અનુપાત અને પુદ્ગલનો ક્ષેપ—એ સર્વનો સમાસ છે ૧ તેમા પોતે પગિસા-ણુ કરી રાખેલા ક્ષેત્રની બાહેર ગ્રહેલા ક્ષેત્રને વિષે ગ્રહેલ સચેતનાદિ વસ્તુને પોતાના રાખેલા ક્ષેત્રમા લાવવાને પ્રયોગ કરવો—અર્થાત્ કાઈની પાસે મ ગા-વી લેવુ, કાગણુ કે, જે પોતે લેવા બય તો વ્રતભગ થાય તે વ્રતભગના બ-યથી કાઢ બીજે પોતાની મેળે જતો હોય તેની સાથે સંદેશો કહેવો વગેરેથી જે વસ્તુને મ ગાવવાનો પ્રયોગ કરવો તે આનયન નામે પ્રયોગ કહેવાય છે ૨ પ્રેમ્ય એટલે આજ્ઞા કરવા યોગ્ય સેવક તેનો પ્રયોગ એટલે પોતે નિયત કરેલા ક્ષેત્રની બાહેર કાઈ પ્રયોજન આવી પડે તો તેને માટિ પોતાને જવામાં વ્રતનો ભગ થાય, તેવા ભયથી બીજા સેવકને મોકલવો, તે પ્રેમ્ય પ્રયોગ ક-હેવાય છે ૩ શબ્દ એટલે ખાત્રી, ખોખારા વગેરે શબ્દો પોતે નિયમિત કરેલા ક્ષેત્રની બાહેર ગ્રહેલા પુરૂષના કાનમા પાડી તેને બોલાવવાની બણુ કર-વી તે શબ્દાનુપાત કહેવાય છે ૪ રૂપ એટલે પોતાના શરીરની આકૃતિ પોતે

વસ્થિતસ્પાદ્ધાનીયસ્પાદ્ધાનાય શ્રોત્રે દૃષ્ટાં વાનુપાતોઽવતારણમિતિ યોઽર્થઃ । અયમ-
ત્રજાવઃ । વિવક્ષિતકેત્રાદ્રહિર્વર્તમાનં કંચન નરં વ્રતત્તંગજયાદાઘ્વાતુમશન્કુવન-
યદા કાશિતાદિશબ્દશ્રાવણસ્વકીયરૂપસંદર્શનદ્વારેણ તમાકારયતિ તદા વ્રતસાપે-
ક્ત્વાચ્છદ્ધાનુપાતરૂપાનુપાતાવતિચારાવિતિ । તથા પુદ્ગલસ્ય શર્કરાદેનિયમિત-
કેત્રાદ્રહિર્વર્તિનો જનસ્ય વોધનાય તદજિમુખં પ્રક્ષેપઃ પુદ્ગલપ્રક્ષેપઃ । દેશાવકા-
શિકવ્રતં હિ ગૃહ્યતે માત્રુદ્ગમનાગમનાદિવ્યાપારજનિતઃ પ્રાણ્યુપમર્દ ઇત્યજિપ્રાયેણ-
સ ચ સ્વયંકૃતોઽન્યેન વા કારિત ઇતિ ન કશ્ચિત્ફલે વિશેષઃ પ્રત્યુત ગુણઃ સ્વયં-
ગમને ઈર્યાપયવિશુદ્ધેઃ પરસ્ય પુનરનિપુણત્વાત્તદશુદ્ધિરિતિ । ઇહ ચાદ્યદ્યમવ્યુ-
ત્પન્નશુદ્ધિત્વેન સહસાકારાદિના વાન્ત્યત્રયં તુ વ્યાજપસ્સ્યાતિચારંતાં યાતીતિ ।

નિયમિત કરેલા ક્ષેત્રની બાહેર રહેલા પુરૂષને બોલાવાને તેની નજરે પાડવી તે રૂપાનુપાત નામે ચોથો અતિચાર જાણવો.

આ કહેવાનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—પોતે નિયમિત કરેલા ક્ષેત્રની બાહેર રહેલા કોઈ પુરૂષને વ્રતભંગના ભયથી બોલાવવાને અસમર્થ હોવાથી તેને ખાંસી, ખોંખારો વગેરે શબ્દો સંભળાવી અને પોતાનું રૂપ દેખાડી તે દ્વારા તેને બોલાવે, ત્યારે વ્રતની અપેક્ષા હોવાથી શબ્દાનુપાત અને રૂપાનુપાત નામે અતિચાર થાય છે.

તેમ વળી ૫ પુદ્ગળ પ્રક્ષેપ એટલે પોતે નિયમિત કરેલા ક્ષેત્રની બાહેર રહેલા માણસને જાણ કરવાને કાંકરા વગેરે પુદ્ગળો તેની સામે ફેંકવા, તે પુદ્ગળ પ્રક્ષેપ કહેવાય છે; જેથી કરીને જવા આવવાના વ્યાપારથી પ્રાણીનો નાશ ન થાય એવા અભિપ્રાયથી દેશાવકાશિકવ્રત ચલાવ કરાય છે. તે પ્રાણિ-
ધાત કે જે પોતે કરેલો અથવા બીજા પાસે કરાવ્યો, તેના કળમાં કાંઈ વિશે-
ષ નથી, પણ ઉલટું પોતે ગમન કરતાં ઈર્યાપયની વિશુદ્ધિ કરવાથી ગુણ થાય છે. અને બીજાને તો અજાણપણથી ઈર્યાપયની શુદ્ધિ ન કરવાથી જીવ-
ધાત થવારૂપ દોષ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાં પ્રથમના બે અતિચાર તો કાચીબુદ્ધિ-
વડે અથવા સહસાકાર વગેરેથી થાય છે અને જે છેલ્લા ત્રણ અતિચારો છે, તે તો કોઈ મિષથી અભિપ્રાય જણાવનારને ઉત્પન્ન થાય છે. આ સ્થળે વૃદ્ધ

ફહાહુર્વદાઃ—“દિગ્ગતસક્ષેપકરણમણુગ્રતાદિસક્ષેપકરણસ્યાપ્યુપગ્રહણં દૃષ્ટવ્યમ્ ।
તેષામપિ સક્ષેપસ્થાપય્ય કર્તવ્યત્વાત્ । પ્રતિગ્રત ચ સક્ષેપકરણસ્ય ચિન્નગ્રતત્વેન
ઘાદશગ્રતાનીતિ સર્યાચિરોગઃ સ્યાદિતિ । અત્ર કેચિદાહુઃ । દિગ્ગતસક્ષેપ એવ
દેશાવકાશિક તદતિચારાણા દિગ્ગતતાનુસારિતયૈરોપગ્રહજાદયોચ્યતે યથોપગ્રહક્રણ-
તયા શેષગ્રતસક્ષેપકરણમપિ દેશાવકાશિકમુચ્યતે । તથોપગ્રહક્રણતયૈવ તદતિચારા
અપિ તદનુસારિણો દૃષ્ટવ્યાઃ । અયત્ર પ્રાણાતિપાતાદિસક્ષેપકરણેષુ યથાદય એ-
વાતિચારા ઘટ્ટે । દિગ્ગતસક્ષેપે તુ સક્ષિપ્તત્વાત્કેવમસ્ય શબ્દાનુપાતાદયોઽપિ સ્યુ-
રિતિ જેદેન દર્શિતાઃ । ન ચ સર્વેષુ ગ્રતજેદેષુ વિશેષનોઽતિચારા દર્શનીયાઃ રાત્રિ-
જોજનાદિગ્રતજેદેષુ તેષામર્દગિતત્વાદિતિ । ૨૬ ।

અથ તૃતીયમ્ ।

પુરુષો આ પ્રમાણે કહે છે—“ આ દેશાવકાશિકગ્રતમા દિગ્ગતતાનુ સક્ષેપ
કરવું તે અણુગ્રત વગેરેના મક્ષેપ કરવાનું ઉપલક્ષણ છે, એમ જણવું કા-
ગળે, અણુગ્રત વગેરેના મક્ષેપનું અવશ્ય કંવાપણું છે અને હરેક ગ્રતે સ-
ક્ષેપ કંવાથી ભિન્ન ગ્રતપણાને લઇને બાગ્રતની મખ્યામા પ્રિગય પ્રાપ્ત થાય છે

અહિ કેટલાએક આ પ્રમાણે કહે છે—દિગ્ગતતાનો મક્ષેપ કર્યો એ-
વ દેશાવકાશિકગ્રત છે, કાગળ કે, દેશાવકાશિકગ્રતનો અતિચાર દિગ્ગતતાના અ-
તિચારને અનુસાર કરીને જાણાય છે

આ શકાના મપાધાનમા કહેવાનું કે, જેમ ઉપવક્ત્રપાપાથી બાદીના
ગ્રતનું મક્ષેપકર્તા પણ દેશાવકાશિક કહેવાય છે, તેમ ઉપવક્ત્રપાપાથી તે-
ના જે અતિચાર તે પણ તેને અનુભવીને જોવા અથવા પ્રાણાતિપાન વગેરેનું
જે મક્ષેપ કરવું, તેને વિષે બધાદિકના અનિચાર મળે છે અને દિગ્ગતતાના
મક્ષેપને વિષે ક્ષેત્રના મક્ષિપ્તપાને વડે ગજ્ઞાનુપાત વગેરે પણ અતિચાર
દાય, એમ એટલે કરીને બતાવ્યા છે કદિ અહિ ગાકા કં કે, મર્વગ્રતના બેદ
ને વિષે અનિચારો વિશેષપણે જોવા ચોગ્ય છે તેના ઉત્તરમા કહે છે કે, તે અ-
તિચારો જોવા ચોગ્ય નથી, કાગળ કે, ગતિબોજન વગેરે ગ્રતોના બેદને વિષે
અતિચારોનું દેખાડવાપણું નેતુ નથી ન

હવે ત્રીજી શિક્ષા ગ્રતના અતિચાર કહે છે.

અપ્રત્યુપેક્ષિતાપ્રમાર્જિતોત્સર્ગાદાનનિક્ષેપસંસ્તારોપક્ર-
મણાનાદરસ્મૃત્યનુપસ્થાપનાનીતિ ॥ ૨૩ ॥

इह पदेऽपि पदसमुदायांपचारादप्रत्युपेक्षितपदेनाप्रत्युपेक्षितदुःप्रत्युपेक्षित-
स्थंमित्रादिभूमिदेशः परिगृह्यते । अप्रामार्जितपदेन तु स एवाप्रामार्जितदुःप्रामार्जित
इति तथा उत्सर्गश्चादाननिक्क्षेपौ चेति उत्सर्गोदाननिक्क्षेपाः ततोऽप्रत्युपेक्षिताप्रमा-
र्जिते स्थंमित्रादावुत्सर्गोदाननिक्क्षेपाः अप्रत्युपेक्षिताप्रामार्जितोत्सर्गोदाननिक्क्षेपाः
ततस्ते च संस्तारोपक्रमणं चानादरश्च स्मृत्युपस्थापनं चेति समासः । तत्राप्रत्युपे-
क्षिते प्रथमत एव लोचनाज्यामनिरीक्षिते दुःप्रत्युपेक्षिते तु प्रमादाद् ज्ञातलोचन
व्यापारेण न सम्यग्निरीक्षिते तथा अप्रामार्जिते मूलत एव वस्त्रांचत्रादिना अप-
रामृष्टे दुःप्रामार्जिते त्वर्द्धप्रामार्जिते स्थंमित्रादौ यथार्हमुत्सर्गो मृत्रपुरीषादीनामुज्ज-

મૂલાર્થ—૧ ન જોયેલા તથા ન પ્રમાર્જેલા સ્થાનને વિષે મલ-
મૂત્રાદિ પરઠવવા, ૨ તેવા સ્થાનમાં ધર્મના ઉપકરણા લેવા તથા
મૂકવા. ૩ સંત્રારાને જોયા વિના તથા પ્રમાજ્યા વિના તેનો ઉપયો-
ગ કરવો. ૪ પૌષ્ઠ ઉપવાસનો અનાદર કરવો અને ૫ સ્મૃતિ—
સ્મરણનું અનુસંધાન ન રાખવું. એ પાંચ ત્રીજી શિક્ષાવ્રતના અ-
તિચાર કહેવાય છે. ૨૩

ટીકાર્થ—અહિં એક પદને વિષે પદસમુદાયનો ઉપચાર છે, તેથી
અપ્રત્યુપેક્ષિતપદવડે અપ્રત્યુપેક્ષિત અને દુઃપ્રત્યુપેક્ષિત એવા સ્થંડિલાદિ ભૂ-
મિનો દેશ ગ્રહણ કરવો. અપ્રમાર્જિત પદે કરીને અપ્રમાર્જિત અને દુઃપ્રમા-
ર્જિત એવા સ્થંડિલાદિ ભૂમિના દેશનું ગ્રહણ કરવું. ઉત્સર્ગ, આદાન અને
નિક્ષેપ તે પછી અપ્રત્યુપેક્ષિત તથા અપ્રમાર્જિત એવા સ્થંડિલાદિને વિષે
ઉત્સર્ગ, આદાન અને નિક્ષેપ તે પછી સંસ્તારોપક્રમણ, અનાદર અને સ્મૃત્યુ-
પસ્થાપન—એમ દ્વંદ્વ સમાસ થાય છે. અપ્રત્યુપેક્ષિત એટલે પ્રથમથીજ
નેત્રો વડે નહિ જોએલા અને દુઃપ્રત્યુપેક્ષિત એટલે પ્રમાદથી ભ્રમેલા
નેત્રોના વ્યાપારને લઈને સારી રીતે નહીં જોએલા એવા સ્થંડિલ વગેરેમાં
તથા અપ્રમાર્જિત એટલે મૂળથીજ વસ્ત્રના છેડા વગેરેથી નહીં પૂંજેલા અને
દુઃપ્રમાર્જિત એટલે અર્ધા પૂંજેલા એવા સ્થંડિલ વગેરેમાં ત્યાગ કરવા યોગ્ય
મલમૂત્ર વગેરેને યથાયોગ્ય રીતે પરઠવવા. એ પ્રથમ અતિચાર બાણવો.

નીયાનામાદાનનિક્ષેપૌ ચ પાપપોષણસોપયોગિનો ધર્મોપકરણસ્ય પીઠપત્તકાદેર્ધા-
વતિચારૌ સ્થાતામેતાવિતિ । ૧-૨ ।

इह सस्तारोपक्रमणमिति सस्तारकशब्दः शङ्खापत्रकणं तत्र शङ्खा शयन
सवांगीण यस्यतिर्वा । सस्तारकोऽर्द्धतृतीयहस्तपरिमाणः तनः सस्तारकस्य प्रस्ता-
वाद्प्रत्युपेक्षिनस्याप्रमाणितस्य चोपक्रमः उपज्ञोगः अतिचारोऽयं तृतीयः । ३ ।
अनादरस्पृश्यतुपस्थापने पुनश्च चतुर्यपचमात्रतिचारः । ४-५ । सामायिकाति
चाराश्चि चान्वनीयाविति । इह सस्तारोपक्रमे इय वृद्धसमाचारी कृत्तपौपपोषणासो
नामत्युपेक्षिना शङ्खामारोहति सस्तारक वा पौपपशास्त्रा वा सेवने दर्जवस्त्र वा
शुष्कवस्त्र वा चूम्या संस्तृणाति कारिकाचूमेश्रागतं पुनरपि सस्तारक प्रत्युपेक्ष-
तेऽन्यथातिचारः स्यात् एव पीठादित्वपि विज्ञापेति ॥ ५३ ॥

તેવા પ્રકારના અદિક્ષ વગેરેમાં પાપપ ઉપવામને ઉપયોગી એવા ૭
પીઠ કલક (પાટ પાટીયુ) વગેરે ધર્મના ઉપકરણોને લેવા અને મુકવા—
એ બીજો અતિચાર બાલ્યો એવી રીતે બને અતિચાર કહેલા છે. ૧-૨

અદિ સગ્તા એટલે મથાગ ઉપલક્ષણથી ગથ્યા જાણી ગથ્યા એટલે
મર્વ અગે ગયન કરતુ અથવા વમતિ-વમણુ જેનુ પગિમાલ અઢી હાવતુ
છે, તે મથાગે કહેવાય છે તે મથાગને જોયા વિના તથા પૂજ્યા વિના ઉ-
પભોગ કર્યો, એ ત્રીજો અતિચાર જાણ્યો અનાદર એટલે પૌપપોષવામનુ
જમ તેમ કર્યુ, તે ચોથો અતિચાર અને તેનુ અનુમધાન ન ગણ્યુ, તે
પાંચમો અતિચાર—એ ૫ અતિચારની સામાયિકના અતિચારની પેઠે
બાવના ક રી ૩-૪-૫

અદિ મથાગના ઉપભોગને વિષે વૃદ્ધમથાચારી આ પ્રમાણે છે—
પૌપપોષવાન જેણે કહેવા છે એવો પૃથ્વી પરિવેદાડ કર્યા વિનાની ગથ્યા
અથવા મથાગ ઉપર જોને નહીં અથવા પરિવેદાડ કર્યા વિનાની પૌપપશા-
ળાને એવે નહીં તેમજ દર્જવસ્ત્રને વા શુદ્ધ વસ્ત્રને પરિવેદાડ કર્યા વિનાની
બૂમિ ઉપર ન પાથરે કારિકાનૂમિ એટલે મુગદિક ક વાની બૂમિ, તેમાથી
મુગદિક કની આગ્યા પડી જનીવા મથાગની પરિવેદાડ કરે—જે તે ન
કરે તો અતિચાર વગેરે છે એવી રીતે બાજો, પાટીયા વગેરે વનુને વિષે
પાલ જાણી તેનુ ૨૩

અથ ચતુર્થસ્ય —

સચિત્તનિક્ષેપ-પિધાન-પરવ્યપદેશમાત્સર્ય-કાલાતિ-
ક્રમા ઇતિ ॥ ૨૪ ॥

સચિત્તનિક્ષેપપિધાને ચ પરવ્યપદેશશ્ચ માત્સર્યં ચ કાલાતિક્રમશ્ચેતિ સમાસઃ ।
તત્ર સચિત્તે સચેતને પૃથિવ્યાદૌ નિક્ષેપઃ સાધુદેયજક્તાદેઃ સ્થાપનં સચિત્તનિક્ષેપઃ
તથા સચિત્તેનૈવ વીજપૂરાદિના પિધાનં સાધુદેયજક્તાદેરેવ સ્થગનં સચિત્તપિધાનં
તથા પરસ્યાત્મવ્યતિસ્તિસ્ય વ્યપદેશઃ પરવ્યપદેશઃ પરકીયમિદમન્નાદિકમિત્યેવમ-
દિત્સાવતઃ સાધુસમઢ્ઠં જ્ઞાનં પરવ્યપદેશઃ । તથા મત્સરોઽસહનં સાધુર્જિર્યાચિ-
તસ્ય ક્રોપકરણ 'તેન રંકેન યાચ્છિતં તન દત્તમહં તુ કિં તતોઽપિ હીન ઇત્યાદિવિ-

હવે ચોથા રિક્ષાવતનો અતિચાર કહે છે—

મૂલાર્થ—૧ સાધુને આપવા યોગ્ય વસ્તુને સચિત્ત ઉપર
મૂકવી. ૨ તેને સચિત્ત વસ્તુવડે ઢાંકવી. ૩ પોતાની વસ્તુને પારકી
વસ્તુ કહેવી ૪ મત્સરભાવ રાખવો અને ૫ કાલનો અતિક્રમ કરવો.
એ પાંચ અતિચાર છે. ૨૪

ટીકાર્થ—સચિત્ત નિક્ષેપ, પિધાન, પરવ્યપદેશ, માત્સર્ય' અને
કાલાતિક્રમ—એ સર્વનો દ્વંદ્વ સમાસ થાય છે. ૧ તેમાં સચિત્ત એટલે પૃથ્વી-
કાય વગેરે સચેતન વસ્તુને વિષે સાધુને આપવા યોગ્ય એવી અન્નાદિક વસ્તુનું
સ્થાપન કરવું, તે સચિત્ત નિક્ષેપ નામે પેહેલો અતિચાર છે. ૨ તે સાધુને
આપવા યોગ્ય વસ્તુને ખીજેરા વિગેરે સચેતન વસ્તુવડે ઢાંકવી તે સચિત્ત-
પિધાન નામે ખીજે અતિચાર છે. ૩ પર એટલે પોતાથી જુદા એવા માણસ-
નો વ્યપદેશ કરવો. અર્થાત્ સાધુને ન આપવાની ઈચ્છાથી 'આ અન્નાદિક
વસ્તુ પારકી છે, આરી નથી' એમ સાધુની સમક્ષ કહેવું, તે પરવ્યપદેશ
નામે ત્રીજે અતિચાર છે. ૪ મત્સર એટલે અસહનપણું સાધુએ કોઈ પુરૂષ પાસે
કોઈ વસ્તુ માગી લાગે તેની ઉપર ક્રોધ કરવો. અથવા 'હું શું તે
રંક પુરૂષ કરતાં આછો છું કે, તેણે દીધી' ઈત્યાદિ વિકલ્પ કરવા તે
પણ મત્સર કહેવાય છે. એવો મત્સર જેનામાં હોય તે મત્સરી કહેવાય અને
તેનો જે ભાવ તે માત્સર્ય નામે ચોથો અતિચાર છે. ૫ કાલ એટલે સાધુને

તૃતીયઃ અધ્યાયઃ ।

કદ્યપો વા સોઽસ્યાસ્તીતિ મત્સરી તદ્વાચો માત્સર્યં તથા કાઞ્સસ્ય સાઞ્ચિનન્નિક્ષા-
સમયસ્યાતિક્રમોઽદિત્સપાનાગતનોજનપથાદ્રોજનઘરોણેશ્વિષ્ણન કાઞ્ચાતિક્રમોઽતિ-
ચાર ઇતિ । જાવના પુનરેવ યદનાજોગાદિનાતિક્રમાદિના વા ઇતાનાચરતિ તદા-
તિચારોઽપદા તુ જગ ઇતિ ॥ ૨૪ ॥

પામણુત્તગુણત્તશિક્ષાપદાનિ તદતિચારાશ્ચાન્નિષાય પ્રસ્તુતે યોજયન્નાહ ।-

પતદ્રહિતાણુવતાદિપાઞ્ચનં વિશેષતો ગૃહસ્થધર્મ

ઇતિ ॥ ૨૫ ॥

પૈતૃતિચારૈરહિતાનામણુત્તાદીનામુપસક્ષણત્વાત્ સમ્પક્તસ્ય, ચ પાઞ્ચન ।
કિમિત્યાહ । વિશેષતો ગૃહસ્થધર્મો જવતિ યઃ શાસ્ત્રાર્દા પ્રાક્ સૃચિત
આસીદિતિ ॥ ૨૫ ॥

આહોક્તવિધિના પ્રતિપન્નેષુ સમ્પક્તોણુત્તોદિષ્વતિચારાણામસંજવ પૃ

યોગ્ય એવા ભિક્ષાનો અમય-તેનો અતિક્રમ એટલે માથુને ન દેવાની ઈછાથી
તે અમયને અનાગત ભોજન અથવા પથાત ભોજનદ્વારા જલ્દસ ધન કરવો,
તે કાલાતિક્રમ નામે પાચમે અતિચાર છે. આ રીતે આવી ભાવના છે કે,
જ્યાં અનાભોગાદિ અથવા અતિક્રમાદિવડે પૂર્વે કરેલા અતિચારને આચરે
ત્યાંજ અતિચાર કરેવાય, નહીં તેો જનનો ભગ કરેવાય છે ૨૪

એવી રીતે અણુવ્રત, યુગ્મવ્રત, અને શિમાપદના અતિચારો કહીને તે
વાનને આશ્રતા પ્રકરણ માયે બેઠી રેવા કરે છે—

મૂલાર્થ—એ અનિચારરહિત અણુવ્રત વગેરેને પાળવા
તે ગૃહસ્થનો વિરોધ ધર્મ બાણુવો. ૨૫

ટીકાર્થ—એ અતિચારોથી ગહિત એવા અણુવ્રત વગેરેનું જે પાલન,
ઉપસક્ષણથી નમ્યક્તવનું પણ પાલન, તે ગૃહસ્થનો વિરોધ ધર્મ કરેવાય
છે, જે ધર્મ શાસ્ત્રાદિકને વિષે પ્રથમ મૂચવેલા હોય ૨૫

અર્થ મ કા કરે કે, પ્રથમ કરેલા વિધિવડે અંગીકાર કરેલા મમકિત
મદિન આણુવનાદિને વિષે અનિચાર થનાનો મબવન નથી, તે છતાં ‘અનિ-

તત્કથમુક્તપેતઽહિતાણુવ્રતાદિપાત્રનમિત્યાશંક્યાહ ।

ક્ષિપ્તકર્મોદયાદતિચારા ઇતિ ॥ ૨૬ ॥

ક્ષિપ્તસ્ય સમ્યક્કાદિપ્રતિપત્તિકાલોત્પન્નશુદ્ધિગુણાદપિ સર્વથાઽવ્યવચ્છિન્ના-
નુબંધસ્ય કર્મણો મિથ્યાત્વાદેરુદયાદિપાકાત્સકાશાદતિચારાઃ શંકાદયો વધબંધા-
દયથ સંપદ્યંતે ઇદમુક્તં જવતિ યદા જવ્યત્વપરિશુદ્ધિવશાદત્યંતપનનુબંધીચૂતેષુ
મિથ્યાત્વાદિષુ સમ્યક્કાદિ પ્રતિપદ્યંતે તદાતિચારાણામસંજવ એવ । અન્યથા પ્ર-
તિપત્તૌ તુ સ્યુરપ્યતિચારા ઇતિ ॥ ૨૬ ॥

તર્હિ કથમેષાં નિવારણમિત્યાશંક્યાહ ।

વિહિતાનુષ્ઠાનવીર્યતસ્તજ્જય ઇતિ ॥ ૨૭ ॥

વિહિતાનુષ્ઠાનં પ્રતિપન્નસમ્યક્કાદેર્નિત્યાનુસ્મરણાદિલક્ષણં તદેવ વીર્યં જી-

આર રહિત આણુવ્રત વગેરેનું પાલન કરવું એમ શાખાટે કહ્યું ? એ શંકાનો
અંતકાર ઉત્તર આપે છે:—

મૂલાર્થ—કિલ્પ કર્મના ઉદયથી અતિચાર થાય છે. ૨૬

ટીકાર્થ—કિલ્પ એટલે સમકિત પ્રમુખને અંગીકાર કરવાને સમયે
ઉત્પન્ન થયેલા શુદ્ધિ ગુણથી પણ જેનો અનુબંધ (પરસ્પર સંલક્ષણ)
સર્વથા નાશ પામ્યો નથી એવા મિથ્યાત્વાદિ કર્મના ઉદયથી—વિપાકથી શંકા-
દિક અને વધ બંધ વગેરે અતિચાર ઉત્પન્ન થાય છે. અહિં કહેવાનું તાત્પર્ય
એ છે કે, જ્યારે સવ્યપણાની શુદ્ધિને લઈને મિથ્યાત્વાદિક કર્મ અતિ અનુબં-
ધરૂપ ન થવાથી સમ્યક્ત્વાદિ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે અતિચાર થવાનો સંભવ
નથી, અને જે એમ ન હોય તો સમ્યક્ત્વ વગેરેનો અંગીકાર કરવામાં પણ
અતિચાર લાગે છે. ૨૬

ત્યારે એ અતિચારોનું નિવારણ કેમ થાય ? એવી શંકાનો ઉત્તર કહે છે—

મૂલાર્થ—અંગીકાર કરેલા સમ્યક્ત્વ વગેરેના આચરણથી
(સામર્થ્યથી) તે અતિચારનો જય થાય છે. ૨૭

ટીકાર્થ—વિહિત એટલે અંગીકાર કરેલા સમ્યક્ત્વ વગેરે તેનું અનુ-
ષ્ઠાન એટલે નિત્ય સ્મરણાદિ લક્ષણવાળું આચરણ તે રૂપ વીર્ય એટલે જીવનું

વસામર્થ્યં તસ્માત્કિમિત્યાહ । તત્ત્વયઃ તેષામતિચારાણા જયોઽન્નિજવઃ સંપદ્યતે ।
યતો વિહિતાનુષ્ઠાનં સર્વોપરાધવ્યાધિવિરેચનાપથં મહદિતિ ॥ ૩૭ ॥

एतद्विषयमेवोपदेशमाह— ।

अत एव तस्मिन् यत्न इति ॥ ३७ ॥

अन एव વિહિતાનુષ્ઠાનવીર્યસ્પાતિચારજયહેતુત્વાદેવ તસ્મિન્ વિહિતાનુષ્ઠાને
યત્નઃ સર્વોપાધિશુદ્ધ લઘ્યમઃ કાર્યં ઇતિ ।

अन्यत्राप्युक्तम् ।

તસ્મદ્દા નિચ્ચર્સપ, વહુમાણેણ ચ આહિગયગુણમિ ।

પનિવરકહ્નુગ્રંથાપ, પરિણઽ આઝોયણેણં ચ ॥ ૧ ॥

સામર્થ્ય, તેનાથી તે અતિચારેનો જય એટલે પગબલ થાય છે, કાગળ કે,
વિહિતાનુષ્ઠાન એટલે તે શાસ્ત્રોક્ત આચરણુ મર્વ અપગધરૂપ વ્યાધિને વિનાશ
કરવાગા મોટા આપધરૂપ છે ૨૭

હવે એ વિષયનો ઉપદેશ કરે છે—

મુસાથ—એજ કાગળ મોટે તે અનુષ્ઠાનને વિષે પ્રયત્ન
કરવો. ૨૮

ટીકાર્થ—અગીકાઠ કરેલા સમકિત વગેરેના અનુષ્ઠાનનું વીર્ય
અતિચારને જીતવાનું કાગળ છે, એ હેતુ માટે શાસ્ત્રોક્ત અનુષ્ઠાનને વિષે
સર્વ ઉપાધિથી શુદ્ધ એવો ઉપમ કરો.

તે વિષે બીજે સ્થલે (પચાસકમા) પણ કહ્યું છે—

તે કાગળ માટે અમત્—અછતો એવો પણ વિગતિનો પગિલામ પ્રયત્ન
થી થાય છે, પ્રયત્ન વિના અથવા અકુગવ એવા કર્મના ઉદયવી છતો એવો
પણ વિગતિનો પગિલામ પડે છે, માટે અગીકાઠ કરેલા સમકિત વગેરે ગુણોને
વિષે પ્રયત્ન કરવો બહુમાન એટલે સાવના પ્રબધે કરીને તથા મિથ્યાત્વ અને
પ્રાણિવધાદિક મબધી ઉદ્દેશ લાગીને અને પગિલામિ એટલે સમકિતાદિ ગુ-
ણના શત્રુરૂપ એવા મિથ્યાત્વાદિ નક્ષા દલવાળા છે અને સમકિત—અવગુણતાદિ
ગુણ મોમના હેતુ રૂપ છે, એવા પગિલામનો વિચાર કરીને યત્ન કરવો. ૧

તિર્થકરજ્જીવ મુસાહુજણપજ્જુવાસણાણ યા ।

ઉત્તરગુણસદ્ધાણ એતથ સયા હોઃ જડ્યવ્વં ॥ ૨ ॥

એવમસંતો વિ ક્કમો જાયઃ જાંત્રો ય ણ પમ્મઃ કયાવિ ।

તો એતથં બુદ્ધિમયા અપમાત્રો હોઃ કાયવ્વો ત્તિ ॥ ૩ ॥ ૨૭

સાંપ્રતં સમ્યક્કાદિગુણેષ્વવ્યવજ્ઞાનાય લવ્યપરિપાલનાય ચ વિશેષતઃ
શિક્ષામાહ— ।

સામાન્યચર્યાસ્થેતિ ॥ ૨૯ ॥

સામાન્યાનાં પ્રતિપન્નસમ્યક્કાદિગુણાનાં સર્વેષાં પ્રાણિનાં સાધારણાં ચાસૌ
ચર્યાં ચેષ્ટાં ચ સામાન્યચર્યાં અસ્થ પ્રતિપન્નવિશેષગૃહસ્થધર્મસ્ય જંતોરિતિ ॥૨૯॥

કીર્ત્તીર્યાહ—

તીર્થકરની ભક્તિ વડે, સાધુ જનની સેવા વડે, ઉત્તર ગુણ-પ્રધાન ગુ-
ણની અભિલાષા વડે અર્થાત્ સમક્રિત છતાં આશુવ્રતની અને આશુવ્રત છતાં
મહાવ્રતની અભિલાષા વડે સર્વદા પ્રયત્ન કરવો. ૨

એવી રીતે આ નિત્ય સ્મૃતિ ન્યાય વડે એટલે યત્ન વડે અવિધમાન
એવો પણ સમક્રિતનો તથા વિરતિનો પરિણામ થાય છે અને ઉત્પન્ન થયેલો
પરિણામ તે ક્યારે પણ પડતો નથી, માટે બુદ્ધિમાન પુરૂષે એ નિત્ય સ્મરણાદિ
પ્રયત્નને વિષે અપ્રમાદ કરવો. ૩-૨૮

સમક્રિત પ્રમુખ ગુણોને વિષે નહીં મળેલા એવા ગુણના લાભને માટે
અને જે ગુણો મળેલા છે, તેનું પરિપાલન કરવાને માટે હવે વિશેષ
શિક્ષા કહે છે.

મૂલાર્થ—પૂર્વે કહેલા ગૃહસ્થ પુરૂષની સામાન્ય ચેષ્ટા
જાણવી, ૨૯

સામાન્ય એટલે અંગીકાર કર્યા છે સમ્યક્ત્વાદિ ગુણો જેમણે એવા
સર્વ પ્રાણીઓની સાધારણ એવી ચર્યા-ચેષ્ટા અર્થાત્ પ્રવૃત્તિ તે ગૃહસ્થના
વિશેષ ધર્મને અંગીકાર કરનારા પુરૂષને હોય છે. ૨૯

તે ચેષ્ટા કેવી બેઠએ ? તે કહે છે—

સમાનધાર્મિકમધ્યે વાસ ઇતિ ॥ ૩૦ ॥

સમાનાઃ તુલ્યસમાચારતયા સદૃશાઃ હપદ્વદ્વણત્વાદધિકાશ્ચ તૈ ધાર્મિકાશ્ચેતિ
સમાસઃ । તેષા મધ્યે વાસોઽવસ્થાનં તત્ર ચાય ગુણઃ યદિ કશ્ચિત્તથાવિધર્શનમો-
હોદયાષ્ઠર્જાન્વિયતે તતસ્તં સ્થિરીક્રોતિ સ્વયં વા પ્રચલ્યમાનઃ તૈઃ સ્થિરીક્રિયતે
પથ્યતે ચ ।

હી “યથાપિ નિર્ગતજાવસ્તથાપ્યસૌ રદ્ધયતે સઙ્ગિરન્યૈઃ ।

વેણુવિંદૂનમૂલોઽપિ વશગદ્ધને મદ્ધા નૈતિ” ॥ ૧ ॥ ૩૦

તથા વાત્સલ્યમેતેષ્વિતિ ॥ ૩૧ ॥

વાત્સલ્યમંશપાનતાવૃદ્ધાદિપ્રદાનગદ્ધાનાયસ્થાપતિનાગરણાદિના સત્કરણં પ-
તેષુ સાધર્મિકેષુ કાર્યે તસ્ય પ્રવચનસારત્વાત્ । ઇત્યતે ચ ।

મૂલાર્થ—સગ્ગા ધર્મ વાળા પુરુષોની વચ્ચે નિવાસ કરે. ૩૦

સમાન એટલે તુલ્ય આચારને લઈને સગ્ગા અને ઉપવક્ષણથી અધિક
એવા જે ધર્મી જનો તેઓની વચ્ચે વાસ કરવો. તેમા આ પ્રમાણે ગુણ ગ્રહેલો
છે—જો કામ તેવી જાતના દર્શન મોહનીય કર્મના ઉદયને લીધે ધર્મથી પતિત
થાય તો તેને તે ધર્મમા સ્થિર કરે છે અથવા પોતે ધર્મથી પતિત થાય તો
તેઓ તેને નિયત કરે છે, તે વિષે કહ્યું છે કે,—

જો કે મનુષ્ય ભાવ નિહિત થયો હોય, તોપણ ખીજ પુરુષો તેની રક્ષા
કરે છે વામના મમ્મદમા ગ્રહેલો વાસ તેનું મૂળ છેદાય તો પણ પૃથ્વી ઉપર
પડી જતો નથી ૧-૩૦

મૂલાર્થ—વળી એ સાધર્મીજ જનો ઉપર વાત્સલ્ય
રાખવું. ૩૧

ટીકાર્થ—વાત્સલ્ય એટલે અન્ન, પાન, અને તાપ્ત વગેરે આપીને
તથા જ્ઞાનાવગ્ધાને વિષે પ્રતિજગત્તા વડે વૈયાવચ્ચ કરવા વગેરેથી સતકા
કરવો. તે સતકા સાધર્મી જનોનો કરવો, કામ, ક્રોધ, તે પ્રવચન એટલે નિન-
શામન તેનો સાગ્ર ૩૫ છે તેને મારે કહ્યું છે કે,—

“ જિનશાસનસ્ય સારો જીવદયા નિગ્રહઃ કષાયાણામ્ ।

સાધર્મિકવાત્સલ્યં નક્તિશ્ચ તથા જિનેંજ્ઞાણામ્ ” ॥ ૧ ॥ ૩૧

તથા ધર્મચિંતયા સ્વપનમિતિ ॥ ૩૨ ॥

ધર્મચિંતયા—

“ ધન્યાસ્તે વંદનીયાસ્તે તૈર્લ્લોક્યં પવિત્રિતમ્ ।

યૈરેપ જુવનક્લેશી કામમદ્ધો વિનિર્જિતઃ ” ॥ ૧ ॥

ઈત્યાદિ શુભજાવનારૂપયા સ્વપનં નિઝાંગીકારઃ શુભજાવનામુક્તો હિ તાવંતં કાલ મવસ્થિતશુભપરિણામ એવ લક્ષ્યત ઇતિ ॥ ૩૨ ॥

તથા નમસ્કારેણાવબોધ ઇતિ ॥ ૩૩ ॥

નમસ્કારેણ સકલકલ્યાણપુરપરમશ્રેષ્ઠિજિઃ પરમેષ્ઠિજિરધિષ્ઠિતેન નમો અરિહંતાણમિત્યાદિપ્રતીતરૂપેણાવબોધો નિઝાપરિહારઃ પરમેષ્ઠિનમસ્કારસ્ય મહા-ગુણત્વાત્ । પઠ્યતે ચ ।

“ જીવદયા, કષાયોનો નિગ્રહ, સાધર્મિકાનું વાત્સલ્ય અને જિનેંદ્રોની ભક્તિ—એ જિન શાસનનો સાર છે. ” ૧

મૂલાર્થ—ધર્મની ચિંતા વડે શયન કરવું. ૩૨

ટીકાર્થ—ધર્મની ચિંતા વડે એટલે “જમણે જુવનને ક્લેશ આપનારો કામદેવ રૂપી મદ્ધને જીત્યો છે, તેઓ ધન્ય છે, તેઓ વંદના કરવા યોગ્ય છે અને તેમણે આ ત્રણ લોકને પવિત્ર કરેલા છે. ” ૧

ઈત્યાદિ શુભ ભાવના ભાવીને સ્વપન એટલે નિદ્રાનો અંગીકાર કરવો. શુભ ભાવના ભાવીને સુતેલો પુરૂષ તેટલો કાળ શુભ પરિણામ વાળો રહે છે. ૩૨

મૂલાર્થ—નમસ્કાર (નવકાર) મંત્ર કહેતાં કહેતાં જગવું. ૩૩

નમસ્કાર એટલે સર્વ કલ્યાણ રૂપ નગરના પરમશ્રેષ્ઠિ [નગર શેઠ] રૂપ એવા પંચપરમેષ્ઠિ એ અધિષ્ઠાન કરેલ ‘ નમો અરિહંતાણું ’ ઈત્યાદિ પ્રખ્યાત રૂપ વાલો નવકાર મંત્ર તે વડે અવબોધ એટલે નિદ્રાનો ત્યાગ કરવો—જગવું. ૧ કારણકે, પરમેષ્ઠિ નમસ્કારનો મોટા શુણ છે. તેને માટે કહ્યું છે કે,—

एष पंच नमस्कारः सर्वपापप्रणाशनः ।

મગજ્ઞાના ચ સર્વેષા મથમં જવતિ મગજ્ઞમ્ ॥ ૧ ॥ ૧૩

तथा-प्रयत्नकृतावश्यकस्य - विधिना चैत्यादिवंदन-
मिति ॥ ३४ ॥

મયત્નેન મયત્નવતા કૃતાન્યાયગ્યકાનિ મૃતપુરીપોત્તર્ગોગમક્રાન્તનશુશ્લ્લ-
પ્રહૃણાદીનિ યેન સ તસ્ય વિધિના પુણ્યાદિપૂજાસંપાદનમુદ્યાન્યસનાદિના મસિ-
જ્ઞેન ચૈત્યવદનં મસિદ્ધરૂપમેવાદિશાઠ્ઠાન્માતાપિત્રાદિગુરુવદનં ચ યથોક્તમ્—

“ ચૈત્યવંદનતઃ સમ્યક્ શુજો જાવ મજાપને ।

તસ્માત્કર્મક્રયઃ સર્વઃ તતઃ કઠ્યાણમમ્નુતે ॥ ૧ ॥

इत्यादीनि ॥ ३४ ॥

तथा सम्यक्प्रत्यारूपानक्रियेति ॥ ३५ ॥

સમ્યગિતિ ક્રિયાવિશેષણ । તતઃ સમ્યગ્ યથા જવતિ તથા માનક્રોધાના-

“ આ પચ નમસ્કાર મર્વ પાપોને નાશ કરનાર છે અને મર્વ મગ-
જોમા મુખ્ય મગજ ૩૫ છે ” ૧

મૂલાર્થ—મયત્ન વડે કર્યું છે આવશ્યક જેણે એવા પુરૂષ
વિધિ વડે ચૈત્યાદિકનુ વદન કરવું. ૩૪

ટીકાર્થ—મયત્નવાન થઈ કહેવા છે, આવશ્યક એટલે મળ મુત્રનો
સાગ, અગનુ પ્રસાવન અને શુદ્ધ વસ્ત્રનુ મદાનુ વગેરે જેણે એવા પુરૂષે
વિધિ એટલે પુષ્પાદિ વડે પૂજા, મુદ્રા અને ન્યાન દિત્યાદિ પ્રતિદ્ધ વિધિ વડે
ચૈત્યવંદન જે પ્રતિદ્ધ છે તે, તેમજ આદિ ગામ્થી માના પિતા વગેરે વરિસોને
વદન કરવું તેને માટે કહ્યું છે કે,—

“ ચૈત્યવદન કરવાથી નમ્યક પ્રમાં મુક્ત બાવ થાય છે અને તેનાથી
મર્વ કર્મનો તપ થાય છે અને તેથી મર્વ કઠ્યાણને પ્રાપ્ત કરે છે ” ૧

હસાદિ વદનનુ ૪૧ અવ્યવ ૩૪

મૂલાર્થ—વળી મન્યક પ્રકારે પચ્યખાણુની દિયા કરવી ૩૫

મગજ્ઞ એ દિયા વિગતલ છે તે ઉપરથી એમાં અર્થ થાય કે. મન્યક

જ્ઞોગાદિદોષપરિહારવશાત્પ્રત્યાખ્યાનસ્ય મૂલગુણગોચરસ્યોત્તરગુણગોચરસ્ય ચ ક્રિયા
ગ્રહણરૂપા પરિમિતસાવધાસેવનેડપિ અપરિમિતપરિહારેણ પ્રત્યાખ્યાનસ્ય મહા-
ગુણત્વાત્ । યથોક્તમ્ ।

પરિમિતમુપપ્ત્તુજાનો હપરિમિતમનંતકં પરિહરંશ્ચ ।

પ્રાપ્નોતિ ચ પરલોકે હપરિમિતમનંતકં સૌખ્યમ્ ॥ ૧ ॥

इति । ॥ ३५ ॥

તથા—યથોચિતં ચૈત્યગૃહગમનમિતિ ॥ ૩૬ ॥

યથોચિતં યથાયોગ્યં ચૈત્યગૃહગમનં ચૈતૃગૃહે જિનજવનલક્ષણે અર્હદ્ધિવંદ-
નાય પ્રત્યાખ્યાનક્રિયાનંતરમેવ ગમનમિતિ । इह द्विविधः श्रावको ज्ञवति समृद्धि-
मांस्तदितरश्च तत्रर्द्धिमान् राजादिरूपः स सर्वस्वपरिवारसमुदायेन व्रजति एवं

પ્રકારે જેમ હોય તેમ એટલે માન, ક્રોધ, અનાલોગ વગેરે દોષોનો ત્યાગ કરીને
પ્રત્યાખ્યાન એટલે મૂળ ગુણ તથા ઉત્તર ગુણ આશ્રીને રહેલ પરચખાણુ, તેની
ક્રિયા કરવી. કારણકે, પરિમાણુ કરેલા સાવધનું સેવન કર્યે છતે અપરિમાણુ
કરેલા સાવધનો ત્યાગ કરવો, તેણે કરીને મોટા ગુણોએ પરચખાણુમાં રહેલાછે.
તેને માટે કહ્યું છે કે,—

“ પરિમાણુ કરેલ સાવધને ભોગવતો અને અપરિમાણુ કરેલ અનંત
સાવધનો ત્યાગ કરતો પુરૂષ પરલોકને વિષે નિશ્ચે અપરિમિત અનંત સુખ
પામે છે. ” ૧

મૂલાર્થ—જેમ ઘટે તેમ ચૈત્યગૃહમાં ગમન કરવું. ૩૬

ટીકાર્થ—પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કર્યા પછી જેને જેમ ઉચિત હોય તેમ તેણે
અર્હત બિંબને વંદના કરવા માટે ચૈત્યગૃહમાં ગમન કરવું.

અહીં શ્રાવક બે પ્રકારના છે. એક સમૃદ્ધિમાન અને બીજો સમૃદ્ધિ
રહિત. તેમાં રાજ પ્રમુખ તે સમૃદ્ધિમાન શ્રાવક છે, તે પોતાનાં સર્વ પરિવારના
સમુદાયથી ચૈત્ય પ્રત્યે જાય છે, એમ કરવાથી શાસનની પ્રભાવના કરેલી કહે-
વાય છે. તેનાથી બીજો સમૃદ્ધિ વગરનો શ્રાવક છે, તે પોતાના કુટુંબની સાથે

हि तेन प्रयत्नप्रज्ञाना कृता ज्ञानि । तद्विस्तरोऽपि स्वकुटुम्बयोगेनैति समुदाय-
हाना कर्षणां ज्ञातरे समुदायेनोपयोगात् ॥ ३६ ॥

तथा विधिनानुप्रवेश इति ॥ ३७ ॥

विधिना विमानेन चैत्यगृहे प्रवेश कार्यः । अनुप्रवेशविधिश्चापम् ।

॥ सगित्ताण दव्याण विजम्सगण्याए अचित्ताण दव्याण अविजम्सरण-
याए एगमादिपण उत्तरासणेण चरकुफामे अगविपगहेण मणसो कगत्तीरुणे-
णति ॥ ३७ ॥

तत्र च-उचितोपचारकरणमिति ॥ ३८ ॥

उचितम्यादिद्विगाना योग्यस्य उपचारस्य पुष्पगुणाद्यर्चनयज्ञस्य करण
विमानम् ॥ ३८ ॥

अथ प्रत्ये जग ले काण्डे, नमुदाय भस्मीने कडेवा कुर्गे जीन लवभा भमु-
दाय गार्गे योगववाभा आवे ले ३६

भूतार्थ—विधिवत् चैत्यगृहभा प्रवेश कर्त्तव्यो, ३७

टीकार्थ—विधि वत् चैत्यगृहभा प्रवेश कर्त्तव्यो ते प्रवेश कर्त्तव्यो विधि
आ प्रमाणे ले—

॥ पौनाना अ गने आश्रिते गेवा प्रस्थादि अगित द्रव्येना त्याग क-
र्त्तव्यो अने अगित द्रव्ये न आश्रयण प्रमुष्य तेना त्याग न कर्त्तव्यो अथ ना-
टक अटत्ये भग प्रमुष्य आश्रयणा वस्त्रेणु टितानग कर्त्तु (अदि अथ
शब्देन भूतानु कर्त्तव्ये, तेथी आश्रयणा वस्त्रेणु टितानग कर्त्तु, पौनाना
ना वस्त्रेणु टितानग कर्त्तु नर्त्तु) गित प भा भाने देवताय अर्पयि
तेष्टो अने भनने अर्पय कर्त्तु द्रव्यादि विधिभित्त चैत्यगृहभा प्रवेश
कर्त्तव्यो ३७

भूतार्थ—वशी ने चैत्यने विधि उचित अथो उपचार कर्त्तव्यो ३८

टीकार्थ—विधि वत् अर्पणना निजने पौन अथो पूष, पूषदि
पूषने देवताय तेन कर्त्तव्य अर्पण विधान ३ ३८

તતો જાવતસ્તવપાઠ ઇતિ ॥ ૩૯ ॥

દક્ષિનિધિવામાદિસંતોષોપમાનોપમેયાદ્ જાવતો જાવાત્સંતોષઙ્ગણાત્ સ્ત-
વાનાં સદ્ગુણોદ્ભાવનાપ્રાપ્તાનાં નમસ્કારસ્તવઙ્ગણાનાં પાઠઃ સમુચિતેન ધ્વ-
નિના સમુચારણમ્ ॥ ૩૯ ॥

તતશ્ચૈત્યસાધુવંદનમિતિ ॥ ૪૦ ॥

ચૈત્યાનામર્હદ્વિવાનામન્યેષામપિ જાવાર્હત્પ્રજ્ઞતીનાં સાધૂનાં ચ વ્યાખ્યાનાદ્ય-
ર્થમાગતાનાં વંદનીયાનાં વંદનમન્નિષ્ટવંનં પ્રણિપાતદંડકાદિપાઠક્રમેણ દ્વાદશાવર્ત્ત્ય-
દનાદિના ચ પ્રસિદ્ધરૂપેણૈવેતિ ॥ ૪૦ ॥

તતઃ ગુરુસમીપે પ્રત્યાખ્યાનાન્નિવ્યક્તિરિતિ ॥ ૪૧ ॥

તથાવિધશુદ્ધસમાચારસાધુસમીપે પ્રાગેવ ગૃહાર્દો ગૃહીતસ્ય પ્રત્યાખ્યાનસ્ય
અભિવ્યક્તિઃ ગુરોઃ સાક્ષિજાવસંપાદનાય પ્રત્યુચારણમ્ ॥ ૪૧ ॥

મૂલાર્થ—તે પછી ભાવથી સ્તવનનો પાઠ કરવો. ૩૯.

ટીકાર્થ—હરિદ્રી પુરૂષને જેમ નિધિનો લાલ વગેરે થાય, અને તેથી જે સં-
તોષ થાય તે સંતોષની ઉપમાથી ઉપમેય એવા સંતોષરૂપ ભાવથી સ્તવ એટલે
વિધમાન શુણેને (સદ્ભૂત શુણેને) પ્રગટ કરવારૂપ નમસ્કાર સ્તવનોનો પાઠ
એટલે યોગ્ય ધ્વનિથી ઉચ્ચાર કરવો. ૩૯

મૂલાર્થ—તે પછી ચૈત્ય-અરિહંતના બિંબને તથા સાધુને વં-
દના કરવી. ૪૦

ટીકાર્થ—ચૈત્ય એટલે અરિહંતના બિંબો તથા બીજા પણ ભાવ અ-
રિહંતો અને સાધુ એટલે વ્યાખ્યાન વગેરેને માટે આવેલા વંદનીય મુનિઓ!
તેમને વંદના કરવી એટલે સ્તવન અથવા પ્રણિપાત, ઢંડક વગેરેના પાઠક્રમ-
થી અને દ્વાદશાવર્ત પ્રસિદ્ધ વંદનાદિક વડે વાંદવું. ૪૦

મૂલાર્થ—તે પછી ઉત્તમ ગુરૂની સમીપે પચ્ચખાણુની સ્પષ્ટતા
કરે-ઉચ્ચરે. ૪૧

ટીકાર્થ—તેવા શુદ્ધ સમાચારીવાલા સાધુ-ગુરૂની સમીપે પેહેલેથીજ
ધર પ્રમુખમાં ગ્રહણ કરેલા પચ્ચખાણુની સ્પષ્ટતા કરે એટલે ગુરૂની સાક્ષી
રાખવાને તેનું પ્રત્યુચ્ચારણ કરે. ૪૧

તતો જિનવચનશ્રવણે નિયોગ ઇતિ ॥ ૪૨ ॥

સંપ્રાપ્તસમ્યગ્દર્શનાદિઃ પ્રતિદિનં સાધુજનાત્સમાચારીં શૃણોતીતિ શ્રાવક
ઇત્યન્યર્થસપાદનાય જિનવચનશ્રવણે નિયોગો નિયમઃ કાર્યઃ ॥ ૪૨ ॥

તત્ સમ્યક્તદર્થાલોચનમિતિ ॥ ૪૩ ॥

સમ્યક્ સદેહ 'પર્યયાન' યનસાયપગ્ધિરેણ તદર્થસ્ય વચનાજિધેયસ્ય પુનઃ
પુનર્વિમર્શનં અન્યથા 'વૃથાશ્રુતમાર્ચિતિત'મિતિવચનાત્ ન કિંચિચ્છવણ્ણઃ
મ્યાદિતિ ॥ ૪૩ ॥

તતઃ આગમેકપરતેતિ ॥ ૪૪ ॥

આગમો જિનસિષ્ઠાતઃ સર્વેકો ન પુનરન્યઃ કાંચિત્સર્વત્રિણસુ પરઃ પ્ર-
ધાનો યસ્ય સ તથા તસ્ય જાવઃ આગમેકપરતા સર્વક્રિયાસ્થાગમેર્વેક પુરસ્કૃત્ય પ્ર-
વૃત્તિરિતિ ઇતિ ॥ ૪૪ ॥

મૂલાર્થ—તે પછી જિન વચનને સાભળવાનો નિયમ કરવો. ૪૨

ટીકાર્થ—અમ્યક્ દર્શન વગેરેને પ્રાપ્ત કરી પ્રતિદિવસ સાધુ પાસેથી
અભાચારી સાભળે, તે શ્રાવક કહેવાય એવા માર્ગ અર્થને સંપાદન કરવા-
નેમાટે જિન વચનને સાભળવાનો નિયમ કરવો. ૪૨

મૂલાર્થ—તે પછી તે જિનવચનના અર્થનો સાગીરીતે વિચાર
કરવો. ૪૩.

ટીકાર્થ—અમ્યક્ એટલે ન દેહ, વિપર્યાય અને અનધ્યવમાયનો ત્યાગ
કરી તે જિનવચનના અર્થનો વાગ વાગ વિચાર કરવો. કાગલ કે, “ ચિતવન
કર્યા વગનુ ત્રવણ વૃથા ” એવું વચન છે, એ દેતુ માટે, ચિતવન કર્યા
શિનાય નાભાગનાનો કાર્ત્ત્વ્ય પણ ગુણ યનો નથી. ૮૩

મૂલાર્થ—તે પછી જિનાગમનુજ પ્રધાનપણુ ગણવું. ૪૪

ટીકાર્થ—આગમ એટલે જિનનિદ્વાત, તે એક જ (ખીન્ને દ્રાહ નદી)
સર્વ ક્રિયાઓમા જેને પ્રધાન છે, તેનો ભાવ અર્થાત્ સર્વ ક્રિયાઓમા આગ
મનેજ મુખ્ય કરીને પ્રવૃત્તિ કરી, એનો ભાવાર્થ. ૪૪

તતઃ શ્રુતશક્યપાઢનમિતિ ॥ ૪૫ ॥

શ્રુતસ્યાગમાહુપલબ્ધસ્ય શક્યમ્યાનુષ્ઠાતું પાર્યમાણસ્ય પાઢનમનુશીઢનં સામાયિકપૌષધાદેરિતિ ॥ ૪૫ ॥

તથા અશક્યે જાવપ્રતિવંધ ઇતિ ॥ ૪૬ ॥

અશક્યે પાઢયિતુમપાર્યમાણે તથાવિધશક્તિસામગ્ર્યજાવાત્સાવુધર્માન્યાસા-
દૌ ભાવેનાંતઃકરણેન પ્રતિવંધઃ આત્મનિ નિયોજનં તસ્યાપિ તદનુષ્ઠાનફલત્વાત્ ।
યયોક્તમ્—

“ નાર્યો યથાન્યસક્તાયાસ્તત્ર જાવે સદામ્થિતે ।

તદ્યોગઃ પાપવંધાય તથા ધર્મેડપિ દૃશ્યતામ્ ॥ ૧ ॥

તદ્યોગ ઇતિ અન્યપ્રસક્તનારીવ્યાપારઃ સ્વકુંદુવપરિપાઢનાદિરૂપ ઇતિ ॥ ૪૬ ॥

મૂલાર્થ—આગમથી સાંભળેલા અને પોતાથી થઈ શકે એવા
અનુષ્ઠાનનું પાલન કરવું. ૪૫.

ટીકાર્થ— ત એટલે આગમથી સાંભળેલું, શક્ય એટલે કરી શકાય
તેવું, તેનું પાલન કરવું, એટલે સામાયિક, પૌષધ વગેરેથી પાલન કરવું ૪૫.

મૂલાર્થ—પોતાની શક્તિથી ન બની શકે એવા અનુષ્ઠાનને
વિષે ભાવ રાખવો. ૪૬

ટીકાર્થ—અશક્ય એટલે જે પાલી ન શકાય તેવું અનુષ્ઠાન, તેને
વિષે ભાવ રાખવો. એટલે તેવી જાતની શક્તિની સામગ્રીના અભાવને લીધે
સાધુધર્મનો અભ્યાસ કરવા વગેરે કરી શકાય તેવા ન હોય, તેનેવિષે અં-
તઃકરણનો ભાવ રાખવો—તેની આત્માને વિષે યોજના કરવી, કારણકે, અ-
શક્ય અનુષ્ઠાનને વિષે આત્માને જોડવાથી અનુષ્ઠાનનું ફલ મળે છે, તે વિષે
કહ્યું છે કે,

“ બીજા પુરૂષમાં આસક્ત થયેલી સ્ત્રીનો ભાવ તે પુરૂષમાં સદા રહેશે
પછી તે આસક્ત થયેલી સ્ત્રીનો કુંદુબ પાલન કરવારૂપ વ્યાપાર
જેમ પાપબંધને અર્થે થાય છે, તેમ અશક્ય ધર્મના અનુષ્ઠાનનો ભાવ તે
અનુષ્ઠાનના ફલને અર્થે થાય છે. ૧ ૪૬

૧ તેનો યોગ એટલે અન્ય પુરૂષમાં આસક્ત એવી સ્ત્રીનો સ્વકુંદુબને પાલન કરવા પ્રમુખ વ્યાપાર.

તથા તત્કર્તૃષુ પ્રશંસોપચારાવિતિ ॥ ૪૭ ॥

તત્કર્તૃષ્વાત્માનમપેદ્યાશમ્યાનુષ્ઠાનવિધાયિષુ પુરુષસિદ્ધેષુ પ્રશસોપચારૌ ।
પ્રશસા મુહુર્મુહુર્ગુણોત્કૃત્તિનમ્પા ઉપચાગ્ચ તદ્વચિતાન્નપાનપ્રસનાદિના સાદ્દાગ્ય-
કરણમિતિ ॥ ૪૭ ॥

તથા નિપુણજ્ઞાવચિતનમિતિ ॥ ૪૮ ॥

નિપુણાનામતિનિપુણમતિમૃદ્ધમજ્ઞાનગમ્યાના જ્ઞાનાના પદાર્થાનામુત્પાદવ્યય
ગ્રાંભ્યમ્વજ્ઞાનાના યથોક્તાદીના ચાતુષ્કેરુણ યથા—

“ ઝનાદિનિધને ક્વચે સ્વપર્ણાયાઃ પ્રતિક્ષણમ્ ।

ઝન્યન્નતિ નિમજ્નતિ જલ્લક્ષ્ણોન્નવન્નલ્લે ॥ ૧ ॥

સ્નેહાન્યક્તશરીરસ્ય રેણુના શ્લિષ્યતે યથા ગાત્રમ્ ।

મૂલાર્થ—તે અશક્ય અનુષ્ઠાનને કરનારા પુરુષોની પ્રશસા કરવી અને તેમને સહાય આપવી. ૪૭

ટીકાર્થ—જોતાના આત્માની અપેખાએ તે અશક્ય અનુષ્ઠાનને કરનારા એવા મિત્ર નમાન પુરુષોની પ્રશસા કરી એટલે વાગવા તેમના શુભોત્તુ કીર્તન કરવું ઉપચાર એટલે તેમને યોગ્ય એવા અન્ન, પાન, વસ્ત્ર વિગેરેથી તેમને મદાય કરી ૪૭

મૂલાર્થ—મૂઢમ બુદ્ધિવર નાબૂદ થાય એવા પદાર્થોત્તુ ચિતવન કરવું ૪૮

ટીકાર્થ—નિપુણ એટલે અતિનુમ્મ રિચાગવાવાને નાબૂદ થાય એવા બાવ (પદાર્થ) એટલે ઉપાદ, વ્યય અને ધ્રુવસ્વભાવવાના બાવ, ગોમ વગેરે પદાર્થોના વિચાર કરવો. ૪૮.

‘ અનાદિ અને અનત એવા દ્રવ્યનેવિરોધ પ્રતિષ્ઠાપે નયમા તેના તરગોની જેમ સ્વપર્ણાય ઉપન્ન થાય છે અને નાશ પામે છે ’ ।

જેમ તેલથી ઘાસેલા શરીરવાવા માખાનના ગાત્ર ઉપર નીચે છે,

રાગદ્વેષાક્લિષ્ઠસ્ય કર્મવંથો જનત્યેવમ્ ॥ ૨ ॥

ઇત્યાદીનિ ॥ ૪૭ ॥

તથા ગુરુસમીપે પ્રશ્ન ઇતિ ॥ ૪૮ ॥

યદા પુનર્નિપુણં ચિંત્યમાનોઽપિ કશ્ચિદ્વાચોઽતિગંજીરતયા સ્વયમેવ નિ-
શ્વેતું ન પાર્યતે તદા ગુરોઃ સંવિગ્નસ્ય ગીતાર્થસ્ય ચ સમીપે પ્રશ્નો વિગુપ્તવિનયપૂર્વ-
કે પર્યતુયોગઃ કાર્યઃ યથા જગવજ્જનવવુષ્ઠોઽયમર્થોઽસ્માભિઃ કૃતયત્નૈરપિ તતોઽ-
સ્માન્વોધયિતુમર્હંતિ જગવંત ઇતિ ॥ ૪૮ ॥

તથાનિર્ણયાવધારણમિતિ ॥ ૪૯ ॥

નિર્ણયસ્ય નિશ્ચયકારિણો વચનસ્ય ગુરુણા નિરૂપિતસ્ય અવધારણં દ-
ત્તાવધાનતયા ગ્રહણમ્ ।

જ્ઞાતિં ચાન્યત્રાપિ—

“ સમંવિચારિયન્ત્વં અદૃષ્યં જ્ઞાવણાપહાણેણ ।

તેમ રાગદ્વેષથી વ્યાપ્ત એવા પુરૂષને કર્મનો બંધ થાય છે. ૨ ઈલાદિ. ૪૮

મૂલાર્થ—ગુરૂની સમીપે પ્રશ્ન પુછવા. ૪૮

ટીકાર્થ—જ્યારે નિપુણતાથી વિચાર કરેલો દોષ ભાવ—પદાર્થ અતિ
ગંભીરપણાને લઇને પોતાની એલે તેનો નિશ્ચય ન થઈ શકે ત્યારે સંવેગી
અને ગીતાર્થ એવા ગુરૂની સમીપે શુદ્ધ વિનય પૂર્વક પ્રશ્ન પુછવો.

જેમદે “ હે ભગવન, અમોએ યત્ન કર્યો તોપણ આ અર્થ અમારા
સમજવામાં આવતો નથી, માટે આપ ભગવંત અમોને સમજાવવાને યોગ્ય
છો ” ૪૮

મૂલાર્થ—ગુરૂએ નિર્ણય કરેલા અર્થનું અવધારણ કરવું. ૫૦

ટીકાર્થ—નિર્ણય એટલે ગુરૂએ નિરૂપણ કરેલું નિશ્ચય કારક વચન તે
નું અવધારણ કરવું, એટલે અવધાન આપી એકાગ્ર ચિત્ત રાખી સાંભલી ચ-
હણ કરવું.

તે વિષે બીજે સ્થલે પણ કહેલું છે—

ભાવના છે પ્રધાન જેને એવા પુરૂષે બહુશ્રુત ગુરૂ પાસેથી સાંભળેલા

વિસર્ગ ય વાવિચિત્ત્વ વહુસુયગુરુણો સયાસાગ્રો ॥ ૧૭ ॥ ૫૦

તથા ગ્જાનાદિકાર્યાજિયોગ ઇતિ ॥ ૫૧ ॥

ગ્જાનાદીના ગ્જાનાગ્જાટ્ઠાગમગ્જાટ્ઠાગતપ્રાપ્ત્યર્થકાદિગ્જાટ્ઠાના સાધુ-
સાધર્મિકાણા યાનિ કર્માણિ પ્રતિજાગરણાપગ્જાનપાનસપ્તપદાનપુસ્તકાદિસર્પ
ણોપાશ્રયનિરૂપણાદિગ્જાટ્ઠાનિ તેષ્વજિયોગો દત્તાવગ્જાનતા વિધેયેતિ ॥ ૫૧ ॥

તથા કૃતાકૃતપ્રત્યુપેક્ષેતિ ॥ ૫૨ ॥

કૃતાના અકૃતાના ચ ચૈત્યકાર્યાણા ગ્જાનાદિકાર્યાણા ચ પ્રત્યુપેક્ષા નિ-
પુણાજોગવિજ્ઞોચનવ્યાપારેણ ગમેષણ તત્ર કૃતેષુ કરણાજાવાદકૃતકરણાપોત્રમા
વિધેયઃ અન્યથા નિષ્ફલગ્જાક્તિગ્જાપસગાદિતિ ॥ ૫૨ ॥

તતથ્ચ હચિતવેદ્યાગમનમિતિ ॥ ૫૩ ॥

અર્થપદનો વિચાર કરો અને એ અર્થપદના વિષયનો—વડપનો પણ
વિચાર કરો. ૫૦

મૂલાર્થ—ગ્જાનાદિકના કાર્યનેવિષે સાવધાનપણુ રાખવુ. ૫૧

ટીકાર્થ—ગ્જાનાદિ એટલે માદા માલમો, ખાવોદા, વૃદ્ધો અને શાસ્ત્રનેમહુલા
કરવામા હોતુકત વયેવાઆ અને અતિથિ—મીઠમાન વયેવા માતુઆ તથા
સાવર્મિઓના ને કર્મ એટલે પ્રતિજાગરણુ, આપન, અન્ન, પાન, અને વસ્ત્ર-
ના દાન, પુસ્તકાદિ અર્પણ કરવા, અને ઉપાશ્રય આપવા વિગેરે કામ તેની
અદૃઢ આગી રીતે ધ્યાન આપવુ. ૫૧

મૂલાર્થ—કરેલા કામની અને ત કરેલા કામની તજવીજ કરવી. ૫૨

ટીકાર્થ—ચૈત્ય ન જ ધી તથા ગ્જાનાદિ ન જ ધી કરવા કાર્યો તથા
ન કરેલા એવા ને કાર્યો તેની પ્રત્યુપેક્ષા કરવી, એટલે નિપુણતાથી વિચાર કર-
વાડપ નેત્રાના વ્યાપાર કરી તેની ગમેષણ કરવી તેમા જે વાય કરેલા છે,
તેને કરી કરવાનો અભાવ છે પણ જે કર્યા નથી તે કરવાને ઉદ્યમ કરવો જે
એમ ન કરવામા આરે તો પોતાની ગમ્જાનો દોગટ મય કરવાડપ પ્રત્યગ
આરે. ૫૨

મૂલાર્થ—ને પછી ચોખ્ખ વેલાએ વેગ આવવુ. ૫૩

અચિત્તેવલ્લયા મૃદુવ્યવહારરાગસેવાદિપ્રસ્તાવલક્ષણયા આગમનં ચૈત્યજ-
વનાદ્ગુરુસમીપાદ્યા મૃદાદાવિતિ ॥ ૫૩ ॥

તતો ધર્મપ્રધાનો વ્યવહાર ઇતિ ॥ ૫૪ ॥

કુલક્રમાગતમિત્યાદિમૃત્તોક્તાનુદ્યાનરૂપો વ્યવહારઃ કાર્યઃ ॥ ૫૪ ॥

તથા દ્રવ્યે સંતોષપરતેતિ ॥ ૫૫ ॥

દ્રવ્યે ધનધાન્યાદૌ વિષયે સંતોષપ્રધાનતા પરિમિતેનૈવ નિર્વાહમાત્રહેતુના
દ્રવ્યેણ સંતોષવતા ધાર્મિકેણૈવ જીવિતવ્યમિષ્યર્યઃ । અસંતોષસ્યામુખહેતુત્વાત્ ।
યતુચ્યતે—

અત્યુણ્ણાત્સપૃતાદન્નાદ્ચિહ્નાત્સિતવાસસઃ । અપરપ્રેજ્યજ્ઞાવાન્ શેષ-
મિચ્છન્પતત્યધઃ ॥ ? ॥ ઇતિ

તથા—

ટીકાર્થ—યોગ્યવેલાએ એટલે હાટનો વેપાર તથા રાજની નોકરી
વિગેરે કરવાને સમયે આગમન કરવું એટલે ચૈત્યભવનમાંથી અથવા ગુફાની
પાસેથી થર વિગેરે તરફ આવવું. ૫૩

૧ | મૂલાર્થ—તે પછી ધર્મ જેમાં મુખ્ય છે, એવો વ્યવહાર કરવો. ૫૪

ટીકાર્થ—વ્યવહાર એટલે ‘કુલક્રમાગત’ મિત્યાદિ પેહેલા અધ્યાયના
છકાસૂત્રમાં કહેવા પ્રમાણે વ્યવહાર કરવો. ૫૪

મૂલાર્થ—દ્રવ્યને વિષે સંતોષ મુખ્ય રાખવો. ૫૫

ટીકાર્થ—દ્રવ્ય એટલે ધનધાન્ય વિગેરેમાં સંતોષને પ્રધાન રાખવો.
અર્થાત્ કહેવાનો આશય એવો છે કે ધાર્મિક પુરૂષે પરિમાણ કરેલો અને
જેટલાથી માત્ર નિર્વાહ થઈ શકે એટલા પરિમિત દ્રવ્યથી સંતોષ માનનારા
થવું. સંતોષ ન રાખવો એ દુઃખનો હેતુ છે. તેને માટે કહ્યું છે કે;—

“ થોરા ધી સાથે ગરમ અન્ન મળે, પેહેરવા ફાટયા વગરતું વસ્ત્ર મળે
અને પારડી નોકરી ન કરવી પડે તેટલાથી સંતોષ માનવો. તે સિવાય બાકી
જે કંઈકા કંઈ તે નીચે પડે છે, તેનો અધઃપાત થાય છે. ” ૧

“ સતોપામૃતનૃપ્તાના યત્મુરુ જ્ઞાતચેતસામ્ ।

કુતસ્તદ્ધનલુબ્ધાનાપિતથેનથ ધાવનામ્ ” ॥ ૧ ॥ ૫૫

તથા ધર્મે ધનબુદ્ધિરિતિ ॥ ૫૬ ॥

ધર્મે શ્રુતચારિત્વાત્મકે સકુદ્વાનિદ્વાપિતાત્રિકત્વસિદ્ધિમૂલ્કે ધનબુદ્ધિઃ મ-
તિપ્રતા યમ્ એવ ધનમિતિ પરિણામરૂપા નિરતરંનિવેશનીયેતિ ॥ ૫૬ ॥

તથા શાસનોન્નતિકરણમિતિ ॥ ૫૭ ॥

શાસનમ્પ નિસ્વિદ્યહેયોપાદેયજ્ઞાત્રાગ્નિર્જાવનજાસ્કરુદ્ધપસ્ય જિનનિરૂપિ-
તવચનરૂપસ્ય હ્રત્તતિર્હર્ષનાયસ્તસ્યાઃ કરણ સમ્યગ્ન્યાયવ્યવહરણ—યથોચિત-
જનવિનયકરણ—દીનાનાયાગ્યુદ્ધરણ—હુરિહિતવતિપુરસ્કરણ—પરિશુદ્ધશી-
લપાદ્ધનજિનજવનત્રિધાપન—યાત્રાસ્નાત્રાદિનાનાત્રિયોત્સવસપાદનાદિજિરપાયઃ
તત્પ્રાતિમહાગુણત્વાદિતિ । પડયતે ચ—

વળી કહ્યું છે કે, “ જેઓ સતોપડી અમૃતથી તૃપ્ત છે અને જેમનું
ચિત્ત શાંતિમાં રહે છે, તેવા પુરુષોને જે મુખ મળે છે તે મુખ ધનમાં લુબ્ધ
ખની આમતેગ દોડદોડ કરનારાઓને કયાથી મળે ” ૧ ૫૫

મૂલાર્થ—ધર્મને વિષે ધનબુદ્ધિ ગમ્યવી. ૫૬

ટીકાર્થ—મર્વ વાછિતની અમાવાન્ય નિદિતુ મૂઝવે એવા શ્રુતચા-
રિતરૂપ ધર્મનેવિષે ધનની બુદ્ધિ ગમ્યવી એટલે ‘ બુદ્ધિવાનોને ધર્મના ધન છે’
એવા નિગતો ગમિલામ ગમ્યા. ૫૬

મૂલાર્થ—જિન શાસનની ઉન્નતિ કરવી. ૫૭

ટીકાર્થ—શાસન એટલે મર્વ દેય(ન્યાય કરવા યોગ્ય) અને ઉપાદેય
(મિલકત કરવા યોગ્ય) એવા બાંહે પ્રગટ કરવામાં મૂય નમાન એવા શ્રીજિન
નિરૂપિત વચન રૂપ શાસન તેની ઉન્નતિ કરવી એટલે માગી રીતે ન્યાય પ્ર-
માણે વ્યવહાર કરવો, યોગ્યતા પ્રમાણે લોકોનો વિનય કરવો, દીન અને અ-
નાથ જનનો દુઃખમાંથી ઉદ્ધાર કરવો, શુદ્ધ ચિત્તોનો પૂજન મલકાવ કરવો,
શુદ્ધ શીશુનું પાનન કરવું, જિન ચંચો કનવવા, યાત્રા, સ્નાન વગેરે વિવિધ
ઉત્સવો કરવા, દિવ્યાદિ ઉપાયોથી જિન શાસનની ઉન્નતિ કરવી, કાગળ કે
તેવી ઉન્નતિ કરવામાં મોટા શુભ રહેવા છે. તેને મટિ ગાજમા કહ્યું છે કે,

“ કર્તવ્યા ચોન્નતિઃ સત્યાં શક્તાવિહ નિયોગતઃ ।
અવંધ્યં કાગ્નં લેપા તીર્થકૃત્નામકર્મણઃ ” ॥ ૧ ॥

इति ૫૭

તથા વિજ્ઞવોચિતં વિધિના ક્ષેત્રદાનમિતિ ॥ ૫૮ ॥

વિજ્ઞવોચિતં સ્વવિજ્ઞવાનુસારેણ વિધિનાનંતરમેવ નિર્દેક્ષ્યમાણેન ક્ષેત્રેન્યો
નિર્દેક્ષ્યમાણેન્ય એવ દાનમન્નપાનોપધન્નપાત્રાદ્યુચિતવસ્તુવિતરણમ્ ॥ ૫૮ ॥
વિધિક્ષેત્રં ચ સ્વયમેવ નિર્દિશન્નાહ—

સત્કારાદિર્વિધિર્નિઃસંગતા ચેતિ ॥ ૫૯ ॥

સત્કરણં સત્કારઃ અચ્યુત્યાનાસનપ્રદાનવંદનરૂપો વિનયઃ સ આદિર્ય-
સ્ય દેશકાલારાધનવિશુદ્ધશ્રદ્ધાવિષ્કરણદાનક્રમાનુક્રમાદેઃ કુશલાનુષ્ઠાનવિશે-

“આ લોકમાં પોતાની શક્તિ પ્રમાણે જિન શાસનની ઉત્તતિ કરવી, કારણકે,
એ ઉત્તતિ તીર્થકર નામ કર્મને ઉપાર્જન કરવાનું ખરું કારણ છે” ૫૭

મૂલાર્થ—પોતાના વૈભવ પ્રમાણે વિધિવડે ક્ષેત્રને દાન કરે ૫૮.

ટીકાર્થ—પોતાના વૈભવને અનુસારે એટલે આગળ કહેવામાં આવ-
શે એવા વિધિને અનુસારે આગળ કહેવામાં આવશે એવા ક્ષેત્રામાંજ ઉચિત
વસ્તુનું દાન કરવું, એટલે અન્ન, પાન, ઔષધ, વસ્ત્ર અને પાત્ર વગેરે યોગ્ય
વસ્તુ આપવી. ૫૮

વિધિ અને ક્ષેત્રનું સ્વરૂપ અંથકાર પોતે દેખાડે છે—

મૂલાર્થ—સત્કાર વગેરે કરવા અને મોક્ષ વિના બીજી ઈચ્છા
ન રાખવી તે વિધિ કહેવાય છે. ૫૯

ટીકાર્થ—સત્કાર એટલે બેઠા થઈ સામાજવું, આસન આપવું, અને
વંદના કરવી એ રૂપ વિનય તે છે આદિ મુખ્ય જને અર્થાત્ જમાં દેશ કાળ-
નું આરાધન અને શુદ્ધ શ્રદ્ધાનું પ્રગટ કરવાપણું છે, એવા દાનની પરિપાટી
વાળા કુશળ આચરણ રૂપ વિનય તે વિધિ બાણવો.

નિઃસંગતા એટલે આ લોક તથા પરલોકના કૃણની અભિલાષાથી ર-

પસ્ય સ તથા । કિમિત્યાહ । વિધિર્વર્તેતે । નિઃસગતા દેહિકપારલૌકિકફળા-
નિજ્ઞાપરિક્લપતયા સકલ્લોકેશલોકેશકલ્લકિતમુક્તિમાત્રાનિસંધિતા ચકારઃ સમુ-
ષ્યે ॥ ૫૯ ॥

વીતરાગધર્મસાધવ. ક્ષેત્રમિતિ ॥ ૬૦ ॥

વીતરાગસ્ય જિનસ્ય ધર્મ ઉક્તનિરુક્તઃ તત્પધાનાઃ સાધવો વીતરાગધર્મ-
સાધવઃ ક્ષેત્ર દાનાર્હ પાત્રમિતિ તસ્ય ચ વિશેષદ્વક્ષણમિદમ્—

“ ક્ષાતો દાતો મુક્તો જિતેન્દ્રિયઃ સત્યવાગજયદાતા ।

પ્રોક્તસિદ્ધમધિરતો વિધિષ્ટહીતા જવતિ પાત્રમ્ ॥ ૧ ॥ ૬૦

તથા હુ.સ્વિતેષ્વનુકંપા યયાશક્તિ ઇવ્યતો જાવત-

શ્ચેતિ ॥ ૬૧ ॥

હુ સ્વિતેષુ જવતરોપાત્તપાપપાકોપહિતાતિતીવ્રક્લેશાવેશેષુ દેહિષ્વનુકંપા
કૃપા વાય । યાશક્તિ સ્વસ મર્થ્યાનુરૂપ ઇવ્યનસ્તવાવિષગ્રાસાદેઃ શકાસાત્ ।

હિત અને સર્વ કલેશના લેશથી કલ્લકિત નહી થયેલ મુક્તિની કવળ ઇચ્છા.
અહિ ચ શબ્દ સમુચ્ચય અર્થમાં છે ૫૯

મહાર્થ—વીતરાગના ધર્મથી યુક્ત એવા સાધુઓ તે ક્ષેત્ર
કહેવાય છે. ૬૦

ટીકાર્થ—વીતરાગ એટલે જિન ભગવાન તેનો ધર્મ (જની વ્યુત્પત્તિ
આગળ કહેલ છે) તે છે મુખ્ય જમને એવા સાધુઓ તે ક્ષેત્ર છે, એટલે
દાનને લાયક પાત્ર છે તેનું વિશેષ લક્ષણ આ પ્રમાણે છે—

“ સમાવાન, ઈદ્રિયોને દમન કરનાર, મુક્ત, ઈદ્રિયોને હિતનાર, સત્ય
વચન બોલનાર, અભય આપનાર, મનોદહ, વચનદહ અને કાયદહ એ ત્રણ
દહથી ગ્રહિત અને વિધિનું ગ્રહણ કરનાર એવો પુરૂષ પાત્ર કહેવાય છે ૧ ૬૦

મૂનાર્થ—દુઃખી પુરૂષોની ઉપર દ્રવ્યથી અને ભાવથી પોતા-
ની શક્તિ પ્રમાણે અનુકંપા કરવી. ૬૧

ટીકાર્થ—દુઃખી એટલે પૂર્વ જન્મે કરેલા પાપના ફળિણામથી પ્રાપ્ત
થયેલ અતિ તીવ્ર કલેશથી પીડાતા પ્રાણીઓને વિશે અનુકંપા—કૃપા કરવી
યથાશક્તિ એટલે પોતાના આમર્થ્ય પ્રમાણે દ્રવ્યથી એટલે તેની ખતના

જાવતો જીવણજવજ્ઞમણવૈરાગ્યસંપાદનાદિરૂપાત્ । ચઃ સમુચ્ચયે । દુઃસ્થિતાનુ-
કંપા તદુપકારત્વેન ધર્મકહેતુઃ । યથોક્તમ્—

“ અન્યોપકારકરણં ધર્માય મહીયસે ચ જવતીતિ ।

અધિગતપરમાર્થાનામવિવાદો વાદિનામત્ર ” ॥ ૧ ॥

इति ॥ ६१ ॥

तथा लोकापवादजीरुतेति ॥ ६२ ॥

લોકાપવાદાત્ સર્વજનાપરાગદ્વક્ષણાત્ જીરુતા અત્યંતજીતજાવઃ કિમુક્તં-
જવતિ નિપુણમત્યા વિચિંત્ય તથાતથોચિતત્ત્વિપ્રધાનતયા સતતમેવ પ્રવર્તિતત્વં
યથાયથાસકલસમીહિતસિદ્ધિવિધાયિજનપ્રિયત્વમુઽજૃંજતે । ન પુનઃ કથંચિદ-
પિ જનાપવાદઃ તસ્ય મરણાન્નિવિંશિષ્યમાણત્વાત્ । તથા ચાવાચિ ।

वचनीयमेव मरणं जवति कुट्टीनस्य लोकमध्येऽस्मिन् ।

मरणं तु काष्ठपरिणतिरियं च जगतोऽपि सामान्या ” ॥ १ ॥

इति ६२

અત્ર વગેરે આપવાથી અને ભાવથી એટલે ભયંકર એવા આ ભવબ્રમણ-
થી વૈરાગ્ય સંપાદન કરાવવાથી અહિં ચ શબ્દ સમુચ્ચય અર્થમાં છે. દુઃખી
જન ઉપર અનુકંપા કરવી તે તેના ઉપકારપણાને લઈને ધર્મનું જ કારણરૂપ
થાય છે, તેને માટે કહેલું છે—“ પરનો ઉપકાર કરવો, તે મોટા ધર્મને માટે
થાય છે. તે વિષે પરમાર્થને પ્રાપ્ત કરનારા એવા તત્ત્વજ્ઞાની પુરૂષોનો અને
વાદી પુરૂષોનો વિવાદ નથી, એટલે એ વાત સર્વને માન્ય છે.” ૧ ૬૧

મૂલાર્થ—લોકાપવાદથી ભય રાખવો. ૬૨

ટીકાર્થ—લોકાપવાદ એટલે સર્વ લોકોની જેમાં નાબુશી હોય તે. તેવા
લોકાપવાદથી ભીરૂતા રાખવી—અત્યંત બહીક રાખવી. તે ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય
છે કે, સર્વ નિપુણ બુદ્ધિથી વિચારીને તેવી રીતે હમેશાં યોગ્ય વૃત્તિથી પ્રવર્તવું કે,
જેથી સર્વ વાંછિત સિદ્ધિને કરનારી લોકપ્રિયતા વૃદ્ધિ પામે. પણ કાઈ જાતનો
લોકાપવાદ ન થાય. કારણકે, લોકાપવાદ મરણથી પણ વિશેષ છે. તેને માટે
શાસ્ત્રમાં કહેલું છે.

“કુટીન પુરૂષની આ લોકમાં નિંદા થાય, તે તેને મરણ રૂપ છે અને
કાલના પરિણામ રૂપે જે રરણ થાય છે, તે તે સર્વ જગતને સામાન્ય છે.” ૧

તથા ગુરુજ્ઞાનપ્રાપ્તિમિતિ ॥ ૬૩ ॥

સર્વપ્રયોગનેષુ ધર્માર્થકામરૂપેષુ તત્તત્કાર્યાદિચત્તાર્ણાલોચનનપ્રારબ્ધમિદ્રેષુ પ્ર-
યત્ન એવ મતિમતા ગુરોર્નૃપસો ગુણજ્ઞાનપદ્મમ્યદોષજ્ઞાનપદ્મસ્ય ચ લઘોથ તદિ-
ત્તરૂપસ્ય જ્ઞાનો ગુરુજ્ઞાનમ્ તમ્યનિપુણતયા અપેક્ષામાત્રોચનં કાર્યમિતિ ॥ ૬૩ ॥
તતઃ કિમિત્યાહ—

વહુગુણે પ્રવૃત્તિરિતિ ॥ ૬૪ ॥

પ્રાયેણ હિ પ્રયોજનાનિ ગુણજ્ઞાનમિત્રાણિ તનો ગુરુગુણે પ્રયોજને મદ્-
ત્તિર્વ્યાપારઃ તથા ચાર્પમ્—

“અપેક્ષા ગુરુમેસેજા ત્ય પશ્ચિન્નરૂપાણિ ।

સન્ધ્યામૃ પશ્ચિન્નવામૃ એવ અદૃશ્ય વિજ્ઞ ” ॥ ૭ ॥ ૬૪

તથા ચેત્યાદિપૂજાપુરઃસરં જોજનમિતિ ॥ ૬૫ ॥

મૂલાર્થ—સર્વેમા ગુરુ લાભવની અપેક્ષા રાખવી ૬૩ ✓

ટીકાર્થ—ધર્મ, અર્થ અને કામ રૂપ સર્વ પ્રયોજનને વિષે તે તે
કાય વગેરેના બળનો વિચાર કરી આગ્રહ લેવા દેવા, તેમને વિષે પ્રથમથીજ
બુદ્ધિમાન પુરૂષે જેમા વળા ગુણનો વા ધણ દોષનો લાભ દોષ એવો પક્ષ
અને જેમા થોડા ગુણ, દોષ દોષ એવો પક્ષ છે જે ગુરુજ્ઞાનવ કહેવાય છે,
તેનો નિપુણતાથી વિચાર કરવો ૬૩

તે ગુરુજ્ઞાનવની અપેક્ષા કરી નુ કરુ, તે કહે છે—

મૂલાર્થ—જેમા દોષ થોડા હોય અને ગુણ ઘણા હોય, તેમાં /
પ્રવૃત્તિ કરવી. ૬૪

ટીકાર્થ—પ્રાયે કરીને પ્રયોજનો ગુણ લાભથી ભિન્ન દોષ છે. તેમા
જે પ્રયોજન ધણા ગુણવાળુ દોષ નેમા પ્રવૃત્તિ કરવી તે વિષે મદ્દામુનિનુ
પ્રમાણ છે

“અદ્ય દોષે કરીને ધણા ગુણના લાભની કરુઆ કરવી એ પરિતનુ
લક્ષણ છે, મારે સર્વ એવા પ્રતિ એવાના કાર્ય એટલે અપવાનને વિષે એટ
લુ અર્થપદ છે, એટલે થોડા પુરૂષો એમ કહે છે ” ૧૬૧

મૂલાર્થ—ચેત્યાદિકની પૂજા કર્યા પછી બોજન કરવુ. ૬૫

પ્રાપ્ત જોજનકાચ્છે ચૈત્યાનામર્હદ્વિવલ્લક્ષણાનાં આદિશદ્ધાત્સાધુસાધર્મિકા-
ણાં ચ પૂજા પુષ્પધૂપાદિભિરન્નપાનાધિજિશ્વોપચરણં સા પુરઃસરા યત્ર તચૈત્યાદિપૂ-
જા પુરઃસરં ભોજનમન્નોપજીવનમ્ । યતોઽન્યત્રાપિ પઠ્યતે ।

“જિણપ્ત્ત્રોચ્ચિદાણં પરિયણસંજાદ્વણા ડચિયકિચ્ચં ।

ઠાણુવેસો ય તદ્દા પચ્ચક્કાણસ્સ સંભરણં ॥ ૧ ॥ ૬૫

તથા તદન્વેવ પ્રત્યાખ્યાનક્રિયેતિ ॥ ૬૬ ॥

તદન્વેવ જોજનાનંતરમેવ પ્રત્યાખ્યાનક્રિયા દ્વિવિધાગ્રાહારસંવરણરૂ-
પા ॥ ૬૬ ॥

તથા શરીરસ્થિતૌ પ્રયત્ન ઇતિ ॥ ૬૭ ॥

શરીરસ્થિતાવુચિતાન્ધંગસંવાહનસ્નાનાદિલક્ષણાયાં યત્ન આદરઃ । તથા
ચ પઠ્યતે—

ટીકાર્થ—ભોજન કરવાનો સમય પ્રાપ્ત થતાં અરિહંતના ખિંબરૂપ છે
લક્ષણુ જન્મતું એવા ચૈત્યની આદિ શબ્દથી સાધુ સાધ્વીઓ અને સાધર્મિ
ખંધુઓની પૂજા કરવી. એટલે ચૈત્યની પુષ્પધૂપ વગેરેથી અને સાધુ તથા
સાધર્મિ ખંધુઓની અન્નપાન વગેરેથી ઉપચારરૂપ પૂજા કરવી તે ચૈત્યાદિકની
પૂજા કરવા પૂર્વક ભોજન લેવું તેને માટે બીજી સ્થળે પણ કહે છે.

“જિનપૂજા કરવી, નિશ્ચે દાન આપવું, પોષણ કરવા યોગ્ય પરિજન-
ની સંભાળ લેવી, ઉચિત કાચ કરવું, પોતાને ઘટે તેવા સ્થાનમાં રહેવું અને
પચ્ચખાણુને સંભારવા એટલે તે કાર્યો ભોજન પહેલાં કરવા યોગ્ય છે, તે ક-
ર્મ પછી જન્મવું.” ૧ ૬૫

મૂલાર્થ—ભોજન કર્યા પછી પચ્ચખાણુ ક્રિયા કરવી. ૬૬

ટીકાર્થ—ભોજન કર્યા પછી બે પ્રકારના આહારની સંવરણરૂપ પચ્ચ
ખાણુની ક્રિયા કરવી. એટલે અશન, પાન, ખાદ્યમ અને સ્વાદ્યમ—એ ચાર
પ્રકારના આહારમાંથી કોઈ બે, કોઈ ત્રણ અને કોઈ ચાર પ્રકારના આહારનો
સાગ કરે (ચોવીહાર કરે) એમ શક્તિ પ્રમાણે પચ્ચખાણુ ક્રિયા કરવી. ૬૬

મૂલાર્થ—શરીરની સ્થિતિને વિષે પ્રયત્ન કરવો. ૬૭

ટીકાર્થ—શરીરની સ્થિતિ એટલે યોગ્ય તૈલનું મર્દન, પગચાંપી અ-
ને સ્નાન વગેરે કરવારૂપ શરીરની સંભાળ તેમાં યત્ન—આદર કરવો. તેને માટે
કહ્યું છે કે,—

તૃતીય અધ્યાયઃ ।

“ ધર્માર્થકામમોક્ષાણા શરીર કારણં યતઃ ।

તતો યત્નેન તદ્વદ્ય યથોક્તંનુવર્તનઃ ॥ ” ॥ ૬૭ ॥

તથા તદુત્તરકાર્યચિત્તેતિ ॥ ૬૮ ॥

તસ્યાઃ શરીરસ્થિતેરુત્તરાણિ ઉત્તરવાલ્લજાવીનિ યાનિકાર્યાણિ વ્યવહાર-
કરણાદીનિ તેષાં ચિત્તા તપ્તિરૂપાં કાર્યાં ૬૮ ॥ ૬૮ ॥

તથા કુશલજાવનાયા પ્રવંધં ૬૯ ॥ ૬૯ ॥

કુશલભાવનાયામ્—

“ સર્વેઽપિ સત્તુ સુખિનઃ સર્વે સત્તુ નિરામયાઃ ।

સર્વે જહ્યાણિ પજ્યતુ મા કશ્ચિત્પાપમાચરેત્ ” ॥ ૧ ॥

હત્યાદિ શુચાચિંતારૂપાયા પ્રાપ્તઃ પ્રકર્ષટ્ટિત્તિઃ ॥ ૬૯ ॥

તથા શિષ્ટચરિતશ્રવણમિતિ ॥ ૭૦ ॥

શિષ્ટચરિતાના શિષ્ટચરિતપ્રશંસેતિ પ્રથમા યાચસૂત્રોક્તલક્ષણાના શ્રવણં

“ વર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષનું કાળુ શરીર છે, જેથી તે શરીર
ની પૂર્વે કહેલા સુખકામી અનુવર્તનોથી યત્નવડે મક્ષા કરવી ” ૧ ૬૭

મૂલાર્થ—તે શરીરની સ્થિતિ માટે ઉત્તરકાળે કરવાના કાર્યો
ની ચિંતા કરવી. ૬૮

ટીકાર્થ—તે શરીરની નિયતિ માટે ઉત્તરકાળે જે વ્યવહાર કરવાડપ
કાર્યો કરવાના હોય, તેની ચિંતા કરવી—એટલે પછીના શરીરનો નિર્વાહ
શી ગીતે થયે તેનો વિચાર કરવો ૬૮

મૂલાર્થ—સર્વની કુશળ ભાવનામાં અતિશય ચિત્તવૃત્તિ
કરવી. ૬૯

ટીકાર્થ—કુશળ ભાવના આ પ્રમાણે

“ મર્વ પ્રાણી સુખી થાઓ, મર્વનન નિર્ગમી મ્હો, અને મર્વ પ્રાણી
કદ્યાણને જુનો કોઝિયલ પાપને આચરે નહીં ” હિસાદિ સર્વનું શુભ ચિ-
તન કરવાડપ કુશળ ભાવનામાં અતિ ઉત્કર્ષથી ચિત્તવૃત્તિ કરવી ૬૯

મૂલાર્થ—શિષ્ટ પુરૂષોના ચરિત્રોનું શ્રવણ કરવું. ૭૦
ટીકાર્થ—શિષ્ટ પુરૂષોના ચરિત્રોનું શ્રવણ કરવું એટલે “ શિષ્ટ ચ-

નિરંતરમાર્કણનં તચ્ચૂવણે હિ તજ્જતાચિદ્વાપજાવાન્ન કદાચિદ્વ્યગુણદ્વાનિઃ સં-
પદ્યત ઇતિ ॥ ૭૦ ॥

તથા સાંધ્યવિધિપાલ્નનેતિ ॥ ૭૧ ॥

સાંધ્યસ્ય સંધ્યાકાલજનવસ્ય વિધેરનુષ્ઠાનવિશેષસ્ય દિનાષ્ટમજાગજોજના-
ચ્યવહારસંકોચાદિલક્ષણસ્ય પાલ્નનાનુસેવનમિતિ ॥ ૭૧ ॥

एनामेव विशेषत आह ।

यथोचितं तत्प्रतिपत्तिरिति ॥ ७२ ॥

यथोचितं यथासामर्थ्यं तत्प्रतिपत्तिः सांध्यप्रतिपत्तिरिति ॥ ७२ ॥

કીટશીત્યાહ—

पूजापुरस्सरं चैत्यादिवंदनमिति ॥ ७३ ॥

રિત પ્રશંસા ” એ પેહેલા અધ્યાયના સૂત્રમાં કહેલ લક્ષણવાલા શિષ્ટપુરુષો-
ના ચરિત્રોનું નિરંતર શ્રવણ કરવું. તેમને સાંભળવાથી તે શિષ્ટપુરુષોના જીવું
આચરણ કરવાનો અભિલાષ ઉત્પન્ન થવાથી તેમને કદિ પણ પ્રાપ્ત થયેલા
ગુણોની હાનિ થતી નથી. ૭૦

મૂલાર્થ—સંધ્યાકાલના વિધિનું પાલન કરવું. ૭૧

ટીકાર્થ—સંધ્યાકાલે કરવા યોગ્ય એવો વિધિ એટલે અનુષ્ઠાન વિશે-
ષ. જેની અંદર દિવસના આઠમા ભાગને વિષે ભોજનાદિ વ્યવહારનો સંકોચ
કરવા વગેરે થાય છે તે. તેનું પાલન કરવું. *૭૧

એ વિષે વિશેષ કહે છે.

મૂલાર્થ—યથાશક્તિ સંધ્યાકાલના વિધિનો અંગીકાર કરવો. ૭૨

ટીકાર્થ—પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે તે સંધ્યાકાલના વિધિનો અંગી-
કાર કરવો. ૭૨

તે વિધિને કયી રીતે અંગીકાર કરવો? તે કહે છે—

મૂલાર્થ—સંધ્યાકાળ સંબંધી પૂજા કરવા પૂર્વક ચૈત્યાદિ-
કનું વંદન કરવું. ૭૩

જે ચારધડી દિવસ છતાં ભોજનાદિ વ્યવહારનો સંકોચ વગેરે કરી સંધ્યાકાલ સંબંધી વિધિ
પાળવાને યથાશક્તિ ઉત્તમ કરવો એ ભાવાર્થ છે.

તત્કાલોચિતપૂજાપૂર્વકં ચૈત્યવંદન ગૃહચૈત્યચૈત્યજનવનોઃ આદિશઙ્ખાપ્રતિ-
વંદનં માતાપિતૃવંદનં ચ ॥ ૭૩ ॥

તથા—સાધુવિશ્રામણક્રિયેતિ ॥ ૭૪ ॥

સાધુના નિર્વાણારાધનયોગસામનમટ્તાના પુરુષાણા સ્વાધ્યાયધ્યાનાદ્યનુ-
ષ્ઠાનનિષ્ઠોપહિતશ્રમાણાં તથાવિધવિશ્રામકસાધ્વજાતે વિશ્રામણક્રિયા । વિશ્રામ્યતા
વિશ્રામ લક્ષ્યમામાના કરણ વિશ્રામણ સા ચાસાં ક્રિયા ચેતિ સમાસઃ ॥ ૭૪ ॥

તથા યોગાજ્યાસ इति ॥ ૭૫ ॥

યોગસ્ય સાધ્યમનિરાલ્યવનજેદન્નિજસ્યાજ્યાસઃ પુનઃપુનરનુશીલનમ્ ઉ-
ક્તં ચ—

“સાધ્યમનો નિરાલ્યવનશ્ચ યોગઃ પરો દ્વિધા જ્ઞેયઃ ।

જિનરૂપયાન સ્વસ્વાયસ્તત્તત્ત્વગસ્ત્વપરઃ” ॥ ૧ ॥

ટીકાર્થ—મધ્યાકાળને ઉચિત એવી પૂજા કરવા પૂર્વક ચૈત્યવંદન
કરવું એટલે ગૃહ ચૈત્ય તથા ચૈત્ય લવનનું વંદન કરવું આદિ શબ્દથી
યતિને તથા માતા પિતાને વંદન કરવું ૭૩

મૂલાર્થ—સાધુને વિશ્રામ આપવાની ક્રિયા કરવી. ૭૪

ટીકાર્થ—મોક્ષના આગયન રૂપ યોગના સાધનમા પ્રવર્તેલા અને
સ્વાધ્યાય ધ્યાન વગેરેના આચરણની સ્થિતિને લઈ શ્રમને પામેલા એવા સા-
ધુઓ (મુનિગણ)ને કાર્ય તેવો વિશ્રામ કરાવનાર સાધુ ન હોય તો તે સાધુ-
ઓને વિશ્રામ મળે તેવી ક્રિયા કરવી અર્થાત તેમની વૈયાવચ્ચ કરવી. ૭૪

મૂલાર્થ—યોગનો અભ્યાસ કરવો. ૭૫

ટીકાર્થ—નાવળન અને નિગળન એવા બે ભેદ વાળા યોગનો
અભ્યાસ કરવો એટલે વાગવા તેનું પરિણામન કરવું તેને માટે કશું છે કે—

“નાવળન અને નિગળન એવા બે પ્રકારનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ છે તેમા
જે જિનરૂપનું ધ્યાન કરવું એટલે મમવમગ્નુમા ગ્રહેવા જિનના રૂપનું તથા
પ્રતિમારૂપે ગ્રહેવા જિનનું ધ્યાન કરવું, તે સાલળન અને જિનતત્ત્વ એટલે
અવપ્રદેશના સમુદરરૂપ કેવળ જ્ઞાનાદિ સ્વભાવવાળા જિનતત્ત્વમા ગમન કર-
નારા મુક્ત જિનપગ્માત્માનું ધ્યાન કરવું, તે નિરાલ્યવનયોગ કહેવાય છે.”

તત્તત્ત્વગ્નિ નિવૃત્તજિનસ્વરૂપપ્રતિવચ્છ્દ્વિતિ ॥ ૭૫ ॥

તથા નમસ્કારાદિચિંતનમિતિ ॥ ૭૬ ॥

નમસ્કારસ્થાદિશબ્દાત્તદન્યસ્વાધ્યાયસ્ય ચ ચિંતનં જાવનમ્ ॥ ૭૬ ॥

તથા પ્રશસ્તજાવક્રિયેતિ ॥ ૭૭ ॥

તથા તથા ક્રોધાદિદોષવિપાકર્ષ્યાદ્દોષનેન પ્રશસ્તસ્ય પ્રશંસનીયસ્ય જાવ-
સ્થાંતઃકરણરૂપસ્ય ક્રિયા કરણં અન્યથા મહાદોષજાવાત્ । યદુચ્યતે—

“ ચિત્તરત્નમસંક્લિષ્ટમાંતરં ધનમુચ્યતે ।

યસ્ય તન્મુષિતં દોષેસ્તસ્ય શિષ્ટા વિપત્તયઃ ” ॥ ૧ ॥ ૭૭

તથા જવસ્થિતિપ્રેક્ષણમિતિ ॥ ૭૮ ॥

જવસ્થિતેઃ સંસારરૂપસ્ય પ્રેક્ષણમવલોકનમ્—

(મોક્ષમાં રહેલા એવા જિન પરમાત્માના સ્વરૂપ સાથે એકાગ્રેક્ષા જે
યોગ તે નિરાલંબન યોગ કહેવાય છે.) ૭૫

મૂલાર્થ—નમસ્કાર પ્રમુખનું ચિંતન કરવું. ૭૬

ટીકાર્થ—નમસ્કાર આદિ શબ્દથી અન્ય સ્વાધ્યાયનું ચિંતન કરવું
લાવવું. ૭૬

મૂલાર્થ—વખાણવા યોગ્ય (લાવ) અંતઃકરણ કરવું. ૭૭

ટીકાર્થ—વખાણવા યોગ્ય એટલે તે તે ક્રોધાદિ દોષના વિપાકને
વિચાર કરવાથી પ્રશંસનીય એવું લાવ એટલે અંતઃકરણ કરવું. તેવું અંતઃ-
કરણ ન કરવાથી મોટા દોષ લાગે છે. તેને માટે શાસ્ત્રમાં કહેલું છે—

“ કલેશ રહિત એવું જે ચિત્તરૂપી રત્ન તે અંતરનું ધન છે. જે
પુરૂષનું તે ધન દોષોથી લુપ્તએલું છે, તે પુરૂષને સર્વ વિપત્તિઓ આવી
મલે છે. ૧ ” ૭૭

મૂલાર્થ—સંસારની સ્થિતિનો વિચાર કરવો. ૭૮

ટીકાર્થ—આ સંસારની સ્થિતિનો વિચાર કરવો—તેનું અવલોકન કરવું.

૧ ક્રોધ પ્રીતિનો, માન વિનયનો, માયા મિત્રતાનો અને લોભ સર્વનો નાશ કરનાર છે.
એવો વિચાર કરવો.

યથા—

“ યૌવન નગનદામ્પદોપમ
શારદાચુદવિદ્વાસિ જીવિતમ્ ।
સ્વમ્મલ્લવ્યધનવિદ્વમ ધન
સ્થાવર કિમપિ નાસ્તિ તત્ત્વતઃ ॥ ૧ ॥
વિગ્રહા ગદત્તુજગમાલયાઃ
સગમા ત્રિગમદોષદૂષિતાઃ ।
સંપદોપિ વિપદાકટાક્ષિતા
નાસ્તિ કિંચિદ્મુપદ્ધવં સ્ફુટમ્ ” ॥ ૨ ॥

ઇત્યાદીનિ ॥ ૭૮ ॥

તદનુ તન્નૈર્ગુણ્યજ્ઞાવનેતિ ॥ ૭૯ ॥

તસ્યા જ્ઞાવસ્થિતેઃ તન્નૈર્ગુણ્યજ્ઞાવના નિઃસારત્વચિંતન । યથા ।

“ ઇતઃ ક્રોધો મૃગઃ પ્રકટયતિ પક્ષં નિજમિતઃ
શૃંગાલી તૃષ્ણેય વિવૃત્તપદના ધારતિ પુરઃ ” ।

જેમકે—

“ યૌવનવય પર્વતની નદીના જેવું અપય છે અવિતશબ્દગતુના વાદ-
ળાના વિવાસ જેવું અસ્થિત છે અને દ્રવ્ય સ્વભાભા મળેલા વૈભવના વિદ્વામ
જેવું છે, તેથી વસ્તુતાએ કામપાત્ર નિયમ રહેનાર નથી. ૧

શરીર મેગરૂપી મળેતિ રહેવાનું આન છે, મગરો વિચોગના દોષથી
દૂષિત છે, અને મ પત્તિઓ પણ વિપત્તિઓએ કટાક્ષ દિષ્ટી જોએથી છે, તેથી
સ્ફુટ રીતે કોઈ પણ વસ્તુ ઉપદ્રવ નિહિત નથી ” ૨

મ્મલાદિ અનાગના સ્વરૂપનો વિચાર કરવો ૭૮

મૂલાર્થ—ને પછી આ ભવ સ્થિતિની અસારતાનું ચિતવન
કરવું. ૭૯

ટીકાર્થ—તે ભવસ્થિતિની અનાગતાનું ચિતવન કરવું, જેમકે,

“ એક તરફ કોપરૂપી ગીવપત્ની પોતાની પાખને પ્રગટ કરે છે, એક
તરફ તૃષ્ણારૂપી શીયાવત્ની મુખ કાઠીને આગળ આગળ દોરવા કરે છે અને

ઇતઃ ક્રૂરઃ કામો વિચરતિ પિશાચશ્ચિસ્મહો

ગમસાનં સંસારઃ ક ઇદ્ધ પતિતઃ સ્થાસ્યતિ મૃગવમ્ ॥ ૧ ॥

પ્રતાસ્તાવદસંશયં કુશદલપ્રાંતોદવિંદ્રપમા

લલ્લમ્યો વંધુસમાગમોઽપિ ન ચિરસ્થાયી સ્વલ્લપ્રીતિવન્ ।

યન્નાન્યત્કિંચ કિંચિદસ્તિ નિશ્ચિંત્યં તચ્ચારદાંજોથર

ચ્ચાયાવચ્ચલ્લતાં વિજિત્તિં યદતઃ સ્વસ્મં હિતં ચિંત્યતામ્” ॥ ૨ ॥ ૭૯

તથા અપવર્ગાદ્વોચનમિતિ ॥ ૮૦ ॥

અપવર્ગસ્ય મુક્તેઃ આદ્વોચનં સર્વગુણમયત્વેનોપાદેયતયા પરિજ્ઞાવનમ્ ।

યથા—

“ પ્રાપ્તાઃ શ્રિયઃ સકલકામપ્રત્યાસ્તતઃ કિં

દત્તં પદં શિરમિ વિદ્વિપતાં તતઃ કિમ્ ।

એક તરફ કામદેવરૂપી કૂર પિશાચ ચિરકાલ પ્રયાં કરે છે એવા આ સંસાર-
રૂપી શ્મશાનમાં પડેલા કયો પુરૂષ મુખે રહેવાનો ? ૧

હાલના પતના છેડા ઉપર પડેલા જલના ખિંદુના જેવી આ સંપત્તિઓ
છે, એ નિઃસંદેહ છે અને બંધુઓને સમાગમ પણ દુર્જનની પ્રીતિની જેમ
ચિરસ્થાયી નથી અને તે શિવાય બીજું બધું જ કંઈ છે, તે શરદ્ઋતુના વાદ-
ળાની છાયાનીજેમ અપલતાને ધારણ કરે છે, તેથી હે ભગ્ય પ્રાણિયો, પોતાના
હિતનું ચિંતવન કરો. ૨ ” ૭૯

મૂલાર્થ—મુક્તિની આલોચના કરવી. ૮૦

ટીકાર્થ—મુક્તિની આલોચના કરવી એટલે સર્વ ગુણો મુક્તિમાંજ
રહેલા છે, તેથી મુક્તિજ અટકા કરવા યોગ્ય છે, એવી ભાવના લાવવી.
જેમકે,—

“ સર્વ કામને દોહન કરનારી લક્ષ્મીઓ પ્રાપ્ત થઈ, એથી શું થયું ?
શત્રુઓના મસ્તક ઉપર પગ મુક્યો, એથી શું થયું ? વૈભવોથી સ્નેહીઓને
પૂરી દીધા, એથી શું થયું ? અને પ્રાણીઓનું શરીર કંદુપાંત કાલ મુધીધાર-

સંપૂરિતાઃ પ્રણયિનો વિજૈવંમ્તતઃ કિં
 કલ્પ્ય જૃતં તનુજૃતા તનુજિસ્તતઃ કિમ્ ॥ ૧ ॥
 તસ્માદનંતમજરં પરમં પ્રકાશં
 તદ્વિત્ત ચિતય કિમેતિરસદ્વિકલ્પઃ ।
 યસ્યાનુપગિણ ઇમે જીવનાધિપત્ય—
 યોગાદયઃ કૃપણજંતુમતા જનંતિ ॥ ૨ ॥ ॥ ૮૦ ॥

તથા શ્રામણ્યાનુરાગ इति ॥ ૮૧ ॥

શ્રામણ્યે શુદ્ધસાધુજાતે અનુરાગો વિધેયઃ ।

યથા—

“જનં મુનિવ્રતપરોપજવાત્તકર્મ—
 સંતાનતાનવકરં સ્વયમચ્ચુપેતઃ ।
 કુર્યો તદુત્તરતરં ચ તપઃ કદાહ
 જોગેષુ નિઃસ્પૃહતયા પરિમુક્તસગઃ” ॥ ૧ ॥ ॥ ૮૧ ॥

જુ થઈને ગ્યુ, એથી નુ થયુ : દે ચિત્ત, તેથી અન ત, અગ (જગગહિત)
 પગમ પ્રકાશરૂપ એવા ભોક્ષ સુખતુ ચિતવન કા ખોટા મ કલ્પ વિકલ્પો
 કાવાથી મુ વળવાતુ છે : કાણકે, વિષય સુખની પ્રાપ્તિ માટે મ ક જેવા પ્રા-
 લ્પીએને શુવનપતિ પણાની પ્રાપ્તિ વગેરે જે સુખો છે, તે તો ભોક્ષ સુખની
 પ્રાપ્તિના આનુષંગિક સુખ છે એટલે તેના પેટા મુખરૂપ છે ૧-૨ ૮૦

મૂલાર્થ—સાધુપણાને વિષે અનુરાગ કરવો. ૮૧

ટીકાર્થ—શુદ્ધ સાધુપણામાં અનુરાગ કરવો એટલે ‘ અને શુદ્ધ
 સાધુપણું કયાં પ્રાપ્ત થયે : ’ એવો વિચાર કરવો

જેમકે,—

“ સર્વ બંધને વિષે કરેલા કર્મોના નશ્વરને અપાવના નૈવમુનિના
 વ્રતને ગેર પ્રાપ્ત થયેલા અને ભોગોને વિષે નિઃસ્પૃહનાથી મગને ઊડના-
 ના એવો હુ અનિગમ પ્રવાન એવા તપને કયાં આચરીશ ” । ૧

આ પ્રમાણે અનુરાગથી વિચાર કરવો ૮૧

તથા યથોચિતં ગુણવૃદ્ધિરિતિ ॥ ૮૨ ॥

યથોચિતં યો યદા વર્દ્ધયિતુમુચિતસ્તસ્ય સમ્યગ્દર્શનાદેર્ગુણસ્ય દર્શનપ્રતિમાવ્રતપ્રતિમાન્યાસદ્ધારણે વૃદ્ધિઃ પુષ્ટીકરણં કાર્યો ॥ ૮૨ ॥

તથા સત્વાદિષુ મૈત્ર્યાદિયોગ ઇતીતિ ॥ ૮૩ ॥

સત્ત્વેષુ સામાન્યતઃ સર્વજંતુષુ આદિશબ્દાદુઃસ્વિત્સુખદોષદૂષિતેષુ મૈત્ર્યાદીનામાશયવિશેષાણાં યોગો વ્યાપારઃ કાર્યઃ । મૈત્ર્યાદિવ્યક્ત્ત્વં ચેદમ્ ।

“ પરહિતચિંતા મૈત્રી પરદુઃસ્વવિનાશિની તથા કરુણા ।

પરસુખતુષ્ટિર્મુદિતા પરદોષોપેક્ષામુપેક્ષા ” ॥ ૧ ॥

ઇતિઃ પરિસમાપ્તૌ ॥ ૮૩ ॥

સંપ્રત્યુપસંહરન્નાહ ।

મૂલાર્થ—જેમ ઘટે તેમ ગુણોની વૃદ્ધિ કરવી. ૮૨

ટીકાર્થ—યથોચિત એટલે જે સમ્યગ્દર્શન પ્રમુખ ગુણ જ્યારે વંધારવાને ઉચિત હોય ત્યારે તે ગુણની દર્શન પ્રતિમા અને વ્રત પ્રતિમાના અભ્યાસદ્વારા વૃદ્ધિ—પુષ્ટિ કરવી. ૮૨

મૂલાર્થ—સર્વ જીવોને વિષે મૈત્રી વગેરે ચાર ભાવનાનો યોગ કરવો. ૮૩

ટીકાર્થ—સત્ત્વ એટલે સામાન્યપણે સર્વ પ્રાણીઓને વિષે આદિ શબ્દથી દુઃખી અને સુખરૂપ દોષથી દૂષિત થયેલા પ્રાણીઓને વિષે મૈત્રી પ્રમુખ ભાવનાનો યોગ—વ્યાપાર કરવો. મૈત્રી વગેરેના લક્ષણ આ પ્રમાણે છે.

બીજાના હિતની ચિંતા કરવી તે મૈત્રી, પારકા દુઃખનો નાશ કરનારી, એ કરુણા, બીજાનું સુખ દેખી સંતુષ્ટ થવું, એ મુદિતા અને બીજાના દોષની ઉપેક્ષા કરવી એ ઉપેક્ષા ૧.

ઈતિ શબ્દ સમાપ્તિ બતાવે છે, એટલે એ પ્રમાણે ગૃહસ્થધર્મની સમાપ્તિ થઈ. ૮૩

ચાલતા પ્રસંગને સમાપ્ત કરતાં કહે છે—

વિશેષતો ગૃહસ્થસ્ય ધર્મ ઉક્તો જિનોત્તમૈઃ ।

एव सद्ज्ञावनासारः परं चारित्रकारणम् ॥ ૫૪ ॥

इति—

વિશેષતઃ સામાન્યગૃહસ્થધર્મવૃદ્ધક્રાણ્યેન ગૃહસ્થસ્ય ગૃહમેધિનો ધર્મ ઉક્તો નિરૂપિતો જિનોત્તર્પઃ અર્હદ્વિઃ એવમુક્તરીત્યા સદ્જ્ઞાવનાસારઃ પરમપુરુષાર્થાનુ-
કૂલજ્ઞાવનાપ્રધાન* જ્ઞાવનામકર્મ સ્ત્યર્થઃ । કીદશોઽસાવિત્યાહ ।

परमव्यभिह ज्ञातरे वा चारित्रकारण सर्वविरतिहेतुः ॥ ૫૪ ॥

નનુ કયં પર ચારિત્રકારણમસાવિત્યાશમ્યાહ ।

पठंपदेन भेधावी यथारोहति पर्वतम् ।

सम्यक् तथैव नियमाद्धीरश्चारिपर्वतम् ॥ ૫૫ ॥

इति ।

મૂલાર્થ—શ્રી જિનભગવંતે શ્રેષ્ઠ ભાવનામા પ્રધાન અને ચારિત્ર પામવાના ઉત્કૃષ્ટ કાગણરૂપ એવો ગૃહસ્થનો વિશેષ ધર્મ આ પ્રમાણે કહેો છે. ૮૪

ટીકાર્થ—વિશેષ એટલે ગૃહસ્થના મામાન્ય ધર્મથી વિવક્ષણ એવો ગૃહસ્થનો ધર્મ અગિયન ભગવાનોએ એવી રીતે નિરૂપણ કર્યો છે. તે ધર્મ અદ્ભુતભાવના આગર છે એટલે ભોક્ષને અનુકૂળ એવી ભાવના જેમા પ્રધાન છે એવો છે અર્થાત ભાવશ્રાવક ધર્મ છે વધી તે ધર્મ કહેો છે । તે કહે છે

આ ભવમા અથવા ભવાનગમા તે આગ્નિનુ અરધ્ય અર્ધવિ નિરૂપ કાગણરૂપ છે એટલે નસ કાગણ છે. ૮૪

અદિ શકા કરે છે કે, અ ગૃહસ્થનો વિશેષ ધર્મ આગ્નિનુ પદ્મ-ઉત્કૃષ્ટ કાગણ થી રીતે । તેના ઉત્ત-મા કહે છે

મૂલાર્થ—જેમ કોઈ શુદ્ધિમાન પુરૂષ પગલે પગલે કંઈ માગી રીતે પર્વત ઉપર ચડી જાય છે, તેમ ધીર પુરૂષ નિયમાએ કંઈ ચારિત્રરૂપી પર્વત ઉપર ચડી જાય છે. ૮૫

इह पदंपदिकोच्यते ततः पदेन पदेन यदारोहणं तन्निपातनात् पदंपदेने-
त्युच्यते । ततः पदंपदेन मेधावी बुद्धिमान् यथेति दृष्टांतार्थः आरोहति आक्रा-
मति पर्वतमुज्जयंतादिकम् । सम्यक् हस्तपादादिशरीरावयवजंगाजावेन तथैव
तेनैव प्रकारेण नियमादवश्यतया धीरो निःकलंकानुपाक्षितश्रमणोपासकसमाचारः।
चारित्र्यपर्वतं सर्वविरतिमहाशैलमिति ॥ ८५ ॥

નનુ એતદપિ કથમિત્યમિત્યાહ—

स्तोकान् गुणान्समाराध्य बहूनामपि जायते ।

यस्मादाराधनायोग्यस्तस्मादादावयं मतः ॥ ८६ ॥

इति ।

स्तोकान્ તુચ્છાન્ ગુણાન્ શ્રમણોપાસકાવસ્થોચિતાન્ સમારાધ્ય પાલ-
યિત્વા વહૂનાં સુશ્રમણોચિતગુણાનાં સ્તોકાનામારાધનાયોગ્યો જાત એવેત્યપિશદ્ધાર્થઃ

ટીકાર્થ—અહિં પદંપદિકાનો અર્થ કહે છે. પગલે પગલે જે ચડી
જવું તે પદંપદેન એમ નિપાતથી સિદ્ધ થાય છે. જેમ બુદ્ધિમાન્ પુરૂષ રૈવતા-
ચક્ષુ વગેરે પર્વત ઉપર પગલે પગલે સારી રીતે એટલે હાથ પગ વગેરે
શરીરના અવયવ ન ભાંગે તેવી રીતે ચડી જાય છે, તેજ પ્રકારે નિયમાએ
એટલે અવશ્યપણાથી ધીર પુરૂષ એટલે નિઃકલંકપણે શ્રાવક ધર્મને પાલનાર
ચારિત્રરૂપી પર્વત એટલે સર્વ વિરતિરૂપ મોટા પર્વત ઉપર ચડી જાય છે. ૮૫

અહિં શંકા કરે છે કે, એવી રીતે કેમ બને ? એટલે ગૃહસ્થ ધર્મ
પાળવા પૂર્વક સર્વ વિરતિરૂપ ચારિત્ર કેમ બને ? તેના ઉત્તરમાં કહે છે.

મૂલાર્થ—થોડા ગુણોની આરાધના કરીને ઘણાં ગુણોની
આરાધના કરવાને યોગ્ય થાય છે, તે માટે પ્રથમ ગૃહસ્થનો વિશેષ
ધર્મ પાળવો એમ માન્યું છે—અર્થાત્ એજ કારણથી ગૃહસ્થનો
વિશેષ ધર્મ પ્રથમ કહ્યો છે. ૮૬

ટીકાર્થ—શ્રાવક અવસ્થાને યોગ્ય એવા તુચ્છ ગુણોને પાળીને ૧ ઉત્તમ
મુનિપણને યોગ્ય એવા ઘણાં મોટા ગુણોની આરાધના કરવાને યોગ્ય થાય છે.

૧ પ્રથમ વિશેષ ગૃહસ્થ ધર્મનો આરાધક હોય તે ચારિત્ર ધર્મની આરાધના કરવાને
યોગ્ય થાય છે.

જાયતે જીવતિ યસ્માત્કાળાદારાધનાયોગ્યઃ પરિપાત્રનોચિતઃ અવિકલાદપગુણ-
રાધનાવલ્લમજ્ઞીનવહુગુણજ્ઞાનવાધકર્મકલ્પકલ્પેન તદ્ગુણજ્ઞાનસામર્થ્યજાવાત્ તસ્મા
ત્કારણાદાદૌ મથમત એવ અયમનંતરમોક્તો ગૃહસ્થધર્મો મતઃ સુધિર્વા સંમત ઇતિ ।
પુરુષવિશેષાપેક્ષોઽયં ન્યાયઃ અન્યથા તથાવિધ્યાધ્યવસાયસામર્થ્યાદિતણવાવજ્ઞીચૂત-
ચારિત્રમોહાનાં સ્વદ્વજ્ઞાદીનામેતત્કમમંતરેણાપિ પરિશુદ્ધસર્વવિરતિભ્રાજસ્ય
શાસ્ત્રેષુ શ્રૂયમાણત્વાત્ ॥ ૬૪ ॥

ઇતિ શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિચિરિચિતાપાં ધર્મવિંદુવૃત્તૌ વિશેષતો ગૃહસ્થધર્મવિધિ-

સ્તુતીયોઽધ્યાયઃ સમાપ્તઃ ।

વ્યાખ્યાતસ્તૃતીયોઽધ્યાયઃ ।

અહિ અપિ રાખ્દનો અર્થ એવો છે કે, યોડા મુનિગુણોની આગધનાને થોડ્ય
તો થયોજ છે

જેથી અવિકલ એવા અદ્વ્ય ગુણની આગધનાના બળથી બહુ ગુણના
લાભને ખાંડ કરનાર કર્મકલ્પ કલ્પ કરને નાશ પમાડવાને લીધે મુનિગુણના
લાભનુ આમર્થ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, તે કાગલની પ્રથમજ આ અન તર કહેલો
ગૃહસ્થ ધર્મ મત્પુરુષોને ન મત છે એવી રીતે પુરુષ વિશેષની અપેક્ષાએ એ
ધર્મ પ્રથમ પાળવો એ ન્યાય છે એમ કહેલુ છે તેમા પુરુષ વિશેષની અપે-
ક્ષા ન લઇએ તો તેવા અધ્યવસાયના સામર્થ્યથી જેમનુ ચારિત્રમોહનીય
કર્મ નિર્મલ થયેલ છે એવા ન્યૂનબદ્ધ વગેરે મહા પુરુષોને તો એ ક્રમ વિના
પાલ શુદ્ધ એવા નર્વ વિગતિ આગિતો લાભ વગેરે છે, એવુ ગાત્રમા શ્રવણ છે

ઇતિ શ્રી મુનિમુદ્ગલિએ એલી વર્મણિદુ અથની વૃત્તિમા ગૃહસ્થ
ના વિશેષ ધર્મનો વિધિ નામે ત્રીજો અધ્યાય અમાપ્ત થયો ૮૬

આ પ્રમાણે ત્રીજા અધ્યાયની વ્યાખ્યા કરવામા આવી

चतुर्थः अध्यायः

सांप्रतं चतुर्थं आरभ्यते । तस्य चेदमादिसूत्रम् ।

एवं विधिसमायुक्तः सेवमानो गृहाश्रमम् ।

चारित्रमोहनीयेन मुच्यते पापकर्मणा ॥ १ ॥

एवमुक्तरूपेण विधिना सामान्यतो विशेषतश्च गृहस्थधर्मवृत्तकृणेन समा-
युक्तः संपन्नः सेवमानोऽनुशील्यन् गृहाश्रमं गृहवासं किमित्याह । चारित्रमो-
हनीयेन प्रतीतरूपेण मुच्यते परित्यज्यते पापकर्मणा पापकृत्यात्मकेन ॥ १ ॥

एतदपि कथमित्याह—

सदाङ्गाराधनायोगाद्भावशुद्धेर्नियोगतः ।

અધ્યાય ચોથો

વે ચોથા અધ્યાયનો આરંભ કરે છે. તે અધ્યાયનું પ્રથમ સૂત્ર આ નીચે પ્રમાણે છે—

મૂલાર્થ—આ પ્રમાણે વિધિએ સહિત ગૃહસ્થાશ્રમને સેવતો એવો પુરૂષ ચારિત્ર મોહનીય રૂપ પાપ કર્મથી મુકાય છે. ૧

ટીકાર્થ—એવી રીતે જેનું સ્વરૂપ કહેલું છે એવા વિધિથી એટલે સામાન્ય તથા વિશેષથી ગૃહસ્થ ધર્મના વિધિથી યુક્ત એવો ગૃહાવાસને સેવતો પુરૂષ જેનું રૂપ પ્રતીત છે એવા ચારિત્ર મોહનીય રૂપ પાપકર્મવડે મુકાય છે. ૧

એ ચારિત્ર મોહનીય કર્મથી કયે પ્રકારે મુકાય ? તે કહે છે.

મૂલાર્થ—સત્ એવા આજ્ઞાના આરાધનના યોગથી થયેલી નિયમાએ ભાવ શુદ્ધિ અને સમ્યક્ પ્રકારે ચારિત્રતા રાગથી થયેલ

ઉપાયસંપ્રવૃત્તેશ્ચ સમ્યક્ચારિત્રરાગતઃ ॥૨॥

સન્ અકલ્પકિતો ય આજ્ઞારાધનયોગો યતિધર્મ્યાસાસહેનાદૌ શ્રાવક-
ધર્મઃ અન્યસનીય ઇત્યેવલ્લક્ષણો જિનોપદેશસમ્પ્રદાયઃ તસ્માદ્ધર્મકા જાવશુષ્કિર્મનો-
નિર્મલતા તસ્યાઃ નિયોગતઃ અવગ્યતયા । તથા ઉપાયસંપ્રવૃત્તેશ્ચ ઉપાયેન શુદ્ધ-
હેત્વગીકારણરૂપેણ પ્રવૃત્તેઃ ચેષ્ટનાત્ ચકારો હેત્વતરસમુચ્ચયે । ઇયમપિ કુત
ઇત્યાહ । સમ્યક્ચારિત્રરાગતઃ નિર્વ્યાજચારિત્રાજિલાપાત્ ફદમુક્ત જવતિ સદા-
જ્ઞારાધનાયોગાત્ યદા જાવશુદ્ધિઃ યા ચ સમ્યક્ચારિત્રરાગતઃ ઉપાયસંપ્રવૃત્તિઃ
અણુવ્રતાદિપાલનરૂપા તાન્યામુજ્ઞામ્યાપિ હેતુત્ત્યાં ચારિત્રમોહનીયેન મુચ્યતે
ન પુનરન્યથેતિ ॥ ૨ ॥

આહ ફદમપિ કથં સિદ્ધં યથેત્ય ચારિત્રમોહનીયેન મુચ્યતે તતઃ પરિપૂ-
ર્ણપ્રત્યાભ્યાસનાગમવતીત્યાશંગ્યાહ—

ઉપાયને વિષે રૂઢી પ્રવૃત્તિ થવાથી તે ચારિત્ર મોહનીય કર્મથી
મુકાય છે. ૨

ટીકાર્થ—સત્ એટલે કલ્પ કન્હિત એવો આજ્ઞાની આગધનાનો યોગ
એટલે ‘ યતિધર્મનો અભ્યાસ કરવા અસમર્થ એવા પુરૂષે શ્રાવક
ધર્મનો અભ્યાસ કરવો ’ એ રૂપ જિન ભગવતના ઉપદેશનો સબધ તેનાથી
જે ભાવશુદ્ધિ એટલે મનની નિર્મળતા તેના નિયોગથી એટલે તેના અવશ્ય થવા-
પણાથી તેમજ ઉપાય એટલે શુદ્ધ હેતુને અગીકાર કરવારૂપ પ્રવૃત્તિથી અહિં ચશ-
બ્દ બીજા હેતુના સમુચ્ચયમા છે. એ કેવી રીતે તે કહે છે સમ્યક્ ચારિત્રના
ગગથી એટલે નિર્દોષપણે ચારિત્રના અભિલાષથી શુદ્ધ હેતુને અગીકાર કરવા
રૂપ જે પ્રવૃત્તિ કરવી અર્થાત્ આણુવ્રતાદિકતુ પાલન કરવું તે હેતુ મટ, કહે-
વાનો આશય એવો છે કે સત્ આજ્ઞાના આગધનના યોગથી જે ભાવશુદ્ધિ
અને સમ્યક્ ચારિત્રના ગગથી જે ઉપાયમા મારી પ્રવૃત્તિ—એ બે કાણથી
પુરૂષ ચારિત્ર મોહનીય કર્મથી મુકાય છે તે શિવાય બીજા પ્રકારે મુકાતો નથી ૨

અહિં વાદી શકા કરે કે, પૂર્વે કહેલા પ્રકારે પુરૂષ ચારિત્રમોહનીય
કર્મથી મુકાય તે પરી પૂર્ણ પરિપૂર્ણપણે ભગવાન થાય એ કેવી રીતે
મિદ્ થાય તેના ઉત્તરમા કહે છે.

વિશુદ્ધં સદનુષ્ઠાનં સ્તોકમપ્યર્હતાં મતમ્ ।

તત્ત્વેન તેન ચ પ્રત્યાખ્યાનં જ્ઞાત્વા સુવહ્નપિ ॥૩॥

ફતિ ।

વિશુદ્ધં નિરતિચારં અતएव સત્સુંદરં અનુષ્ઠાનં સ્ફૂલપ્રાણાતિપાતવિર-
મણાદિ સ્તોકમપ્યન્યતર્મકજંગકપ્રતિપત્ત્યા અર્થં વહુ તાવન્મતમેવેત્યપિ શબ્દાર્થઃ ।
અર્હતાં પારગતાનાં મતમન્નીષ્ટં કથમિત્યાહ । તત્ત્વેન તાત્ત્વિકરૂપતયા ન પુનરતિચાર-
કાલુષ્યદૂષિતં વહ્નપ્યનુષ્ઠાનં સુંદરં મતં તેન ચ તેન પુનર્વિશુદ્ધેનાનુષ્ઠાનેન કરણજ્ઞતેન
સ્તોકેનાપિ કાલેન પ્રત્યાખ્યાનમાશ્રવદ્વારનિરોધદ્વક્ષણં જ્ઞાત્વા ગુરુમૂલે શ્રુતધર્મ-
તયા સમ્યગવબુદ્ધ્ય પ્રત્યાખ્યાનસ્ય ફલં હેતું ચ સુવહ્નપિ સર્વપાપસ્થાનવિષયતયા
જ્ઞયિષ્ઠમપિ કરોતીતિ ગમ્યતે સ્તોકં તાવદનુષ્ઠાનં સંપન્નમેવેત્યપિ શબ્દાર્થઃ । અપ-
મન્નિપ્રાયઃ સ્તોકાદપ્યનુષ્ઠાનાદત્યંતવિશુદ્ધાત્સકાશાત્કાલેન પ્રત્યાખ્યાનસ્વરૂપા-

મૂલાર્થ—શુદ્ધ એવું સત્ અનુષ્ઠાન થોડું હોય તોપણ તે ત-
ત્ત્વે કરીને શુદ્ધ હોવાથી શ્રી અરિહંત પ્રભુને માન્ય છે. તે કારણથી
પ્રત્યાખ્યાનને ગુરૂની સમીપે જાણી ધણું પણ કરે છે. ૩

ટીકાર્થ—વિશુદ્ધ એટલે અતિચારરહિત એ કારણથી સત્-સુંદર
એવું સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વગેરે અનુષ્ઠાન ગમે તે એક ભાંગાનો અં-
ગીકાર કરવાથી અદ્ય છે, તોપણ તે અરિહંત પ્રભુને માન્ય છે 'વિશુદ્ધ એ
વું બહુ અનુષ્ઠાન તો માન્યજ છે' એ અપિ શબ્દનો અર્થ છે.

શ્રી અરિહંત પ્રભુએ માનેલું અનુષ્ઠાન કેવું છે? તેનો જીતાર આપે છે.
જે અનુષ્ઠાન તાત્ત્વિક રૂપપણને લઈને અતિચાર રહિત હોવાથી થોડું હોય
તોપણ તે માન્ય છે. અને અતિચારવડે દૂષિત થયેલું ધણું હોય તોપણ તે
માન્ય નથી. તે વિશુદ્ધ અનુષ્ઠાન થોડું કરે તેનાથી થોડે કાળે પણ આશ્રવ
નિરોધ છેલ્લણ જેનું એવા પ્રત્યાખ્યાનને ગુરૂ સમીપે તેનું ફળ—હેતુ સારી રીતે
જાણી ધણું પણ પરચખાણુ કે જે સર્વ પાપસ્થાન પ્રત્યાખ્યાન રૂપ છે તે કરી
શકે છે અને થોડું તો તેણે કરેલું છે, એવો અપિ શબ્દનો અર્થ છે. આ
સર્વ કહેવાનો અભિપ્રાય એવો છે કે, અતિ શુદ્ધ એવો થોડા અનુષ્ઠાનથી
પણ જેને પ્રત્યાખ્યાનનું સ્વરૂપ, હેતુ અને ફળનું જ્ઞાન છે, એવાપુરૂષને કાલે

दिङ्नातुर्नैयिष्ठमपि प्रत्याख्यानं संपद्यत इति । ३

इति विशेषतो गृहस्थधर्म उक्तः सांप्रतं यतिधर्मावसर
इति यतिमनुवर्णयिष्याम इति ॥ ४ ॥

प्रतीतार्थमेव ॥ ४ ॥

यत्यनुवर्णनेमेवाह ।

अर्हो अर्हसमीपे विधिप्रव्रजितो यतिरिति ॥ ५ ॥

अर्हः प्रव्रज्यार्हो वक्ष्यमाण एव अर्हस्य प्रव्रज्यादानयोग्यस्य वक्ष्यमाण-
गुणस्यैव गुरोः समीपे पार्श्वे त्रिभिन्ना वक्ष्यमाणेनैव प्रव्रजितः गृहीतदीक्षः
यतिः मुनिस्त्युन्यते इति ॥ ५ ॥

यद्येदेश निर्देश इति न्यायात्प्रव्रज्यार्हमेवाजिघ्रितसुराह ।

अथ प्रव्रज्यार्हः आर्यदेशोत्पन्नः विशिष्टजातिकुला-

करीने धपु पलु पञ्चभाषु निपन्न थाय छे. ३

भूतार्थ—એવી રીતે ગૃહસ્થનો વિશેષ ધર્મ કહેયો. હવે યતિ
ધર્મ કહેવાનો અવસર છે, માટે, મથમ યતિનું વર્ણન કરીશુ. ૪

દીકાર્થ—આ મુલનો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે ૪

યતિનું સ્વરૂપ કહે છે—

ભૂતાર્થ—પોતે દીક્ષા લેવાને યોગ્ય હોય અને યોગ્ય પુરૂષની
સમીપે વિધિવડે દીક્ષા લીધી હોય તે યતિ કહેવાય છે. ૫

દીકાર્થ—અહીં એટલે દીક્ષા લેવાને યોગ્ય કે જેના ગુણો આગળ
કહેવામા આવેને. એવો પુરૂષ તે અહીં એટલે દીક્ષા આપવાને યોગ્ય જેના
ગુણ આગળ કહેવામા આવેને, એવા ગુરૂની પાસે આગળ કહેવામા આવે
એવા વિધિવડે દીક્ષા જોણે ગ્રહણ કરી છે, તે યતિ કહેવાય છે. ૫

જેવી રીતે ઉદ્દેશ કર્યો દોય તેવી રીતે નિર્દેશ કરવો એ ન્યાયથી
દીક્ષાને યોગ્ય એવા પુરૂષના લક્ષણોને કહેવાની ઇચ્છાથી મૂળ અથકાર
કહે છે.

ભૂતાર્થ—દીક્ષા લેવાને યોગ્ય એવા પુરૂષના લક્ષણો આ પ્રમાણે છે.
૧ આર્ય દેશમા ઉત્પન્ન થયેલો, ૨ વિગિષ્ટ જ્ઞાતિ તથા કુળવાળો, ૩ જેના

ન્વિતઃ ક્ષીણપ્રાયકર્મમલઃ તત એવ વિમલબુદ્ધિઃ દુર્લભં
માનુષ્યં જન્મ મરણનિમિત્તં સંપદશ્રવણાઃ વિષયા દુઃખહે-
તવઃ સંયોગે વિયોગઃ પ્રતિક્ષણં મરણં દારુણો વિપાકઃ ક્લે-
શવગતસંસારનૈર્ગુણ્યઃ તત એવ તદ્વિરક્તઃ પ્રતનુકષાયઃ અદ્ય-
પ્ત્યાદિઃ કૃતજ્ઞઃ વિનીતઃ પ્રાગપિ રાજામાત્યપૌરજનવદુ-
મતઃ અદ્રોહકારી કલ્યાણાંગઃ શ્રાદ્ધઃ સ્થિરઃ સમુપસંપન્ન-
શ્વેતિ ॥ ૬ ॥

एतत्सर्वं सुगमं परं अयेत्यानंतर्पार्थः प्रव्रजनं पापेभ्यः प्रकर्षेण शुद्धच-
रणयोगेषु व्रजनं गमनं प्रव्रज्या तस्या अर्हः योग्यः प्रव्रज्यार्हो जीवः । कीदृशः
इत्याह । आर्यदेशोत्पन्नः मगधाद्यर्द्धपट्वर्षांशितिमंडलमध्यलब्धजन्मा तथा विशिष्ट-

કર્મમલ લગભગ ક્ષીણ થયેલા છે એવો, ૪ એથી કરીને નિર્મળ બુદ્ધિવાળો
પ આ મનુષ્ય જન્મ દુર્લભ છે, જન્મ તે મરણનું નિમિત્ત છે, સંપત્તિઓ
ચપળ છે, વિષયો દુઃખના હેતુરૂપ છે, સંયોગમાં વિયોગ રહેલો છે, અને
ક્ષણે ક્ષણે મરણ થયાજ કરે છે, મરણનો વિપાક ધણો દાણુ છે, આ પ્રમાણે
સંસારનું નિર્ગુણપણું જણે જણેલું છે. ૬ તે કારણવડે સંસારથી વિરક્ત
થયેલો, ૭ ઓછા કષાયવાળો, ૮ થોડા હાસ્યાદિ કરનારો, ૯ કર્યા ગુણનો
જાણુ, ૧૦ વિનયવંત, ૧૧ દીક્ષા લીધા પહેલા પણુ રાજા, મંત્રી અને પૌર-
જનોએ બહુ માન કરેલો, ૧૨ કોઈનો દ્રોહ નહીં કરનાર, ૧૩ કલ્યાણકારી
અંગવાળો, ૧૪ શ્રદ્ધાળુ, ૧૫ સ્થિરતાવાળો અને ૧૬ આત્મસમર્પણુ કરવા
ગુરૂની શરણે આવેલો આવા લક્ષણવાળો પુરૂષ દીક્ષા લેવાને યોગ્ય છે. ૬

टीकार्थ—आ भूय सूत्र सर्वं सुगमं छे. परतु अहिं अथ शुद्धतो
अनंतर (पक्षी) एवो अर्थ छे. पापथी प्र एटले प्रकृष्टपणेशुद्ध एवा आरित्र
योगने व्रजन एटले गमन करवुं, ते प्रव्रज्या कहेवाय छे. ते प्रव्रज्याने योग्य

જાતિકુદ્ધાન્વિતઃ ત્રિશુર્ધ્વચાલચતુર્વર્ણાતર્ગતમાતૃપિતૃપદ્મરૂપજાતિકુદ્ધસપત્નઃ ।
તથા ક્ષીણપ્રાયકર્મમત્નઃ ક્ષીણપ્રાયઃ ઇત્સદ્રપ્રાયઃ કર્મમત્નો જ્ઞાનાવરણમોહની-
યાદિરૂપો યસ્ય સઃ તથા તતેવ વિમદ્વચુષ્ઠિઃ યત્ત એવ ક્ષીણપ્રાયકર્મમત્નઃ
તતેવ હેતોર્વિમદ્વચુષ્ઠિઃ નિર્મદ્વીપસમપતિઃ । મતિક્ષણં મરણમિતિ સમય-
સિદ્ધાવીચિમરણાપેક્ષયેતિ । પઠ્યતે ચ ।

“ યામેવ રાત્રિ પ્રથમામુર્ષેતિ

ગર્જે વસત્ય નરવીર લોકઃ ।

તતઃ પ્રમૃત્યસ્ત્વદ્વિતપ્રયાણઃ

સ પ્રત્યહ મૃત્યુસસમીપમેતિ ” ॥ ૧ ॥

નરવીર इति व्यासेन युधिष्ठिरस्य सरोधनमिति । दारुणो विपाको मर-
णस्येवेति गम्यते सर्वाजावकारित्वात्तस्येति । प्रागपि इति प्रज्ज्याभक्तिपक्षिपूर्व-

એનો જીવ થાય છે. તે કોનો હોનો જો એવું આર્ય દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલાં અ-
ટલે મગધ વગેરે માટી પત્થીશ દેશોના મહાજના મધ્યમાં જન્મેલા. વિગિષ્ટ
અતિ કુળવાળો. એટલે શુદ્ધ વિરાહ કરવા યોગ્ય એવા ગાંધારી વર્ણને અતર્ગ-
ત ગ્રેયા માના પિતાના વક્ષસ્પર્શ જો જાનિ કુલ તેણે કરીને અદિત વક્ષી જ્ઞાના-
વર્ણીય, મોહનીય વગેરે કર્મરૂપ મધ્ય જેનો (પ્રાયે) વગભગ ક્ષીણ થઈ ગયેલ
છે, એથી કરીને જેની શુદ્ધિ નિર્ભળ થયેલી છે એટલે જેના કર્મમધ્ય ક્ષીણ
થયેલા છે, તે કામલથી જેની નિર્ભળ શુદ્ધિ કે મળે ક્ષણે મગધ થાય છે, એટ-
લે મિદ્ધાનને વિષે પ્રમિદ્ધ અવુ અવીચી મગધ (અમયે અમયે મગધ)ની અપેના-
એ તે અમગધુ તેને મટિ કહેલું છે કે—

“ હે નગ્વીર યુધિષ્ઠિર, જે ગર્જા જીવ મળેને વિષે નિવાન કરવાને આવે
છે, તેજ ગર્જના આગળની અપેક્ષાએ કરી નિર્ગત પ્રયાણ કરનારો જીવ એટ-
લે જેનું આયુષ્ય અમયે અમયે જોડું થતું જાય છે એના જીવ પ્રતિદિન મૃ-
ત્યુની નમીપ આવતો જાય છે ૧ ✽

નગ્વીર એ મગધન વ્યાસે યુધિષ્ઠિરને આપ્યું છે દાહ્યુભય કર વિપાક
મૃત્યુનો એમ ઉપરથી લેઈ કાઢા છે, મૃત્યુ અર્વનો અભાવ કરનાર છે પૂર્વ

કાઢવેતિ । સ્થિર ઇતિ પ્રારબ્ધકાર્યસ્યાવાંતરાલ્લ એવ ન પરિત્યાગકારી । સમુપ-
સંપન્ન ઇતિ સમિતિ સમ્પ્રગ્વૃત્યા સર્વથાત્મસમર્પણરૂપયા ઉપસંપન્નઃ સામીપ્યમાગત
ઇતિ ॥ ૬ ॥

ઇત્યં પ્રવ્રજ્યાર્હમન્નિધાય પ્રત્રાજકમાહ ।

ગુરુપદાર્હ ઇત્યંચૂતએવ વિધિપ્રતિપન્નપ્રવ્રજ્યઃ સમુપાસિત-
ગુરુકુલ્લઃ અસ્થિલ્લિતશોલ્લઃ સમ્યગધીતાગમઃ તત એવ વિમલ્લ-
તરવોધાત્તત્ત્વવેદી ઉપશાંતઃ પ્રવ્રચનવત્સલઃ સત્ત્વહિતરતઃ આ-
દેયઃ અનુવર્ત્તકઃ ગંતીરઃ અવિષાદી ઉપશમલ્લબ્ધ્યાદિસંપન્નઃ
પ્રવ્રચનાર્યવક્તા સ્વગુર્વન્તુજ્ઞાતગુરુપદશ્ચેતીતિ ॥ ૭ ॥

‘ગુરુપદાર્હઃ’ પ્રવાચકપદયોગ્યઃ તુ પૂર્વસ્માદ્વિશેષણાર્થઃ । ઇત્યંચૂત એવ

પણ એટલે દીક્ષા લીધા પહેલા એમ સમજવું. સ્થિર એટલે આરંભેલા કાર્યને
વચમાં છોડી ન દેનાર. સમુપ સંપન્ન સમુ એટલે સારી રીતે સર્વથા આત્મ
સમર્પણવડે ઉપસંપન્ન એટલે સમીપ આવેલો. ૬

એવી રીતે દીક્ષાને યોગ્ય એવા પુરૂષના લક્ષણો કહી હવે દીક્ષા આપ-
નાર ગુરૂનું સ્વરૂપ કહે છે—

મૂલાર્થ—ગુરૂપદને યોગ્ય એવો પુરૂષ આવો હોય ને કહે છે.

૧ વિધિએ કરી દીક્ષાને અંગીકાર કરેલી છે જેણે તેવો, ૨ ગુ-
રૂ કુળની સારી રીતે ઉપાસના કરનાર, ૩ અસ્ખલિતપણે શીળ પા-
ળનાર, ૪ સારી રીતે આગમનું અધ્યયન કરનાર, ૫ તેથીજ અતિ-
શય બોધથી તત્ત્વને જાણનાર, ૬ ઉપશાંત, ૭ સંધનું હિત કરનાર,
૮ પ્રાણી માત્રના હિતમાં આસક્ત, ૯ જેનું વચન ગ્રહણ કરવા યો-
ગ્ય છે એવો ૧૦ ગુણી પુરૂષોને અનુસરનાર, ૧૧ ગંભીર, ૧૨ ખેદ
(વિષ્ણવાદ) રહિત; ૧૩ ઉપશમ લબ્ધિ વિગેરે ગુણોએ સહિત, ૧૩
પ્રવચનના અર્થનો વક્તા, ૧૪ પોતાના ગુરૂએ જેને ગુરૂ પદ આપેલું
છે એવો પુરૂષ ગુરૂપદને યોગ્ય છે. ૭

દીકાર્થ—ગુરૂપદને યોગ્ય એટલે પ્રવાચક પદને યોગ્ય અર્થિ તુ.શબ્દ

મત્રજ્યાર્હગુણયુક્ત એવ સન્ ન પુનરન્યાટશોડપિ તસ્ય સ્વયંનિર્ગુણત્વેન પ્રવ્રાજ્યજી-
વગુણવીજનિક્ષેપકરણયોગાત્ કિમિત્યાહ ‘ત્રિધિપ્રતિપન્નમત્રજ્યઃ’ વદ્યમાણ-
ક્રમાધિગતદીક્ષઃ । ‘સમુપાસિતગુરુકુલઃ’ વિધિવદારાધિતગુરુપરિવારનાવઃ
‘અસ્ત્વદ્વિતરીક્ષઃ’ મત્રજ્યાપ્રતિપત્તિપ્રમૃત્તેપ્રાત્સ્થિતત્રતઃ ‘સમ્યગધીતાગમઃ’
મૂંત્રાર્થોજયજ્ઞાનક્રિયાદિગુણનાજો ગુરોરાસેનનેનાધિગતપારમતગદિતાગમરહસ્યઃ
યતઃ પઞ્ચતે ।

“તિત્યે મુત્તત્યાણં મહાણં વિદિષા લ તત્ય તિત્યમિદં । લજયન્તુ
ચેવ ગુરુ વિદીઝ વિણ્યાદ્ઓ ચિત્તો ॥ ૧ ॥

લજયન્તુ વિય કિરિયાપરો દ્વઃ પચણાણુરાગી ય । સસમયરૂઢગો પરિ-

પૂર્વથી વિશેષ કહવાને અર્થે છે. ઈત્યમ્ભૂત એવ એટલે દીક્ષાને યોગ્ય એવા ગુ-
ણવાળોજ તે શિવાય બીજા જેવો નહી, કાગલ કે, પોતે દીક્ષાનો આપના
નિર્ગુણ હોવાથી તેને ગિયને વિશે દીક્ષાને યોગ્ય એવા ગુણ રૂપ બીજાનું આગ-
પણ કહ્યું અથોગ્ય છે. તે દીક્ષા આપના ગુરુ કેવા બેઠએ પોતે વિધિથી
દીક્ષા પ્રાપ્ત કરી હોય એટલે જેને મટિ આગળ કહેવામા આવેને એવાકમથી
મુદ્ધ ગુરુપચગમ્ય દીક્ષા પામેવ હોવો બેઠએ વળી નાગ ગીતે મુરુકુળની
ઉપામના કરના હોય એટલે જેણે મુરુનો પગિવા વિધિથી આગધ્યો હોય
‘અન્નપક્ષિત શીય’ એટલે જે નિવમે દીક્ષા લાધી છે, ત્યાગથી જેણે અન્નહિત
પચ મહામન ગમેવ છે ‘નાગ ગીતે આગમને લણેવ’ એટલે મૂત્ર અને તે-
ના અર્થનું જ્ઞાન અને ઢિયા વગેરે ગુણોને બળ્લાના મુરુની આમેવના ક
વાથી નીર્ધકર પ્રરૂપાા કવેવ આગમનુ મદ્ય્ય જેણે પ્રાપ્ત કરેલુ છે એવો
તેને મટિ ગાત્રમા કદલુ છે.

“તીર્થને વિશે વિધિઅ કરી મન તથા અર્થનું ચદાયાય છે તેમા જે
આગળ કહેવાને તે તીર્થ જાણુ, એટલે મૂત્રાર્થનો જાણના, જે મુરુ તે
તીર્થ કહેવાય છે, અને વિધિ તો વિનયાદિ છે, તે વિચિત્ર પ્રકારનો છે” ૧

તે મુરુ મૂત્રાર્થનો જાણ, ઢિયાને વિષ તત્ત્વ, દદપણે પ્રવચનનો અનુ-
ગમી, નનાગમનો પ્રરૂપક, નનાગમને વિશે શ્રદ્ધા મદિન પગિપાકપણાને પા-

‘‘એઓ ય પન્નો ય અચ્ચત્થં’’ ॥ ૨ ॥

‘ તત્ત એવ વિમલ્લતરો વોધાત્તચ્ચવેદી’ તત્ત એવ સમ્યગધીતાગમન્વાદેવ દ્વેતોર્યો વિમલ્લતરો વોધઃ શેપાન્ સમ્યગધીતાગમાનપેદ્ધ્ય સ્ફુટ્તરમ્ફોન્મીલ્લઃ તસ્માત્સ-
કાશાત્તચ્ચવેદી જીવાદિવસ્તુવિક્કાતા । ‘ ઉપશાંતઃ ’ મનોવાક્કાયવિકારવિકલ્લઃ
‘ પ્રવચનવત્સલ્લઃ ’ યથાનુરૂપં સાધુસાધ્વીશ્રાવકશ્રાવિકારૂપચતુર્વર્ણશ્રમણસંઘવા
ત્સદ્યવિધાયી ‘ સત્ત્વહિતરતઃ ’ તત્તચ્ચિત્તોપાયોપાદાનેન સામાન્યેન સર્વસત્ત્વ-
પ્રિયકરણપરાયણઃ । ‘ આદેયઃ ’ પરેપાં ગ્રાહ્યવચનચેષ્ઠઃ ‘ અનુવર્ત્તકઃ ’ ચિત્ર-
સ્વજ્ઞાવાનાં પ્રાણિનાં ગુણાંતરાધાનધિયાનુવૃત્તિશીલ્લઃ ‘ ગંજીરઃ ’ રોપતોપાદ્યવ-
સ્થાયામપ્યલ્લભ્યમધ્યઃ ‘ અવિપાદી ’ ન પરીપહાદ્યજિજ્ઞૃતઃ કાયસંરક્ષણાદૌ ન

મેલે, અન્ય શાસ્ત્રોમાં નિપુણ અને સ્વસિદ્ધાંતમાં કુશળ હોય છે. ૨

તેથીજ એટલે સારી રીતે આગમનું અધ્યયન કરેલ હોવાથી અતિશય નિર્મલ બોધવાલો. શેષ એવા આગમોને સારી રીતે લાણેલ હોવાથી તેની અપેક્ષાએ જેની યુદ્ધિનો અતિ સ્ફુટ પ્રકાશ છે. તેથી તત્ત્વનો જ્ઞાતા એટલે જીવાદિ વસ્તુનો જાણુનાર ઉપશાંત એટલે મન, વચન અને કાયાના વિકારથી રહિત ‘પ્રવચન વત્સલ’ એટલે જેમ ઘટે તેમ સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા રૂપ ચતુર્વર્ણ શ્રમણ-સંઘનું વાત્સલ્ય કરનાર ‘ સત્ત્વહિતરત’ એટલે વિવિધ પ્રકારના ઉપાયોનું ગ્રહણ કરી સામાન્યપણે સર્વ જીવોનું હિત કરવામાં તત્પર ‘આદેય’ એટલે જેના વચન અને ચેષ્ઠા બીજાઓને ગ્રહણ કરવા લાયક છે, એવો. ‘અનુવર્ત્તક’ એટલે વિચિત્ર સ્વભાવવાળા પ્રાણીઓને વિષે નવા ગુણનું આરોપણ કરવાની યુદ્ધિથી તેમને અનુસરનાર એટલે જે પ્રકારના સ્વભાવવાળો પ્રાણી હોય તેને વિષે તે તે પ્રકારના ઉપાયે અનેક પ્રકારના ગુણોનું આરોપણ કરવાને તેમને અનુસરનારો. ‘ગંજીર’ એટલે શેષ તથા સંતોષ વગેરે અવસ્થામાં જેનું અંતઃકરણ જાણાય નહીં તેવો. ‘અવિપાદી’ પરીપહ વગેરેથી પરાલભ્ય પામતાં છતાં પણ છ કાયાના રક્ષણ વગેરે કરવામાં દીનતા પામતો નથી. ‘ઉપશમ લબ્ધિ વગેરેથી સંપન્ન’ બીજાને શમાવવાને સામર્થ્યવાળી ઉપશમ લબ્ધિ આદિ શબ્દથી ઉપકરણ લબ્ધિ અને સ્થિરહસ્તલબ્ધિ પણ ગ્રહણ કરવી. તેનાથી સહિત એવો. ‘પ્રવચનના અર્થનો વક્તા’ એટલે આગમના

દેન્યમુપયાતિ ' ઉપશમત્વચ્ચાદિસંપન્નઃ ' ઉપશમત્વચ્ચિઃ પરમુપશમયિતું સામર્થ્ય-
લક્ષણા આદિશબ્દાદુપકરણલ્લચ્ચિઃ સ્થિરહસ્તલ્લચ્ચિઃ શૃણ્વેતે । તતસ્તાન્નિઃ
સપન્નઃ સમન્વિતઃ

‘ પ્રદચનાથેવક્તા ’ યયાતસ્થિતાગમાર્યપ્રજ્ઞાપકઃ ‘ સ્વગુર્વનુજ્ઞાતગુરુપદઃ ’ સ્વગુ-
રુણા સ્વગન્ઠનાયકેનાનુજ્ઞાતગુરુપદઃ સમારોપિતાચાર્યપદત્રીકઃ ચકારો વિદ્યેષણ-
સમુચ્ચયે ઇતિશબ્દો ગુરુગુણેયતાસૂચકઃ ।

અત્ર પાંચદશ પ્રત્યયાર્હગુણા. પચદશ પુનર્ગુરુગુણાઃ નિરુદિતા ઇતિ ભસ્ત-
ર્ગપદ્ધશાયમ્ ।

અર્થાત્રાપનાદમાહ—

પાદાર્હગુણહીનો મધ્યમાઽવરાવિતિ ॥ ૮ ॥

પાદેન ચતુર્થજાગેન અર્ષ્વેન ચ પ્રતીતરૂપેણ પ્રસ્તુતગુણાના હીનો યુનો
પ્રત્યયપ્રત્યજર્કો મધ્યમાવરો મધ્યમજયન્યો ક્રમેણ યોગ્યો સ્યાતમિતિ ॥ ૮ ॥

યથાર્થ અર્થનો કહેનાર નવગુરુએ જેને ગુરુ પદની અનુજ્ઞા કરી છે એવો એટલે ગ-
રુ નાયક એવા નવગુરુએ જેને આચાર્ય પદ આપેલું છે એવો અહીં-૫૬ ચ શ-
બ્દ વિશેષણ સમુચ્ચયના અર્થમાં છે, અને ઇતિ શબ્દ ગુરુના ગુણો આટલાજ
છે, એમ નયને છે.

અહીં દીમા લેવાને વાયક એવા પુરુષના મોળા ગુણો અને દીક્ષા આપ
નાર ગુરુના પાંચ ગુણો નિરૂપાત કરેલા છે, તેમાં આ હિત્તર્ગપદ એટલે
હિત્તર્ગમાર્ગ છે

દેવે આન્યાને અપવાદ કહે છે

મૂલાર્થ—પૂર્વે જે ગુણ કયા તેમાંથી ચોથા ભાગના એછા
હોય તો તે મધ્યમ અને અર્ધા ગુણ એછા હોય તો તે નવન્ય
જાવો. ૮

દીકાર્થ—પાંચ એટલે ચોથે ભાગે અને અર્ધ એટલે અર્ધ ભાગે
એછા એવા કહેલા ગુણોમાંથી એછા ગુણવાળો દીમા લેનાર અને દીક્ષા
આપનાર હોય તો તે અનુષ્ઠે મધ્યમ અને નવન્ય થાય જાનવા ૮

અર્થેતસ્મિન્નેવાર્થે પરતીર્થિકમતાનિ દશ સ્વમતં ચોપદર્શયિતુમિચ્છુર્નિયમ
 એવાયમિતિ વાયુરિત્યાદિકં જવંતિ અદ્યા અપિ અસાધારણગુણાઃ કદ્યાણો-
 ત્કર્પસાધકા इत्येतत्पर्यंतं सूत्रकदंबकमाह—

નિયમ એવાયમિતિ વાયુરિતિ ॥ ૯ ॥

નિયમ એવ અવશ્યંજાવ એવ અયં યદુત પરિપૂર્ણગુણો યોગ્યો નાપરઃ પાદ-
 પ્રમાણાદિહીનગુણઃ સ્યાદિત્યેવં વાયુર્વાયુનામા પ્રવાદિવિશેષઃ । પ્રાહેતિ ક્રિયા
 ગમ્યતે ॥ ૯ ॥
 કુત ઇત્યાહ ।

સમગ્રગુણસાધ્યસ્ય તદર્જજાવેડપિ તત્તિસદ્ધ્યસંજવાદિ-

તિ ॥ ૧૦ ॥

આખિખતમાં દશ પ્રકારના પરતીર્થિક (અન્ય મંત્રીઓ)ના મતને
 અને પોતાના મતને દેખાડવાને ઇચ્છતાં એવો અંતકાર વાયુ મંત્રી આરંભી
 દશ અન્ય તીર્થીઓના મતનું નિરૂપણ કરી પોતાના મતને કહેવા સાથે
 ‘નિયમ એવાયં’ એ સૂત્રથી આરંભી ‘જવંતિ અદ્યા અપિ અસાધારણગુણાઃ
 કદ્યાણોત્કર્પસાધકાઃ’

એ સૂત્ર પર્યંતના સૂત્રોના સમૂહને કહે છે—

મૂલાર્થ—દીક્ષા લેનાર અને દીક્ષા આપનારને વિષે પૂર્વે ક-
 હેલા સમગ્ર ગુણો નિયમાએ હોવા જોઈએ એ વાયુ નામે પ્રવાદી
 પુરૂષનો મત છે. ૯

દીકાર્થ—નિયમજ છે એટલે અવશ્ય ભાવ છે—નિશ્ચય છે. જે પરિ-
 પૂર્ણ ગુણવાળો હોય તેજ યોગ્ય કહેવાય. પણ બીજો ન કહેવાય. એટલે પા-
 દ પ્રમાણ આદિહીન ગુણવાળો યોગ્ય ન કહેવાય—એમ વાયુ નામે પ્રવાદી
 વિશેષ કહે છે.

શામાટે પરિપૂર્ણ ગુણવાળો હોય તેજ યોગ્ય કહેવાય ? તેના ઉત્તર-
 માં કહે છે—

મૂલાર્થ—કારણ કે, સમગ્ર ગુણવડે સાધવા યોગ્ય એવા કા-
 ર્યની સિદ્ધિનો અર્ધ ગુણ છતાં અસંભવ છે. ૧૦

સમગ્રગુણસાધ્યસ્ય કારણરૂપસમસ્તગુણનિષ્પાદસ્ય કાર્યસ્ય તદર્ષજ્ઞાવેઽપિ
તેષાં ગુણાનામર્ષજ્ઞાવે ઉપલક્ષણત્વાત્ । પાદહીનજ્ઞાવે ચ તત્સિદ્ધ્યસંજ્ઞવાત્ ।
તસ્માદ્ગુણાર્દાત્ પાદોનગુણજ્ઞાયાદા યા સિદ્ધિર્નિષ્પત્તિઃ તસ્યા અસંજ્ઞવાદયદ-
નાત્ અન્યથા કાર્યકારણવ્યવસ્થોપરમઃ પ્રસજ્યતે ઇતિ ॥ ૧૦ ॥

નૈતદેવમિતિ વાદમીકિરિતિ ॥ ૧૧ ॥

ન નૈવ એતદ્વાયુક્તમિત્યેતત્ પ્રાહ વાદમીકિઃ દેવીવોદ્ભવઃ ઋષિદિગ્દેવઃ
॥ ૧૧ ॥

કુત ઇત્યાહ, ।

નિર્ગુણસ્ય કથંચિત્તદ્ગુણજ્ઞાવોપપત્તેરિતિ ॥ ૧૨ ॥

નિર્ગુણસ્ય સત્તો જીવસ્ય કથંચિત્કેન પ્રકારેણ સ્વગતયોગ્યતાવિશેષદ્વક્ષણેન

ટીકાર્થ—સમગ્ર ગુણ સાધ્ય એટલે કાગ્નિરૂપ સમગ્ર ગુણવડે સાધવા
યોગ્ય એવી વસ્તુનું સાધન તેનાથી અર્ધા ગુણ છતાં અને ઉપલક્ષણથી ચોથા
ભાગના ચોથા ગુણ છતાં માધવુ અસંભવિત છે—એટલે અમરત ગુણવડે સા-
ધવા યોગ્ય કાર્યની સિદ્ધિ અર્ધા ગુણે કે ચોથા ભાગના ગુણે થઈ શકતી નથી
અર્ધ ગુણથી કે ચોથા ભાગના ગુણથી તેવા કાર્યની સિદ્ધિનો અસંભવ છે
જે એમ ન હોય તો કાર્ય તથા કાગ્નિની વ્યવસ્થા—મર્યાદાનો નાશ થવાનો
પ્રસંગ આવે ૧૦

મૂલાર્થ—જેમ વાયુએ કહ્યું, તેમ નથી, એમ વાદમીકિ
કહે છે. ૧૧

ટીકાર્થ—એ વાયુનો મત યુક્ત નથી, એમ વાદમીકિ ગદ્ગદામાથી ઉ-
ત્પન્ન થયેલા કોઈ ઋષિ કહે છે. ૧૧

શામટિ વાયુનો મત યુક્ત નથી : તેનો ઉત્તર આપે છે

મૂલાર્થ—ગુણ રહિત એવા આત્માને કોઈ પ્રકારે તે ગુણ
ભાવની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૧૨

ટીકાર્થ—નિર્ગુણ એવા જીવને કોઈ પ્રકારે એટલે પોતાના ગદ્ગદી ચો

પ્રથમ તદ્ગુણજાત્રોપપન્નોઃ તેષાં સમગ્રાણાં પ્રત્રાજ્યગુણાનાં, પ્રત્રાજકગુણાનાં વા જાત્રોપપન્નોઃ ઘટનાસંજવાત્ । તથાહિ યયા નિર્ગુણોઽપિ સન્ જંતુર્વિશિષ્ટકાર્યદે-
તૂન્ પ્રથમં ગુણાન્ લક્ષ્યતે તથા યદિ તદ્ગુણજાત્રોપપન્નકથંચિદ્વિશિષ્ટમેવ કાર્યં
લક્ષ્યતે તદા કો નામ વિરોધઃ સ્યાત્ દૃશ્યતે ચ દરિદ્રસ્યાપિ કસ્યચિદકસ્માદેવ
રાજ્યાદિવિચ્છત્તિજ્ઞાન ઇતિ ॥ ૧૨ ॥

અકારણમેતદિતિ વ્યાસ ઇતિ ॥ ૧૩ ॥

અકારણમપ્રયોજકં નિષ્ફલમિત્યર્થઃ એતદ્વાદ્મીકિનિરૂપિતં વાક્યં ઇત્યેતદ્-
બ્રૂતે વ્યાસઃ કૃષ્ણદ્વૈપાયનઃ ॥ ૧૩ ॥
કુત ઇત્યાહ ।

ગુણમાત્રાસિદ્ધૌ ગુણાંતરજાવનિયમાજાવાદિતિ ॥ ૧૪ ॥

ગ્યતાવડે પ્રથમ ગુણ ભાવની પ્રાપ્તિ થાય છે એટલે દીક્ષા ગ્રહણ કરનારને તથા
દીક્ષા આપનારને તેમના સમગ્ર ગુણો ઉત્પન્ન થવાની ઘટનાનો સંભવ છે. એ-
ટલે દીક્ષા લેનાર તથા દેનારમાં જેટલા ગુણ જોઈએ તેટલા નથી તોપણ તેમાં
યોગ્યતા રૂપ વિશેષ ગુણ રહ્યા છે, માટે તેનામાં બીજા સમગ્ર ગુણ થવાનો સં-
ભવ છે. તે વાત કહે છે—જેમ જંતુ નિર્ગુણ હોય પણ વિશિષ્ટ કાર્યના હે-
તુભૂત એવા ગુણોને પ્રથમ પામે છે. તેમ જો વિશિષ્ટ કાર્યના હેતુભૂત
ગુણનો અભાવ છતાં પણ કોઈ રીતે વિશિષ્ટ કાર્યનેજ પામશે, ત્યારે
શો વિરોધ આવશે ? કોઈ પણ વિરોધ નહીં આવે, કારણકે, એ વાત પ્રત્યક્ષ
દેખાય છે. જેમ કોઈ દરિદ્રીને પણ અકસ્માત્ રાજ્યાદિ સમૃદ્ધિનો લાભ થઈ
જાય છે; તેમ ગુણ રૂપ વિશિષ્ટ કારણ વિના પણ કાર્યની ઉત્પત્તિ કોઈ વખત
થાય છે. (આ પ્રમાણે વાદ્મીકિ વાયુ મતને ખંડન કરે છે.) ૧૨

મૂલાર્થ—“ વાદ્મીકિતુ કહેવું અકારણ (નિષ્ફલ) છે, એમ
વ્યાસ કહે છે. ૧૩

ટીકાર્થ—એ વાદ્મીકિએ કહેલું વાક્ય અકારણ છે—અપ્રયોજક છે
અર્થાત્ નિષ્ફલ છે, એમ કૃષ્ણ દ્વૈપાયન—વ્યાસ કહે છે. ૧૩

એ વાદ્મીકિતુ કહેવું શામાટે નિષ્ફલ છે, ? તેનો ઉત્તર આપે છે—

મૂલાર્થ—ગુણ માત્રની અસિદ્ધિ થતાં, બીજા વિશેષ ગુણની
ઉત્પત્તિનો નિયમાએ અભાવ છે. ૧૪.

ગુણમાત્રસ્ય સ્વાનાવિક્રમ્ય નુચ્ચસ્વાપિ ગુણસ્ય પ્રથમસિદ્ધિઃ સત્યાં ગુણા
તત્સ્થાન્યસ્ય ગુણવિશેષસ્ય જાત્ર ઉત્પાદઃ ગુણાતરભાવઃ તસ્ય નિશમાદવગ્ચતયા
અજાવાદસત્ત્વાત્સ્વાનુરૂપકારણપૂર્વકોપિ કાર્યવ્યવહારઃ । યતઃ પઠ્યતે ।

નાકારણ જોતેકાર્ય નાન્યકારણકારણમ્ । અન્યથા ન વ્યવસ્થા સ્યાત્કાર્ય
કારણયોઃ કચિન્ ॥ ૧ ॥

નાન્યકારણકારણમિતિ ન નૈવ અન્યસ્થાત્મવ્યતિરિક્તસ્ય કારણમન્યકારણં
અન્યકારણ કારણ યસ્ય તન્ તથા પદાદેઃ કારણ સૂત્રપિન્નાદિઘટાદેઃ કારણં ન
જવતિ ઇતિ જ્ઞાતઃ । ૧૪

નૈતદેવમિતિ સમ્રાન્નિતિ ॥ ૧૫ ॥

નૈતદેવ પ્રાગ્વત્ સમ્રાદ્ ગજાપિવિશેષઃ પ્રાહ ॥ ૧૫ ॥

કુત ઇત્યાહ ।

ટીકાર્થ—ગુણ માત્ર એટલે આભાવિક—તુચ્ચ એવા ગુણુની પ્રથમ
અભિદ્ધિ થતા બીજા ગુણ વિશેષની ઉત્પત્તિનો અવગચ આભાવ હોય છે, માટે
પોતાને અનુરૂપ (યોગ્ય એવા) એવા કાગલ પૂર્વક પણ કાર્ય વ્યવહાર હોય
છે, તેને માટે કહેલું છે કે,—

“ કાગલ વગરનું કાર્ય ન હોય અને અન્ય કાગલ જેનું કાગલ છે,
એનું કાર્ય ન હોય એટલે જેનું કાગલ જે હોય તેનું તેનું કાગલ કહેવાય, પણ
અન્યનું કાગલ અન્ય ન થાય, જો એમ ન કરીએ તો કાર્ય અને કાગલ એ
જેની વ્યવસ્થા કર્યો પણ ન થાય ” ૧

અન્ય કાગલ કાગલ એટલે પોતાથી જુદું જે કાગલ તે અન્ય કાગલ
કહેવાય, અને તે અન્ય કાગલ છે કાગલ જેનું એવું કાર્ય ન હોય જેમ મુ-
ત્રનો પિંડ વગેરે વસ્ત્રાદિકના કાગલ છે, તે ઘડા વગેરે કાર્યના કાગલ ન કહે-
વાય—એ ભાવાર્થ છે. ૧૪

મૂલાર્થ—એ વ્યાખ્યાન કહેલું એજ પ્રકારે છે, એમ નથી.
એમ સમ્રાટ નામે રાજર્ષિ કહે છે. ૧૫

સામાપ્તિ વ્યાખ્યાન કહેનું યોગ્ય નથી ૨ તેનો ઉત્તર આપે ૭ ૧૫

સંજવાદેવ શ્રેયસ્ત્વસિદ્ધેરિતિ ॥ ૧૬ ॥

સંભવાદેવ યોગ્યઃવાદેવ ન પુનર્ગુણમાત્રાદેવ કેવલાત્સંજવવિકલાચ્છ્રેયસ્ત્વ-
સિદ્ધેઃ સર્વપ્રયોજનાનાં શ્રેયોજાવનિષ્પત્તેઃ । इदमुक्तं ज्ञवति गुणमात्रे सत्यपि
યાવદ્વાપિ પ્રવાજ્યાદિર્જીવોવિવક્ષિતકાર્યં પ્રતિ યોગ્યતાં ન લક્ષતે ન તાવત્તત્તેના-
સ્વ્યપિ સિદ્ધ્યતિ અનાધિકારિત્વાત્સ્ય । अनधिकारिणश्च सर्वकार्ये प्रतिषिद्ध-
ત્વાત્ અનો યોગ્યતૈવ સર્વકાર્યાણાં શ્રેયોજાવસંપાદિકેતિ ॥ ૧૬ ॥

यत्किंचिदेतदिति नारद इति ॥ १७ ॥

यत्किंचित् न किंचिदित्यर्थः एतत्सम्प्राप्तुक्तंइति नारदो वक्ति ॥ १७ ॥
કુત ઇત્યાહ ।

गुणमात्राद्गुणांतरज्ञावेऽप्युत्कर्षायोगादिति ॥ १८ ॥

મૂલાર્થ—યોગ્યપણાના સંભવથી શ્રેયપણાની સિદ્ધિ થાય છે. ૧૬

ટીકાર્થ—સંભવથીજ એટલે યોગ્યપણાથી સર્વ પ્રયોજનોના શ્રેયપ-
ણાની સિદ્ધિ થાય છે. પણ માત્ર ગુણથી એટલે કેવલ યોગ્યતાના અભાવથી
શ્રેયપણાની સિદ્ધિ થતી નથી. કહેવાનો આશય એ છે કે, ગુણ માત્ર છતાં
પણ અઘાપિ દીક્ષા લેવાને યોગ્ય અને દીક્ષા આપવાને યોગ્ય એવો જીવ
જ્યાંસુધી વિવક્ષિત કાર્ય પ્રત્યે યોગ્યતાને પામતો નથી, ત્યાંસુધી તેણે આર-
ભેલું કાર્ય પણ સિદ્ધ થતું નથી, કારણકે, યોગ્યતા વિના તે પુરૂષનો તે કા-
ર્યમાં અધિકાર નથી. અને જો અધિકારી નથી, તેઓનો સર્વ કાર્યોમાં નિષે-
ધજ છે. એથી યોગ્યતાજ સર્વ કાર્યોના શ્રેયો ભાવને સંપાદન કરનારી છે. ૧૬

મૂલાર્થ—સમ્રાટ્ નામના રાજર્ષિનું કહેવું યોગ્ય નથી, એમ
નારદ કહે છે. ૧૭

ટીકાર્થ—સમ્રાટ્નું કહેવું કાંઈ પણ યોગ્ય નથી, એમ નારદ કહે છે. ૧૭
શામટિ સમ્રાટ્નું કહેવું યોગ્ય નથી ? તેનો જીત્તર આપે છે.

મૂલાર્થ—યોગ્યતા માત્ર ગુણથી બીજા ગુણનો ભાવ થતાં
પણ ઉત્કર્ષનો યોગ ન થાય. ૧૮

मोऽपि गणोत्कर्षः क्षिपुर्गुणमात्राद् गुणान्तरसिद्धिस्त्यपिश-दार्श-
ण्यमेव पूर्यगुणानामुच्यते च गुणागमनत्वेन ज्ञवति निष्पद्यते । निर्माजस्य कस्य-
चित्कार्यस्य यत्किंचिदप्यजायदित्येवम् समुः समयमसिद्धं राजप्रशोषो निगदति
एष च मनाग व्यासमनानुसारीति ॥ १८ ॥

अयुक्तं कार्यापणधनस्य तदन्यत्रिटपनेऽपि कोट्टियवहा-
रारोपणमिति क्रीरकदम्ब इति ॥ १९ ॥

अयुक्तं अयमानक कार्यापणधनस्यातिजस्यम्पकविशेषसर्वस्य व्यवहा-
रिणो ज्ञात्स्य तदन्यत्रिटपनेऽपि तस्मान्कार्यापणादन्येषां कार्यापणादीनां त्रिटप-
ने उपार्जने किं पुनस्तदन्यात्रिटपने इत्यपिश-दार्शः कोट्टियवहागरोपणं कोट्टि-
प्रमाणानां दीनागदीनां व्यवहारे आन्ध्रन आरोपणमिति यतोऽतिउहुराज्ञमा-

टीका—तेषां गुणोत्कर्षं गुणमात्रायां गुणान्तराणीति निश्चितं आय-
मां गुं कदेव । अं अपि अष्टमो अर्थः उ अमन-अटवे पूर्व पूर्व गुणान्ते
उत्तमोत्तम गुणान्ते आ-अष्टमां गुं, नेगी कर्तने गुणोत्कर्षं आय उ कोट्टि नि-
र्माणं कार्यतो कथां पा। अभाव उ, अटवे निर्माणं कार्य कथां पा। थ-
तु नयां सर्वदा नवीनं कार्यं आय उ, अं प्रमाणं यन्तु नामतो कार्यं नभय
अनिष्ट (निश्चय प्रमाण) न न कदे उ ते नभ नन व्यामना भतने अतु
अतो धागे उ. १८

भूतार्थ—कार्यापणधनवाणाने जीन्त वाग्ना कार्यापणधननी
वृद्धि आय, तोपण तेनामा कोटी स्व-ना व्यवदातु आरोपण। क
तु, ने अयुक्त उ. अं अष्टमो अर्थः कदे उ. १८

टीका—अनि दयका उपाना नानासाया व्यवदाती-पार्श्वे जीन्त
तेषां दयका उपाना नानासाया व्यवदाती-पार्श्वे जीन्त
यान् १ । अं अपि अष्टमो अर्थः उ तेना दयका उपार्श्वे नि-
मा व्यवदातु आरोपण कदे उ, अटवे तेना दयका उपार्श्वे पातने कोटी
भाने, ने अयुक्त उ—अष्टमो अर्थः उ तेना दयका उपार्श्वे
पातने कोटी नानासाया व्यवदाती-पार्श्वे जीन्त वाग्ना कार्यापणधननी

ધ્યોડયં વ્યવહારો ન ચ તાવન્તં કાઢં વ્યવહારિણાં જીવિતં સંજાવ્યતે । एवं च क्षीरकदम्बनारदयोर्न कश्चिन्मतजेदो यदि परं वचनकृत एवेति ॥ १० ॥

ન દોષો યોગ્યતાયામિતિ વિશ્વ ઇતિ ॥ ૭૦ ॥

ન નૈવ દોષઃ અઘટનાલ્લક્ષણઃ કશ્ચિન્ યોગ્યતાયાં કાર્ષાપણધનસ્યાપિ તથા-
વિચિન્નાગ્યોદયાત્પ્રતિદિનં શતગુણસહસ્રગુણાદિકાર્ષાપણોપાર્જનેન કોઽપિવ્યવહારા-
રોપણોચિત્ત્વલ્લક્ષણાયાં । શ્રૂયન્તે ચ કેચિન્પૂર્વં તુલ્યવ્યવહારા અપિ તથાવિચિન્ના-
ગ્યવશેન સ્વદેષેનૈવ કાલેન કોઽપિવ્યવહારમારુદ્ધા ઇત્યેતન્ વિશ્વો વિશ્વનામા પ્રવા-
દી પ્રાદેતિ । અયં ચ મનાક સમ્રાણમતમનુસરતીતિ ॥ ૭૦ ॥

અન્યતરવૈકલ્યેઽપિ ગુણવાહુલ્યમેવ સા તત્ત્વત ઇતિ સુ-
ચ્ચુરિતિ ॥ ૭૧ ॥

વતું નથી. એવી રીતે ક્ષીરકદંબ અને નારદના મનમાં કાંઈ બેદ નથી, એ
હોય તો માત્ર વચનમાં છે એટલે ગોક્ષવામાં ફેર છે અર્થમાં ફેર નથી. ૧૬

મૂલાર્થ—યોગ્યતાને વિષે દોષ નથી એમ વિશ્વ નામે પ્રવાદી
કહે છે. ૨૦

ટીકાર્થ—કાર્ષાપણ ધનવાક્ષાને પણ તેવી જાતના ભાગ્યના હિલ્લચી
પ્રતિદિવસ સોગણા, હાજરગણા વગેરે કાર્ષાપણ દ્રવ્ય મેળવી કોટિધ્વજ બન-
વાના વ્યવહારનું આશેપણ થવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થતાં તે ન થટવાઈય દોષ
રહેતો નથી.

તેને માટે શાસ્ત્રમાં સાંભળવામાં આવે છે કે, કેટલા એક પૂર્વે તુચ્છ
વ્યવહારવાલા હોય તોપણ તેવા કાંઈ ભાગ્યના વશથી ચોરાજ વખતમાં કોટિ-
ધ્વજ વ્યવહારને પામેલા છે. આ પ્રમાણે વિશ્વ નામનો પ્રવાદી કહે છે. આ
પ્રવાદી સંપ્રદાના મતને જરા મળતો આવે છે. ૨૦

મૂલાર્થ—કોઈ ગુણનું વિકલપણ છતાં પણ ગુણોનું ઘણાંપણ
હોય, તેજ તત્ત્વથી યોગ્યતા છે, એમ મુર ગુરુ નામનો પ્રવાદી
કહે છે. ૨૧

અન્યતરમ્ય કમ્યચિદ્ગુણમ્ય વૈકલ્યેડપિ કિં પુનરવૈકલ્યે ઇત્યપિશબ્દાર્થઃ । ગુણગ્રાહ્યમેવ ગુણજૂદસ્તમેવ સા પૂર્વસૂત્રસૂચિતા યોગ્યતા તત્ત્વતઃ પરમાર્થવૃત્ત્યા પ્રવર્તતિ અતો ન પાદગુણહીનાદિચિન્તા કાર્યેત્યેતત્સુરગુર્વૃહસ્પતિરુચા ચેતિ ॥ ૭૧ ॥

સર્વમુપપન્નમિતિ સિદ્ધસેન ઇતિ ॥ ૭૨ ॥

સમ્યન્નેત્વપિ 'પ્રમાર્થિકામમોક્કલ્પ્યરહારેષુ પુરુષપરાક્રમસાધ્યેષુ વિષયે યદ્ યદોપપન્ન ઘટમાનં નિમિત્તતયા તુષ્ટિમ દ્વન્ત્વેત્યેતે તત્પ્રમાણસ્થિત્ય સેત્યનુવર્તિતે ઉપપન્નત્વસ્ય યોગ્યતાયા અન્નિત્તત્વાદિતિ સિદ્ધસેનો નીતિકારઃ શાસ્ત્રકૃદ્વિશેષો-જગાદ ॥ ૭૨ ॥

इत्य दशपरतैर्यिकपनान्युपदर्श्य स्वमतमुपदर्शयन्नाह ।

જવન્તિ સ્વરૂપા અપિ અસાધારણગુણાઃ કલ્યાણોત્કર્ષ-

ટીકાર્થ—કામ પા પીગ ગુણુ વિકલપાલુ દોય—અર્થાત્ આછા-પાલુ દોય વિકલપાલુ ન દોય તો શુ કહેવુ, એ અપિ શબ્દનો અર્થ છે ગુણોતુ બહુપાલુ, એ તત્ત્વથી પૂર્વ મૂલમા નયનેલી યોગ્યતા છે, માટે પા-દગુણ હીન તે મધ્યમ યોગ્ય અને અર્થ ગુણહીન તે બધન્ય યોગ્ય ઈત્યાદિ મિતિ ન કહી, એમ મુગુરુ-વૃદ્ધાપતિ કહે છે ૨૧

મૂલાર્થ—સગુ જે જેને તે તેને યોગ્ય છે, એમ સિદ્ધ-મેન કહે છે. ૨૨

ટીકાર્થ—મગન એટલે પૃથક પગમથી માધ્ય એવા ધર્મ, અર્થ, કામ અને શોક્ષ ઉપ વ્યવહાર, તેને વિષે જે જે કાલે નિમિત્તપણે, ઘટતુ અતુ શુદ્ધિમાન પૃથ્વાએ કલ્પેક્ષા કરેલુ દોય, તે મધ્ય ઘટતુ છે અને તેજ યોગ્યતા કહેવાય છે, કાનકે, ઉપપન્ન—ઘટતુ અને યોગ્યતા—એ બે શબ્દોને પચન્ય અભેદપતુ છે આ પ્રમાણે નીનિ ગાગ્રના કર્તાગિદ્ધમેન કહે છે. ૨૨

અમી મીને દશ અન્ય તીર્થગાના મનો દર્શાવી દને મધકા-પોનાનો મન તા પાનરા કહે છે

મૂલાર્થ—અમાધાન ગુણ અદ્ય દોય તો પાન કદયાળના

સાધકા इति ॥ ૨૩ ॥

જવન્તિ નન જવન્તિ તુઃ પૂર્વમતેજ્યોઽસ્ય વૈશિષ્ટ્યસ્થાપનાર્થઃ અથવા અપિ પરિમિતા અપિ કિંપુનરનલ્પા इत्यપિશબ્દાર્થઃ ગુણા આર્યદેશોત્પન્નતાદયઃ અસાધારણાઃ સામાન્યમાનવેષ્વસંજવન્તઃ કલ્યાણોત્કર્ષસાધકાઃ પ્રવ્રજ્યાદ્યુત્કૃષ્ટકલ્યાણ-નિષ્પાદકાઃ અસાધારણગુણાનાં નિયમાદિતરગુણાકર્ષણાવન્ધ્યકારણત્વાદિતિ યુક્ત-મુક્તમાદૌ યદુત પાદાર્ધગુણહીનો મધ્યમાવરૌ યોગ્યાવિતિ । અત્ર વાયુવાદ્મીકિ-વ્યાસસંમ્રાદનારદંવસુદ્ધીરકદમ્બમતાનાં કસ્યચિત્કેનાપિ સંવાદેઽપ્યન્યતરેણ નિરા-ક્રિયાણત્વાદનાદરણીયતૈવ વિશ્વસુરગુરુસિદ્ધસેનમતેષુ ચ યદ્યસાધારણગુણાના-

ઉત્કર્ષને સાધનારા છે. ૨૩

ટીકાર્થ—તુ શબ્દ પુર્વે કહેલા દશ મતથી પોતાની વિશેષતા બતાવા-ને માટે છે અલ્પ એટલે પરિમિત એવા પણ ધણાની વાત તો શી કરવી. એ અપિ શબ્દનો અર્થ છે ગુણ એટલે આર્યદેશમાં ઉ-પન્ન થવું વગેરે અસાધારણ એટલે સામાન્ય મનુષ્યોમાં ન સંભવે તેવા ગુણો કલ્યાણના ઉત્કર્ષને સાધનારા છે એટલે દીક્ષા લેવા વગેરે હંચી જતના કલ્યાણને ઉત્પન્ન કરનારા છે, કારણકે, અસાધારણ ગુણોનું નિયમાએ કરીને બીજા ગુણોને આકર્ષવામાં સફળ કારણપણું છે અર્થાત્ અસાધારણ ગુણો અવશ્ય બીજા ગુણોને ખેંચી લાવે છે, એથી કરીને ચોથા ભાગના ગુણવડે હીન હોય તથા અર્ધા ગુણવડે હીન હોય તે મધ્યમ યોગ્ય અને જથ્થાન્ય યોગ્ય કહેવાય છે, એમ જ પ્રથમ કહ્યું, તે યુક્ત છે.

અહીં વાયુ, વાદ્મીકિ, વ્યાસ, સંમ્રાદ, નારદ, વસુ, અને ક્ષીરકંઠ્ય—એ સર્વ મતોમાં કોઇને કોઇની સાથે સંવાદ હોવાથી ગમે તે મતવાદાએ પણ તેના મતનું નિરાકરણ કરવાપણું છે—અર્થાત્ ખંડન કરવાપણું છે, તેથી અમારે તે તરફ અનાદર છે. એટલે એક બીજાએ પરસ્પર તે મતોનું ખંડન કરેલું છે, તેથી તેમનું ખંડન કરવાનો અમારે આદર નથી. તેમાં વિશ્વ, સુર-ગુરુ અને સિદ્ધસેનના મતોની અંદર અસાધારણ ગુણોનો અનાદર કરી યોગ્ય-તાનો અંગીકાર કર્યો છે, તે સાચું નથી. કારણકે, કેવળ યોગ્યતા પરિપૂર્ણ કાર્યને સાધનારી થતી નથી,

દમ્ભેન યોગ્યતાઢીક્રિયતે તદા ન સમ્યક્ તસ્યાઃ પરિપૂર્ણકાર્યાસાધકત્વાત્
અવાન્યથા તદાસ્મન્માતાનુવાદ એ તઃ શબ્દાન્તરેણ કૃતઃ સ્યાત્ ન પુનઃ સ્વમત-
સ્થાપનં કિઞ્ચિત્ ઇતિ ઇત્યુક્તો મત્રાજ્યમત્રાજકો ॥ ૩૩ ॥

અધુના મત્રજ્યાદાનવિધિમજિધિત્મુરાહ ।

उपस्थितस्य प्रश्नाचारकथनपरीक्षादिर्विधिरिति ॥ ३४ ॥

उपस्थितस्य स्वयं मत्रज्या ग्रहीतु समीपमागतस्य मश्नश्च आचारकथन च
परीक्षा च प्रश्नाचारकथनपरीक्षाः ता आदिर्यस्य म तथा आदिशब्दात्कण्वतः
सामायिकादिमूत्रप्रदानतथाविधानुष्ठानाज्यासग्रहः विधिक्रमः मत्रज्याप्रदाने पूर्व-
सूचित एव । इदमुक्तं ज्ञवति सख्मर्कयाक्षिप्ततया मत्रज्याजिमुत्पमागतो
जवजन्तुः पृच्छनीयः यथा को वत्स त्व कि निमित्तं या मत्रजसि । ततो यद्यसौ

હવે કોઈ એમ કહે કે, તે મતોને વિષે કેવળ યોગ્યતાનુજ પ્રતિપાદન
નથી પણ અભાધાગી ગુણનુ પ્રતિપાન છે તો તેનો ઉત્તર આપે છે કે,
“ એ મતોવાવાએ બીજા ગણ્ધમાજ અભાગ મતનો અનુવાદ કર્યો છે, કાઠ
પોનાના મનનુ આપન કર્યું નથી.

આ પ્રમાણે દીક્ષા લેનાર તથા દીક્ષા આપનાર પુરૂષો કહેવામા
આવ્યા છે, ૨૩

હવે દીક્ષા આપવાના વિધિને કહેવાની ઝિગ્રાથી કહે છે

મહાર્થ—દીક્ષા લેવા આવેલા પુરૂષ મ બધી પ્રશ્ન તથા આ-
ચાર કહેવા અને પરીક્ષા કરવી વગેરે તેનો વિધિ છે. ૨૪

દીકાર્થ—પાંતે દીક્ષા લેવાને મમીપ આવેલા પુરૂષને પ્રશ્ન, આચાર
કથન અને પરીક્ષા વગેરે વિધિ કે આદિ (વિગેરે) ગણ્ધથી નામાયિક વિગેરે
ના મુદ્ધાને કહે થીજવવા, અને તેની ગીતના અનુષ્ઠાનના અભ્યાસનુ મદદા
કેવુ દીક્ષા આપવાને પૂર્વે નચના કરેલા આવેા વિધિક્રમ છે કદવાનુ તા-
ત્પર્ય એ છે નાનર્મ કથાવંતે નુ મન દીક્ષા લેવાને તત્પર થયુ છે એવા
બંધ પ્રાણીને પ્રથમ પુછુ કે, દે વત્સ, તુ આ છે / અને સા મારે દીક્ષા
મદદા કરે છે.

કુલપુત્રકઃ તગરાનગરાદિસુન્દરક્ષેત્રોત્પન્નઃ સર્વાશુચોન્નિવ્રજનવવ્યાધિક્ષયનિમિત્તમેવાહં
નગવન્ પ્રવ્રજિતુમુચ્યત इत्युत्तरं કુરુતે તદાસૌ પ્રશ્નગુપ્તઃ ।

તનોજ્ઞ્ય હુરતુચરા પ્રવ્રજ્યા કાપુરુષાણાં આરમ્ભનિવ્રત્તાનાં પુનરિહ પર-
ત્તવે ચ પરમઃ કલ્યાણલાભઃ । તથા યથૈવ જિનાનામાજ્ઞા સમ્યગારાધિતા
મોક્ષફલ્લા તથૈવ વિરાધિતા સંસારફલ્લહુઃશ્વદાયિની તથા યથા કુષ્ટાદિવ્યાધિમાન્
ક્રિયાં પ્રાપ્તકાલાં પ્રતિપદ્યાપથ્યમાસેવમાનો અપ્રવ્રત્તાદધિકં શીઘ્રં ચ વિનાશમા-
મોતિ એવમેવ ત્રાવક્રિયાં સંયમરૂપકર્મવ્યાધિક્ષયનિમિત્તં પ્રપદ્ય પથ્વાદસંયમાપથ્ય-
સેવી અધિકં કર્મ સમુપાર્જયતીતિ । एवं तस्य साध्वाचारः कथनीय इति । एवं

આ પ્રમાણે પુછતાં જોતે દીક્ષાનો લેનાર એમ બોલે કે, “ હે ભગવન્
હું કુલપુત્રક છું (કુલીન છું) તગરાનગર ઈત્યાદિ સુંદર ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન
હું થયો છું અને જેમાં સર્વ અશુભ ઉત્પન્ન થાય છે, એવા ભવરૂપ સંસારરૂપ
વ્યાધિનો ક્ષય કરવા નિમિત્તે હું દીક્ષા લેવા ઉજ્જમાલ થયો છું ” આ પ્રમાણે
ઉત્તર આપે તો તે પુરૂષ પ્રશ્ન શુદ્ધ થયો કહેવાય છે. તે પછી શિષ્યને એમ
કહેવું કે, કાચર પુરૂષોને દીક્ષા હુઃખે થઈ શકે તેમ છે. એટલે તેમનાથી પાક્કી
શકાતી નથી; દીક્ષા તો ઘણાં શૂરવીર પુરૂષોથીજ પાક્કી શકાય છે. માટે શૂર-
વીરતા રાખવી. વળી આરંભથી નિવૃત્તિ પામેલા એવા પુરૂષોને આ ભવ તથા
પરભવને વિષે પરમ કલ્યાણનો લાભ થાય છે તેમ વળી જેમ જિનરાજની
આજ્ઞા સમ્યક્ પ્રકારે આરાધન કરેલી હોય તો તે મોક્ષફલને આપે છે, અને
જો તે વિરાધેલી હોય તો સંસારના રૂઝરૂપ હુઃખને આપનારી થાય છે
જેમ કોઈ વગેરે વ્યાધિવાળો પુરૂષ અવસરે પ્રાપ્ત થયેલી ક્રિયાને પામી અપ-
થ્યને સેવે તો અપ્રવૃત્તથી અધિક એટલે ઔપધરૂપ ભાવ ક્રિયામાં પ્રવર્તતા
પેહેલા સત્વર વિનાશને પામે છે એવીજ રીતે સંયમરૂપ ભાવક્રિયાને કર્મરૂપ
વ્યાધિના ક્ષય નિમિત્તે પામી પછી અસંયમરૂપ અપથ્યને સેવવાથી અધિક ક-
ર્મને ઉપાર્જે છે. એટલે દીક્ષા લીધા પેહેલા જે કર્મ ઉપાર્જન કરતો હતો, તે-
ની અપેક્ષાએ દીક્ષા લીધા પછી જે પુરૂષ અસંયમનું સેવન કરે છે, તે ઘણા
કર્મ ઉપાર્જન કરે છે. એવી રીતે તે પુરૂષને સાધુનો આચાર કહેવો. એમ
સાધુ આચાર આરીરીતે કહ્યા પછી પણ તે પુરૂષ પરીક્ષા કરવાને યોગ્ય છે. તે

कथितेऽपि सा वाचारे निपुणमसौ परीक्षणीयः । यतः—

“ असत्पाः सत्यसकाशाः सत्याश्वासत्यसनिजाः ।

दृश्यन्ते विविधा ज्ञायास्तस्माद्युक्त परीक्षणम्” ॥ १ ॥

अतथ्यान्यपि तथ्यानि दर्शयन्त्यतिक्रान्तज्ञाः ।

चित्रे निम्नोन्नतानीच चित्रकर्मविशे जनाः” ॥ २ ॥

परीक्षा च सम्यक्त्वज्ञानचारित्रपरिणतिप्रिया तैस्तैरपार्थप्रियेया । परीक्षा कानश्च मायः पणमासाः । तथाविधपात्रापेक्षया तु अत्र्यो बहुश्च स्यात् तथा सामायिकसूत्र अकृतोपमानस्यापि कण्वतो वितरणीय अन्यदपि सूत्र पात्रताम-
पेक्ष्याभ्यापयितव्यम् ॥ २४ ॥

तथा गुरुजनाद्यनुज्ञेति ॥ २५ ॥

विधे शास्त्रभा कथ्यु ७ ६—,

“ डेटलाक अभत्य अपद्योर्मा मत्य जेवा देभाय ७ अने डेटलाक म
त्य पद्योर्मा असत्य जेवा देभाय ७, ओम विविध प्रकाशना भाव देभाय ७,
तेथी परीक्षा कथी योग्य ७ १

चित्रकर्मने जलानान पुड्यो जेभ चित्रभा नीया अने डिया नथगना
भावने जतावे ७, तेभ अति कुशल पुड्यो अगलने मत्य जेवा जतावे ७ २”

मभ्यक्त्य, ज्ञान, अने आग्नितनी प्रगल्भतिना विषयभा ते ते डियायवट
परीक्षा कथी परीक्षा कथानो मभय प्राये कर्मीने ७ भाभने ७ अटवे ७
भाग सुधी परीक्षा कथी पत्री वटी दीक्षा आपनी नगी तेवा प्रकाशनु डो,
नाउ पात्र अटवे भाद्रो पुड्य अथना नधाने पुड्य भवे तो तेना अपेक्षाअ
अक्षय काण पल ७ अने अधिककान पल ७, पणु ७ भाग सुधी परीक्षा
कथी अत्रो नियम नथी तेभ वटी उपमान जेजे वदन कर्गु नथी अत्रो पुड
पने पल कथी नाभायिक नत्र आपनु अटवे जालावतु पात्रपलानी अपे
७ अत्रीनु पात्र भूत्र जालावतु २४

भूतार्थ—मान पिता वगेः गुडजननी आजा देवी. २५

ગુરુજનો માતાપિત્રાદિલક્ષણઃ આદિશબ્દાત્ જગિનીજાર્યાદિશેષસવન્ધિ-
લ્લોરુપરિગ્રહઃ તસ્ય અનુજ્ઞા પ્રવ્રજત્વમિત્યનુમતિરૂપા વિધિરિત્યનુવર્ત્તે ॥ ૨૫ ॥
યદા પુનરસૌ તત્તદુપાયતોઽનુજ્ઞાપિતોઽપિન મુશ્ચતિ તદા યદ્વિધેયં તદાહ—

તથા તથોપધાયોગ ઇતિ ॥ ૨૬ ॥

તથા તથા તેન તેન પ્રકારેણ સર્વથા પરેનુપલઙ્ગ્યમાણેન ઉપધાયોગઃ
માયાયાઃ પ્રયોજનં ॥ ૨૬ ॥
કથમિત્યાહ—

દુઃસ્વપ્નાદિકચનમિતિ ॥ ૨૭ ॥

દુઃસ્વપ્નસ્ય સ્વરોષ્ટ્રમહિષાચારોહણાદિદર્શનરૂપસ્ય આદિશબ્દાન્માતૃમ-

ટીકાર્થ—ગુરુજન એટલે માતા પિતા વગેરે આદિ (વગેરે) શબ્દથી
બહેન, સ્ત્રી વગેરે બાકીના સંબંધી લોકાનોતું ગ્રહણ કરવું તેની અનુજ્ઞા એ-
ટલે ‘તું દીક્ષા લે’ એવી સંમતિરૂપ આજ્ઞા તે વિધિ કહેવાય છે તે પાછળથી
સંબંધ મેલવેલો. ૨૫

ન્યારે તે સંબંધી વર્ગ તે તે પ્રકારના ઉપાયોથી આજ્ઞા માગતા છતાં
પણ દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા ન આપે તો પછી શું કરવું તે કહે છે.

મૂલાર્થ—તે તે પ્રકારે સંબંધી વર્ગ આજ્ઞા આપે એવી
યુક્તિ કરવી. ૨૬

ટીકાર્થ—તે તે પ્રકારે એટલે સર્વથા બીજને માલુંમ ન પડે એવા
પ્રકારે માયાનો પ્રયોગ કરવો. ૨૬

શી રીતે માયા—કપટની રચના કરવી તે કહે છે.

મૂલાર્થ—નકારા સ્વપ્ના વગેરે કહેવા. ૨૭

ટીકાર્થ—દુઃસ્વપ્ન કહેવા એટલે ગધેડા, ઉટ, પાડા વગેરે અયોગ્ય
વાહન ઉપર બેસવું ઇત્યાદિ નજીક મૃત્યુને સુચવનારા સ્વપ્નો મેં દીઠા, માટે
મારું મૃત્યુ નજીક આવ્યું છે, તેથી મને દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા આપો’ એમ ક-
હેવું આદિ શબ્દથી માતૃમંડળ—દેવીઓનું ટાણું વગેરે વિપરીત દેખાવ પ્રમુ-

અદ્વાદિવિપરીતાદ્લોકનાદિગ્રહઃ તસ્ય કથન ગુર્વાદિનિવેદનમિતિ ॥ ૨૭ ॥

તથા વિપર્યયલ્લિટ્ગસેવેતિ ॥ ૨૮ ॥

વિપર્યયઃ પ્રકૃતિવિપરીતજ્ઞાનઃ સ એવ મરણસૂચકત્વાત્-લ્લિટ્ તસ્ય સેવા નિપેક્ષેણ કાર્યં યેન સ ગુર્વાદિજનઃ સનિહિતમૃત્યુરયમિત્યશ્ચ મત્રજ્ઞ્યામનુજાનીતે ઇતિ ॥ ૨૮ ॥

વિપર્યયલ્લિટ્કાનિ તેષુ સ્વયમેવાનુચ્યમાનેષુ કિં કૃત્યમિત્યાહ ।

દૈવકૌસ્તથા તથા નિવેદનમિતિ ॥ ૨૯ ॥

દૈવકૌર્નિમિત્તશાસ્ત્રપાત્રકઃ તથા તથા તેન તેન નિમિત્તશાસ્ત્રપાત્રાદિસ્પેષો-પાપેન નિવેદન ગુર્વાદિજનસ્ય જ્ઞાપનં વિપર્યયલ્લિટ્કાનામેવ કાર્યમિતિ ॥ ૨૯ ॥

અનુ મહાલુ કચુ એ વાત માતા પિતા વગેરે વરિલ્લને નિવેદન કચી જેથી દિક્ષા લેવાની આજ્ઞા આપે એ હેતુ મટિ ૨૭

મૂલાર્થ—વળી વિપરીત ચિન્હોને સેવવા એટલે મૃત્યુ સમીપ આવેલા પુરૂષના જેવા ચિન્હ દેખાડવા. ૨૮

ટીકાર્થ—વિપર્યય એટલે પોતાની પ્રકૃતિથી વિપરીત ભાવ, તે મૃત્યુ ને સૂચવનાર છે, તેથી તે મળવાનું ચિન્હ છે તેનું મેવન કચુ એટલેજાણી જેને પોતાના મળવાચિન્હ બતાવવા જેથી માતા પિતા વગેરે વરિલ્લનને આ તું મૃત્યુ નજીક આવ્યું છે એમ જાણી નીચા લેવાના આજ્ઞા આપે ૨૮

જે માતાપિતાપ્રમુખ ગુરૂજન પોતાની ભુદ્ધિથી પોતાની મેળેજ તે વિ-પરીત ચિન્હોને જાણી ન શકે તો યદ્યપિ કચુ / તેનો ઉત્તર આપે છે—

મૂલાર્થ—જેપી લોકોની પાસે માતા પિતાદિકને તે તે મકારે કહેવરાવવું. ૨૯

ટીકાર્થ—દૈવજ એટલે નિમિત્ત શાસ્ત્રને જાણનાર જેપી લોકોની પાસે તે તે નિમિત્ત શાસ્ત્રના પાઠાદિરૂપ ઉપાયવડે તે માતા પિતાદિક ગુરૂ જનને વિપરીત નિર્ગોનું જણાવતું એટલે જેપીઓના મુખથી માતાપિતાદિકને પ્રતીતિ લાવવાને કહેવગવવું, જેથી તેઓ દિક્ષા લેવાની આજ્ઞા આપે ૨૯

નન્વેવં માયાવિનઃ પ્રવ્રજ્યાપ્રતિપત્તાવપિ કો ગુણઃ સ્યાદિત્યાશંક્યાહ ।

ન ધર્મે માયેતિ ॥ ૩૦ ॥

ન નૈવ ધર્મે માયા ક્રિયમાણા માયા—વશ્ચના જવતિ પરમાર્થતોઽમાયાત્વાત્ત
સ્યાઃ ॥ ૩૦ ॥

एतदपि कुत इत्याह—

उज्जयहितमेतदिति ॥ ૩૧ ॥

उज्जयस्य स्वस्य गुर्वादिजनस्य च हितं श्रेयोरूपं एतदेव प्रव्रज्याविधौ मा-
याकरणं एतत्फलजन्तायाः, प्रव्रज्यायाः स्वपरोपकारकत्वात् । पठ्यते च ।

“अमायोऽपि हि जावेन माययेव तु जनेत्कचित् ।

पश्येत्स्वपरयेर्यत्र सानुबन्धं हितोदयम् ॥ ૧ ॥

इति ॥ ૩૧ ॥

એવી માયા કરનારને દીક્ષા આપવાથી શો ગુણ થાય? એવી શંકા કરે
તો તેનો ઉત્તર આપે છે.

મૂલાર્થ—ધર્મને વિષે માયા નથી. ૩૦

ટીકાર્થ—જે ક્રિયામાં ધર્મ સાધ્ય છે, તે ક્રિયા માયા—ઠગાઈ નથી.
પરમાર્થપણે એ અમાયાજ છે. ૩૦

એમ શાથી કહેા છે? તે કહે છે.

મૂલાર્થ—તે માયાનું કરવાપણું સ્વપરને હિતકારી છે. ૩૧

ટીકાર્થ—એ દીક્ષા વિધિમાં જે માયા—કપટ કરવી, તે પોતાનું
તથા માતાપિતા વગેરે વહિલ જનનું શ્રેયરૂપ હિત કરવાપણું છે, કારણ કે,
દીક્ષા લેવી તે પોતાને અને પરને ઉપકારકારી છે, તે વિષે શાસ્ત્રમાં પણ કહે-
લું છે—

“જ્યાં પોતાનો અને પરનો નિરંતર હિતનો ઉદ્દય જોવામાં આવે ત્યાં
ભાવે કરીને માયા વગરનો પણ પુરૂષ ક્વચિત્ માયાવીજ હોય છે. એટલે
કાંઈ કાર્યને વિષે માયા પણ વસ્તુતાએ અમાયાજ કહેવાય છે. ૧ ” ૩૧

અથેત્યપિ કૃતે ત વિના ગુર્વાદિજનો નિર્વાહમત્તજમાનો ન તં પ્રત્યર્થ-
મનુજાનીતે તદા કિં વિધેયમિત્યાશ્વક્યાહ ।

યથાશક્તિ સૌવિહિત્યાપાદનમિતિ ॥ ૩૨ ॥

યથાશક્તિ યસ્ય યાવતી શક્તિઃ શતસહસ્રાદિપ્રમાણનિર્વાહહેતુઽવ્યાદિ-
સમર્પણરૂપા તથા સૌવિહિત્યસ્ય સૌસ્વસ્યાપાદનં વિગ્રહ યેન પ્રવ્રજિતેઽપિ તસ્મિન્ન-
સૌ ન સીદતિ તસ્ય નિર્વાહોપાયસ્યકરણમિતિ જ્ઞાવઃ । એવ કૃતે કૃતજ્ઞા કૃતા
જ્ઞવતિ કરુણા ચ માર્ગપ્રજ્ઞાગ્રામીજ તતસ્તેનાનુજ્ઞાતઃ પ્રવ્રજેદિતિ ॥ ૩૨ ॥

અર્થેવપિ ન ત મોક્તુમસાવૃત્તસહતે તદા ।

પુર્વે કહ્યું, તેમ કૃતા છતા પણ જે માતા પિતાદિ ગુરુજન તેના વિના
નિર્વાહ કરી શકે તેવા ન હોય અને તેથી કરીને દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા આપ-
તા ન હોય તો શુ કવુ ? એવી શકનો ઉત્તર આપે છે

મૂલાર્થ—પોતાની શક્તિ પ્રમાણે માતાપિતાદિ ગુરુજનના
મનનુ સમાધાન કરવુ ૩૨

ટીકાર્થ—જેની જટલી શક્તિ હોય તેણે તેટલી શક્તિ પ્રમાણે માતા
પિતા પ્રમુખ ગુરુજનોના ચિત્તનુ સમાધાન કવુ એટલે એ, હજાર વગેરે
પ્રમાણવાલા નિર્વાહના કારણરૂપ દ્રવ્યાદિક આપવારૂપ પોતાની શક્તિને અ-
નુસારે કરી તેમની આજ્ઞાવિકાનો બંદોબસ્ત કવો તે પછી દીક્ષા લેવી,
જેથી પછવાડે પોતાના માતા પિતાદિ નિર્વાહાદિકના કારણથી દેગનગતિ ન
ભોગમે, અર્થાત તેમના નિર્વાહનો ઉપાય કવો એમ ડરવાથી પોતે કૃતજ્ઞતા
કહી કહેવાય છે કાણકે, જેન માર્ગની પ્રભાવનાનુ બીજ ઝડા—દયા
છે તેથી માતા પિતાદિકને તેવી રીતે પણ ખુશી કરી તેમની આજ્ઞા મેળવી
દીક્ષા લેવી ૩૨

ઉપર પ્રમાણે કૃતા જ્ઞતા પા. જે માતા પિતાદિ દીક્ષા લેનારનો ત્યાગ
કવો વિત્યાદ ન કવે ત્યાગે શુ કવુ ? તે કહે છે

ગ્લાનૌષધાદિજ્ઞાતાત્યાગ ઇતિ ॥ ૩૩ ॥

ગ્લાનસ્ય તથાવિધવ્યાધિવાધાવશેન ગ્લાનિમાગતસ્ય ગુર્વાદેર્લોકસ્ય ઔષ-
ધાદિજ્ઞાતાદૌષધસ્ય આદિશબ્દાત્સ્વનિર્વાહસ્ય ચ ગ્રહઃ તસ્ય ગવેપણમપિ ઔષ-
દાદીત્યુચ્યતે । તતો ગ્લાનૌષધાન્નેવ જ્ઞાતં દૃષ્ટાન્તઃ તસ્માત્યાગઃ કાર્યો ગુર્વાદેરિતિ
ફલમુક્તં જવતિ ।

યથા કશ્ચિત્કુલપુત્રકઃ કથંચિદપારં કાન્તારં ગતો માતાપિત્રાદિસમેતઃ તત્પ-
તિવચ્છત્ર તત્ર વ્રજેત્ । તસ્ય ચ ગુર્વાદેઃ તત્ર વ્રજતો નિયમયાતી વૈઔષધાદિરહિત-
પુરુષમાત્રાસાધ્યઃ તથાવિધૌષધાદિપ્રયોગયોગ્યથ મહાનાતકુઃ સ્યાત્ । તત્ર ચાસૌ
તત્પતિવન્ધ્યાદેવમાલ્લોચયતિ । યથા ન ભવતિ નિયમાદેવ ગુરુજનો નીરુગૌષધાદિ-
મન્તરેણ ઔષધાદિજ્ઞાવે ચ સંશયઃ કદાચિત્સ્યાત્ કદાચન્નેતિ કાલસહશ્ચાયં ।

મૂલાર્થ—વ્યાધિ પીડિત માતા પિતાદિક ગુરુજનનો ઔષધા-
દિકના દૃષ્ટાંતે કરી ત્યાગ કરવો. ૩૩

ટીકાથ—ગ્લાન એટલે તે પ્રકારના વ્યાધિની પીડાને લઇને ગ્લાનિ
પામેલા માતા પિતાદિ લોકને ઔષધાદિકના દૃષ્ટાંતે કરીને આદિ શબ્દથી પોતા-
ના નિર્વાહની ખોળ કરવી તે પણ ઔષધાદિક કહેવાય છે. તેથી ગ્લાનના
ઔષધાદિકના દૃષ્ટાંતે કરી તે માતા પિતા પ્રમુખનો ત્યાગ કરવો. તે દૃષ્ટાંત
આ પ્રમાણે છે.

કોઈ કુલીન પુત્ર પોતાના માતાપિતાદિ સાથે તેમની સેવામાં બંધાઈ
ચાલતો હતો. તે એક વખતે કોઈ રીતે કોઈ અપાર જંગલમાં આવી પહોં-
ચ્યો. તેમની સાથે ચાલતા તે માતાપિતાના નિયમને તોડનારો, અને વૈધના
ઔષધાદિક વિના માત્ર પુરૂષથી સાધ્ય ન થાય તેવો અને તેવી જાતના ઔષ-
ધાદિકના પ્રયોગને યોગ્ય એવો કોઈ મોટો રોગ માતાપિતાના શરીરમાં ઉત્પન્ન
થયો. તે વખતે તે કુલીન પુત્ર માતાપિતાના પ્રતિબંધથી આ પ્રમાણે વિચા-
રવા લાગ્યો—“આ માતા પિતા જરૂર ઔષધ વિના રોગ રહિત નહીં થાય
અને જો કદાપિ ઔષધ મળે તો રોગ મટે કે ન મટે એ સંશય છે. વળી
આ માતા પિતા કાલ સહન કરે તેમ છે, એટલે તત્કાળ મારા વિયોગથી અ-

તતઃ સમ્યાપ્ય તથાચિધચિત્રવચનોપન્યાસેન ત તર્દાપગાદિનિમિત્ત સ્વવૃત્તિદ્વેતોઽ
ત્યજન્ સત્તર્સા સાધુરેષ જગતિ । એષ હિ ત્યાગોઽન્યાગ એષ યઃ પુનઃસ્યાગઃ સ
પરમાર્થતસ્ત્યાગ એવ યતઃ । ફલમય પ્રધાન ધીરાચંતદર્શિન એવ જનન્તિ । તત ઔ-
પધસંપાદનેન ત જીવ્યેદપીતિ સંજ્ઞવાત્ સત્પુરુષોચિતમેતત્ । એવ શુદ્ધપાદ્ધિકો મ-
હાપુરુષઃ સસાગકાન્તારપતિતો માતાપિનાદિસગતો ધર્મપ્રતિપદ્ધો વિહરેત્ । તેષા ચ

થવા જોગથી મગ્ધ પામે તેમ નથી ” આ પ્રમાણે ચિતવી તે માતા પિતાદિ-
કને વિવિધ પ્રકારના વચનોવડે ઔપધાદિકના નિમિત્તે અને પોતાની વૃત્તિને
મટિ તે ત્યાગ કરે છે એ ત્યાગ કરતો જોતો પણ તે સજ્જન (સાધુ) કહે-
વાય છે એટલે જે તેણે ત્યાગ કર્યો તે હીકજ ત્યાગ કર્યો કહેવાય, એ પ્રકાર-
નો ત્યાગ તે અત્યાગજ કહેવાય છે અને એવો વખત આવતા જે ત્યાગ
ન કરે તો પગમાર્યથી તે ત્યાગજ કર્યો કહેવાય છે કાગલકુ, આ વ્યગ્રે ધ-
સજ પ્રધાન છે અને આવા ધીર પુરુષો પ્રસન્નેજ પ્રધાનપણે દેખનાગ હોય છે.
એટલે ધીર પુરુષો જેમા કશું દેખે છે, તેવાજ કાર્યને વિષે પ્રવર્તે છે તેથી
ઔપધ ન પાદન કરી તે માતાપિતાને જીવાડે પણ ખર્ચ, કેમકે તેવો નબલ
છે. અને એ પ્રકારે કરુ તે સત્પુરુષોને યોગ્ય છે

આ દશાતનો મિદ્ધાત આ પ્રમાણે છે આ ન્યક્ષે જે કુલીન પુત્ર કથો,
તે શુદ્ધપદ્ધીઓ મહા પુરુષ નમજનો તે પુરુષ આ મમાગરૂપવનમા
પરી માતાપિનાદિકનીમાયે મળેવો અને ધમ મા બવાએલો થઈ વિદ્યાર કરે
છે તે માતાપિતાદિકને અનગ્ય વિનાગ કરના, અને મમ્યકન્વ બીજા જો
પ્રાપ્ત કર્યું નથી, એવો પુરુષ માત્ર કરીને માધવાને અનગ્ય એવો છે, અને મમ-
કિતાદિ ઔપધ જેનેમળે છે, અને દર્શન મોહાદિકના ઉદયરૂપવક્ષાલવાળો કર્મ
રૂપ નેગ તે તે માતાપિતાદિ શુદ્ધનને યગો છે, મટિ આ નનાગરૂપ અટવી
મા શુદ્ધપદ્ધીઓ પુરુષ ધર્મના પ્રતિબલથી એમ વિચારે કે, ‘આ નર્વે મમ-
કિતાદિ ઔપધ વિના અવગ્ય વિનાગ પામને અને મમકિતાદિકનુ ન પાદન
કરતા પણ વિકલ્પ છે, એટલે મમકિતાદિ ઔપધ ધી તેમનો કર્મરૂપ નેગ
મો પણ ખર્ચ, તેથી નમકિતાદિ ઔપધ મેળવવાનો હયામ કરે છે વગી

તત્ર નિયમવિનાશકોઽપ્રાપ્તસમ્યક્ત્વવીજાદિના પુરુષમાત્રેણ સાધયિતુમશક્યઃ. સંજવ-
ત્ સમ્યક્ત્વાઘૌષધો દર્શનમોહાદ્યુદયલક્ષણઃ કર્માતિક્કુઃ સ્યાત્ । તત્ર સ શુક્લપાક્તિ-
કઃ પુરુષો ધર્મપ્રતિવન્ધોદેવં સમાદ્વોચયતિ । યદ્વત વિનશ્યન્ત્યેતાન્યવઝ્યં સમ્યક્ત્વા-
ઘૌષધવિરહેણ તત્સંપાદને વિજ્ઞાપા કાલસહાનિ ચેમાનિ વ્યવહારતસ્તતો યાવદ્-
ગૃહવાસં નિર્વાહાદિચિન્તયા તથા તથા સંસ્થાપ્ય તેપાં સમ્યક્ત્વાઘૌષધનિમિત્તં સ્વ-
ચારિત્રદ્વાજ્ઞનિમિત્તં ચ સ્વકીયૌચિત્યકરણેન ત્યજન્ સન્નજીષ્ટસંયમસિધ્યા સાધુ-
રેવ એષ ત્યાગોઽત્યાગસ્તત્ત્વજ્ઞાવનાતઃ । અત્યાગ એવ ચ ત્યાગો મિથ્યાભાવનાતઃ
તત્ત્વફલમત્ર પ્રધાનં બુધાનાં । યતો ધીરા એતદર્શિન આસન્નજન્યાઃ એવં ચ તાનિ
સમ્યક્ત્વાઘૌષધસંપાદનેન જીવ્યેદાત્યન્તિકં અપુનર્મરણેનામરણાવન્યવીજયોગેન

વ્યવહારથી સર્વે કાલને સહન કરે તેવા છે, એટલે તત્કાળ નાશ પામે એવાં
નથી, કારણકે જ્યાંસુધી ગૃહવાસ છે, ત્યાંસુધી નિર્વાહ વગેરેની ચિંતા છે,

માટે તે તે પ્રકારે સંસ્થાપન કરીને એટલે માતાપિતાદિ ગુરૂંજનની
જીવતાં સુધી પોહિંચે એવી આજીવિકાનો ખંદોખસ્ત કરીને તેમના સમકિ-
તાદિ ઔષધ નિમિત્તે, પોતાને ચારિત્રનો લાભ થાય, તે નિમિત્ત અને પોતાની
યોગ્યતા પ્રમાણે કરી સર્વથા ઈષ્ટ એવા સંયમની સિદ્ધિ નિમિત્તે એ ગુરૂંજ-
નનો ત્યાગ કરનારો પુરૂષ ઉત્તમ કહેવાય છે કારણકે, સંસારરૂપ અટવીમાં-
થી કરાતો એ ત્યાગ તે તત્ત્વભાવનાથી અત્યાગજ છે. અને મિથ્યા ભાવના-
એ કરીને અત્યાગ એટલે તેમનો ત્યાગ ન કરવો તે ત્યાગ છે. કારણકે, આ
સ્થલે પડિત પુરૂષોને તત્ત્વફલનું પ્રધાનપણું છે, એટલે ઉત્તરોત્તર હિત કરનારજે
થાય તે તત્ત્વફલ કહેવાય છે. અને એ તત્ત્વફલને દેખનારા ધીર પુરૂષો આસન્ન
ભવ્ય હોય છે. આ પ્રકારે તે માતાપિતાને સમકિતાદિ ઔષધનું સંપાદન કરી
અત્યંત જીવાડવાં, એટલે પ્રીતી મરણ ન થાય તેવી રીતે જીવાડવા—એ
સત્પુરૂષને ઉચિત છે કારણકે, અમરણનું અવધ્ય બીજ એટલે ખરૂં કારણ
જે સમકિતાદિકનો યોગ, તે સંભવિત છે. અર્થાત્ સમકિતરૂપ બીજની
પ્રાપ્તિ થયા પછીનું મરણ અમરણજ છે. એ કંઈ તે સત્પુરૂષને ઉચિત છે.
કારણ માતા પિતા નિશ્ચયે દુઃખીકાર છે એટલે માતાપિતાએ એટલો બધો

સંભવાત્ મુપુરુષોચિતમેત્યતો દુષ્પતિકારૌ નિયમાન્માતાપિતરૌ શેષથ યયોચિત સ્વ-
જનલોકઃ એષ ધર્મઃ સજ્જનાના જગવાનન્ જ્ઞાત પરિહરન્નકુશલ્લાનુવન્થિમાતાપિત્રા
દિશેકમિતિ ॥ ૩૩ ॥

તથા ગુરુનિવેદનમિતિ ॥ ૩૪ ॥

તથેતિ વિન્યન્તરસમુચ્ચાર્યઃ ગુરુનિવેદન સર્વોત્પના ગુરો પ્રત્રાજકસ્યાત્મસમ-
ર્પણ કાર્યમિતિ ॥ ૩૪ ॥

इत्थं प्रत्राज्यगतं त्रिधिषभिधाय प्रत्राजकगतमाह—

अनुग्रहधियाज्युपगम इति ॥ ३५ ॥

ઉપકાર કર્યો છે, કે તેમનો પ્રત્યુપકાર કર્યો હુ શક્ય છે, તેથી હુપ્પ પામીને
પણ તેઓ નમસ્કિત પામે એવો ઉપાય કરવો—એ બાવ છે માતાપિતા શિ-
વાય બાકીના જે સ્વજન લોક છે, તે તો જે જેને ધટ તેટલો ઉપકાર કરવા-
ની યોગ્યતા છે, આ પ્રમાણે સત્યુપનો ધર્મ છે આ ઠેકાણે અકુરાવાનુષ ની
એવા માતાપિતાદિકના ગોકનો પશ્ચિદાં કરી વિચરેલા ત્રી મહાવીર આમી
ન'ટાતર છે ૩૩

મૂલાર્થ—દીક્ષા લેનાર પુરૂષે ગુરૂને પોતાના આત્માનુ અ-
ર્પણ કરવું ૩૪

ટીકાર્થ—અહિ તથા ગણ્ડ બીજ વિવિના સમુચ્ચય અર્થમા છે
ગુરૂને નિવેદન કરવું એટલે દીક્ષા લેનાર પુરૂષે દિક્ષા આપનાર ગુરૂને સર્વ
પ્રકારે આત્માનુ અર્પણ કરવું. ૩૪

એવી રીતે દીક્ષા લેનાર મ બધી વિનિ કહી હવે દીક્ષા આપનાર ગુરૂ
મ બધી વિનિ કહેવાની ઈચ્છાવી કહે છે—

મૂલાર્થ—ગુરૂએ અનુગ્રહ કરવાની શુદ્ધિથી રાખ્યો અગી-
કાર કરવો ૩૫

ગુરુણા અનુગ્રહધિયા સમ્યક્ત્વાદિગુણારોપણબુદ્ધ્યા અન્યુપગમઃ પ્રવાજની-
યસ્ત્વમેવંરૂપઃ કાર્યો ન પુનઃ સ્વપરિપત્તપૂરણાદિબુદ્ધ્યેતિ ॥ ૩૫ ॥

તથા નિમિત્તપરીક્ષેતિ ॥ ૩૬ ॥

નિમિત્તાનાં ભાવિકાર્યસૂચકાનાં શકુનાદીનાં પરીક્ષા નિશ્ચયનં કાર્યં નિ-
મિત્તશુદ્ધેઃ પ્રધાનવિધિત્વાત્ ઇતિ ॥ ૩૬ ॥

તથા ઉચિતકાલાપેક્ષામિતિ ॥ ૩૭ ॥

ઉચિતસ્ય પ્રવ્રજ્યાદાનયોગ્યસ્ય કાલસ્ય વિશિષ્ટતિથિનક્ષત્રાદિયોગરૂપસ્ય
ગણિવિદ્યાનામપ્રકીર્ણકનિરૂપિતસ્યાપેક્ષામાદરણમિતિ । યતસ્તત્ર પઞ્ચતે—

“ તિહિં ઉત્તરાહિં તહ રોહિણીહિં
કુજ્જા ઉસેહ નિરકમણં ।

ટીકાર્થ—ગુરુએ શિષ્ય ઉપર અનુગ્રહ કરવાની બુદ્ધિથી એટલે સમ-
કિત વગેરે ગુણોનું આરોપણ કરવાની બુદ્ધિથી દીક્ષા આપવી. પોતાની પર્ષદા
(સંઘેડા) ની પૂર્તિ થશે તેવી બુદ્ધિથી આપવી નહીં. ૩૬

મૂલાર્થ—નિમિત્ત શાસ્ત્રવડે શિષ્યની પરીક્ષા કરવી. ૩૭

ટીકાર્થ—નિમિત્ત એટલે ભાવી અર્થને સૂચવનારા શકુનાદિકની
પરીક્ષા કરવી એટલે નિશ્ચય કરવો; કારણકે, નિમિત્તની શુદ્ધિનો વિધિ
પ્રધાન છે. ૩૭

મૂલાર્થ—દીક્ષા આપવાને યોગ્ય એવા વખતની અપેક્ષા
રાખવી. ૩૮

ટીકાર્થ—ઉચિત એટલે સારા તિથિ, નક્ષત્ર ઇત્યાદિકના યોગરૂપ
એવો દીક્ષા આપવાને યોગ્ય સમય જે ગણિવિદ્યાનામે પ્રકીર્ણક ગ્રં-
થમાં કહેલો છે, તેની અપેક્ષા કરવી—આદર કરવો. અર્થાત સાઈં મુદ્ધર્ત્ત
એવું. તેને માટે આ પ્રમાણે કહેલું છે—

તણ ઉત્તરા નક્ષત્ર, એટલે ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરા ભાદ્રપદ, ઉતરા ક્રા-
ંદગુની, તથા રોહિણી નક્ષત્ર—એટલા નક્ષત્રોને વિષે શિષ્યને નિષ્કમણ

गणिनायण आणुना,

महव्याण च आसहणा ॥ १ ॥

चउदसीपन्नासि वजेज्जा अट्टमि च नरमि च ।

उट्ठि च चउत्थि नरसि च दोएहपि पक्खाण ॥ २ ॥

इत्यादि ॥ ३० ॥

तथा उपायतः कायपादानमिति ॥ ३९ ॥

उपायत उपायेन निरग्रानुष्ठानाज्यासम्प्लेण कायाना पृथिव्यादीना पा
दान रक्षण प्रवित्रजिघृषाणी कार्यत इति ॥ ३९ ॥

तथा जाववृद्धिकरणमिति ॥ ४० ॥

जावस्य प्रज्याजिह्वापत्रक्षणस्य वृद्धिः उत्कर्षः तस्याः तेस्तं प्रज्याफ-
लमरूपणादिसङ्गणैरेवै चनैः करण सम्पादन तस्य ॥ ४० ॥

तथा—अनन्तरानुष्ठानोपदेश इति ॥ ४१ ॥

ऐटले दीक्षा आयवी तेम वणी गलिपद अयवा वायकपदनी अनुज्ञा तथा
महाव्रतनी आगेपला पल ऐमा कवी १

दीक्षा अहलु कवाभा यादश, पुनम, आठम, नरमी, छठ, याव अने
आश ऐटली सुज्ज अने कृष्ण पने पक्षनी तियिआवर्णी २४सादि उट

मूलार्थ—दीक्षा लेवाने धर्मछानारा पुत्रपने पृथ्वीकाय वगेरे
छवेनु पालन करवाना उपायने जायुनार करवो. उट

टीकार्थ—निर्दोष अनुष्ठानना अभ्यास उप उपाये करी पृथ्वीकाया-
दि छवेनु पावन करी शे तेवा दीक्षा लेवानी गृध्रावाणा प्राणीने कवेो उट

मूलार्थ—दीक्षा लेवाना भाव अभिलापनी वृद्धि करवी ४०

टीकार्थ—साव ऐटले दीक्षा लेवानो अभिवाप, तेनी वृद्धि कवी
ऐटले दीक्षाना कृष्णनी प्रउपला वगे कनाग वयनोअे करीने उत्कर्ष कवेो

ऐटले प्रज्या वावानु मोट्ट ५ण करी देभाउवु नयीभावनी वृद्धि याव ४०
मूलार्थ—दीक्षा लीधा, पछी कवा याज्यऐवा अनुष्ठाननो

उपदेश करवो. ४१

અનન્તરાનુષ્ઠાનસ્ય પ્રવ્રજ્યાગ્રહણાનન્તરમેવ કરણીયસ્ય 'ગુર્વન્તેવાસિતા તદ્ધ-
ક્તિવહુમાનાદેરનન્તરાધ્યાયે એવ વદ્ધ્યમાણસ્યોપદેશઃ તસ્ય કાર્યઃ ॥ ૪૧ ॥

તથા શક્તિતસ્ત્યાગતપસીતિ ॥ ૪૨ ॥

શક્તિતઃ શક્તિમપેક્ષ્ય ત્યાગઃ ચાર્થવ્યવહારાણં દેવગુરુસદ્વ્યૂજાદૌ વિષયે
તપશ્ચાનશનાદિ કારણીય સ ઇતિ ॥ ૪૨ ॥

તથા ક્ષેત્રાદિશુદ્ધૌ વન્દનાદિશુદ્ધ્યા શીલારોપણમિતિ
॥ ૪૩ ॥

ક્ષેત્રસ્ય ભૂમિનાગલક્ષણસ્ય આદિશદ્વાદિશચ શુદ્ધૌ સત્યાં વન્દનાદિશુદ્ધ્યા
ચૈત્યવન્દનકાયોત્સર્ગકારણસાધુનેપથ્યસમર્પણાદિસમાચારચારુતારૂપયા શીલસ્ય સા-
માયિકપરિણામરૂપસ્ય ' કરેમિ જંતે સામાયિકં ' ઇત્યાદિદાનકોચારણપૂર્વકમા-

ટીકાર્થ—અનંતર અનુષ્ઠાન એટલે દીક્ષા લીધા પછી કરવા યોગ્ય
અનુષ્ઠાન જે ગુરૂની પાસે રહેવું અને ગુરૂની ભક્તિ તથા બહુ માન વગેરે કર-
વા જે આગળ અધ્યાયમાં કહેવાશે તેનો ઉપદેશ કરવો. ૪૧

મૂલાર્થ—શિષ્યની શક્તિ પ્રમાણે ત્યાગ તથા તપ કરાવવો. ૪૨

ટીકાર્થ—શક્તિ પ્રમાણે એટલે ગળ પ્રમાણે ત્યાગ એટલે દેવ, ગુરૂ
તથા સંધની પુજા વિગેરેમાં દ્રવ્યનો ખર્ચ કરાવવો એવું છે લક્ષણ જેનું
એવો ત્યાગ અને તપ એટલે અનશન વગેરે તે દીક્ષા લેનારની પાસે
કરાવવો. ૪૨

મૂલાર્થ—ક્ષેત્રાદિકની શુદ્ધિ કરતાં ચૈત્યવંદનાદિકની શુદ્ધિ
વડે શીલ-આચારનું આરોપણ કરવું. ૪૩

ટીકાર્થ—ક્ષેત્ર એટલે ભુમિભાગ આદિ શબ્દથી દિશા તેની શુદ્ધિ
થતાં વંદનાદિકની શુદ્ધિવડે એટલે ચૈત્યવંદન, કાયોત્સર્ગ અને સાધુને વેષ
આપવા વગેરે સારા આચારની સુંદરતાવડે શીલ એટલે સામાયિકના પરિ-
ણામ રૂપ આચાર તેનું આરોપણ એટલે ' કરોમિ જંતે સામાયિકં ' ઇત્યાદિ
દંડકના ઉચ્ચારણ પૂર્વક દીક્ષા લેવાને યોગ્ય એવા પુરૂષમાં સ્થાપન ગુરૂએ

રોપણં પ્રત્યર્જ્યાર્હે ન્યસન ગુરુણા કાર્યમિતિ । તત્ર ક્ષેત્રશુદ્ધિઃ ક્ષુદ્રવનાદિરૂપા
યથોક્તમ્ ।

ઠચ્છુવણે સાક્ષિવણે
પન્નમસરે કુસુમિણ વણસંભે ।
ગંતીરસાણુણાણ
પયાહિણજલ્લે જિણહરે વા ॥ ૧ ॥

તથા— પૃથ્વાન્નિમુહો ઠત્તર—
મુહોચ દિજ્ઞાહવા પમિચ્છેજા ।
જાણ જિણાદ્વત્રો વા
દિસાણ જિણવેદ્યાઈ વા ॥ ૨ ॥ ઇતિ ॥ ૪૪ ॥

શીક્ષમેવ વ્યાચ્છે ।

અસક્તયા સમશત્રુમિત્રતા શીક્ષમિતિ ॥ ૪૪ ॥

અસક્તયા કચિદપિ અર્થે પ્રતિવન્નગજાત્રેણ સમશ મિત્રતા શત્રૌ મિત્રે ચ
સમાનમનસ્કતા શીક્ષમુચ્યતે ઇતિ ॥ ૪૪ ॥

કરવુ તેમા ક્ષેત્રશુદ્ધિ એટલે શેવડીના વન પ્રમુખ ઘુઘુભિ તેને માટે શા-
સ્ત્રમા કહેલુ છે

“ ગેલડી તથા હાગેગના વનને વિષે, પદ્મસંગેવગને વિષે, પુષ્પવાળા
વન ખડને વિષે, ગભીર શબ્દ કન્ટા અને પ્રદક્ષિણ વહેતા એવા જળના
મંથીપે અને જિનગૃહ ચલને વિષે દીક્ષા આપવી, ૧

વળી પૂર્વાભિમુખે અથવા ઉત્તરભિમુખે અથવા જે દિશાને વિષે
કેવળી વિચગતા હોય વા જિનચલ હોય, તે દિશાને સન્મુખે ગિધ્યને બેસા
ડી દીક્ષા આપવી, ૨ ૪૩

દેવે શીલતુ નિરૂપણુ કરે છે

મૂલાર્થ—અનાસક્તપણે અસ ગપણે શત્રુ અને મિત્રમાં સ-
મભાવ રાખવો તે શીલ કહેવાય છે. ૪૪

ટીકાર્થ—અસ ગતા એટલે કાંઈ પણ પદાર્થમા પ્રતિબંધ આસક્તિને
અભાવે કરી શત્રુ અને મિત્રમા સમાન ચિત્ત ગમ્મણુ એવીવ કહેવાય છે ૪૪

નનુ સ્વપારણામસાધ્યં શીલ્લં તત્ક્રિમસ્ય ક્ષેત્રાદિશુદ્ધ્યારોપણેનેત્યાગશુદ્ધ્યાહ ।

અતોઽનુષ્ઠાનાત્તજ્ઞાવસમ્જવ ઇતિ ॥ ૪૫ ॥

અતોઽસ્માદનુષ્ઠાનાકૃત્કરીવારોપલક્ષણાત્તજ્ઞાવસ્ય શીલ્લપરિણામલક્ષણસ્ય સમ્જવઃ સમુત્પાદઃ પ્રાગસતોઽપિ જાયતે સતથ્થ સ્થિરીકરણમિતિ ॥ ૪૫ ॥

તથા તપોયોગકારણં ચેતીતિ ॥ ૪૬ ॥

સ एवं વિધિપ્રવ્રજિતઃ સન્ ગુરુપરંપરયાગતમાચામ્વાદિતપોયોગઃ કાર્યત ઇતિ ॥ ૪૬ ॥

અથોપસંહારમાહ ।

एवं यः शुद्धयोगेन परित्यज्य गृहाश्रमम् ॥

संयमे रमते नित्यं स यतिः परिकीर्तितः ॥ ૪૭ ॥

અહીં કોઈ શંકા કરે કે, શીલ તો પોતાના પરિણામથી સાધ્ય છે, તો પછી ક્ષેત્રાદિકની શુદ્ધિવડે તે શીલનું આરોપણ શામાટે કરવું જોઈએ ? તે શંકાના ઉત્તરમાં કહે છે.

મૂલાર્થ—એ અનુષ્ઠાનથી તે શીલપણના ભાવનો સંભવ છે. ૪૫

ટીકાર્થ—પૂર્વે કહેલ શીલના આરોપણરૂપ અનુષ્ઠાનથી તદ્ભાવ એટલે શીલના પરિણામરૂપ ભાવની ઉત્પત્તિ થાય છે. એટલે જેને પ્રથમ તેવો ભાવ ન હોય તો તેને નવો ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને જેને પ્રથમ તેવો ભાવ હોય છે તેને તે ભાવનું સ્થિર કરવાપણું થાય છે. ૪૫

મૂલાર્થ—વલી તે શિષ્યપાસે તપનો યોગ કરાવવો. ૪૬

ટીકાર્થ—એ પ્રમાણે વિધિવડે દીક્ષિત થયેલા પુરૂષ ગુરૂ પરંપરાને પ્રાપ્ત થયેલ આંગેલ વગેરે તપના યોગને કરાવે. ૪૬

હવે યતિ વિધિનો ઉપસહાર કરે છે.

મૂલાર્થ—એ પ્રમાણે જે શુદ્ધ યોગવડે ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ કરી સંયમને વિષે રમે તે યતિ કહેવાય છે. ૪૭

અમુક્તપ્રકારેણ યો નવ્યવિશેષઃ શુદ્ધયોગેન સમ્યન્નાચારવિશેષેણ પરિ-
ત્યજ્ય હિત્વા ગૃહાશ્રમ ગૃહસ્થાસથા સયમે હિસાદિવિરમણરૂપે રમતે આસક્તિ-
માન્ નવતિ ॥ અમુણો યતિઃ સક્તનિરક્તઃ પરિકીર્તિત ઇતિ ॥ ૪૭ ॥

અર્જુનવાચ્યુચયમાહ ।

एतच्च संभवत्यस्य सङ्गुपायप्रवृत्तित् । ॥

अनुपायात्तु साध्यस्य सिद्धिर्नेच्छन्ति परिमृताः ॥ ४८ ॥

इति ॥

एतत्पુनर्यતિત્વ સજ્જવત્યસ્ય પ્રવ્રજિતસ્ય સતઃ કુત ઇત્યાહ સઙ્ગુપાયપ્રવૃત્તિતઃ
સતા સુન્દરેણ ઉપાયેન ‘ અર્હોઽર્હસમીપે ’ ઇત્યાદુક્તરૂપેણ પ્રવૃત્તેશ્વેષ્ટનાત । અર્જુન
વ્યતિરેકમાહ અનુપાયાત્પાત્રિપર્યયાત્ પુનઃ સિદ્ધિં સામાન્યેન સર્વસ્ય કાર્યસ્ય

ટીકાર્થ—એવી ગીતે એટલે ઉપા કહેલા પ્રકારે જે ભવ્ય પ્રાણી
મમ્યત્ આચારુકપ શુદ્ધ યોગવડે ગૃહસ્થાવસ્થાને ઝાડી હિ આદિકથી વિગમ
પામવા ઉપ સ યમને વિષે જે છે આસન્નિવાસો હોય એવા ગુણુવાલો યતિ
(જેની વ્યુત્પત્તિ આગળ કહેલ છે તે) કહેવાય છે ૪૭

આ ઉકાણે એજ વાતની ઉન્નતિ કહે છે

મક્ષાર્થ—સારા ઉપાયવડે પ્રવૃત્તિ કંઠવાથી દીક્ષા લેનારને એ
યતિપણુ સ ભવે છે. કારણકે પડિત પુરુષો સાધવા યોગ્ય કાર્યની
સિદ્ધિને ઉપાય વિના ઈચ્છતા નથી. ૪૮

ટીકાર્થ— એ દીક્ષા લેનારને યતિપણુ મળવે છે તે ગાથી મળવે
છે તે કહે છે ‘ સત્ ઉપાયની પ્રવૃત્તિથી ’ એટલે મુદ્ધ ઉપાયવડે પોતે યોગ્ય
થઈ યોગ્ય ગુરુ પામે દીક્ષા લે ન્ત્યાદિ પ્રવૃત્તિથી આ ઉકાણે વ્યતિરેકથી કહે
છે, એટલે ઉવટાવીને કહે છે. અનુપાયથી એટલે સુદ્ધ ઉપાય વિના સામા-
ન્ય પ્રકારે મર્ત જાર્યની બિદિને પરિત એટલે કાર્ય અને કાગળનો વિભાગ
કંઠવામા કુગલ એવા પુરુષો નગ્નતા નથી અર્થાત્ ઉપાય (કાગળ) વિના

નિષ્પત્તિં નેચ્છન્તિ ન પ્રતિપદ્યન્તે પરિસ્તાઃ કાર્યકારણવિજ્ઞાનકુશલાઃ યતઃ પદન્તિ
નાકારણં જવેત્કાર્યમિત્યાદિ ॥ ૪૬ ॥

ઉક્તવિપર્યયે દોષમાહ ।

યસ્તુ નૈવંવિધો મોહાચ્છેદ્યતે શાસ્ત્રવાધયા ।

સ તાદૃગ્વિદ્યુત્કોઽપિ ન ગૃહી ન યતિર્મતઃ ॥ ૪૭ ॥

ઇતિ ॥

યસ્તુ યઃ પુનર્યાપ્યતુચ્છીઞ્ચૂતઞ્ચવદ્રમણશક્તિઃ નૈવંવિધઃ કિન્તૂક્તવિધિવિપરીતઃ
મોહાદઙ્જાનાચ્છેદ્યતે મવર્તેતે શાસ્ત્રવાધયા શાસ્ત્રાર્યોદ્વિઙ્મનેન સ માણી તાદૃગ્વિદ્યુત્કોઽપિ

કાર્યની સિદ્ધિ થાય એમ પંડિત પુરૂષોનો અભિપ્રાય નથી. શાસ્ત્રમાં પણ
કહ્યું છે કે, કારણ વિના કાર્ય ઉત્પન્ન ન થાય. ૪૮

પૂર્વે જે પ્રકારે યતિ કહેલ છે, તેથી જલદી રીતે વર્તવાથી દોષ
કહે છે.

મૂલાર્થ—જે પુરૂષ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે શાસ્ત્રનીતિથી ચાલે
નહીં અને શાસ્ત્રને બાધ લાગે એવી ચેષ્ટા કરે છે, તે તેવા શુદ્ધ જૈન
લિંગધારી હોય તો પણ તે ગૃહસ્થ ન કહેવાય તેમ યતિ પણ ન
કહેવાય. એ ઉભય ભ્રષ્ટ છે. ૪૯

ટીકાર્થ—જેની સંસારમાં ભ્રમણ કરવાની શક્તિ અઘાપિ ઓછી
થઈ નથી, એવો જે પુરૂષ પૂર્વે કહેલા વિધિથી વિપરીતપણે ચાલતો થકા
અજ્ઞાનથી શાસ્ત્રના અર્થને ઉલ્લંઘન કરી પ્રવર્તે છે, તે મનુષ્ય શુદ્ધ યતિ
સમાન વેષધારી છે, તો પણ (ખીજી રીતનો વેષધારી હોય તેની શી વાત ક-
રવી. એ અપિ શબ્દનો અર્થ છે) તો પણ તે ગૃહસ્થ પણ નથી કારણકે, તે

પંચમઃ અધ્યાયઃ ।

વ્યાખ્યાતશ્ચતુર્થોઽધ્યાયઃ અથ પચ્ચમો વ્યાખ્યાયતે । તસ્ય ચેદમાદિસૂત્રમ્ ।

વાહુભ્યાં હસ્તરો યદ્વત્કૂરનકો મહોદધિઃ ।

યતિત્વં હૃષ્કરં તદ્વદિત્યાહુસ્તત્ત્વવેદિનઃ ॥ ૧ ॥

ઇતિ ।

વાહુચ્યાં જુજાચ્યાં હસ્તરઃ કુચ્છેણ તરીતુંશક્યઃ યદ્વદિતિ દૃષ્ટાન્તાર્થઃ
કૂરનકઃ કૂરા જીષણા નકા જલજન્તુવિજોષા ઉપલક્ષણત્વાત્ મત્સ્યમકરસુંસુમારા-

અધ્યાય પ મી.

થા અધ્યાયની વ્યાખ્યા કરી હવે પાંચમા અધ્યાયની વ્યાખ્યા કરે છે, તે અધ્યાયનું આ પ્રથમ સૂત્ર છે.

મૂલાર્થ—જેમાં કૂર હાથ—મત્સ્યો છે, એવો મહા સમુદ્ર જેમ બે બાહુઓથી તરવો મુશ્કેલ છે, તેમ યતિપણું પાળવું હૃષ્કર છે, એમ તત્ત્વવેત્તાઓ કહે છે. ૧

ટીકાર્થ—જેમ બે હાથથી સમુદ્ર હસ્તર છે, એટલે તરવાને અશક્ય છે. યદ્વત્ એ દૃષ્ટાન્તનો અર્થ બતાવે છે. કૂર એટલે ભયંકર છે. નક્રુડ બતાવના મત્સ્યો જેમાં એવો સમુદ્ર ઉપલક્ષણથી મત્સ્ય, સ્થર અને સુંસુમાર

દયશ્ચ યત્ સ તથા । મહોદધિર્મહાસમુદ્રઃ યતિત્વંથામણ્યં હુષ્કર હરજુષ્ટેય
તદ્દદિતિ દ્વાષ્ટાન્તિકાર્યઃ । ઇત્યેતદાહુરક્તવન્તઃ । ક ઇત્યાહ । તત્ત્વેદિન' પ્રવ્રજ્યા-
પરમાર્થજ્ઞાતારઃ ઇતિ ॥ ૧ ॥

અર્સ્યેવ હુષ્કરત્વે હેતુમાહ ।

અપવર્ગ. ફલ્લ યસ્ય જન્મમૃત્યાદિવર્જિતઃ ।

પરમાનન્દરૂપશ્ચ હુષ્કરં તન્ન ચાદ્જુતમ્ ॥ ૨ ॥

ઇતિ ।

અપવર્ગો મોક્ષઃ ફલ્લ કાર્ય યસ્ય યતિત્વસ્ય જન્મમૃત્યાદિવર્જિતઃ જન્મમરણ-
જરાદિસારવિકારવિરહિતઃ તથા પરમાનન્દરૂપઃ સર્વોપમાતીતાનન્દસ્વનાવઃ ચકારો
વિશેષણસમુચ્ચેયે । હુષ્કર કૃત્ત્વેણ કર્તુ શક્યં તત્પ્રતિત્વં ન ચ નૈવાદ્જુતમાશ્વર્યમેતત્
અત્યન્તમહેદયાનાવિગ્રામર્ગોપગ્રાદિસાધનાનામિહૈવ હુષ્કરત્વોપસમ્જ્ઞાતૃ ઇતિ ॥૨॥

વગેરે અહણુ કરવા મહોદધિ એટલે મોટો સમુદ્ર જેમ તગ્વો હુષ્કર છે તેમ
યતિપણુ એટલે શ્રમણપણુ હુષ્કર છે હુ ખે આચરવા યોગ્ય છે તદ્દત્ એ
દશાતનો અર્થ થયો એવી રીતે કહે છે 'હાણુ કહે છે' તત્ત્વેદિતાઓ એટલે
રીક્ષાના ખરા અર્થને જાણનારાઓ કહે છે ૧

યતિપણુ હુષ્કર છે તેનું કાગણુ કહે છે

મૂલાર્થ—જે યતિપણાનું ફલ જન્મ તથા મરણ વગેરેથી રહિત
અને પરમાનન્દરૂપ એવા મોક્ષ છે, તે યતિપણુ હુષ્કર હોય
તેમાં શુ આશ્ચર્ય છે? ૨

ટીકાર્થ—અપવર્ગ એટલે મોક્ષ છે, પ્રલ-કાર્ય તેનું એવું યતિપણુ
છે, જે મોક્ષ જન્મ, મરણ, અને જરા વગેરે સ સારના વિકારોથી રહિત છે,
તેમ વળી તે પરમાનન્દરૂપ છે, એટલે સર્વ ઉપમાઓથી અતીત અર્થાત્
નિરૂપમ એવા આનન્દ સ્વભાવવાળો છે અહિં ચ શબ્દ સમુચ્ચય અર્થમાં
છે, તે યતિપણુ કષ્ટથી કરી શકાય તેવું હોય તેમાં આશ્ચર્ય નથી કારણ કે,
અત્યંત મહોદયવાળા વિદ્યા, મત્ર, અને ઔપધ વગેરે સાધનોનું આ લોકમાં
હુષ્કરપણુ રૂપવામાં આવે છે, તો મોક્ષને આપનારા યતિપણામાં હુષ્કરપણુ
કેમ ન હોય? ૨

एवं तर्हि कथमिति दुष्करं यतित्वं कर्तुं शक्यं स्यादित्याशङ्क्याह ।

भवस्वरूपविज्ञानात्तद्विरागाच्च तत्त्वतः ।

अपवर्गानुरागाच्च स्यादेतन्नान्यथा कचित् ॥ ३ ॥

इति ॥

જવસ્વરૂપસ્યેન્દ્રજાલમૃગતૃણિકાગન્ધર્વનગરસ્વમાદિકલ્પસ્ય વિજ્ઞાનાત્ સ-
મ્યક્શ્રુતલ્લોચનેન અવલ્લોકનાત્ પ્રાક્ તદનુ તદ્વિરાગાત્ તત્ત્વલોહપદન્યાસોદ્ધિજન-
ન્યાયેન જવસ્વરૂપોદ્દેગાત્ । ચકારો હેતુવન્તરસમુચ્ચયે । તત્ત્વતઃ નિર્વ્યાજવૃત્ત્યા તથા
અપવર્ગાનુરાગાત્ પરમપદસ્પૃહાતિરેકાત્ ચ શદ્ધઃ પ્રાગ્વત્ સ્યાદ્ભવેદેતદ્યતિત્વં નાન્યથા
નાન્યપ્રકારેણ કચિત્ક્ષેત્રે કાલ્પેવા સમ્યગુપાયમન્તરેણોપેયસ્યકદાચિદન્નાવાદિતિ ॥૩॥

ત્યારે એવું દુષ્કર યતિપણું શી રીતે પાળી શકાય ? તે શંકાના સમા-
ધાનમાં કહે છે.

મૂલાર્થ—સંસારના સ્વરૂપનું જાણપણું થવાથી. તે સંસાર
ઉપર યથાર્થ વૈરાગ્ય થવાથી અને મોક્ષ તરફ અનુરાગ થવાથી એ
યતિપણું પાળી શકાય છે, તે શિવાય ક્યારે પણ પાળી શકાતું
નથી. ૩

ટીકાર્થ—સંસારનું સ્વરૂપ કે જે ઈંદ્રિજન, મૃગતૃણિકા (ઝાંઝવાના
જળ) ગંધર્વનગર અને સ્વમાદિકના જેવું છે, તેના વિજ્ઞાનથી એટલે શાસ્ત્ર
રૂપલોચનવડે પ્રથમ જોવાથી તે પછી તેની તરફ વિરાગ કરવાથી એટલે
તપેલા લોહાને વિષે પગ મુકવાથી જેવો ઉદ્વેગ થાય તે ન્યાયવડે સંસારના
સ્વરૂપને તત્ત્વથી એટલે નિષ્કપટ વૃત્તિથી જોઈ ઉત્પન્ન થયેલા વૈરાગ્યથી અહિં
ચ શબ્દ બીજા હેતુના સમુચ્ચય અર્થમાં છે. તેમ વળી, અપવર્ગ એટલે
પરમપદની સ્પૃહાની અધિકતાથી અહિં ચ શબ્દ પ્રથમના અર્થમાં છે. યતિ-
પણું પાળી શકાય છે, તે શિવાય બીજા પ્રકારે કોઈ ક્ષેત્રમાં કે કોઈ કાળમાં
યતિપણું પાળી શકાતું નથી; કારણ કે, સમ્યક્ ઉપાયવિના ઉપેયનો (જે યતિ-
પણું તેનો) કદાચિત્ અભાવ થઈ જાય છે. ૩

इत्युक्तो यतिरधुनास्य धर्ममनुवर्णयिष्यामः यतिधर्मो
द्विविधः सापेक्षयतिधर्मो निरपेक्षयतिधर्मश्चेति ॥ ४ ॥

મતીતાર્થમેવ । પર ગુરુગચ્છાદિસાહાય્યમપેક્ષમાણો યઃ પ્રવ્રજ્યા પ્રતિપાદ્ય-
યતિ સ સાપેક્ષઃ દ્વિતસ્તુ નિરપેક્ષો યતિઃ તયોર્ધર્મોઽનુક્રમેણ ગચ્છવાસદ્વક્ષણો જિ-
નકલ્પાદિલક્ષણશ્ચેતિ ॥ ૪ ॥

तत्र सापेक्षयतिधर्म इति ॥ ५ ॥

तत्र तयोः सापेक्षनिरपेक्षयतिधर्मयोर्मध्यात्सापेक्षयतिधर्मोऽयं ज्ञेयते ॥ ५ ॥

यथा गुर्वन्तेवासितेति ॥ ६ ॥

ગુરોઃ પ્રાજ્ઞાચાર્યસ્ય અન્તેવાસિતા શિષ્યજ્ઞાવઃ યાવજ્જીવમનુષ્ટેયા સચ્ચિ-
પ્યજ્ઞાવસ્ય મહાફલત્વાત્ । પઠ્યતે ચ ।

મૂલાર્થ—એ પ્રકારે યતિનુ સ્વરૂપ કહ્યું, હવે એ યતિના
ધર્મને કહીએ છીએ. યતિધર્મ એ પ્રકારનો છે. ૧ સાપેક્ષયતિ-
ધર્મ અને ૨ નિરપેક્ષયતિધર્મ. ૪

ટીકાર્થ—એ મૂલ સૂત્રનો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે પરંતુ જે ગુરુ તથા ગચ્છ વગે-
રેની સાહાયની અપેક્ષા રાખી દીક્ષા પાળે તે સાપેક્ષયતિ કહેવાય છે અને
જે તેની અપેક્ષા ન રાખે તે નિરપેક્ષયતિ કહેવાય છે, તેવા બંને યતિઓનો-
ધર્મ અનુક્રમે કરીને ગચ્છમા નિવાસ કરવારૂપ અને જિનકલ્પાદિ લક્ષણ-
વાળો છે, એટલે ગચ્છવાસ એ સાપેક્ષ અને જિનકલ્પાદિ એ નિરપેક્ષ યતિધર્મ
કહેવાય છે ૪

મૂલાર્થ—તેમાં સાપેક્ષ યતિધર્મ કહે છે.

ટીકાર્થ—તેમા એટલે સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ એ બંને ધર્મમા સાપેક્ષ-
યતિધર્મ કહે છે ૫

મૂલાર્થ—ગુરૂની પાસે શિષ્યભાવે યાવજ્જીવિત વર્તવું. ૬

ટીકાર્થ—ગુરુ એટલે દીક્ષા આપનાર આચાર્યનો શિષ્યભાવ જીવતા
સુધી રાખવો. કારણ કે, ગુરૂના શિષ્ય થઈને રહેવામા મોટું ફળ છે, તેને માટે
કહ્યું છે કે,—

નાણસ્ય હોફ જાગી થિસ્યરઝો દંસણે ચરિત્તે ચ ॥

ધાણા આવકહાણ ગુસ્કુલવાસં ન મુશ્વન્તિ ॥ ૧ ॥

તથા તદ્ગતિબહુમાનાવિતિ ॥ ૭ ॥

તસ્મિન્ ગુરૌ જત્તિઃ સમુચિતાન્નપાનાદિનિવેદનેન પાદપદ્માલનાદિરૂપા ।
વહુમાનશ્ચ જાવપ્રતિવન્ધઃ ॥ ૭ ॥

તથા સદાજ્ઞાકરણમિતિ ॥ ૮ ॥

સદા સર્વકાલં અહિ રાત્રૌ ચેત્યર્થઃ આજ્ઞાયા ગુરૂપદિષ્ઠાર્થસ્વરૂપાયાઃ
કરણમ્ ॥ ૮ ॥

તથા વિધિના પ્રવૃત્તિરિતિ ॥ ૯ ॥

વિધિના શાસ્ત્રોક્તેન પ્રવૃત્તિઃ પ્રત્યુપેક્ષણાપ્રમાર્જનાજ્ઞિકાચર્યાદિષુ સાધુસમા-
ચારેષુ વ્યાપારણમ્ ॥ ૯ ॥

“ જ પુરૂષો યાવજીવિત ગુરૂકુળમાં વાસને છોડતા નથી, તે ધન્ય પુરૂષો જ્ઞાનના ભાગી અને દર્શન તથા ચારિત્રને વિષે અત્યંત સ્થિર થાય છે. ૧

મૂલાર્થ—ગુરૂને વિષે ભક્તિ તથા બહુમાન કરવું. ૬

ટીકાર્થ—તે ગુરૂને વિષે ભક્તિ કરવી એટલે અન્નપાન વગેરે તેમને નિવેદન કરવા—લાવી આપવા, તેમજ પગ ધોવા વગેરેથી સેવા કરવી. તેમનું બહુમાન કરવું એટલે હૃદયથી તેમની ઉપર પ્રેમ રાખવો. ૭

મૂલાર્થ—નિરંતર ગુરૂ મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે કરવું. ૮

ટીકાર્થ—સદા એટલે સર્વકાળ રાત્રિ અને દિવસે ગુરૂએ ઉપદેશ કરેલા અર્થની આજ્ઞા પાળવી. ૮

મૂલાર્થ—વિધિએ કરીને પ્રવર્તવું. ૯

ટીકાર્થ—વિધિ એટલે શાસ્ત્રોક્ત પ્રકાર તેવડે પ્રવૃત્તિ કરવી એટલે પડિલેહણા, પ્રમાર્જના, ગોચરી વગેરે સાધુના આચારમાં પ્રવર્તવું. ૯

તથા આત્માનુગ્રહચિન્તનમિતિ ॥ ૧૦ ॥

કચિદર્થે ગુર્વાઙ્ગાયાં આત્માનુગ્રહસ્યોપકારસ્ય ચિન્તનં વિમર્શનં યથા ।

“ ધન્યસ્યોપરિ નિપતત્યહિતસમાચરણધર્મેનિર્વાપી ॥

ગુહ્યવદનમણ્ણનિસૃતો વચનરસશ્વન્દનસ્પર્શઃ ॥ ૧ ॥

इति ॥ १०

તથા વ્રતપરિણામરક્તેતિ ॥ ૧૧ ॥

વ્રતપરિણામસ્ય ચારિત્રવ્રજકણસ્ય તત્તદુપસર્ગપરીપઠાદિષુ સ્વજાવત एव
વ્રતજાયાવિધાયિષુ સત્ત્વ રક્ષા ચિન્તામણિમહાપયાદિરક્ષણોઞાહરણેન વિધેયા
॥ ૧૧ ॥

તથા આરમ્ભત્યાગ ઇતિ ॥ ૧૨ ॥

મૂલાર્થ—ગુરુ કોઈ કામની આજ્ઞા કરે તો પોતાના ઉપર અનુ-
ગ્રહ કર્યો, એમ ચિંતવવું.

ટીકાર્થ—કોઈ બાબત ગુરુ આજ્ઞા કરે તો ગુરુએ પોતાનો અનુગ્રહ
કર્યો ઉપકાર કર્યો, એમ ચિંતવવું. જેમકે,—

“ અદિત આચરણ રૂપ (અશ્રેયકારી આચરણ રૂપ) ધામને શાંત
કરનારે અને ગુરુના મુખ રૂપી મધ્ય પર્વતમાથી નીકળેલો વચનગ્રંથરૂપી ચ-
દનનો સ્પર્શ પામ્યપુરુષાની ઉપગ્રન્થ પડે છે, એમ ગુરુ મહારાજના ઉપકારનું
વિચારવું ૧

મૂલાર્થ—વ્રતના પરિણામનું ગ્રહણ કરવું. ૧૧

ટીકાર્થ—આગ્નિરૂપ વ્રતના પરિણામનું ગ્રહણ કરવું એટલે સ્વ-
ભાવથી વ્રતને બાંધી કરનાર તે તે ઉપગ્રન્થ પરિપક્વ વગેરે આવતા
ચિંતામણિ, ત્રોટી આપથી વગેરે ગ્રહણ કરવાના દૃષ્ટાંતે કરી તે આગ્નિ
પરિણામનું પાવન કરવું. ૧૧

મૂલાર્થ—આરભનો ત્યાગ કરવો. ૧૨

આરમ્ભસ્ય પટ્કાયોપમર્દરૂપસ્ય ત્યાગઃ ॥ ૧૨ ॥

પત્તપાયમેવાહ ।

પૃથિવ્યાદ્યસંઘટ્ટનમિતિ ॥ ૧૩ ॥

પૃથિવ્યાદીનાં જીવનિકાયાનાં અસંઘટ્ટનં સંઘટ્ટનં સ્પર્શનં તત્પ્રતિષેધાદસં-
ઘટ્ટનં ઉપલક્ષણત્વાદગાઢગાઢપરિતાપનાઽપચ્ચાવણાનાં ચ પરિહાર ઇતિ ॥ ૧૩ ॥

તથા ત્રિધેર્યાશુદ્ધિઃ ॥ ૧૪ ॥

ત્રિધા હર્વાધસ્તિર્યગ્દિગપેક્ષેયો ઈર્યાયાશ્ચંક્રમણસ્ય શુદ્ધિઃ યુગમાત્રા દ-
ષ્ટિનિવેશરૂપા ॥ ૧૪ ॥

તથા ત્રિદ્વાન્નોજનમિતિ ॥ ૧૫ ॥

ટીકાર્થ—આરંભ એટલે છજીવનિકાયનું ઉપમર્દન તેનો ત્યાગ કરવો. ૧૨

તે આરંભના ત્યાગનો ઉપાય કહે છે—

મૂલાર્થ—પૃથ્વીકાયાદિ જીવોનો સંઘટ્ટો ન કરવો. ૧૩

ટીકાર્થ—પૃથ્વી વગેરે છજીવનિકાયનો અસંઘટ્ટન એટલે અસ્પર્શ અર્થાત્ પૃથ્વીકાયાદિ જીવોનું મર્દન ન કરવું. ઉપલક્ષણથી તે પૃથ્વીકાયાદિ જીવોને અતિશય અથવા થોડો પરિતાપ, વિરાધના તથા નીચે નાંખવા ઈત્યાદિકનો પરિહાર કરવો. ૧૩

મૂલાર્થ—ત્રણ પ્રકારે ઈર્યાશુદ્ધિ કરવી. ૧૪

ટીકાર્થ—ત્રણ પ્રકારે એટલે ઉંચે, નીચે અને તિરછું—એ ત્રણ દિશાઓની અપેક્ષાએ ત્રણ પ્રકારના ગમનની શુદ્ધિ કરવી એટલે યુગ (જીવંત) પ્રમાણે લાંબીદષ્ટિ કરી ગમનકરવારૂપ ઈર્યાસમિતિ યાજવી. ૧૪

મૂલાર્થ—ભિક્ષા માગી ભોજન કરવું. ૧૫

इह त्रिधा जिज्ञा सर्वसंपत्करी पौरुषघ्नी वृत्तिजिज्ञाचेति तद्वद्गण चेदम् ।

“ यतिध्यानदियुक्तो यो गुर्वाङ्गाया व्यवस्थितः ।

सदानारम्भिणस्तस्य सर्वसंपत्करी मता ॥ १ ॥

वृद्धाग्र्यमसङ्गस्य त्रमरोपमयाऽरतः ।

गृहिदेहोपकाराय विहितेति शुचाशयात् ॥ २ ॥

प्रव्रज्यां प्रतिपन्नो यस्तद्वિरोधेन वर्त्तते ।

असदारम्भिणस्तस्य पौरुषघ्नी प्रकीर्तिता ॥ ૩ ॥

निःस्वान्धપદ્મવો યેતુ ન શક્તા વૈ ક્રિયાન્તરે ।

જિજ્ઞામદન્તિવૃત્ત્યર્થ વૃત્તિજિજ્ઞેયમુચ્યતે ॥ ૪ ॥

इति ।

ततो भिक्षया प्रस्तावात्सर्वसंपत्करीद्वद्गणया पिण्डमुत्पाद्य जोजनं विधेय-
मिति ॥ १५ ॥

ટીકાર્થ—અહિ ભિક્ષા ત્રણ પ્રકારની છે. ૧ સર્વસંપત્કરી, ૨ પૌરુષધ્ની, વૃત્તિભિક્ષા. તેના લક્ષણો નીચે પ્રમાણે—

“ જે યતિ ધ્યાનાદિકથી યુક્ત, ગુરૂની આજ્ઞામા રહેનાર અને સદા આરભ રહિત છે, તેને સર્વસંપત્કરી, નામે ભિક્ષા હોય છે ૧

વૃદ્ધાદિકને માટે લભરાની જેમ અસંગપણે અટનકરનાર સાધુને શુભ આશયથી ગૃહસ્થનો તથા દેહનો ઉપકાર કરવામાટે ભિક્ષા કરતા એ સર્વસંપત્કરી ભિક્ષા કહેલી છે. ૨

જે પુરુષ દીક્ષાને પ્રાપ્ત થયો છે અને તે દીક્ષાથી વિરુદ્ધ વર્તે છે, તેવા અસત્આરભ કરનાર પુરુષને પૌરુષધ્ની નામની ભિક્ષા હોય છે ૩

જે પુરુષો નિર્ધન, અધ અને પાગળા હોવાથી બીજી ક્ષિયા કરવાને અશક્ત થતા પોતાની આજીવિકાને અર્થે ભિક્ષા કરે છે, તે વૃત્તિ ભિક્ષા કહેવાય છે ૪

આ ત્રણ પ્રકારની ભિક્ષાઓમાથી ઠેવી ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી તેમા અહિ પ્રસ્તાવ ઉપરથી જણાય છે કે, સર્વસંપત્કરી ભિક્ષા કરવી, તેવી ભિક્ષાએ કરી પિંડ ઉપાર્જન કરી ભોજન કરવું. ૧૫

તથા આઘાતાદ્યદૃષ્ટિરિતિ ॥ ૧૬ ॥

આઘાત્યન્તે હિંસ્યન્તે જીવા અસ્મિન્નિતિ આઘાતઃ શૂનાદિસ્થાનં આદિશ-
દ્વાત્ દ્યૂતસ્વદ્વાદ્યશોષપ્રમાદસ્થાનગ્રહઃ તતઃ આઘાતાદેરદૃષ્ટિઃ અનવલોકનં કાર્યં ત-
દવલોકને હિ અનાદિજવાન્યસ્તતયા પ્રમાદાનાં તત્કૌતુકાત્ કોપાદિદોષપ-
સજ્ઞાત્ ઇતિ ॥ ૧૬ ॥

તથા તત્કથાઽશ્રવણમિતિ ॥ ૧૭ ॥

તેષાં આઘાતાદીનાં કથાયાઃ પરંરપિ કથ્યમાનાયા અશ્રવણમનાકર્ણનં ત-
ચ્છ્રવણેઽપિ દોષઃ પ્રાગ્વત્ ॥ ૧૭ ॥

તથા અરવતદ્વિષ્ટતેતિ ॥ ૧૮ ॥

સર્વત્ર પ્રિયકારિણ્યરક્તેન અરાગવતા તદિતરસ્મિંશ્ચાદ્વિષ્ટેનાદેવવતા જા-
વ્યમ્ । યતઃ પઞ્ચતે ।

મૂલાર્થ—જે સ્થાનમાં જીવહિંસા થતી હોય ઇત્યાદિક
સ્થાનને વિષે દૃષ્ટિ ન કરવી. ૧૬

ટીકાર્થ—જેમાં જીવનો આઘાત હિંસા થાય તે આઘાતસ્થાન-
એટલે કસાઇ વગેરેના સ્થાન આદિ શબ્દથી જુગારી લોકો તથા લુચ્યા-
લોકો વગેરે બધા પ્રમાદસ્થાનોનું ગ્રહણ કરવું તે આઘાત વગેરે સ્થાનોનું
અવલોકન ન કરવું. કારણ કે, તેના અવલોકન કરવાથી અનાદિકાળથી
સંસારના અભ્યાસને લઇને પ્રમાદ વગેરેથી તેમાં કૌતુકથી ટાપાદિ દોષ
લાગવાનો પ્રસંગ આવે છે. ૧૬

મૂલાર્થ—તે આઘાત વગેરેના સ્થાનની વાત પણ ન
સાંભળવી. ૧૭

ટીકાર્થ—તે આઘાત વગેરેની કથા કોઈ બીજાએ કહેતા હોય
તે સાંભળવી નહીં. તે સાંભળવાથી પૂર્વની જન્મ દોષ પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૭

મૂલાર્થ—રાગ દ્વેષનો ત્યાગ કરવો. ૧૮

ટીકાર્થ—સર્વ ઠેકાણે એટલે પ્રિય કરનારની ઉપર રાગ રહિત અને
તેનાથી બીજા એટલે અપ્રિય કરનારની ઉપર દ્વેષ રહિત થવું, તેને માટે
કહ્યું છે કે,—

“ રાગદ્રેષીં યદિ સ્યાતા તપસા કિ પ્રયોજનમ્ ” ।

ફળિ ॥ ૧૮ ॥

તથા શ્વાનાદિપ્રતિપત્તિરિતિ ॥ ૧૯ ॥

શ્વાનો જ્વરાદિરોગાતુર આદિશદ્ધાદ્વાદ્વચ્ચનહુશ્રુતમાઘર્ણકાદિગ્રહસ્તેષા પ્રતિપત્તિઃ સમુચિતાન્નપાનાદિસંપાદનરૂપ વૈયાવૃત્ત્ય મહાફલ્નત્વાત્તસ્ય પઠ્યતે ચ ।

“ પરિન્નમસ્સ મયસ્સ વ નાસઃ ચરણ સુત્ર અગુણ્ણાણ ।

નો વૈયાવચ્ચકય સુહોદય નાસઃ કમ્મ ” ॥ ૧ ॥

તથા—

“ જહ જમરમહુદ્ધરિગણા નિવપતિ કુસુમિયમ્મિ વણસંને ।

ડ્ય હોઃ નિવડ્યન્નં ગેલ્લણે કડ્યવજ્જેણ ॥ ૨ ॥ ૧૯

“ જો ગગ દ્રેષ દોય તો પછી તપ કરવાનુ શુ પ્રયોજન છે ? ”* ૧૮

મૂલાર્થ—શ્વાનાદિકની સેવા કરવી. ૧૯

ટીકાર્થ—શ્વાન એટલે જ્વગદિ ગાયત્રી પીડિત આદિ રાખ્ધથી ખા-
ળક, વૃદ્ધ બહુશ્રુત, મીઝમાન વગેરેનુ ગ્રહણ કરવુ, તેમની પ્રતિપત્તિ કરવી
એટલે યોગ્ય અન્ન પાન વગેરે આપવા રૂપ વૈયાવચ્ચ કરવુ, કાગણ કે, તેમ
કરવાથી મોટુ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, તેને માટે શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે,—

“ આગ્નિના પગિણામવી બ્રથ વયેક્ષા અને મૃત્યુ પામેલા પુરૂષનુ આગ્નિ
નાશ પામે છે, અને ગણ્યાવિનાનુ શાસ્ત્ર નાશ પામે છે, પણ સુલ ઉદય-
વાણુ વૈયાવચ્ચ કરવાથી યથેચુ સુલ કર્મ નાશ પામતુ નથી ” ૧
તેમ વળી—

જેમ લમગ અને લમગીઓનો સમૂહ પુષ્પવાળા વનના ખડ ઉપર
આવી પડે છે, તેમ પુરૂષોએ શ્વાન વગેરેનુ નિષ્કપટ વૈયાવચ્ચ કરવાને
આવી પડવુ એટલે શ્વાનાદિજનુ વૈયાવચ્ચ આદર સહિત કરવુ ૨ ૧૯

તથા—પરોઢેગાહેતુતેતિ ॥ ૨૦ ॥

પરેષામાત્મવ્યતિરિક્તાનાં સ્વપક્કગતાનાં પરપક્કગતાનાં ચ ગૃહસ્થપાપણિમરુ-
પાણામુઢેગસ્ય પ્રતીતરૂપસ્યાહેતુતાહેતુનાવઃ ।

યથોક્તમ્ ।

ધમ્મત્થમુજ્જણં સન્નસાપત્તિયં ન કાયવ્વં ।

ઇય સંજમો વિ સેત્તો એત્થ ય નયવં હદાહરણં ॥ ૧ ॥

સો તાવસાસમાત્તો તેસિં અપ્પત્તિયં મુણેઝ્ઞણ ।

પરમં અવોહિવંત્રં તત્તો ગત્તો હંતઃકાલેવિ ॥ ૨ ॥

ઇય અન્નેણવિ સમ્મં સક્કં અપ્પત્તિયં સદ્દ જણસ્સ ।

નિયમા પરિહરિયવ્વં ઇયરમ્મિ સતત્તચિંતાહત્તિ ॥ ૩ ॥

મૂલાર્થ—પરને ઉઢેગ થવાનું કારણ ન થવું. ૨૦

ટીકાર્થ—પર એટલે પોતાથી બીજા, પોતાના પક્ષના તથા પર-
પક્ષના ગૃહસ્થ તથા પાખંડી લોકોને ઉઢેગ થવાનું કારણ ન થવું. ૨૦
તેને માટે શાસ્ત્રમાં કહેલું છે—

“ધર્મને અર્થે ઉઢમવંત થયેલા પુરૂષે સર્વને અપ્રીતિ થાય તેવું
ન કરવું. એવી રીતે પરની અપ્રીતિના પરિહાર કરવાથી સંયમનું શ્રેય-
પણું જાણવું. એ વિષે શ્રી મહાવીર સ્વામીનું દૃષ્ટાંત છે ૧

જેમ મહાવીર સ્વામી દોઢ પાખંડી તાપસના આશ્રમથી તેમની અ-
પ્રીતિ જાણીને તેમનું પરમ અબોધિનું બીજ સમકિત દર્શનના અભાવનું
કારણ જાણીને સાધુને વિહાર કરવાના કાલવિના પણ એટલે વર્ષાકાલમાં પણ
તે તાપસના આશ્રમથી નિશ્ચય ચાલી નિકળ્યા હતા. ૨

એમ સંયમના અર્થાં એવા સાધુએ પણ ભાવશુદ્ધિ થવાને કારણે લો-
કને અપ્રીતિ થવાનું કારણરૂપ અને જેનો ત્યાગ કરવા સમર્થ થઈ શકાય તે-
વા સ્થાનનો પરિહાર કરવો અને જે તે અપ્રીતિકારક સ્થાનનો પરિહાર અશ-
ક્ય હોય તો પોતાના અપરાધનો વિચાર કરવો. ૩

ફતરસ્મિન્નશક્ત્યપ્રતીકારેઽપ્રીતિકે સ્વતત્ત્વસ્ય સ્વાપરાયરૂપસ્ય । ચિન્તા કાર્યા ।

યથા ।

“ મમૈવાયં દોષો યદપરજ્ઞવેનાર્જિતમહો
શુભં યસ્માદ્દોષો જન્વતિ મયિ કુપ્રીતિહૃદયઃ ।
અપાપર્સ્યેવ મે કથમપરયા મત્સરમય
જનો યાતિ સ્વાર્થ પ્રતિવિમુશ્વતામેત્યસહસા ” ॥ ૧ ॥ ૩૦

પતદેવાહ ।

ભાવતઃ પ્રયત્ન ઇતિ ॥ ૩૧ ॥

ભાવતશ્ચિત્તપરિણામક્રણાત્ પ્રયત્નઃ પરોઘેગાદેતુતાયામુદ્યમઃ કાર્ય ઇતિ ।

અપમત્ર જાતઃ યદિ કયંચિત્તથાવિપ્રમગ્ધકર્ત્વમ્પ્યાત્કાયતો વચનતો વા ન
પરોઘેગાદેતુજાતઃ પરિહર્તુ પાર્યતે તદા જાવતો રુચિન્નક્રણાત્ પરોઘેગં પરિહર્તુ ય-

ન્યારે અશક્ય પ્રતીકાવાણુ અપ્રીતિનુ સ્થાન હોય સાહે પોતાના અ-
પગધનો વિચાર કરવો. નમકે—,

“ અહો ! એ માટેજ દોષ છે કે એ ફલવને વિષે પ્રુણ ઉપાર્જન
ન કર્યું, જથી લોકોના હૃદયમા માટે મટિ અપ્રીતિ ઉ.પત્ત થાય છે. અન્યથા
એ હુ અપાપી દોષ તો એ લોકો પોતાના સ્વાર્થ પ્રત્યે વિમુખ થઇ એટલે
પોતાનુ કામ મુદી સત્વ શા મટિ મારી ઉપગ મત્સર ગમે ? ૨૦
એજ વાત બધાવે છે—,

મૂલાર્થ—ભાવથી પ્રયત્ન કરવો એટલે વચન અને કાયાથી /
અપ્રીતિ થવાનુ કારણ ન ટાળી શકાય તો મનથી ટાળવુ. ૨૧

ટીકાર્થ—ચિત્તના પગિલામ ઉપ બાવથી પ્રયત્ન કરવો એટલે બીજને
ઉદ્દેગ—અપ્રીતિ થવાનુ કારણ ન બનવામા પ્રયત્ન—ઉપમ કરવો.

અહીં કહેવાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, કાઈ પ્રકારે તેવી વિષમ અટચણ
આવે તો કાયાથી અથવા વચનથી બીજના ઉદ્દેગ—અપ્રીતિના કારણનો પગિ
હાર ન થઇ શકે તો મનની ક્ષિપ્ર બાવથી બીજના ઉદ્દેગનો પગિહાર

ત્નઃ કાર્યઃ જાવસ્યૈવ ફલં પ્રતિ અવન્વ્યહેતુત્વાત્ । ઉક્તં ચં ।

“ અગ્નિસંધેઃ ફલં જિજ્ઞમનુષ્ઠાને સમેઽપિ હિ ।

પરમોતઃ સ એવેહ વારીવ કૃપિકર્મણિ ” ॥ ૧ ॥ ૨૧

તથા અશક્યે વહિશ્ચાર ઇતિ ॥ ૨૨ ॥

અશક્યે કુતો વૈગુણ્યાત્સમાચરિતુમપાર્યમાણે તપોવિશેષાદૌ કચિદનુષ્ઠાને વહિશ્ચારો વહિર્જાવવ્રક્ષણસ્તસ્માત્કાર્યઃ । અશક્યં નારબ્ધવ્યમિત્યર્થઃ । અશક્યા-રમ્જસ્ય ક્લેશૈકફલત્વેન સાધ્યસિષ્દેરનજ્ઞત્વાત્ ॥ ૨૨ ॥

તથા અસ્થાનાજ્ઞાપણમિતિ ॥ ૨૩ ॥

અસ્થાને જ્ઞાપિતોપયોગાયોગ્યત્વેનાપ્રસ્તાવે અજ્ઞાપણં કસ્યચિત્કાર્યસ્યાજ્ઞાનં

કરવાને યત્ન કરવો. કારણકે, ભાવ એ ફલ પ્રત્યે સત્ય કારણરૂપ બને છે, એટલે શુભાશુભ ફલ થવું, એ ભાવને આધીન છે. તેને માટે શાસ્ત્રમાં કહેલું છે.

“સંસારી અથવા દેવસ્થાન ઇત્યાદિ સંબંધી આચરણ (અનુષ્ઠાન) સરખું હોય છતાં આશય-ભાવને લઈને પ્રલ બુદ્ધ થાય છે એટલે જો ભાવ તેવું પ્રલ થાય છે. જેમ ખેતીના કામમાં જલ લોકરૂઢિએ મુખ્ય કારણ છે, તેવીરીતે હૃદયના ભાવથી સરખા આચરણમાં (અનુષ્ઠાનમાં) પણ પ્રલમાં ભેદ પડે છે. જેથી ભાવ છે તે પ્રધાન કારણ છે.” ૧ ૨૧

મૂલાર્થ—અશક્ય અનુષ્ઠાનનો આરંભ કરવો નહિ. ૨૨

ટીકાર્થ—અશક્ય એટલે કોઈ વિગુણપણાથી (દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવના પ્રતિફલપણાથી) કોઈ જાતના તપ વગેરેનું આચરણ કરી શકાય, તેવું ન લાગે તો તેનો આરંભ ન કરવો અર્થાત્ અશક્યનો આરંભ ન કરવો કારણકે, અશક્યના આરંભનું પ્રલ કલેશરૂપજ થાય છે, તેથી તે સાધ્યની સિદ્ધિનું અંગપણું નથી એટલે સાધ્યની સિદ્ધિતું કારણ નથી. ૨૨

મૂલાર્થ—ન બોલવાની જગ્યાએ બોલવું નહીં. ૨૩

ટીકાર્થ—અસ્થાન એટલે બોલવાના ઉપયોગના અયોગ્યપણાથી અપ્રસ્તાવ, અર્થાત્ ન બોલાય તેવા પ્રસંગમાં બોલવું નહીં. એટલે કોઈ કાર્ય

एवमेव साधोर्जापासमितत्त्वशुद्धिः स्यादिति ॥ २३ ॥

तथा स्वद्वितप्रतिपत्तिरिति ॥ २४ ॥

કુતોઽપિ તથાવિધપ્રમાદદોષાત્સ્વદ્વિતસ્ય કિંચિન્મૂઢગુણાદાવાચારવિશેષે
સ્વદ્વનસ્ય વિરાધનાદ્વક્રણસ્ય જાતસ્ય પ્રતિપત્તિઃ સ્વતઃ પેરેણ વા પ્રેરિતસ્ય સ-
તોઽચ્યુપગમઃ તથોદિતપ્રાયશ્ચિત્તાદ્ધોકારેણ કાર્યઃ સ્વદ્વિતકાલે દોષાદનન્તગુણત્વેન
દારુણપરિણામત્વાત્તદપ્રતિપત્તેઃ । અત એવોક્તમ્ ।

“ लण्णणा माया आणमगओ निहतत्वा
आओअण निंदण गरहणा न पुणो विधीयति ।
अणगार पर कम्प नेव गूहे न निहवे ।
सुईसयाधियरुजावे अससत्ते जिईदिए ” ॥ १ ॥ २४

વિષે કહેલું નહીં, એવીરીતે થવાથી સાધુને ભાષાસમિતિપણની શુદ્ધિ થાય છે. ૨૩

મૂલાર્થ—સ્ખલના થઈ હોય તો તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું. ૨૪

ટીકાર્થ—કોઈપણ તેવા પ્રમાદ દોષથી સ્ખલના થઈ હોય, એટલે
મૂઢ ગુણાદિ કોઈ આચારમાં વિગધનારૂપ બુદ્ધ થઈ હોય તો તેને પોતાની મેળે
અથવા કોઈની પ્રેરણાથી યથેલા દોષને કચુંલ કરી શાસ્ત્રમાં કહેલા પ્રાયશ્ચિત્ત-
નો અંગીકાર કરવો. કારણકે, સ્ખલના થાય તે કાલે જો દોષનું પ્રાયશ્ચિત્ત—આ
લોચણ ન કરવામાં આવે તો તે દોષોનો અનંત અને દારૂણ પરિણામ આવે
છે, તેને મટિ શાસ્ત્રમાં કહેલું છે

“ उत्पन्न यथैव भाया એટલે પ્રમાદ દોષથી ઉત્પન્ન થયેલ મૂઢગુણ-
દિકની વિગધનારૂપ સ્ખલના તેને આવોચણા નિદા, ગર્હણાએ કરીને દૂરી તે
માયા ન કરવાથી એ માયાને તત્કાલ હણવી એટલે સ્ખલિતની તત્કાળ
પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ શુદ્ધિ કરવી.”

“ જેની મલિન શુદ્ધિ નથી અને જેનો ભાવ મુદ્ધ છે એવો અને વિધ-
યાદિકને નહીં બધાએવો અને બિતેદ્રિય એવો પુરૂષ અનાચાર—પાપકર્મને
કદાચિત્ત સેવીને ગુરૂપામે તત્કાલ આલોચણા કરે પણ તે પાપને ગોપને નહીં
અને જાળવે પણ નહીં ’ ૧ ૨૪

તથા પારુણ્યપરિત્યાગ ઇતિ ॥ ૩૫ ॥

પારુણ્યસ્ય તીવ્રકોપક્રપાયોદયવિશેષાત્પરુષાવચ્ચક્ષણસ્ય તથા વિચક્ષણાદેઃ
સ્વપક્ષપરપક્ષાચ્યામસંવન્ધયોગ્યતાહેતોઃ પરિત્યાગઃ કાર્યઃ । અપારુણ્યરૂપવિશ્વાસમ-
દ્વત્વાત્સર્વસિદ્ધીનામ્ । યદુચ્યતે ।

“ સિદ્ધેર્વિશ્વાસિતામૃત્વં યદ્યૂથપતયો ગજાઃ ।

સિંહો મૃગાધિપત્યેઽપિ ન મૃગૈસ્તુગમ્યતે ” ॥ ૧ ॥

ઇતિ ॥ ૩૫

તથા સર્વત્રાપિશુનતેતિ ॥ ૩૬ ॥

સર્વત્ર સ્વપક્ષે પરપક્ષે ચ પરોક્ષં દોષાણામનાવિષ્કરણં પરદોષગ્રાહિતાયાં હિ
આત્મિવ દોષવાન્ કૃતઃ સ્યાત્ ।

મૂલાર્થ—કઠોરપણાનો ત્યાગ કરવો. ૨૫

ટીકાર્થ—પારુણ્ય એટલે તીવ્ર દોષ ક્રપાયના ઉદય વિશેષથી થયો જે
કઠોર ભાવ તે છે લક્ષણ જેનું એવું જે તથા પ્રકારના ભાષણાદિક કહેતા પોતાના
અને બીજાના પક્ષ લઇ તે સાથે અયોગ્યતાના કારણરૂપ એવા તેવી
જાતના ભાષણ (આકરાશપણું) કરવા વગેરે તેનો ત્યાગ કરવો કારણકે, સર્વ
સિદ્ધિઓનું મૂલ અકઠોરતારૂપ વિશ્વાસ હોય છે. કહ્યું છે કે,

વિશ્વાસીપણું એ સિદ્ધિનું મૂલ છે જેમકે હાથીઓ યૂથપતિ થઇને પ્રે
છે કારણકે, તેમની ઉપર મૃગાદિકનો વિશ્વાસ છે કે, એ મારશે નહીં. અને
સિંહને મૃગોનું અધિપતિપણું છે તે મૃગેંદ્રના નામથી ઝાળખાય છે, તોપણ
મૃગલાઓ તેની પાછળ દ્રતા નથી, કારણકે, તે કૂર હોવાથી તેઓ તેની પર
વિશ્વાસ રાખતા નથી. ૧ ૨૫

મૂલાર્થ—સ્વપક્ષ અને પરપક્ષને વિષે પિશુનતા ન કરવી. ૨૬.

ટીકાર્થ—સર્વત્ર એટલે સ્વપક્ષ અને પરપક્ષને વિષે પિશુનતા ન કર-
વી એટલે પરોક્ષપણે દોષને અહણ ન કરવા અર્થાત્ આડી-ચુગલી ન કરવી
કારણકે, પરદોષ અહણ કરવાથી પોતાનો આત્માજ દોષવાન્ થાય છે. તેને
માટે કહ્યું છે કે, “લોક પારકા દોષને પોતાને હાથે અહણ કરે તો તે પોતાને હાથે

પ્રચ્યતે ચ ।

“ લોઓ પરસ્સ દોસે હત્યાહત્યિ ગુણે ય ગિહ્તો ।

અપ્પાણમપ્પણચિય કુણ્ણ સદોસં ચ સગુણ ચ ” ॥ ૧ ॥ ૩૬

તથા વિકથ્યાવર્જનમિતિ ॥ ૩૭ ॥

વિકથાના સ્ત્રીજત્તદેશરાજગોચરાણાં સ્વજાતૃત ઇવાકુશલાશયસમુન્મીલન-
નિવગ્નનાના વર્જન । એતત્કથાકરણે હિ કૃણનીલાગુપાધિરિવ સ્ફટિકમણિરા-
ત્મા કથમાનઃ સ્વ્યાદિચેષ્ટાનામનુરૂપતાં પ્રતિપચ્ચતે ॥ ૩૭ ॥

તથા ઉપયોગપ્રધાનતેતિ ॥ ૩૮ ॥

ઉપયોગઃ પ્રધાન પુરસ્સર સર્વકાર્યેષુ યસ્ય સ તથા તસ્ય જાવસ્તત્તા વિધેયા
નિરુપયોગાનુષ્ઠાનસ્ય દ્રવ્યાનુષ્ઠાનત્વાત્ અનુપયોગો દ્રવ્યમિતિ વચનાત્ ॥ ૩૮ ॥

તથા નિશ્ચિતહિતોક્તિરિતિ ॥ ૨૯ ॥

પોતાના આત્માને દોષવાણે કહે છે અને પોતાની એણે પોતાને હાથે પારકા
શુભ અહમ્ કહે તો તેપોતાના આત્માને શુભવાણે કહે છે ” ૧ ૨૬

‘ મૂલાર્થ—વિકથાનો ત્યાગ કરવો. ૨૭.

ટીકાર્થ—સ્ત્રી કથા, ભોજનકથા, દેરા કથા અને ગત્તકથા એ વિકથા
કહેવાય છે. જે સ્વભાવથીજ અકુશલ અત કુણ્ણને પ્રગટ થવાનું કામગુરૂપ
છે, તેમનો ત્યાગ કરવો એવી કથાઓ કરવાથી જેમ ઉન્નત સ્ફટિકમણિમા
કાલા, લીલા, વગેરે ગંગા ઉપાધિથી કાલાપણુ અને લીલાપણુ થાય છે, તેમ
આત્મા તેવી કથાઓ કહેતો સતો સ્ત્રી વગેરેની ચેષ્ટાઓની સદશતાને પામે છે,
એટલે સ્ત્રી આદિ ભાવમા તન્મયપણુ પામે છે ૨૭

મૂલાર્થ—ઉપયોગની પ્રધાનતા કરવી. ૨૮

ટીકાર્થ—સર્વ કાર્યને વિષે ઉપયોગનીજ પ્રધાનતા કરવી કારણકે,
ઉપયોગ રહિત અનુષ્ઠાનને દ્રવ્યનુ અનુષ્ઠાનપણુ છે અને ‘ અનુપયોગ દ્રવ્ય
છે ’ એવું અનુયોગદ્વાર મુત્રનું વચન છે ૨૮

મૂલાર્થ—નિશ્ચય કરેલું હિતવચન બોલવું. ૨૯

નિશ્ચિતસ્ય સંશયવિપર્યયાનધ્યવસાયવોધદોષપરિહારેણ નિર્ણીતસ્ય હિતસ્ય
ચ પરિણામસુન્દરસ્યોક્તિર્જાપણમ્ । અત એવ પઞ્ચ્યતે ।

“કુદ્દર્ષં કુશ્ચુતં ચૈવ કુઙ્ઘાતં કુપરીક્ષિતમ્ । કુજાવજનકં સન્તો જાપન્તે ન
કદાચન ” ॥ ૧ ॥ ૨૧

તથા પ્રતિપન્નાનુપેક્ષેતિ ॥ ૩૦ ॥

પ્રતિપન્નસ્યાઞ્ચુપગતસ્ય ગુરુવિનયસ્વાધ્યાયાદેઃ સાધુસમાચારવિશેષસ્યાનુ-
પેક્ષાનવધીરણા । અવધીરિતો હિ સમાચારો જન્માતરેઽપિ પુર્વજનઃ સ્યાત્ ॥૩૦॥

તથા અસત્પ્રજ્ઞાપાશ્રુતિરિતિ ॥ ૩૧ ॥

ટીકાર્થ—નિશ્ચય કરેલા એટલે ‘સંશય, વિપર્યય અને અનધ્યવસાય
એ પ્રકારના જ્ઞાનને ખાંધ કરનારા દોષોનો ત્યાગ કરી નિર્ણય કરેલા અને
પરિણામે સુંદર એવા હિતવચનને કહેવું.
એથીજ તેને માટે કહ્યું છે.

“નિંદિત જોયેલું, નિંદિત સાંભળેલું, નિંદિત જાણેલું નિંદિત પરીક્ષા કરેલું
અને નિંદિત ભાવને ઉત્પન્ન કરનાર વચન સત્પુરૂષો કદિપણ બોલતા નથી. ૧ ૨૯

મૂલાર્થ—અંગીકાર કરેલા સદાચારની ઉપેક્ષા કરવી નહીં. ૩૦

ટીકાર્થ—અંગીકાર કરેલ ગુરૂનો વિનય તથા સ્વાધ્યાય વગેરે સાધુનો
સદાચાર, તેની ઉપેક્ષા ન કરવી—અનાદર ન કરવો કારણકે, ઉપેક્ષા કરેલો
સદાચાર જન્માંતરને વિષે પણ પામવો દુર્લભ છે. ૩૦

મૂલાર્થ—અસત્પુરૂષોના ભાષણો સાંભળવા નહીં. ૩૧

૧કોઈ પ્રકારનું નિશ્ચય કરાવનાર પ્રમાણ ન મળવાથી અનેક પ્રકારના જે તર્ક કરવા—જિહ્વા-
પોહ કરવા જેમકે ઝાડના ફુલને છેટેથી દેખી ‘આ થાંભલો છે કે પુરૂષ છે,’ એવો વિચાર કરવો
તે સંશયદોષ ૨ કોઈ વસ્તુનું અન્યથા પ્રકારે—વપરીતપણે સ્થાપન કરવું જેમકે છીપને દેખી
રૂપાની ભ્રાંતિ કરવી તે વિપર્યયદોષ અને ૩ ‘આ કાંઈક છે, એવું’ અનિશ્ચિત જ્ઞાન તે અનધ્યવ-
સાય દોષ કહેવાય છે.

અસતા સ્વસ્થમકૃતીના પ્રજ્ઞાપા અનર્થકવચનરૂપા અસત્પ્રજ્ઞાપાઃ તેષામ-
શ્રુતિઃ અનવચારણં શ્રુતિકાર્યદેષાકરણેન અનુગ્રહચિન્તનેન ચ । યથોક્તમ્ ।

“ નિરાકરિણ્યુર્યદિ નોપદ્યજ્યતે

ઋવિવ્યતિ ક્ષાન્તિરનાથપા કથમ્ ।

યદાથયાત્ક્ષાન્તિફલ્લ મયાપ્યતે

સ સત્કૃતિ કર્મ ચ નામ નાર્હતિ ॥ ૧ ॥ ૩૧

તથા અજિનિવેશત્યાગ ઇતિ ॥ ૩૨ ॥

અજિનિવેશમ્ય મિબ્યાગ્રહરૂપતયાસ્પૃક્ષાપનીયતામૂલ્લવીજસ્ય સર્વકાર્યેશુ-

ટીકાર્થ—અસતપુરૂષો એટલે હુગ્યા પુરૂષો (ખલપ્રકૃતિવાલા) તે-
મના નિર્ગર્ક વચનરૂપ સાપક્ષો સામળવા નહીં એટલે મામળવારૂપ કારણતુ
કાર્ય જે દ્રેષ તે ન કરતા ઉદ્ધટુ તેની ઉપર અનુગ્રહતુ ચિતવન કરતુ તેને
માટે કહ્યું છે—

જે કોઈ પુરૂષ અપમાનનો કરનાર પ્રાપ્ત ન વાય તો આશ્રય વિનાની
ક્ષમા કેવી રીતે રાખવી ? ક્ષમા મળવાની કોઈ પણ જગ્યાએ જોઈએ, માટે એ
પુરૂષે માફ અપમાન કર્યું, તે હીક થયું કે જેના આશ્રયથી અને ક્ષમા રાખ-
વાતુ ફલ મલરો, અને તે અપમાન કરનાર પુરૂષ સત્કાર અને કર્મને યોગ્ય
નિશ્ચય નહીં થાય એટલે આલોકમા એનો મત્કાર કોઈ નહીં કરે અને પગ-
લોકમા એનું મત્કર્મ પણ નહીં ગણાય માટે એની શી ગતિ વગે, એમ
વિચારી એની ઉપર અનુગ્રહ શુદ્ધિ કરી ૩૨

મૂલાર્થ—મિથ્યા આગ્રહનો ત્યાગ કરવો. ૩૨

ટીકાર્થ—મિથ્યા આગ્રહ એટલે કોઈ પ્રકારની પોતાની ભૂલ કોઈ ગી-
તાર્થ પુરૂષથી પણ ન મમત્તની શકવાપણાને લઈને તેનું મૂલ ખીન ખોટા

ત્યાગ ઇતિ ॥ ૩૨ ॥

તથા અનુચિતાગ્રહણમિતિ ॥ ૩૩ ॥

અનુચિતસ્ય સાધુજનાચારવાધાવિધાયિતયાગ્યોગ્યસ્ય અશુદ્ધપિણ્ડશય્યાવ-
સ્ત્રાદેર્ધર્મોપકરણસ્ય વાલ્લવૃષ્ઠનપુંસકાદેશ્વાપ્રવ્રાજનીયસ્ય અગ્રહણમનુપાદાનં કાર્ય
મિતિ ।

યથોક્તં ।

પિંડં સિજ્ઞં ચ વત્થંચ ચત્થં પાયમેવ ચ । અકપ્પિયં ન ઇન્દ્રિજ્ઞા પમ્મિ-
ગાહિજ્ઞ કપ્પિયં ॥ ૧ ॥

અટ્ટારસપુરિસેમું વીસં ઇત્થીસુ દસ નપુંસેસુ । પચ્ચાવણા અણરિહા ૫-

આગ્રહ તેનો સર્વ કર્મમાં ત્યાગ કરવો. ૩૨

મૂલાર્થ—અયોગ્યનું ગ્રહણ કરવું નહીં. ૩૩

દીકાર્થ—અયોગ્ય એટલે સાધુજનના આચારને બાધ કરનાર હોવાથી
અનુચિત એવા અશુદ્ધ આહાર, શય્યા અને વસ્ત્રાદિક વગેરે ધર્મના ઉપકરણ
નો ત્યાગ કરવો. તેમજ દીક્ષા આપવાને યોગ્ય નહીં તેવા બાલ, વૃદ્ધ તથા
નપુંસક વગેરેને દીક્ષા આપવી નહીં. તેને માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે.

“ પિંડ, શય્યા, વસ્ત્ર અને ચોથું પાત્ર એ સર્વ અકલ્પિત હોય તેને
ગ્રહણ ન કરે અને તે તે પોતાને કલ્પે તેવું હોય તો તો તેમાંથી જટલું ઘટે
તેટલું ગ્રહણ કરે. ૧

પુરૂષને વિષે અઠાર પ્રકારના પુરૂષો દીક્ષાને યોગ્ય નથી, અને સ્ત્રીઓને
વિષે વીશ પ્રકારની સ્ત્રીઓ દીક્ષાને યોગ્ય નથી અને નપુંસકને વિષે દશ પ્રકાર

જ્ઞતા વીયરાગેદિં ॥ ૨ ॥

ચે ચાપી—

રાત્રે ૧ કુદે ૨ નપુસે ૩ ય કીવે ૪ જડે ૫ ય વાહિણ ૬ તેણે ૭ રા-
વાવગારી ૮ ય ભમ્મત્તે ૯ ય અદંસણે ૧૦ ॥ ૭૯૭ ॥ ઘાસે ૧૧ હુદે ૧૨
ય મૂદે ૧૩ ય અણત્તે ૧૪ જુંગિણ ૧૫ ફ્ય । ભવ્વહણ ૧૬ ય નયો ૧૭ સેહ
નિળ્લેક્કિણ્ણ ૧૮ ॥ ૭૯૮ ॥

ગ્ના નપુ સક દીક્ષાને યોગ્ય નથી—એમ વીતગગ પ્રભુએ કહેલું છે ૨ ”

૧ બાલક, ૨ વૃદ્ધ, ૩ નપુ મક, ૪ કક્ષીબ, ૫ નડ, ૬ ગાગી, ૭ ચોગ,
૮ ગજનો અપકાગ કગનાગ, ૯ ઉન્મત્ત, ૧૦ આવલો, ૧૧ નામ, ૧૨ કુષ્ઠી,
૧૩ મૂઠ, ૧૪ કગજાગ, ૧૫ જાતિકર્મ અને શરીરથી દૂષિત, ૧૬ કાઈ પણ
સ્વાર્થથી બધાયેલો, ૧૭ અમુક દ્રવ્યના ઠગવથી ગખેલો ચાકગ અને ૧૮
માતાપિતાદિકની ગજ વગર આવનાગ—એ અઢાર પ્રકારના પુરૂષો દીક્ષા આપ-
વાને યોગ્ય નથી.

૧ બાલક—એટલે બાલક જન્મથી આઠ વર્ષ સુધી બાલક કહેવાય
છે, તેવો બાલક દીક્ષા આપવાને યોગ્ય નથી. કાન્તુ કે, આઠ વર્ષની અદગ
વર્તનાગ પુરૂષ બાલસ્વભાવને લઈને દેશથી અથવા સર્વથી વિગતિ પામવાને
અધિકારી નથી તે વિષે પ્રવચન મારગદર્શક આ પ્રમાણે લખેલું છે—

“ एषसि वयसमाणं अट्टसमाउत्ति वीयरोगेदिं । भणियं जहन्नग मनु”
इति ।

અર્થ—દીક્ષા લેનાગ પુરૂષોના વયનુ પ્રમાણુ શ્રી વીતગગ પ્રભુએ

જઘન્યપણે નિશ્ચય આઠ વર્ષનું કહેલું છે; પણ આઠ વર્ષની અંદરનો પુરૂષ દીક્ષા આપવાને યોગ્ય નથી.

નિશીથ ચૂર્ણિમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ આદેસેણ વા ગન્નટ્ટમસ્સ દિરક્કત્તિ ” ॥

“ અથવા ગર્ભથી આઠમા વર્ષવાળાને માતાપિતાદિકની આજ્ઞાથી દીક્ષા આપવી પણ એથી ઓછા વર્ષવાળાને દીક્ષા ન આપવી.” અહીં કોઈ શંકા કરે કે, ભગવાન્ વજ્રસ્વામીને એવો નિયમ રહ્યો નથી. તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, ‘ ભગવાન્ વજ્રસ્વામી છ માસના હતા, ત્યારે તેમણે ભાવથી સર્વ સાવધ વિરતિનો અંગીકાર કર્યો હતો, એમ સાંભળવામાં આવે છે. તે સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.

“ છમ્માસિયં છસુજયં જાઝ્ઞણ સમન્નિયં વંદે ”

“ છ માસના અને છ જીવ નિકાયની રક્ષા કરતા અને માતાએ અર્પણ કરેલા અથવા માતાએ સહિત એવા વજ્રસ્વામીને હું વંદના કરું છું.”

આ વાત એવીજ રીતે સત્ય ઠરે છે. ભગવાન્ વજ્રસ્વામીને એવી રીતે ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થઈ એ આશ્ચર્ય છે, અને એવી વાત કોઈ કાલેજ ખને છે; એથી કરીને આ સ્થાને વ્યભિચારદોષ આવ્યો, એમ જાણવું નહીં.

પંચવસ્તુ નામના ગ્રંથમાં તે વિષે કહેલું છે.

“ તદ્યો પરિહવલેત્તં ન ચરણજાવો વિ પાયમેણસિં

આહચ્ચ જાવકહગં સુત્તં પુણ્ણ હોઙ્ગ નાયજ્ઞં ” ॥ ૧ ॥

“ તે આઠ વર્ષની અદ્વર્તના મનુષ્ય પગભવનુ ક્ષેત્ર વાય છે, એટલે લોક તેને બાળક જાણી તેનો પગભવ કંઈ છે તેમ વળી આઠ વર્ષની અદ્વર્તના માણસને ચારિત્રના પગિલામ હોઈ શકે નહીં અને વજ્રવામીને માટે જે સૂત્ર છે, તે કાદાચિત્ક ભાવને જાણાવે છે. એટલે એવો ખનાવ કોઈ વખતજ અને છે સદાકાલ ખનતો નથી એમ સૂચવે છે

તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, આઠ વર્ષથી ઓછી વયના બાળકને દીક્ષા આપવી યોગ્ય નથી વળી તેવા બાળકને દીક્ષા આપવાથી સયમની વિરાધના થાય છે, બાળકને લોહાના ગોળાની ઉપમા આપેલી છે, જમ લોહાનો ગોળો જ્યાં જ્યાં દડી જાય ત્યાં ત્યાં જાય છે, અને તેમા તેનું અજ્ઞાનપણુ છે, તેથી તેનાવડે ૫૬ જીવનિકાયનો વધ વધ જાય છે. તેવી રીતે બાળસાધુ જ્યાં ત્યાં દોગધ જાય છે, અને તેથી તેનાવડે ૫૬ જીવનિકાયનો વધ વધ જાય છે આથી લોકમા પણ તેની નિદા વાય છે, માટે બાળકને દીક્ષારૂપ બદીખાનામા નાખવો નહીં સ્વગ્ધૃદ ગમનરૂપ બાળકના મુખનો નાશ કરનારી દીક્ષા આપવાથી લોહામા નિદા પણ થાય છે, વળી માતા અને ધાત્રીઓને કરવા લાયક એવી બાળકાની પગિચા જે મુનિઓ કરવા માટે તો તેમના વ્યાયામમા અતગય (અતિમદ્વધુ) થાય તેથી મર્વથા બાળક દીક્ષા આપવાને યોગ્ય નથી. ૧

૨ વૃદ્ધ—સીતે વર્ષથી અવિક વયવાળો માણસ વૃદ્ધ કહેવાય છે કેટલાએક આઠ વર્ષ ઉપરની વયવાળાને વૃદ્ધ કહે છે, કાગ્લુ કે સીતે વર્ષ પહેલાં પણ ઇન્દ્રિયોની હાનિ થતી દેખાય છે, તેવા વૃદ્ધ પ્રુરૂપને સયમ પાળવો મુશ્કેલ પડે છે તેને માટે શાસ્ત્રમા કહ્યું છે

“ ઉચામણ સમીહૃદ વિણય ન કરેડ ગલ્લમુચ્ચહૃદ ।

ચુદ્ધો ન દિરિત્યન્ત્રો જદ્ જાત્રો વાસુદેવેણ ” ॥ ૧ ॥

“ જાયા આસન ઉપર બેસવાની ઈચ્છા કરે, વિનય કરે નહીં અને ગર્વને ધારણ કરે, તેથી કદિ વાસુદેવનો પુત્ર હોય તો પણ વૃદ્ધને દીક્ષા આપવી નહીં. ” ૧

આ વાત સો વર્ષના આયુષ્યને આશ્રીને કહેલી છે, અથવા જે કાળે જે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ગણાતું હોય તેના દશ ભાગ કરવા; તેમાં આઠમો, નવમો અને દશમો જે ભાગ છે, તેમાં રહેલાને વૃદ્ધ ગણાય છે. તેવા વૃદ્ધને દીક્ષા આપવી યોગ્ય નથી.

૩ નપુંસક—સ્ત્રી અને પુરૂષ બંનેનો અભિલાષી અને પુરૂષની આકૃતિ ધારણ કરનાર તે નપુંસક કહેવાય છે. તે બહુ દોષકારી હોવાથી દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે.

કેટલાએક પુસ્તકમાં “ વાલ્મે વુરુદ્ધે ય યેરે ય. ”

એવો પાઠ પણ છે. તેનો અર્થ એવો થાય છે કે, “ બાલ, વૃદ્ધ અને બીજા પણ દીક્ષાને અયોગ્ય છે. પરંતુ નિશીથ વગેરે સૂત્રોમાં તેવો પાઠ જોવામાં આવતો નથી. તેથી અમોએ એ પાઠની ઉપેક્ષા કરેલી છે. ૩

૪ કલીબ—એટલે સ્ત્રીઓની ભોગને માટે પ્રાર્થનાથી અથવા સ્ત્રીઓના અંગ—ઉપાંગ ઉઘાડા દેખી વા તેવી વિષયની વાર્તાઓ સાંભળી કામાતુર થનારો પુરૂષ, અર્થાત્ દર્શન તથા શ્રવણથી વિકારને સહન કરવાને અસમર્થ એવો પુરૂષાકૃતિ માણસ કલીબ કહેવાય છે. તેવો કલીબ પુરૂષ અતિશય વેદનાએ કરી પુરૂષવેદના ઉદ્યયથી સ્ત્રીઓનું બલાત્કારે આલિંગનાદિ કરે છે. તેવા માણસને દીક્ષા આપવાથી શાસનનો ઉફાડ થાય છે, માટે તે દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે. ૪

૫ જાડ—પ્રુથ ત્રણ પ્રકારનો છે, ૧ ભાષાજડ, ૨ શરીરજડ અને ૩ કળજડ તેમા જે ભાષા જડ છે, તે ૧ જળમૂક, ૨ મન્મનમૂક અને ૩ એલમૂક એમ ત્રણ પ્રકારનો છે. જેમ જળમા જુડ્યો હોય તે માણસ જુડ્ જુડ્ એવા બોખડા અક્ષર બોલે, તેવી રીતે બોધનાગે માણસ જલમૂક કહેવાય છે જે માણસની જીભ બોલતા ખેચાય એટલે જે અપ્સના પામતો બોલે તે મન્મનમૂક કહેવાય છે જે વેટાની જેમ અવ્યક્ત મમજાય નહીં તેવું બોલે તે એલમૂક કહેવાય છે એ ત્રણે પ્રકારના ભાષાજડ સમજવા

જે સ્વુચ શરીરને લઈને માર્ગમા સિક્ષાદત્ત કરવા આવવાને તથા વદનાદિક કરવાને અશક્ત યાય તે શરીરજડ કહેવાય છે, જે ક્રિયાને વિષે જડ એટલે પાત્ર મિત્રિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ, પ્રતિક્રમણ, પરિલેહણ ઇત્યાદિ સ યમ પાળવાની ક્રિયાઓનો વારવાર ઉપદેશ કરતા છતાં પણ જડપણાને લઈને જે બહુ કરવાને સમર્થ થતો નથી તે કળજડ જાણવો જે ભાષાજડ છે, તે જ્ઞાનને ધાગણ કરવાને અશક્ત હોવાથી દીક્ષા આપવાને યોગ્ય નથી જે શરીરજડ છે તે માર્ગમા વિદાર કરવાને તથા આહાર પ્રમુખ લાવવાને અસમર્થ છે, તેથી તે પણ દીક્ષાને લાયક નથી વર્ગી અતિજડના ગરીબા અનેક જનની મયિનતા થવાનો મભવ છે. અને મયિનતાને લઈને મૂઢમ પ્રાણીઓની દિમા થવાનો પ્રમગ આવ્યા કહે છે, તેથી મયમની વિગવના અને લોક નિદા થાય છે

વર્ગી સ્વુચ શરીરવાળાને ઉર્ધ્વશ્રામ ચરવાને લાધે માપ, જપ, અગ્નિ ઇત્યાદિ પોતાની મમીપ આવતા હોય તો તેનાથા સ્વુચ ગર્ભને લાધે પશ્ચિમ ભણ થાય નહીં એટલે શ્રામ ચરવાને લાધે શીઘ્ર ગતિ થઈ શકે નહીં, મટિ એવા પ્રકારે દીમા આપની યોગ્ય નથી.

તથા કરણજટ પણ સમિતિ તથા ગુપ્તિ આદિક તેને શીખવ્યું હોય તોપણ તે ગ્રહણ ન કરી શકે માટે તે દીક્ષાને અયોગ્ય છે.

૬ વ્યાધિવાળો એટલે ભંગદર, અતિસાર, કાઠ, પથરીનો રોગ, ફેફસે અર્શ, ઉધરસ, તથા જ્વર રોગે કરીને જે અસ્ત થયો હોય તે દીક્ષાને યોગ્ય નથી. કારણ કે, તેની ચિકિત્સા કરતાં પદ્મ જીવ નિકાયની વિરાધના થવાનો સંભવ છે, તેમજ તેને સ્વાધ્યાયાદિકની હાનિ થાય છે. ૬

૭ સ્તેન—એટલે જે ચોર હોય અથવા લુટારો હોય તે અનર્થનું કારણ હોવાથી દીક્ષાને અયોગ્ય છે. ૭

૮ રાજપકારી—એટલે રાજના ભંડારને, અંતઃપુરને, શરીરને અને રાજકુંડુંબનો દ્રોહ કરનાર હોય તે રાજના અપકારને લઈને કારાગૃહ કે દેશનિકાલ જેવી શિક્ષાનો પાત્ર બને છે, તેથી તે દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે. ૮

૯ ઉન્મત્ત એટલે ગાંડો અથવા પ્રબળ મોહના ઉદયે કરીને અથવા ભૂતપ્રેતાદિથી પરવશ થયેલો હોય તે દીક્ષાને અયોગ્ય છે. તેવાને દીક્ષા આપવાથી કષ્ટ થવાનો સંભવ છે. અને તેથી સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને સંયમને સાધવામાં મોટી હાનિ થાય છે. ૯

૧૦ અદર્શન—એટલે આંધળો આ સ્થળે થીલુદ્ધિ નિદ્રાવાળો ગ્રહણ કરવો અથવા અદર્શન એટલે સમક્તિ દષ્ટિ વગરનો પણ લેવો. એવા પુરૂષને દીક્ષા આપવાથી દષ્ટિના વિકલપણને લઈને પદ્મ જીવ વિરાધના થવાનો સંભવ છે, તેમજ તે અંધપણથી કાઠ વિષમ સ્થાનમાં પડે તો તે આત્મ વિરાધના કરે છે, માટે તે દીક્ષાને યોગ્ય નથી. વળી તેનામાં થીલુદ્ધિ નિદ્રા હોય તો તે કાઠ વખતે તેના આવેશથી કાઠ શ્રાવક અથવા સાધુને મારણાદિક કરે તો તેથી ભારે વિંટબના થઈ આવે કારણ કે, થીલુદ્ધિ નિદ્રાના યોગથી

ગંગીમા વાસુદેવથી અર્ચુ બળ પ્રાપ્ત વાય છે, તેથી તે પોતાના સામર્થ્યથી જગ પણ સહન કરી શકતો નથી. માટે તે સર્વયા દીક્ષાને અયોગ્ય છે ૧૦

૧૧ દાસ એટલે દાસીથી ઉત્પન્ન થયેલો, અથવા દુકાલ આદિ કાગળથી નિર્ધન થયેલા કાંઈ માણસ પાસેથી વેચાતો લીધેલો અથવા કગ્ગથી ગ્રહણ કરેલો એટલે દહેણામા લીધેલો તેવા દાસને દીક્ષા આપવી નહી કાગળકે, તેને તેનો સ્વામી દીક્ષા મુકાવી લઈ જાય વગેરે કેટલા એક ઉપદ્રવો થવા સભવ છે ૧૧

૧૨ દુષ્ટ એટલે દૂષિત થયેલ તે દુષ્ટ બે પ્રકારના છે ૧ કપાય દુષ્ટ અને ૨ વિપયદુષ્ટ. જે અદ્ય કાગળથી ઘણો કપાય કહે તે કપાયદુષ્ટ કહેવાય છે ગુરુએ સર્પપની ભાજી ગ્રહણ કરવાથી એક સાધુ ગીસાએલ હતો, એ સાધુ કપાયદુષ્ટ કહેવાય છે. જે પગ્ગરી વીગેરેમા અતિ લુબ્ધ વાય છે તે વિપયદુષ્ટ કહેવાય છે, તે કપાયદુષ્ટ અને વિપયદુષ્ટ બંને સંસ્કારવાળા અયવમાયને લઈને દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે ૧૨

૧૩ મૂઠ એટલે સ્નેહ અથવા અજ્ઞાન વગેરેના પગ્ત ત્રપણાથી વસ્તુના જ્ઞાનથી શૂન્ય એવો મૂઠ પુરૂષ કાર્યાકાર્યના વિવેકથી ગહિત હોવાથી દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે ૧૩

૧૪ રુણાર્ત એટલે ગળ અથવા સાહુકારનો કગ્ગદાગે તેને દીક્ષા આપવાથી વખતે ગળ પ્રમુખ તેને પકડાવી જ્ઞેયના કહે માટે તેવો પુરૂષ દીક્ષાને અયોગ્ય છે ૧૪

૧૫ જુ ગિત—એટલે જાતિ, કર્મ અને શરીરથી દૂષિત એવો હલકી જાતનો પુરૂષ ચ દાળ, ઢાળી, મોચી, છીપા વગેરે જાતિજુ ગિત કહેવાય છે. મોગ, કુકડા પોપટ વગેરેને પોપણ કરી વેચવા રાખનારા તથા વાસ, અને

દ્વાર ઉપર ચડી રમત કરી આજીવિકા કરનારા તેમજ શીકાર વગેરે નિંદિત કર્મ કરનારા વાધરી વગેરે કર્મજીગિત કહેવાય છે, અને જે કાને ખુશા, ખેડેરા, લુલા, લંગડા, પાંગલા, કુખડા, કાણા અને ધીંગણા પુરૂષો તે શરીર જીગિત કહેવાય છે. એ જાતિજીગિત, કર્મજીગિત અને શરીરજીગિત ત્રણે પ્રકારના પુરૂષો દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે. કારણ કે, તેવાઓને દીક્ષા આપવાથી લોકોમાં નિંદા થાય છે. ૧૫

૧૬ અવબદ્ધ—એટલે પૈસો લેવા અથવા વિદ્યા ભણવા નિમિત્તે દીક્ષા લેવા આવનારો અથવા ‘હું અમુક દિવસ સુધી તમારો છું’ એવો કાંઈ જાતનો ઠરાવ કરી આત્માને પરાધીન કરનારો તેવો પુરૂષ દીક્ષા આપવાને યોગ્ય નથી. કારણ કે, તેમાં કલહ વગેરે દોષ ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે. ૧૬

૧૭ ભૂતક—એટલે રૂપીઆ આપીને અમુક મુદત સુધી નોકરી કરવાના ઠરાવથી રાખેલો પુરૂષ અર્થાત્ ભાડે લીધેલો. જ્યાં સુધી તેની અવધિનો કાલ સમાપ્ત ન થાય, ત્યાં સુધી એ પુરૂષ દીક્ષા આપવાને યોગ્ય નથી. ૧૭

૧૮ નિષ્કેટિકા—એટલે માતા પિતા કે કાંઈ વડિલે રજા આપી ન હોય તેવા પુરૂષને અપહરણ કરી દીક્ષા આપે તે નિષ્કેટિકા નામે દોષ કહેવાય છે.

તેવા વડિલની રજા વગરના પુરૂષને દીક્ષા આપવી નહીં કારણ કે, તેવા પુરૂષને દીક્ષા આપવાથી તે માતા પિતાને કર્મના બંધનું કારણ થાય છે અને દીક્ષા આપનાર અદત્તાદાન પ્રમુખ દોષનું ભાજન બને છે.

આ પ્રમાણે અઢાર પ્રકારના પુરૂષો દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે.

ગુલ્લિણી વાલ્લવચ્છા ય પન્નાવેઝં ન કણ્ણકિત્તિ ॥

સગર્ભા અને નાના છોકરાવાલી—એ બે પ્રકારની સ્ત્રી દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે. કારણ કે, તેમાં પૂર્વની જમ દોષ થવાનો સંભવ છે.

તથા—પંચ ૧ વાઙ્ ૨ કીર્ત્તે ૩ કુંજી ૪ ર્દસાત્તુ યત્તિય ૫ ।
સત્તણી ૬ તત્કમ્પસેવી ય ૭ પરિક્યાપસ્ત્રિય ૮ ॥ ૮ ॥ ૮૦૦ ॥

સોગધિય ૯ ય આસત્તે ૧૦ ૯૯ દસ નપુસંગા ।

સકિલ્લદ્વિત્તિ સાહુણં પચ્ચાવેઝ અકપ્પિયા ॥ ૮૦૧ ॥

૧ પડક, ૨ વાતિક, ૩ ક્લીષ, ૪ કુંબી, ૫ ધર્મ્યાલુ, ૬ શકુનિ,
૭ તત્કમ્પસેવી, ૮ પાક્ષિકાપાક્ષિક, ૯ સાગધિક, ૧૦ આસક્ત—એ
દશ પ્રકારના નપુસક જાણવા, તેઓ સંલેશના કારણ હોવાથી દીક્ષા
આપવાને યોગ્ય નથી ૮૦૧

દશ પ્રકારના નપુસકનું એકસો નવમું દ્વાર છે, તે કહે છે—

૧ પડક—તેનો સ્વભાવ સ્ત્રીઓના જેવો હોય અને આકાર
પુરુષના જેવો હોય તે પડક જાતનો નપુસક કહેવાય છે તે પડકના
લક્ષણો આ પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં કહેલા છે

“ મહિલાસહાવો સરવન્નજેઓ,

મીઠ મહત મરુત ય વાણી ।

સસદય મુચ્ચમ્પેણય ચ

પદ્મણિ ઝપ્પમ્મગલ્લરક્ષણિ ॥ ૧ ॥

સ્ત્રીના જેવો સ્વભાવ હોય એટલે મદ્યગતિએ ચાલે, શકા સહિત
પછવાડે જોતો જોતો આગળ ચાલે, શરીર શીતળ અને કામળ હોય, તે
સ્ત્રીની જેમ હાથને ઉછાળતો જોલે છે, વાગવાગ કહે હાથ દબાવે ચાલે છે,
ઓઢવાનું વસ્ત્ર ન હોય ત્યાંજ તે સ્ત્રીની જેમ જો હાથવડે દૃઢ્યને ઢાકે
છે, બોલતા બોલતા વિલાસ સહિત બ્રુટીને ઉચી કરે છે, સ્ત્રીની જેમ
કેશબધન કરે છે, વસ્ત્ર ઓઢે છે, આભૂષણોનું ખુબ માન કરે છે, સ્ના-
નાદિ ક્રિયા ગુપ્ત આનમાં કરે છે પુરુષોની સભામાં ભય અને શકાથી
ભેગે છે, સ્ત્રીઓના સમૂહમાં નિશકપણે વર્તે છે અને સ્ત્રીજનને લાયક

એવા કામ કરવામાં પ્રીતિ રાખે છે. આવા સ્ત્રીના સ્વભાવને ધારણ કરનાર એ પંડક નપુંસકનું પ્રથમ લક્ષણ છે. ૨ તેના સ્વરમાં એક હોય છે, ૩ શરીર સંબંધી વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શ તે સ્ત્રી પુરૂષની અપેક્ષાએ વિલક્ષણ હોય છે, ૪ પુરૂષ ચિન્હ મોહનું હોય છે, ૫ વાણી સ્ત્રીના જેવી કામળ હોય છે, ૬ તેના મૂત્રમાં સ્ત્રીની જેમ ફીણ હોતું નથી અને મૂત્ર કરતી વખતે શબ્દ થાય છે—આ પ્રમાણે છ લક્ષણો પંડક નામના નપુંસકના છે.

૨ બીજો વાતિક નપુંસક છે, તે પોતાના અથવા ડાઈ બીજા નિમિત્તથી પુરૂષ ચિન્હ સ્તબ્ધ થતાં સ્ત્રીસેવા કર્યા વિના તે વેદને ધારણ કરવાને સમર્થ થતો નથી. ૨

૩ ત્રીજો કલીબ—નામનો નપુંસક છે. તેના ચાર પ્રકાર છે, ૧ દષ્ટિકલીબ, ૨ શબ્દકલીબ, ૩ આલિંગનકલીબ, અને ૪ નિમંત્રણકલીબ. જે સ્ત્રીને નસ જેઈ ક્ષોભ પામે તે દષ્ટિકલીબ કહેવાય છે. સ્ત્રીના મુખના શબ્દો સાંભળી ક્ષોભ પામે તે શબ્દકલીબ કહેવાય છે. જે સ્ત્રીને આલિંગન કરી ક્ષોભ પામે તે આલિંગનકલીબ અને જે સ્ત્રીના નિમંત્રણથી કામાતુર થાય તે નિમંત્રણકલીબ કહેવાય છે.

૪ કુંભી—નામે ચોથો નપુંસક છે. જેનું પુરૂષ ચિન્હ મોહના ઉત્કટપણાથી કુંભની પેઠે સ્તબ્ધ હોય અથવા વૃષણસ્તબ્ધ હોય તે કુંભી નપુંસક કહેવાય છે. અથવા ડાઈ પુસ્તકમાં કુંભી એટલે કુંભના જેવા સ્તનવાલો એવો પણ અર્થ કરેલો છે. અર્થાત્ જે પુરૂષના સ્તન કુંભના જેવા હોય તે કુંભી નપુંસક કહેવાય છે. ૪

૫ પાંચમો ઇર્ધ્યાલુ નામે નપુંસક છે. બીજા પુરૂષે સેવન કરેલી સ્ત્રીને જેઈ ઇર્ધ્યા ઉત્પન્ન કરનારો પુરૂષ ઇર્ધ્યાલુ નપુંસક કહેવાય છે. એટલે પોતાનામાં સ્ત્રી ભોગવવાની શક્તિ નથી, તેથી બીજો સ્ત્રી ભોગવે તે ઉપર ઇર્ધ્યા કરે છે. તે ઇર્ધ્યાલુ નપુંસક કહેવાય છે. ૫

૬ છઠો શકુનિ નામે નપુંસક છે. તે ચક્રવાની જેમ વેદના આવેશથી વારંવાર સ્ત્રીને સેવવામાં આસક્ત થયા કરે. ૬

૭ સાતમો તત્કર્મસેવી નામે નપુસક છે તે મૈથુન સેવીને વેદના ઉપપણથી જિહ્વાવડે ચાટવા વગેરે નિ ધ કર્મ કરી પોતાને સુખ માને છે. ૭

૮ આઠમો પાક્ષિકાપાક્ષિક નામે નપુસક છે. તેને દુક્ષપક્ષમા અતિ-શય મોહનો ઉદય થાય છે અને કૃષ્ણપક્ષમા મોહ અલ્પ થાય છે તેથી પાક્ષિકા પાક્ષિક નપુસક કહેવાય છે ૮

૯ નવમો સૌગ ધિક નપુસક છે, તે પોતાના લિંગને દુક્ષ ગંધવાલુ જાણી સુધ્યા કરે છે. ૯

૧૦ દશમો આસકત નામે નપુસક છે તે વીર્યપાત થયા પછી પણ સ્ત્રીનુ આલિંગન કરી તેણીની કામ તથા શુદ્ધસ્થલ પ્રમુખ અગમા પ્રવેશ કરી ગ્હે છે. ૧૦

આ પંડક વગેરે દશ પ્રકારના નપુસકોની જોલખ તે પુરુષથી અ-થવા તેમના મિત્રો વગેરેના કહેવાથી જાણવામા આવે છે

અહિ કાઈ શકા કરે કે, પ્રથમ પુરુષમા નપુમકો કદા અને અહિ પણ કદા ત્યાગે તેમા અને આ કદા, તેમા પરસ્પર ગો વિશેષ છે : તેના ઉત્તરમા કહે છે કે, “ પ્રથમ જે નપુસકો કદા, તે પુરુષાકૃતિ નપુસક હતા અને જે અહિ કહેવામા આવ્યા, તે નપુસકાકૃતિ જાણવા એટલે જે પુરુષાકૃતિ નપુસક હતા, તેને પુરુષમા ગણેલા છે, અને સ્ત્રી આકૃતિ નપુસક હતા, તેને સ્ત્રીમા ગણ્યા છે

અહિ નપુમક આકૃતિવાલા હતા, તેને નપુસકમા ગણ્યા છે. તે-મને નગગદાહના જેવો ઉત્કટ કામ અને અધ્યવસાયને આશ્રીને તેમના ચિત્ત મયિન દોાય છે, તેથી તેઓ દીક્ષાને અયોગ્ય ગણેલા છે.

તેને માટે નિશીથ ચૂર્ણિમા નીચે પ્રમાણે કહેછ છે—

“ ઇપાર્ણિ નપુંસયા દસ તે પુરિસેસુ ચૈવ વૃત્તા નપુસદારે જડ જે પુ-રિસેસુ વૃત્તા તે ચૈવ ફહંપિ કિં કત્રો જેદો ? જન્ન ફત હિં પુરિસાગર્હ ફ-હ ગદ્દણ સેસયાણજ્જવેચિ । एव ह्रीज्वपि वाच्यम् ॥ ”

“ તે પુરૂષને વિષે દશ પ્રકારના નપુંસક કહ્યા છે, તે પુરૂષને વિષે કહેલા બેઢ નપુંસક સ્ત્રીને વિષે જાણી લેવા, અને અહિં પણ તે બેઢ કહ્યા, એમાં શો બેઢ કે પુરૂષાકૃતિનું અહિં નપુંસક બેઢમાં ગ્રહણ કરવું એમ શેષમાં પણ જાણવું એટલે સ્ત્રી આકૃતિમાં સ્ત્રી નપુંસક બેઢનું અને નપુંસક આકૃતિમાં નપુંસક બેઢનું ગ્રહણ કરવું. ”

અહિં દોઢ શંકા કરે કે, શાસ્ત્રમાં એક પ્રકારના નપુંસક કહ્યા છે, તો અહિં દશ પ્રકારના કેમ કહ્યા ? તેના ઉત્તરમાં લખે છે કે, દશ પ્રકારના નપુંસક દીક્ષાને અથોગ્ય કહ્યા છે અને છ પ્રકારના નપુંસક દીક્ષાને થોગ્ય કહ્યા છે. તે વિષે શાસ્ત્રમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે—

“ વિષ્ણુ ચિષ્ણુ ચેવ મંત્રોસહિત્રોવાદ્દૃષ્ટ ।

ઇસિસરો દેવસરો ય પચ્ચાવેજ્જ નપુંસણ ॥ ૧ ॥ ”

૧ વર્દ્ધિતક—અંતઃપુરની રક્ષા માટે રાજાએ ઈન્દ્રિયનો છેદ કરી નાગર કરેલો પુરૂષ.

૨ ચિષ્ણિપત એટલે જન્મ થતાંજ આંગલીઓના મર્દનથી જેના વૃષણ ગળાવ્યા હોય તેવો પુરૂષ.

એ બંનેને એમ કરવાથી નપુંસક વેદનો ઉદય થાય છે, અને કાઢને મંત્રની શક્તિથી અને કાઢને ઔપધની શક્તિથી પુરૂષવેદ હણાઈ ગયો હોય તે ત્રીજા અને ચોથા પ્રકારના નપુંસક સમજવા.

૩ મંત્રોપહત એટલે મંત્રથી જેનો પુરૂષવેદ નાશ પામ્યો હોય તે.

૪ ઔપધ્યુપહત એટલે ઔપધથી જેનો પુરૂષવેદ નાશ પામ્યો હોય તે.

૫ પાંચમો ઋષિશપ્ત એટલે દોઢ ઋષિના શાપથી જેનો પુરૂષવેદ નાશ પામ્યો હોય તે.

૬ છઠો દેવશપ્ત એટલે દોઢ દેવનો શાપ થવાથી જેનો પુરૂષવેદ નાશ પામ્યો હોય તે.

એ છ પ્રકારના નપુંસકને નિશીથ સૂત્રમાં કહેલા વિશેષ લક્ષણોનો સંભવે છે. તેથી તેઓ દીક્ષા લેવાને થોગ્ય છે. તે વિષે વિશેષ સ્વરૂપ નિશીથ સૂત્રના અધ્યયનથી જાણી લેવું. ૩૩

તથા યચિતે અનુજ્ઞાપનેતિ ॥ ૩૪ ॥

યચિતેન્નુચિતચિદ્વક્ષણે પિંકાર્દા અનુજ્ઞાપના અનુજ્ઞાનતોન્નુમન્યમાનસ્ય
સ્વયમેવ ગુરોર્ધવ્યસ્વામિનો વા પ્રયોજનમ્ । યથા અનુજ્ઞાનીત યુયં મમ ગૃહીતુમે-
તદિતિ । અન્યથા અદત્તાદાનપ્રસંગાત્ ॥ ૩૪ ॥

તથા નિમિત્તોપયોગ ઇતિ ॥ ૩૫ ॥

નિમિત્તે યચિતાદારાદેર્ગૃહીતુમજ્ઞિદ્વપિતસ્ય શુદ્ધ્યશુદ્ધિસૂચકે શકુને સા-
ધુજનપ્રસિદ્ધે પ્રવૃત્તે સત્તિગમ્યતે લપ્તોગઃ આજોગઃ કાર્યઃ । અત્ર ચ નિમિત્તાશુદ્ધૌ
ચૈત્યવદ્નાદિકુશલક્રિયાપૂર્વક નિમિત્તાન્તરમન્વેપણીય ઇવ યદિ ત્રીન્ ધારાન્ નિ-
મિત્તશુદ્ધિર્ન સ્યાત્તદા તન્મિ ન તેન કિંચિદ્ ગ્રામ્યમ્ યદિપરમન્યાનીત જોક્ત-
વ્યમિતિ ॥ ૩૫ ॥

નિમિત્તશુદ્ધ્યાપિ—

મૂલાર્થ—યોગ્ય વસ્તુને અદણ કંવાનીપ્રેરણા કરવી. ૩૪

ટીકાર્થ—અનુચિતથી વિવક્ષણ એવા યોગ્ય પિંકાર્દિ વસ્તુને અદણ
કંવામા ગુરુની અથવા તે દ્રવ્યના આશીની આજ્ઞા મારગથી એટલે
તેમની આજ્ઞા મારગવાડપ્ર પ્રયોજન ગમ્યતુ લેખકે, ‘આ વસ્તુ અદણ કંવાની
તમે અને આજ્ઞા આપો’ જે એમ ન કરે તો અદત્તાદાનનો પ્રમગ આવે ૩૬

મૂલાર્થ—શકુન પ્રમુખ નિમિત્તનો વિચાર કરવો. ૩૫

ટીકાર્થ—રૂચિત એવા આદ્યાગદિક વર્ગને અદણ કંવાની ઉંચે ગ
ગમનાગ પુરો નુદિ તથા અનુદિને નગવનાગ અને નાતુનમા પ્રનિદ્ધ એતુ
મુકન પ્રવને ત્યાં વિચાર કરવો એટલે નિમિત્ત-શકુનનુદિ કંની આ ગ્યમે
નિમિત્તના અગુદિ યાય તો ચૈત્યવદ્નાદિક દુગાગ રિયા કર્યા પછી યાતુ ત્રી-
ણુ એતુ એમ જેના ત્રણવાં જે નિમિત્તના નુદિ ન યાય તો તે દિવસે નાતુ
એ કાઠપા અદણ ન કરુ અને જે બીજાએ આણેતુ હાય તો તેતુ
બોજન કરુ ૩૫

નિમિત્ત મુલ હાય તોપણ

અયોગ્યેઽગ્રહણમિતિ ॥ ૩૬ ॥

અયોગ્યે ઉપકારાકારકત્વેનાનુચિતે પિણ્દાદાગ્રહણમનુપાદાનં કાર્યમિતિ ॥ ૩૬ ॥

તથા અન્યયોગ્યસ્ય ગ્રહ ઇતિ ॥ ૩૭ ॥

અન્યસ્યાત્મવ્યતિરિક્તસ્ય ગુરુદ્વાનવાદાદેર્યયોગ્યમુપપદ્મન્નકત્વેનોચિતં તસ્ય ગ્રહો વિધેય ઇતિ ॥ ૩૭ ॥

एवं च गृहीतस्य किं कार्यमित्याह ।

गुरोर्निवेदनमिति ॥ ३८ ॥

હસ્તશતાદ્રાહિર્ગૃહીતસ્યેર્યાપ્રતિક્રમણગમનાગમનાલ્લોચનપૂર્વકં હસ્તશતમધ્યે તુ એવમેવ નિવેદનં ગુરોઃ દાયકહસ્તમાત્રવ્યાપારપ્રકાશનેન લઘ્વસ્ય જ્ઞાપનં સમર્પણં ચ કાર્યમિતિ ॥ ૩૮ ॥

મૂલાર્થ—અયોગ્ય વસ્તુનું ગ્રહણ ન કરવું. ૩૬

ટીકાર્થ—અયોગ્ય એટલે ઉપકારનું અકરવાપણું કરીને અનુચિત એવા પિંડાદિકનું ગ્રહણ ન કરવું. ૩૬

મૂલાર્થ—ખીજને યોગ્ય એવી વસ્તુ ગ્રહણ કરવી. ૩૭

ટીકાર્થ—પોતા વિના ખીજ જે ગુરુ, જ્ઞાન તથા આસાદિકને ઉપકાર કરવામાં યોગ્ય હોય તેનું ગ્રહણ કરવું. ૩૭

એમ ગ્રહણ કરેલ વસ્તુનું શું કરવું ? તે કહે છે.

મૂલાર્થ—ગ્રહણ કરેલી વસ્તુ ગુરુમહારાજને નિવેદન કરવી. ૩૮

ટીકાર્થ—સો હાથ ઉપરાંત બીજ ગ્રહણ કરેલા આહારાદિકનું પ્રથમ જવા આવવાનું આલોચણ કરી પછી ગુરુને તે નિવેદન કરવું. જે સો હાથની અંદરથી ગ્રહણ કરેલું હોય તો એમનું એમજ ગુરુને નિવેદન કરવું. આપનાર માણસના કેવળ હાથના વ્યાપારને પ્રકાશ કરી એટલે જ ના હાથથી જે વસ્તુ લાવવામાં આવી હોય, તે હકીકત જાહેર કરી ગુરુને અર્પણ કરવી. ૩૮

અતઃ પર ।

સ્વયમદાનમિતિ ॥ ૩૯ ॥

સ્વયમાત્મનાઝ્ઞાનં દ્વન્વસ્યાન્યસ્મૈ અવિતરણ ગુર્વાપતીકૃતત્વાચમ્ય । તતો
પદિ ગુરુઃ સ્વયમેવ કસ્મંચિન્ ગાનાદિકાપ કિંચિદગ્રાચત્સુદરમેવ અય કુતોઽપિ
વ્યગ્રતયા ન સ્વયં વદાતિ કિન્તુ તેનૈવ દાપયતિ તદા ॥ ૩૯ ॥

તદાઙ્ગયા પ્રવૃત્તિરિતિ ॥ ૪૦ ॥

તસ્ય ગુરોરાઙ્ગયા નિરોધેન પ્રવૃત્તિર્જાને કાર્યા ॥ ૪૦ ॥

તત્ર ચ ।

ઉચિત્તચ્છન્દનમિતિ ॥ ૪૧ ॥

ઉચિતમ્પ્રમાણસંજોગ્યગાદ્યેઃ સાધોઃ ન પુનરન્યન્યસ્ય ત પ્રતિ દાનાનધિ-
કારિત્વાગસ્ય ઇન્દન ઇન્દસ્યાગ્નિદ્વાપસ્ય અન્નાદિગ્રહણ પ્રત્યુત્પાદન કાર્ય ॥૪૧॥

ગુરુને નિરોધન કર્યું, તેથી કરીને

મૂલાર્થ—ગુરુની આજ્ઞા વિના પોતાની મેલે કાઢને આપવું
નહીં. ૩૯

ટીકાર્થ—પોતે પ્રાપ્ત કરેલી વસ્તુ બીજને પોતાની મેલે ન આપવી
કાનૂની, તે વસ્તુ ગુરુને સ્વાધીન કરેલી છે એ ગુરુ પોતે જ દારૂ ખાયક વગેરે
ને કાઢ આપે તો આજ્ઞા અથવા ગુરુ દેખપણ કાનૂની વ્યવસ્થાને કાઢને પોતે
ન આપી શકે અને તે લાવનાર ગિર્યાની પામે અપામે ત્યાં (નુ કરુ ૧) ૩૯

મૂલાર્થ—ગુરુની આજ્ઞાથી પ્રવૃત્તિ કરવી ૪૦.

ટીકાર્થ—ગુરુની આજ્ઞાથી તે લાવેલી બિસાદિ, વસ્તુને વેદ્યવપામાં
પ્રવૃત્તિ કરવી. ૪૦

તે વસ્તુ આપવાના પ્રવૃત્તિને વિષે—

મૂલાર્થ—યોગ્ય પુરુષની નિમ તથા કરવી. ૪૧

ટીકાર્થ—પોતાની માથે ગળી રીતે યોગ લઈ શકે તેવા ખાવાદિક
માધુને આદિ કદાચ કંઈક નહીં અભિલાષા ઉપર કરવી તેને તે વસ્તુ
આપવી બીજને ન આપવી, કાનૂની, બીજને આપવો તેને અપિકાર નથી ૪૧

તતો દત્તાવશિષ્ટસ્યાન્નાદે :—

ધર્માયોપન્નોગ ઇતિ ॥ ૪૨ ॥

ધર્માય ધર્માધારશરીરસંધારણદ્વારેણ ધર્માર્થમેવ ચ ન પુનઃ શરીરવર્ણવદ્વા-
અર્થમપિ ઉપન્નોગ ઉપજીવનમ્ । તથા ચાર્ષમ્ ।

“ વેણ્ય ૧ વૈયાવચ્ચે ૨ ઇરિયદ્વાણ ૩ ય સંયમદ્વાણ ૪ તહ પાણવત્તિયાણ
૫ ઝટ્ટં પુણ ધમ્મચિંતાણ ૬ ॥ ૧ ॥ ૪૨ ॥

તથા વિવિક્તવસતિસેવેતિ ॥ ૪૩ ॥

વિવિક્તાયાઃ સ્ત્રીપશુપંડકવિવર્જિતાયાઃ

વસતેરાશ્રયસ્ય સેવા પરિન્નોગો વિધેયઃ । અવિવિક્તાયાં હિ વસતૌ વ્રતિનાં
બ્રહ્મચર્યવ્રતવિદ્વોપપ્રસંગ ઇતિ ॥ ૪૩ ॥

આપી રહ્યા પછી ખાટી રહેલા અન્નનું શું કરવું ? તે કહે છે.

મૂલાર્થ—ધર્મને અર્થે ઉપભોગ કરવો. ૪૨

ટીકાર્થ—ધર્મને અર્થે એટલે ધર્મના આધારભૂત શરીરને ધારણ કર-
વારૂપ દ્વારે કરીને ધર્મસાધન કરવાને અર્થેજ અન્નાદિકનો ઉપભોગ કરવો.
પરંતુ શરીરની સારી આકૃતિ તથા બલ વગેરેને અર્થે ઉપભોગ ન કરવો.
તેને માટે શાસ્ત્રમાં લખેલું છે.

“ ક્ષુધાની વેદના શમાવાને માટે, વૈયાવચ્ચ કરવાને માટે, ધર્મી સમિતિ
શોધવાને માટે, સંયમ ધારણ કરવાને માટે, પ્રાણ ધારણ કરવાને અર્થે અને
છટ્ટું ધર્મ ચિંતવવાને અર્થે અન્નાદિકનો ઉપભોગ કરવો.” ૪૨

મૂલાર્થ—એકાંતસ્થાનમાં નિવાસ કરવો. ૪૩

ટીકાર્થ—સ્ત્રી, પશુ અને નપુંસકથી રહિત એવા એકાંત સ્થાનનો
ઉપભોગ કરવો. સ્ત્રી વગેરેથી સહિત એવા સ્થાનને વિષે વસવાથી વ્રતધારી
પુરૂષોને બ્રહ્મચર્ય નાશ થવાનો પ્રસંગ આવે છે. ૪૩

અતएव ब्रह्मचर्यव्रतपरिपात्रनाय एतच्छेषगुप्तीरजिघातुं स्त्रीकथापरिहार
इत्यादिविचूपापरिवर्जनमिति पर्यंतं सूत्राष्टकमाह ।

तत्र स्त्रीकथापरिहार इति ॥ ४४ ॥

સ્ત્રીના કથા સ્ત્રીકથા સા ચ ચતુર્વિંશ જાતિ ? કુલ ૨ રૂપ ૩ નેપલ્ય-
જેદાત્ । તત્ર જાતિર્બ્રાહ્મણાદિકા તત્કથા યથા ।

“ ધિક્ બ્રાહ્મણીર્ધવાજાવે યા જીવતિ મૃતા ઇવ । ધન્યા શ્દ્વીજનૈર્માન્યા
પતિન્નક્રેડ્યનિંદિતા ” ॥ ૧ ॥

કુલં ચૌદુલ્કયવહુમાનાદિ તત્કથા ।

“ અહો ચૌદુલ્કયપુત્રીણા સાહસ જગતોઽધિકમ્ । વિશંત્યગ્નો મૃતે પત્યૌ
યાઃ પ્રેમરહિતા અપિ ” ॥ ૨ ॥

એ કાગલુથી બ્રહ્મચર્ય પાળવામા આદી ગેહલી શુભિઓને કહેવા માટે
' સ્ત્રી કથા પરિહાર ' એ સૂત્રથી માડી ' વિબૂધા પરિવર્જન ' ત્યા સુધીના
આઠ સૂત્રો કહે છે—

મૂલાર્થ—તેઓમા પ્રથમ મૃત્ર કહે છે કે, સ્ત્રી કથાનો
ત્યાગ કરવો. ૪૪

ટીકાર્થ—સ્ત્રીઓની કથા તે સ્ત્રી કથા. તે સ્ત્રી કથા ૧ જાતિ,
૨ કુલ, ૩ રૂપ અને ૪ વેપના બેઠથી ચાગ જાતની છે તે જાતિ એટલે બ્રાહ્મ-
ણાદિક જાતિ, તેની કથા જેમકે,—

“ બ્રાહ્મણોની સ્ત્રીઓને વિકાર છે કે, જેઓ પતિનો અભાવ (મૃત્યુ)
થયા પછી મજેલના જેવી થઈ જીવે છે સુદ્રની સ્ત્રીને ધન્ય છે કે, જે લાખ
પતિઓ છતા પણ લોકમાન્ય અને અનિદિત કહેવાય છે.” ૧

કુલ એટલે ચૌલુક્ય વગેરે તેનુ બહુ માનાદિ કવુ, તે કુલકથા
કહેવાય છે

“ અહો ! ચૌલુક્ય વશની પુત્રીઓનુ માહમ જગતથી અધિક છે કે
જેઓ પ્રેમ ગદિત છના પણ પતિ મૃત્યુ પામતા અગ્નિમા પ્રવેગ કરે છે.” ૨

રૂપં શરીરાકારઃ તત્કથા ।

“અહો અંધપુરંધ્રીણાં રૂપં જગતિ વર્ણ્યતે । યત્ર યૂનાં દ્વજો લગ્ના ન મન્યંતે પરિશ્રમમ્” ॥ ૩ ॥

નેપથ્યં વસ્ત્રાદિવેપગ્રહઃ તત્કથા ।

“ધિગ્નારીરોદીચ્યા વહુવસ્ત્રાચ્છાદિતાંગલતિકત્વાત્ । તર્થાવનં ન યૂનાં ચક્ષુર્મોદાય ભવતિ સદા” ॥ ૪ ॥

તસ્યાઃ સ્ત્રીકથાયાઃ પરિહારઃ ઇતિ ॥ ૪૪ ॥

નિપદ્યાનુપવેશનમિતિ ॥ ૪૫ ॥

નિપદ્યાયાં સ્ત્રીનિવેશસ્થાને પટ્ટપીઠાદૌ મુહૂર્તે યાવત્ સ્ત્રીપૃત્યિતાસ્વપિ

રૂપ એટલે શરીરનો આકાર, તેની કથા તે રૂપકથા કહેવાય છે.

“આ ભગત્માં અંધદેશ (દક્ષિણ હિંદુસ્તાન) ની સ્ત્રીઓનું રૂપ આશ્ચર્યપણે વર્ણનીય છે. જેમાં લક્ષ થયેલી યુવાન પુરૂષોની દૃષ્ટિએ પોતાના પરિશ્રમને પણ બાજી નથી.” ૩

નેપથ્ય એટલે વસ્ત્રાદિ વેપ તેની કથા તે નેપથ્યકથા કહેવાય છે. જેમકે,

ઉત્તર દિશાની સ્ત્રીઓને વિકાર છે કે, જેઓ ઘણાં વસ્ત્રોથી પોતાના અંગરૂપ લતાને આચ્છાદિત કરનારી હોવાથી તેમનું યૌવન હમેશાં યુવાન પુરૂષોના નેત્રને આનંદને માટે થતું નથી, એટલે ઘણું શરીર ઢાંકવાથી તેમની યૌવન અવસ્થા પુરૂષના જેવાના ઉપયોગમાં આવતી નથી. ૪

તેવી સ્ત્રીકથાનો ત્યાગ કરવો. ૪૪

મૂલાર્થ—સ્ત્રીના આસન ઉપર બેસવું નહીં. ૪૫

ટીકાર્થ—પાટલા પ્રમુખ સ્ત્રીને બેસવાની વસ્તુને વિષે સ્ત્રી ઉઠી ગયા પછી બેઘડી સુધી સાધુએ બેસવું નહીં. કારણ કે, તત્કાલ સ્ત્રીના આસન

અનુપવેશન કાર્ય । સત્ય એવં સ્ત્રીનિપરોપવેશને સાધોસ્તચ્ચરીરસયોગસંક્રાંતોષ્પ-
સ્પર્શવેશન મનોવિશ્રોતસિકાદોષસન્નવાન્ ॥ ૪૫ ॥

ઈન્દ્રિયાપ્રયોગ ઇતિ ॥ ૪૬ ॥

ઈન્દ્રિયાણા ચક્ષુરાદીના કથચિદ્રપયજાત્રાપન્નેષ્વપિ ગુણોરુવદનકક્ષાસ્ત-
નાદિષુ સ્ત્રીશરીરાવયગ્રેષુ અપ્રયોગોઽવ્યાપારણં કાર્યં પુનસ્તન્નિરીક્ષણાદ્યર્થં નયત્નઃ
કાર્યઃ ॥ ૪૬ ॥

કુઙ્ઘ્યાંતરદાંપત્યવર્જનમિતિ ॥ ૪૭ ॥

કુઙ્ઘ્ય નિતિસ્તદંતર વ્યગ્રધાન યસ્ય તત્તથા દાપત્ય દયિતાપતિઙ્ગક્ષણ
યુગ્મ્ય કુઙ્ઘ્યાતર ચ દાપત્ય ચેતિ સપાસઃ । તસ્ય વર્જનં વસતૌ સ્વાયાયઃપ્રાનાદૌ
ચ ન તત્ર સ્થાતવ્યં યત્ર કુઙ્ઘ્યાતર દાપત્યં ભવતીતિ ॥ ૪૭ ॥

ઉપર જેમવાથી સ્ત્રીના શરીરના અયોગથી ઉત્પન્ન થયેલા બાદ્ (ગરમી) ના
સ્પર્શને લીધે સાધુના મનને વિશ્રોતસિકા (વિઠ્ઠલપણા) નો રોપ સાગવાનો
સભવ છે ૪૫

મૂલાર્થ—સ્ત્રીના શરીરમા ઈન્દ્રિયોનો પ્રવેશ ન કરવો. ૪૬

ટીકાર્થ—નેત્ર વગેરે ઈન્દ્રિયોને કાઠ પ્રકારે વિષય ભાવને પામેલા એવા
સ્ત્રીના શરીરના શુદ્ધ, માથળ, મુખ, કાષ્ઠ અને સ્તન વગેરે અવયવો જોવામા
વ્યાપાર ન કરવો એટલે તેને નીગમવાને માટે યત્ન ન કરવો ૪૬

મૂલાર્થ—જેમાં એક ભીંતને આંતરે સ્ત્રીપુરુષનું જોડું હોય
એવા સ્થાનનો ત્યાગ કરવો. ૪૭

ટીકાર્થ—એક ભીંતને આતરે ગેરવા એવા સ્ત્રીપુરુષના જોડાનો ત્યાગ
કરવો જે વખતિમા ભીંતના આતરમા દરબનિ વખતા હોય તેવી વખતિમા
સ્વાધ્યાય ધ્યાન વગેરે કરવાને માનુએ ગેરુ નહીં ૪૭

પૂર્વક્રીમિતાસ્મૃતિરિતિ ॥ ૪૬ ॥

પૂર્વે પ્રવ્રજ્યાપ્રતિપત્તિકાલ્યાત્પાક્ ક્રીમિતાનાં પ્રાંઢપ્રમોદપ્રદપ્રમદાપ્રસંગ-
પ્રમૃતિવિદ્વસિતાનામસ્મૃતિરસ્મરણં અયં ચ જુક્તજોગાન્ પ્રત્યુપદેશં ઇતિ ॥ ૪૬ ॥

પ્રણીતાજોજનમિતિ ॥ ૪૭ ॥

પ્રણીતસ્ય અતિસ્નિગ્ધસ્ય ગત્વત્પસ્નેહવિંહુવ્રક્ષણસ્યાહારસ્યાજોજનમનુપ-
જીવનમિતિ ॥ ૪૭ ॥

અતિમાત્રાભોગ ઇતિ ॥ ૪૮ ॥

અપ્રણીતસ્યાપ્યાહારસ્યાતિમાત્રસ્ય દ્વાર્ત્રિંશત્કવદ્વાદિશાસ્ત્રસિદ્ધપ્રમાણાતિ-
ક્રાંતસ્યાજોગોઽજોજનમ્ ॥ ૪૮ ॥

મૂલાર્થ—શ્રી સાથે જે પ્રથમ કીડા કંડી હોય તેનું સ્મરણ
ન કરવું. ૪૮

ટીકાર્થ—દીક્ષા લીધા પહેલા અતિશય પ્રમોદને આપનારા શ્રી સાથે-
ના પ્રસંગ વગેરે વિલાસોનું સ્મરણ ન કરવું. શ્રીનો ભોગ ભોગવ્યા પછી
સાધુ થયેલા પુરૂષો પ્રત્યે આ ઉપદેશ છે. ૪૮

મૂલાર્થ—અતિ સ્નિગ્ધ (ચીકણા) આહારનું ભોજન
ન કરવું. ૪૯

ટીકાર્થ—અતિ સ્નિગ્ધ એટલે ઘી વગેરેના બિંદુ જેમાંથી ટપકે છે
એવા રસબંસ આહારનો ત્યાગ કરવો. અર્થાત્ તેવા આહારથી પોતાનું ઉપ-
જીવન ન કરવું. ૪૯

મૂલાર્થ—અતિશય આહારનો ભોગ ન કરવો. ૫૦

ટીકાર્થ—અતિ સ્નિગ્ધ ન હોય તોપણ તે આહાર અતિશય ન કરવો.
ખત્રીશ દોહીયા લેવા વગેરે જે શાસ્ત્રમાં આહાર કરવાનું પ્રમાણ છે, તેનાથી
અધિક આહાર ન કરવો. ૫૦

વિનૂપાપરિવર્જનમિતિ ॥ ૫૧ ॥

વિનૂપાયાઃ શરીરોપકરણયોઃ શ્રુતગરહક્રણાયાઃ પરિવર્જનમિતિ । एतेषां च स्त्रीकथादीनां नवानामपि चारानां मोहोच्चेकहेतुत्वान्निषेधः कृत इति ॥ ૫૧ ॥

તથા તત્ત્વાગ્નિનિવેશ ઇતિ ॥ ૫૨ ॥

તત્ત્વે સમ્યક્ દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાનુસારિણિ ક્રિયાકક્ષાપે અગ્નિનિવેશઃ શ-
ક્યકોટિમાગતે કર્તુર્પ્રત્યતાદરપરતા અન્યથા તુ મનઃપ્રતિયય એવ કાર્યઃ ॥ ૫૨ ॥

તથાયુક્તોપધિધારણેતિ ॥ ૫૩ ॥

યુક્તસ્ય શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધપ્રમાણસમન્વિતસ્ય લોકપરિવાદાવિપયસ્ય સ્વપરપોરા-
ગાનુત્પાદકસ્ય ઉપધેર્વસ્તુપાનાદિલક્ષણસ્ય ધારણા ઉપજોગઃ ઉપલક્ષણત્વાત્પરિજો-

મૂલાર્થ—શ્રુતગારનો ત્યાગ કરવો. ૫૧

ટીકાર્થ—વિનૂપા એટલે શરીર તથા ઉપકરણની મોહા, તેને ન કરવી.
એ પ્રથમ કહેલા સ્ત્રીકથા વગેરે નવ ભાવનો ત્યાગ કરવો તે મોહના અતિ-
શયપણાનું કારણ દોષાથી તેમનો નિષેધ કરેલો છે. ૫૧

મૂલાર્થ—તત્ત્વને વિષે અતિ આદર કરવો. ૫૨

ટીકાર્થ—તત્ત્વ એટલે સમ્યક્ દર્શન, જ્ઞાન, અને યાગ્રિત્ત્વે અનુસં-
નારી ક્રિયાઓમાં અભિનિવેશ કરવો એટલે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે થઈ શકે
એવા ક્રિયાકથાપને વિષે અતિ આદર રાખવો. અન્યથા ન કરી શકાય
એવા ક્રિયાના અનુદાનમાં મનનો પ્રતિબંધ કરવો, ‘ એટલે અશક્ય અનુદા-
નને તુ ક્યાં કરીશ ’ એમ મનથી નિશ્ચય ભાવ ભાવવો. ૫૨

મૂલાર્થ—૪૮૦ તેવી ઉપધિ ધાગણ કરવી ૫૩

ટીકાર્થ—૪૮૦ તેવી એટલે શાસ્ત્રમાં પ્રમિદ્ધ એવા પ્રમાણવાલી અને
લોકાપવાદન લાગે તેવી અને પોતાને તથા પગને જેથી ગંગ ઉત્પન્ન ન થાય
એવી વસ્ત્ર પાત્ર વગેરે ઉપધિને ધાગણ કરવી. ૪૮૫-૪૮૬થી તે ઉપધિનો

● ઉપજોગ કરતા મોહ્ય ઇત્યાદિ અર્થ કરનારી અવગણનામાં આવી શકે તે
તેનો ત્વ ન કરવો.

મથ ગૃહ્યતે । યથોક્તમ્—

“ ધારણ્યા ડવજોગો પરિહરણા હોદ પરિજોગો ” ॥૫૩॥

તથા મૂર્ઝાત્યાગ ઇતિ ॥ ૫૪ ॥

મૂર્ઝાયા અન્નિષ્વંગસ્ય સર્વત્ર વાલ્લેડ્યેન્યંતરે ચ શરીરવદ્વાદૌ વર્જનમ્ ॥૫૪॥

તથા અપ્રતિવદ્ધવિહરણમિતિ ॥ ૫૫ ॥

અપ્રતિવદ્ધેન દેશગ્રામકુલાદાવમૂર્ઝિતેન વિહરણં વિહારઃ કાર્યઃ ॥૫૫॥

તથા પરકૃત્તવિલ્લવાસ ઇતિ ॥ ૫૬ ॥

પરૈરાત્મવ્યતિરિક્તૈઃ કૃતે સ્વાર્થમેવ નિષ્પાદિતે વિલ્લ ઇવ વિલ્લે અસંસ્કર-
ણીયતયા ઉપાશ્રયે વાસઃ ॥ ૫૬ ॥

ત્યાગ પણ અહણ કરાય છે. તેને માટે કહ્યું છે કે,—

“ વસ્ત્ર પાત્રાદિકને ધારણ કરવાથી ઉપભોગ કહેવાય છે અને તેનો ત્યાગ કરવાથી પરિભોગ કહેવાય છે. ” ૫૩

મૂલાર્થ—મૂર્ઝાનો ત્યાગ કરવો. ૫૪

ટીકાર્થ—સર્વ બાહ્ય તથા આભ્યંતર એવા શરીરબલ વગેરેમાં મૂર્ઝાનો ત્યાગ કરવો. ૫૪

મૂલાર્થ—અપ્રતિબંધપણે વિહાર કરવો. ૫૫

ટીકાર્થ—દેશ, ગ્રામ તથા કુલ વગેરેમાં મૂર્ઝા રહિતપણે વિહાર કરવો. ૫૫

મૂલાર્થ—બીજા પુરૂષે પોતાને માટે કરેલા સ્થાનમાં નિવાસ કરવો. ૫૬

ટીકાર્થ—પોતાથી બીજા એટલે ગૃહસ્થોએ પોતાને માટે કરેલા (સાધુ નિમિત્ત કરેલ ન હોય તેવા) બિલ-સ્થાનમાં નિવાસ કરવો. બિલ એટલે સર્પને રહેવાનું દર, તેની જન્મ સંસ્કાર (સુધારો વધારો) કરવા યોગ્ય ન હોય તેવા ઉપાશ્રયમાં વાસ કરવો. ૫૬

તથા અવગ્રહશુદ્ધિરિતિ ॥ ૫૭ ॥

અવગ્રહાણા દેવેન્દ્ર-રાજ-ગૃહપતિ-શર્યાતસ્-સાધર્મિકાનાવ્યજૂનાગદ્ય-
ક્રાણાનાં શુદ્ધિસ્તદનુક્રયા પરિજોગલક્ષણાં કાર્યાં । ૫૭

માસાદિકલ્પ ઇતિ ॥ ૫૮ ॥

મૂલાર્થ—સ્થાનનો અટકાવ મટાડીને નિવાસ કરવો ૫૭

ટીકાર્થ—અવગ્રહ એટલે પોતાના તાબામાં કરેલી ભૂમિ, તેની શુદ્ધિ
કરવી એટલે તે ભૂમિના ધણી પાસેથી તે માગી લેવી તે અવગ્રહ પાત્ર
પ્રકારના છે

૧ દેવેન્દ્રનો અવગ્રહ એટલે દક્ષિણ દિશાના પતિ સૌધર્મેન્દ્રની ભરતક્ષે-
ત્રના મુનિએ આજ્ઞા લેવી તે પછી તેમાં વાસ કરવો

૨ રાજાનો અવગ્રહ એટલે ભગ્તક્ષેત્રના સ્વામી છ ખડ નાયક ભગ્ત-
અકવર્તી તેનો અવગ્રહ લેવો—તેની પાસેથી વસવાને માગી લેવું

૩ ગૃહપતિનો અવગ્રહ એટલે દેશમાં ડાલના નાયકના અવગ્રહને વિષે
વસનારા સાબુએ તેની આજ્ઞા લેવી

૪ શર્યાત્—ગૃહસ્થનો અવગ્રહ એટલે ગૃહ-વામીની આજ્ઞા લઈ તેના
ધર્મમાં વાસ કરવો.

૫ સાધર્મિકનો અવગ્રહ એટલે મગિ—આચાર્ય ઉપલક્ષણથી ઉપા-
ધ્યાય વગેરે જે નગર કે ગામમાં આતુર્માત્ર્ય ગદ્યા હોય તેની આસપાસ પાત્ર
કાશ સુધીના ક્ષેત્રનો તેણે અવગ્રહ લીધો છે, તેથી ત્યાં વસવાને તેમની
આજ્ઞા લેવી

આ પ્રમાણે પાત્ર અવગ્રહની શુદ્ધિ કરવી, એટલે ધણીઆતા સ્થાનમાં
તેમના ધણી પાસેથી આજ્ઞા માગી તેનો પરિજોગ કરવો અર્થાત્ ત્યાં ગયેલુ ૫૭

મૂલાર્થ—માસાદિ કલ્પ પ્રમાણે વિહાર કરવો. ૫૮

માસઃ પ્રતીતરૂપ એવ આદિશદ્ધાચતુર્માસી ગૃહ્યતે તતો માસકલ્પશ્ચતુર્માસી-
કલ્પશ્ચ કાર્યઃ ॥ ૫૮ ॥

યદા તુ દુર્નિક્કક્ષિતિપતિવિગ્રહજંગ્યાવલક્રયાદિર્નિર્નિમિત્તૈઃ ક્ષેત્રવિજાગેન
માસાદિકલ્પઃ કર્તુઃ ન પાર્યતે તદા કિં કર્તવ્યમિત્યાહ ।

एकत्रैव तत्क्रियेति ॥ ५९ ॥

एकस्मिन्नेव मासकल्पादियोग्यक्षेत्रे वसत्यन्तरविजागेन वीथ्यन्तरविजागेन
च सर्वथा निरवकाशतायां संस्कारकञ्चूमिपरिवर्त्तेन तत्क्रिया मासादिकल्पक्रियेति ।
अत एव पठ्यते ।

टीકાર્થ—માસ એ શબ્દનો અર્થ પ્રતીતજ છે, આદિ શબ્દથી ચાતુર્
માસીતું ગ્રહણ કરવું, એટલે માસકલ્પ અને ચાતુર્માસીકલ્પ પ્રમાણે
વિહાર કરવો. ૫૮

જ્યારે દુકાસ પડ્યો હોય, રાત્રીઓને માંહેમાંહી યુદ્ધ ચાલતું
હોય અને જંગ્યાવલ એટલે પગે ચાલી વિહાર કરવાનું બલ ક્ષીણ થયું
હોય ઇત્યાદિ કારણોને લઈને ક્ષેત્ર વિભાગે કરી માસાદિકલ્પ કરવાને સમર્થ
ન થવાય ત્યારે શું કરવું ? તે કહે છે.

મૂલાર્થ—એકજ ક્ષેત્રને વિષે માસ કલ્પાદિકની ક્રિયા કરવી. ૫૯

टीकार्थ—એકજ એટલે માસ કલ્પાદિ કરવા યોગ્ય એવા ક્ષેત્રને વિષે
જે સ્થાનમાં પોતે વસતા હોય તેનાથી બીજા સ્થાનમાં નિવાસ કરવા રૂપ
વિભાગે કરીને અથવા જે શેરીમાં રહેતા હોય તેથી બીજી શેરીમાં રહેવારૂપ
વિભાગે કરીને માસકલ્પાદિક ક્રિયા કરવી. સર્વથા એમ કરવાનો અવકાશ
ન મળે તો એક યોગ્ય સ્થાનને વિષે રહી સંથારા ભૂમિતું પરિવર્તન કરવું એ-
ટલે જે સંથારા ભૂમિમાં પોતે માસકલ્પ કર્યો હોય તે ભૂમિને છોડીને બીજી ભૂમિ
માં બીજા માસકલ્પ કરવો, એ પ્રમાણે માસાદિ કલ્પની ક્રિયા કરવી તેને
મઠિ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે,

“ સચારપરાયત્તં અન્નિગ્ગહ ચેવ ચિત્તમ્ભુતુ । एतो चरिचिणो ऽह
विहारपन्निमाऽमु करति ” ॥ ૫૯ ॥

તત્ર ચ સર્વત્રામમત્વમિતિ ॥ ૬૦ ॥

સર્વત્ર પીઠફલ્લકાર્દો નિત્યસાસોપયોગિનિ અન્યસ્મિશ્વામત્વમમીકાર
હતિ ॥ ૬૦ ॥

તથા નિદાનપરિહાર ઇતિ ॥ ૬૧ ॥

નિતરા દીયતે ત્રુપતે સમ્યગ્દર્શનમપ્ચચહુલ્લમૂલ્લજાલ્લો જ્ઞાનાદિવિપ્પવિ-
શુષ્કવિનયવિધિસમુદ્ધરસ્કન્ધો પ્રિહિતાવગતદાનાદિજેદશાગ્યોપશાસ્ત્રાવચિત્તો નિ-

“આ જિન ગામનમા ગ્હેયા એવા આગ્નિવાની મુનિ વિદ્વાઃ તથા પરિ-
મા ઇત્યાદિકને વિષે હેન્ટે મયાગતુ પગવર્તન કરે છે અને નાના પ્રકારના
અભિપ્રેક્ષા કરે છે.” ૧ ૫૬

મૂલાર્થ—જ્યા રહેલુ ત્યા મર્વ વસ્તુને વિષે મમત્વભાવ
ન ગળ્યો. ૬૦

ટીકાર્થ—નર્વત્ર એટલે વૃક્ષાન્યાનિ કાગ્લને સર્જિત નિત્ય વાગ વન્ધો
પડ્યો હોય તો તેને ઉપયોગી ખીક, પાટીયુ વગેરે વસ્તુઓમા ત્યા ગામ
નગર વગેરે ખીક વસ્તુઓમા મમતા ન ગળતી, ‘ આ માડ છે ’ એવોભાવ
ન ગળ્યો. ૬૦

મૂલાર્થ—નિયાણુનો ત્યાગ કર્યો. ૬૧. | ~

ટીકાર્થ—જિ એટલે દમ્ભેના દીપને એટલે હેદાય ધર્મરૂપી વૃક્ષ જેના-
લી તે નિદાન કરેવાય છે. તે ધર્મરૂપી દુષ્ટવૃક્ષ મમ્યન દર્શનના વિન્ના રૂપી
મૂડીઆના જાવાડ છે, ગાનાનિ વિાગ અને વિનુદ વિનય વિનિરૂપ તેના
મૂડીઆ છે. મદ દાનાદિકના ભેડ રૂપી તે ઠી ગ્રાખા અને રૂપનાખા છે, જે
ત્યા મતુખ્યસવમા દુષ્ટ મમ્યેવ દુષ્ટ મપન્નિરૂપ મ પેલી તે વ્યામ છે,

રતિશયસુરનરજવપ્રજવસંપત્તિપ્રસૂનાકીર્ણોઽનજ્યજ્ઞર્ણીકૃતનિશ્ચિત્તવ્યસનવ્યાકુલ-
જિવાલ્લયર્શમફલોદ્વળો ધર્મકલ્પતસ્તરનેન સુરધ્વ્યાંગસનપરિણામપરશુનેતિ નિદાનં
તસ્ય પરિહારઃ અત્યન્તદારુણપરિણામત્ત્વાતસ્ય । યથોક્તમ્ ।

“ યઃ પાત્તયિત્વા ચરણં વિશુદ્ધં
કરોતિ જોગાદિનિદાનમજ્ઞઃ ।
હી વર્દયિત્વા ફલદાનદદ્ધં
સ નન્દનં જસ્યતે વરાકઃ ” ॥ ૧ ॥ ૬૧

તહિં કિં કર્તવ્યમિત્યાહ ।

વિહિતમિતિ પ્રવૃત્તિરિતિ ॥ ૬૨ ॥

વિહિતં કર્તવ્યતયા જગવતા નિરૂપિતમેતદિતિ । एवं सर्वत्र धर्मकार्ये प्र-
वृत्तिः ॥ ૬૨ ॥

તથા વિધિના સ્વાધ્યાયયોગ ઇતિ ॥ ૬૩ ॥

અને જેની પાસે સર્વ દુઃખો આવતા નથી એવા મોક્ષસ્થાન સંબંધી સુખરૂપ
રૂપથી વ્યાખ છે. તે ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષને દેવઋદ્ધિની ઇચ્છાના પરિણામ રૂપી
દ્રશીથી નાશ કરે તે નિદાન (નિયાણું) કહેવાય છે. તે નિદાનનો ત્યાગ
કરવો, કાગણુકે, તેનું પરિણામ અત્યંત દારૂણ રૂપવાળું છે. તેને માટે શાસ્ત્રમાં
આ પ્રમાણે કહેલું છે.

“જે અજ્ઞપુરૂષ શુદ્ધ ચારિત્રને પાળી ભોગાદિકેનું નિયાણું કરે છે, તે મંદ
પુરૂષ રૂપદાન કરવામાં દક્ષ એવા નંદન વનને ઉછેરી તેને ભસ્મ કરે છે.” ૧-૬૧
ત્યારે શું કરવું ? તે કહે છે.

મૂલાર્થ—શાસ્ત્રમાં કહેલું છે, એમ ધારીને પ્રવૃત્તિ કરવી. ૬૨

ટીકાર્થ—‘ભગવાને કર્તવ્યપણાથી આ નિરૂપણ કરેલું છે’ એમ
ધારી સર્વ ધર્મ કાર્યોમાં પ્રવૃત્તિ કરવી. ૬૨

મૂલાર્થ—વિધિવેરે સ્વાધ્યાયનો યોગ રાખવો. ૬૩.

વિધિના કાવચિનિયમસંસ્કારરૂપેણ સ્વાધ્યાયસ્ય વાચનાદેયોગો વ્યાપારણ-
મિતિ ॥ ૬૩ ॥

તથાવચ્યકાપરિહાણિરિતિ ॥ ૬૪ ॥

આવચ્યકાના સ્વકાલે નિયમાત્કર્ત્તવ્યવિશેષાણા પ્રત્યુપેક્ષણાદીના અપરિ-
હાણિરજ્ઞાઃ ઇદં ચ પ્રધાનં સાધુર્લિંગ । તથા ચ દર્શકાલિકનિર્યુક્તિઃ ।

“ સર્વેગો નિર્વેગો ત્રિપચ્ચિગો મુસીદ્ધસંસમ્પી । આરાહણા તયો ના-
ણદસણચરિચિણ્ણો ય ॥ ૧ ॥ ”

સ્ત્રીયમન્નજ્ઞવ મુચ્યા દીણ્યા તિતિસ્ત્તા ય । અવસ્તગપરિશુષ્ઠી ય
જિન્નકુચિગાઢ પ્યાઢ ” ॥ ૨ ॥ ૬૪

ટીકાર્થ—વિધિ એટલે અમુક કાળે બાણુ, અમુક પ્રકારના વિનયથી
વાચના લેવી મત્યાદિ આગમના કથાનો પ્રકાર તેનો યોગ કરવો એટલે તેમા
પ્રવર્તવું. ૬૩

મૂલાર્થ—અવચ્ય કરવા યોગ્ય કાર્યની હાનિ ન કરવી. ૬૪

ટીકાર્થ—આવચ્યક એટલે પોતાને મન્યે નિયમથી કરવા યોગ્ય
એવા પાત્રવેદાદિ વગેરે કર્ત્તવ્યો તેમની હાનિ ન કરવી આ આવચ્યકની
અપરિહાણિ કરવી તે માનુનુ મુખ્ય વિગ છે, તેને માટે દર્શકાલિક મૂલની
નિર્યુક્તિમા આ પ્રમાણે લખ્યું છે

“ મવેગ (એકાગ્રિભાવ) કરવો, નિર્વેદ (અમાન્યી વેગ) પામવો,
દેય—ઉપદેય વિષયનો વિભાગ કરવો, સાગ શીતવત માનુનો અનર્ગ કરવો,
ગાનર્ધિ ગુણોની આગમના કરવી. બાળ અને આભ્ય તર એ એ પ્રકારનું તપ
કરવું, જ્ઞાન, દર્શન તથા આગ્નિનો વિનય કરવો, ક્ષમા ગમ્પવી, માનનો ત્યાગ
કરવો, આત્મવ—માયાનો ત્યાગ કરવો, દોષનો ત્યાગ કરવો રીતના ઊપદેશ,
પરીક્ષા ઉપનગર્ધિ નરેવા, અને આવચ્યક—અવચ્ય કરવા યોગ્ય પર્ગાનુષ્ઠા
નની પદ્ધિ કરવી એ નાનુઆના વિગ કહેવાય છે ” ૧-૨ ૬૪

તથા યથાશક્તિતપઃસેવનમિતિ ॥ ૬૫ ॥

યથાશક્તિ તપસોઽનશનાદેઃ સેવનમાચરણં । યથોક્તમ્ ।

કાર્યો ન કેવલમયં પરિતાપનીયો મિષ્ટૈર્સર્વદુર્ચિર્થેન ચ લાલનીયઃ । ચિ-
ત્તેન્દ્રિયાણિ ન ચરન્તિ યથોત્પથેન વ્રજ્યાનિ યેન ચ તદાચરિતં જિનાનામ્
॥ ૧ ॥ ૬૫

તથા પરાનુગ્રહક્રિયેતિ ॥ ૬૬ ॥

પરેષાં સ્વપદ્મગતાનાં ચ જન્તૂનાં મહત્યા કરુણાપરાયણપરિણામિત્યા અનુ-
ગ્રહકરણં જ્ઞાનાશુપકારસંપાદનમિતિ ॥ ૬૬ ॥

તથાગુણદોષનિરૂપણમિતિ ॥ ૬૭ ॥

સર્વેષુ વિહારાર્થં કર્તવ્યે ગુણદોષયોર્નિરૂપણં કાર્યમ્ ॥ ૬૭ ॥

તતો વહુગુણે પ્રવૃત્તિરિતિ ॥ ૬૮ ॥

મૂલાર્થ—પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તપનું સેવન કરવું. ૬૫

ટીકાર્થ—પોતાની શક્તિ પ્રમાણે અનશન વગેરે તપનું આચરણ કર-
વું તેને માટે કહ્યું છે કે,

“ આ શરીર કેવલ તપવડે પરિતાપવાળું થાય એમ પણ ન કરવું, તેમ
વિવિધ જાતનાં મિષ્ટ રસોથી તેનું લાલન પણ ન કરવું, જેથી ચિત્ત અતે કંદ્રિયો
ઉન્માર્ગે ન ચાલે અને વશ થઈ રહે એવું શ્રી જિન પરમાત્માનું આચરણું
તપ છે તેથી તે પ્રમાણે જિન પરમાત્માએ તપ કરવાનું કહ્યું છે.” ૧ ૬૫

મૂલાર્થ—ખીજનો અનુગ્રહ થાય તેવી ક્રિયા કરવી. ૬૬

ટીકાર્થ—પોતાના અને પરના પદ્મના પ્રાણીઓને મોટી કષ્ટાના
પરિણામે કરીને અનુગ્રહ કરવો એટલે તેમનો જ્ઞાનાદિ વડે ઉપકાર કરવો. ૬૬

મૂલાર્થ—સર્વ ક્રિયાને વિષે ગુણદોષની ગવેષણા કરવી. ૬૭

ટીકાર્થ—વિહાર વગેરે સર્વ કર્તવ્યમાં ગુણદોષની ગવેષણા કરવી. ૬૭

મૂલાર્થ—જે બહુ ગુણવાલી ક્રિયા હોય તેમાં પ્રવૃત્તિ કરવી. ૬૮

યદ્દહુગુણં ઉપસક્ષણત્વત્કેવલગુણમય ચા કાર્યમાજ્ઞાસતે તત્ર પ્રવર્તિત-
વ્યમ્ ॥ ૬૯ ॥

તથા જ્ઞાન્તિર્માર્દવમાર્જવમન્નોજતેતિ ॥ ૬૯ ॥

એ જ્ઞાન્યાદયશ્ચત્વારોઽપિ કષાયચતુષ્ટયપ્રતિપક્ષજ્ઞતાઃ સાયુધર્મમુદ્ગત્ત્વમિ-
કાસ્યન્ધ્યાઃ નિત્ય કાર્યા ઇતિ ॥ ૬૯ ॥

અતઃ પર ।

ક્રોધાદ્યનુનય ઇતિ ॥ ૭૦ ॥

ક્રોધાદીના ચતુર્ણાં કષાયાણામનુદયો મદ્વત્ત પરાનુદયાનમ્ ॥ ૭૦ ॥

તથા વૈફલ્યકરણમિતિ ॥ ૭૧ ॥

ટીકાર્થ—૨ કાર્ય બહુ ગુણવાહુ હોય ઉપસક્ષણથી કેવલ ગુણમય
રોય તેને વિષે પ્રવૃત્તિ કરવી, એટલે જેમા કષાય થતા હોય અને ગુણ થોડા
અથવા કેવલ કષાય જાણાતા હોય તેવા કાર્યમા પ્રવૃત્તિ ન કરવી ૬૯

મૂલાર્થ—જ્ઞાતિ, માર્દવ, આર્જવ અને નિર્લોભતા રાખવી. ૬૯

ટીકાર્થ—એ જ્ઞાનિ વગેરે આગ્ર, કષાયના મનુષ્ય છે કોપનો મનુ
જમા, માનનો મનુ માર્દવ, માયાનો મનુ આર્જવ (મગ્સના) અને વ્રોક્ષનો મનુ
નિર્લોભિના તે આગ્ર આગ્ર ધર્મની નૂન જમિકા—આધારકે છે, માર્દ તેમને
નિ તર નાખવા ૬૯

એ જ્ઞાનિક નિત્ય રાખવા કર્યા છે, નેચા—

મૂલાર્થ—ક્રોધાદિકનો ઉદય ન થાય તેવા યત્ન કરવો ૭૦

ટીકાર્થ—ક્રોધાદિ આગ્ર કષાયોનો ઉદય ન થાય એટલે મુદ્ધથી જે તે-
મનુ ઉદાપદ્મ ન થાય તેમ કરવું ૭૦

મૂલાર્થ—ઉદય પામેલા ક્રોધાદિકને નિષ્કળ કરવા ૭૧

વૈફલ્યસ્ય વિફલજ્ઞાવસ્ય કથંચિદ્વિદ્યમાપ્તાનામપિ ક્રોધાદીનાં કરણં ક્રો-
ધાદીનામુદયે ચિંતિતં કાર્યં તસ્યાકરણેન ક્રોધાદ્યુદયો નિષ્ફલઃ કાર્યઃ ક્રોધજ્ઞા-
વઃ । एवं च कृते पूर्वोक्ताः कान्त्यादय आसेविता ज्वन्ति ॥ ૭૧ ॥

ક્રોધાદ્યુદયાર્થિના ચ ચત્કાર્યં તદાહ ।

વિપાકચિન્તેતિ ॥ ૭૨ ॥

વિપાકસ્ય ક્રોધાદિકપાયફલસ્ય ચિન્તા વિમર્શો વિધેયઃ । યથા ।

“ક્રોધાત્પ્રીતિવિનાશં

માનાદિનયોપવાતમાપ્નોતિ ।

શાઠ્યાત્પ્રત્યયહાનિં

સર્વગુણવિનાશનં લોભાત્ ” ॥ ૧ ॥

इति ॥ ૭૨ ॥

તથા ધર્મોત્તરો યોગ ઇતિ ॥ ૭૩ ॥

ટીકાર્થ—દોષ પ્રકારે ઉદય પામેલાં ક્રોધાદિકને નિષ્ફલ કરવા એટલે
ક્રોધાદિ ઉત્પન્ન થતાં જે ધાર્યું હોય તે ન કરવાથી તેને નિષ્ફળ કરવો એવો
ભાવાર્થ છે. એમ કરવાથી પૂર્વે કહેલા ક્ષાંતિ વર્ગે એવન કહેલા કહેવાયછે. ૭૧

ક્રોધાદિકના ઉદયને નહીં ઇચ્છનારા એવા પુરુષે જે કરવા યોગ્ય છે તે
કહે છે—

મૂલાર્થ—ક્રોધાદિકના ફલનું ચિંતવન કરવું. ૭૨

ટીકાર્થ—વિપાક એટલે ક્રોધાદિ કપાયોનું ફળ તેની ચિંતા કરવી,
જેમકે,—“ક્રોધથી પ્રીતિનો નાશ થાય છે, માનથી વિનયનો ઘાત થાય છે,
શાઠ્ય—માયાથી વિશ્વાસની હાનિ થાય છે અને લોભથી સર્વ ગુણોનો વિનાશ
થાય છે.” ૧. ૭૨

મૂલાર્થ—જેનું ફળ ધર્મ છે એવો મન વચન કાયાનો વ્યા-
પાર કરવો. ૭૩

ધર્મોત્તરો ધર્મફલઃ સર્વે એવ યોગો વ્યાપારો વિષયઃ ન પુનરદ્રાદ્રહાસકલ્પિ-
કિત્વત્વાદિઃ પાપફલઃ ઇતિ ॥ ૭૩ ॥

તથા આત્માનુપ્રેક્ષેતિ ॥ ૭૪ ॥

આત્મનઃ સ્વસ્ય અનુપ્રેક્ષા પર્યાલોચના જાવપ્રત્યુપેક્ષામ્પા । યથા ।

કિં કય કિંવા સેસ કિં કરણિજ તત્ત્વ ન કરેમિ ।

પુલ્વાવરત્તકાલે જાગરત્ત્રો જાગપન્નિલ્લેહત્તિ ॥ ૧ ॥ ૭૪

અમાત્મન્યનુપ્રેક્ષિતે યત્કલ્પ્ય તદાહ ।

ઉચિત્તપ્રતિપત્તિરિતિ ॥ ૭૫ ॥

ઉચિત્તસ્ય ગુણવ્રહ્મકસ્ય પ્રમાદનિગ્રાહિણશ્ચાનુષ્ઠાનસ્ય પ્રતિપત્તિરન્યુપગમ
ઇતિ ॥ ૭૫ ॥

ટીકાર્થ—જુ ૫૧ ધર્મ છે એવો મર્વ વ્યાપાર કરવો. ધણ હસણ
અને દીલકારી કરવાનો નહાતો વ્યાપાર ન કરવો જાણકે, તે વ્યાપારનું કળ
પાપ છે ૭૩

મૂલાર્થ—આત્માની વિચારણા કરવી. ૭૪

ટીકાર્થ—આત્મા એટલે પોતાની વિચારણા કરવી અર્થાત્ પોતાના
ભાવને માટે વિચાર કરવો ૭૪—

“એ તું કર્યું આને શું કરવાનું બાકી છે આને કરવા યોગ્ય નું છે
અને તું નપ કરતો નથી આ પ્રમાણે પ્રાણ કામે જગીને ભાવપ્રતિલેખના
કરવી એટલે પાપકી નવે ‘ધર્મની વિચારણા કરવી’ ૧” ૭૪

એ પ્રમાણે આત્મ વિચાર જ્યાં પછી તું જુ તો કહે છે—

મૂલાર્થ—યોગ્ય અનુષ્ઠાનને અગીકાર કરવું. ૭૫

ટીકાર્થ—અગિયે ગુણના વૃદ્ધિ કરનાર અને પ્રમાદનો નિમજ
કરનાર એવું અનુષ્ઠાન તેને અગીકાર કરવું. ૭૫

તથા પ્રતિપક્ષાસેવનમિતિ ॥ ૭૬ ॥

યો હિ યદા યેન દોષેણ બાધ્યમાનો જવતિ તેન તદા તત્પ્રતિપક્ષચૂતસ્ય ગુણસ્યાસેવનં કાર્યં દિમપાતપીઠિતેનેવાગ્નેરિતિ ॥ ૭૬ ॥

તથા આજ્ઞાનુસ્મૃતિરિતિ ॥ ૭૭ ॥

આજ્ઞાયા જગવદ્વચનસ્ય પદે પદે હૃદયેઽનુસ્મૃતિઃ કાર્યા જગવદ્વચનાનુસ્મરણસ્ય જગવત્સ્મરણરૂપત્વેન મહાગુણત્વાત્ । યદુક્તમ્ ।

“ અસ્મિન્ હૃદયસ્યે સતિ
હૃદયસ્થસ્તત્વતો મુનીન્દ્ર ઇતિ ।
હૃદયસ્થિતે ચ તસ્મિન્
નિયમાત્સર્વાર્થસંસિદ્ધિઃ ” ॥ ૧ ॥

ઇતિ ॥ ૭૭ ॥

તથા સમશત્રુભિત્રતેતિ ॥ ૭૮ ॥

મૂલાર્થ—દોષોના શત્રુરૂપ એવા ગુણોનું સેવન કરવું. ૭૬

ટીકાર્થ—જે પુરૂષ જ્યારે જે દોષે કરી બાધ્યમાન થતો હોય ત્યારે તે પુરૂષે હિમ પડવાથી પીડા પામેલો પુરૂષ જેમ અગ્નિનું સેવન કરે, તેમ તે દોષના શત્રુરૂપ ગુણોનું સેવન કરવું. ૭૬

મૂલાર્થ—ભગવાનની આજ્ઞાને સ્મરણમાં રાખવી. ૭૭

ટીકાર્થ—આજ્ઞા એટલે ભગવંતના વચનનું પગલે પગલે હૃદયમાં સ્મરણ કરવું; કારણ કે ભગવાનના વચનનું સ્મરણ કરનારને ભગવાનના સ્મરણરૂપ મોટા ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેને માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે,—

“ ભગવાનનું વચન હૃદયમાં રહેવાથી ભગવાન હૃદયમાં રહ્યા છે, એમ તત્વથી જાણવું અને જ્યારે ભગવાન હૃદયમાં રહ્યા ત્યારે નિશ્ચે સર્વ અર્થની સિદ્ધિ થાય છે.” ૭૭

મૂલાર્થ—શત્રુ અને ભિત્રને વિષે સમાનપણું રાખવું. ૭૮

શત્રૌ મિત્રે ચ સમાનપરિણામતા ઈકો હિ તત્ર નિર્જેત્સનાદિભિરન્યસ્તુ
સ્તુતિવદનાદિજિઃ સ્વચિત્સંતોષ ઘટયતૌ મા નિમિત્તમાત્રમવલ્લભ્ય મદૃતૌ ઘાવપિ
ન તુ મલ્કાર્ય કિંચનેતિ તતઃ કોઽનયોરુનોઽધિકો વા મમેતિ જ્ઞાનયા ॥ ૭૬ ॥

તથા પરીપહજય ઇતિ ॥ ૭૭ ॥

પરીપહાણા કૃત્પિપામાદીના ઘાવિંશતેરપિ જયોઽન્નિજવઃ તત્ર દર્શનપરી-
પહસ્ય માર્ગાચ્ચવનાર્થ શેષાણા ચ કર્મનિર્જરાર્થ કાર્ય ઇતિ । યથોક્તમ્ ।

“ માર્ગાચ્ચવનનિર્જરાર્થ પરિપોદબ્યાઃ પરીપહાઃ ઇતિ ॥ ૭૭ ॥

તથા ઉપસર્ગાતિસહનમિતિ ॥ ૭૮ ॥

ઉપસૃજ્યતે પીઠાપરિગતૈર્વેદ્યતે યે તે ઉપસર્ગાઃ તે ચ દિવ્યમાનુપતૈરશ્વાત્મસં-

ટીકાર્થ—શત્રુ અને મિત્રમા સમાન પરિણામ ગણવા શત્રુનો તિગ્રસ્કાર
વગેરે કરીને અને મિત્રની સ્તુતિ વદના વગેરે કરી પોતાના ચિત્તને સંતોષ આપે
છે, એ બંને નિમિત્ત માત્રથી માફ અવલબન કરી પ્રવર્તેલા છે, તો મારે એ
બંનેનું કામ નથી એ બંનેમા મારે જોઈએ કાણુ છે ? અને વધારે કાણુ છે ?
કાંઈ નથી આ પ્રમાણે ભાવના કરી શત્રુ અને મિત્રમા સમાન ભાવ રાખવો. ૭૮

મૂલાર્થ—પરીપહાણો જય કરવો. ૭૮

ટીકાર્થ—શુદ્ધા, તૃપ્તા વગેરે ખાવીશ પરીપહાણો જય કરવો તેમા દ-
ર્શન પરીપહાણો જય મોક્ષ માર્ગથી ન પડી જવાય તેને માટે કરવાનો છે અને
ખાદીના પરીપહાણો જય કર્મની નિર્જગ કરવાને માટે કરવાનો છે.

તેને માટે શાસ્ત્રમા લખેલું છે કે,—

“ મોક્ષમાર્ગથી બ્રહ્મ ન થવાય અને કર્મની નિર્જગ થાય તેને માટે
પરીપહા મહન કરવા યોગ્ય છે ” ૭૯

મૂલાર્થ—ઉપસર્ગોને અતિશય મહન કરવા. ૮૦

ટીકાર્થ—ઉપસૃજ્ જ્યેષ્ઠત્વે પીઠાથી વ્યાપ્ત એવા પુણ્યો જેમને વેદ તે
ઉપમર્ગ કહેવાય છે. તે દિવ્ય (દેવતા મળધી) માનુષ (મનુષ્ય મળધી)

વેદનીયજ્ઞેદાચતુર્ષાં તેપામતિસહનમન્નિજ્ઞવનં અન્યથા વ્યવસાયમયત્વેન સંસાર-
સ્ય તેપામનતિસહને મૂઢમતિત્વપ્રસંગાત્ । યથોક્તમ્ ।

“ સંસારવર્ત્યપિ સમુદ્વિજતે વિપદ્વ્યયો યો નામ મૂઢમનસાં પ્રથમઃ સ
નૂનમ્ । અંજોનિઘૌ નિપતિતેન શરીરનાજા સંસૃજ્યતાં કિમપરં સદ્વિદ્વં
વિહાય ” ॥ ૧ ॥

इति ॥ ८० ॥

तथा सर्वथाज्जयत्याग इति ॥ ८१ ॥

સર્વથા સર્વેઃ પ્રકારૈરિહલોકપરલોકભયાદિર્નિર્જન્યસ્ય જીતેસ્ત્યાગઃ પરિ-
હારઃ નિરતિચારયતિસમાચારવશોપલ્લવ્યસમુત્ક્રષ્ટોપટંજતયા મૃત્યોરપિ નોદ્દેજિતવ્યં
- કિં પુનરન્યજ્ઞયસ્થાનેજ્ઞય ઇતિ ॥

अतएवोक्तमन्यत्र ।

તૈરશ્ચ (તિર્યંચ સંબંધી) અપ્ને આત્મ સંવેદનીય (આત્મા સંબંધી) એમ
ચાર પ્રકારના છે, તેમનું સહન કરવું. જે તેમને સહન ન કરે તો સંસાર
વ્યવસાયમય હોવાથી (સંસારનું દુઃખમયપાણું છે માટે) તેમને સહન ન
કરવાથી મૂઢમતિપાણું પ્રાપ્ત થવાનો પ્રસંગ આવે, તે વિષે કહ્યું છે કે,—

“ જે સંસારમાં રહેતા હોય તે છતાં વિપત્તિઓથી ઉદ્દેગ પામે, તે
નિશ્ચયે મૂઢ દૃઢ્યવાળા પુરૂષોમાં પ્રથમ છે, એમ સમજવું. સમુદ્રમાં પડેલા
માણસને જળ શિવાય બીજા કોનો સંસર્ગ થાય ? જળનો સંસર્ગ થયા વિના
રહે નહીં ” ૧ ૮૦

મૂલાર્થ—સર્વ પ્રકારે ભયનો ત્યાગ કરવો. ૮૧

ટીકાર્થ—સર્વ પ્રકારે આલોક તથા પરલોકના ભય વગેરેની ભીતિનો
ત્યાગ કરવો. અતિચાર રહિત યતિધર્મના આચાર પાલવાને લીધે પ્રાપ્ત થ-
યેલ ઉત્કૃષ્ટ પ્રાપ્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિને લઈને મૃત્યુથી પણ બહીવું ન બેઠએ તો
બીજા ભયના સ્થાનોથી શામાટે બહીવું બેઠએ ?

એથીજ બીજા સ્થલે પણ કહ્યું છે—

“પ્રાયેણાકૃતત્વાનૃત્યોરુદ્ધિજેતે જનઃ । કૃતકૃત્યાઃ પ્રતીક્ષન્તે મૃત્યુ પ્રિયમિ-
ત્તાતિથિમ્” ॥ ૧ ॥ ૫૧ ॥

તથા તુલ્યાશ્મકાચનતેતિ ॥ ૫૨ ॥

તુલ્યે સમાને અભિજ્વંગાવિપયતયા અશ્મકાચને હપદ્વસુવર્ણે यस્ય સ ત-
થા તજ્જાવસ્તરા ॥ ૫૨ ॥

તથા અન્નિગ્રહમહાણમિતિ ॥ ૫૩ ॥

અન્નિગ્રહાણા દ્રવ્યકેનકાદ્વભાવજિન્નાના

“લેવમપદ્મેવમ વા અમુગં દલ્વ ચ અજ્જયેચ્છામિ ।

અમુગેણ વ દલ્વેણ વ અહદલ્વાન્નિગ્ગહો એસ ” ॥ ૧ ॥

ફલ્યાદિશાસ્ત્રશિદ્ધાના ગ્રહણમચ્યુપગમઃ કાર્યઃ ॥ ૮૩ ॥

તથા વિધિવત્પાલનમિતિ ॥ ૫૪ ॥

“લોક પ્રાયે કરીને કરવા યોગ્ય એવું કાર્ય ન કરવાને લઈને મૃત્યુથી
હિરેગ પામે છે એટલે પોતાનું જે યોગ્ય કાર્ય તે કરેલ ન હોવાથી મૃત્યુથી
બહીવે છે, પણ જે લોકો કૃતકૃત્ય છે એટલે કાર્ય કરી ચુક્યા છે, તેઓ પ્રિય
અતિથિની જેમ મૃત્યુની ગદ્દ બુવે છે.” ૮૧

મૂલાર્થ—પાપાણ અને સુવર્ણને સરખા માનનાર થવું. ૮૨

ટીકાર્થ—આમકિતના અભાવને લઈને પાપાણ અને સુવર્ણને મગ્ની
રીતે માનનાર થવું. ૮૨

મૂલાર્થ—અભિગ્રહોને ગ્રહણ કરવા. ૮૩

ટીકાર્થ—દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાચ અને ભાવથી ભેદ પામેલા એવા અભિ-
ગ્રહોને ગ્રહણ કરવા જેમકે,—

“લેપવાણ અથવા અલેપવાણ અમુક દ્રવ્ય આજે માટે ગ્રહણ કરવું
છે. અથવા અમુક દ્રવ્યે કરીને કાંઈ આહારગદિ વસ્તુ અમુક વસ્તુવડે આપે તો
માટે લેવી એ દ્રવ્યાભિગ્રહ કહેવાય છે, એવા અભિગ્રહોને ગ્રહણ કરવા.” ૧-૮૩

મૂલાર્થ—વિધિ મદિત અભિગ્રહોનું પાલન કરવું ૮૪

વિધિવદ્ વિધિયુક્તં યથાભવતિ પાલનમન્નિગ્રહાણામિતિ ॥ ૫૪ ॥

તથા—યથાર્હં ધ્યાનયોગ ઇતિ ॥ ૫૫ ॥

યથાર્હં યો યસ્ય યોગ્યસ્તદનતિક્રમેણ ધ્યાનયોગો ધ્યાનયોર્ધર્મ્યશુક્લઢ્ઞણયોર્યોગઃ । અથવા યથાર્હમિતિ યો દેશઃ કાઢ્ઞો વા ધ્યાનસ્ય યોગ્યસ્તદનુદ્ઞં-
ઘનેનેતિ ॥ ૫૫ ॥

તથા અંતે સંલેખનેતિ ॥ ૫૬ ॥

અંતે આયુઃપર્યંતે વિજ્ઞાતે સતિ સંલેખના શરીરકપાયયોસ્તપોવિશેષજ્ઞાવ-
નાન્યાં કૃત્રીકરણમ્ ॥ ૫૬ ॥

પરમત્ર ।

સંહનનાચપેઢ્ઞણમિતિ ॥ ૫૭ ॥

ટીકાર્થ—જ પ્રકારે અભિગ્રહોનું વિધિ સહિત પાલન થાય તે પ્રમાણે
વર્તવું. ૮૪

મૂલાર્થ—જેમ ઘટે તેમ ધ્યાન યોગ કરવો. ૮૫

ટીકાર્થ—જ જેને યોગ્ય હોય તેનું ઉર્લ્લંઘન કર્યા શિવાય જેને જે
ઘટે તેમ ધર્મ અને શુક્લ એ બે ધ્યાનનો યોગ કરવો. અથવા (જેમ ઘટે તેમ)
ધ્યાનને યોગ્ય એવો દેશ તથા કાલ તેનું ઉર્લ્લંઘન ન કરવું. ૮૫

મૂલાર્થ—અંતકાલે સંલેખના કરવી. ૮૬

ટીકાર્થ—આયુષ્યનો અંત જાણવામાં આવે તે સમયે સંલેખના
કરવી એટલે તપ વિશેષે કરી શરીરને કૃશ કરવું અને ભાવના ભાવીને કષા-
યને કૃશ કરવા. ૮૬

પરંતુ અહિં—

મૂલાર્થ—પોતાના સંધેણ પ્રમુખની અપેક્ષા કરવી. ૮૭

સહનનસ્ય શરીરસામર્થ્યલક્ષણસ્ય આદિશઢ્ઢાત્ ચિત્તવૃત્તેઃ સહાયસપત્તેશ્ચ
અપેક્ષણમાશ્રયણ કાર્ય સંહનનાપેક્ષ્ય સંલેખના વિધેયેતિ જ્ઞાવઃ ॥ ૮૭ ॥

નન્વનયોર્દ્રવ્યસંલેખનાજ્ઞાવસંલેખનયોઃ કાલ્યતમાદરણીયેત્યાહ ।

ભાવસંલેખનાયાં યત્ન ઇતિ ॥ ૮૮ ॥

જ્ઞાવસંલેખનાયા કપાયેદ્રિયવિકારસ્તુચ્છીકરણરૂપાયા યત્ન આદરઃ કાર્યઃ
દ્રવ્યસંલેખનાયા અપિ જ્ઞાવસંલેખનાર્થમુપદેશાત્ । અયમવ જ્ઞાવઃ ફહ મુમુક્ષુણા
જિજ્ઞુષા મત્યહ મરણકાલપરિજ્ઞાનયત્નપેરેણ સ્થેય । મરણકાલપરિજ્ઞાનોપાયાશ્ચ
આગમદેવતાવચનસુપ્રતિજ્ઞાતયાવિધાનિષ્ઠસ્વપ્રદર્શનાદયોઽનેકે તે શાસ્ત્રશ્લોકપ્ર-
સિદ્ધા ઇતિ । તતો વિજ્ઞાતે મરણકાલે પૂર્વમેવ દ્વાદશવર્ષાણિ યાવદુત્સર્ગતઃ સ-
ંલેખના કાર્યા તત્ર ચ ।

ટીકાર્થ—સ વેણુ એટલે શરીરનુ સામર્થ્ય છે લક્ષણુ જેનુ તે સહનન
તયા આદિ શબ્દથી ચિત્તવૃત્તિ અને સહાયસ પત્તિ લેવી તેની અપેક્ષા એટલે
આશ્રય કરીને અર્થાત્ શરીરની શક્તિ પ્રમાણે સંલેખના કરવી એવો
ભાવાર્થ છે ૮૭

અર્થિ શકા કરે છે કે, દ્રવ્ય સંલેખના અને ભાવમ લેખનામા કહ
સંલેખના આદરવા યોગ્ય છે : તેનો ઉત્તર કહે છે—

મૂલાર્થ—ભાવ સંલેખનામા યત્ન કરવો. ૮૮

ટીકાર્થ—કપાય તયા ઈદ્રિયોના વિજાગેને તુગ્ગ કરવાડપ ભાવ મ-
લેખનામા આદર—યત્ન કરવો દ્રવ્યસંલેખનાનો ઉપદેશ પણ ભાવમ લેખ-
નાને મટિ છે. અર્થિ જહેવાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, મોક્ષની જગ્યાવાલા
બિથુ—માણુએ પ્રતિ દિવસ (નિગત) મગ્ણના વખતનુ જ્ઞાન મેવવવા
પ્રયત્નવાન થવુ મગ્ણની વખતનુ જ્ઞાન મેવવવાના ઉપાયો શાસ્ત્રો, દેવતાના
વચનો, પોતાની મુમુક્ષિ અને તેની જતના અનિષ્ઠ સ્વપ્નના દર્શન વગેરે અ-
નેક છે, તે શાસ્ત્ર અને લોકમા પ્રસિદ્ધ છે તે ઉપાયોવડે મગ્ણનો મમય
જાણ્યા પછી ઉત્સર્ગ માર્ગે પ્રથમથીજ ખાગ વર્ષ મુધીમ લેખના કરવી તેમા
" પ્રથમના ચાગ વર્ષ મુધી ચતુર્થ, અષ્ટમ, દશમ અને દ્વાદશ પ્રમુખ વિચિત્ર

“ ચત્તારિ વિચિત્તાઈં વિગઈં નિજ્જૂહિયાઈં ચત્તારિ । સંવચ્છરે ય દોષિ-
ન એગંતરિયં ચ આયામં ॥ ૮૮૨ ॥

નાઙ્ગિવિગિત્તો ય ત્વો, ઢમ્માસે પરિમિયં ચ આયામં । અન્નેવિ ય ઢમ્માસે,
હોઙ્ગિ વિગિટ્ઠં ત્વો કમ્મં ॥ ૮૮૩ ॥

વાસં કોમીસહિયં આયામં કાનજાણુપુવ્વીણ । ગિરિકંદરં તુ ગંતું પાય-
વગમણં અહ્હ કરેઙ્ગ” ॥ ૮૮૪ ॥ ૮૮

પ્રકારના તપ કરવા, તે પછી બીજા ચાર વર્ષ સુધી વિચિત્ર તપ કરવા પણ તેમાં પારણે વિગઈં સહિત નિવી કરવી એટલે ઉત્કૃષ્ટ રસનો ત્યાગ કરવો પછી બે વર્ષ સુધી ચતુર્થ (ઉપવાસ) કરી તેને પારણે આંખિલ કરવો. ૮૮૨

એવી રીતે દશ વર્ષ વીત્યા પછી અગીયારમાં વર્ષમાં પ્રથમના છ માસ સુધી ચતુર્થ, પછ તપ કરવો (પણ વિશેષ તપ ન કરે) અને પારણે આંખિલ કરવું; પરંતુ કાંઈક ઉણો આહાર ગ્રહણ કરવો. વળી આગલા છ માસમાં અષ્ટમ, દશમ અને દ્વાદશાદિ વિશેષ તપ કરવો અને પારણે આંખિલ કરવું, એવી રીતે અગીયારમું વર્ષ પુરું કરવું. ૮૮૩

બારમાં વર્ષમાં છેવટ સુધી કોટિ સહિત (ઉણોદરપણે સહિત) નિરં-
તર આંખિલ કરવા. કેટલાક એમ કહે છે કે, બારમે વર્ષે ચતુર્થ કરીને પારણે આંખિલ કરવા. તે વર્ષમાં તપમાં ઘણાં ભેદ છે તેથી આનુપૂર્વીએ—પરંપ-
રાએ જે થતા હોય તે કરવા.* એવી રીતે બાર વર્ષ સંલેખના કરી પર્વતની ગુહામાં અથવા જ્યાં પડ્ધવ નિકાયની રક્ષા થાય ત્યાં જઈને પાદોપગમન નામના અનશનનો અંગીકાર કરવો. ૮૮૪—૮૮

* બારમા વર્ષમાં આંખિલ કરે તે ભોજનના ક્વલ ઓછા કરતાં એક ક્વલ સુધી આવે અને એક કોલીયામાંથી કણીયા ઓછા કરતાં એક કણીયા સુધી આવે તે ઉપર દૃષ્ટાંત છે. જેમ દીવામાં તેલ અને દીવેટનો સમકાલે નાશ થાય તેમ આયુષ અને શરીરનો સમકાલે નાશ થાય છે. વલી બારમા વર્ષમાં છેલ્લા ચાર માસ રહે ત્યારે એકાંતરે તેલના કોગળા ભરી ઘણી વાર મુખમાં રાખી રાખમાં નાખી દે. પછી ઉના પાણી સાથે કોગલા કરે, એમ ન કરવાથી મુખ લુપ્ત પડે, મલી જાય તેથી નવકાર માત્રનો ઉચ્ચાર ન થાય.

યદા તુ કુતોઽપિ સદ્ગુણાન્ન શમ્યત ડ્યાન્ સંજ્ઞેલ્લનાકાલઃ સા-
ધયિતુ, તદા માસર્વપરિહાણ્યા જપ્ત્યતોઽપિ પામ્યાસાન્ યાવત્સંજ્ઞેલ્લના કાર્યા,
અસંલિખિતશરીર—કપાયો હિ જિહ્વુરનશનમધિષ્ઠિતઃ સદસા ધાતુક્ષયે સમુપ-
સ્થિતે ન મુગતિફલં તથાવિધં સમાધિમારાધયિતું સાધીયાન્ સ્થાદિતિ ॥૮૭॥

તતો વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્યમિતિ ॥ ૮૮ ॥

વિશેષેણ અતિનિષિદ્ધબ્રહ્મચર્યગુપ્તિવિધાનરૂપેણ શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પ્રતીતમેવ
વિધેયં । યદ્વત્ સંજ્ઞેલ્લનાધિકારે વિશુદ્ધબ્રહ્મચર્યોપદેશન તદ્દેવોદયસ્ય ક્ષીણશરી-
રતાયામપિ અત્યત્તુર્ધ્વસ્ત્વલ્યાપનાર્થમિતિ ॥ ૮૮ ॥

અથ સંજ્ઞેલ્લનાનંતરં આશુષાતક્રે વા વિપવિશ્ચિકાર્દા દોષે સતિ યદ્ધિ-
ધેય તદાહ ।

ન્યારે ઢાઘ ગીતે સહનન વગેરેનુ વૈશુલ્ય હોય એટલે શરીરનુ સ્વસ્થ-
પણુ ન હોય, ઇત્યાદિ કારણોને લધને એટલો બધો વખત, સલેખના કન્વાને
સમર્થ ન થવાય તો પછી વર્ષની તથા માસની હાનિ ક્રૂતા ક્રૂતા બધન્ય-
પણુ છ માસની સલેખના કન્વી, કાણુ કે, જેણુ શરીર તથા કપાયની
સલેખણા (આછાપણુ) કન્લ નથી, એવો મુનિ અનશન વ્રત લેતા સહસા
ધાતુક્ષય પ્રાપ્ત થવાથી સદ્ગતિના ફલને આપનાગ તેવી જતના સમાધિને
સાધવાને સમર્થ થતો નથી, તેથી છ માસની સલેખણા તો પ્રાપ્તે કરી અવશ્ય
કન્વી જોઈએ ૮૭

મૂલાર્થ—સલેખના કર્યા પછી શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાલવુ . ૮૮

ટીકાર્થ—વિશેષ એટલે અતિ ઘાટા બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિ કન્વાવડે પ્ર-
સિદ્ધ શુદ્ધ એનુ બ્રહ્મચર્ય પાલવુ જે આ સલેખનાના અવિકાગને વિષે શુદ્ધ
બ્રહ્મચર્યનો જે ઉપદેશ કર્યો, તે શરીર ક્ષીણ થતા પણ તે વેદના ઉદયનુ
અત્યત્તુર્ધ્વપણુ છે, એમ જણાવાને માટે છે ૮૮

સલેખના કર્યા પછી શીઘ્ર નાશ કન્નાગ મૂર્છા—કોલેગ વગેરે ઢાઈ
રોપ ઉત્પન્ન થઇ આવે તો શુ કન્વુ ? તે કહે છે—

વિધિના દેહત્યાગ ઇતીતિ ॥ ૮૬ ॥

વિધિના આલોચનવ્રતોચારપરક્ષામણાનશનશુજજાવનાપંચપરમેષ્ઠિસ્મરણદ્વઙ્ગ-
ણેન દેહસ્ય ત્યાગઃ પરિત્યજનં પંક્તિમરણારાધનમિત્યર્થઃ ઇતિશબ્દઃ પરિસમાપ્તૌ
ઇત્યુક્તઃ સાપેક્ષયતિધર્મઃ ॥ ૮૬ ॥

અથ દ્વિતીયધર્મપ્રસ્તાવનાયાહ ।

નિરપેક્ષયતિધર્મસ્તિતિ ॥ ૮૭ ॥

નિરપેક્ષયતીનાં ધર્મઃ પુનરયં વદ્યમાણઃ ॥ ૮૭ ॥

તમેવાહ ।

વચનગુરુતેતિ ॥ ૮૮ ॥

વચનમેવાગમ એવ ગુરુઃ સર્વપ્રવૃત્તૌ નિવૃત્તૌ ચોપદેશકત્વેન યસ્ય સ તથા
તજ્ઞાવસ્તચા ॥ ૮૮ ॥

મૂલાર્થ—વિધિવડે દેહનો ત્યાગ કરવો. ૮૬

ટીકાર્થ—આલોચના, વ્રત ઉચરવાં, ખીજને ખમાવવું, અનશન કરવું,
શુભ ભાવના ભાવવી અને પંચપરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કરવું, એવા વિધિવડે દેહનો
ત્યાગ કરવો. અર્થાત્ પંક્તિમરણરૂપ આરાધના કરવી. અહિં ઇતિ શબ્દ
સમાપ્તિના અર્થમાં છે, એટલે સાપેક્ષ યતિ ધર્મ કહ્યો તે સંપૂર્ણ થાય છે. ૮૬

ખીજે યતિ ધર્મ કે જે નિરપેક્ષ યતિ ધર્મ છે તેની પ્રસ્તાવનાને અર્થે કહે છે.

મૂલાર્થ—હવે નિરપેક્ષયતિનો ધર્મ કહેવામાં આવશે. ૮૭

ટીકાર્થ—હવે નિરપેક્ષ યતિઓનો ધર્મ આગળ કહેવામાં આવશે. ૮૭

તે નિરપેક્ષયતિ ધર્મ કહે છે—

મૂલાર્થ—આગમનું ગુરુપ્રણું રાખવું. ૮૮

ટીકાર્થ—સર્વ પ્રવૃત્તિમાં અને નિવૃત્તિમાં ઉપદેશકપણાથી આગમજ
જેને ગુરુ છે એમ થવું, એટલે જેમ ગુરુને પૂજ્યી પ્રવૃત્તિ તથા નિવૃત્તિ કરે તેમ
શાસ્ત્રના વચન પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ કરવી. ૮૮

તથા અલ્પોપધિત્વમિતિ ॥ ૯૨ ॥

અલ્પઃ સ્થવિરાપેક્ષયા ઉપધિર્વસ્ત્રપાત્રાદિરૂપો यस્ય સ તથા તજ્ઞાવસ્તત્ત્વ
ઉપધિપ્રમાણં ચ વિશેષશાસ્ત્રાદવસેયમ્ ॥ ૯૨ ॥

તથા નિઃપ્રતિકર્મશરીરતેતિ ॥ ૯૩ ॥

નિઃપ્રતિકર્મ તથાવિધગ્ધાનાયવસ્થાયામપિ પ્રતિકારવિરહિત શરીરં यस્ય
સ તથા તજ્ઞાવસ્તત્ત્વમ્ ॥ ૯૩ ॥

અતઃ ઇવ ॥

અપવાદત્યાગ ઇતિ ॥ ૯૪ ॥

અપવાદસ્ય હત્સર્ગાપેક્ષ્યાપકૃષ્ટવાદસ્ય ત્યાગઃ કાર્યઃ નહિ નિરપેક્ષો યતિઃ
સાપેક્ષયતિરિવ હત્સર્ગાસિષ્ટાવપવાદમપિ સમાલ્લંબ્ય અસ્પદોપં बहुगुणं च कार्य-

મૂલાર્થ—અલ્પ ઉપધિ રાખવી. ૯૨

ટીકાર્થ—સ્થવિર કદિપકની અપેક્ષાએ વસ્ત્રપાત્રાદિ અલ્પ છે, ઉપધિ
જેને એવા થવું. ઉપધિનું પ્રમાણ બીજા વિશેષ શાસ્ત્રથી જાણી લેવું ૯૨

મૂલાર્થ—ઉપાધિ ગહિતપણે શરીર રાખવું. ૯૩

ટીકાર્થ—ઉપાધિ ગહિત એટલે તેવી જ્ઞાનાદિ અવસ્થામાં પણ કાંઈ
પ્રતિકાર કર્યા વગરના શરીર રહેવું. અર્થાત્ રોગાદિ કારણ પ્રાપ્ત થાય તો-
પણ તેનો ઉપાય ન કરવો ૯૩

એ કારણથી—

મૂલાર્થ—અપવાદ માર્ગનો ત્યાગ કરવો. ૯૪

અપવાદ એટલે હત્સર્ગની અપેક્ષાએ હીન એવો વાદ—કથન તેનો
ત્યાગ કરવો. નિગ્પેક્ષ યતિ સાપેક્ષ યતિની જમ હત્સર્ગની અસિદ્ધિ સતે અ-
પવાદનું પણ આલંબન કરી અલ્પ દોષવાલા અને બહુ ગુણવાલા કાર્યનો
આગ લ કરવો નથી, પણ તે કેવલ ગુણમય એવા હત્સર્ગમાર્ગનું અવલંબન

મારજતે કિંતૂત્સર્ગપથપ્રાપ્તં કેવલગુણમયમેવેતિ ॥ ૯૪ ॥

તથા ગ્રામૈકરાત્રાદિવિહરણમિતિ ॥ ૯૫ ॥

ગ્રામે પ્રતીતરૂપે ઉપલક્ષણત્વાન્નગરાદૌ ચ એકા ચાસૌ રાત્રિશ્ચેત્યેકરાત્રઃ આદિશબ્દાત્ દિરાત્રસ્ય માસકલ્પસ્ય ચ ગ્રહઃ તેન વિહરણં, કિમુક્તં જવતિ યદા પ્રતિમાકલ્પરૂપો નિરપેક્ષો યતિધર્મઃ પ્રતિપન્નો જવતિ તદા ઋતુવષ્ટે કાલે ગ્રામે જ્ઞાતઃ સન્ સ એકરાત્રં દિરાત્રં વા વસતિ । યથોક્તમ્ ।

“ નાણગરાયત્રાસી એકં ચ દુર્ગં ચ અન્નાય ” । જિનકલ્પિક યથાલંદકલ્પિકશુદ્ધપરિહારિકા જ્ઞાતા અજ્ઞાતાશ્ચ માસમિતિ ॥ ૯૫ ॥

તથા નિયતકાલચારિતેતિ ॥ ૯૬ ॥

નિયતે તૃતીયપૌરુષીલક્ષણે કાલે જિજ્ઞાસ્યં સંચરણં । યથોક્તમ્ ।

કરનારો થાય છે. ૯૪

મૂલાર્થ—ગામને વિષે એક રાત્રિ રહેવા વગેરેના પ્રકારથી વિહાર કરવો. ૯૫

ટીકાર્થ—ગામને વિષે ઉપલક્ષણથી નગર વગેરેમાં એક રાત્રિ રહે. આદિ શબ્દથી બે રાત્રિ અને માસ કલ્પનું ગ્રહણ કરવું તે પ્રકારે વિહાર કરવો. તે ઉપરથી શું કહેવામાં આવ્યું ? તે કહે છે. જ્યારે પ્રતિમાકલ્પરૂપ નિરપેક્ષ યતિધર્મ પ્રાપ્ત થયો હોય ત્યારે ઋતુબદ્ધ કાલ એટલે ચોમાસા વિનાના કાલને વિષે ગામમાં જ્ઞાતપણે એક રાત્રિ રહે અને અજ્ઞાતપણે એક રાત્રિ પણ રહે અથવા બે રાત્રિ પણ રહે તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે.

“ જ્ઞાતપણે એક રાત્રિ રહે અને અજ્ઞાતપણે એક રાત્રિ અથવા બે રાત્રિ રહે. જિનકલ્પિક અને બહુધા તેના જેવા યથાલંદ કલ્પિક તથા શુદ્ધપરિહારિક જેવા નિરપેક્ષ સાધુઓ જ્ઞાતપણે તથા અજ્ઞાતપણે માસકલ્પ પણ રહે. ૯૫.

મૂલાર્થ—નિયત કરેલા સમયમાં ભિક્ષાચરણ કરવું. ૯૬

ટીકાર્થ—નિયત કરેલા કાલ એટલે ત્રીજી પૌરુષી છે લક્ષણ જેવું એવો કાલ તેને વિષે ભિક્ષાને માટે ગમન કરવું તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે.

જો આ તો પડિમાધર મુનિ ગામમાં આવ્યા છે, એવું ગામના લોકો જાણે તો ત્યાં એક રાત્રિ રહે, તેમ ન જાણે તો એક અથવા બે રાત્રિ રહે, એમ સમજવું.

“ નિરકાપંથો ય તદ્યાણ્ચિ ” ॥ ૬૬ ॥

તથા પ્રાય કુર્ધ્વસ્થાનમિતિ ॥ ૯૭ ॥

પ્રાયો વાહુધ્યેન કુર્ધ્વસ્થાન કાયોત્સર્ગઃ ॥ ૯૭ ॥

તથા દેશનાયામપ્રવધ ઇતિ ॥ ૯૮ ॥

દેશનાયા ધર્મકથારૂપાયા ધર્મ શ્રોતુમુપસ્થિતેત્વપિ તથાવિધમાણિષુ અપ્ર-
વધોઽદ્યુરિજ્ઞાયઃ । ‘પગદયણ કુવયણ’ ચેતિ વચનમામાણ્યાત્ ॥ ૯૮ ॥

તથા સદાપ્રમત્તેતિ ॥ ૯૯ ॥

સદા દિવા રાત્રીં ચાઽપ્રમત્તા નિષ્ણદિપ્રમાદપરિહારઃ ॥ ૯૯ ॥

તથા ધ્યાનૈકતાનત્વમિતીતિ ॥ ૧૦૦ ॥

ધ્યાને ધર્મધ્યાનાદાવેક એવ તાનઃ ચિત્તપ્રસર્પણરૂપો યસ્ય સ તથા ત-

“ ભિક્ષા કુવ્વાને ત્રીઽ પોગ્ગમીમા જનુ ” ૬૬

મૂલાર્થ—પ્રાયે કરીને (બહુધા)કાયોત્સર્ગ મુદ્રાએ રહેવું. ૬૭ ✓

ટીકાર્થ—પ્રાયે કરીને કાયોત્સર્ગ કુવો. ૬૭

મૂલાર્થ—દેશના દેવામાં બહુ ભાવ ન કુવો. ૬૮ ✓

ટીકાર્થધર્મ—કથા૩૫ દેશનાને વિષે ધર્મ માલગવાને તેથી જાતના
પ્રાણીઓ આઠ્યાદાય તે છતા તેમાં અનિશય ભાવ ન ગખવો કાગબુદ્ધ, “એક
વચન અથવા એ વચન મલગાવવાએમ શાસ્ત્રના વચનનું પ્રમાણ છે ૬૮

મૂલાર્થ—નિઃ તર પ્રમાદગદિત રહેવું ૬૯

ટીકાર્થ—મદા દિવસ અને રાત્રિનિદ્રાદિપ્રમાદનો ત્યાગ કુવો. ૬૯

મૂલાર્થ—ધ્યાનને વિષે એકાગ્રતા ગખવી. ૧૦૦

ટીકાર્થ—ધર્મધ્યાન વગેરે ધ્યાનમાં ચિત્તને પ્રમગ્ધા ૩૫ એક તાન

દ્વાવસ્તત્ત્વમ્ । ઇતિશબ્દઃ સમાપ્તૌ ॥ ૧૦૦ ॥

અથોપસંજિહિષ્ઠુરાહ ।

સમ્યગ્ચયતિત્વમારાધ્ય મહાત્માનો યથોદિતમ્ ।

સંપ્રાપ્નુવંતિ કલ્યાણમિહ લોકે પરત્ર ચ ॥ ૧૦૧ ॥

ઇતિ ॥

સમ્યગ્ ચતિત્વમુક્તરૂપમારાધ્ય સમાસેવ્ય મહાત્માનો જના યથોદિતં ય-
થાશાસ્ત્રે નિરૂપિતં કિમિત્યાહ સંપ્રાપ્નુવન્તિ લક્ષ્યંતે કલ્યાણં જનં કેત્યાહ
ઇહ લોકે પરત્ર ચેતિ પ્રતીતરૂપમેવ ॥ ૧૦૧ ॥

एतदेव विवरिषुराह ।

ક્ષીરાશ્રવાદિલલ્લઘ્વોઘસાસાઘ પરમાક્ષયમ્ ।

કુર્વંતિ જન્યસત્વાનામુપકારમનુત્તમમ્ ॥ ૧૦૨ ॥

રાખવું. અહિ ઇતિ શબ્દ સમાપ્તિના અર્થમાં છે. ૧૦૦

હવે નિરપેક્ષ ચતિધર્મની સમાપ્તિ કરવાની ઇચ્છાથી કહે છે.

મૂલાર્થ—મહાત્મા સાધુ પુરૂષો પૂર્વે કહેલા ચતિપણાને દ્રવ્ય
અને ભાવ બે પ્રકારે સારી રીતે આરાધી આ લોક તથા પરલોકમાં
કલ્યાણને (મોક્ષને) પ્રાપ્ત કરે છે. ૧૦૧

ટીકાર્થ—સારી રીતે પૂર્વે કહેલા ચતિપણાને શાસ્ત્ર પ્રમાણે આરાધી
મહાત્મા પુરૂષો કલ્યાણને પ્રાપ્ત કરે છે. તે ક્યાં પ્રાપ્ત કરે છે ? તે કહે છે.

આ લોક અને પરલોકમાં પ્રસિદ્ધ એવા કલ્યાણને પ્રાપ્ત કરે છે. ૧૦૧

એ કલ્યાણનું વિવરણ કરવાની ઇચ્છાથી કહે છે.

મૂલાર્થ—તે મોટા પુરૂષો ક્ષીરાશ્રવાદિ લલ્લિધના સમુહને પ્રા-
પ્ત કરી ઉત્કૃષ્ટ, અવિનાશી અને અતિશય ઉત્તમ એવા ભન્ય પ્રા-
ણીઓનો ઉપકાર કરે છે. ૧૦૨

इति ॥

ક્ષીર દુગ્ધં શ્રોત્જનકર્ણપુરેષુ આશ્રવતિ ક્ષરતિ જાપમાણો યસ્યા લઘ્વૌ
સા ક્ષીરાશ્રવા આદિશદ્ધાન્મધ્વાશ્રવા સર્પિરાશ્રવા અમૃતાશ્રવા ચેત્યાદિકો યો
લઘ્વ યોગો લઘ્વિસમાતઃ ત આસાદ્ય લપદ્વજ્ય પરમાક્ષય પરમ સર્વસુદર અક્ષયં
ચ અનેકથા લપજીવ્યમાનમપિ અનુપરમસ્વજાવ કિમિત્યાહ કુર્વતિ વિદદ્યતિ જ-
વ્યસત્વાના લપકર્તુ યોગ્યાના લપકાર સમ્યક્તજ્ઞાનચારિત્રજ્ઞાનલક્ષણ અનુપમ નિ-
ર્વાણકલ્પલત્વેન અન્યોપકારાતિજ્ઞાયિનમિતિ ॥ ૧૦૨ ॥

मुच्यंते चाशुसंसारादत्यतमसमंजसात् ।

जन्ममृत्युजराव्याधिरोगशोकाद्युपद्रुतात् ॥ १०३ ॥

इति ।

मुच्यते परिह्रियंते चःसमुच्ये आशु शीघ्र संसारात् जन्मात् कीदृशादि-

ટીકાર્થ—જે લઘ્વિ પામવાથી બેાવેલુ વચન યોતાજનના કર્ણરૂપ
પડીયાને વિષે હુધની માફક અને એટલે હુધના જેવુ મધુદ્ધાગે તે ક્ષીરાશ્રવા
લઘ્વિ કહેવાય છે આદિ શબ્દથી મધ, ધી અને અમૃતને શ્રવનાગી લઘ્વિઓ
નો જે સમૂહ તેને પ્રાપ્ત કરી પગ્મ—સર્વ રીતે સુદૃઢ અને અક્ષય એટલે
અનેક રીતે સહાયતા કરતા છતા પણ ક્ષય નહી પામનાગ સ્વભાવવાળા અને
અનુપમ એટલે મોક્ષરૂપ કલને લઈને ખીજ ઉપકારથી શ્રેષ્ઠ અમ્યક્ષ, જ્ઞાન,
દર્શન આગ્નિના લાભ મળવારૂપ છે લક્ષણ જેનુ એવા ઉપકારને કરે છે કાનો
ઉપકાર કરે છે તે કહે છે લઘ્ય પ્રાણીઓનો એટલે ઉપકાર કરવાને યોગ્ય
એવા પ્રાણીઓનો. ૧૦૨

મૂલાર્થ—જન્મ, મૃત્યુ, જરા, વ્યાધિ, રોગ અને શોક વગે-
રેથી ઉપદ્રવવાળા અને તેને લીધે અત્ય ત નડારા એવા સંસારથી
તત્કાલ મુક્ત થવાય છે. ૧૦૩

ટીકાર્થ—અત્ય ત અયુક્ત જેનુ સ્વરૂપ છે એવા સંસારથી તત્કાલ મુ-
ક્ત થવાય છે તે સંસાર કહે છે. જેનુ સ્વરૂપ અયુક્ત છે એથીજ કરીને જન્મ,

ત્યાહ અત્યંતમતીવ સંગતં યુક્તં ઝંજઃ સ્વરૂપં યસ્ય સ તથા તત્પ્રતિષેધાદસમંજસ-
સ્તસ્માત્ અતएव જન્મમૃત્યુજરાવ્યાધિરોગશોકાદ્યુપદ્રુતાત્ જન્મના પ્રાપ્તૃર્જીવેન મૃત્યુ-
ના મરણેન જરયા સ્થવિરજ્ઞાવદ્વક્ષણયા વ્યાધિના કુષ્ઠાદિરૂપેણ શોકેન ઇષ્ટવિ-
યોગપ્રજવમનોદુઃસ્વવિશેષેણ આદિશબ્દાચ્છીતત્રાતાદિજિરૂપઋવૈરૂપદ્રુતાત્ વિદ્વલ્લ-
તામાનીતાદિતિ ॥ ૧૦૩ ॥

इति श्रीमुनिचंद्रसूरिविरचितायां धर्मावतुर्वृत्ता यतिधर्मविधिः
नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

મૃત્યુ, જરા, વ્યાધિ, રોગ શોક વગેરેથી ઉપદ્રવ કરનારો છે. જન્મ એટલે
પ્રગટ થવું, મૃત્યુ, મરણ, જરા-સ્થવિરપાણું, વ્યાધિ, કોઠ વગેરે શોક, ઇષ્ટના
વિયોગથી થયેલ મનને દુઃખ વિશેષ. આદિ શબ્દથી તાઢ, વાયુ વગેરે ઉપદ્રવોથી
વિબ્હલપણાને પ્રાપ્ત થયેલા. ૧૦૩

ઈતિ શ્રી મુનિચંદ્ર સૂરિએ રચેલ ધર્માવિન્દુ ગ્રંથની વૃત્તિમાં યતિધર્મ-
વિધિ નામે પાંચમો અધ્યાય સંપૂર્ણ થયો. ૫

समाप्तः पंचमोऽध्यायः ।

પઠઃ અધ્યાયઃ

ધ્યાનયાતઃ પચમોઽધ્યાયઃ અધુના પઠઃ આન્યાયતે તસ્યેદમાદિસૂત્રમ્ ।

આશયાદ્યુચિતં જ્યાયોઽનુષ્ઠાન સૂરયો વિદુઃ ।

સાધ્યસિધ્ધ્યગમિત્યસ્માદ્યતિધર્મો દ્વિધા મતઃ ॥ ૧ ॥

આશયસ્ય ચિત્તવૃત્તિદ્વદ્વણસ્ય આદિશબ્દાત્ શ્રુતસપત્તેઃ શરીરસદ્ધનનમ્ય-
પરોપકારકર્ણાકરણશક્તેષ્વ યુચિત યોગ્ય જ્યાયોઽતિપ્રગસ્યમનુષ્ઠાન જિનર્પમેવા-

અધ્યાય ૬

અમા અ-યાયની વ્યાખ્યા કરવામા આની હવે છતા અધ્યાયની
વ્યાખ્યા કરે છે. તે અધ્યાયનુ આ પ્રથમ નુત્ર છે

મૂલાર્થ—અ તન્કરણ વગેરેને યોગ્ય એવા આચરણને આચાર્યો અતિ શ્રેષ્ઠ કહે છે, કારણકે તે આચરણ સાધવા યોગ્ય એવા મોક્ષની સિદ્ધિનુ અગ છે. એ કારણને લીધે યતિધર્મ સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ એવા બે પ્રકારે માન્યો છે. ૧

દીકાર્થ—આશય એટલે ચિત્તવૃત્તિ કે લક્ષણ જેનુ તે, આદિ શબ્દથી શાસ્ત્રમ પતિ, ગરીબની મધેલ અને પગપગાર કરવાની અથવા ન કરવાની શક્તિ, તેને યોગ્ય એનુ અનુષ્ઠાન એટલે જનપર્મની મેવાડપ આચરણ અત્યંત પ્રશસવા યોગ્ય છે, તે મમય-સિદ્ધાંતને આધારમા આચાર્યો બણે છે. તે

લક્ષણં સૂરયઃ સમયજ્ઞાઃ વિહુર્જાનંતિ । કીદૃશમિત્યાહ । સાધ્યસિધ્ધ્યંગં સાધ્યસ્ય સકલક્લેશક્રયલક્ષણસ્ય સિધ્ધ્યંગં નિષ્પત્તિકારણં इत्यस्मात्કારણાच्चતિધર્મો દ્વિધા મતઃ સાપેક્ષ્યતિધર્મતયા નિરપેક્ષ્યતિધર્મતયા ચેતિ ॥ ૧ ॥

સાધ્યસિધ્ધ્યંગત્વમેવ જાવયતિ ।

સમગ્રા યત્ર સામગ્રી તદક્ષેપેણ સિદ્ધાતિ ।

દ્વીયસાપિ કાલેન વૈકલ્યે તુ ન જાતુચિત્ ॥ ૨ ॥

સમગ્રા પરિપૂર્ણા યત્ર કાર્યે સામગ્રી સમગ્રસંયોગલક્ષણા જવતિ તત્કાર્યં અ-
ક્ષેપેણ અવિદ્વંભેન સિદ્ધ્યતિ નિષ્પદ્યતે અન્યથા સામગ્રીસમગ્રતાયોગાત્ અત્રૈવ વ્ય-
તિરેકમાહ દ્વીયસાપિ અતિચિરરૂપતયા દૂરતરવાર્તિનાપિ કાલેન વૈકલ્યે તુ સા-
મગ્રિકાયા વિકલ્પતાયાં પુનર્ન જાતુચિત્ ન કદાચિદપીતિ ॥ ૨ ॥

एवं सति यत्कर्तव्यं तदाह ।

આચરણુ કેવું છે ? સાધ્ય એટલે સર્વ કલેશોના ક્ષય થવા રૂપ મોક્ષની સિ-
દ્ધિતું કારણુ રૂપ છે, એ કારણુથી સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ એમ બે પ્રકારે
યતિધર્મ કહેલો છે. ૧

જે સાધ્યની સિદ્ધિતું કારણુરૂપ કહ્યું, તે ઉપર કહે છે.

મૂલાર્થ—જે કાર્યમાં સમગ્ર સામગ્રી હોય તે કાર્ય તત્કાલ
સિદ્ધ થાય છે અને જે સમગ્ર સામગ્રીનો અભાવ હોય તો તે કાર્ય
દિ પણ સિદ્ધ થતું નથી. ૨

ટીકાર્થ—જે કાર્યમાં સમગ્ર પરિપૂર્ણ સામગ્રીનો યોગ હોય તે કાર્ય
અવિલંબથી સિદ્ધ થાય છે. જે સમગ્ર સામગ્રીનો યોગ ન હોય તો તે
કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી. તે વિષે વ્યતિરેક કહે છે. અતિ લાંબે કાલે જે
સામગ્રીનો અભાવ હોય તો કદાપિ પણ તે કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી. ૨

એમ છતાં એટલે સમગ્ર સામગ્રી હોય તોજ કાર્યની સિદ્ધિ થાય,
નહીં તો ન થાય—એમ છે તેથી જે કર્તવ્ય છે, તે કહે છે.

તસ્માદ્યો યસ્ય યોગ્યઃ સ્યાત્તત્તેનાલોચ્ય સર્વથા ।

આરબ્ધવ્યમુપાયેન સમ્યગેપ સતાં નયઃ ॥ ૩ ॥

તસ્માત્કારણાદ્યો યતિઃ યસ્ય સાપેક્ષનિરપેક્ષયતિધર્મયોરન્યતરાનુષ્ઠાનસ્ય યોગ્યઃ સમુચિતઃ સ્યાદ્ જ્ઞેત્ તદનુષ્ઠાન તેન યોગ્યેન આલોચ્ય નિપુણોદ્ઘાપોદ્ધ-
યોગેન પરિજ્ઞાવ્ય સર્વથા સંવરૂપાધિજિરારબ્ધવ્યમારજ્જાણીય ઉપાયેન તદ્ગતેનૈવ
સમ્યગ્ યથાવન્ એપ યોગ્યમારજ્જદ્વક્ષણઃ સતા શિષ્ટાના નયો નીતિરિતિ ॥ ૩ ॥

ઇત્યુક્તો યતિધર્મ ઇદાનીમસ્ય વિષયવિભાગમનુવર્ણ-
યિષ્યામ ઇતિ ॥ ૪ ॥

પ્રતીતાર્થમેવેતિ ૪

તત્ર કટ્ટ્યાણાશયસ્ય શ્રુતરત્નમહોદધેઃ ઉપશમાદિલ્લ-

મૂલાર્થ—સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ એમ બે પ્રકારનો યતિધર્મ છે. તેમાંથી જેને જે યોગ્ય હોય તે યતિધર્મ સર્વ રીતે વિચારી તેનો આરભ કરવો. એ સત્પુરુષોનો સાગર ન્યાયમાર્ગ છે. ૩

ટીકાર્થ—તે કાણુ માટે જે યતિ સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ યતિધર્મમાંથી કોઈ એકને આચરવાને યોગ્ય હોય, તે આચરણ તે યોગ્ય એવા પુરુષે વિચારીને એટલે નિપુણતાથી તર્ક-વિવર્ક કરીને મર્વથા-સર્વ ઉપાધિ વડે તે ઉપાય વડે મમ્યક્-ચાર્ય રીતે તે આચરણનો આરભ કરવો એ યોગ્ય-આરભ કરવો એ શિષ્ટ પુરુષોની નીતિ છે ૩

મૂલાર્થ—એ પ્રકારે યતિધર્મ કહ્યો, હવે ને યતિધર્મના વિષય વિભાગનુ વર્ણન કરીએ છીએ. ૪

ટીકાર્થ—આ સત્રનો અર્થ મમજ્ઞય તેવો ૮

મૂલાર્થ—તેમાં જેનો આશય કટ્ટ્યાણુરૂપ છે, જે શાસ્ત્રરૂપી રત્નોનો સાગર છે, જેને ઉપશમાદિ લબ્ધિઓ પ્રાપ્ત થએલ છે, જે

વિધમતઃ પરહિતોદ્યતસ્ય અત્યંતગંભીરચેતસઃ પ્રધાનપરિણતેર્વિ-
 ધૂતમોહસ્ય પરમસત્ત્વાર્થકર્તુઃ સામાયિકવતઃ વિશુદ્ધ્યમાનાશય-
 સ્ય યથોચિત્તપ્રવૃત્તેઃ સાત્મીનૂતશુજ્ઞયોગસ્ય શ્રેયાન્ સાપેક્ષયતિ-
 ધર્મ એવેતિ ॥ ૫ ॥

તત્રેતિ વિષયવિજ્ઞાનાનુવર્ણનોપદ્ધેષે કલ્યાણાશયસ્ય જ્ઞાવારોગ્યરૂપમુક્તિ-
 પુરપ્રાપકપરિણામસ્ય શ્રુતરત્નમહોદયઃ પ્રવચનમાણિક્યપરમનીરનિધેઃ ઉપશમા-
 દિલ્લવિધમતઃ ઉક્તદ્વક્ષણોપશમાદિદ્વિધિસમન્વિતસ્ય પરહિતોદ્યતસ્ય સર્વજગજી-
 વજાતહિતાધાનધનસ્ય અત્યંતગંજીરચેતસઃ હર્ષવિપાદાવતિનિપુર્ણૈરપ્યનુપદ્વબ્ધચિ-
 ત્તવિકારસ્ય અતएव પ્રધાનપરિણતેઃ સર્વોત્તમાત્મપરિણામસ્ય વિધૂતમોહસ્ય સમુ-
 ત્તીર્ણમૂહજાવતંદ્રામુદ્રસ્ય પરમસત્ત્વાર્થકર્તુઃ નિર્વાણાવંધ્યવીજસમ્યક્કાદિસત્ત્વપ્રયો-
 જનવિધાતુઃ સામાયિકવતઃ માધ્યસ્થગુણતુલ્યારોપણવશસમતોપનીતસ્વજનપરજના-

પરાહિતમાં ઉદ્યમવંત છે, જેનું ચિત્ત અત્યંત ગંભીર છે, જેની
 પરિણતિ ઉત્તમ છે, જેણે મોહનો નાશ કર્યો છે, જે જીવોના મોક્ષરૂપ
 ઉત્કૃષ્ટ પ્રયોજન રાખે છે, જેનામાં સામાયિક રહેલું છે, જેનો
 આશય શુદ્ધ છે, જેની પ્રવૃત્તિ ઘટે તેમ ચાલે છે, અને જેનો
 શુભ યોગ આત્મા સાથે મલેલો છે—એવા પુરૂષને સાપેક્ષ યતિ
 ધર્મ કહેવો યોગ્ય છે. ૫

ટીકાર્થ—તે યતિધર્મના વિભાગનું વર્ણન કરવામાં કલ્યાણાશય
 એટલે ભાવ આરોગ્યરૂપ મુક્તિરૂપી નગરમાં લઈ જનારા છે પરિણામ જેના
 એવો શાસ્ત્રરૂપી રત્નનો સાગર એટલે પ્રવચનરૂપ માણેકનો સમુદ્રરૂપ, જેના
 લક્ષણ કહેવામાં આવ્યા છે એવા ઉપશમાદિકની લક્ષ્યવાલો, જગત્ના જી-
 વોના સમૂહનું હિત કરવારૂપ ધનવાલો, ગંભીર ચિત્તવાલો એટલે હર્ષ શોક
 વગેરેમાં અતિ નિપુણ એવા પુરૂષોએ જેના ચિત્તવિકારને પ્રાપ્ત કરેલ નથી
 એવો, એથીજ સર્વોત્તમ આત્મપરિણતિવાલો, મૂઢભાવ અને આલસની
 મુદ્રાથી રહિત, જીવોના મોક્ષનું સદૃશ બીજરૂપ સમ્યક્ત્વાદિ પ્રયોજન કરનાર,

દિજાવસ્ય વિશુદ્ધમાનાશયસ્ય ધવજપદ્મક્રમાપતિમંરુદ્ધસ્યેવ પ્રતિકલ્પમગ્દાતમાન-
સસ્ય યથોચિતપ્રવૃત્તેઃ પ્રસ્તાપપ્રાયોગ્યપ્રારબ્ધપ્રયોજનસ્ય અતએવ સાત્મીચૂતશુજ્જયો-
ગસ્ય અયઃપિરુસ્યેવ વદિના શુજ્જયોગેન સહ સમાનીભૂતાત્મનો યતિવિશેષસ્ય શ્રે-
યાન્ અતિપ્રશસ્યઃ સાપેક્ષયતિધર્મ એવ નેતર ઇતિ ॥ ૫ ॥

કુત ઇત્યાહ ।

વચનપ્રામાણ્યાદિતિ ॥ ૬ ॥

જગવદાઠાપમાણજાવાન્ ॥ ૬ ॥

એતદપિ કુત ઇત્યાહ ।

સંપૂર્ણદશપૂર્વવિદો નિરપેક્ષધર્મપ્રતિપત્તિપ્રતિષેધા-
દિતિ ॥ ૭ ॥

સામાયિકવાન્ એટલે માધ્યસ્થશુભુષ્ય તુલાના આગેપણને વશ એવા સમતા
શુભુષી સ્વજન તથા પગ્ગન પ્રમુખ બાવને ધારણ કરનાર, શુદ્ધ આશય એટલે
શુદ્ધપક્ષના ચ દ્રમ ટકાની જેમ પ્રતિસાણ ઉજ્જવલ હૃદયવાલો, પ્રગ્તાવ-પ્રસ ગ્ને
યોગ્ય પ્રયોજનનો આગ્રહ કરનાર, એથીજ કરીને જેમ અશ્વિવડે લોહપિટ
એકમેક થાય છે, તેમ શુભયોગવડે તેમા જેનો આત્મા વ્યાપ્ત એકમેક થાય
છે, તેવા યતિને સાપેક્ષ યતિધર્મ અતિ વખાણવા યોગ્ય છે, તે વિના બીજો
નિગ્પેક્ષ યતિ ધર્મ તેને યોગ્ય નથી ૫

ગામાટે નિગ્પેક્ષ યતિ ધર્મ અગીકાર કરવા યોગ્ય નથી : તે કહે છે-

મૂલાર્થ—જિન ભગવતના વચનનુ તેમા પ્રમાણ છે,
તેથી ૬

ટીકાર્થ—એ ભગવતના વચનનુ પ્રમાણ છે, એ શા આધારે કહે
ઠા, તેનો ઉત્તર આપે છે. ૬

મૂલાર્થ—મ પૂર્ણ દશ પૂર્વના બહુનારા યતિને નિગ્પેક્ષ
યતિધર્મના સ્વીકારનો નિષેધ છે. ૭

સુગમમેવ । પ્રતિષેધથ

“ ગચ્છે ચિય નિમ્માઝો જા પુવ્વા દસન્નવે અસંપુષ્પા ।

નવમસ્સ તદ્વયત્થૂ હોઠ્ઠ જહન્નો સુઝ્ઝાજ્ઞિગમો ॥ ૧ ॥

इति वचनादवसीयते ॥ ७ ॥

एषोऽपि किमर्थमित्याह ।

परार्थसंपादनोपपत्तेरिति ॥ ८ ॥

પરાર્થસ્ય પરોપકારલક્ષણસ્ય સંપાદનં કરણં તદુપપત્તેઃ સ હિ દશપૂર્વ-
ધરસ્તીર્થોપદ્રંજલલક્ષણં પરાર્થે સંપાદયિતું યસ્માદુપપદ્યત इति ॥ ૮ ॥

ટીકાર્થ—એ સૂત્ર સુગમ છે. તે નિષેધને માટે આ પ્રમાણે કહેલું છે—

“ સાધુના સમુદાયમાં રહીને નિરપેક્ષ યતિ ધર્મ પાલવાનો અભ્યાસ કરવામાં પરિપક્વ થાય અને એ પ્રતિમા કલ્પાદિક નિરપેક્ષ યતિધર્મને પાલનારને ઉત્કૃષ્ટ શ્રુત જ્ઞાન કાંઈક ઉણા દશ પૂર્વનું સૂત્રથી તથા અર્થથી હોય છે, અને જઘન્યપણે તો નવમા પૂર્વની ત્રીજી વસ્તુ એટલે પ્રત્યાખ્યાન નામના નવમા પૂર્વની આચાર નામની ત્રીજી વસ્તુ સુધી શ્રુત જ્ઞાન હોય છે, તેથી ઓછું હોતું નથી.* આવા વચનથી સંપૂર્ણ દશ પૂર્વધરને નિરપેક્ષ યતિ ધર્મના સ્વીકારનો નિષેધ સિદ્ધ થાય છે. એ નિરપેક્ષ યતિ ધર્મનો નિષેધ શામાટે કરવો જોઈએ ? તેનો ઉત્તર આપે છે. ૭

૧ મૂલાર્થ—તેનાથી પારકા અર્થને સંપાદન કરવાની સિદ્ધિ થાય છે. ૮

ટીકાર્થ—પરાર્થ એટલે પરોપકારને સંપાદન કરવાની સિદ્ધિ થાય છે, જેથી દશ પૂર્વધર કે જે તીર્થને આધાર આપવા રૂપ પરોપકારને કરવા ઉદ્યમવંત થાય છે. ૮

* સંપૂર્ણ દશ પૂર્વધર તીર્થધરની જેમ અમોઘ-વચનની હોવાથી ધર્મ દેશના વડે લગ્ય જવાનો ઉપકાર કરી તીર્થની વૃદ્ધિ કરે છે, તેથી પ્રતિમાદિ કલ્પને અંગીકાર કરતા નથી.

યદિ નામંવ તતોઽપિ કિમિત્યાહ ।

તસ્યૈવ ચ ગુરુત્વાદિતિ ॥ એ ॥

તસ્ય પરાર્થસપાઢનસ્ય એવેત્યવગારણે ગુરુત્વાત્સર્વવર્માનુષ્ઠાનેન્ય ઉત્ત-
મત્વાત્ ॥ એ ॥

એતદપિ કથમિત્યાહ ।

સર્વયા દુઃખમોક્ષણાદિતિ ॥ ૧૦ ॥

સર્વથા સર્વેઃ પ્રકારૈઃ સ્વસ્ય પરેષા ચેત્યર્થઃ દુઃખાના શારીરમાનસરૂપાણા
મોચનાત્ ॥ ૧૦ ॥

તથા સંતાનપ્રવૃત્તે. ॥ ૧૧ ॥

{ જો કદિ પરોપકાર કરવાનું બન્યું છે, તેથી શુ : તેનો ઉત્તમ
આપે છે

મૂલાર્થ—પરોપકાર કરવાનું ગૌરવપણું છે ૯ ।

ટીકાર્થ—તે પરોપકાર કરનાર તે ધર્મના મર્વ આચરણોમા ઉત્તમ છે
એવંચ એ અવધાગણ (નિશ્ચય) અર્થમા પ્રવર્તે છે ૯

તેનુ ઉત્તમપણુ કહી ગીતે છે : તે કહે છે

મૂલાર્થ—એ પરોપકાર કરવાથી સર્વ પ્રકારે દુઃખમાથી ।
મુકાવાપણુ છે. ૧૦

ટીકાર્થ—મર્વ પ્રજા એટલે પોતાને અને પગને શરીર તથા મન
મબધી મર્વ દુ ખમાથી મુકાવાપણુ છે ૧૦

મૂલાર્થ—તેમ કરવાથી મ તાનનો પ્રવૃત્તિ થાય છે. ૧૧

પરાર્થસંપાદનાત્સંતાનસ્ય શિષ્યપ્રશિષ્યાદિપ્રવાહરૂપસ્ય પ્રવૃત્તેઃ ॥ ૧૧ ॥

તથા યોગત્રયસ્યાપ્યુદ્ગમફલભાવાદિતિ ॥ ૧૨ ॥

યોગત્રયસ્યાપિ મનોવાકાયકરણવ્યાપારરૂપસ્ય પરાર્થસંપાદને ક્રિયમાણે ન પુનરેકસ્યેવેત્યપિશદ્ધાર્થઃ ઉદગ્રફલજાવાત્ ઉદગ્રસ્ય પ્રકાશંતરેણાનુપલ્લબ્યમાનત્વેનાત્યુત્તમસ્ય ફલસ્ય કર્મનિર્જરાલક્ષણસ્ય ભાવાત્ । નહિ યથાદેશનાયાં સર્વાત્મના વ્યાપ્રિયમાણં મનોવાકાયત્રયં ફલમામોતિ તથાન્યત્ર કૃત્યાંતર ઇતિ ॥ ૧૨ ॥

તથા નિરપેક્ષધર્મોચિતસ્યાપિ તત્પ્રતિપત્તિકાલે પરપરાર્થસિદ્ધૌ તદન્યસંપાદકાજાવે પ્રતિપત્તિપ્રતિષેધાચ્છેતિ ॥ ૧૩ ॥

ટીકાર્થ—પરોપકાર કરવાથી શિષ્ય, પ્રશિષ્ય વગેરેના પ્રવાહરૂપ સંતાનની પ્રવૃત્તિ થાય છે. ૧૧

મૂલાર્થ—વલી ત્રણ યોગતું મોટું ફલ છે, એ કારણથી. ૧૨

ટીકાર્થ—મન, વચન અને કાયાના વ્યાપાર કરવારૂપ ત્રણ યોગ (એક નહીં એમ અધિ શબ્દનો અર્થ છે.) પરોપકાર કરવામાં યોગવાથી ઉદ્દેશ ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે,

બીજે પ્રકારે અતિ ઉત્તમ એવું કર્મની નિર્જરા રૂપ ફલ પ્રાપ્ત થતું નથી. કારણકે, મન, વચન અને કાયા એ ત્રણ યોગ દેશના દેવામાં પ્રવર્તવાથી જેવું ઉત્તમ ફલ પ્રાપ્ત થાય છે, તેવા બીજા કોઈ ધર્મકૃત્યથી થતું નથી. ૧૨

મૂલાર્થ—વલી નિરપેક્ષ ચતિધર્મ અંગીકાર કરવાને યોગ્ય એવા પુરૂષને પણ તે ધર્મ અંગીકાર કરવાને સમયે બીજા જીવો ના ઉત્કૃષ્ટ અર્થની સિદ્ધિ કરવામાં બીજા પુરૂષનો અભાવ હોવાથી નિરપેક્ષ ચતિધર્મને અંગીકાર કરવાનો નિષેધ છે, તેથી પરાર્થ સંપાદન કરવો તે અતિ ઉત્તમ છે. ૧૩

નિરપેક્ષધર્મોચિતસ્યાપિ કિંપુનસ્તદનુચિતસ્યેન્યપિશ્ચદ્વાર્યઃ તત્પ્રતિપત્તિકાલે
નિરપેક્ષધર્મીંગીકરણસમયે પરપરાર્થસિદ્ધૌ પરેષા પરાર્થસ્ય સમ્યગ્દર્શનાદેઃ પ્રધા-
નપ્રયોજનસ્ય સિદ્ધૌ સાધ્યાયા વિષયે તદન્યસંપાદકાજીવે તસ્માન્નિરપેક્ષયતિધર્મો-
ચિતાદન્યસ્ય સાધોઃ પરાર્થસિદ્ધિસંપાદકસ્યાજીવે પ્રતિપત્તિપ્રતિષેધાદંગીકરણ-
નિવારણાચકારો હેત્વતરસમુચયે તસ્યૈવ ચ ગુરુત્વમિતિ સટ્ક ઇતિ ॥ ૧૩ ॥

इत्य सांपेक्षयतिधर्मयोग्यमुक्त्वा निरपेक्षयतिधर्मयोग्यं वक्तुमाह ।

નવાદિપૂર્વધરસ્ય તુ યથોદિતગુણસ્યાપિ સાધુશિષ્ય-
નિષ્પત્તૌ સાધ્યાંતરાભાવતઃ સતિ કાયાદિસામર્થ્યે
સદ્વીર્યાચારાસેવનેન તથા પ્રમાદજયાય સમ્યગુચિ-

ટીકાર્થ—નિગ્પેક્ષ યતિધર્મને યોગ્ય એવા પણ (તો તેને અયોગ્ય
હોય તેની વાત થી કહી એ અપિ શબ્દનો અર્થ છે) પુરૂષને નિરપેક્ષ
યતિધર્મ અંગીકાર કહવાને સમયે બીજા જીવોના સમ્યગ્ દર્શનાદિ પ્રધાન
પ્રયોજનની સિદ્ધિમા તે નિગ્પેક્ષ યતિધર્મને યોગ્ય એવા સાધુથી બીજા કાઈ
સાધુ પગર્થ સિદ્ધિને કળનાગે ન હોય તો તે નિગ્પેક્ષ યતિધર્મને યોગ્ય એવા
પુરૂષને પણ તે ધર્મનો સ્વીકાર કહવાનો નિષેધ છે તો અનુચિતને નિષેધ હોય
તેમા શુ કહેવું : એ અપિ શબ્દનો અર્થ છે મૂલ ત્રયમા ચ નુ અહણ
કર્યું છે, તેથી પૂર્વોક્ત હેતુનો સમુચ્ચય બળવો એટલે દેશનાદિકથી પગર્થ
અપાદન કહવાનુ ગુરુપણુ છે, એમ પૂર્વનો સબધ જોડી દેવો ૧૩

એવી ગીતે આપેક્ષ યતિધર્મને યોગ્ય એવા પુરૂષને કહી હવે નિરપેક્ષ
યતિધર્મને યોગ્ય એવો પુરૂષ કહે છે

મૂલાર્થ—નવાદિ પૂર્વધર એટલે નવમા પૂર્વની ત્રીજી વસ્તુ-
થી આરબીને કાઈક ઉણાં દશ પર્વ મુધી જ્ઞાનવાજ્ઞાને સારા શિ-
ષ્યની સિદ્ધિ થતાં બીજા માધવા યોગ્ય કાર્યના અભાવથી શરી-
ગદિકનુ સામર્થ્ય છતાં સત્ એવા વીર્યાચારને એવવાથી તેમજ

તસમયે આજ્ઞાપ્રામાણ્યતસ્તૈથૈવ યોગવૃદ્ધેઃપ્રાયોપવેશ-
નવચ્છેયાન્નિરપેક્ષયતિધર્મ ઇતિ ॥ ૧૪ ॥

નવાદિપૂર્વધરસ્ય તુ યથોદિતગુણસ્યાપિ તત્ર કલ્યાણાજ્ઞાયસ્યેત્યાદિસૂત્ર-
નિરૂપિતગુણસ્ય કિંપુનસ્તદન્યગુણસ્યેત્યપિજાદ્યાર્થઃ । સાધુશિષ્યનિષ્પત્તૌ આચા-
ર્યોપાધ્યાયપવર્તકસ્યવિરગણાવચ્છેદકલ્પક્ષણપદપંચકયોગ્યતયા સાધૂનાં શિષ્યાણાં
નિષ્પત્તૌ સત્યાં સાધ્યાંતરાજ્ઞાવતઃ સાધ્યાંતરસ્ય નિરપેક્ષધર્માપેક્ષયા આચારપરિપા-
લનાદિરૂપસ્ય અજ્ઞાવતઃ અજ્ઞવેન સતિ વિદ્યમાને કાર્યાદિસામર્થ્યે વજ્રર્પભના-
રાચસંહનનશરીરતયા વજ્રકુલ્લસમાનશ્રુતિતયા ચ મહતિ કાયમનસોઃ સમર્થજ્ઞા-
વે સતિ સદ્વીર્યાચારાસેવનેન સતો વિષયપ્રવૃત્તતયા સુંદરસ્ય વીર્યાચારસ્ય સામ-
ર્થ્યાગોપનલક્ષણસ્ય નિષેવણેન તથા પ્રમાદજ્ઞયાય તથા તેન નિરપેક્ષયતિધર્મપ્રતિપ-

પ્રમાદનો જય કરવાને સારા યોગ્ય સમયને વિષે આજ્ઞાના પ્રમાણ-
થી તેમ વલી યોગની વૃદ્ધિ થવાના કારણથી અનશનની પેઠે નિર-
પેક્ષ યતિધર્મનું સેવન કરવું અતિશય શ્રેષ્ઠ છે. ૧૪

ટીકાર્થ—‘કલ્યાણાજ્ઞાય’ ઇત્યાદિ સૂત્ર વડે જના ગુણ નિરૂપણ કરેલા
છે એવા પુરૂષને (તેથી વધારે ગુણ હોય તેને નિરપેક્ષ યતિધર્મ અંગીકાર
કરવામાં શું કહેવું, એ અપિ શબ્દનો અર્થ છે.) આજ્ઞામાં આજ્ઞા કલ્યા-
ણાજ્ઞાય ઇત્યાદિ સૂત્રમાં કહેલા ગુણ તો જોઈએજ, તેથી એવા ગુણવાલા પુ-
રૂષને પણ નવમાં પૂર્વની ત્રીજી વસ્તુથી આરંભીને કાંઈક ઊણાદશ પૂર્વ
સુધી જ્ઞાનવાલા પુરૂષને તો નિરપેક્ષ યતિધર્મ અંગીકાર કરવો શ્રેષ્ઠ છે, એમ
આગલ સંબંધ જાણવો. સારા શિષ્યો એટલે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવર્તક,
સ્થવિર ગણાવજેદક લક્ષણવાળા પાંચ પદની યોગ્યતાને ધરાવનારા સારા શિ-
ષ્યોની સિદ્ધિ થતાં નિરપેક્ષ એવા યતિધર્મની અપેક્ષાએ અન્ય કહેતાં આચાર્યનું
પરિપાલનાદિરૂપીજ સાધ્ય કાર્યના અભાવે વજ્ર ઋષલ નારાય સંધયણે યુક્ત
એવા શરીરને અને વજ્રની દીવાલ જેવી ધીરજને લઈને શરીર તથા મનનું
મોટું સામર્થ્ય છતાં તે સર્વ યતિધર્મના વિષયમાં પ્રવર્તવાથી સુંદર એવા સા-

ત્રિપ્રકારેણ યઃ પ્રમાદસ્ય નિદ્રાદેઃ જયોઽજિભયસ્તદર્થં સમ્કુ શાસ્ત્રોક્તનીત્યા તપઃ-
સત્યસૂત્રૈકત્વમ્નલ્લક્ષણાજિઃ પચન્નિસ્તુલ્લનાજિરાત્માન તોલ્લયિત્વા ઉચિતસમયે તિ-
થિવારનેઙ્ગયોગલ્લગ્નશુદ્ધિલક્ષણે આજ્ઞાપાપાણ્યતઃ આજ્ઞૈવાતાર્થે પ્રમાણમિતિ
પરિણામાત્ તર્થમ પ્રતિપિત્સિતનિરપેક્ષયતિધર્માનુરૂપતયૈવ યોગવૃદ્ધેઃ સમ્યગ્દર્શન-
જ્ઞાનચારિત્રલક્ષણધર્મવ્યાપારવૃદ્ધેઃ પ્રાયોપવેશનવત્ પ્રાયોપવેશનમનશનં તદ્વત્પર્યત-
કાલ્લકરણીયાનશનક્રિયાતુલ્ય ઇત્યર્થઃ । શ્રેયાન્ અતિપશ્ચસ્યઃ નિરપેક્ષયતિર્મર્ગો
જિનરૂપાદિરૂપઃ રૂપાદિગ્રથમસિદ્ધસ્યરૂપો વર્તત ઇતિ ॥ ૧૪ ॥

તથા તત્કલ્પસ્ય ચ પરાર્થલઙ્ઘિવિકલસ્યેતિ ॥ ૧૫ ॥

મર્ચને નહીં જોપવવા રૂપ વીર્યાચાગ્ના સેવન વડે કરી તથા પ્રમાદના બચને
માટે એટલે નિરપેક્ષયતિ ધર્મને અગીકાર કરી નિદ્રાદિક પ્રમાદનો પગ-
ભવ કરવા માટે સમ્યક્ એટલે શાસ્ત્રોક્ત નીતિ પ્રમાણે તપ, સત્વ, સૂત્ર, એકતા અને
બધએ પાત્ર પ્રકારની તુલના વડે પોતાના આત્માને તોલીને ઉચિત સમયમા એટલે
તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, યોગ, અને લક્ષની શુદ્ધિને સમયે આ વિપયમા
આજ્ઞાન પ્રમાણ છે, એવા પગિણામથી તેમ વહી અગીકાર કરવાને ઈ-
ચ્છેલા નિરપેક્ષ યતિધર્મની યોગ્યતા વડે કરીને યોગની વૃદ્ધિ પામ છે, એ-
ટલે સમ્યક્ દર્શન, જ્ઞાન અને આગ્રિ રૂપ ધર્મના વ્યાપારની વૃદ્ધિ થા-
ય છે તેવી અતકાલે કરવા યોગ્ય એવા અનશન વ્રતની ક્રિયાને તુલ્ય છે,
એવો અર્થ છે એથી એ નિરપેક્ષ યતિધર્મ કહેતા જિનકલ્પાદિ રૂપ અને
કલ્પાદિ ગ્રથને વિષે નેતુ સ્વરૂપ પ્રસિદ્ધ છે, તે અગીકાર કરવામા અ-
તિશય શ્રેષ્ઠ છે ૧૪

મૂલાર્થ—પ્રથમ કહ્યા પ્રમાણે બીજો કોઈ તેના જેવો મમર્થ
પુરૂષ હોય પણ તે પુરૂષ પરાર્થ કરવાની લઙ્ઘિયથી ગહિત હોય
એટલે આચાર્યાદિપદને યોગ્ય એવા રાખ્ય બનાવવાને અશક્ત
હોય તેને પણ નિરપેક્ષ યતિધર્મ અગીકાર કરવો તે શ્રેષ્ઠ છે. ૧૫

તત્કલ્પસ્ય નિરપેક્ષયતિધર્મપ્રતિપત્તિસમયે પુરુષવિશેષતુલ્યસ્ય અન્યસ્યાપિ
ચશદ્ધઃ સમુચ્ચયે પરં કેવલં પરાર્થલઘ્વિકલ્પસ્ય તથાવિધાંતરાયાદિકર્મપારતંત્ર્ય-
દોષાત્પરાર્થલઘ્વ્યા સાધુશિષ્યનિષ્પાદનાદિસામર્થ્યલક્ષણયા વિકલ્પસ્ય શ્રેયાન.
નિરપેક્ષયતિધર્મ ઇત્યનુવર્તેતે ॥ ૧૫ ॥

અત્રહેતુમાહ ।

ઉચિતાનુષ્ઠાનં હિ પ્રધાનં કર્મક્રયકારણમિતિ ॥૧૬॥

ઉચિતાનુષ્ઠાનં હિર્યસ્માત્પ્રધાનમુત્કૃષ્ટં કર્મક્રયકારણમિતિ ॥ ૧૬ ॥

एतदपि कुत इत्याह ।

उदग्रविवेकज्ञावाञ्छत्नत्रयाराधनादिति ॥ ૧૭ ॥

ટીકાર્થ—તેના જેવો એટલે નિરપેક્ષ યતિધર્મને અંગીકાર કરવાને
સમર્થ એવા પુરૂષના જેવા બીજા પણ સમર્થ પુરૂષને નિરપેક્ષ યતિધર્મને
અંગીકાર કરવો તે શ્રેષ્ઠ છે; પરંતુ તે પુરૂષ કેવલ સેવી જાતના અંતરાયાદિ
કર્મના પરતંત્રપણાના દોષથી પરાર્થલઘ્વિ વડે એટલે સારાશિષ્યને બનાવવાનું
સામર્થ્ય વગેરે લઘ્વિ વડે રહિત એવા પુરૂષને પણ નિરપેક્ષ યતિધર્મ અંગી-
કાર કરવો શ્રેષ્ઠ છે. ૧૫

તે સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ યતિધર્મના વિષયનો વિભાગ કરવાનું કારણ
કહે છે.

મૂલાર્થ—યોગ્ય અનુષ્ઠાન કર્મક્ષય કરવામાં મુખ્ય કારણ
છે. ૧૬

ટીકાર્થ—જે અનુષ્ઠાન શાસ્ત્રોમાં કહેલું હોય તે કર્મોના ક્ષય કર-
વામાં ઉત્કૃષ્ટ કારણ રૂપ છે. ૧૬

તે યોગ્ય અનુષ્ઠાન કર્મક્ષય કરવાનું મુખ્ય કારણ કહ્યું, તેનું શું કારણ
છે ? તે કહે છે.

મૂલાર્થ—મોટા વિવેકથી ત્રણ રત્નોનું આરાધન થાય છે, તેથી
યોગ્ય અનુષ્ઠાન કર્મક્ષયનું પ્રધાન કારણ છે. ૧૭

હૃદયસ્ય હૃત્કટસ્ય વિવેકસ્ય વિધેયાવિધેયવસ્તુવિજ્ઞાનવિજ્ઞાનદ્વક્ષણસ્ય
જાવાત્સકાશાત્ કિમિત્યાહ રત્નત્રયસ્ય સમ્યગ્દર્શનાદેઃ આરાધનાન્નિષ્પાદનાત્
હૃત્ચિતાનુષ્ઠાને હિ પ્રારબ્ધે નિયમાહત્તરત્રયારાધક હૃદયો વિવેકો વિજૃંજતે ઇત્યેત-
ત્પ્રધાનં કર્મક્રયકારણમિતિ ॥ ૧૭ ॥

અત્રેવ વ્યતિરેકમાહ ।

અનનુષ્ઠાનમન્યદકામનિર્જરાંગમુક્તવિપર્યયાદિતિ ॥ ૧૮ ॥

અનનુષ્ઠાન અનુષ્ઠાનમેવ ન જવતિ અન્યત્ વિદ્વક્ષણ હૃત્ચિતાનુષ્ઠાનાત્ ।
તર્હિ કીદૃશ તદિત્યાહ અકામનિર્જરાંગ અકામસ્ય નિરન્નિદ્વાપસ્ય તથાવિધ-
લીવર્દાદેરિવ યા નિર્જરા કર્મક્ષણા તસ્યા અંગં નિમિત્ત નતુ મુક્તિફલ્લાયા નિ-

ટીકાર્થ—‘ આ કરવા યોગ્ય વસ્તુ અને આ નહીં કરવા યોગ્ય વસ્તુ’
એમ વિભાગ બાજુવા રૂપ મોટા વિવેકથી સમ્યગ્ દર્શનાદિ ત્રણ રત્નોનુ
આરાધન થાય છે એટલે કહેવાનો આશય એવો છે કે, ઉચિત અનુષ્ઠાનને
આરભ કરવાથી નિયમાએ ત્રણ રત્નોનો આગધક એવો મોટા વિવેક પ્રગટ
થાય છે તેથી ઉચિત અનુષ્ઠાનજ કર્મક્ષય કરવાનું પ્રધાન કારણ છે, એમ
બાજુ ૧૭

તે વિવે વ્યતિરેક કહે છે

મૂલાર્થ—પૂર્વે જે કહેલું તેથી જે વિપરીત અનુષ્ઠાન તે અ-
નુષ્ઠાનજ ન કહેવાય પણ અકામ નિર્જરાનુ અંગ કહેવાય છે,
પરંતુ કર્મક્ષયનું કારણ કહેવાતું નથી, કારણકે, તેમાં મોટા વિવેક
વડે ત્રણ રત્નોના આરાધનનો અભાવ છે. ૧૮

ટીકાર્થ—ઉચિત અનુષ્ઠાનથી વિલક્ષણ બુદ્ધી બતતતુ જે અનુષ્ઠાન
તે અનુષ્ઠાનજ ન કહેવાય સાથે તે શું કહેવાય તે અકામ નિર્જરાનુ કા-
રણ રૂપ છે. એટલે બધા વગેરેની જેમ કર્મ નિર્જરા કરવાની અભિલાષાથી

જર્ણયાઃ કુત્તર ઇત્યાહ ભક્તવિપર્યયાત્ ઉદગ્રવિવેકાજ્ઞાવેન રત્નત્રયાગ્રાધનાજ્ઞાવા-
દિતિ ॥ ૧૮ ॥

एतदेव ज्ञावयन्नाह ।

निर्वाणफलमत्र तत्त्वतोऽनुष्ठानमिति ॥ १९ ॥

નિર્વાણફલં મુક્તિકાર્યમત્ર જિનવચને તત્ત્વતઃ પરમાર્થવૃત્ત્યા અનુપંગતઃ
સ્વર્ગાદિફલજ્ઞાવેઽપિ અનુષ્ઠાનં સમ્યગ્દર્શનાદ્યારાધનારૂપં પ્રોચ્યતે ઇતિ ॥ ૧૯ ॥

यदि नामैवं ततोऽपि किमित्याह ।

न चासदक्षिनिवेशवत्तदिति ॥ २० ॥

નચ નૈવ અસુંદરાગ્રહયુક્તં તન્નિર્વાણફલમનુષ્ઠાનં અસદક્ષિનિવેશો હિ

રહિત અકામ નિર્જરા થાય છે, તેવી રીતે અનુચિત અનુષ્ઠાન કરનારનું
અનુષ્ઠાન અકામ નિર્જરાનું અંગ થાય છે; પણ મુક્તિ આપનારી નિર્જરાનું
કારણ (નિમિત્ત) થતું નથી. શામાટે, મોટાવિવેકના અભાવથી ત્રણ રત્નોની
આરાધનાનો અભાવ છે. ૧૮

તે અનુષ્ઠાનની ભાવના કરતા કહે છે,

મૂલાર્થ—આ જિન વચનમાં મોક્ષ જેતું ફલ છે, એવા અનુ-
ષ્ઠાનનેજ ખરૂં અનુષ્ઠાન કહે છે, તે શિવાય ઘીજાને ખરૂં અનુષ્ઠાન
કહેવાતું નથી. ૧૯

ટીકાર્થ—આ જિન વચનને વિષે સમ્યગ્ દર્શનાદિની આરાધના રૂપ
જે અનુષ્ઠાન તે પરમાર્થ વૃત્તિએ મોક્ષના ફલને આપનારું છે. અને અનુષ્ઠાન
પણુ એટલે અવાંતર પ્રસંગે તેનાથી સ્વર્ગાદિ ફલ પ્રાપ્ત થાય છે, તોપણુ પર-
માર્થ વૃત્તિએ તે મોક્ષના ફલને આપનારું છે. ૧૯

જો એમ છે તો પણ તેથી શું ? એટલે તત્ત્વથી મોક્ષરૂપ ફલને આપ-
નાર અનુષ્ઠાન છે, તેથી પણ શું બનવાનું ? તેનો ઉત્તર કહે છે.

મૂલાર્થ—તે અનુષ્ઠાન મિથ્યાભિનિવેશવાળું હોતું નથી. ૨૦

ટીકાર્થ—નિર્વાણ—મોક્ષરૂપ ફલવાળું તે અનુષ્ઠાન નહારા આગ્રહ-
વાળું ન હોતું જોઈએ. કારણકે, નહારો આગ્રહ આકરૂં અનુષ્ઠાન કરવામાં

નિષ્કરેડપિ અનુષ્ઠાને મોક્ષફલ પ્રતિષ્ઠાતીતિ તદ્વ્યવચ્છેદાર્થમુક્ત ન ચાસદજ્ઞિ-
નિવેશયત્તદિતિ ॥ ૨૦ ॥

નન્વનૌચિત્યેડપ્યનુષ્ઠાન ચ જ્ઞાપ્યતિ મિથ્યાજ્ઞિનિવેશરહિત ચેત્પાશં-
ક્યાહ ।

અનુચિતપ્રતિષ્ઠૌ નિયમાદસદજ્ઞિનિવેશોડન્યત્રાનાજો-
ગમાત્રાદિતિ ॥ ૨૧ ॥

અનુચિતસ્યાનુષ્ઠાનસ્ય પ્રતિષ્ઠાવચ્ચુપગમે નિયમાદવચ્ચતયા અસદજ્ઞિનિવેશ જ-
ક્તરૂપોડસદધિનિવેશકાર્યત્વાદનુચિતાનુષ્ઠાનસ્ય । અપવાદમાહ અન્યત્ર અનાભો-
ગમાત્રાદિતિ અન્યત્ર વિનાનાજોગે પરાપરિજ્ઞાનમેવ કેવલમજ્ઞિનિવેશશ્ચન્યપનાજો-
ગમાત્ર તસ્માદનાજોગમાત્રાદનુચિતપ્રતિષ્ઠાત્રપિ નાસદજ્ઞિનિવેશ ઇતિ ॥ ૨૧ ॥

एव सति किं सिद्धमित्याह ।

આને તો પણ મોક્ષના પ્રસન્ને અટકાવે જે તેથી તેવા નહાગ આગ્રહનો નિષે-
ધ કરવાને માટે 'એ અનુષ્ઠાન અસત્ આગ્રહવાલુ ન હોય' એમ કહેલુ છે ૨૦

આહિ રાકા જે છે કે, અનુચિતપણામા પણ અનુષ્ઠાન તો યવાનુ
અને તો મિથ્યા અભિનિવેશ રહિત પણ થયે. તે શકાના સમાધાનમા કહે છે

મૂલાર્થ—અભણપણે કદિ અનુચિતમા પ્રવૃત્તિ થઈ જાય પણ
આગ્રહથી અનુચિત પ્રવૃત્તિ આદરે તો ત્યાં નિશ્ચયે અસત્ અભિનિ-
વેશ-આગ્રહ છે, એમ જાણવુ ૨૧

ટીકાર્થ—અનુચિત અનુષ્ઠાન અગીકાર કરવાથી નિયમાએ અમ-
દ્ અભિનિવેશ કહેવાય છે જરાલુ કે, અમત્ અભિનિવેશરૂપ કાણથી અ-
નુચિત અનુષ્ઠાનરૂપ કાર્યની ઉત્પત્તિ થાય જે તે અનુચિત (અનુષ્ઠાન)કાર્યનો
અપવાદ જે છે—અનાભોગ એટલે અભિનિવેશરહિત અપરિજ્ઞાન માત્રથી-
કેવલ અનુચિત અનુષ્ઠાન અગીકાર જે તો પણ અમત્ અભિનિવેશ ન
કહેવાય ૨૧

એવી રીતે એટલે અનાભપણે અનુચિતમા પ્રવૃત્તિ થતા અસત્ અભિ-
નિવેશ ન કહેવાય તેથી નુ મિથ્ય થયુ, તેનો ઉત્તર કહે છે.

તથા તત્પ્રકારા માર્ગાનુરૂપત્વેન યા રુચિઃ શ્રદ્ધા તદ્રૂપત્વાત્ ॥ ૨૬ ॥
 એતદપિ ।

શ્રવણાદૌ પ્રતિપત્તેરિતિ ॥ ૨૭ ॥

સ્વયમેવ શાસ્ત્રશ્રવણે આદિશદ્ધાદન્યેન વા પ્રેરણાયાં કૃતાયાં પ્રતિપત્તેરના-
 નોગેન વિહિતં મયેદમસુંદરમનુષ્ટાનમિત્યંગીકરણાત્ ॥ ૨૭ ॥

ઇયમપિ ।

અસદાચારગર્હણાદિતિ ॥ ૨૮ ॥

અસદાચારસ્ય અનુચિતાનુષ્ટાનસ્ય ગર્હણાત્ તદ્વચિતપ્રાયશ્ચિત્તપ્રતિપત્ત્યા-
 નિંદનાત્ ॥ ૨૮ ॥

અથ પ્રસ્તુતમેવ નિગમયન્નાહ ।

ટીકાર્થ — મોક્ષ માર્ગના અનુસરવારૂપપણે કરીને તથાપ્રકારની જે
 રૂચિ શ્રદ્ધા તે રૂપપણું હોય છે. ૨૬

તેવું રૂચિસ્વભાવપણું શાથી થાય છે ? તે કહે છે.

મૂલાર્થ — શાસ્ત્રનું શ્રવણ વગેરે થતાં પોતાની ભૂલ કબૂલ
 કરે છે, — તેથી રૂચિ સ્વભાવપણું સિદ્ધ થાય છે. ૨૭

ટીકાર્થ — શાસ્ત્રનું શ્રવણ પોતે કરતાં પોતાની ભૂલ કબૂલ કરે આદિ
 શબ્દથી ખીજની પ્રેરણાએ કરી પોતાની ભૂલ અંગીકાર કરે છે એટલે ‘ મેં
 અજાણપણે આ નહાઈ કામ કર્યું ’ એવી પોતાની ભૂલ સ્વીકારે છે. ૨૭

એ ભૂલ સ્વીકારી તે શા ઉપરથી ?

મૂલાર્થ — કરેલા અસત્-નહારા આચરણની ગર્હણા કરવાથી ૨૮

ટીકાર્થ — અસદાચાર — અધટિત આચારને નિંદવાથી એટલે તેને
 ભયિત એવા પ્રાયશ્ચિતને ગ્રહણ કરી તે અસત્ આચારને નિંદવાથી પોતાની
 ભૂલ કબૂલ કરેલી ગણાય છે. ૨૮

હવે ચાલતી વાત સમાપ્ત કરતાં કહે છે.

ઇત્યુચિતાનુષ્ઠાનમેવ સર્વત્ર શ્રેય ઇતિ ॥ ૨૯ ॥

ઇત્યેવ અનુચિતાનુષ્ઠાને નિયમાદસદ્ગિનિનેશનાવાત્ ઉચિતાનુષ્ઠાનમેવ સર્વત્ર ગૃહસ્થધર્મપ્રતિપત્તૌ યતિધર્મપ્રતિપત્તૌ ચ શ્રેયઃ પ્રશસ્યં વર્ત્તે ॥ ૨૯ ॥

કુત ઇત્યાહ ।

જાવનાસારત્વાત્તસ્યેતિ ॥ ૩૦ ॥

જાવના નિરુપાધિકો જીવનાસકઃ પરિણામઃ તત્તો જાવના સાર પ્રધાન યત્ર તત્તથા તજ્ઞાપસ્તત્ત્વ તસ્માત્ તસ્યોચિતાનુષ્ઠાનસ્ય ॥ ૩૦ ॥

જાવનામેવ પુસ્કુર્વન્નાહ ।

ઇયમેવ પ્રધાનં નિઃશ્રેયસાગમિતિ ॥ ૩૧ ॥

મૂલાર્થ—એ પ્રમાણે ઉચિત અનુષ્ઠાનજી સર્વ જગ્યોએ શ્રેયકારી છે. ૨૯

ટીકાર્થ—એવી ગીતે અનુચિત અનુષ્ઠાનને વિષે નિયમાએ અસત્ અભિનિવેશપાત્ર છે, તેથી સર્વ જગ્યોએ એ ગૃહસ્થધર્મ તથા યતિધર્મને અગીકાગ કૃતા ઉચિત અનુષ્ઠાનજી શ્રેયકારી છે ૨૯

તે ઉચિત અનુષ્ઠાન શા માટે શ્રેયકારી છે ? તેનો ઉત્તર કહે છે

મૂલાર્થ—તે ઉચિત અનુષ્ઠાનને ભાવનાનુ પ્રધાનપણુ છે, તેથી તે સર્વત્ર શ્રેયકારી છે. ૩૦

ટીકાર્થ—ભાવના એટલે નિરુપાધિક ભવનો પર્ણિણમ, તે છે પ્રધાન જમા એનુ ઉચિત અનુષ્ઠાન છે, તેથી તે સર્વત્ર શ્રેયકારી છે. ૩૦

હવે ભાવનાને આગળ કહી કહે છે.

મૂલાર્થ—ભાવનાજી મોક્ષનુ અગ (કારણ) છે. ૩૧

ઇયમેવ જાવના પ્રધાનં નિઃશ્રેયસાંગં નિર્વાણદેતુઃ ॥ ૩૧ ॥

एतदपि कुत इत्याह ।

एतत्स्थैर्याद्धि कुशलस्थैर्योपपत्तेरिति ॥ ३२ ॥

एतस्या जावनायाः स्थैर्यात् स्थिरजावात् हिः स्फुटं कुशलाणां सकल-
कल्याणचरणानां स्थैर्यस्य उपपत्तेर्घटनात् ॥ ३२ ॥

इयमपि कुत इत्याहा ।

जावनानुगतस्य ज्ञानस्य तत्त्वतो ज्ञानत्वादिति ॥ ३३ ॥

इह त्रीणि ज्ञानानि श्रुतज्ञानं चिंताज्ञानं जावनाज्ञानं चेति तद्वक्षण-
चेदम् ।

ટીકાર્થ—એ ભાવના મોક્ષનું પ્રધાન અંગ—મુખ્ય કારણ છે. ૩૧

ભાવના મોક્ષનું પ્રધાન કારણ શા માટે છે. ? તેનો ઉત્તર કહે છે.

મૂલાર્થ—કારણકે એ ભાવનાની સ્થિરતાથી નિશ્ચયે સર્વ જ્ઞા-
નાદિ કુશળની સ્થિરતા થટે છે. ૩૨

ટીકાર્થ—એ ભાવનાની સ્થિરતાથી સર્વ કલ્યાણકારી આચરણોની
સ્થિરતા સ્ફુટપણે થટે છે, એ હેતુથી મોક્ષનું પ્રધાન કારણ ભાવના છે. ૩૨

એ ભાવનાની સ્થિરતાથી સર્વ કલ્યાણની સ્થિરતાની થટના કહી તે
શા કારણથી કહી તેનો ઉત્તર આપે છે.

મૂલાર્થ—કારણકે, ભાવનાને અનુસરતું જે જ્ઞાન તેને તત્ત્વથી
જ્ઞાનપણું છે. ૩૩

ટીકાર્થ—આ સ્થળે ત્રણ પ્રકારના જ્ઞાન છે. ૧ શ્રુતજ્ઞાન, ૨ ચિંતા
જ્ઞાન અને ૩ ભાવના જ્ઞાન. તેના લક્ષણ આ પ્રમાણે છે.

“વાક્યાર્થમાત્રવિષય કોષ્ટકગતગોજસન્નિજ્ઞાનમ્ । શ્રુતમયમિદં વિજ્ઞેય મિથ્યાજ્ઞાનિવેશરહિતમદ્વમ્ ॥ ૧ ॥

યતુ મહાવાક્યાર્થજમતિસૂક્ષ્મસુચુક્તિચિંતયોપેતમ્ । ભદ્રક ઇવ તૈલ્લપિંડુર્વિ-
સર્પિં ચિંતામયં તત્ સ્યાત્ ॥ ૨ ॥

પેદંપર્યગત યદ્વિન્નિવાદૌ યત્નચત્તથૈવોચ્ચૈઃ । એતત્તુ જ્ઞાવનામયમશુદ્ધસદ્ગત્ત-
દીપ્તિસમમ્ ॥ ૩ ॥

તત્તો જ્ઞાવનાનુગતસ્ય જ્ઞાવનાનુવિદ્યસ્ય જ્ઞાનસ્ય વોવવિશેષસ્ય તત્તત્ત: પાર-
માર્થિકત્વત્પા જ્ઞાનત્વાદવગોધત્વાત્ ॥ ૩૩ ॥

વાક્યાર્થ માત્ર જ્ઞેય વિષય છે એટલે સર્વ સકલ શાસ્ત્રો સાથે વિગેધ નહીં પામનાર અને જે ગીતાર્થના વાક્યના અર્થમાત્રને જણાવનાર (વચન) કોઠાગમા રહેલા ધાન્યના ખીજ જેવું અને મિથ્યા આગ્રહથી (મિથ્યાજ્ઞાનિવેશે કરીને) ગ્રહિત એવું જે જ્ઞાન તે શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય છે ૧

જે મહાવાક્યાર્થથી ભૂતપત્ર વચેલું એટલે મર્વ ધર્માત્મક વસ્તુને પ્ર-
તિપાદન કરનાર અનેકાલવાદના વિષયવાયુ, અતિ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવાળાને ગમ્ય એવી સારી યુક્તિઓની આલોચનાથી યુક્ત અને જલમા તેલના બિંદુની જેમ વિસ્તાર પામતું એવું જે જ્ઞાન તે ચિંતામય જ્ઞાન કહેવાય છે ૨

જેમા સર્વજ્ઞની આજ્ઞાનું ગ્રહણ કરવારૂપ પ્રધાન કારણ છે અને વિધિ, દ્રવ્ય, દાતા, અને પાત્ર ઇત્યાદિકને વિષે જે ઘણા આદર્શવાલું છે, એવું જે જ્ઞાન તે ભાવનામય જ્ઞાન કહેવાય છે અને તે અશુદ્ધ જાતિવત જે ગત્ત તેની કા-
ન્તિ સમાન છે. *૩

આ કારણથી ભાવનાનુગત એવું જે જ્ઞાન તેનામા પરમાર્થ વૃત્તિએ
કરી જ્ઞાનપણું છે. ૩૩

જોગેમ જાતિગત રત્નની સ્વભાવથીજ અને રત્નથી અવિકલ ગ્હિત રોપ છે, તેમ આ
ભાવનામય જ્ઞાન પણ અશુદ્ધ એવા સારા ગત્ત સમાન જે ભવ્ય એ તેનું કર્મરૂપ મનવડે
મંચિનપણું છે તેપણ ખીજ જ્ઞાન થકી અધિ- પ્રમાણ કરનાર થાય છે

एतदेवव्यतिरेकतःसाधयन्नाह ।

नहि श्रुतमय्या प्रज्ञया जावनादृष्टज्ञातं ज्ञातं नामेति ॥ ३४ ॥

ન નેવ હિયંસ્માચ્છ્રુતમય્યા પ્રથમજ્ઞાનરૂપયા પ્રજ્ઞયા બુદ્ધ્યાં કર્તૃચૂતયા કર-
ણચૂતયા વા જાવનાદૃષ્ટજ્ઞાતં જાવનયા જાવનાજ્ઞાનેન દૃષ્ટં સામાન્યેન જ્ઞાતં ચ
વિશેષેણ જાવનાદૃષ્ટજ્ઞાતં વસ્તુ જ્ઞાતમવબુદ્ધં જવતિ નામેતિ/વિદ્વજ્જનપ્રકટમેતત્ ।
અયમન્નિપ્રાયઃ યાદૃશં જાવનાજ્ઞાનેન વસ્તુ દૃશ્યતે જ્ઞાયતે ચ ન તથા શ્રુ-
તજ્ઞાનેનેતિ ॥ ૩૪ ॥

कुत इत्याह ।

उपरागमात्रत्वादिति ॥ ३५ ॥

એ વાતને વ્યતિરેકથી એટલે ઉપર કહેલ તેથી ઉલટીરીતે સાધતા કહેછે

મૂલાર્થ—ભાવના જ્ઞાનવડે જોયું અને જાણ્યું તે નિશ્ચયે જાણે
હું કહેવાય છે, પણ શ્રુતમય બુદ્ધિએ જોયું અને જાણ્યું. તે જાણ્યું
કહેવાય નહીં. ૨૪

ટીકાર્થ—જે પ્રથમ જ્ઞાનરૂપ બુદ્ધિએ જોયું તથા જાણ્યું અર્થવા
શ્રુતમય પ્રજ્ઞાએ જોયું તથા જાણ્યું, તે પરમાર્થ વૃત્તિએ—ખરીરીતે જાણ્યું
ન કહેવાય. ભાવના જ્ઞાન વડે જે વસ્તુ સામાન્યપણે જોઈ અને વિશેષપણે
જાણી, તે વસ્તુ જાણી કહેવાય છે, એ વાત વિદ્વાન જનોમાં પ્રસિદ્ધ છે. અહિં
કહેવાનો આશય એવો છે કે, ભાવના જ્ઞાનવડે જેવી વસ્તુ દેખાય છે—જાણાય
છે, તેવી શ્રુતજ્ઞાન વડે દેખાતી જણાતી નથી. ૩૪

શ્રુત જ્ઞાનવડે જાણ્યું તે જાણ્યું ન કહેવાય તે શા માટે? તેના ઉત્ત-
રમાં કહે છે,

મૂલાર્થ—કારણકે, શ્રુતજ્ઞાનને વિષે કેવલ બાહ્યરથી જાણવા-
પણું છે. ૩૫

અપરાગ એવ કેવલ અપરાગમાત્ર તદ્જાવસ્તત્ત્વ તસ્માત્ । યથા હિ સ્ફટિક-
કમળેર્જપાકુસ્મદાદિસંનિધાનતઃ અપરાગ એવ ન પુનસ્તદ્ભાવપરિણતિઃ સપદ્યંતે એવ
શ્રુતમગ્ધા પ્રજ્ઞાયા આત્મનો બોધમાત્રમેવ વહિરગ ન ત્વતઃ પરિણતિરિતિ ॥ ૩૫ ॥

एतदपि कुत इत्याह ।

दृष्टवदपायेभ्योऽ निवृत्तेरिति ॥ ३६ ॥

યથા જ્ઞાવનાજ્ઞાનેન દૃષ્ટેભ્યઃ અપજ્ઞદ્વણત્વાદ્જ્ઞાતેષ્યશ્ચાનર્થેભ્યો નિવર્તતે
એવ શ્રુતમગ્ધપ્રજ્ઞાપ્રવૃત્તાવપ્યપાયેષ્યોઽનિવૃત્તેરનિવર્તનાત્ ॥ ૩૬ ॥

ननु ज्ञावनाज्ञानेऽप्यपायेभ्यो निवृत्तिरसंज्ञविनीत्याह ।

ટીકાર્થ—કેવલ અપરાગ તે અપરાગ માત્ર એટલે કેવલ અપરાગીજ
ગાવાપણુ છે જેમ જસુદના પુષ્પવડે સ્ફટિક મણિનુ અપરાગી ગાવાપણુ
છે, પણ અતઃથી નથી તેવી રીતે શ્રુતમગ્ધ બુદ્ધિવડે આત્માને અપરાગી માત્ર
બોધ જણાય છે. પણ અતઃમા તે બોધની પ્રગણિતિ થતી નથી તેવી જે
ભાવના જ્ઞાનથી જાણ્યુ તેજ અગ્રેખરૂ જાણ્યુ કહેવાય છે '૩૫.

શ્રુતજ્ઞાને કંઈ કેવળ અપરાગીજાણે છે, એ શા અપરાગી કહે છે? તે કહે છે

મૂલાર્થ—જેવેલા અને જાણેલા અનર્થથી નિવૃત્તિ પામે
નહીં તેથી. ૩૬

ટીકાર્થ—જેમ ભાવના જ્ઞાનથી જેવેલ અપરાગીજાણેલા અનર્થ
થી નિવૃત્તિ પામે છે, એમ શ્રુતમગ્ધ પ્રજ્ઞાની પ્રવૃત્તિ યથા છતા પણ અનર્થની
નિવૃત્તિ પામી શકાતી નથી. ૩૬

અહિ શકા કરે છે કે, ભાવના જ્ઞાન થયા છતા પણ અનર્થથી નિવૃત્તિ
પામે એ વાત સંભવતી નથી

તે શકાનો ઉત્તર આપે છે,

एतन्मूले च हिताहितयोः प्रवृत्तिनिवृत्ती इति ॥३७॥

एतन्मूले च ज्ञावनाज्ञानपूर्विके एव चकारस्यैवार्थत्वात् हिताहितयोः प्रती-
तयोः यथासंख्यं प्रवृत्तिनिवृत्ती विधिप्रतिषेधरूपे जवतः मतिमतां नान्यज्ञानमूले
इति ॥ ३७ ॥

इदमेवोपचिन्वन्नाह ।

अतएव ज्ञावनादृष्टज्ञाताद्विपर्ययायोग इति ॥ ३८ ॥

अत एव ज्ञावनामूलत्वादेव हिताहितप्रवृत्तिनिवृत्त्योर्ज्ञावनादृष्टज्ञाताद्
ज्ञावनाया दृष्टं ज्ञातं च वस्तु प्राप्य विपर्ययायोगः विपर्यासाप्रवृत्तिवद्वाणो जायते
यर्ता न मतिविपर्यासमंतरेण पुंसो हितेष्वप्रवृत्तिरहितेषु च प्रवृत्तिः स्यात् न चासौ
ज्ञावनाज्ञाने समस्तीति ॥ ३८ ॥

મૂલાર્થ—હિતને વિષે પ્રવૃત્તિ કરવી અને અહિતથી નિવૃત્તિ
પામવી તેનું મૂલ જ્ઞાવનાજ્ઞાનજ છે. ૩૭

ટીકાર્થ—શુદ્ધિમાન પુરૂષે પ્રસિદ્ધ એવા હિત તથા અહિતને વિષે
પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ કરવી, તે જ્ઞાવના જ્ઞાન પૂર્વકજ છે. એટલે શુદ્ધિમાન
પુરૂષને હિતને વિષે પ્રવૃત્તિ અને અહિતને વિષે નિવૃત્તિ થાય છે, તેનું મૂલ
જ્ઞાવનાજ્ઞાનજ છે, પણ બીજું જ્ઞાન નથી, માટે જ્ઞાવના જ્ઞાનવાળોજ અન-
ર્થથી નિવૃત્તિ પામે છે. ૩૭

એજ વાતની પુષ્ટિ કરતાં કહે છે

મૂલાર્થ—એ માટે હિત-અહિતને વિષે પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ
થવાનું મૂળ જ્ઞાવનાજ્ઞાનજ છે. તેથી જ્ઞાવના જ્ઞાને કરી જોયું અને
જાણ્યું હોવાથી વિપરીત પણાનો યોગ થતો નથી. ૩૮

ટીકાર્થ—હિતને વિષે પ્રવૃત્તિ અને અહિતથી નિવૃત્તિ થવાનું મૂલ
જ્ઞાવના છે, એ કારણથી જ્ઞાવના વડે જોયેલી અને જાણેલી વસ્તુને પ્રાપ્ત કરી
વિપરીતપણાનો યોગ થતો નથી એટલે વિપર્યાસ પ્રવૃત્તિ થતી નથી અને મ-
તિના વિપર્યાસપણા વિના પુરૂષની હિતમાં અપ્રવૃત્તિ અને અહિતમાં પ્રવૃત્તિ
તે થતી નથી. એ પ્રકારનો વિપર્યાસ જ્ઞાવના જ્ઞાન થતાં થતો નથી. ૩૮

एतदपि कथं सिद्धमित्याह ।

तद्धन्तो हि दृष्टાપાયયોગેऽप्यदृष्टાपायेभ्यो निवर्त्तमानા દ-
શ્યંત एवान्यरक्तादाविति ॥ ३. ए ॥

तद्धन्तो जावनाज्ञानवतः प्रमातारो हिर्यस्मात् दृष्टापाययोगेऽपि प्रत्यक्षोप-
पन्नमानमरणायपायप्राप्ता किं पुनस्तदप्राप्तावित्यपिशब्दार्थः अदृष्टापायेभ्यो नर-
कादिगतिप्रापणीयेभ्यो निवर्त्तमानाः सुखार्णमयवज्रकिंकाचजीवाकथकार्क्षवर्मशि-
रोरेष्टनाचिष्टसुखकारारण्यमारणमहामुनिमेतार्यहवागपि महासत्त्वाः केचन दृश्यते
अन्यरक्तादां अन्यस्य सूत्र्यतिरिक्तस्य रक्ताया मरणादिनाणरूपाया आदिशब्दा-

એ પણ કવીગીતે સિદ્ધ થાય : તેનો ઉત્તર આપે છે.

મૂલાર્થ—ભાવના જ્ઞાનવાળા પુરૂષો દેખવામાં આવતા એવા
મરણાદિક કષ્ટોની પ્રાપ્તિ થયા છતા પણ ન દેખવામાં આવતા એવા
નરકાદિક અપાયથી નિવૃત્તિ પામી અન્ય જીવોની રક્ષા વગેરે કરવા-
પ્રવર્તતા દેખાય છે. ૩૬

ટીકાર્થ—ભાવના જ્ઞાનવાળા એટલે પ્રમાણ કુનાન પ્રમાણિક પુરૂષો
જે પ્રત્યક્ષ જણાતા મરણાદિક કષ્ટની પ્રાપ્તિ થયા છતા (પણ એટલે કષ્ટની પ્રા-
પ્તિ ન થાય તો તુ કહેવું : એ અપિ શબ્દનો અર્થ છે.) નરકાદિક નદારી
ગતિને પ્રમાદનાગ દિ આદિ કર્મથી નિવૃત્તિ પામતા, મોનાના ચવને ભક્ષા
કુનાગ કૌચ જીવનું નામ નહી કહેનાગ, માયે ક્ષીણુ ચર્મ જેને વીંટાળ્યુ
છે એવા અને મોનીયે જેનુ માગુ આગ્યુ છે એવા મદામુનિ મેતાર્યની
જેમ અગાપિ પા. મોટા સત્વવાના એવા કેટલાએક જીવ પોતાથી બીજાની
રક્ષા વગેરેમાં પ્રવર્તેલા દેખાય છે. આદિ શબ્દથી અન્યના નૈન માર્ગની શ્રદ્ધા
વગેરે આગાપા. કૃવા ઉપ ઉપકારને વિષે પોનાના મનાદિકને પા. ન ગા-
તા એવા થ. બીજાને મ. પાથી બચાવેલા કૃત્યાદિ કૃવામાં પ્રવર્તેલા દેખાય
છે આદિ શબ્દથી અન્યને નૈન માર્ગની શ્રદ્ધાદિક આ. પ. કૃવા ઉપ ઉપ-
કારને વિષે પોનાના મનાદિકને પા. નથી ગાના એવા પાને મરણથી ગ-

હુપકારે ચ માર્ગશ્રદ્ધાનાચારોપણરૂપે ઇતિશબ્દો વાક્યપરિસમાપ્તૌ ॥ ૩૯ ॥

નિગમયન્નાહ ।

ઇતિ મુમુક્ષોઃ સર્વત્ર જાવનાયામેવ યત્નઃ શ્રેયાનિતિ ॥ ૪૦ ॥

ઇત્યેવમુક્તયુક્તેર્મુમુક્ષોર્યતેઃ સર્વત્ર કૃત્યે જાવનાયામેવોક્તદ્વક્ષણાયાં યત્ન
આદરઃ શ્રેયાન્ પ્રશસ્યઃ ॥ ૪૦ ॥

કુત ઇત્યાહ ।

તદ્ભાવે નિર્સર્ગત એવ સર્વથા દોષોપરતિસિદ્ધેરિતિ ॥ ૪૧ ॥

તદ્ભાવે જાવનાજાવે નિર્સર્ગત એવ સ્વજાવાદેવ સર્વેઃ પ્રકારદોષાણાં રાગા-
દીનાં ઉપરતિસિદ્ધેઃ ॥ ૪૧ ॥

ખવા ઇત્યાદિ કરવામાં પ્રવર્તેલા દેખાય છે. અહિં ઇતિ શબ્દ વાક્યની સમા-
પ્તિને વિષે છે. ૩૯.

આલતા પ્રસંગની સમાપ્તિ કરતાં કહે છે.

મૂલાર્થ—એ પ્રકારે મોક્ષ પામવાની ઇચ્છાવાલા પુરૂષે સર્વ
કાર્યને વિષે ભાવનામાંજ યત્ન કરવો અતિશય શ્રેયકારી છે. ૪૦

ટીકાર્થ—એ પ્રકારે કહેલી યુક્તિથી મોક્ષની ઇચ્છા રાખનારા યતિને
સર્વ કાર્યની અંદર પ્રવર્તતાયકા જેનું લક્ષણ કહેલ છે એવી ભાવનાને વિષે-
જ આદર કરવો અત્યંત પ્રશંસા કરવા યોગ્ય છે. ૪૦

ભાવનાને વિષે આદર પ્રશંસા કરવા યોગ્ય શા માટે છે ? તે કહે છે.

મૂલાર્થ—ભાવના ભાવવાથી સ્વભાવથીજ સર્વ પ્રકારે દોષના
ઉપરામની સિદ્ધિ (નિવૃત્તિ, પામવાની સિદ્ધિ) એટલે ભાવના જ્ઞા-
નથી સ્વભાવવડેજ રાગાદિ દોષ ટળે છે. ૪૧

ટીકાર્થ—ભાવના ભાવતાં સ્વભાવથીજ સર્વ પ્રકારે રાગાદિક દોષના
ઉપરામની સિદ્ધિ થાય છે, એટલે ભાવના જ્ઞાનથીજ સ્વભાવેજ રાગાદિ દોષ
નાશ પામે છે. ૪૧

અથ જાવનાયા એવ હેતુમાહ ।

વચનોપયોગપૂર્વા વિહિતપ્રવૃત્તિર્યોનિરસ્યા ઇતિ ॥ ૪૨ ॥

વચનોપયોગઃ શાસ્ત્રે દ્વદમિત્ય ચોક્તમિત્યાલોચનારૂપઃ પૂર્વો મૂલં યસ્યાઃ
સા તથા કા ઇત્યાહ । વિહિતે પ્રત્યુપેક્ષણદાઁ પ્રવૃત્તિર્વિહિતપ્રવૃત્તિર્યોનિરસ્યતિ-
સ્થાન અસ્યા જાવનાયા જાવનાજ્ઞાનસ્યેત્યર્થઃ ॥ ૪૨ ॥

કુત ઇત્યાહ ।

મહાગુણત્વાદ્વચનસ્યોપયોગસ્યેતિ ॥ ૪૩ ॥

અત્યંતોપકારિત્વાદ્વચનોપયોગસ્યોક્તરૂપસ્ય ॥ ૪૩ ॥

એતદેવ જાવયન્નાહ ।

હવે બાવનાનુ કાગણુ કહે છે

મૂલાર્થ—વચનના ઉપયોગ પૂર્વક શાસ્ત્ર વિહિત અનુધાનમાં
જે પ્રવૃત્તિ કરવી તે બાવનાનુ કારણુ છે. ૪૨

ટીકાર્થ—‘ આ ક્રિયા આ પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં કહી છે, માટે આ પ્રકારે
કરવા યોગ્ય છે ’ એવી આલોચનારૂપ ઉપયોગ જનુ મૂલ છે એવી જ
શાસ્ત્રોક્ત પડિભેદહણા વગેરે પ્રવૃત્તિ, તે બાવનાજ્ઞાનનુ કાગણુ છે, એટલે
બાવના જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થવાનુ સ્થાન છે. ૪૨

વચનોપયોગ પૂર્વક શાસ્ત્રોક્ત પ્રવૃત્તિ બાવનાનુ કારણુ શા માટે છે ?
તે કહે છે.

મૂલાર્થ—કારણુકે, જિન વચનનો ઉપયોગ કરવામાં મોટા
ગુણુ રહેલો છે. ૪૩

ટીકાર્થ—જનુ સ્વરૂપ કહેલુ છે, એવો વચનોપયોગ તેને અતિ ઉપ
કારી છે, તેથી વચનના ઉપયોગપૂર્વક જ વિહિત પ્રવૃત્તિ છે, તે બાવના જ્ઞાન
નુ કાગણુ છે. ૪૩

એ વાતની બાવના સાવતા કહે છે

તત્ર હ્યચિંત્યચિંતામણિકટ્પસ્ય જગવતો વહુમાનગર્ભ સ્મ-
રણમિતિ ॥ ૪૪ ॥

તત્ર વચનોપયોગે સતિ હિર્યસ્માદચિંત્યેન ચિંતયિતુમશક્યપ્રજાવેણ ચિંતા-
મણિના મણિવિશેષેણ કટ્પસ્ય તુલ્યસ્ય જગવતઃ પારગતસ્ય વહુમાનગર્ભ પ્રીતિસારં
સ્મરણમનુધ્યાનં જાયતે ॥ ૪૪ ॥

કથમિત્યાહ ।

જગવતૈવમુક્તમિત્યારાધનાયોગાદિતિ ॥ ૪૫ ॥

જગવતા અર્હતા એવં ક્રિયમાણપ્રકારેણ યુક્તં નિરૂપિતં-પ્રત્યુપેક્ષણાદિ
ઇત્યનેન રૂપેણ આરાધનાયોગાદનુકૂલજ્ઞાવજનનેતિ ॥ ૪૫ ॥

મૂલાર્થ—વચનનો ઉપયોગ કરવાથી નિશ્ચયે અચિંત્ય અને
ચિંતામણિ સમાન એવા ભગવાનનું બહુ માનવાણું સ્મરણ
થાય છે. ૪૪

ટીકાર્થ—જે કારણથી વચનનો ઉપયોગ થતાં તેનો પ્રભાવ ચિંતવ-
વો અશક્ય છે એવા અને ચિંતામણિના જેવા તેમજ સંસારના પારને પામે-
લા એવા ભગવાનનું બહુમાન ગર્ભિત એટલે પ્રીતિસારવાણું સ્મરણ-અનુ-
ધ્યાન થાય છે, તેથી વચનોપયોગનો મહાન ગુણ છે. ૪૪

તે ભગવંતનું બહુમાનપર્વક સ્મરણ કયે પ્રકારે થાય છે? તેનો
ઉત્તર કહે છે.

મૂલાર્થ—ભગવંતે આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે એ પ્રકારના આ-
રાધનાના યોગથી ભગવંતનું સ્મરણ થાય છે. ૪૫

ટીકાર્થ—ભગવાન તીર્થંકર મહારાજએ આ પ્રકારે પડિલેહણાદિક
કરવા વડે નિરૂપણ કરેલું છે, એ રૂપે આરાધનાના યોગથી એટલે અનુકૂલ
ભાવ ઉત્પન્ન કરવાથી ભગવંતનું સ્મરણ થાય છે. ૪૫

एवं सति यत्सिद्ध तदाह ।

एवं च प्रायो जगवत् एव चेतसि समवस्थानमिति ॥ ४६ ॥

एवं चૈત્સિધ્ધિ ॥ ૪૬ ॥
પ્રાચીનગર્જન જગત્સમરણે સતિ પ્રાયો વાહુલ્યેન જગત્
એવ ચૈતસિ સમવસ્થાન નિરેશન । પ્રાયોગ્રહણે ચ ક્રિયાકાલે ક્રિયાયામેવ ચિત્તા-
વસ્થાનં વિધેય અન્યથા તત્ ક્રિયાયા હવ્યત્વપસંગાદિતિ સૂચનાર્થમિતિ ॥ ૪૬ ॥

ननु तदुक्तकरणान्किनाप सिद्धतीत्याह ।

तदाज्ञाराधनाच्च तद्भक्तिरेवेति ॥ ४७ ॥

तस्यજગવતઃપ્રાજ્ઞારાધનાત્પુનઃ પુનસ્તદ્ભક્તિરેવ જગત્ભક્તિરેવૈતિ ॥ ૪૭ ॥

एतदपि जावयितुमाह ।

એમ કહેતા જે સિદ્ધ થયું, તે કહે છે.

મૂલાર્થ—એ પ્રકારે પ્રાયે કરીને સારી રીતે ચિત્તમાં ભગવત
નું જ સ્થાપન થાય છે. ૪૬

ટીકાર્થ—એવી રીતે જ્યાં ખુબ માન છે, એવું ભગવતનું સ્મ-
રણ થતા પ્રાયે કરીને ચિત્તમાં ભગવતનું જ સ્થાપન થયું એમ જણવું અહિં
પ્રાય શબ્દ ગ્રહણ કર્યો છે, તેનું કારણ એ છે કે, ક્રિયાકાલને વિષે ક્રિયામાં
ચિત્તને સ્થિત કરવું, એમ ન કરવામાં આવે તો તે ક્રિયાને દ્રવ્યક્રિયાપણાનો
પ્રસંગ આવે, એમ મનના કરવાને અર્થે પ્રાય શબ્દનું ગ્રહણ કર્યું છે. ૪૬

અહિં કોઈ શંકા કરે કે, તે ભગવતનું કહેલું કરવાથી નું સિદ્ધિ પા-
ડે તેનો ઉત્તર આપે છે

મૂલાર્થ—તે ભગવતની આજ્ઞાનું આરાધન કરવાથી તેમની
ભક્તિ જ થાય છે. ૪૭

ટીકાર્થ—તે ભગવતની આજ્ઞાનું આગવન કરવાથી તે ભગવતની
ભક્તિ જ પ્રાપ્ત પાડે છે ૪૭

તે ભગવતની ભક્તિની ભાવના કરવાને કહે છે

उपदेशपालनैव जगवद्भक्तिर्नान्या कृतकृत्यत्वादिति॥४८॥

प्रकटार्थमेतदिति ॥ ४८ ॥

एवं तर्हि कथमस्य पुष्पादिपूजाविधिरित्याशंक्याह ।

उचितद्रव्यस्तवस्यापि तद्रूपत्वादिति ॥ ४९ ॥

उचितस्य द्रव्यस्तवस्य

“ कावे मुद्गभूषणं

विसिद्धपुष्पाङ्गણं विहिण्णाढ । सारयुद्ध्योचगरुદ્ધં जिणपूजा हेङ्
કાયવ્વા ॥ ? ॥

इत्यादिवचनोक्तरूपस्य किंपुनर्जावस्तवस्येत्यपिशब्दार्थः सोपदेशपात्रना-

મૂલાર્થ—ભગવંતના ઉપદેશનું પાલન કરવું, તેજ ભગવંતની ભક્તિ છે. બીજી નથી કારણકે, તેમાંજ તેમનું કૃતકૃત્યપણું છે. એટલે કરવા યોગ્ય કાર્યથી મુક્ત થયેલા પરમાત્માનો ઉપદેશ પાલવો એજ તેમની ભક્તિ છે. ૪૮

એ સૂત્રનો અર્થ ખુલ્લો છે. ૪૮

અહિં કોઈ શંકા કરે કે, જ્યારે તીર્થંકર ભગવાન કૃતકૃત્ય છે, તો પછી તેમની ભક્તિ કરવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી. તો પછી તેમની પુષ્પાદિ પૂજનો વિધિ શા માટે કહે છે ? તેનો ભિન્નર કહે છે.

મૂલાર્થ—યોગ્ય એવા દ્રવ્ય સ્તવનો પણ ઉપદેશ પાલવા યોગ્ય છે. માટે પુષ્પાદિ પૂજા પણ ભક્તિ કહેવાય છે. ૪૯

ટીકાર્થ—યોગ્ય એવા દ્રવ્યસ્તવના ઉપદેશને પાલવાપણું છે તે વાત શાસ્ત્રમાં કહી છે—

“ અવસરે પવિત્ર રૂપ થઈ સારા પુષ્પાદિકવડે અને શ્રેષ્ઠ એવા સ્તુતિ સ્તોત્રવડે વિધિથી મોટી એવી જિન પૂજા કરવા યોગ્ય છે. ”

ઇત્યાદિ વચને કરી કહેલા દ્રવ્ય સ્તવનો ઉપદેશ પાલવા યોગ્ય છે. તો પછી ભાવસ્તવના ઉપદેશની શી વાત કરવી ? એ અપિ શબ્દનો અર્થ છે

રૂપમસ્ય તજ્ઞાવસ્તત્ત્વં તસ્માત્ ॥ ૪૯ ॥

કુત ઇત્યાહ ।

જ્ઞાવસ્તવાંગતયા વિધાનાદિતિ ॥ ૫૦ ॥

શુદ્ધયતિધર્મકારણતયા વિધાનાદ્ જ્ઞવ્યસ્તવસ્ય યદા હિ વિપ્યપિપાસા-
દિન્નિઃ કારણૈઃ સાધુધર્મમદિરગિત્તરગારોદુમદ્ગમો ધર્મ ચ ચિકીર્ષુઃ પ્રાણી તદા
મહતઃ સાવત્રાંતરાન્નિવૃત્તેરુપાયમન્યમસ્યાપશ્યન્ જગવાન્ અર્હન્ સદારમરૂપં
જ્ઞવ્યસ્તવમુપદિદેશ । યથા ।

“ જિનજવન જિનર્થિવ જિનપૂજાં જિનમત ચ યઃ કુર્યાત્ । તસ્ય નરામર-
શિવસુખફલ્લાનિ કરપદ્મવસ્થાનિ ” ॥ ૧ ॥

ઇતિ ।

એ દ્રવ્ય સ્તવને ઉપદેશ પાસવાપાહુ છે, માટે તે ભગવતની ભક્તિ કહેવાય
છે. ૪૯

દ્રવ્યસ્તવને પગ્માત્માની ભક્તિ શામટિ કહેા છે? તે શકાનો ઉત્તર આપે છે.

મૂલાર્થ—દ્રવ્યસ્તવ એ ભાવસ્તવનું કારણ છે, એમ શાસ્ત્ર-
મા વિધાન કયું છે, તેથી દ્રવ્યસ્તવ પગ્માત્માની ભક્તિ છે. ૫૦

ટીકાર્થ—દ્રવ્યસ્તવનું વિધાન શુદ્ધ યતિધર્મના કારણરૂપે છે. જ્યારે
વિપ્ય તૃપ્તિ વગેરે કારણોથી આધુ ધર્મ રૂપ મદિના શિષ્યપગ્માત્માને ક-
ગ્વાને અમમર્થ એવો અને ધર્મ કુગ્વાની ઇચ્છા ગમતો પ્રાણી યતા તેને
ગ્રેટા સાવધથી નિવૃત્તિ પામવાનો બીજો ઉપાય નહીં જોતા એવા શ્રી અર્હત
પ્રભુએ સત્ત આગ ભરૂપ દ્રવ્યસ્તવનો ઉપદેશ કરેલો છે તેને માટે શાસ્ત્રમા
કહ્યું છે—

“ જ પુરૂષ જિનમદિગ્, નિનખિ બ, જિન પૂજા અને જિન મતને કહે
છે, તે મનુષ્યને દેવતા અને ભોક્ષના મુખ હસ્તરૂપી પદ્મવમા આવે છે. ૧ ”

एवं च इव्यस्तत्रोऽपि जगवत्पदेषु पात्रनाम्प एवेति ज्ञातः । ५० ॥
अथ जगवति चित्तावस्थिते फलमाह ।

हृदि स्थिते च जगवति क्लिष्टकर्मविगम इति ॥ ५१ ॥

प्रतीतार्थमेव परं ક્લિષ્ટકર્મ તટુચ્યતેયત્સંસારવાસંકનિવંધનમિતિ ॥ ૫૧ ॥
एतदपि कुत इत्याह ।

जलानलवदनयोर्विरोधादिति ॥ ५२ ॥

વાસ્વિંશ્વાનરયોરિવઅનયોર્જગવચ્ચિત્તાવસ્થાનક્લિષ્ટકર્મણોર્વિરોધાન્ પરસ્પર-
વાધનાન્ ॥ ૫૨ ॥

पुनरपि प्रकृतोपसंहारमाह ।

એવી રીતે દ્રવ્યસ્તવ પણ ભગવંતના ઊપદેશને પાલવા ફળ છે
એવો ભાવાર્થ છે. ૫૦

ભગવંત ચિત્તમાં રહેવાથી શું ફલ થાય છે, તે કહે છે.

મૂલાર્થ—ભગવંત હૃદયમાં રહેવાથી કલેશકારક કર્મનો
નાશ થાય છે. ૫૧

ટીકાર્થ—આ સૂત્રનો અર્થ મુગમ છે, પરંતુ ક્લિષ્ટ કર્મ તેનું નામ
કે જે સંસારમાં નિવાસનું કારણ હોય છે એ અશુભાનુબંધી મિથ્યાત્વમોહ
નીય આદિ કર્મ જાણવા. ૫૧.

ભગવંત ચિત્તમાં રહેવાથી ક્લિષ્ટ કર્મનો નાશ થાય છે, એ શાથી કહે
છે ? તેનો ઉત્તર આપે છે.

મૂલાર્થ—ભગવંતનું ચિત્તમાં રહેવું અને ક્લિષ્ટ કર્મનું રહે
વું, એ બંનેને જલ અને અગ્નિની પેઠે પરસ્પર વિરોધ છે. ૫૨

ટીકાર્થ—જલ અને અગ્નિની જેમ, ચિત્તમાં ભગવંતનું રહેવું અને
ક્લિષ્ટ કર્મનું રહેવું એ બંનેને પરસ્પર વિરોધ છે. ૫૨

હવે પુનઃ આરંભેલા પ્રકરણની સમાપ્તિ કરતાં કહે છે—

શ્ચુચિતાનુષ્ઠાનમેવ સર્વત્ર પ્રધાનમિતિ ॥ ૫૩ ॥

एतत्प्राग्वत् ॥ ५३ ॥

कथमेतदित्याह ।

प्रायोऽतिचारासंज्ञवादिति ॥ ५४ ॥

यो हि स्वेचितं कर्म कर्तुमारजते न तस्य तत्रातिचारः सज्जवति ।
प्रायोग्रहणेन चेदमाह । तथाविधानाजोगदोषान्निकाचितक्लिष्टकर्मोदयाद्या कदा-
चित्कस्यचित्तथाविधसन्मार्गयायिनः पथिकस्येव कंटकज्वरदिग्मोहसमानोऽतिचारः
स्यादपीति ॥ ५४ ॥

एतदपिकथमित्याह ।

મૂલાર્થ—એવી રીતે ઉચિત અનુષ્ઠાનજ સર્વ સ્થાનમાં
પ્રધાન છે. ૫૩

ટીકાર્થ—પૂર્વની જેમ સુગમ છે ૫૩

તે ઉચિત અનુષ્ઠાન પ્રધાન છે, તે શી રીતે ? તે કહે છે

મૂલાર્થ—પ્રાયે કરીને ઉચિત અનુષ્ઠાનમાં અતિચારનો સ
ભવ નથી. ૫૪

ટીકાર્થ—જે પૃથ્વિ નિશ્ચય પોતાને ઉચિત એવું કર્મ કરવાનો આર-
ભ કરે છે, તેને તેમાં અતિચાર લાગવાનો સભવ નથી મૂલમાં જે પ્રાયઃ (ધ-
પ્તુ કરીને) ૫૬ ગ્રહણ કરેલ છે, તેનો હેતુ કહે છે. તેવી રીતના
અજાણપણના દોષથી અથવા નિગ્રહિત એવા ક્ષિણ કર્મના ઉદયથી ક્યારે
કાંઈ તેવે મન્માર્ગે જનારા પૃથ્વિને જેમ માર્ગે જતા સુમાક્રમે કાંઈ કોટા
વાગે, તાવ આવે કે દિગ્ભ્રમ થાય, તેના જેવો અતિચાર પણ દોષ એમ
જણવું. ૫૪

એ અતિચાર ન હોય તેટલી રીતે :

યથાશક્તિપ્રવૃત્તેરિતિ ॥ ૫૫ ॥

યથાશક્તિ યથાસામર્થ્યં સર્વકાર્યેષુ પ્રવૃત્તેઃ ॥ ૫૫ ॥

इयमपि कथमुच्यते ।

सद्भावप्रतिबंधादिति ॥ ५६ ॥

સજ્ઞાવે શક્યતયા સત્યરૂપે કૃત્યેઽર્થે ચિત્તસ્ય પ્રતિવંધાત્પ્રતિવષ્ટત્વાત્
॥ ૫૬ ॥

विपर्यये बाधकमाह ।

इतरथार्त्तध्यानापत्तिरिति ॥ ५७ ॥

इतरथा अनुचितारंजे आर्त्तध्यानस्य प्रतीतिरूपस्य आपत्तिः प्रसंगः
स्यात् ॥ ५७ ॥

મૂલાર્થ—પોતાની શક્તિ પ્રમાણે વર્તે છે, તેથી. ૫૫

ટીકાર્થ—પોતાની શક્તિ પ્રમાણે એટલે પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે
સર્વ કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેથી તેને અતિથાર લાગતો નથી. ૫૫

यथा शक्ति प्रवृत्ति पणु डवी रीते थाय :

મૂલાર્થ—સત્ એવા ભાવમાં પ્રતિબંધપણું છે, એ હેતુ
માટે. ૫૬

ટીકાર્થ—સદ્ભાવ એટલે જેનું રૂપ કરવાને શક્ય છે એવો સત્ય
ભાવ અર્થાત્ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે કાર્યને વિષે ચિત્ત બાંધેલું છે તેથી. ૫૬

प्रथम कथुं तेथी वल्लुं होय तो बाध आवे ते कहे छे.

મૂલાર્થ—શક્તિ ઉપરાંત કરવાથી આર્તધ્યાનની પ્રાપ્તિ
થાય છે. ૫૭

ટીકાર્થ—શક્તિ ઉપરાંત અનુચિત કાર્ય કરવાનો આરંભ કરવાથી
જેનું સ્વરૂપ પ્રખ્યાત છે એવા આર્તધ્યાનનો પ્રસંગ આવે. ૫૭

કથમિત્યાહ ।

અકાલોત્સુક્યસ્ય તત્ત્વતસ્તત્વાદિતિ ॥ ૫૮ ॥

અકાલે ચિકીર્ષિતકાર્યાપ્રસ્તાવે યદૌત્સુક્યં તત્કાલોચિતકાર્યાતરપરિહારેણ તીવ્રચિકીર્ષાલક્ષણં તસ્ય તત્ત્વતઃ પરમાર્થતઃ તત્વાત્ આર્તધ્યાનત્વાત્ વ્યવહારતસ્તુ ધર્મધ્યાનત્વમપિ ઇતિ તત્ત્વગ્રહણમિતિ ॥ ૫૮ ॥

નનુ અનુત્સુકઃ પ્રવૃત્તિકાલમપિ કથં લપ્સ્યતે इत्याશંકયાહ ।

નેદં પ્રવૃત્તિકાલસાધનમિતિ ॥ ૫૯ ॥

ન નૈવેદમૌત્સુક્યં પ્રવૃત્તિકાલસાધન કાર્યસ્ય યઃ પ્રવૃત્તિકાલઃ પ્રસ્તાવલક્ષણઃ તસ્ય સાધન હેતુઃ અનવસરોપહતત્યાત્ । નહિ અત્યંતનુશુકવૌડપિ પુરુષા અપ્ર-

કથે પ્રકારે આર્તધ્યાનનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે તે કહે છે

મૂલાર્થ—અકાલે ઉત્સુકપણુ કરવું, તે પરમાર્થ રીતે આર્તધ્યાનપણુ છે. ૫૮

ટીકાર્થ—અકાલ એટલે કંવા ઇચ્છેલા કાર્યનો પ્રસંગ ન હોય તે તખતે જે ઉત્સુકપણુ કરવું એટલે તે સમયે કંવા ચોગ્ય ખીજ કાર્યનો લાગ કરી ખીજુ કાર્ય કરવું. તે સમય વિના તીવ્રપણે કરવાની ઈચ્છા રૂપ લક્ષણ વાલા કાર્યને પરમાર્થ પણે આર્તધ્યાનપણુ છે અને વ્યવહારથી ધર્મધ્યાનપણુ છે, તોપણુ તત્ત્વથી આર્તધ્યાનપણુ છે, એમ કહેવાને તત્ત્વ શબ્દનું ગ્રહણ કર્યું છે. ૫૮

અહિ શકા કરે કે, ઉત્સાહગ્રહિત એવો પુરૂષ પ્રવૃત્તિ કાવને કેવી રીતે પામી શકશે? એ શકાનો હિત્ત આપે છે

મૂલાર્થ—એ ઉત્સુકપણુ પ્રવૃત્તિકાલનું સાધન નથી. ૫૯

ટીકાર્થ—એ ઉત્સુકપણુ પ્રવૃત્તિકાલનું સાધન નથી એટલે પ્રગ્તાવ રૂપ પ્રવૃત્તિકાલનું હેતુ રૂપ નથી, કાણકે, તે અવસર વિનાનું છે જેમ અતિ બુખ્યા થયેલા પુરૂષો પણ અવસર વિના બોળનને બેગની શક્તા નથી પણુ

સ્તાવે ઞોજનં લક્ષંતે કિંતુ પ્રસ્તાવેણવેતિ ॥ ૫૯ ॥

અતઃ કિં વિધેયમિત્યાહ ।

इति-सदोचितमिति ॥ ६० ॥

इत्येवं सदा सर्वकाव्यमुचितमारब्धञ्च निरुत्सुकेन सता ॥ ६० ॥

કુત ઇત્યાહ ।

तदा तदसत्त्वादिति ॥ ६१ ॥

તદા પ્રવૃત્તિકાલે તસ્યૌત્સુક્યસ્યાસત્ત્વાદજ્ઞાવાત્ । નહિ સમ્યગુપાયપ્રવૃત્તા મતિમંતઃ કાર્યૌત્સુક્યમવલંબંતે સદુપાયસ્ય કાર્યમપ્રમાધ્યોપરમાજ્ઞાવાત્ તતો યો યસ્ય સાધનજ્ઞાવેન વ્યાપ્રિયતે સ તત્કાર્યપ્રવૃત્તિકાલે નિયમાત્સ્વસત્ત્વમાદર્શયતિ યથા

તે અવસરેજ મેળવી શકે છે. ૫૯

એથી શું કરવું બેધએ ? તે કહે છે.

મૂલાર્થ—એ પ્રમાણે નિરંતર જે ઉચિત હોય તે કરવું. ૬૦

ટીકાર્થ—એવી રીતે સર્વ કાળે ઉત્સુકપણાનો ત્યાગ કરી ઉચિતનો આરંભ કરવો. ૬૦

તેનું શું કારણ ? તે કહે છે.

મૂલાર્થ—પ્રવૃત્તિ કાલને વિષે તે ઉત્સુકપણાનું અસત્પણું છે, તેથી સદા ઉચિતનો આરંભ કરવો. ૬૧

ટીકાર્થ—પ્રવૃત્તિકાલને વિષે તે ઉત્સુકપણાનો અભાવ છે. જેથી સમ્યક્ પ્રકારે ઉપાય કરવામાં પ્રવર્તેલા બુદ્ધિમાન્ પુરૂષો કાર્યને વિષે ઉત્સુકપણાનું આલંબન કરતા નથી, કારણકે સારો ઉપાય કાર્ય સિદ્ધ કર્યા શિવાય ઉપરામ પામતો નથી, તેથી જે ઉપાયને જે કાર્યના કારણ ભાવે વાપરવામાં આવે તે ઉપાય તે કાર્યની પ્રવૃત્તિ કાલે નિશ્ચયે પોતાનું છતાંપણું દેખાડે છે. જેમ ઘડાણ કાર્યનું કારણરૂપ જે મૃત્તિકાનો પિંડાદિ તે નિશ્ચય ઘટરૂપ કાર્યની

મૃત્તિન્નાદિર્ઘસ્ય નાદર્શયતિ ચાત્માનમૌત્સુક્ય કાર્યપ્રવૃત્તિકાલે મતિમતામિતિ
કથં તત્ તત્સાધનજાવ લઘ્વમર્હતીતિ અતएव પઠ્યતેઽન્યત્ર—

“ અત્વરાપૂર્વકં સર્વ ગમનં કૃત્યમેવ વા ।

પ્રણિધાનસમાયુક્તમપાયપરિહારતઃ ॥ ૧ ॥

इति ॥ ૬૧ ॥

यदि नौत्सुक्यं प्रवृत्तिकाલसाधन तर्हि किं साधनमित्याशङ्क्याह ।

प्रचूतान्येव तु प्रवृत्तिकाલसाधनानीति ॥ ६२ ॥

प्रचूतान्येव तु बहून्યેव नपुनरेकं किंचन प्रवृत्तिकाલसाधनानि सतीति ॥ ६३ ॥

પ્રવૃત્તિ કાલે કાગણુ રૂપે પોતાને દેખાડે છે, તેમ બુદ્ધિમાન્ પુરૂષોને કાર્યની
પ્રવૃત્તિના કાલને વિષે ઉત્સુકપણુ આત્માને દેખાડતુ નથી તેથી, તે ઉત્સુક-
પણુ કારણુ ભાવને પામવાને યોગ્ય શી રીતે થાય : એટલે કાર્યમાત્રની સિ-
દ્ધિને વિષે ઉત્સુકપણુ કારણુ નથી પણુ ઉલટુ વિધ્ન રૂપ છે, માટે સાગ ઉપાય
રૂપ ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરવી એજ કાર્ય સિદ્ધિ થવાનુ કારણુ છે, કાગણુકે, ખરે
ઉપાય તે કાર્યની સિદ્ધિ કર્યા વિના રહેતોજ નથી એટલે ત્વરા રહિત શક્ય
અનુદાનમા પ્રવૃત્તિ કઠ્ઠી એજ ઉચિત પ્રવૃત્તિ કહેવાય છે. તેને માટે અન્ય
અથમા પણુ કંઈ છે.

“ ઉતાવળ કર્યા વિના સર્વ ગમન અથવા કાર્ય કઠ્ઠા પ્રવર્તવુ, કા-
ગણુકે, કદનો પગિહાજ કરવાથી ચિત્તના એકાગ્રપણાએ યુક્ત એવુ કાર્ય
થાય છે ” ૧

એમ કહેલુ છે ૬૧

જે પ્રવૃત્તિ કાલનુ કાગણુ ઉત્સુકપણુ ન હોય તો પછી બીજુ કયુ
હોય : એ શકનો ઉત્તર આપે છે—

મૂલાર્થ—પ્રવૃત્તિ કાલના કારણો તો વણાંજ છે. ૬૨

ટીકાર્થ—પ્રવૃત્તિ કાલના કાગણુ ધણાજ છે કામ એકજ છે, એમ નથી, ૬૨

કુત ઇત્યાહ ।

નિદાનશ્રવણાદેરપિ કેષાંચિત્પ્રવૃત્તિમાત્રદર્શનાદિતિ ॥ ૬૩ ॥

इह निदानशब्दः कारणमात्रपर्यायः यथा किमत्र रोगे निदानमित्यादौ प्रयोगे ततो निदानस्य जोगादिफलत्वेन दानादेः श्रवणाद् देशनायां यथा “ जोगा दानेन जवंति देहिनां सुरगतिश्च शीत्वेन । जावनया च विमुक्तिस्तपसा सर्वाणि सिध्यन्ति ॥ १ ॥”

આદિશબ્દાત્તથાવિધશ્રુતાદિદ્વિપ્સાસ્વજનોપરોધવદ્વાત્કારાદેઃ કારણાત્ કે-
ષાંચિત્ ગોવિંદવાચક-સુંદરીનંદા-ર્યસુહસ્તિદીક્ષિતદ્રુમક-જવદેવ-કરોટકગણિ-
પ્રમૃતીનાં પ્રવૃત્તિમાત્રસ્ય પ્રવૃત્તેરેવ કેવદ્વાયાઃ તાત્વિકોપયોગશૂન્યાયાઃ પ્રથમં પ્રત્ર-

પ્રવૃત્તિ કાલના કારણો ધણાં છે, તેનું શું કારણ છે ?

મૂલાર્થ—નિદાન-શ્રવણ વગેરેથી પણ કેટલાએક પુરૂષોની પ્ર-
વૃત્તિ માત્ર દેખાય છે, તેથી એકજ કારણ નથી. ૬૩

ટીકાર્થ—અહિં નિદાન શબ્દનો પર્યાય કારણ માત્ર થાય છે. જમકે
‘ આ રોગનું નિદાન—કારણ શું છે ?’ એમ પ્રયોગને વિષે નિદાન શબ્દ કા-
રણ વાચી જણાય છે. તેથી ભોગાદિક ફલપણાથી દાનાદિ કારણનું દેશનામાં
શ્રવણ થાય છે, તેથી પ્રવૃત્તિકાલનું એક સાધન નથી. શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છેકે,

“ દાન આપવાથી પ્રાણીઓને ભોગ પ્રાપ્ત થાય છે, શીલ પાળવાથી
દેવતાની ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે, ભાવનાથી મુક્તિ થાય છે અને તપસ્યાથી સર્વ
સિદ્ધ થાય છે ” ૧

આદિ શબ્દથી તે પ્રકારના શાસ્ત્રાદિ પામવાની ઈચ્છાથી, સ્વજનના
આગ્રહથી અને ખલાત્કાર વગેરેથી કેટલાક પુરૂષોને કહેતા ગોવિંદ વાચક, સું-
દરી નંદ, અને આર્યસુહસ્તિએ દીક્ષા આપેલ કોઈ રાંક પુરૂષ તથા ભવદેવ
અને કરોટકગણી વગેરે કેટલાએક પુરૂષોની અંદર પ્રથમ દીક્ષા લેતી વખતે

વ્યાપા દર્શનાત્ શાસ્ત્રકારૈરવલોકનાત્ ॥ ૬૩ ॥

નનુ કથં તત્પ્રવૃત્તિમાત્ર સદ્ભાવપ્રગ્જ્યાપ્રતિપત્તિકાલહેતુરિત્યાશંકયાહ ।

તસ્યાપિ તથા પારંપર્યસાધનત્વમિતિ ॥ ૬૪ ॥

તસ્યાપિ પ્રવૃત્તિમાત્રસ્ય કિંપુનરન્યસ્ય જનવૈરાગ્યાદેરિત્યપિશદ્ધાર્થઃ તથા પારંપર્યેણ તત્પ્રકારપરંપરયા સાધનત્વ સાધનજાવઃ । શ્રુયતે હિ કેચન પૂર્વ તથા- વિધજોગાજિજ્ઞાસાદિનાદ્યવનેન દ્રવ્યપ્રગ્જ્યા પ્રતિપત્તિ પશ્ચાત્તદગ્ન્યાસેનૈવ વ્યાવૃત્તા અતિતીવ્રચારિત્રમોહોદ્યાજાવપ્રગ્જ્યાપ્રતિપત્તિકાદ્ધારાધકાઃ સજાતાઃ યથા અમી એવ ગોવિદાદયઃ ઇતિ ॥ ૬૪ ॥

તાત્વિક ઉપયોગ વિના કેવલ પ્રવૃત્તિ માત્ર જોવામા આવેલ તે શાસ્ત્રમા લખેલ છે ૬૩

પ્રવૃત્તિ માત્ર સદ્ભાવવાળી પ્રવ્રજ્યાની પ્રાપ્તિ થવાના કાલનુ કાળુ કેમ થાય ? એ શ કાનો ઉત્તર આપે છે.

મૂલાર્થ—એ પ્રવૃત્તિ માત્રનુ પણુ તથા પ્રકારે પર પરાએ કાગ- લુ પણુ છે. ૬૪

ટીકાર્થ—પ્રવૃત્તિ માત્રને તે પ્રકારની પર પરાએ કરી સાધનભાવ- કાળુપણુ સભલાય છે તે પછી ભવ વગઅ વગેરેને બુદ્ધ પ્રવ્રજ્યાનુ કારણુ પણુ હોય તેમા નુ આશ્ચર્ય : એ અપિ શબ્દનો અર્થ છે :

શાસ્ત્રમા મભલાય છે કે, દેહલાકને પ્રથમ તે પ્રકારના ભોગાસિલાપ વગેરેના આલખન વડે દ્રવ્ય પ્રવ્રજ્યાને અગીકાર કરી પછી તેના અભ્યાસે કરીનેજ નિવૃત્તિ પામ્યા સતા અતિ તીવ્ર એવા આગ્નિ મોહના ઉદયના અભા- વથી દીક્ષા અગીકાર કરવાના કાવના આરાવક થયા જેમ આ ગોવિ દવાચક ઈત્યાદિ થયા તેમ બપુવા. ૬૪

તાહિં પ્રવૃત્તિમાત્રમપિ કર્તવ્યમાપન્નમિત્યાહ ।

યતિધર્માધિકારશ્ચાયમિતિ પ્રતિષેધ इति ॥ ૬૫ ॥

યતિધર્માધિકારઃ શુદ્ધસાધુધર્મપ્રસ્તાવઃ પુનરયં પ્રક્રાંત इति एतस्माद्धेतोઃ પ્રતિષેધો નિવારણં પ્રવૃત્તિમાત્રસ્ય નહિ યથા કથંચિત્ પ્રવૃત્તઃ સર્વોઽપિ પ્રાણી જાવધર્મપ્રવૃત્તિકાલારાધકો જવતિ કિંતુ ધુણાક્ષરવૃત્ત્યા કશ્ચિદેવેતિ સર્વત્રૌચિત્યેન પ્રવર્તિતવ્યમ્ ॥ ૬૫ ॥

અન્યુચ્ચયમાહ ।

ન ચૈતત્પરિણતે ચારિત્રપરિણામે इति ॥ ૬૬ ॥

ત્યારે તો પ્રવૃત્તિ માત્ર પણ કર્તવ્યપણાને પ્રાપ્ત થયું ? તેનો ઉત્તર આપે છે.

મૂલાર્થ—આ શુદ્ધ યતિધર્મ કહેવાનો પ્રસ્તાવ આરંભેલો છે, માટે પ્રવૃત્તિ માત્રનો નિષેધ છે. ૬૫

ટીકાર્થ—શુદ્ધ સાધુ ધર્મને કહેવાનો આ પ્રસ્તાવ આરંભેલો છે, એ હેતુ માટે પ્રવૃત્તિ માત્રનો નિષેધ કર્યો છે. કારણકે, જે તે પ્રકારે પ્રવર્તેલા સર્વ પ્રાણી ભાવધર્મને કરવાના પ્રવૃત્તિ કાલના આરાધક થાય છે, એમ નથી એ તો ધુણાક્ષર ન્યાયે કરી જે તે પ્રકારે પ્રવર્તનાર કોઈકજા પુરુષ ભાવધર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરવાના કાલનો આરાધક થાય છે. પણ સર્વે યતા નથી, એથી સર્વત્ર ઉચિત પાણાથી પ્રવર્તવું. ૬૫

પ્રવૃત્તિ માત્રનો નિષેધ છે, એની પુષ્ટિને આગળના સૂત્રથી કહે છે,

મૂલાર્થ—ચારિત્રના પરિણામ પ્રણમવાથી ઉત્સુકપણું હોય-જ નહીં. ૬૬

૧ લાકડામાં છવ ઉત્પન્ન થઈને લાકડાને કોતરે છે, તેના અક્ષરના જેવો આકાર થઈ જાય છે તે ધુણાક્ષર ન્યાય કહેવાય છે.

નચ નેવ એતદ્ગાણાંતુકૈર્મયં પરિણતે અગામીજામગને ચારિત્રપરિણમે ॥૬૬॥
કુત ઇત્યાહ ।

તસ્ય પ્રસન્નગંજીરત્વાદિતિ ॥ ૬૭ ॥

તમ્ય ચારિત્રપરિણામસ્ય પ્રસન્નત્વાત્ શારદસમયસરઃસલ્લિલવન્ તથા
ગજીરત્વાત્ મહામમુદ્ધમયત્ ॥ ૬૭ ॥

એતદપિ કથમિત્યાહ ।

હિતાવહત્વાદિતિ ॥ ૬૮ ॥

एकातेनैव हितकारित्वात् ॥ ६८ ॥

આહ યદિ પરિણતચારિત્રપરિણામઃ । પ્રસન્નો ગજીરસ્તથા હિતાવહત્વ

ટીકાર્થ--આગ્નિનો પગિલામ અગામીલાવને પામતા એ અકાવ
ત્તુકપણુ યતુ નથી ૬૬

તેમ શા માટે ન યાય : તેનો ઉત્તર આપે છે

મૂલાર્થ—આગ્નિના પગિલામતુ પ્રસન્નપણુ અને ગભીર-
પણુ છે, એ હેતુ માટે. ૬૭

ટીકાર્થ—તે આગ્નિના પગિલામતુ ગરુડતુના મનોવગ્ના જલની
જેમ પ્રમન્નપણુ છે અને મોટા નમુદ્રના મધ્યની જેમ ગભીરપણુ છે, તેથી
અકાવને વિષે ત્તુકપણુ યતુ નથી ૬૭

આગ્નિના પગિલામને પ્રમન્નપણુ અને ગભીરપણુ શાવી યાય છે :
તે કહે છે

મૂલાર્થ—આગ્નિના પગિલામને હિતકારીપણુ છે, નેથી. ૬૮

ટીકાર્થ—આગ્નિના પગિલામતુ એકાનેજ દિનકાન્તિપણુ છે, એ
હેતુ માટે. ૬૮

અર્થે માત્ર મકા કહે છે, એ આગ્નિનો પગિલામ પ્રમન્ન, ગભીર અને
૪૧

તત્કથંતૈસ્તૈર્વચનૈસ્તત્પ્રતિપત્તાવપિ સાધૂનામનુશાસનં શાસ્ત્રેષુ નિરૂપ્યતે । યથા ।

“ ગુરુકુલવાસો ગુરુતંતયા ય ઇચિયવિણયસ્સ કરણં ચ ।

વસહીપમજ્જણાદ્ધસુજત્તો તદ્દ કાલ્લ વિકાપ ॥ ૧ ॥

અનિગૂહણાવદ્દંમિ સંવત્થ પવત્તણં પસન્તીણ ।

નિયદ્વાજચિંતણં સદ્ આણુગ્ગહો મિત્તિ ગુરુવયણે ॥ ૨ ॥

સંવરનિચ્છદ્દત્તં ઇજ્જીવણરક્કણામુ પરિસુદ્ધે ।

વિહિસજ્જાત્રો મરણાદવેરક્કણં જદ્દ જાણુવણસો ॥ ૩ ॥

इत्याशंक्याह ।

तत्साधनानुष्ठानविषयस्तूपदेशः प्रतिपात्यसौ कर्मवैचित्र्या-

હિતકારી છે, તો તે ચારિત્રના પરિણામની પ્રાપ્તિ થયા છતાં પણ શાસ્ત્રના તે વચન વડે સાધુઓને શિક્ષણ કેમ કર્યું છે ? જેમકે,

“ મુનિ ગુરુકુલને વિષે નિવાસ કરે, ગુરુને આધીન રહે, ઉચિત એવો વિનય કરે અને કાલની અપેક્ષાએ કરીને વસતિની પ્રમાર્જનાદિ કરવાને વિષે યત્ન કરે. ૧

તથા ખલતું ઝોપન ન કરે, સર્વ ઠેકાણે પ્રશાંતપણે પ્રવર્તે, પોતાને લાભ થાય તેવું નિરંતર ચિંતવન કરે અને ગુરુની આજ્ઞા થતાં ગુરુએ મારી ઉપર મોટા અનુગ્રહ કર્યો, એમ માને. ૨

તથા સંવરને વિષે અતિચારાદિ છિદ્ર-દોષનું નિવારણ કરે, છકાય જીવની રક્ષાને વિષે શુદ્ધપણું રાખે, વિનયાદિ વિધિવડે સ્વાધ્યાય કરે, મરણાદિકની અપેક્ષા રાખે એટલે શાસ્ત્રોક્ત મરણના વિચાર કરે અને યતિજનો પાસે ઉપદેશ સાંભળે. ” ૩

હયાદિ શાસ્ત્રમાં સાધુઓને શિક્ષા વચનો કેમ નિરૂપણ કર્યા છે ? એ શંકાનું સમાધાન કરવા કહે છે.

મૂલાર્થ—તે ચારિત્રના પરિણામને સાધનાર એવા જે અનુ-

દિતિ ॥ ૬૯ ॥

ચારિત્રિણા પરિણતચારિત્રાણા તસ્ય ચારિત્રપરિણામસ્ય સાધનાનિ યાન્ય-
નુષ્ઠાનાનિ ગુરુકુલવાસાદીનિ તાનિ વિષયો યસ્ય સ તથા । તુપુનર્યેષ ઉપદેશઃ
પ્રવર્તકવાક્યરૂપો યઃ જ્ઞાત્રેષુ ગીયતે સ પ્રતિપાતી પ્રતિપતનશીલઃ યતોઽસૌ
ચારિત્રપરિણામો વર્તતે કુત -ઇત્યાદિ કર્મવિચિત્ર્યાન્ વિચિત્રાણિ હિ કર્માણિ
તતસ્તેન્યઃ કિં ન સજ્જાવ્યતે યતઃ પઠ્યતે ।

કમ્માઈં નૂણ ધણચિક્કણાઈં-રુદિણાઈં વડ્ડનસારાઈં ।

ણાણદ્ધયતિ પુરિસ પથાઓ ઉપ્પહ નેતિ ॥ ૧ ॥

તતઃ પતિતોઽપિ કદાચિત્કસ્યચિત્ ચારિત્રપરિણામઃ તથાવિધાર્પવશાન્
પુનરપિ ગુરુકુલવાસાદિન્યઃ સમ્યક્પ્રયુક્તેન્યઃ પ્રવર્તતે इति तत्साधनोपदेशो ज्या-

ધાન તેજેને વિષય છે એવો ઉપદેશ શાસ્ત્રમાં કહ્યો છે, તેનું કારણ
એ છે કે, કર્મના વિચિત્રપરિણામથી આ ચારિત્ર પરિણામ પડવાનો
છે, એટલે ઉપદેશની સફલતા છે, તેથી ઉપદેશ કરવો યોગ્ય છે ૬૯

ટીકાર્થ—આગ્નિ જમને પગિણમ્બુ છે, એવા પુરુષોનો જે આગ્નિ પ-
ગિણામ છે, તેના જે ગુરુકુલ વામ વગેરે આધનો—અનુધાનો છે, તેના વિષયરૂપ
જે ઉપદેશ—ઉપદેશના વચનરૂપ જે શાસ્ત્રમાં કહેલો છે, તે અતિ ઉત્તમ છે
કારણકે, તે આગ્નિનો પગિણામ કર્મની વિચિત્રતાને લઈને પતનશીલ છે, એ-
ટલે પડનારો છે. તે વિચિત્ર કર્મથી શુ નથી સંભવતું ? અર્થાત્ મર્વ વાત
મ ભવે છે, તેને માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે—

“ ગાદ, ચિન્કલા, કદિન, અને વજના જેવા મન્યુત એવા કર્મો જ્ઞા-
નને વિષે ધિય યથેક્ષા પુરુષને પણ અન્માર્ગીની ઉન્માર્ગી પ્રત્યે લગ-
તીય છે ” ૧

તેથી કાઠવાડ કાઠનો પતિન યથેચ આગ્નિનો પગિણામ તે પ્રકાશના
આકર્ષણના વશથી મારી મીને પ્રયોજેલા ગુરુકુલ વામ વગેરેથી પુન તે આ-
ગ્નિ પગિણામ જે પ્રવર્તે છે, તેથી આગ્નિ પગિણામના આધન રૂપ જે ગુરુ-

યાનિતિ ॥ ૬૯ ॥

તત્સંરક્ષણાનુષ્ઠાનવિષયશ્ચ ચક્રાદિપ્રવૃત્ત્યવસાનત્રમાધાન-
જ્ઞાતાદિતિ ॥ ૭૦ ॥

તસ્ય ચારિત્રપરિણામસ્ય લઘ્વમ્ય યન્ મંરકાણં પાઘનં તદર્થં યદનુષ્ઠાનં
તદ્વિષયઃ ચઃ સમુચ્ચયે ઉપદેશઃ—

“ વ્રજેજ્ઞા સંસર્ગિ પાસન્થાદિહિં પાવમિત્તેહિં ।

કુજ્ઞાન અપ્પમત્તો મુદ્ધચરિત્તેહિં ધીરેહિં ॥ ૧ ॥

ઇત્યાદિરૂપો યઃ સ ચક્રસ્ય કુલાઝાદિસંવંધિન આદિશદ્ધાદરઘટ્ટયંત્રા-
દેશ્વ યા પ્રવૃત્તિભ્રમણરૂપા તસ્યા અવસાને મંદનારૂપે યદ્ ત્રમાધાનં પુનરપિ દંડ
યોગેન તીવ્રત્વમાધીયતે । તથા ચરિત્રવતોઽપિ જંતોઃ તથાવિધવીર્યહાસાન્ પરિણા-

કુલવાગ્નાદિક તેનો ઉપદેશ અતિશય શ્રેષ્ઠ છે. ૬૯

મૂલાર્થ—ચક્ર વગેરેની ભ્રમણ રૂપ પ્રવૃત્તિની મંદતામાં દંડ
વડે જેમ તેના વેગમાં તીવ્રતા થાય છે, એ દૃષ્ટાંત વડે ચારિત્ર પ-
રિણામના રક્ષણના વિષયમાં ઉપદેશ પ્રવર્તે છે. ૭૦

ટીકાર્થ—પ્રાપ્ત થયેલા ચારિત્રના પરિણામના પરિણામનું રક્ષણ કર-
વું, પાલન કરવું, તેને માટે જે અનુષ્ઠાન તે જેનો વિષય છે એવો ઉપદેશ,
અહિં ચ સમુચ્ચય અર્થમાં છે. તે ઉપદેશ આ પ્રમાણે—

“ અપ્રમત્ત એવા પુરૂષે પાસન્થાદિક પુરૂષોના સંસર્ગનો ભાગ કરવો.
અને મુદ્ધ ચારિત્રવાલા ધીર પુરૂષોનો સંસર્ગ કરવો. ” ૧

ઈત્યાદિ રૂપ જે ઉપદેશ તે કુલાર વગેરેના જે ચક્રાદિ, આદિ શબ્દથી
ચેંટ પ્રમુખ થયે, તેની ભ્રમણ રૂપ જે પ્રવૃત્તિ, તેના અવસાનમાં એટલે તેની
મંદતામાં જે ફરીવાર દંડના યોગથી તીવ્રપણું લેગ્ય કરવામાં આવે છે, તેમ
ચારિત્રવાલા પ્રાણીને તેવી જાતના વીર્યના હાસ (હાનિ થવાથી) થી

મમંદતાયા તત્તીવ્રતતાધાનાર્થમુપદેશઃ પ્રવર્તેતે ઇતિ ॥ ૭૦ ॥

અથોપદેશનિઃફલત્વમજિધાનુમાહ ।

માધ્યસ્થ્યે તદ્દેફલ્યમેવેતિ ॥ ૭૧ ॥

મા'યસ્થ્યે મ યસ્થજાવે અપ્રવૃત્તિપ્રવૃત્ત્યવસાનયોર્મ યજાગરુપે'પ્રવૃત્તૌ સત્યા-
મિત્યર્થઃ । અસ્યોપદેશસ્ય વૈફલ્ય ત્રિફલજાવ' ॥ ૭૧ ॥

કુત ઇત્યાહ ।

સ્વયંભ્રમણસિદ્ધેરિતિ ॥ ૭૨ ॥

સ્વયમાત્મનૈવ ભ્રમણસિદ્ધેઃ ચક્રભ્રમણુલ્યપ્રવૃત્તિસિદ્ધેઃ ॥ ૭૨ ॥

एतदेव जावयन्नाह ।

આગ્નિ પગિણામની મદ્તા યતા તે પગિણામની ક્રીડા તીવ્રતા કહેવાને અર્થે
તે ઉપદેશ પ્રવર્તે છે ૭૦

હવે તે ઉપદેશની નિઃફલતા કહેવાને કહે છે

મૂલાર્થ—મધ્યસ્થપણાને વિષે ઉપદેશની નિષ્ફલતાજ હોય
છે. ૭૧

ટીકાર્થ—મ'યસ્થભાવ એટલે આગ્નિ પગિણામની અપ્રવૃત્તિ અને
પ્રવૃત્તિનો અત એ જે અવસ્થાના મધ્ય ભાગ ઉપ મધ્યસ્થપણુ પ્રવર્તતા
એટલે આગ્નિ પગિણામની તીવ્રતા યતા એ ઉપદેશનુ નિઃફલપણુ છે ૭૧

ઉપદેશની નિષ્ફલતા શા માટે છે ? તેનો ઉત્તર આપે છે

મૂલાર્થ—પોતાની મેળેજ શ્રમણની સિદ્ધિ છે, એ હેતુ માટે. ૭૨

ટીકાર્થ—પોતાની મેળે શ્રમણની સિદ્ધિ છે એટલે ચક્ર શ્રમણની
જમ પોતાની મેળે આગ્નિ પગિણામની તીવ્રતાની સિદ્ધિ પ્રવર્તેલી છે, એ હેતુ
માટે ઉપદેશ નિષ્ફલ છે. ૭૨

એજ ભાવના ભાવતા કહે છે એટલે ઉપદેશની અપેક્ષા ગમ્યા વિના
પ્રવર્તેલા આગ્નિ પગિણામની ભાવના કહે છે

જાવયતિર્હિ તથા કુશલાશયત્વાદશક્તોઽસમંજસપ્રવૃત્તા-
વિત્તરસ્યામિવેતર ઇતિ ॥ ૭૩ ॥

જાવયતિઃ પરમાર્થસાધુઃ હિર્યસ્માત્ તથા તત્પ્રકારઆરિત્રવૃદ્ધિહેતુરિત્યર્થઃ
કુશલઃ પરિશુદ્ધ આશયશ્ચિત્તામસ્ય તજ્ઞાવસ્તત્ત્વં તસ્માદશક્તોઽસમર્થોઽસમંજસપ્ર-
વૃત્તાવનાચારસેવારૂપાયાં દૃષ્ટાંતમાહ ઇતરસ્યામિવ જાવતઃ સમંજસપ્રવૃત્તાવિવ ઇતરો
અજાવયતિર્વિવંચક્રમાયઃ ॥ ૭૩ ॥

અર્થેવ કિંચિદ્દિશેષમાહ ।

ઇતિ નિદર્શનમાત્રમિતિ ॥ ૭૪ ॥

મૂલાર્થ—ભાવયતિ તેવી રીતના કુશલ આશયપણાને લઈને
અધટિત પ્રવૃત્તિ કરવામાં અશક્ત છે, અને જે ભાવયતિ નથી તે ધ-
ટિત પ્રવૃત્તિને વિષે અશક્ત છે, તેમ તે પણ અશક્ત છે. ૭૩

ટીકાર્થ—જે ભાવયતિ એટલે પરમાર્થથી સાધુ છે, તે આરિત્રની
વૃદ્ધિ થવાનું કારણ રૂપ, અને શુદ્ધ એવા આશયને લઈને અનાયારની સેવાને
વિષે પ્રવૃત્તિ કરવાને અશક્ત છે; એટલે ભાવયતિથી અનાયાર સેવી શકાતોજ
નથી. તે ઉપર દૃષ્ટાંત આપે છે. જેમ અભાવ યતિ એટલે વિડંબનાને પામ-
તો એવો જે દ્રવ્યયતિ તે ભાવયત્રી સંયમની પ્રવૃત્તિ કરવાને વિષે અશક્ત
છે, તેમ આ ભાવયતિ અધટિત પ્રવૃત્તિ કરવામાં અશક્ત જાણવો. અર્થાત્
અધટિત પ્રવૃત્તિ કરવામાં જેમ અસાધુને ઉપદેશની અપેક્ષા નથી, તેમ ઉત્તમ
સાધુને ધટિત પ્રવૃત્તિ કરવામાં ઉપદેશની અપેક્ષા નથી. ૭૩

આ ઠેકાણે કાંઈક વિશેષ કહે છે.

મૂલાર્થ—પ્રથમ જે સરખાપણું કહ્યું, તે કેવલ દૃષ્ટાંત માત્ર
જાણવું. ૭૪

ઇત્યેતદિતરસ્યામિવેતર ઇતિ યજુક્ત તન્નિર્દર્શનમાત્ર દષ્ટાત એવ કેવલઃ

॥ ૭૪ ॥

અતઃ પ્રાહઃ ।

ન સર્વસાધર્મ્યયોગેનેતિ ॥ ૭૫ ॥

ન નૈવ સર્વસાધર્મ્યયોગેન સંવઃ ધમઃ સાધર્મ્ય સાટ્યય તત્રોગેન ॥ ૭૫ ॥

પતત્કુત ઇત્યાહ ।

યતેસ્તદપ્રવૃત્તિનિમિત્તસ્ય ગરીયસ્ત્વાદિતિ ॥ ૭૬ ॥

યતેઃ સાધોઃ તત્રાસમજસે ડપટૈત્તાં નિમિત્તમ્ય સમ્યગ્દર્શનાદિપ-
રિણામસ્ય ગરીયસ્ત્વાત્ અસમજસપટ્ટચિનિમિત્તાન્મિથ્યાત્વાદેસ્તથાવિચકર્મોદયજ-

ટીકાર્થ—‘અમાધુ પુરૂષ જેમ વટિત પ્રવૃત્તિ કરવામા આરા-ત છે’

એમ જે પૂર્વે કહ્યું, તે કેવલ દષ્ટાત માત્ર જાણવું ૭૪

પૂર્વે કહ્યું, તે દષ્ટાત માત્ર છે તે માટે જહે છે

મૂલાર્થ—જે પૂર્વે કહેલ તે સર્વ પ્રકારના સાદર્ય યોગથી
દષ્ટાંત નથી ૭૫

ટીકાર્થ—મર્વ પ્રકારના સદશ યોગવડે કરી પૂર્વે કહ્યું દષ્ટાત નથી.
ત્યાગે નુ છે તે દેગથી અગ્રાપણામા દ'ટાત માત્ર છે, એમ જાણવું ૭૫

એ દષ્ટાનમા સર્વ સદશપણાનો યોગ નથી એ જાણા કરા છે તેનો
ઉત્તર કહે છે.

મૂલાર્થ—તે ભાવયતિને અવટિત કાર્યમા અપ્રવર્તવવાના
નિમિત્ત રૂપ જે સમ્યગ્ત્વાદિ તેનું અનિગય ગુરૂપાતુ છે, એ હેતુ
માટે. ૭૬

ટીકાર્થ—તે ભાવ માલુને અનાયાગ એવનાદિજ તે અવટિત
પ્રવૃત્તિમા ન પ્રવર્તવાનું નિમિત્ત-કારણ રૂપ જે સમ્યગ્દર્શનાદિ પાણિામ,
તેનું અનિગય મોટાપણુ છે. એટલે તેવા પ્રકારના કર્મના ઉદયથી થયેલા

ન્યાંતે અતएव जीवाऽस्वजावन्नृतात्सकाशादतिगुरुत्वात् ॥ ७६ ॥
एतदेव जावयति ।

वस्तुतःस्वाजाविकत्वादिति ॥ ७७ ॥

वस्तुतःपरमार्थवृत्त्या स्वाजावિકत्वात्जीवस्वजावमयत्वात् सम्यग्दर्શनादेः
समंजसप्रवृत्तिनिमित्तस्य ॥ ७७ ॥

तथा सद्ज्ञाववृद्धेः फलोत्कर्षसाधनादिति ॥ ७८ ॥

સદ્જ્ઞાવસ્ય શુદ્ધપરિણામરૂપસ્ય યા વૃદ્ધિરુત્કર્ષસ્તસ્યાઃ ફલોત્કર્ષસાધ-
નાત્ ઉત્કૃષ્ટફલરૂપમોક્ષનિષ્પાદનાત્ । વૃદ્ધિં પ્રાપ્તો હિ શુદ્ધો જાવઃ સમ્યગ્દર્શ-
નાદિર્મોક્ષં સાધયતિ નતુ મિથ્યાત્વાદિઃ કદાચનાપિ અતઃ પરમફલસાધકત્વેન
મિથ્યાત્વાદિચ્ચોઽસૌ ગરીયાનિતિ ॥ ૭૮ ॥

એજ હેતુ માટે જીવના અસ્વભાવભૂત એવા મિથ્યાત્વાદિકથી સમ્યગ્દર્શન વગેરે-
નું ગુરૂપણું છે, તે કારણથી સર્વ સાધર્મ્યયોગે કરી પૂર્વોક્ત દષ્ટાંત નથી. ૭૬
એ સમ્યગ્દર્શનાદિકના ગુરૂપણાનીજ ભાવના ભાવે છે.

મૂલાર્થ—વસ્તુતાએ સમ્યગ્દર્શનાદિકને આત્મસ્વભાવમય-
પણું છે, માટે. ૭૭

ટીકાર્થ—વસ્તુતાએ પરમાર્થ વૃત્તિએ ઘટિત પ્રવૃત્તિના નિમિત્ત કાર-
ણ રૂપ એવા સમ્યગ્દર્શનાદિકને આત્મસ્વભાવમયપણું છે, માટે મિથ્યા-
ત્વાદિકથી સમ્યક્ત્વાદિકનું ગુરૂપણું છે. ૭૭

મૂલાર્થ—વળી શુદ્ધ પરિણામની વૃદ્ધિને મોક્ષરૂપ મહાફલનું
સાધવાપણું છે, માટે સમ્યક્ત્વાદિકને ગુરૂપણું છે. ૭૮

ટીકાર્થ—શુદ્ધ પરિણામ રૂપ જે સદ્ભાવ તેનો જે ઉત્કર્ષ તેને માટે
મોક્ષરૂપ ફલનું કારણરૂપ છે એટલે વૃદ્ધિ પામેલો સમ્યગ્દર્શનાદિ શુદ્ધ ભાવ
મોક્ષને સાધે છે પણ મિથ્યાત્વાદિ અશુદ્ધ ભાવ કદિ પણ મોક્ષને સાધતો નથી,
એથી પરમ પ્રણરૂપ મોક્ષના કારણ પણાને લઈને મિથ્યાત્વાદિકથી એ શુદ્ધ
પરિણામ રૂપ સમ્યગ્દર્શનાદિ શુદ્ધ ભાવ અતિશય શ્રેષ્ઠ છે. ૭૮

एतदपि कुत इत्याह ।

उपप्लवविगमेन तथावज्ञासनादिति ॥ ७९ ॥

उपप्लवविगमेन रागद्वेषादितरोपप्लवविगमेन तथावज्ञासनात् तथा असमज-
सस्याप्रवृत्तियोग्यतयावज्ञासनात् प्रतीतेर्जायतेः कर्तुः इतीतरस्यामिवेतर इति
निर्द्धानमात्रमिति स्थितं इति वाक्यपरिष्कारात् ॥ ७९ ॥

अथोपसंहरन्नाह ।

एवंविधयते. प्रायो जावशुद्धेर्महात्मन. ।

विनिवृत्ताग्रहस्योच्चैर्मोक्षलुब्धो जवोऽपि हीति ॥ ८० ॥

एवंविधस्य स्वावस्थोचितानुष्ठानારંજિણો યતેઃ સાધોઃ પ્રાયો વાહુલ્યેન

મિથ્યાત્વાદિકથી સમ્યગ્ દર્શનાદિક અતિશય મોટું છે, એમ શા કાર-
ણથી કહે છે ? તેનો ઉત્તર કહે છે.

મૂલાર્થ—રાગદ્વેષાદિ ઉપદ્રવ જવાથી તેવો બોધ થાય છે,
એ હેતુ માટે. ૭૯

ટીકાર્થ—રાગદ્વેષાદિ અતગ્ના ઉપદ્રવનો નાશ થવાથી તેવી જાતનો
આભાસ થાય છે, એટલે અધટિતમા પ્રવર્તવું યોગ્ય નથી એવી પ્રતીતિ
ભાવ યતિને થાય છે પૂર્વે કહ્યું હતું કે, ધટિત પ્રવૃત્તિ કરવાને વિષે અસાધુ
અસમર્થ છે, એવું દષ્ટાત આપ્યું હતું, તે દષ્ટાત માત્ર છે, એમ સિદ્ધ થયું
અહિં એટલે રાજ્ય વાક્યની સમાપ્તિના અર્થમાં છે. ૭૯

હવે ઉપસંહાર કરતા કહે છે

મૂલાર્થ—ભાવની શુદ્ધિ થવાથી જેને દુરાગ્રહ નથી એવા મ-
હાત્મા ભાવયતિને બહુધા આ સ સાર પણ મોક્ષના જેવો છે. ૮૦

ટીકાર્થ—જોતાની સ્થિતિને ધટે તેવા અનુષ્ઠાનના આગ્રહને જગનારા
અને ભાવશુદ્ધિ થવાથી જેનું રૂપ પ્રથમ કહેલું તે એવા મહાત્મા અને રાજી-

જાવશુદ્ધે: સકાશાન્મહાત્મન ઉત્તરૂપસ્ય વિનિવૃત્તાગ્રહસ્ય ઉપરતશરીરાદિગો-
ચરમૂર્ઝાદોષસ્ય હૃદયૈરત્યર્થ મોક્ષતુલ્યો નિર્વાણકલ્પો જવોઽપિ મોક્ષસ્તાવન્મોક્ષ
એવેત્પિશબ્દાર્થ: । હિ: સ્ફુટમ્ । યદવાચિ ।

“ નિર્જિતમદમદનાનાં વાક્કાયમનોવિકારરહિતાનામ્ । વિનિવૃત્તપરાશાના-
મિહૈવ મોક્ષઃ સુવિહિતાનામ્ ” ॥ ૧ ॥ ઇતિ । ॥ ૬૦ ॥

અન્નોપ્પત્તિમાહ ।

સદ્દર્શનાદિસંપ્રાપ્તે: સંતોષામૃતયોગત: ।

જાવૈશ્વર્યપ્રધાનત્વાત્તદાસન્નત્વતસ્તથા ॥ ૬૧ ॥ ઇતિ ॥

સદ્દર્શનાદીનામધઃકૃતચિંતામણિકલ્પદ્રુપકામધેનૂપમાનાનાં સમ્યગ્દર્શન-
જ્ઞાનચારિત્રાણાં સંપ્રાપ્તેર્જ્ઞાતૃ ય: સંતોષામૃતયોગસ્તસ્માત્ મોક્ષતુલ્યો જવોઽપિ

રાદિ સંખંધી મૂર્છાદોષ જેનો નાશ પામ્યો છે, એવા ભાવસાધુને સંસાર
પ્રાપ્તે કરી અત્યંત મોક્ષ તુલ્ય થાય છે. મોક્ષ એજ મોક્ષ છે, એમ અપિ શ-
બ્દનો અર્થ છે. અહિં હિ શબ્દ સ્ફુટ અર્થમાં છે. આ સંસારજ મોક્ષ રૂપ
છે, તે વિષે કહ્યું છે કે,—

“ જેમણે મદ તથા મદન—કામને છુટ્યા છે, જેઓ મન, વચન અને
કાયાના વિકારોથી રહિત છે અને જેમણે પારકી આશા (પુદ્ગલ ભાવની
ધમ્મ) દૂર કરી છે, એવા સુવિહિત સાધુઓને અહિંજ મોક્ષ છે. ” ૧ ૮૦

આ સંસાર પણ મોક્ષ રૂપ છે, તે વિષે યુક્તિ કહે છે.

મૂલાર્થ—સત્ એવા દર્શનાદિકની પ્રાપ્તિથી તથા સંતોષ રૂપ
અમૃતના યોગથી, ભાવથી, ઐશ્વર્યના પ્રધાનપણાથી અને મોક્ષના
સમીપપણાથી અહિંજ મોક્ષ છે. ૮૧

ટીકાર્થ—ચિંતામણિ, કલ્પવૃક્ષ અને કામધેનુની ઉપમાઓને જેમણે
તિરસ્કાર કરેલી (ન્યૂન કરેલી) છે એવા સમ્યગ્ દર્શન, સમ્યગ્ જ્ઞાન

હીતિ સંધય' । ઉપચયન્તરમાદ જાવૈશ્વર્યપ્રધાનત્વાત્ જાવૈશ્વર્યેણ ક્રમાપાર્દિસા-
દિના પ્રયાન ઉચયમ્નજ્ઞાસન્તત્તત્તત્ત સ્માગાન્ તદાસત્તત્તતો મોક્ષામત્તજાગાન્
તયેતિ દેત્યતરમ્મુચકઃ ઇતિ ॥ ૮૧ ॥

ગતદેવ મપર્જયન્નાદ ।

ઉક્ત માસાદિપર્યાયવૃદ્ધ્યાઠાદગ્નિ પરમ્ ।

તેજ.પ્રાપ્નોતિચારિત્રી સર્વદેવેત્યુત્તમમ્ ઇતિ ॥ ૮૨ ॥

ઉક્ત નિન્નપિત્ત જગત્ત્યા ત્રિમિત્યાદ્ । માસાદિર્માસવૃદ્ધ્યા માસેન દ્વાત્યા
ત્રિજિરિત્યાદિક્રમેણ પર્યાયમ્ય વૃદ્ધો મન્વા યાવદ્ દ્વાદગ્નિર્માર્મ પર પ્રાપ્ત
તેજશિશામુત્તજાગ્નત્તક્રાણ પ્રાપ્નોત્યધિગચ્છતિ ચારિત્રી ત્રિશિષ્ટચારિત્રયા । પુમાન ।

અને અમ્યગ્ આગ્નિના બાબતી પ્રાપ્ત થયેલ છે નતે । કેપ અમ્યનનો યોગ,
તેનાથી મનાય થા । એક તુલ્ય વાય છે તે વિશે બીજી અગ્નિ કહે છે બા-
બતી અર્થર્થનુ પ્રધાનપણ છે એટલે સમા, માર્ગ વગેરેની ઉત્તમપણ છે,
તેથી તેમ એકાન્ત નમીપણ છે, તેથી પૂરે કરેલા બાવચનિને નાન એકાન્ત તુલ્ય
થાય છે, તથા મજ્જ બીજા દેવને સુધેર છે ૮૧

પૂર્વાન્ન વાનને નર્મર કહે છે

મૂલાર્થ—મામાદિ પર્યાયની વૃદ્ધિએ કરીને યાવત જાન મા
ને કરીને આદિપ્રધાની પુરૂષ મર્વ દેવતાએાધી ઉત્તમ એવા નર્મને-
ઉત્કૃષ્ટ મુખને પ્રાપ્ત કરે છે. ૮૨

દીકાર્થ—જાણની મુલમ નિ.પા.૧ કુરુ ૧, તેમ નિ.પા.૧ કુરુ ૧ ।
મામાદિ પર્યાયની વૃદ્ધિ કરે કરીને કરે ૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૨૯, ૩૦, ૩૧, ૩૨, ૩૩, ૩૪, ૩૫, ૩૬, ૩૭, ૩૮, ૩૯, ૪૦, ૪૧, ૪૨, ૪૩, ૪૪, ૪૫, ૪૬, ૪૭, ૪૮, ૪૯, ૫૦, ૫૧, ૫૨, ૫૩, ૫૪, ૫૫, ૫૬, ૫૭, ૫૮, ૫૯, ૬૦, ૬૧, ૬૨, ૬૩, ૬૪, ૬૫, ૬૬, ૬૭, ૬૮, ૬૯, ૭૦, ૭૧, ૭૨, ૭૩, ૭૪, ૭૫, ૭૬, ૭૭, ૭૮, ૭૯, ૮૦, ૮૧, ૮૨, ૮૩, ૮૪, ૮૫, ૮૬, ૮૭, ૮૮, ૮૯, ૯૦, ૯૧, ૯૨, ૯૩, ૯૪, ૯૫, ૯૬, ૯૭, ૯૮, ૯૯, ૧૦૦, ૧૦૧, ૧૦૨, ૧૦૩, ૧૦૪, ૧૦૫, ૧૦૬, ૧૦૭, ૧૦૮, ૧૦૯, ૧૧૦, ૧૧૧, ૧૧૨, ૧૧૩, ૧૧૪, ૧૧૫, ૧૧૬, ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૧૯, ૧૨૦, ૧૨૧, ૧૨૨, ૧૨૩, ૧૨૪, ૧૨૫, ૧૨૬, ૧૨૭, ૧૨૮, ૧૨૯, ૧૩૦, ૧૩૧, ૧૩૨, ૧૩૩, ૧૩૪, ૧૩૫, ૧૩૬, ૧૩૭, ૧૩૮, ૧૩૯, ૧૪૦, ૧૪૧, ૧૪૨, ૧૪૩, ૧૪૪, ૧૪૫, ૧૪૬, ૧૪૭, ૧૪૮, ૧૪૯, ૧૫૦, ૧૫૧, ૧૫૨, ૧૫૩, ૧૫૪, ૧૫૫, ૧૫૬, ૧૫૭, ૧૫૮, ૧૫૯, ૧૬૦, ૧૬૧, ૧૬૨, ૧૬૩, ૧૬૪, ૧૬૫, ૧૬૬, ૧૬૭, ૧૬૮, ૧૬૯, ૧૭૦, ૧૭૧, ૧૭૨, ૧૭૩, ૧૭૪, ૧૭૫, ૧૭૬, ૧૭૭, ૧૭૮, ૧૭૯, ૧૮૦, ૧૮૧, ૧૮૨, ૧૮૩, ૧૮૪, ૧૮૫, ૧૮૬, ૧૮૭, ૧૮૮, ૧૮૯, ૧૯૦, ૧૯૧, ૧૯૨, ૧૯૩, ૧૯૪, ૧૯૫, ૧૯૬, ૧૯૭, ૧૯૮, ૧૯૯, ૨૦૦, ૨૦૧, ૨૦૨, ૨૦૩, ૨૦૪, ૨૦૫, ૨૦૬, ૨૦૭, ૨૦૮, ૨૦૯, ૨૧૦, ૨૧૧, ૨૧૨, ૨૧૩, ૨૧૪, ૨૧૫, ૨૧૬, ૨૧૭, ૨૧૮, ૨૧૯, ૨૨૦, ૨૨૧, ૨૨૨, ૨૨૩, ૨૨૪, ૨૨૫, ૨૨૬, ૨૨૭, ૨૨૮, ૨૨૯, ૨૩૦, ૨૩૧, ૨૩૨, ૨૩૩, ૨૩૪, ૨૩૫, ૨૩૬, ૨૩૭, ૨૩૮, ૨૩૯, ૨૪૦, ૨૪૧, ૨૪૨, ૨૪૩, ૨૪૪, ૨૪૫, ૨૪૬, ૨૪૭, ૨૪૮, ૨૪૯, ૨૫૦, ૨૫૧, ૨૫૨, ૨૫૩, ૨૫૪, ૨૫૫, ૨૫૬, ૨૫૭, ૨૫૮, ૨૫૯, ૨૬૦, ૨૬૧, ૨૬૨, ૨૬૩, ૨૬૪, ૨૬૫, ૨૬૬, ૨૬૭, ૨૬૮, ૨૬૯, ૨૭૦, ૨૭૧, ૨૭૨, ૨૭૩, ૨૭૪, ૨૭૫, ૨૭૬, ૨૭૭, ૨૭૮, ૨૭૯, ૨૮૦, ૨૮૧, ૨૮૨, ૨૮૩, ૨૮૪, ૨૮૫, ૨૮૬, ૨૮૭, ૨૮૮, ૨૮૯, ૨૯૦, ૨૯૧, ૨૯૨, ૨૯૩, ૨૯૪, ૨૯૫, ૨૯૬, ૨૯૭, ૨૯૮, ૨૯૯, ૩૦૦, ૩૦૧, ૩૦૨, ૩૦૩, ૩૦૪, ૩૦૫, ૩૦૬, ૩૦૭, ૩૦૮, ૩૦૯, ૩૧૦, ૩૧૧, ૩૧૨, ૩૧૩, ૩૧૪, ૩૧૫, ૩૧૬, ૩૧૭, ૩૧૮, ૩૧૯, ૩૨૦, ૩૨૧, ૩૨૨, ૩૨૩, ૩૨૪, ૩૨૫, ૩૨૬, ૩૨૭, ૩૨૮, ૩૨૯, ૩૩૦, ૩૩૧, ૩૩૨, ૩૩૩, ૩૩૪, ૩૩૫, ૩૩૬, ૩૩૭, ૩૩૮, ૩૩૯, ૩૪૦, ૩૪૧, ૩૪૨, ૩૪૩, ૩૪૪, ૩૪૫, ૩૪૬, ૩૪૭, ૩૪૮, ૩૪૯, ૩૫૦, ૩૫૧, ૩૫૨, ૩૫૩, ૩૫૪, ૩૫૫, ૩૫૬, ૩૫૭, ૩૫૮, ૩૫૯, ૩૬૦, ૩૬૧, ૩૬૨, ૩૬૩, ૩૬૪, ૩૬૫, ૩૬૬, ૩૬૭, ૩૬૮, ૩૬૯, ૩૭૦, ૩૭૧, ૩૭૨, ૩૭૩, ૩૭૪, ૩૭૫, ૩૭૬, ૩૭૭, ૩૭૮, ૩૭૯, ૩૮૦, ૩૮૧, ૩૮૨, ૩૮૩, ૩૮૪, ૩૮૫, ૩૮૬, ૩૮૭, ૩૮૮, ૩૮૯, ૩૯૦, ૩૯૧, ૩૯૨, ૩૯૩, ૩૯૪, ૩૯૫, ૩૯૬, ૩૯૭, ૩૯૮, ૩૯૯, ૪૦૦, ૪૦૧, ૪૦૨, ૪૦૩, ૪૦૪, ૪૦૫, ૪૦૬, ૪૦૭, ૪૦૮, ૪૦૯, ૪૧૦, ૪૧૧, ૪૧૨, ૪૧૩, ૪૧૪, ૪૧૫, ૪૧૬, ૪૧૭, ૪૧૮, ૪૧૯, ૪૨૦, ૪૨૧, ૪૨૨, ૪૨૩, ૪૨૪, ૪૨૫, ૪૨૬, ૪૨૭, ૪૨૮, ૪૨૯, ૪૩૦, ૪૩૧, ૪૩૨, ૪૩૩, ૪૩૪, ૪૩૫, ૪૩૬, ૪૩૭, ૪૩૮, ૪૩૯, ૪૪૦, ૪૪૧, ૪૪૨, ૪૪૩, ૪૪૪, ૪૪૫, ૪૪૬, ૪૪૭, ૪૪૮, ૪૪૯, ૪૫૦, ૪૫૧, ૪૫૨, ૪૫૩, ૪૫૪, ૪૫૫, ૪૫૬, ૪૫૭, ૪૫૮, ૪૫૯, ૪૬૦, ૪૬૧, ૪૬૨, ૪૬૩, ૪૬૪, ૪૬૫, ૪૬૬, ૪૬૭, ૪૬૮, ૪૬૯, ૪૭૦, ૪૭૧, ૪૭૨, ૪૭૩, ૪૭૪, ૪૭૫, ૪૭૬, ૪૭૭, ૪૭૮, ૪૭૯, ૪૮૦, ૪૮૧, ૪૮૨, ૪૮૩, ૪૮૪, ૪૮૫, ૪૮૬, ૪૮૭, ૪૮૮, ૪૮૯, ૪૯૦, ૪૯૧, ૪૯૨, ૪૯૩, ૪૯૪, ૪૯૫, ૪૯૬, ૪૯૭, ૪૯૮, ૪૯૯, ૫૦૦, ૫૦૧, ૫૦૨, ૫૦૩, ૫૦૪, ૫૦૫, ૫૦૬, ૫૦૭, ૫૦૮, ૫૦૯, ૫૧૦, ૫૧૧, ૫૧૨, ૫૧૩, ૫૧૪, ૫૧૫, ૫૧૬, ૫૧૭, ૫૧૮, ૫૧૯, ૫૨૦, ૫૨૧, ૫૨૨, ૫૨૩, ૫૨૪, ૫૨૫, ૫૨૬, ૫૨૭, ૫૨૮, ૫૨૯, ૫૩૦, ૫૩૧, ૫૩૨, ૫૩૩, ૫૩૪, ૫૩૫, ૫૩૬, ૫૩૭, ૫૩૮, ૫૩૯, ૫૪૦, ૫૪૧, ૫૪૨, ૫૪૩, ૫૪૪, ૫૪૫, ૫૪૬, ૫૪૭, ૫૪૮, ૫૪૯, ૫૫૦, ૫૫૧, ૫૫૨, ૫૫૩, ૫૫૪, ૫૫૫, ૫૫૬, ૫૫૭, ૫૫૮, ૫૫૯, ૫૬૦, ૫૬૧, ૫૬૨, ૫૬૩, ૫૬૪, ૫૬૫, ૫૬૬, ૫૬૭, ૫૬૮, ૫૬૯, ૫૭૦, ૫૭૧, ૫૭૨, ૫૭૩, ૫૭૪, ૫૭૫, ૫૭૬, ૫૭૭, ૫૭૮, ૫૭૯, ૫૮૦, ૫૮૧, ૫૮૨, ૫૮૩, ૫૮૪, ૫૮૫, ૫૮૬, ૫૮૭, ૫૮૮, ૫૮૯, ૫૯૦, ૫૯૧, ૫૯૨, ૫૯૩, ૫૯૪, ૫૯૫, ૫૯૬, ૫૯૭, ૫૯૮, ૫૯૯, ૬૦૦, ૬૦૧, ૬૦૨, ૬૦૩, ૬૦૪, ૬૦૫, ૬૦૬, ૬૦૭, ૬૦૮, ૬૦૯, ૬૧૦, ૬૧૧, ૬૧૨, ૬૧૩, ૬૧૪, ૬૧૫, ૬૧૬, ૬૧૭, ૬૧૮, ૬૧૯, ૬૨૦, ૬૨૧, ૬૨૨, ૬૨૩, ૬૨૪, ૬૨૫, ૬૨૬, ૬૨૭, ૬૨૮, ૬૨૯, ૬૩૦, ૬૩૧, ૬૩૨, ૬૩૩, ૬૩૪, ૬૩૫, ૬૩૬, ૬૩૭, ૬૩૮, ૬૩૯, ૬૪૦, ૬૪૧, ૬૪૨, ૬૪૩, ૬૪૪, ૬૪૫, ૬૪૬, ૬૪૭, ૬૪૮, ૬૪૯, ૬૫૦, ૬૫૧, ૬૫૨, ૬૫૩, ૬૫૪, ૬૫૫, ૬૫૬, ૬૫૭, ૬૫૮, ૬૫૯, ૬૬૦, ૬૬૧, ૬૬૨, ૬૬૩, ૬૬૪, ૬૬૫, ૬૬૬, ૬૬૭, ૬૬૮, ૬૬૯, ૬૭૦, ૬૭૧, ૬૭૨, ૬૭૩, ૬૭૪, ૬૭૫, ૬૭૬, ૬૭૭, ૬૭૮, ૬૭૯, ૬૮૦, ૬૮૧, ૬૮૨, ૬૮૩, ૬૮૪, ૬૮૫, ૬૮૬, ૬૮૭, ૬૮૮, ૬૮૯, ૬૯૦, ૬૯૧, ૬૯૨, ૬૯૩, ૬૯૪, ૬૯૫, ૬૯૬, ૬૯૭, ૬૯૮, ૬૯૯, ૭૦૦, ૭૦૧, ૭૦૨, ૭૦૩, ૭૦૪, ૭૦૫, ૭૦૬, ૭૦૭, ૭૦૮, ૭૦૯, ૭૧૦, ૭૧૧, ૭૧૨, ૭૧૩, ૭૧૪, ૭૧૫, ૭૧૬, ૭૧૭, ૭૧૮, ૭૧૯, ૭૨૦, ૭૨૧, ૭૨૨, ૭૨૩, ૭૨૪, ૭૨૫, ૭૨૬, ૭૨૭, ૭૨૮, ૭૨૯, ૭૩૦, ૭૩૧, ૭૩૨, ૭૩૩, ૭૩૪, ૭૩૫, ૭૩૬, ૭૩૭, ૭૩૮, ૭૩૯, ૭૪૦, ૭૪૧, ૭૪૨, ૭૪૩, ૭૪૪, ૭૪૫, ૭૪૬, ૭૪૭, ૭૪૮, ૭૪૯, ૭૫૦, ૭૫૧, ૭૫૨, ૭૫૩, ૭૫૪, ૭૫૫, ૭૫૬, ૭૫૭, ૭૫૮, ૭૫૯, ૭૬૦, ૭૬૧, ૭૬૨, ૭૬૩, ૭૬૪, ૭૬૫, ૭૬૬, ૭૬૭, ૭૬૮, ૭૬૯, ૭૭૦, ૭૭૧, ૭૭૨, ૭૭૩, ૭૭૪, ૭૭૫, ૭૭૬, ૭૭૭, ૭૭૮, ૭૭૯, ૭૮૦, ૭૮૧, ૭૮૨, ૭૮૩, ૭૮૪, ૭૮૫, ૭૮૬, ૭૮૭, ૭૮૮, ૭૮૯, ૭૯૦, ૭૯૧, ૭૯૨, ૭૯૩, ૭૯૪, ૭૯૫, ૭૯૬, ૭૯૭, ૭૯૮, ૭૯૯, ૮૦૦, ૮૦૧, ૮૦૨, ૮૦૩, ૮૦૪, ૮૦૫, ૮૦૬, ૮૦૭, ૮૦૮, ૮૦૯, ૮૧૦, ૮૧૧, ૮૧૨, ૮૧૩, ૮૧૪, ૮૧૫, ૮૧૬, ૮૧૭, ૮૧૮, ૮૧૯, ૮૨૦, ૮૨૧, ૮૨૨, ૮૨૩, ૮૨૪, ૮૨૫, ૮૨૬, ૮૨૭, ૮૨૮, ૮૨૯, ૮૩૦, ૮૩૧, ૮૩૨, ૮૩૩, ૮૩૪, ૮૩૫, ૮૩૬, ૮૩૭, ૮૩૮, ૮૩૯, ૮૪૦, ૮૪૧, ૮૪૨, ૮૪૩, ૮૪૪, ૮૪૫, ૮૪૬, ૮૪૭, ૮૪૮, ૮૪૯, ૮૫૦, ૮૫૧, ૮૫૨, ૮૫૩, ૮૫૪, ૮૫૫, ૮૫૬, ૮૫૭, ૮૫૮, ૮૫૯, ૮૬૦, ૮૬૧, ૮૬૨, ૮૬૩, ૮૬૪, ૮૬૫, ૮૬૬, ૮૬૭, ૮૬૮, ૮૬૯, ૮૭૦, ૮૭૧, ૮૭૨, ૮૭૩, ૮૭૪, ૮૭૫, ૮૭૬, ૮૭૭, ૮૭૮, ૮૭૯, ૮૮૦, ૮૮૧, ૮૮૨, ૮૮૩, ૮૮૪, ૮૮૫, ૮૮૬, ૮૮૭, ૮૮૮, ૮૮૯, ૮૯૦, ૮૯૧, ૮૯૨, ૮૯૩, ૮૯૪, ૮૯૫, ૮૯૬, ૮૯૭, ૮૯૮, ૮૯૯, ૯૦૦, ૯૦૧, ૯૦૨, ૯૦૩, ૯૦૪, ૯૦૫, ૯૦૬, ૯૦૭, ૯૦૮, ૯૦૯, ૯૧૦, ૯૧૧, ૯૧૨, ૯૧૩, ૯૧૪, ૯૧૫, ૯૧૬, ૯૧૭, ૯૧૮, ૯૧૯, ૯૨૦, ૯૨૧, ૯૨૨, ૯૨૩, ૯૨૪, ૯૨૫, ૯૨૬, ૯૨૭, ૯૨૮, ૯૨૯, ૯૩૦, ૯૩૧, ૯૩૨, ૯૩૩, ૯૩૪, ૯૩૫, ૯૩૬, ૯૩૭, ૯૩૮, ૯૩૯, ૯૪૦, ૯૪૧, ૯૪૨, ૯૪૩, ૯૪૪, ૯૪૫, ૯૪૬, ૯૪૭, ૯૪૮, ૯૪૯, ૯૫૦, ૯૫૧, ૯૫૨, ૯૫૩, ૯૫૪, ૯૫૫, ૯૫૬, ૯૫૭, ૯૫૮, ૯૫૯, ૯૬૦, ૯૬૧, ૯૬૨, ૯૬૩, ૯૬૪, ૯૬૫, ૯૬૬, ૯૬૭, ૯૬૮, ૯૬૯, ૯૭૦, ૯૭૧, ૯૭૨, ૯૭૩, ૯૭૪, ૯૭૫, ૯૭૬, ૯૭૭, ૯૭૮, ૯૭૯, ૯૮૦, ૯૮૧, ૯૮૨, ૯૮૩, ૯૮૪, ૯૮૫, ૯૮૬, ૯૮૭, ૯૮૮, ૯૮૯, ૯૯૦, ૯૯૧, ૯૯૨, ૯૯૩, ૯૯૪, ૯૯૫, ૯૯૬, ૯૯૭, ૯૯૮, ૯૯૯, ૧૦૦૦

પરત્વમેવં વ્યનંતિ । સર્વદેવેન્ધ્યો જવનવાસિપ્રભૃતિન્ધ્યોઽનુત્તરસુરાવસાનેન્ધ્યઃ સક્ષા-
શાત્રુત્તમં સર્વસુરસુખાતિશાયીતિ જાવઃ ।

જગવતીસૂત્રં ચેદં ”

“ જે હમે અજ્ઞતાણ સમણા નિગંથા ણણં કસ્સ તેજલ્હેસં વીતીવયંતિ
માસપરિયાણ સમણે નિગંથે વાણમંતરાણં દેવાણં તેજલ્હેસં વીઙ્ઘવયઙ્ । एवं છુમા-
સપરિયાણ સમણે નિગંથે અમુરિંદવજ્જિઆણં જવણવાસીણં દેવાણં તેજલ્હેસં
વીઙ્ઘવયઙ્ । તિમાસપરિયાણ સમણે નિગંથે અમુરિંદાણં દેવાણં તેજલ્હેસં વીતી-
વયઙ્ । ચજમાસપરિયાણ સમણે નિગંથે ચંદિમસૂરિમવજ્જિયાણં ગહગણનક્ક-
તારારૂવાણં જોતિસિયાણં તેજલ્હેસં વીઙ્ઘવયઙ્ । પંચમાસપરિયાણ સમણે નિગંથે
ચંદિમસૂરિયાણં જોઙ્ઘસિયાણં તેજલ્હેસં વીઙ્ઘવયઙ્ । ઋમ્માસપરિયાણ સમણે નિગંથે
સોહમ્મીસાણાણં તેજલ્હેસં વીતીવયઙ્ । સત્તમાસપરિયાણ સમણે નિગંથે સણં-

દેવ સુધીના, સર્વ દેવતાઓથી ઉત્તમ એવા સુખને પામે છે એટલે સર્વ દેવ-
તાના સુખથી અધિક સુખને પામે છે.

તે વિષે ભગવતી સૂત્રમાં આ પ્રમાણે છે.—“ આ વર્તમાન કાલમાં
વર્તતા એવા આ શ્રમણ નિર્જંથ સાધુઓ ચિત્તસુખના લાભરૂપ લક્ષણવાળી
કોની તેજોલેશ્યાને ઉલ્લંઘન કરે છે ? એ પ્રશ્ન થતાં તેના ઉત્તરમાં કહે
છે કે, એક માસના ચારિત્રના પર્યાયવાલો શ્રમણ નિર્જંથ સાધુ વાણવંતર દેવ-
તાઓની તેજોલેશ્યાને ઉલ્લંઘન કરે છે. બે માસ પર્યાયવાલો સાધુ અંસુરેંદ્ર
શિવાંયનાં ભવનપતિ દેવતાની તેજોલેશ્યાને ઉલ્લંઘન કરે છે. ત્રણ માસના પર્યા-
યવાલો સાધુ અંસુરેંદ્ર એવા દેવતાની તેજોલેશ્યાને અંતિક્રમાંણ કરે છે. ચાર
માસ પર્યાયવાલો સાધુ ચંદ્ર સૂર્ય શિવાય ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારારૂપ જ્યોતિ-
ષ્ક દેવતાની તેજોલેશ્યાને ઉલ્લંઘન કરે છે. પાંચ માસના પર્યાયવાલો સાધુ
ચંદ્ર સૂર્ય એવા જ્યોતિષ દેવની તેજોલેશ્યાને ઉલ્લંઘન કરે છે. છ માસ પ-
ર્યાયવાલો સાધુ સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકના દેવતાની તેજોલેશ્યાને ઉલ્લં-
ઘન કરે છે, સાત માસના પર્યાયવાલો સાધુ સનત્કુમાર અને માહેંદ્ર દેવલોક-

કુમારમાહિંદાણં તેજલેસ વીજ્વયઃ । અટ્ટમાસપરિયાપ સમણે નિગ્ગથે વંજ્જભોગ-
દ્વંતગદેવાણ તેજલેસ વીજ્વયઃ । નવમાસપરિયાપ સમણે નિગ્ગથે મહાશુક્કસદ્ધ-
સ્મારાણ દેવાણ તેજલેસ વીજ્વયઃ । દસમાસપરિયાપ સમણે નિગ્ગથે આણય-
પાણયઆરણઅચ્ચુઆણ દેવાણં તેજલેસ વીજ્વયઃ । એકારસમાસપરિયાપ
સમણે નિગ્ગથે ગેવેજ્ઞાણ દેવાણ તેજલેસ વીજ્વયઃ । ચારમાસપરિયાપ સમણે
નિગ્ગથે આણુતરોપવાડ્યાણ દેવાણ તેજલેસ વીજ્વયઃ । તેણ પર મુકે મુકાજિ-
જાતી જિવિન્નાં સિજ્જહ મુજ્જહ મુચ્છહ પરિનિવ્વાહસન્વહુસ્તાણમતકરેહિ ॥

इति श्रीमुनिवज्रसूरिविरचिताया धर्मविष्णुवृत्तौ

यतिधर्मविषयविधिः पष्ठोऽध्यायः समाप्तः ।

ના દેવતાની તેજેલેશ્યાને ઉલ્લ ધન કં છે. આઠ મામના પર્યાયવાલો સાધુ
બ્રહ્મલોક અને સાતક દેવલોકના દેવતાની તેજેલેશ્યાને ઉલ્લ ધન કં છે નવ
માસના પર્યાયવાલો સાધુ મહા શુક અને સહસ્રાર દેવલોકના દેવતાની તેજે-
શ્યાને ઉલ્લ ધન કં છે દશ મામના પર્યાયવાલો નિર્ઋથ મુનિ આનત, પ્રાણેત, આરણ
અને અચ્યુત, દેવલોકના દેવતાની તેજેલેશ્યાને ઉલ્લ ધન કં છે. અગીયાર
મામના પર્યાયવાલો નિર્ઋથ મુનિ ઋવેયક દેવતાની તેજેલેશ્યાને ઉલ્લ ધન કં
છે બાર મામના પર્યાયવાલો નિર્ઋથ મુનિ અનુસર વિમાનના દેવતાની તેજેલે-
શ્યાને ઉલ્લ ધન કં છે, ત્યાં પછી તુલસ અને તુલ્યાબિજત્ય થઇને મિદ્ધ થાય
છે, મુદ્ધ થાય છે, મુક્ત થાય છે, પગિ નિર્વાણ થાય છે, ચાવત્ સર્વ દુ ખનો અ ત
કં છે (એટલે સામાન્ય ગીતે આલિમાદિ અર્થ પામે છે, મુદ્ધ કહેતા કેવલિ
ચાય છે, મુક્ત કહેતા બવોપમાદી કર્મથી મુક્ત થાય છે, પગિનિર્વાણ કહેના
મર્વયા કર્મ ગદિત થઇ ચાવત્ સર્વ દુ ખનો અ ત કં છે.)

इति मुनियद्र विगयित धर्म भिदु अगनी टीकाने विषे

यतिधर्मना विषयना विधि नाમે छटो अ

ध्याय स पूर्ण थये।

સત્તમઃ અધ્યાયઃ ।

તસ્ય ચેદમાદિસૂત્રમ્ ।

ફલપ્રધાન આરંભ ઇતિ સદ્બોક્તનીતિતઃ ।

સંક્ષેપાહુત્તમસ્યેદં વ્યાસતઃ પુનરુચ્યતે ઇતિ ॥ ૧ ॥

ફલં પ્રધાનં યસ્યેતિ સ તથા આરંભોધર્માદિગોચરા પ્રવૃત્તિઃ ઇતિ અસ્યાઃ સદ્બોક્તનીતિતઃ શિષ્ટજનસમાચારાત્ કિમિત્યાહ, સંક્ષેપાત્પરિમિતરૂપયા ઉક્તમસ્ય

અધ્યાય સ્માત્તમો.

તું આ પ્રથમ સૂત્ર—

મૂલાર્થ—જેનું ફલ પ્રધાન હોય તેનો આરંભ કરવો, એ સત્પુરુષોની નીતિ છે, તેથી અંથના આઘમાં ધર્મનું આ ફલ છે, એમ સંક્ષેપમાં કહેલું છે, તે ધર્મના ફલને હવે વિસ્તારથી કહે છે. ૧

ટીકાર્થ—શિષ્ટ જનનો એવો આચાર છે કે, પ્રલ જમાં પ્રધાન છે, એવી ધર્માદિક સંબંધી પ્રવૃત્તિ કરવી એવી સત્પુરુષોની નીતિનો આશ્રય કરી અંથકારે ‘ધર્મનું આ ફલ છે’ એમ સંક્ષેપથી અંથના આરંભમાં ‘ધનદો ધનાર્થિનાં

ધર્મસ્યેદંફલ “ વનદો વનાર્થિના મોક્તઃ ” ઇતિ શ્લોકેન શાસ્ત્રાદા વ્યાસતો વિ-
સ્તરેણ પુનરચ્યતે દ્વદમિદાનીમિતિ ॥ ૧ ॥

નતુ યદિ વ્યાસતઃ પુનરિદાનાં વક્ત્યતે તત્કિમિતિ સક્ષપાત્ પૂર્વ ફલમુક્ત-
મિત્યાશંખાહ ।

પ્રવૃત્ત્યંગમદઃ શ્રેષ્ઠ સત્વાનાં પ્રાયશ્ચ યત્ ।

આદૌ સર્વત્ર તદ્યુક્તમજિધાતુમિદં પુનઃ ॥૨॥ ઇતિ ।

પ્રવૃત્ત્યંગ પ્રવૃત્તિફારણં અદઃ ફલ શ્રેષ્ઠ જ્યાયઃ સત્વાનાં ફલ્લાધિના
પ્રાણિવિશેષાણા પ્રાયશઃ પ્રાયેણ ચકારો વક્તવ્યાતરસમુચ્ચયે । યત્સ્માદાદૌ પ્રથમ
સર્વત્ર સર્વકાર્યેષુ તત્સમાયુક્તમુચિતમજિધાતુ જાણિતુ સર્જેપાદાવિતિ આદાવેવ
વિસ્તરેણ ફળભણે શાસ્ત્રાર્થસ્ય અતિવ્યયધાનેન શ્રોતુમ્ત્ર નીરસજાવપ્રસંગેનાદર
એવ સ્પાદિતિ, દ્વદ પુનરિતિ યત્પુનર્યાસતઃ ફલ તદિદ વક્ત્યમાણમ્ ॥ ૨ ॥

મોક્તઃ ' એ શ્લોક વડે કહેલું છે તેને [ધર્મના ક્રયને] હવે વિસ્તારથી કહેછે
અહિ કોઈ શકા કરે કે, હવે તમે ધર્મનું ફલ વિસ્તારથી કહો છો તો
પ્રથમ સંક્ષેપથી કહો કહ્યું : તેનો ઉત્તર આપે છે

મૂલાર્થ—સર્વ કાર્યને વિષે પ્રાણીઓને પ્રવૃત્તિ થવાનું કારણ
પ્રાયે કરી ઓના પ્રલનું કહેવું, એ શ્રેષ્ઠ છે, માટે અથના આરભને
વિષે સંક્ષેપે ફલ કહેવું, તે યુક્ત છે, અને હવે અથને અતે ધર્મના
ફલને વિસ્તારથી કહેવું તે યુક્ત છે. ૨

ટીકાર્થ—ફલના અર્થાં એવા પ્રાણીઓને ધર્માદિ સર્વ કાર્યમા પ્રવૃ-
ત્તિ થવાનું કારણ પ્રાયે કરી જાય છે, તે હેતુ માટે આ અથના આદિમા અ-
સંક્ષેપથી ફલ કહ્યું, તે યુક્ત છે કારણકે, પ્રથમથીજ વિસ્તાર વડે ફલ કહીએ
તો શાસ્ત્રના અર્થને કહેવાનો વણો અતઃ યવાથી માલજનાગને નીચમ લાવ
થવાનો પ્રસંગ આને તેથી કરીને જાત્ર નાબજવામા અનાદ્ય નાય મટિ
આદિમા સંક્ષેપથી ફલ કહેતું અને અતે વિસ્તારથી કય કરેતું, તે યુક્ત છે.
તેથી હવે અથકાં ધર્મના પ્રલને વિસ્તારથી કહે ૨

યથા—વિશિષ્ટ દેવસૌખ્યં યદ્વિવસૌખ્યં ચં યત્પરમ્ ।

ધર્મકલ્પદ્રુમસ્યેદં ફલમાહુર્મનીપિણઃ ॥ ૩ ॥ ઇતિ ।

વિશિષ્ટ સૌધર્માદિદેવલોકસંવંધિતયાશેષદેવસૌખ્યાતિશાયિ દેવસૌખ્યં સુર શર્મ યદિદેવ વદ્યમાણં શિવસૌખ્યં મુક્તિશર્મ ચઃ સમુચ્ચયે યદિતિ પ્રાગ્વત્ પરં પ્રકૃષ્ટં તત્કિમિત્યાહ ધર્મકલ્પદ્રુમસ્ય જાવધર્મકલ્પપાદપસ્ય ફલં પ્રતીતરૂપતયા પ્રથિ- માનં ફલં સાધ્યમાહુઃઉક્તવંતઃમનીપિણઃ મુધર્મસ્વામિપ્રભૃતયો મહામુનય ઇતિ ॥ ૩ ॥

શ્રુત્યુક્તો ધર્મઃ સાંપ્રતમસ્ય ફલમનુવર્ણયિષ્યામઃ ॥ ૪ ॥ ઇતિ

મુગમમેવ । ૪

દ્વિવિધં ફલમનંતરપરંપરાજ્ઞેદાદિતિ ॥ ૫ ॥

મૂલાર્થ—દેવસંબંધી મોટું સુખ અને ઉત્કૃષ્ટ મોક્ષસુખ એ ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષનું ફલ છે, એમ મોટા બુદ્ધિમાન પુરૂષો કહે છે. ૩

ટીકાર્થ—વિશિષ્ટ એટલે સૌધર્માદિ દેવલોકને સંબંધે કરી બાકી રહે- લા દેવ સંબંધી સુખથી અતિશય મોટું દેવસુખ કે જે આગળ કહેવામાં આવશે તથા અહિં પણ આગળ કહેવામાં આવશે એવું ઉત્કૃષ્ટ મોક્ષસુખ તે બંને ભાવધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષના વિખ્યાત ફલ છે, એમ મુધર્મા સ્વામી પ્રમુખ મહાન્ મુનિઓ કહે છે. ૩

મૂલાર્થ—એવી રીતે ગૃહસ્થ ધર્મ અને યતિધર્મ કહેવામાં આવ્યો, હવે તે ધર્મના ફલનું વર્ણન કરીએ છીએ. ૪

એ સૂત્રનો અર્થ મુગમ છે, તેથી ટીકા આપી નથી. ૪

મૂલાર્થ—અનંતર ફલ અને પરંપરા ફલ એમ બે પ્રકારનું ધર્મનું ફલ છે. ૫

દ્વિવિધ દ્વિરૂપં ફલં ધર્મસ્ય કથમિત્યાહ ।

અનતરપરપરાનેદાત્ । આનતર્યેણ પરંપરયાં ચ ॥ ૬ ॥

તત્રાનંતરફલમુપપ્ત્ત્વઘટાસ ઇતિ ॥ ૬ ॥

તત્ર તયોર્માયેઽનતરફલં દર્શયતે તત્રથા ઉપપ્ત્ત્વઘટાસ ઉપપ્ત્ત્વઘટસ્ય રાગદ્વેષા
દિદોષોદ્દેહકલ્પક્રાણસ્ય ઘટાસઃ પરિહાણિઃ ॥ ૬ ॥

તથા— જાવૈશ્વર્યવૃદ્ધિરિતિ ॥ ૭ ॥

ભાવૈશ્વર્યસ્ય આંદાર્યદાક્ષિણ્યપાપજુગ્ત્સાદિગુણજ્ઞાનકલ્પક્રાણસ્ય વૃદ્ધિરુ-
ત્કર્ષઃ ॥ ૭ ॥

તથા—જનપ્રિયત્વમિતિ ॥ ૮ ॥

સર્વલોકચિરાહ્વાદકત્વમ્ ॥ ૮ ॥

ટીકાર્થ—ધર્મનું ફલ બે પ્રકારનું છે. તે કયે પ્રકારે એક અનંત
ફલ અને બીજું પાપગ ફલ—એ બે બેદથી બાણુ પ

મૂલાર્થ—તેમાં રાગાદિ ઉપદ્રવનો નાશ થવો એ અનંત
ફલ છે. ૬

ટીકાર્થ—પ્રથમ કહેલ ધર્મના બે ફલમાં અનંત પ્રલ પેખાડે છે,
જેમકે, ગંગા દ્વેષાદિ દોષનો વિગેષ હૃદય થવા ઉપ લક્ષણવાલા ઉપદ્રવનો સર્વ
પ્રકાર નાશ થવો—એ ધર્મનું અનંત પ્રલ છે. ૬

મૂલાર્થ—ભાવૈશ્વર્યની વૃદ્ધિ થવી એ ધર્મનું અનંત પ્રલ છે. ૭

ટીકાર્થ—ભાવૈશ્વર્ય એટલે ઉદારતા, અનુકરણતા, પાપકર્મની નિહા,
વગેરે ગુણોનો લાભ તેની વૃદ્ધિ એટલે ઉત્કર્ષ એ ધર્મનું અનંત ફલ છે. ૭

મૂલાર્થ—લોકપ્રિય થવું, એ ધર્મનું અનંત ફલ છે. ૮

ટીકાર્થ—સર્વ લોકના ચિત્તને આનંદ ઉપજાવવાપણું એ ધર્મનું
અનંત ફલ છે. ૮

પરંપરાફલ્લં તુ સુગતિજન્મોત્તમસ્થાનપરંપરાનિર્વાણાવા-
સિરિતિ ॥ ૯ ॥

યત્સુગતિજન્મ-યત્તોત્તમસ્થાનપરંપરયા કરણજૂતયા નિર્વાણં તયોરવાપ્તિઃ
પુનઃપરંપરાફલ્લમિતિ ॥ ૯ ॥

અથ સ્વયમેવૈતત્સૂત્રં જાણયતિ ।

સુગતિર્વિશિષ્ટદેવસ્થાનમિતિ ॥ ૧૦ ॥

સુગતિઃ કિમુચ્યતે ક્વિત્યાહ, વિશિષ્ટદેવસ્થાનં સૌધર્માદિકલ્પલક્ષણમ્
॥ ૧૦ ॥

તત્રોત્તમા રૂપસંપત્, સત્સ્થિતિપ્રજાવસુખદ્યુતિદેશ્યાયોગઃ,

મૂલાર્થ—સારી ગતિમાં જન્મ થવો, ઉત્તમ સ્થાનની પરં-
પરાએ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થવી, એ બેનું જે થવું, તે ધર્મનું પરંપરા
ફલ છે. ૯

ટીકાર્થ—સારી ગતિમાં જન્મ થવો, ઉત્તમ સ્થાનની પરંપરાએ કરી
મોક્ષની પ્રાપ્તિ થવી એ બેનું થવું તે ધર્મનું પરંપરા ફલ છે. ૯

હવે સૂત્રકાર પોતેજ એ સૂત્રની ભાવના કરે છે. એટલે પરંપરા ફલને
દર્શાવનાર સૂત્રનો વિસ્તાર કરે છે.

મૂલાર્થ—સૌધર્મ દેવલોકાદિ સારા સ્થાન પ્રત્યે જવું, તે સુ-
ગતિ કહેવાય છે.

ટીકાર્થ—સુગતિ એટલે શું? સૌધર્માદિ દેવલોક તે સુગતિ કહે-
વાય છે. ૧૦

મૂલાર્થ—તે દેવલોકમાં ઉત્તમ રૂપની સંપત્તિ, સ્થિતિ, પ્રભાવ
સુખ, કાંતિ અને લેશ્યાનો સારો યોગ થાય છે, નિર્મલ એવા ધર્મ-

વિશુદ્ધેઙ્ગિયાવધિત્વ, પ્રકૃષ્ટાનિ જોગસાધનાનિ, દિવ્યો વિમાન-
નિવહઃ, મનોહરાણ્યુદ્યાનાનિ, રમ્યા જલાગ્રયાઃ, કાંતા અપ્સ-
રસઃ, અતિનિપુણાઃ કિકરા, પ્રગલ્ભો નાટ્યવિધિ, ચતુરોદારા
જોગાઃ, સદાચિત્તાહ્લાદઃ, અનેકસુખદેતુત્વં, કુશલાનુવંધ, મહા-
કલ્યાણપૂજાકરણ, તીર્થકરસેવા, સદ્ધર્મશ્રુતૌ રતિ, સદાસુખિ-
ત્વમિતિ ॥ ૧૧ ॥

તત્ર દેવસ્યાને ભત્તમા પ્રકૃષ્ટા રૂપસંપત્ શરીરસંસ્થાનશ્લક્ષણા, । સત્યઃ
મુદરા યાઃ સ્થિતિપ્રજાવમૃત્વદ્યુતિદ્વેશ્યાસ્તાભિયોગઃ સમાગમઃ તત્ર સ્થિતિઃ પદ્મ્યો-
પપસાગરોપમપ્રમાણાયુક્તશ્લક્ષણા । પ્રજાવો નિગ્રહાનુગ્રહસામર્થ્યં મુત્ત્વં ચિત્તસમાધિશ્લ-
ક્ષણં । દ્યુતિઃ શરીરાનરણાદિપ્રજા । દેશ્યાસ્તેજોદેગ્યાદિકા ઇતિ । વિશુષ્ઠાનિ

દ્વિથો તથા અવધિજ્ઞાન, ઉત્કૃષ્ટ એવા ભોગના સાધનો, દિવ્ય વિ-
માનોનો સમૂહ, મનોહર ઉદ્યાનો, રમ્ય જલાશયો, સુદર અપ્સરા
ઓ, અતિનિપુણ સેવકો, અતિ રમણીય નાટક વિધિ, અતુર ઉદાર
ભોગ, સદા ચિત્તને વિષે આનંદ, અનેક સુખના કારણો, પરિણામે
સુખકારી સર્વે કાર્યની સતતિ, મહા કલ્યાણકને વિષે પૂજાનું કર-
તુ, તીર્થકરની સેવા, શુભ ધર્મને સાભળવામા પ્રીતિ, અને નિરતર
સુખીપણું—એ સર્વની પ્રાપ્તિ થવી એ ધર્મનું ૫૦ પરા કલ છે. ૧૧

ટીકાર્થ—તે દેવલોકમા શરીરની મધ્યાન રૂપ લક્ષણવાલી રૂપ સ-
પતિ, સુંદર એવા સ્થિતિ પ્રભાવ, મુખ કાતિ, અને લેગ્યાનો યોગ તેમા સ્થિ-
તિ એટલે પદ્યોપમ—સાગરોપમ પ્રમાણે આયુષ્યની સ્થિતિ, પ્રભાવ એટલે
નિગ્રહ અને અનુગ્રહ કરવાનું સામર્થ્ય, મુખ એટલે ચિત્તની અભાધિ, છતિ
એટલે શરીરના આભરણાદિકની કાતિ, તેજોવેગ્યાદિ લેગ્યા, તેનો યોગ થવો,
વિશુદ્ધ એટલે પોત પોતાના વિષયનું અવિપરીત જ્ઞાનનું ઉત્પન્ન થવું, તે
વડે નિર્મલ એવી ઈદ્રિયો અને અવધિજ્ઞાનવાતુ દેવશક્તિ, ઉત્કર્ષવાયા ભોગના
માધનો, તેને દરોવિ ૩ દિવ્ય એટલે પોતાની પ્રભાથી મમત્ર તેજસ્વીમમુદને

સ્વધિષ્યાવિષયસ્તજ્ઞાનજનનેન નિર્મલાનીંદ્રિયાણિ અવધિશ્ચ યસ્ય સ તથા તંજ્ઞાવ-
સ્તત્ત્વં । પ્રકૃષ્ટાનિ પ્રકર્ષંવંતિ જોગસાધનાનિ જોગોપકરણાનિ । તાન્યેવ દર્શયતિ
દિવ્યો નિજપ્રજ્ઞામંરુદ્ધવિરંવિતાશેષતેજસ્વિચક્રો વિમાનનિવહઃ વિમાનસંઘાતઃ ।
મનોહરાણિ મનઃપ્રમોદપ્રદાનિ । અશોકચંપકપુંનાગનાગપ્રમૃતિવનસ્પતિસમાકુલાનિ
ઉદ્યાનાનિ વનાનિ । રમ્યા સ્તું યોગ્યા જલાશયા વાપીઃપદસરોવરલક્ષણાઃ ।
કાંતાઃ કાંતિજાજઃ અપ્સરસો દેવ્યઃ । અતિનિપુણાઃ પરિશુદ્ધવિનયવિધિવિદ્યા-
યિનઃ કિંકરાઃ પ્રતીતરૂપા एव । પ્રગદ્ગ્નઃ પ્રૌઢો નાટ્યવિદિઃ તીર્થંકરાદિચરિત-
પ્રતિવદ્ધાન્નિનયલક્ષણઃ । ચતુરોદારાઃ ચતુરા ઇન્દ્રિયેવેન્દ્રિયચિંતાક્ષેપદક્ષા ઉદા-
રાશ્ચોત્તમાઃ જોગાઃ શદ્ધાદયઃ શ્રોત્રાદીંદ્રિયવિષયાઃ । સદા સતતં ચિત્તાહ્લાદો મનઃ-
પ્રસાદરૂપઃ । અન્યેકેષાં સ્વવ્યતિરિક્તાનાં દેવાદીનાં તત્તન્નાનાવિધિસમુચિતાચાર
સમાચરણચાતુર્યગુણેન સુખહેતુત્વં સંતોષનિમિત્તજાવઃ । કુશલઃ પરિણામમુંદરોઽ-

વિડંબિત કરનાર એવો વિમાનોનો સમૂહ, મનોહર એટલે મનને હર્ષ આપ-
નારા અશોક, ચંપો, પુન્નાગ, અને નાગકેશર, વગેરે વનસ્પતિઓથી ભરપૂર
એવા ઉદ્યાનો, રમવાને યોગ્ય એવા વાવ્ય, ધરા, અને સરોવરાદિ જલાશયો,
કાંતિવાલી દિવ્ય અપ્સરાઓ, અતિનિપુણ એટલે શુદ્ધ વિનય વિધિને કરનારા
સેવકો, અતિસુંદર નાટ્ય વિધિ એટલે તીર્થંકર વગેરેના ચરિત્રથી યુક્ત એવા
અભિનયવાલા નાટકો, ચતુર એટલે તત્કાલ ઇન્દ્રિયો તથા ચિત્તને આકર્ષવામાં
કુશલ એવા શબ્દાદિક વિષયો, સતત મનની પ્રસન્નતા, પોતાથી બુદ્ધ એવા
દેવાદિકને તે તે વિવિધ જાતના યોગ્ય એવા આચારને સંપાદન કરવાના ચા-
તુર્ય ગુણ વડે બીજને સંતોષ પામવાનું નિમિત્ત કારણ, કુશળ એટલે પરિ-
ણામે સુંદર એવો સર્વ કાર્યનો કુશલાનુબંધ—સુખની પરંપરાનું ઉત્પન્ન
થવાપણું, મોટા કલ્યાણકો એટલે તીર્થંકરોના જન્મ, તથા મહા વૃત્તના અં-
ગીકાર કરવાના સમર્થો, તેમને વિષે સ્નાત્ર, પુષ્પારોપણ, ધૂપવાસ ઇત્યાદિ
આપવાના પ્રકારે કરી પૂજા કરવી; પોતાના પ્રભાવે કરી ત્રણ જગતના જી-
વોના મનને જેમણે વશ કરેલા છે, અને અમૃતના વર્ષાદેવી રસિક દેશનાના વિ-
ધિથી જેમણે ભવ્ય પ્રાણીઓના મનના તાપને નાશ કરેલો છે એવા પુરુષરત્ન

નુવંધઃ સર્વકાર્યાણા । મહાકલ્યાણકેષુ જિનજન્મમહાવ્રતપ્રતિપત્ત્યાદિષુ પૂજાયાઃ
સ્નાત્રપુષ્પારોપણધૂપંવાસંપ્રદાનાદિના પ્રકારેણ કરણ નિર્માપણં । તીર્થકરાણાં
નિજપ્રજ્ઞાવાવજિતજગત્ત્રયજંતુમાનસાના અમૃતમેધાસારાકારસરસદેશનાવિધિનિહ
તત્ત્વવ્યક્તવિક્રમનમનઃસંતાપાના પુરુષપત્તાવિગેષાણા સેવા વ્રદનનમનપર્યુપાસનપૂજના-
દિનારાધના । સતઃ પારમાર્થિકસ્ય ઈર્ષ્યસ્ય શ્રુતચારિત્ર્યદ્રુણસ્ય શ્રુતાવાર્કર્ણને
રતિઃ સ્વર્ગપ્રજવતું પુરુષપ્રજૃતિગાધવિકારવ્યવચમમ્બરગીતશ્રવણરતેરપિ સકાશાદધિ
કર્મતોષણદ્રુણા । સદા સર્વકાલ મુખિત્વં વ્રાહ્મણ્યનામનવત્ત્વાદ્વકારાદિજનિતશરી
રસુખયુક્તત્ત્વમ્ ॥ ૧૧ ॥

તથા તદ્યુતાવપિ વિશિષ્ટે દેશે વિશિષ્ટ એવ કાલે સ્ફીતે
મહાકુલે નિઃકલંકકેન્દ્રવ્યેન હૃદયે સદાચારેણ આશ્વાધિકા-
પુરુષયુક્તે અનેકમનોરથાપૂરકમત્યંતનિરવદ્યં જન્મેતિ ॥ ૧૨ ॥

તીર્થકરોની વદના, નમન, ઉપાસના અને પૂજા વગેરેથી આગધના કરવી, સત્
એટલે પારમાર્થિક એવા શ્રુત આગ્રિ લક્ષણવાલા ધર્મને સાબળવાના પ્રીતિ
એટલે સ્વર્ગમા ઉત્પન્ન થયેલા તુ બુદ્ધવગેરે ગાધર્વેએ આગ ભેલા પચમસ્વરના
ગીતને સાબળવાની પ્રીતિથી પણ અવિક સનોપવાળી એવી પ્રીતિ સદા મુખી
પણુ એટલે ખાદેરના શયન, આસન, વસ્ત્ર અને અલ કાગ વગેરેથી ઉત્પન્ન
થયેલ શરીરના મુખથી યુક્તપરુ એ મર્વે દેવ-મુગતિને વિષે પ્રાપ્ત
થાય છે ૧૧

મૂલાર્થ—દેવલોકથી ગયંયા પછી પણ મારા દેશમા, સારા
કાલમા, વશવટે કલ કરહિત, મદાચાગવટે મોટા અને જેની મોટી
કથાઓ છે એવા પુરુષોથી યુક્ત એવા પ્રસિદ્ધ કુલમા અનેક મનો-
રથોને પુરનાર અને અત્યંત પાપથી રહિત એવું જન્મ
થાય છે. ૧૨

તથ્યુતાવપિ દેવલોકાદવતારે કિં પુનસ્તત્રમુખમેવેત્યપિશ્વદાર્થઃ । વિશિષ્ટે
 દેશે મગધાદૌ વિશિષ્ટ એવ કાલે મુખમદુઃખમાદૌ સ્ફીતે પરિવારાદિસ્ફીતિમતિ
 મહાકુલે શ્વચાકાદૌ, નિઃકલંકે અસદાચારકલંકપંકવિકલે, અન્વયેન પિત્રપિ-
 તામહાદિપુરુષપરંપરયા અત એવ ભદ્રે ભદ્રટે કેનેત્યાહ સદાચારેણ દેવગુરુસ્વ-
 જનાદિસમુચિતપ્રતિપત્તિલક્ષણેન, આશ્વાયિકા કથા તત્પ્રતિવચ્ચા યે પુરુષા-
 સ્તથાવિધાન્યાસાધારણાચરણગુણેન તૈર્યુક્તે સંવષ્ઠે કિમિત્યાહ અનેકમનૌરથા-
 પૂરકં સ્વજનપરજનપરિવારાદિમનોઽનિલ્લપિતપૂરણકારિ, અત્યંતનિરવયં શુચ્છ-
 મશુચ્છગ્રહાવલોકનાદિવિશિષ્ટગુણસમન્વિતેન એકાંતતો નિશ્ચિદ્વદોષવિકલં જન્મ
 પ્રાપ્તર્જાવ ઇતિ ॥ ૧૨ ॥

તત્ર ચ યદ્ભવતિ તદાહ ।

ટીકાર્થ—દેવલોકથી ગ્યવ્યા પછી પણ તેમને મુખ થાય છે તો દેવ-
 લોકમાં મુખ હોય, તેમાં શું કહેવું ? એ અપિ શબ્દનો અર્થ છે. મગધ વગેરે
 સારા દેશમાં, મુખમદુઃખમાદિક સારા કાલમાં, પરિવારાદિ સહિત એવા ઈક્વાકુ
 વગેરેના મોટા કુલમાં, જન્મ થાય છે તે મોટા કુલ એટલે જે કુલ અસવ
 આચારના કલંક રૂપ કાદવથી રહિત છે. પિતા અને પિતામહ (બાપદાદા)
 ઇત્યાદિ પુરૂષોની પરંપરા એ યોગ્ય એવા દેવગુરુ સ્વજનાદિક પુરૂષોની હિંચિત
 સેવા રૂપ સદાચારથી યુક્ત છે. વળી કથા સાથે (બાંધેલા) જોડાએલા ખ્યા-
 તિવાલા પુરૂષોથી યુક્ત છે એટલે અન્ય પુરૂષોથી ન બની શકે એવા તે પ્ર-
 કારના અસાધારણ આચરણ ગુંણ વડે જેમની કથાઓ પ્રસિદ્ધ છે, એવા પુરૂ-
 શોથી યુક્ત જે મહાકુલ છે, તેમાં તે પુરૂષોનો જન્મ થાય છે, તે જન્મ કેવું
 છે ? અનેક મનોરથોને પૂરનાર એટલે સ્વજન પરજન આદિના મનોરથોને
 પૂરણ કરનાર અને અતિશય નિર્દોષ એટલે શુભ લગ્ન તથા શુભ. મહોની
 દષ્ટિ ઇત્યાદિ વિશિષ્ટ ગુણ સહિત હોવાથી એકાંતે સર્વ દોષથી રહિત એવું
 પૂર્વે કહ્યા તે દેવલોકથી ગ્યવેલા પુરૂષોનું જન્મ થાય છે. ૧૨

તે ઉત્તમ મનુષ્ય જન્મને વિષે જે હોય છે, તેને કહે છે.

સુંદરં રૂપં, આત્મયો લક્ષણાનાં, રહિતમામ્યેન, યુક્તં પ્રજ્ઞ-
યા, સંગતં કલ્પાકલ્પાપેનેતિ ॥ ૧૩ ॥

સુંદરં શુચ્ચસસ્થાનવચાયા, સ્વપ્રમાકારઃ, આલયોલક્ષણાના ચક્રવર્ત્તસ્વસ્તિકમી-
નકલ્પશકપદ્માદીનાં, રહિતં પરિત્યક્ત આમ્યેન જ્વરાતિસારજગદરાદિના રોગેણ,
યુક્તં સંગત પ્રજ્ઞયા बहुबहुविधादिविशेषणग्राहिकया वस्तुबोधशक्त्या, સંગતં
સંવદ્ધં કલ્પાનાં દ્વિપિશિક્ષાદીના શકુનિસ્તપર્યવસાનાના કલ્પાપેન સમુદાયેન
॥ ૧૩ ॥

તથા—ગુણપદ્ધપાતઃ, અસદાચારજીરુતા, કલ્પ્યાણમિત્રયોગઃ,
સત્કથાશ્રવણં, માર્ગાનુગો બોધઃ, સર્વોચિતપ્રાપ્તિઃ હિતાય, સત્ત્વ-
સંઘાતસ્ય, પરિતોષકરી ગુરુણાં, સર્વર્થની ગુણાંતરસ્ય, નિદર્શ-

મૂલાર્થ—સુદર ૩૫, લક્ષણોનુ સ્થાન, રોગે રહિત, બુદ્ધિએ
યુક્ત અને કલ્પાઓના સમૂહ વડે યુક્ત એવુ જન્મ થાય છે. ૧૩

ટીકાર્થ—સુદર એટલે શુદ્ધ સસ્થાન સહિત એવુ ૩૫, ચક્ર, વળ,
સ્વસ્તિક, મત્સ્ય, કલ્પશ અને કમળ વગેરે લક્ષણોનુ સ્થાન રૂપઃ તેમ વળી
જ્વર, અતિસાર ભગદર વગેરે રોગથી ગ્રહિત, બહુ અને બહુ વિધ કલ્પાદિ
વિશેષણોને ગ્રહણ કરનારી વસ્તુબોધની શક્તિ ૩૫ બુદ્ધિથી યુક્ત અને વિધિ,
શિક્ષાથી માડીને પદ્ધિઓના શબ્દોનુ જ્ઞાન વાય સામુદીની કલ્પાઓના સમુ-
દાય વડે યુક્ત એવુ જન્મ વાય છે ૧૩

મૂલાર્થ—વળી ગુણ ઉપર પદ્ધપાત, નકાર આચરણનો ભય,
પવિત્ર બુદ્ધિ આપનારા મિત્રોનો યોગ, સત્કથાનુ શ્રવણ, મુક્તિ
માર્ગને અનુસરતો બોધ, ધર્મ, અર્થ અને કામને સેવવા પ્રત્યે ઉ-
ચિત વસ્તુનો પ્રાપ્તિ કે જે પ્રાણીઓના સમૂહના કલ્પાણને અર્થ

ને જનાનાં, અત્યુદારઆશયઃ, અસાધારણા વિષયાઃ, રહિતાઃ સંક્રે-
શેન, અપરોપતાપિન, અસંગુલાવસાનાદિતિ ॥૧૪॥

ગુણાઃ શિષ્ટચરિત્રવિશેષા અસજ્જનાનર્ચ્યથાદયઃ । તથા ચ પઠન્તિ ।

“ અસંતો નાન્યર્થ્યાઃ સુદૃઢપિ ન યાચ્યન્તનુયનઃ,

પ્રિયાવૃત્તિર્ન્યાપ્યા મલ્લિનમમુર્જંગેડ્યમુક્તમ્ ।

વિપયુર્જ્વઃ સ્થેયં પદમનુવિધેયં ચ મહતાં,

સતાં કેનોદ્દિષ્ટં વિષમમસિધારાત્રનમિદમ્ ॥ ૧ ॥

તેમાં પક્કોડ્ડચુપગમઃ તત્ર પાતોડ્ડતાર ઇતિ । અત એવ અસદાચારજીરુતા ।
ચૌર્યપારદાર્યાધનાચારાદ્ વ્યાધિવિષમદીપનકાદિજ્ય ઇવદુરં જીરુજાવઃ । કલ્યા-

થાય છે, જે માતાપિતાદિ ગુરુજનને સંતોષ કરનારી છે, બીજા ગુ-
ણને વધારનારી છે અને લોકને દૃષ્ટાંત દેવા યોગ્ય છે, અતિ ઉદાર
એવો મનનો પરિણામ થાય છે. અસાધારણ વિષયો પ્રાપ્ત થાય છે,
જે વિષયો કલેશ રહિત, પરને પરિતાપ નહીં કરનારા અને સુંદર
પરિણામ વાળા છે. ૧૪

ટીકાર્થ—ગુણ એટલે દુર્જનની પ્રાર્થના ન કરવી વિગેરે શિષ્ટ પુરુ-
ષોના આચરણ; તેને માટે નીચે શાસ્ત્રમાં કહેલું છે—

“ અસત્યુદ્ધોની પાસે પ્રાર્થના કરવી નહીં, મિત્ર કે સગા હોય પણ
જે તે થોડા ધનવાલો હોય તો તેની પાસે ચાચના કરવી નહીં. ન્યાયથી
સુંદર નિર્વાહ કરવો, પ્રાણનો નાશ થાય તોપણ અકાર્ય કરવું નહીં, વિપત્તિ
આવે ત્યારે ઉન્નતપણે રહેવું અને મોટા પુરુષોના આચરણને અનુસરવું આ
પ્રકારનું બદ્ધગની ધાર જેવું આકર્ષ મોટા પુરુષોનું ત્રન કોણે ઉપદેશ કરેલું
છે ? ૧ એ તો સત્ પુરુષોનો સ્વભાવજ છે.

તે ગુણોનો પક્ષપાત એટલે તે ગુણો પોતાનામાં આવે એવી રીતે કરવું,
એથીજ કરીને અસત્ આચરણથી બચ રાખવો એટલે ચોરી, બ્યભિચાર વગેરે

નિવર્ધનર્જનૈયોગઃ સંવંધઃ । સત્તા સદાચારાણા ગૃહિણા યતીના ચ
કથાશ્રવણં ચરિતાકર્ણન । માર્ગાનુગો મુક્તિપયાનુવર્તી બોધો વસ્તુપરિચ્છેદઃ । સર્વેષા
ધર્મર્થકામાનામારાધનં પ્રત્યુચિતાના વસ્તુના પ્રાપ્તિર્દ્વાજઃ સર્વોચિતપ્રાપ્તિઃ । કીદ-
ઞ્યસાધિતિ વિશેષણચતુષ્ટયેનાહ । હિતાય કલ્યાણાય સત્ત્વસઘાતસ્ય જતુજાતસ્ય,
પરિતોષકરી પ્રમોદદાયિની ગુરુણા માતાપિતાદિલોકસ્ય, સર્વાર્થિની વૃષ્ટિકા-
રિણી ગુણાતરસ્ય સ્વપરેષાં ગુણવિશેષસ્ય, નિદર્શનદૃષ્ટાતભૂમિસ્તેષુ તેજ્વાચરણવિશેષેષુ
જનાના વિશિષ્ટલોકોના । તથાઽત્યુદારોઽતિતીવ્રૌદાર્યવાન્ આગયો મનઃપરિણામઃ
। અસાધારણા અન્યૈરસામાન્યાઃ શાસ્ત્રિજ્ઞાદીનામિવ વિષયાઃ શબ્દાદયઃ ।
રહિતાઃ પરિહીણાઃ સક્લેશેનાત્પતાન્નિજ્જગેન । અપરોપતાપિનઃ પરોપરોધવિક્ષાઃ,
અમંગુલાવસાનાઃ પથ્યાન્નજોગા ઇવ સુદરપણિમાઃ ॥ ૧૪ ॥

અંનાયાગ્રથી રોગ, વિષ અને બળતા અગ્નિ વગેરેની જેમ અતિશય ભય
રાખવો. કલ્યાણુ મિત્ર એટલે ધર્મને વિષે બુદ્ધિ થવાના કાળુરૂપ પુરૂષો,
તેમનો સબધ ગખવો. સત્ એટલે સદાચારી એવા ગૃહસ્થો અને, યતિઓના
અગ્નિ સાક્ષીવા. મુનિ માર્ગને અનુસંગતો બોધ કરવો એટલે સર્વ વસ્તુનું
યથાર્થ તત્ત્વ સમજવું. સર્વ ધર્મ, અર્થ અને કામના આગધન કરવા પ્રત્યે
યોગ્ય એવી સર્વ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય. તે પ્રાપ્તિ દેવી છે તે આ વિશેષણોથી
કહે છે જ તુઓના સમૂહને કલ્યાણુ કરનારી, માતાપિતાદિ ગુરુજનને પ્રમોદ
આપનારી, પોતાને તથા પગને બીજા શુભોની વૃદ્ધિ કરનારી, અને તે તે
સુદર આચરણને વિષે શિષ્ટ લોકોને દષ્ટાત દેવાની ભૂમિકારૂપ એવી સર્વોચિત
પ્રાપ્તિ છે તેમજ તીવ્ર હિદાગ્તાવાલો મનનો પગિણામ અન્ય પુરૂષોને સાધા-
ગણુ નહીં એવા શાસ્ત્રલક્ષ્ણિકની જેમ શબ્દાદિક વિષયોની પ્રાપ્તિ થાય છે
તે વિષયો દેવા છે : અસત આસક્તિએ ગહિત, પગને પગિતાપ નહીં કરનાગ,
અને પથ્ય વસ્તુના ભોગની પેઠે સુદર પગિણામવાલા અસાધાગણુ વિષયોની
પ્રાપ્તિ થાય છે. ૧૪

તથા કાલે ધર્મપ્રતિપત્તિરિતિ ॥ ૧૫ ॥

કાલે વિષયવૈમુખ્યવાનાવસરલક્ષણે ધર્મપ્રતિપત્તિઃ સર્વસાવધવ્યાપારપરિ-
હારરૂપા ॥ ૧૫ ॥

તત્ર ચ ગુરુસહાયસંપદિતિ ॥ ૧૬ ॥

ગુર્વાં સર્વદોષવિકલત્વેન મહતી સહાયનાં ગુરુગચ્છાદીનાં સંપત્ સંપત્તિઃ
॥ ૧૬ ॥

તતશ્ચ સાધુસંયમાનુષ્ઠાનમિતિ ॥ ૧૭ ॥

સાધુ સર્વાત્તિચારપરિહારતઃ શુદ્ધં સંયમસ્ય પ્રાણાતિપાતાદિપાપસ્થાનવિ-
રમણરૂપસ્ય અનુષ્ઠાનં કરણમ્ ॥ ૧૭ ॥

મૂલાર્થ—અવસર આવે ધર્મનું અંગીકાર કરવાપણું
થાય છે. ૧૫

ટીકાર્થ—અવસર એટલે વિષયથી વિમુખપણાના લાલનો સમય તેને
વિષે સર્વ સાવધ વ્યાપારનો પરિહાર કરવારૂપ ધર્મનું અંગીકાર કરવાપણું
થાય છે. ૧૫

✓ મૂલાર્થ—તે ધર્મની પ્રાપ્તિને અવસરે નિર્દોષ હોવાથી મોટી
શુરૂ આદિની સહાયતારૂપ સંપત્તિ મલે છે. ૧૬

ટીકાર્થ—શુરૂ એટલે સર્વ દોષ રહિતપણાએ મોટી શુરૂ ગચ્છ વગે-
રેની સંપત્તિ મલે છે. ૧૬

મૂલાર્થ—તે પછી સારી રીતે સંયમનું પાલન થાય છે. ૧૭

ટીકાર્થ—સર્વ અતિચારના પરિહારથી શુદ્ધ એવું પ્રાણાતિપાત વગેરે
પાપસ્થાનનું વિરમણરૂપ સંયમનું આચરણ કરવું. ૧૭

તતોઽપિ પરિશુદ્ધારાધનેતિ ॥ ૧૮ ॥

પરિશુદ્ધા નિર્મલ્લીમસા આરાધના આજીવિતાતસંલેખના લક્ષણ ॥ ૧૮ ॥

તત્ર ચ વિધિવચ્છરીરત્યાગ ઇતિ ॥ ૧૯ ॥

શાસ્ત્રીયવિધિપ્રધાનં યથા જગતિ એવ કલેવરપરિમોહઃ ॥ ૧૯ ॥

તતો વિશિષ્ટતર દેવસ્થાનમિતિ ॥ ૨૦ ॥

વિશિષ્ટતર પ્રાગ્જન્મદેવસ્થાનાપેક્ષ્યા સુદરતરં સ્થાન વિમાનાવાસલક્ષણ-
મસ્ય સ્યાત્ ॥ ૨૦ ॥

તતઃ સર્વમેવ શુચતરં તત્રેતિ ॥ ૨૧ ॥

મૂલાર્થ—શુદ્ધ સંયમ પાડ્યા પછી પણ અતે પરિશુદ્ધ આરા-
ધના થાય છે. ૧૮

ટીકાર્થ—પરિશુદ્ધ એટલે મલિન નહીં, તેવી આગધના એટલે જીવ-
નના અત સમયે કંઈકી મલેખના થાય છે. ૧૮

મૂલાર્થ—તે સલેખનામાં વિધિયુક્ત શરીરનો ત્યાગ થાય
છે. ૧૯

ટીકાર્થ—શાસ્ત્રમાં કહેલા વિધિનું જેમ પ્રધાન પડુ હોય, એવી રીતે
શરીરનો ત્યાગ કરે છે ૧૯

મૂલાર્થ—પછી અતિશય શ્રેષ્ઠ એવું દેવતાનું સ્થાન મલે
છે. ૨૦

ટીકાર્થ—પ્રથમ પ્રાપ્ત થયેલા દેવતાના ગ્યાનની અપેક્ષાએ અતિ-
સુદર એવા વિમાનમાં નિવાસ કરવા ઉપ સ્થાન મલે છે. ૨૦

મૂલાર્થ—તે પછી ત્યાં અતિશય શુભ એવી સર્વ વસ્તુ
પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૧

સર્વમેવ રૂપસંપદાદિ શુજતરં પ્રાચ્યાપેક્ષ્યાસ્તીવ શુજં તત્ર સ્થાને ॥૨૧॥

પરં ગતિશરીરાદિહીનમિતિ ॥ ૨૨ ॥

ગતિદેશાંતરસંચારરૂપા શરીરં દેહઃ આદિશબ્દાત્ પરિચારપ્રવીચારાદિપ-
ગ્રિહસ્તૈર્હીનં તુષ્ટં સ્યાત્ ઉત્તરોત્તરદેવસ્થાનેષુ પૂર્વપૂર્વદેવસ્થાનેષ્યો ગત્યાદીનાં
હીનતયા શાસ્ત્રેષુ પ્રતિપાદનાત્ ॥ ૨૨ ॥

તથા રહિતમૌત્સુક્યદુઃખેનેતિ ॥ ૨૩ ॥

ત્યક્તં ચિત્તવાક્કાયત્વરારૂપયા વાધયા ॥ ૨૩ ॥

પુનરપિ કીદૃગિત્યાહ ।

અતિવિશિષ્ટાલ્લહાદાદિમદિતિ ॥ ૨૪ ॥

ટીકાર્થ—તે દેવસ્થાનમાં રૂપ સંપત્તિ ઇત્યાદિ સર્વ વસ્તુ પૂર્વની
અપેક્ષાએ સુંદરજ મલે છે. ૨૧

મૂલાર્થ—પરંતુ ગતિ તથા શરીરાદિક પૂર્વ પૂર્વની અપેક્ષાએ
હીન હોય છે. ૨૨

ટીકાર્થ—ગતિ એટલે દેશાંતર જવારૂપ અને શરીર એટલે દેહ
આદિશબ્દથી પરિચાર તથા પ્રવીચાર વગેરેનું ગ્રહણ કરવું. તે સર્વનું
હીનપણું એટલે તુચ્છપણું પ્રાપ્ત થાય છે. કારણ કે, ઉત્તરોત્તર દેવતાના
સ્થાનમાં પૂર્વપૂર્વ દેવતાના સ્થાનથી ગતિ પ્રમુખનું અલ્પપણું શાસ્ત્રને
વિષે પ્રતિપાદન કરેલું છે. ૨૨

મૂલાર્થ—ઉત્સુકપણાના દુઃખવડે રહિત એવું ઉત્તમ દેવ-
સ્થાનમાં જન્મ થાય છે. ૨૩

ટીકાર્થ—ઉત્સુકપણાથી રહિત એટલે મન, વચન અને કાયાની ત્વ-
રારૂપ પીડાથી રહિત હોય છે. ૨૩.

વળી તે કેવું છે ? તે કહે છે.

મૂલાર્થ—વળી તે જન્મ અતિશય આલ્લાહથી યુક્ત હોય છે. ૨૪

અતિવિશિષ્ટા અત્યુત્કર્ષનાજો યે આહ્વાદાદય આહ્વાદકુશલાસુવધમ-
હાકલ્યાણપૂજાકરણાદયઃ સૃકૃતવિશેષાઃ તદ્યુક્તમ્ ॥ ૨૪ ॥

તચ્ચુતાવપિ વિશિષ્ટદેશ ઇત્યાદિસમાનં પૂર્વેણેતિ ॥ ૨૫ ॥

મુગમમેવ નવરં પૂર્વેણેતિ પૂર્વગ્રંથેન સ ચ વિશિષ્ટે દેશે વિશિષ્ટે એવ કાલે સ્ફીતે
મહાકુલે ઇત્યાદિરૂપ ઇતિ ॥ ૨૫ ॥

વિશેષમાહ ।

વિશિષ્ટતરં તુ સર્વમિતિ ॥ ૨૬ ॥

પ્રાગુક્તાદતિવિશિષ્ટં પુનઃ સર્વં અત્યંતનિરવચનમ્ સુદંરરૂપાદિ ॥ ૨૬ ॥
કુત એતદિત્યાહ ।

ટીકાર્થ—અતી, ઉત્કર્ષને સજનાગ એવા જે આહ્વાદ, આનંદ, કુશ-
લાનુબંધ, મહા કલ્યાણકને વિષે પૂજા કરવી વગેરે સુકૃતો તે વડે યુક્ત એવા
દેવસ્થાનને પામે છે ૨૪

મૂલાર્થ—તે દેવસ્થાનથી અગ્રા પછી ‘સારા દેશમાં જન્મ’
ઇત્યાદિ જે પ્રથમ કહ્યું તેમ જાણવું. ૨૫

ટીકાર્થ—વિશિષ્ટ દેશ તથા વિશિષ્ટ કાલ તથા પ્રસિદ્ધ એવું મહાકુલ
ઇત્યાદિ જે પૂર્વસૂત્રે કહ્યું છે, તેમ જાણવું ૨૫

પૂર્વે જે કહ્યું તેમાં વિરોધ કહે છે—

મૂલાર્થ—પૂર્વે જે સુદર રૂપાદિ કહ્યાં તેથી અહિં વિશેષ
રૂપાદિ જાણવા. ૨૬

ટીકાર્થ—પૂર્વે કહ્યા જે સુદર રૂપાદિ તેથી અતિશય વિશિષ્ટ એવા
નિર્દોષ જન્મ તથા સુદર રૂપાદિ અહિં જાણવા ૨૬

તે શ્યાથી જાણવા તે કહે છે,

ક્ષિપ્તકર્મવિગમાદિતિ ॥ ૨૭ ॥

દૌર્ગત્યદૌર્જાગ્યદુઃકુલત્વાદિપર્યાયવેદ્યકર્મવિરહાત્ ॥ ૨૭ ॥

અયમપિ ।

શુન્નતરોદયાદિતિ ॥ ૨૮ ॥

શુભતરાણામતિપ્રશસ્તાનાં કર્મણાં પરિપાકાત્ ॥ ૨૮ ॥

અસાવપિ ।

જીવવૌર્યોદ્ધાસાદિતિ ॥ ૨૯ ॥

મૂલાર્થ—અશુભ કર્મનો નાશ થવાથી પૂર્વોક્ત નિર્દોષ જન્મ થાય છે. ૨૭

ટીકાર્થ—દરિદ્રતા, દુર્ભાગીપણું, દુષ્કુલતા ઇત્યાદિ પર્યાયવેદ્યે વેદ્યા યોગ્ય એવા અશુભકર્મનો નાશ થવાથી સર્વ પદાર્થ વિશેષ સુંદર પામે છે. ૨૭

આ અશુભકર્મનો વિરહ શાથી થાય છે ?

મૂલાર્થ—અતિશય શુભ કર્મનો ઉદય થવાથી અશુભ કર્મનો નાશ થાય છે. ૨૮

ટીકાર્થ—અતિશય પ્રશસ્ત એવા કર્મનો પરિપાક થવાથી અશુભ કર્મનો નાશ થાય છે. ૨૮

તે પ્રશસ્તકર્મનો ઉદય શાથી થાય છે ?

✓ મૂલાર્થ—જીવના વૌર્યના આધિક્યથી શુભ કર્મનો ઉદય થાય છે. ૨૯

જીવવીર્યસ્ય પરિશુદ્ધસામર્થ્યવૃદ્ધિસ્ય ઇદ્વાસાપ્તદ્રેકાત્ ॥ ૨૯ ॥
 ણ્ણપિ ।

પરિણતિવૃદ્ધેરિતિ ॥ ૩૦ ॥

પરિણેતસ્તસ્ય તસ્ય શુદ્ધાધ્યવસાયસ્ય વૃદ્ધેસ્ત્કર્પાત્ ॥ ૩૦ ॥
 દ્યમપિ ।

તત્તથા સ્વજ્ઞાવત્વાદિતિ ॥ ૩૧ ॥

તસ્ય જીવસ્ય તથાસ્વજ્ઞાવત્વાત્ પરિણતિવૃદ્ધિસ્વરૂપત્વાત્ પરિણેત્તે હિ જન્ય-
 સ્વે પ્રતિક્ષણ વર્ષત એવ જીવાના શુદ્ધતરાઃ પરિણતય ઇતિ ॥ ૩૧ ॥

કિંચ પ્રજ્ઞૂતોદારાણ્યપિ તસ્ય જોગસાધનાનિ, અયત્નોપન-

ટીકાર્થ—પરિશુદ્ધ સામર્થ્ય રૂપ જીવના વીર્યના અધિકપણથી
 અતિશય શુભકર્મનો ઉદય થાય છે ૨૯

એ જીવના વીર્યનો ઉદ્દાસશાથી થાય છે. ૨

મૂલાર્થ—જીવની પરિણતિની વૃદ્ધિથી જીવના વીર્યનો ઉ-
 દ્દાસ થાય છે. ૩૦

ટીકાર્થ—પરિણતિ એટલે તે તે શુભ અધ્યવસાયના ઉત્કર્ષથી
 જીવના વીર્યનો ઉદ્દાસ થાય છે ૩૧

જીવની પરિણતિની વૃદ્ધિ શાથી થાય છે. ૨

મૂલાર્થ—પરિણતિની વૃદ્ધિ થવાનો જીવનો સ્વભાવ છે, માટે ૩૦

ટીકાર્થ—જીવનો તેવો સ્વભાવ છે, એટલે જીવનું પરિણતિ વૃદ્ધિ
 પામવાનું સ્વરૂપ છે, તેથી પરિણતિની વૃદ્ધિ થાય છે. કાગણુ લબ્યપણુ
 પગિપાક પામતાં કાણુ કાણુ જીવની ગુણ પરિણતિઓ અતિશય વૃદ્ધિ પામે
 છે. ૩૨

મૂલાર્થ—અતિશય ઉદાર એવા ભોગ ભોગવવાના સાધનો
 બધ હેતુના અભાવે ફરી ઉદાર સુખના સાધનોજ થાય છે, તે પ્રય-

તત્વાત્ પ્રાસંગિકત્વાદન્નિષ્વંગાભાવાત્કુત્સિતાપ્રવૃત્તેઃ શુચ્છાનુવંધિ-
ત્વાહુદારસુખસાધનાન્યેવ વંધહેતુત્વાન્નાવેનેતિ ॥ ૩૨ ॥

પ્રજ્ઞતાનિ પ્રચુરાણ્યુદારાણ્યુદગ્રાણિ કિંપુનરન્યગ્રારૂપાણીત્યપિશન્દાર્થઃ ।
તસ્ય પૂર્વોક્તજીવસ્ય જોગસાધનાનિ પુરુષરિવારાંતઃપુરાદીનિ હુદારસુખસાધનાન્યે-
વેત્યુચરેણ યોગઃ કુત્ત ઇત્યાહ અયત્નોપનતત્વાત્ અયત્નેન અત્પુજ્ઞાદપુણ્યપ્રકર્ષોદયપ-
રિપાકાક્ષિપ્તત્વાત્, તથાવિષ્ણુપુરુષકારાન્નાવેનોપનતત્વાદ્દ્વાંકિત્વાત્, તદપિ કુત્ત ઇત્યાહ,
પ્રાસંગિકત્વાત્ કૃષિકરણે પલાલસ્યેવ પ્રસંગોત્પન્નત્વાત્, એતદપિ અન્નિષ્વંગાન્નાવાત્,

ત્વ વિના પ્રસંગથી પ્રાપ્ત થાય છે, કારણ કે, તેમાં અતિ આસક્તિ-
નો અભાવ હોવાથી, કુત્સિત કર્મમાં પ્રવૃત્તિ ન હોવાથી અને શુભ
કર્મનું અનુબંધપણું રહેલ હોવાથી. માટે પૂર્વે કહેલા પુરુષને પ્રભૂત
ભોગના સાધન હુદાર સુખના સાધનજ થાય છે. એમ ઉત્તરોત્તર
હેતુ બાણવા.

ટીકાર્થ—પ્રભૂત એટલે મોટા એવા પૂર્વે કહેલા જીવના નગર,
પરિવાર, અંતઃપુર ઇત્યાદિ જીવના ભોગ સાધનો, તે સર્વ બંધ હેતુના
અભાવે કરી અતિ હુદાર સુખના સાધનજ થાયછે, અન્યથા પ્રકારના અપ્રભૂત
અને અનુદાર એવા ભોગના સાધન બંધના હેતુ ન થાય, તેમાં શું કહેવું ?
એ અપિ શબ્દનો અર્થ છે. અતિસુખના સાધન ભોગના થાય છે, તે ઉપર
પાંચ હેતુ ખતાવેછે. પ્રયત્નવિના તે પ્રાપ્ત થાયછે, એટલે અતિશય મોટા
પુણ્યના પ્રકર્ષના ઉદ્યના પરિપાકથી ખેંચાતા, તે સધળા ભોગ સાધન
એનીમેળે આવી મળે છે; એટલે તે પ્રકારના પુરુષપ્રયત્ન વિના તે પ્રાપ્ત
થાયછે, તે શાથી થાયછે ? પ્રાસંગિક પણાથી મળેછે એટલે જન્મ ખેતી
કરતાં પરાલ ઉત્પન્ન થાયછે, તેમ એ ભોગ સાધન એનીમેળે પ્રસંગે પ્રાપ્ત
થાયછે, તે શાથી ? કે આસક્તિના અભાવથી એટલે ભરત વગેરેની પેઠે

જરતાદીનામિવ નિવિરુદ્ધજાત્વં અયમપિ કૃત્સિતાપ્રવૃત્તિઃ કૃત્સિતેષુ નીતિમાર્ગો-
ત્તીર્ણેષુ જોગસાધનેષ્વપ્રવૃત્તેરિયમપિ શુચાનુસર્થત્વાત્, મોક્ષપ્રાપ્તિનિમિષાર્થદેશદ્વ-
સહનનાદિકુશલકાર્યાનુવંધાવિધાયિત્વાત્કિમિત્યાહ, ઉદારસુખસાધનાન્યેવ ઉદાર-
સ્યાન્યાતિશાયિનઃ સુખસ્યૈવ શરીરચિચાહ્વાદરૂપસ્ય સામાનાનિ જનકાનિ, નત્તિહ-
લ્લોકપરલ્લોકયોરપિ દુઃખસ્ય । અત્રૈવ તાત્ત્વિક હેતુમાહ, વધહેતુત્વાજાવેન,
વંધસ્ય કુગતિપાતહેતોરશુચકર્મપ્રકૃતિવ્યક્ત્યસ્ય હેતુત્વ હેતુજાવઃ, પ્રક્રાતભો-
ગસાધનાનામેવ તસ્યાજાવેન, इदमुक्तं જવતિ, પ્રજ્ઞતોદારાણ્યપિ જોગસાધનાનિ
વધહેતુત્વાજાવાહુદારસુખસાધનાન્યેવ તસ્ય જવતિ, વધહેતુત્વાજાવશ્ચાપત્નોપન-
તત્ત્વાદિકાક્રુરોચરહેતુવીજઞ્ઞતાદ્દેતુપચકાદિતિ ॥ ૩૭ ॥

વધહેતુત્વાજાવમેવ વિશેષતો જાવયન્માહ ।

અતિગાઢ આસક્તિના અભાવથી, તે શાથી બને છે ? કે અનીતિ માર્ગને
મુકી નીતિ માર્ગે પ્રવૃત્તિ વાય છે માટે, તે પણ શાથી છે ? શુભાનુબંધિપણાથી
એટલે ભોક્ષ પ્રાપ્તિના નિમિત્તરૂપ આર્ય દેશ, દંડ સહનન [શરીરનોખાધો]
ધ્યાદિ કુશલ કાર્યના અનુબંધપણાથી, એ કાળેથી કહ્યું છે કે તે ઉદાર
મુખના સાધનજ છે, એટલે અન્ય મુખના કરના અતિશય અધિક મુખને
ઉત્પન્ન કરનાગ એટલે શરીર તથા ચિત્ત એ બંનેને આદ્ધાદરૂપ મુખને
ઉત્પન્ન કરનાગ છે, પણ આ લોક તથા પરલોકમાં હું બને ઉત્પન્ન કર-
નાગ નથી, એવા તે ભોગ મુખના સાધન છે. આ અથલે તાત્ત્વિક હેતુ કહે
છે કે, બધ હેતુનો અભાવ છે માટે એટલે કુગતિમાં પડવાનું નિમિત્તરૂપ
જે અશુભ કર્મ પ્રકૃતિ લક્ષણ વાવા બધનું હેતુપણુ આ દેખાડેલા ઉદાર
ભોગ સાધનો ને નથી માટે, આ કહેલી વાતનું તાત્પર્ય એ છે કે તે ધણા
ઉદાર એવા ભોગ સાધનોને બધ હેતુ પણાના અભાવથી ઉદાર મુખના
સાધનજ તે પુરૂષને થાય છે. જે બધ હેતુનો અભાવ છે તે પ્રયત્ન શિવાય
પ્રાપ્ત થાય છે, ધ્યાદિ ઉત્તરોક્ત હેતુ અને તેના હેતુભૂત પાત્ર હેતુઓથી બધ
હેતુનો અભાવ જાણવો. ૩૨

હવે તે બધ હેતુપણાના અભાવને વિશેષથી જાવના કરતા કહે છે.

અશુભપરિણામ એવ હિ પ્રધાનં વંધકારણં તદંગતયા તુ
વાહ્યમિતિ ॥ ૩૨ ॥

અશુભપરિણામ એવ હિયસ્માત્પ્રધાનં મુખ્યં વંધકારણં નરકાદિફલપાપ-
કર્મવંધનિમિત્તં નત્વન્યત્કિંચિત્ તદંગતયાત્વશુભપરિણામકારણતયા પુનર્વાહ્યમંતઃ-
પુરપુરાદિવંધકારણમિતિ ॥ ૩૩ ॥

કુત્ત ઇત્યાહ ।

તદભાવે વાહ્યાદદ્વપવંધનાવાદિતિ ॥ ૩૪ ॥

તદજાવે અશુભપરિણામાજાવે વાહ્યાજીર્વાહિંસાદેરદ્વપવંધનાવાત્તુચ્છ-
વન્યોત્પત્તેઃ ૩૪

મૂલાર્થ—અશુભ પરિણામજ બંધનું મુખ્ય કારણ છે અને
અશુભ પરિણામના કારણપણે કરીને બાહ્ય એવા અંતઃપુરાદિક
તે બંધના કારણ છે. ૩૩

ટીકાર્થ—અશુભ પરિણામ મુખ્યપણે કર્મના બંધનું કારણ છે, એ-
ટલે નરકાદિક ફલવાલા પાપકર્મ તેના બંધનું નિમિત્ત થાય છે, પણ બીજું
કાંઈ પાપકર્મ કાંઈ બંધ થવાનું નિમિત્ત થતું નથી અને બાહ્ય એવા અંતઃ-
પુર તથાપુર પ્રમુખ જે કર્મબંધના કારણ કહ્યાં છે, તે અશુભ પરિણામ થવાનાં
નિમિત્ત કારણપણે કહેલા છે, પણ મુખ્ય કર્મબંધનું કારણ તો અશુભ પરિ-
ણામજ છે. ૩૩

અશુભ પરિણામ બંધનું મુખ્ય કારણ છે, તે શી રીતે ? તેનો ઉત્તર
કહે છે.

મૂલાર્થ—અશુભ પરિણામનો અભાવ છતાં બાહ્ય એવા જી-
ર્વાહિંસાદિકથી અદ્ય બંધ થાય છે, માટે. ૩૪

ટીકાર્થ—તે અશુભ પરિણામના અભાવ સતે બાહ્ય એવા જે જીર્વાહિં-
સાદિક તેનાથી અદ્ય બંધપાણું છે, તે હેતુ માટે જે અશુભ પરિણામ છે તેજ
મુખ્ય કર્મબંધનું કારણ છે. ૩૪

एनदपि कथमित्याह ।

वचनप्रामाण्यादिति ॥ ३५ ॥

वचनस्यागमस्य प्रामाण्यात्प्रमाणभावात् ॥ ३५ ॥

एतदेव ज्ञावयन्नाह ।

वाह्योपमर्देऽप्यसङ्गिषु तथाश्रुतेरिति ॥ ३६ ॥

વાહ્યઃ શરીરમાત્રજન્યઃ સ ચાસાનુપમર્દશ્ચ વહુતમજીવોપધાતરૂપઃ તત્રાપિ કિં પુનસ્તદજાવે દત્તપિશ્નદ્વાર્યઃ । અસંગિષુ સમૂર્જનમહામત્સ્યાદિષુ તથાદ્યપતપા વધસ્ય શ્રુતેઃ ‘અસન્ની રત્ન પદ્મ’ इत्यादेर्वचनस्य सिद्धाते समाकर्णनात् । તથાહિ, અસંગિનો મહામત્સ્યાદયો યોજનસહસ્રાદિપ્રમાણશરીરાઃ, સ્વયન્નૂરમ-

આનુભ પગિલામનો અભાવ છતા બાહ્યહિ સાદ્દિકવી અદ્યખ ધ થાય છે, એ શી ગીતેઃ તેનો ઉત્તર કહે છે.

મૂલાર્થ—તીર્થકગ્ના વચનનુ પ્રમાણ છે. માટે, ૩૫

ટીકાર્થ—વચન એટલે આગમનુ પ્રમાણ પાડુ છે, અશુભ પગિલામને કર્મખ વ વવાનુ મુખ્ય કાગલુપાડુ છે માટે, ૩૫

તેની ભાવના કરતા કહે છે.

મૂલાર્થ—બાહેર થયેલી હિ સા છતા પણ અસંગિ જીવોને વિષે પૂર્વે કહ્યું તેમ શાસ્ત્રમા સ ભલાય છે, માટે. ૩૬

ટીકાર્થ—બાહ્ય એટલે માત્ર શરીરથી વયેલ ઉપમર્દ એટલે હિ સા અર્થાત્ શરીરથી વયેલો ધણા જીવોનો ઉપધાત, અતિશય ધણા જીવોનો ઉપધાત ન થતા તો અદ્યખ ધ હોય તેમા તુ કહેવુ ઃ એ અપિ શબ્દનો અર્થ છે અસન્ની એટલે સ મૂર્છિમ એવા મહા મત્સ્યાદિ પ્રાણીઓ, તેમને વિષે તે પ્રકારના અદ્યખ વનુ શ્રવણ વાય છે.—મિદ્ધાતમા સ ભલાય છે, તે આ પ્રમાણે ‘અમ જી જીવ પ્રવમ નગક સુધી જાય છે’

ઇત્યાદિ વચનોનુ મિદ્ધાતમા શ્રવણ વાય છે.તે વિષે વિગ્તાગથી કહેઁ” અસંગી એવા મહામત્સ્યાદિ કે જગ્ગો એક સહસ્ત્રયોજન ધગેના પ્રમાણવા-

અમહાસમુદ્રમનવરતમાલોહ્યમાનાઃ, પૂર્વકોઽધ્યાદિજીવિનોઽનેકસત્વસંવાતસંહારકારિણોઽપિ રત્નપ્રજાપૃથિવ્યામેવ ઉત્કર્ષતઃ પદ્યોપમાસંલ્લેયજાગજીવિષુ ચતુર્થમતરવર્તિનારકેષુ જન્મ લગ્નન્તે ન પરતઃ । તંદુલમત્સ્યસ્તુ વાથોપમર્દાજાવેઽપિ નિર્નિમિત્તમેવાપૂરિતાતિત્રિરૌંધ્રધ્યાનોતર્નુર્દૂર્તમાયુરનુપાલ્પ્ય સપ્તમનરકપૃથિવ્યાં ત્રયલ્લિંગશતસાગરોપમાયુર્નારક ઉત્પદ્યતે ઇતિ, પરિણામ એવ પ્રધાનં બંધકારણમિતિ સિદ્ધં જવતીતિ ॥ ૩૬ ॥

... - એવં સતિ યદન્યદપિ સિદ્ધિમાસ્કંદતિ તદ્દર્શયતિ ।

... - એવં પરિણામ એવ શુન્નો મોક્ષકારણમપીતિ ॥ ૩૭ ॥

... - એવં યથા અશુભબંધને તથા પરિણામ એવ શુન્નઃ સમ્યગ્દર્શનાદિમોક્ષકારણમપિ મુક્તિહેતુરપિ કિં પુનર્વધસ્યેત્યપિ શબ્દાર્થઃ ॥ ૩૭ ॥

લાંશરીરથી યુક્ત છે, સ્વયંભૂરમણ મહાસમુદ્રને નિરંતર ડોસનારા છે, પૂર્વ ડોટી વગેરે પ્રમાણ સુધી જીવનારા છે અને અનેક પ્રાણીઓના સમૂહને સંહાર કરનારા છે, તોપણ પેહેલી રત્નપ્રભા પૃથિવીમાંજ ઉત્કર્ષથી પદ્યોપમના અસંખ્યેય ભાગના આયુષ્યવાલા અને પેહેલી નરકના ચોથા પાથડાને વિષે વર્તતા એવા જે નારકી, તેને વિષે જન્મને પ્રાપ્ત કરે છે, પણ તેથી આગળ જતા નથી. અને તંદુલ મત્સ્ય કે જે બહારથી જીવહિંસાનો અભાવ છતાં પણ નિમિત્ત વિના અતિત્રિરૌંધ્રધ્યાન કરનાર હોવાથી અંતર્મુદૂર્ત આયુષ્ય પાલીને સાતમી નરકભૂમિમાં તેનીશ સાગરોપમની આયુષ્યે યુક્ત એવો નારકી ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી પરિણામ એજ બંધનું પ્રધાન કારણ છે, એ વાત સિદ્ધ થાય છે. ૩૬.

✓ એમ છતાં પણ બીજી વાત સિદ્ધ થાય છે, તે દર્શાવે છે—

✓ મૂલાર્થ—મોક્ષનું કારણ પણ શુભ પરિણામજ છે. ૩૭

✓ ટીકાર્થ—એ પ્રકારે જેમ અશુભબંધને વિષે પરિણામજ કારણ છે, તેમ મોક્ષનું કારણ પણ સમ્યગ્ દર્શનાદિ શુભ પરિણામ છે, એટલે મોક્ષનું કારણ પરિણામ છે, તો બંધનું કારણ થાય, તેમાં શું કહેવું ? એમ અપિ શબ્દનો અર્થ છે. ૩૭

કુત ઇત્યાહ ।

તદજ્ઞાવે સમગ્રક્રિયાયોગેઽપિ મોક્ષાસિદ્ધેરિતિ ॥ ૩૮ ॥

તસ્ય શુભપરિણામસ્યાજ્ઞાવે સમગ્રક્રિયાયોગેઽપિ પરિપૂર્ણપ્રાપ્ત્યોચિત્તવાદ્યાનુ
ધ્યાનકલાપસજ્જવેઽપિ કિંપુનસ્તદભાવે ઇત્યપિશબ્દાર્થઃ । મોક્ષાસિદ્ધેઃ નિર્વાણાનિષ્પ-
ત્તેરિતિ ॥ ૩૮ ॥

एतदपि कुत इत्याह ।

सर्वजीवानामेवानंतशो त्रैवेयकोपपातश्रवणादिति ॥ ३९ ॥

सर्वजीवानामेव सर्वेषामपि व्यवहारार्हणा प्राणिनामनतशोऽनंतान् वारान्
त्रैवेयकेषु विमानविशेषेषूपपातस्योत्पत्तेः श्रवणाच्चास्त्रे समाकर्णनात् ॥ ३९ ॥

મોક્ષાનુ પણ કાગણ શુભ પગિણામ છે, એ સાથી જાણવું :

મૂલાર્થ—શુભ પરિણામનો અભાવ અને સંપૂર્ણ ક્રિયાનો)
યોગ છતા પણ મોક્ષની સિદ્ધિ થતી નથી, માટે. ૩૮

ટીકાર્થ—સમગ્ર ક્રિયાનો યોગ છતા પણ એટલે પગિપૂર્ણ મુનિપણને
ઉચિત એવા બાદ અનુધાનના સમુદ્ધનો સંભવ છતા પણ શુભ પગિણામનો
અભાવ છતા મોક્ષની સિદ્ધિ થતી નથી, તો સમગ્ર ક્રિયાનો યોગ ન છતા
મોક્ષની સિદ્ધિ ક્યાથી થાય ? એમ અપિ શબ્દનો અર્થ છે ૩૮

સમગ્ર ક્રિયાનો યોગ છતા પણ મોક્ષનો અભાવ સાથી કહો છો ?

મૂલાર્થ—સર્વ જીવોને પણ અનંતવાર ત્રૈવેયકને વિષે ઉપ-
પાત થયેલો છે, એમ સાક્ષી શ્રવણ થાય છે, માટે ૩૯

ટીકાર્થ—વ્યવહાર ગગિમા વર્તતા એવા સર્વ જીવોને . અનંતવાર
ત્રૈવેયક વિમાનને વિષે ઉત્પન્ન થવાનું શાસ્ત્રમા શ્રવણ છે, તે માટે શુભ પગિ-
ણામ વિના સંપૂર્ણ ક્રિયાનો યોગ છતા પણ મોક્ષ થતો નથી. ૩૯

યાદિ નામવં તતઃ કિં સિદ્ધમિત્યાહ ।

સમગ્રક્રિયાજ્ઞાવે તદપ્રાપ્તેરિતિ ॥ ૪૦ ॥

સમગ્રક્રિયાજ્ઞાવે પરિપૂર્ણશ્રમાણ્યાનુષ્ઠાનાજ્ઞાવે તદપ્રાપ્તેઃ નવૈર્ગ્વેયકોપપાતાપ્રાપ્તેઃ

તથાચાવાચિ

“ આણોહેણાણંતા મુક્કા ગેવેજ્જગેસુયસરીરા । ન ય તત્થાઽસંપુષ્પાણ
સાહુ કિરિયાઙ્ઠ વવાજ્ઞાતિ” ? ॥ ૪૦ ॥

ઉપસંહરન્નાહ ।

સર્વ જીવોની અનંતવાર ઉત્પત્તિ ઐવેયકને વિષે સંભળાય છે, તે ઉપ-
રથી અહિં શું સિદ્ધ થયું ? તે કહે છે.

મૂલાર્થ—સમગ્ર ક્રિયાનો અભાવ થતાં તે નવમા ઐવેયકની
પ્રાપ્તિ થતી નથી. ૪૦

ટીકાર્થ—સમગ્ર ક્રિયાનો અભાવ એટલે પરિપૂર્ણ શ્રમણુપણની
ક્રિયાના આચરણનો અભાવ, તે થતાં નવમા ઐવેયકને વિષે ઉત્પત્તિની પ્રાપ્તિ
નથી, માટે શુભ પરિણામ વિના સમગ્ર ક્રિયાનો યોગ છતાં પણ ભોક્ષની
પ્રાપ્તિ થતી નથી.

તેને માટે શાસ્ત્રમાં કહેલું છે—“ સામાન્યપણે સર્વ જીવોએ ઐવેયક-
ને વિષે અનંતા શરીર મુક્યા છે, એટલે અનંતિવાર ત્યાં ઉત્પન્ન થયા છે,
એવું ભગવંતનું વચન છે. અને એ ગવેયકને વિષે અસંપૂર્ણ એવી સાધુ
ક્રિયાએ કરી ઉત્પન્ન થવું થતું નથી. માટે સંપૂર્ણ સાધુ ક્રિયા છતાં પણ
જો સમ્યગ્ દર્શનાદિદ્વિપ શુભ પરિણામ ન હોય તો જીવને ભોક્ષની પ્રાપ્તિ
થતી નથી, માટે ભોક્ષતું પણ પ્રધાન કારણ તેવી રીતના શુભ પરિણામ
છે.” ૧ ૪૦

હવે ચાલતા પ્રસંગની સમાપ્તિ કરતાં કહે છે.

इत्यप्रमादसुखवृद्ध्या तत्काष्टासिद्धौ निर्वाणावाप्तिरितीति ॥ ४१ ॥

इत्येवमुक्तानीत्याप्रमादमुखस्याप्रमत्ततावृद्धयस्य वृद्ध्योक्तपण तस्य चारि
त्रयस्य काष्टासिद्धौ प्रकर्षनिष्पत्तौ गैलेज्यस्यान्वृक्षाया निर्वाणस्य सकलकेश
लेशविनिर्मुक्तेजीयस्वरूपज्ञानवृद्धयस्यावाप्तिर्ज्ञान इतिः परिसमाप्ताविति ॥ ४१ ॥

यत्किंचन शुच लोके स्थान तत्सर्वमेव हि । अनुबंधगुणो-
पेत धर्मादाप्नोति मानव ॥ ४१ ॥ इति ।

यत्किंचન सर्वમેત્યર્થઃ શુચ સુદર લોકે ત્રિજગદ્વૃક્ષે સ્થાન શક્યાવસ્થા-
સ્વભાવ તત્સર્વમેવ હિ સ્ફુટ, કોટશમિત્યાહ, અનુબંધગુણોપેત જાત્યસ્વર્ણપ્રદિતપદા-
દિવન્, ઉચારાંસાનુવધસમન્વિતં ધર્માહુક્તનિરુપતાદાપ્નોતિ લજતે માનવઃ પુમાન્,

મુક્તાર્થ—આ પ્રકારે અપ્રમાદ મુખની વૃદ્ધિવડે આગ્રિ ધર્મ-
ની મોટી સિદ્ધિ થતાં મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૪૧

ટીકાર્થ—એવી રીતે કહેલ નીતિવડે અપ્રમત્તપણાઉપ લક્ષણવાળા
મુખની વૃદ્ધિવડે આગ્રિ ધર્મની ઉત્કૃષ્ટ સિદ્ધિ થતા ગૈલેગીકગણની અવસ્થાને
વિષે નિર્વાણનો લાભ વાય છે, એટલે મમત્ત ક્લેશના લવમાત્રવી ગહિત એવા
૮૧ સ્વરૂપનો લાભ વવારૂપ મોક્ષની પ્રાપ્તિ વાય છે આદિ હિતિ ગખ્દ સ-
પ્રાપ્તિ અર્થમા છે ૪૧

મુક્તાર્થ—જે કાઈ લોકને વિષે ઈદ્રાદિકના પ્રગટ શુભસ્થાન ક-
હેવાય છે, તેને ઉત્તરેત્તર શુભ ગુણે સહિત એવો મનુષ્ય ધર્મથી
પામે છે. ૪૨

ટીકાર્થ—જે કાઈ એટલે અર્થ ત્રણ લોકમા જે સુદર ગ્યાન છે એ-
ટલે ઈદ્રાદિકની અવગ્યાઉપ ગુભગ્યાન જે અતિવત મુવર્ણના ધરાની પેઠે
ઉત્તરેત્તર શુભાનુબંધ મદિન પ્રગટ શુભ ગ્યાન છે. તેને પૂર્વે નિરૂપણ કહેવા
ધર્મથી મનુષ્ય પામે છે આદિ જે મનુષ્ય ગખ્દનુ = હણ કહેલ છે, તે તેને

માનવગ્રહણં ચ તસ્યૈવ પરિપૂર્ણધર્મસાધનસહત્વાદિતિ ॥ ૪૨ ॥

તથા— ધર્મશ્રિંતામણિઃ શ્રેષ્ઠો ધર્મઃ કલ્યાણમુત્તમમ્ ।

હિતેકાંતતો ધર્મો ધર્મ એવામૃતં પરમ્ ॥ ૪૩ ॥ ઇતિ

એતન્નિગદસિદ્ધમેવ પરં યત્પુનઃ પુનર્ધર્મશબ્દોપાદાનં તદ્ધર્મસ્થાત્યંતાદરણી-
યતાલ્યાપનાર્થમિતિ ॥ ૪૩ ॥

તથા—ચતુર્દશમહારત્નસદ્જોગાન્નૃષ્વનુત્તમમ્ ।

ચક્રવર્ત્તિપદં પ્રોક્તં ધર્મહેલાવિજૃંજિતમ્ ॥ ૪૪ ॥

ચતુર્દશાનાં મહારત્નાનાં સેનાપતિ-ગૃહપતિ-પુરોહિત-ગજ-તુરગ-વર્ધ્ધકિ-સ્રી-
ચક્ર-છત્ર-ચર્મ-મણિ-કાકિણી-લઙ્ગ-દંડ-લક્ષણાનાં સદ્જોગાત પરાનપેક્ષિ-

પરિપૂર્ણ ધર્મસાધન કરવામાં સમર્થપણું છે. એમ જણાવવાને માટે કયું છે. ૪૨

મૂલાર્થ—વળી ધર્મ તે શ્રેષ્ઠ એવો ચિંતામણિ છે, ધર્મ ઉત્ત-
મ કલ્યાણરૂપ છે, ધર્મ એકાંતે હિતકારક છે અને ધર્મ એજ પરમ
અમૃત છે. ૪૩

ટીકાર્થ—આ શ્લોકનો અર્થ પ્રથમ કહ્યા પ્રમાણેજ છે, પરંતુ જે
વારંવાર ધર્મ શબ્દનું અર્થ કયું છે તે ધર્મનું અત્યંત આદરવાપાત્રું પ્રસિદ્ધ
કરવાને માટે છે. ૪૩

મૂલાર્થ—ચૌદ મહા રત્નોના ભોગથી મનુષ્યને વિષે ઉત્તમ
ગણાતું એવું ચક્રવર્ત્તિનું પદ ધર્મની લીલાનો માત્ર વિલાસ છે,
એમ કહેલું છે ૪૪.

ટીકાર્થ—સેનાપતિ, ગૃહપતિ, પુરોહિત, હાથી, અશ્વ, વર્ધ્ધકિ (મીસ્ત્રી)
સ્ત્રી, ચક્ર, છત્ર, ચર્મ, મણિ, કાકિણી, ખર્જ અને દંડ વગેરે ચૌદ મહારત્નોનો

તથા મુદરજોગાત્ નૃપ નરેષુ મન્યેન્નુત્તમ સર્વ પ્રધાનં કિં તદિત્યાહ ચક્રવર્તિપદ
ચક્રધરપદવી પ્રોક્તપ્રતિપાદિત સિદ્ધાન્તે ઝર્મહેલાવિનૃભિતમ્ ધર્મહીલાવિજ્ઞસિત-
મિતિ ॥ ૪૩ ॥

इति श्रीमुनिचन्द्रसूरिचिरचिताया धर्मविंशुद्धौ धर्मफलविधिः
सप्तमोऽध्यायः व्याख्यातः

સદ્ભોગ એટલે પગની અપેક્ષા ગહિત મુદ્ર ઉપભોગ, તેનાથી મનુષ્યોને વિષે
ચક્રવર્તિપદ એટલે ચક્રવર્તિની પદવી સિદ્ધાન્તમા ધર્મની લીલાનો વિલાસ
છે, એમ કહેલું છે ૮૩

श्री मुनिचन्द्रसूरिचिरचित धर्मविन्दुनी वृत्तिमा धर्मफलविधि
नामे सातमो अध्याय तथा तेनी व्याख्या समाप्त थछ

समाप्तः सप्तमोऽध्यायः ।

અષ્ટમઃ અધ્યાયઃ ।

અધુનાષ્ટમ આરંભ્યતે । તસ્ય ચેદમાદિસૂત્રમ્ ।

કિંં ચેહ વહુનોક્તેન તીર્થકૃત્ત્વં જગદ્ધિતમ્ ।

પરિશુદ્ધાદવાપ્નોતિ ધર્માભ્યાસાન્નરોત્તમઃ ॥ ૧ ॥ ઇતિ ।

કિંચેત્યમ્યુચ્યે, ઇહ ધર્મફલચિંતાયાં વહુના પ્રચુરેણોક્તેન ધર્મફલેન યત-
સ્તીર્થકૃત્ત્વં તીર્થકરપદલક્ષણં જગદ્ધિતં જગજ્જંતુજાતહિતાધાનકરં પરિશુદ્ધાદમલીપ-

અધ્યાય આઠમો.

હું વે આઠમા અધ્યાયનો આરંભ કરવામાં આવે છે, તેનું આ પ્રથમ
સૂત્ર છે.

મૂલાર્થ—વધારે શું કહેવું ? ઉત્તમ પુરુષ અતિ શુદ્ધ ધર્મ-
ના અભ્યાસથી જગતને હિતકારી એવા તીર્થકરપણાને પામે છે. ૧

ટીકાર્થ—‘કિંચ’ એ અભ્યુચ્યય અર્થમાં છે. આ ધર્મક્ષત્રી
ચિંતાને વિષે ધર્મનું ધણું ફલ કહેવું, તેથી શું ? જોથી નરોત્તમ એટલે સ્વ-
ભાવથીજ બીજા સામાન્ય પુરુષોમાં પ્રધાન એવો પુરુષ નિર્મલ ધર્મના અભ્યા-
સથી જગત જીવના હિતને કરનાર એવા તીર્થકરપણાને પામે છે, તે વાત

સાદવામોતિ લભતે ધર્માન્યાસાત્ પ્રતીતરૂપાન્નરોત્તમઃ સ્વજાવત એવ સામાન્યા-
પરપુરુષપ્રધાનઃ । તથાહિ । તીર્થંકરપદયોગ્યજતૂના સામાન્યતોઽપિ લક્ષણમિદં
શાસ્ત્રેપૂદ્ગુપ્યતે । યથા એતે આકાલં પરાર્થવ્યસનિનઃ હપસર્જનીકૃતસ્વાર્થાઃ, હ-
ચિત્તક્રિયાવતઃ, અદીનજાવાઃ, સફઙ્ગારજિણઃ, અદૃષ્ટાનુશયાઃ, કૃતજ્ઞતાપતયઃ,
અનુપદ્ધતચિત્તાઃ, દેવગુરુહુમાનિનઃ, તથા મત્તીરાશયા इति ॥ ૧ ॥

નનુ યદિ તીર્થંકૃત્ત્વ ધર્માદવામોતિ તથાપિ કથં તદેવ પ્રકૃષ્ટ ધર્મફલમિતિ
જ્ઞાતું શક્યમિત્યાહ ।

નાતઃ પરં જગત્યસ્મિન્ વિચ્યતે સ્થાનમુત્તમમ્ ।

તીર્થંકૃત્ત્વં યથા સમ્યક્ સ્વપરાર્થપ્રસાધકમ્ ॥ ૨ ॥ इति ॥

દર્શાવે છે તીર્થંકૃત્ત્વ પદને યોગ્ય એવા જીવોનુ લક્ષણ સામાન્યથી પણ શા-
સ્ત્રોમા આ પ્રમાણે કહેલું છે—“એ યોગ્ય પુરૂષો જીવતા સુધી પાગલો અર્થને
સાધવાના વ્યસનવાલા, પોતાના અર્થને ગૌણ કઠનાગ, ઉચિત ક્રિયા આચ-
રનાગ, દીનભાવ વગરના, સપ્રલ આગ્રહવાલા, પશ્ચાત્તાપ નહીં કરનાગ,
કૃતજ્ઞતાના સ્વામી, જેમનુ ચિત્ત હણાયુ નથી તેવા, દેવશુરનુ બહુ માન કર-
નાગ અને ગભીર આશયવાલા હોય છે તે પુરૂષો તીર્થંકૃત્ત્વ પદને યોગ્ય
હોય છે. ૧

આદિ કોઈ શકા કરે કે, જે તીર્થંકૃત્ત્વ ધર્મથી પમાય છે, તે તે
તીર્થંકૃત્ત્વ ધર્મનુ ઉત્કૃષ્ટ પ્રલ છે, એમ શી રીતે જાણી શકાય ? તેનો ઉત્તર
આપે છે—

મૂલાર્થ—આ જગતને વિષે સાચી રીતે પોતાના અને પ-
રના અર્થને સાધનાર જેવું તીર્થંકૃત્ત્વ છે, તેવું બીલું કોઈ
ઉત્તમ સ્થાન પોતાના તથા પરના અર્થને સાધનાર નથી. ૨

ન નૈવ અતઃ તીર્થકૃત્વાત્પરમન્યત્ જગત્યસ્મિન્નુપલ્લન્યમાને ચરાચરસ્વભાવે
વિદ્યતે સમસ્તિ સ્થાનં પદમુત્તમં પ્રકૃષ્ટં તીર્થકૃત્વમુક્તરૂપં યથા યેન પ્રકારેણ
સમ્યગ્ યથાવત્ સ્વપરાર્થપ્રસાધકં સ્વપરપ્રયોજનનિષ્પાદકમ્ ॥ ૨ ॥

एतदेव ज्ञायति ।

પંચસ્વપિ મહાકલ્યાણેષુ ત્રૈલોક્યશંકરમ્ ।

तथैव स्वार्थसंसिद्ध्या परं निर्वाणकारणम् ॥३॥ इति ॥

પંચસ્વપિ નપુનરેકસ્મિન્નેવ કચિન્મહાકલ્યાણેષુ ગર્જાધાનજન્મદિનાદિષુ
ત્રૈલોક્યશંકરં જગત્ત્રયમુલ્લેખ્ય તીર્થકૃત્વમિત્યનુવર્ત્તેતે । इत्थं परार्थसाधकत्वमुक्त्वा
સ્વાર્થસાધકત્વમાહ । तथैव त्रैलोक्यमुखकरणप्रकारेण स्वार्थसंसिद्ध्या क्षाधिकस-
म्यग्दर्शनज्ञानचारित्रनिष्पत्त्या परं प्रधानं निर्वाणकारणं मुक्तिहेतुरिति ॥ ३ ॥

ટીકાર્થ—પૂર્વે જેનું સ્વરૂપ કહેલું છે, અને પોતાના અને પરના
અર્થને રૂઠા પ્રકારે સાધનારૂં જે તીર્થંકરપણું આ ચરાચર જગતમાં ઉત્તમ
સ્થાનરૂપ છે, તેનાથી બીજું કોઈ ઉત્તમ સ્થાન નથીજ. ૨

તીર્થંકરપણું સ્વપરાર્થનું સાધક છે, તેજ અર્થની ભાવના કરે છે.

મૂલાર્થ—તીર્થંકરપણું પાંચ એવા પણ મહા કલ્યાણકને
વિષે ત્રણ લોકને સુખ કરનારૂં છે, તેમજ પોતાના અર્થને સાધવા-
થી મોક્ષનું ઉત્કૃષ્ટ કારણ છે. ૩.

ટીકાર્થ—તે તીર્થંકરપણું, ગર્જાધાન, જન્મદિવસ વગેરે પાંચ કલ્યા-
ણકને વિષે ત્રણ લોકમાં સુખ કરે છે, પણ એક કલ્યાણકને વિષે સુખ કરે
છે એમ નથી એમ અપિ શબ્દનો અર્થ છે. આ પ્રકારે પરાર્થનું સાધકપણું
કહી હવે સ્વાર્થનું સાધકપણું કહે છે. તેવી રીતે ત્રણ લોકના સુખને કરવાને
પ્રકારે સ્વાર્થની સિદ્ધિ એટલે ક્ષાધિક સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રની
સિદ્ધિ તે વડે પ્રધાન એવું મોક્ષનું કારણ તીર્થંકર પાણું છે. ૩

इत्युक्तप्रायं धर्मफलमिदानीं तच्चेपमेव उदग्रमनुवर्णयि-
ष्याम इति ॥ ४ ॥

મુગમમેવ પરં તચ્છેપમિતિ ધર્મફલરોપમ્ ॥ ૪ ॥

एतदेव दर्शयति ।

तच्च सुखपरंपरया प्रकृष्टजावशुद्धेः सामान्यं चरमजन्म
तथा तीर्थकृत्त्वं चेति ॥ ५ ॥

તત્ત્વ તત્પુનર્ધર્મફલરોપમુદગ્ર પરપરયા ઉત્તરોત્તરક્રમેણ પ્રકૃષ્ટજાવશુદ્ધેઃ
સકાશાત્ કિમિત્યાહ । સામાન્ય તોર્થકરાતીર્થકરયોઃ સમાન ચરમજન્મ અપશ્ચિમદેહ-
લાજ્ઞદ્વક્ષણં તથેતિ પદ્માતરોપદ્રોપે તીર્થકૃત્ત્વં તીર્થકરજાવદ્વક્ષણં ચઃ સમુચ્ચયે ॥૫॥

મૂલાર્થ—એવી રીતે ધર્મનું બહુધા ફલ કહ્યું, હવે તેનું અવ-
શેષ જે ઉત્કૃષ્ટ ફલ તેનું વર્ણન કરીએ છીએ. ૪

ટીકાર્થ—આ મૂળનો અર્થ મુગમ છે જેપ એટલે ધર્મનું બાકી રહે-
લું ઉત્કૃષ્ટ ફલ. ૪

ધર્મનું અવશેષ ઉત્કૃષ્ટ ફલ દર્શાવે છે.

મૂલાર્થ—તે ધર્મનું શેષ ફલ મુખની પર પરાએ કરી ઉત્કૃષ્ટ
ભાવની શુદ્ધિ થવાથી સામાન્યપણે છેલ્લું જન્મ અને તીર્થકરપણું
એ બે ઉત્કૃષ્ટ ફલ છે. ૫

ટીકાર્થ—તે ધર્મ ફલનું મોટું જેપ—ફલ ઉત્કૃષ્ટ ફલ એ છે કે, ઉ-
ત્તરોત્તર મુખની પગ પગના કબે કરીને ભાવની વિશેષ શુદ્ધિ થવાથી એક તો
સામાન્ય એટલે તીર્થકર તથા અતીર્થકર—એ બંનેને સંખુ એવું છેલ્લું જન્મ
તથા તીર્થકરપણું એ બે ધર્મના ઉત્કૃષ્ટ ફલ છે. અદિ ચ શબ્દનો અર્થ સમુ-
ચ્ચય છે. ૫

તત્રાક્ષિષ્ટમનુત્તરં વિષયસૌખ્યં, હીનજ્ઞાવવિગમઃ, હૃદયત-
રા સંપત્, પ્રભૂતોપકારકરણં, આશયવિશુદ્ધિઃ, ધર્મપ્રધાનતા,
અવંધ્યક્રિયાત્વમિતિ ॥ ૬ ॥

તત્ર સામાન્યતથ્વમજન્મનિ અક્ષિષ્ટં પરિણામમુંદરમનુત્તરં શેષભોગસૌ-
ખ્યેન્યઃ પ્રધાનં વિષયસૌખ્યં શબ્દાદિસેવાવજ્ઞાનં, હીનજ્ઞાવવિગમઃ, જાતિ-
કુલવિજિવવયોજ્વસ્થાદિન્યૂનતારૂપહીનત્વાવિરહઃ, હૃદયતરા પ્રાગ્જવેન્યોઽત્યંતોચ્ચા
સંપત્ દ્વિપદચતુષ્પદાદિસમૃદ્ધિઃ તસ્યાં ચ પ્રચૂતસ્યાતિજ્ઞિષ્ટસ્યોપકારસ્ય સ્વપર-
ગતસ્ય કરણં વિધાનં અતएव આશયસ્ય ચિત્તસ્ય વિશુદ્ધિઃ અમાલિન્યમ્પા,
ધર્મપ્રધાનતા ધર્મકસારત્વં, અતિનિપુણવિવેકવશોપજ્ઞવ્યયાવસ્થિતમમસ્તવસ્તુ-
તત્ત્વતયા અવંધ્યા અનિષ્ફલ્યા ક્રિયા ધર્મર્થાધારાધનરૂપા યસ્ય તેદ્ભાવસ્ત-
ત્ત્વમ્ ॥ ૬ ॥

મૂલાર્થ—તે સામાન્ય ચરમ ભવને વિષે કલેશ રહિત અને
અને પ્રધાન એવું વિષય મુખ્ય મલે છે, હીન ભાવનો નાશ થાય છે,
તથા અતિશય મોટી સંપત્તિ મલે છે, વણા ઉપકાર કરાય છે, અંતઃ
કરણની શુદ્ધિ થાય છે, ધર્મને વિષે પ્રધાનતા થાય છે અને સર્વ
ક્રિયાની સફળતા થાય છે. ૬

ટીકાર્થ—તે સામાન્ય ચરમ ભવને વિષે કલેશરહિત એટલે પરિણામે
મુંદર અને શેષ ભોગના મુખ્યોથી પ્રધાન એવું વિષય મુખ્ય થાય છે, એટલે
શબ્દાદિ પાંચ વિષયો ભોગવાય છે. હીન ભાવનો નાશ થાય છે એટલે જાતિ
કુલ, વંભવ, વય, અવસ્થા ઇત્યાદિકની ન્યૂનતા રૂપ હીનપણાનો નાશ થાય છે.
અતિશય ઉંચી એટલે પૂર્વભવથી અત્યંત ઉચ્ચ એવી દ્વિપદ (દાસ દાસી)
અને ચતુષ્પદ (પશુ) વગેરેની સમૃદ્ધિ અને તેમાં અતિશય પોતાનો અને પર
નો ઉપકાર કરવો, એથીજ આશય—હૃદયની વિશુદ્ધિ એટલે અમાલિનતા
થાય છે. ધર્મનુંજ એકસારપણું એટલે અતિનિપુણ એવા વિવેકથી પ્રાપ્ત થયે-
લ યથાર્થ સર્વતત્ત્વવડે ક્રિયાની સફળતા થાય છે, એટલે ધર્મ અર્થઅને કામ
ની સેવારૂપતા પ્રાપ્ત થાય છે, એટલા પદાર્થો ચરમ જન્મને વિષે પ્રાપ્ત
થાય છે. ૬

તથા—વિશુદ્ધ્યમાનાઽપ્રતિપાતિચરણાવાસિઃ, તત્સાત્મ્ય-
જાવઃ જન્યપ્રમોદહેતુતા, ધ્યાનસુખયોગઃ, અતિશયર્દ્ધિપ્રા-
પ્તિરિતિ ॥ ૭ ॥

વિશુદ્ધ્યમાનસ્ય સંસ્ક્રિયમાનવિવ્રક્ષણતયા અપ્રતિપાતિનઃ, કદાચિદપ્ય-
ગ્રજાજાઃ, ચરણસ્ય ચારિત્રસ્પાવાસિર્દ્વિજઃ, તતશ્ચ તેન વિશુદ્ધ્યમાનાપ્રતિપાતિના
ચરણેન સાત્મ્ય સમાનાત્મતા તત્સાત્મ્ય તેન સદૈકીજાત્ય ઇત્યર્થઃ, તેન જાવો જવનં
પરિણતિરિતિ, જન્યપ્રમોદહેતુતા જન્યજનસંતોષકારિત્વ, ધ્યાનસુખયોગઃ
ધ્યાનસુખસ્વારોપસુખાતિશાયિનઃ ચિત્તનિરોગલક્ષણસ્ય યોગઃ અતિશયર્દ્ધિપ્રાપ્તિઃ
અતિશયર્દ્ધેરામર્ષોપધ્યાદિરૂપાયાઃ પ્રાપ્તિઃ ॥ ૭ ॥

તતશ્ચ કાલેન—

મૂલાર્થ—શુદ્ધ અને જેનો નાશ થતો નથી એવા ચારિત્રની
પ્રાપ્તિ થાય છે, તે ચારિત્રની સાથે આત્માનો એકીલાવ થાય છે, તે
ભવ્ય જનને પ્રમોદનુ કાગણ થાય છે. ધ્યાનના સુખનો યોગ થાય
છે, અને અતિશય ઋદ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૭

ટીકાર્થ—હીનપણાથી વિલક્ષણ હોવાથી વિશુદ્ધ એવા અને ક્યારે
પણ જેનો નાશ થતો નથી, એવા ચારિત્રનો લાભ થાય છે તે પછી વિશુદ્ધ
અને અવિનાશી એવા ચારિત્રની સાથે એકી લાવરૂપ પરિણતિ થાય છે એટલે
ભવ્ય જનના પ્રમોદનુ કાગણ થાય છે એટલે ભવ્ય જનને સંતોષ કરવાનું
કાગણપણ પ્રાપ્ત થાય છે. ધ્યાન સુખનો યોગ થાય છે એટલે સમગ્ર સુખોને
ઉલ્લસન કરે તેવા ચિત્તનો નિરોધ કરવારૂપ લક્ષણ છે જેનું તેવા યોગ થાય
છે અને આમર્ષ ઔષધિ વગેરે લબ્ધિઓની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૭

પૂર્વોક્ત શુણ પ્રાપ્ત થયા પછી કાલે કરીને—

અપૂર્વકરણં, ક્ષપકશ્રેણિઃ, મોહસાગરાત્તારઃ, કેવલાન્નિ-
વ્યક્તિઃ, પરમસુખલાન્ન રતિ ॥ ૮ ॥

અપૂર્વાણાં સ્થિતિઘાતરસઘાતગુણશ્રેણિગુણસંક્રમાર્પ્વસ્થિતિવંધ્યક્ષણાનાં
પંચાનામર્યાનાં પ્રાચ્યગુણસ્થાનેષ્વપ્રાપ્તાનાં કરણં યત્ર તદપૂર્વકરણમષ્ટમગુણસ્થાનકાં
તતથ ક્ષપકસ્ય ઘાતિકર્મપ્રકૃતિક્ષયકારિણો યતેઃ શ્રેણિર્મોહનીયાદિપ્રકૃતિક્ષય-
ક્રમરૂપા સંપદ્યતે, ક્ષપકશ્રેણિક્રમશ્ચાયં, इह परिपक्वसम्यग्दर्शनादिगुणो जीवश्चर-
મવર્તી અવિરતદેશવિરતપ્રમત્તાપ્રમત્તસંયતાન્યતરગુણસ્થાનકસ્યઃ પ્રવૃષ્ટતીવ્રશુદ્ધ-
ધ્યાનાધીનમાનસઃ, ક્ષપકશ્રેણિમારુહ્ણરપૂર્વગુણસ્થાનકમવાપ્ય પ્રથમતઃ ચતુરોઽન્-
તાનુવંધિનઃ ક્રોધાદીન્ યુગપત્ ક્ષપયિતુમારજતે તતઃ સાવશેષેષ્વેતેષુ મિથ્યાત્વં
ક્ષપયિતુમુપક્રમતે । તતસ્તદવશેષે મિથ્યાત્વે ચ ક્ષીણે સમ્યગ્મિથ્યાત્વં સમ્યક્કં
ચ ક્રમેણોઽન્નિનત્તિ । તદનંતરમેવાવદ્ધાયુષ્કોઽનિવૃત્તિકરણં નામ સકલ્લમોહાપોહૈ-

મૂલાર્થ—અપૂર્વકરણ (આઠમા ગુણસ્થાન) ને પામે છે, પછી
ક્ષપકશ્રેણી કરે છે, પછી મોહરૂપ સમુદ્રને ઉતરે છે, પછી કેવલજ્ઞાની
થઈ પરમ સુખ (મોક્ષ) નો લાભ પ્રાપ્ત થાય છે. ૮

ટીકાર્થ—અપૂર્વકરણ એટલે પ્રથમના ગુણસ્થાનમાં ન પ્રાપ્ત થયેલા
એવા જે સ્થિતિઘાત, રસઘાત, ગુણ શ્રેણિ, ગુણ સંક્રમ તથા અપૂર્વ સ્થિતિબંધ
લક્ષણવાળા પાંચ અર્થ જેમાં કરવામાં આવે છે, તે અપૂર્વકરણ નામે આ-
ઠમું ગુણ સ્થાનક કહેવાય છે, તે પછી ક્ષપક એવો સાધુ એટલે ઘાતિકર્મની
પ્રકૃતિને ક્ષય કરનાર એવો મુનિ તેની શ્રેણી એટલે મોહનીયાદિ કર્મ પ્રકૃતિના
ક્ષયક્રમ રૂપ જે શ્રેણી તે ઉત્પન્ન થાય છે, તે ક્ષપક શ્રેણિનો ક્રમ આ પ્રકારનો
છે. સમ્યગ્ દર્શનાદિ ગુણ જેના પરિપક્વ થયા છે, એવો ચરમ શરીરી જીવ
એટલે અવિરત, દેશવિરત, પ્રમત્ત સંયત અને અપ્રમત્ત સંયત એ ચારમાંથી
કોઈ એક ગુણસ્થાનમાં રહેલો જીવ વૃદ્ધિ પામતા એવા અતિશય તીવ્ર અને
શુદ્ધ એવા ધ્યાનને પોતાનું મન આધીન કરી, ક્ષપક શ્રેણિને આરોહણ કર-
વાની ઇચ્છાવાળો થઈ અપૂર્વ ગુણસ્થાનને પ્રાપ્ત કરી પ્રથમથીજ ચાર એવા
અનંતાનુબંધી ક્રોધાદિકને એકી સાથે નાશ કરવાનો આરંભ કરે છે, તે પછી

કસહં નવમગુણસ્યાનકમપ્યારોહતિ । તત્ર ચ તર્થયપ્રતિક્ષણ વિશુદ્ધમાનઃ કિય-
ત્સ્વપિ સંરચાતેષુ જાગેષુ મતેષ્વર્ષૌ કપાયાન્ અપ્રત્યારચાનાસરણપ્રત્યારચાનાવર-
ણસંજિતાન્ ક્રોધાદીનેષુ ક્ષપયિતુમારજતે । દ્વીયમાણેષુ ચ તેષ્વેતાઃ પોમશપ્રકૃતી-
રધ્યવસાયવિશેષાન્નિદ્રાન્નિદ્રા? પ્રચલ્લાપ્રચલ્લા? સ્થાનર્દિ? નરકગતિઃ નરકાનુ-
ર્વા? તિર્યગ્ગતિઃ તિર્યગાનુર્વા? એકદ્રિયઃ દ્વીદ્રિયઃ ત્રીદ્રિયઃ? ચતુર્દ્રિય-
જાતિનામ? આતપનામ? ઉદ્યોતનામ? સાધારણનામ? સ્થાવરનામ
? સૂક્ષ્મનામ ? લક્ષણાઃ ક્ષપયતિ । તત્તોઽષ્ટકપાયવશેષક્ષયે યદિ પુરુષઃ પ્ર-

તે અન તાનુબધી ક્રોધાધિઃ કાઠક અવશેષ રહે અને મિથ્યાત્વનો લાગ કરવા
માટે છે, તે પછી અન તાનુબધી ક્રોધાદિકના અવશેષનો તથા ક્ષય કરવા
માટેલુ મિથ્યાત્વ એ બનેનો ક્ષય કરે છે. તે પછી સમ્યક્ મિથ્યાત્વ એટલે
મિશ્રપુન અને સમ્યક્ત્વ એટલે શુદ્ધપુન એ બને અનુક્રમે ખપાવે
એટલે પ્રથમ મિશ્રપુનને અને પછી શુદ્ધપુનને ખપાવે સાગ બાદ જેણે આ-
યુધ્ય આયુ નથી, એવો જીવ સર્વ મોહને નાશ કરવામા એકંદુ એવુ અનિ-
વૃત્તિ કરણ નામનુ જે નવમુ ગુણસ્થાનક છે, તે ઉપર આગેહણ કરે છે અને
તેમા પૂર્વોક્ત રીતને અનુસારે પ્રતિક્ષણે શુદ્ધ થતો એ ગુણ સ્થાનના કેટલાએક
સખ્યાતા ભાગ જતા અપ્રત્યાખ્યાનાવગણ અને પ્રત્યાખ્યાનાવગણ એવા નામ-
વાલા ક્રોધાદિ આઠ કપાયોને નાશ કરવાનો આગ લ કરે છે, અને તે આઠ
કપાય ક્ષય કરવા માડતા આ સોળ પ્રકૃતિઓનો કોઈ જાતના અધ્યવસાય
વિશેષ કરીને નાશ કરે છે, તે સોળ પ્રકૃતિઓના નામ આ પ્રકાર છે—
૧ નિદ્રાન્નિદ્રા, ૨ પ્રચલ્લા પ્રચલ્લા, ૩ સ્થાનર્દિ, ૪ નરક ગતિ, ૫ નરકાનુર્વા,
૬ તિર્યગ્ગતિ, ૭ તિર્યગાનુર્વા, ૮ એકદ્રિય, ૯ દ્વીદ્રિય, ૧૦ ત્રીદ્રિય,
૧૧ ચતુર્દ્રિય જાતિ નામ, ૧૨ આતપ નામ, ૧૩ ઉદ્યોત નામ, ૧૪ સાધા-
રણ નામ, ૧૫ સ્થાવર નામ અને ૧૬ સૂક્ષ્મ નામ—એ સોળ લક્ષણવાલી
પ્રકૃતિઓને ખપાવે તે પછી આઠ કપાયના અવશેષ એટલે અપ્રત્યાખ્યાનાવગણ
અને પ્રત્યાખ્યાનાવગણના શેષનો ક્ષય કરે સાગ બાદ શ્રેણિ કરનાર જે પુરુષ-
વેદી હોય તો નપુ સકલેદને ખપાવે, તે પછી સ્ત્રીવેદને ખપાવે અને તે પછી

તિપત્તા તતો નપુંસકવેદં તતઃ સ્ત્રીવેદં તતો હાસ્યાદિષટ્કં તતઃ પુનઃ પુરુષવેદં
 ક્ષપયતિ । યદિ પુનર્નપુંસકં સ્ત્રી વા તદા પુરુષવેદસ્થાને સ્વવેદમિતરવેદદ્વયં ચ યથા
 જથન્યપ્રથમતયા ક્ષપયતિ । તતઃ ક્રમેણ ક્રોધાદીન્ સંજ્વલનાન્ ત્રીન્ અતઃ વાદર-
 લોચં ચાત્રંવ ક્ષપયિત્વા સૂક્ષ્મસંપરાયણગુણસ્થાને ચ સૂક્ષ્મં સર્વથા વિનિવૃત્તસકલ-
 મોહવિકારાં ક્ષીણમોહગુણસ્થાનાવસ્થાં સંશ્રયતે । તત્ર ચ સમુદ્રપ્રતરણશ્રાંત-
 પુરુષવત્ સંગ્રામાંગણવિનિર્ગતપુરુષવદ્વા મોહનિગ્રહનિશ્ચલનિવદ્ધાધ્યવસાયતયા પરિ-
 શ્રાંતઃ સન્નતમુહૂર્તે વિશ્રમ્ય તદ્ગુણસ્થાનકદિચરમસમયે નિદ્રાપચલે ચરમસમયે ચ
 જ્ઞાનાવરણાંતરાય પ્રકૃતિદશકં દર્શનાવરણાવશિષ્ટં પ્રકૃતિચતુષ્કં ચ યુગપદેવ ક્ષપયતિ

હાસ્યાદિક વગેરે છને ખપાવી પુરુષવેદને ખપાવે અને જે ક્ષપક શ્રેણી કરનાર
 નપુંસક હોય અથવા સ્ત્રી હોય તો પુરુષવેદને ઠેકાણે પોતાના વેદને ખપાવે
 અને પછી ખાટીના જે વેદને ખપાવે એટલે જે ક્ષપક શ્રેણી કરનાર નપુંસક
 હોય તો પ્રથમ સ્ત્રીવેદને અને પછી પુરુષવેદને ખપાવે ત્યાર બાદ પોતાના
 વેદને ખપાવે. જે સ્ત્રીવેદ હોય તો પ્રથમ નપુંસક વેદને અને પછી પુરુષ વેદને
 અને પછી પોતાના વેદને ખપાવે, ત્યાર પછી અનુક્રમે સંજ્વલન ક્રોધાદિક ત્રણ
 કપાયને ખપાવે, પછી બાદર લોભને એજ ગુણ સ્થાનમાં ખપાવીને સૂક્ષ્મ
 સંપરાય ગુણસ્થાનમાં સૂક્ષ્મ લોભને ખપાવે છે, તેને ખપાવ્યા પછી સર્વ
 પ્રકારે સર્વ મોહ વિકાર જેમાં નિવૃત્ત થયો છે, એવી ક્ષીણ મોહ ગુણસ્થાનકની
 અવસ્થાનો આશ્રય કરે છે. ત્યાં સમુદ્રને તરી થાકેલા પુરુષની પેઠે તથા સં-
 આમરૂપ આંગણમાંથી યુદ્ધ કરી નીકલેલા પુરુષની પેઠે મોહનો નિગ્રહ કરવામાં
 નિશ્ચલ અધ્યવસાય બાંધવાથી પરિશ્રાંત થયેલા તે જીવ તે ખારમા ગુણસ્થા-
 નમાં વિશામો લઇને તે ગુણસ્થાનના બીજા ચરમ સમયને વિષે એટલે છેલ્લા
 સમયથી પ્રથમ રહેલા સમયને વિષે નિદ્રા અને પ્રચક્ષા એ બે પ્રકૃતિને ખપા-
 વે અને ચરમ સમયને વિષે જ્ઞાનાવરણની પાંચ અને અંતરાયની પાંચ એ
 દશ પ્રકૃતિ તથા દર્શનાવરણની અવશિષ્ટ પ્રકૃતિ ચાર એ રીતે ચૌદ પ્રકૃતિને
 સાથેજ ખપાવે છે. આ ક્ષપક શ્રેણી વિષે જે કહેવામાં આવ્યું છે, તે જણે
 આયુધ્ય બાંધેલ નથી, તેને હૃદયેશીને છે. જણે આયુધ્ય બાંધેલ છે, તે તો સાત

વદ્વાયુઃ પુનઃ સપ્તકક્ષ્યાનંતરં વિશ્રમ્ય યયાનિવર્ષં ચાયુરનુજૂય જવાતરે ક્ષપક-
ર્થેણ સમર્પયત ઇતિ ।

યશ્ચાત્રાપૂર્વકરણોપન્યાસાનંતરં ક્ષપકક્રેત્રેણુપન્યાસઃ સ સૈદ્ધાતિકપક્ષા
પેક્ષયા, યતો દર્શનમોહસપ્તકસ્યાપૂર્વકરણસ્ય એવ ક્ષય કરોતીતિ તન્મતં, ન તુ
યથા કર્મપ્રથિકાન્તિપ્રાયેણ । ચિરતસમ્યગ્દૃષ્ટ્યાઘન્યતરગુણસ્થાનકચતુષ્ટયસ્ય ઇતિ
તતો મોહસાગરોત્તારઃ મોહો મિથ્યાત્વમોહાદિઃ સ એવ સાગરઃ સ્વપનૂરમણાદિ-
પારાચારઃ મોહસાગરઃ તસ્માદુત્તારઃ પરપારમાપ્તિઃ । તતઃ કેવલ્લાન્નિવ્યક્તિઃ કેવલ
સ્ય કેવલજ્ઞાનકેવલદર્શનજ્ઞાણસ્ય જીવગુણસ્ય જ્ઞાનાવરણાદિપ્રાતિકર્મોપરતાવ-
ન્નિવ્યક્તિરાવિર્જાવઃ । તતઃ પરમમુખજ્ઞાનઃ પરમસ્ય પ્રકૃષ્ટસ્ય દેવાદિસુખાતિશા-
પિનઃ સુખસ્ય જ્ઞાનઃ પ્રાપ્તિઃ ॥ ભક્ત ચ ।

પ્રકૃતિને ખપાવ્યા પછી—એટલે આગળ અનતાનુબધીની અને ત્રણ દર્શન
મોહનીયની—એમ સાત પ્રકૃતિ ખપાવીને વિશ્રાંતિ લે છે અને પછી પોતે
જીવી રીતે આયુધ્ય બાધ્યુ છે, તેવી રીતે ભોગવીને અન્ય ભવમા ક્ષપકક્રેણી-
નો પ્રાગ બ કરે છે.

અહિ અપૂર્વ કમળ કર્યા પછી ક્ષપકક્રેણીનું કહ્યું છે, તે સૈદ્ધાંતિકની
અપેક્ષાએ કહ્યું છે. જોથી અપૂર્વકમળ ગુણસ્થાનમા ગ્હેતા દર્શન મોહનીના
સપ્તકનો ક્ષય કરે છે, એવો તે સૈદ્ધાંતિકનો જ અભિપ્રાય તેને સ્વીકારીને કહે
લું છે, પરંતુ કર્મચયના અભિપ્રાય પ્રમાણે કહેલું નથી. કર્મચયના કમળાગ-
નો અભિપ્રાય એવો છે કે,—અવિગતક સમ્યગ્ દૃષ્ટિ ઇત્યાદિ આર ગુણસ્થાનક
માથી ગમે તે ગુણસ્થાનમા ગ્હેવા જીવ ક્ષપકક્રેણી કરે તે પછી મિથ્યાત્વ
મોહાદિઉપ અવ્ય બૂગમણ પ્રમુખ મમુદ તેમાવી ઉતરવું થાય છે, એટલે સામે
પ્રાગ જવાય છે. તે પછી દેવવપાન અને દેવવ દર્શન ઉપ જીવનો ગુણ પ્રગટ
થાય છે, એટલે માનાવગલાદિ પ્રાતિકર્મનો નાશ થતા આત્મ ગુણ પ્રગટ થાય
છે તે પછી દેવતાના મુખવી અધિક એવા મુખનો લાભ થાય છે તે વિશે
શાસ્ત્રમા કહેવું છે.

“યત્ત્વ કામસુખં લોકે યત્ત્વ દિવ્યં મહાસુખમ્ ।
વીતરાગમુખસ્પેદમનંતાંશે ન વર્તતે ” ॥ ૧ ॥ ઇતિ ।

અત્રૈવ હેતુમાહ ।

સદારોગ્યાસેરિતિ ॥ ૧૦ ॥

સદારોગ્યસ્ય જાવારોગ્યરૂપસ્ય આસેર્વાજ્ઞાત્ ॥ ૧૦ ॥

ઇયમપિ કુત્ત ઇત્યાહ ।

જાવસંનિપાતક્કયાદિતિ ॥ ૧૧ ॥

જાવસંનિપાતસ્ય પારમાર્થિકરોગવિશેષસ્ય ક્યાકુચ્છેદાત્ ॥ ૧૧ ॥

સંનિપાતમેવ વ્યાચષ્ટે ।

“ આ લોકને વિષે જે કામ સુખ છે અને દેવ લોકને વિષે જે દિવ્ય મહાસુખ છે, તે સધલું એકત્ર કરીએ તો પણ વીતરાગના સુખનો અનંતમો ભાગ પણ ન થાય. ૧ ૯

પરમ સુખનો લાભ થાય છે, તેનું કારણ દર્શાવે છે.

મૂલાર્થ—નિરંતર આરોગ્યની પ્રાપ્તિ થઈ છે, માટે પરમસુખનો લાભ થાય છે. ૧૦

ટીકાર્થ—ભાવ નિરોગતા રૂપ આરોગ્યનો લાભ થયો છે માટે. ૧૦
નિરંતર ભાવ આરોગ્યની પ્રાપ્તિ પણ શાથી થઈ છે? તે કહે છે.

મૂલાર્થ—ભાવ સંનિપાતનો નાશ થયો છે, માટે સદા આરોગ્યની પ્રાપ્તિ થઈ છે. ૧૧

ટીકાર્થ—ભાવ સંનિપાત એટલે પારમાર્થિક રોગ વિશેષ જે તેનો ક્ષય થાય છે. ૧૧

ભાવ સંનિપાતનું સ્વરૂપ કહે છે.

રાગદ્વેષમોહા હિ દોષાસ્તથા તથાત્મદૂષણાદિતિ ॥૧૨॥

રાગદ્વેષમોહા વદ્યમાણલક્ષણાઃ હિ સ્ફુટં દોષાન્નાવસંનિપાતરૂપાઃ ।
અત્ર હેતુમાહ । તથા તથા તેન તેન પ્રકારેણ અન્નિષ્વગકરણાદિના આત્મનો જીવ-
સ્ય દૂષણાદિકારમાપણાત્ ॥ ૧૨ ॥

તત્ત્વજેદપર્યાયૈર્વ્યાખ્યેતિ ન્યાયાધ્યાગાદીનેવ તત્ત્વત આહ ।

અવિષયેઽભિષ્વંગકરણાધ્યાગ ઇતિ ॥ ૧૩ ॥

અવિષયે પ્રકૃતિવિશારુતયા મતિમતામન્નિષ્વગાનર્હે સ્વ્યાદૌ વસ્તુનિ અ-
ન્નિષ્વંગકરણાન્નિષ્વગતિગંધસંપાદનાત્કિમિત્યાહ રાગો દોષઃ ॥ ૧૩ ॥

તત્રૈવાગ્નિજ્વાલાકલ્પમાત્સર્યાપાદનાદ્દ્વેષ ઇતિ ॥૧૪॥

મૂલાર્થ—તે તે પ્રકારે આત્માને દૂષિત કરવાથી રાગ, દ્વેષ
અને મોહ એ ત્રણ ત્રિદોષ રૂપ ભાવ સનિપાત કહેલ છે. ૧૨

ટીકાર્થ—જેમનુ લક્ષણ આગવ કહેવામા આવે એવા ગગ દ્વેષ
અને મોહ એ ત્રણ ભાવ સનિપાત રૂપ પ્રગટ ત્રિદોષ છે, તેનુ કારણ દર્શાવિ-
છે, તે તે પ્રકારે આમકિત ઠગવવી વગેરે કમી જીવને વિકાર પમાડે છે, તેથી
ગગ, દ્વેષ અને મોહને ભાવ સનિપાત કહેવાય છે ૧૨

અવરૂપ, ભેદ અને પર્યાય એ ત્રણે કરીને વ્યાખ્યા કરવી એવો ન્યાય છે, તેથી
તત્ત્વથી ગગાદિકનુ જ અવરૂપ કહે છે

મૂલાર્થ—અયોગ્ય વિષયોને વિષે આમકિત કરવી એ રામ
કહેવાય છે. ૧૩

ટીકાર્થ—અવભાવથી નાશવત પણાને લઈને જુદિમાન પુરૂષોને આસ-
કિત ઠગવાને અયોગ્ય એવા જે ગ્રી આદિ પદાર્થ તેમા મનની જે આમકિત
ઠગવી, તે રાગ રૂપ દોષ કહેવાય છે ૧૩

મૂલાર્થ—તેજ નાશવત પદાર્થને વિષે આસકિત થતાં અ-
ગ્નિની જ્વાલા જેવો મત્સર કરવો તે દ્વેષ રૂપ દોષ કહેવાય છે. ૧૪

તત્રૈવ કચિદર્થેઽનિષ્વંગે સતિ અગ્નિજ્વાલાકલ્પસ્ય સમ્યક્કાદિગુણસર્વ-
સ્વદાહકતયા માત્સર્યસ્ય પરસંપત્ત્યસહિષ્ણુજાવલ્લક્ષણસ્યાપાદનાધિધાનાત્ દોષો
દોષઃ ॥ ૩૪ ॥

હેયેતરજ્ઞાવાધિગમપ્રતિવંધવિધાનાન્મોહ ઇતિ ॥ ૧૫ ॥

ફહ નિશ્ચય નયેન હેયાનાં મિથ્યાત્વાદીનામિતરેષાં ચોપાદેયાનાં સમ્યગ્દર્શ-
નાદીનાં જ્ઞાવાનાં । વ્યવહારતસ્તુ વિષકંટકાદીનાં સ્વક્ચંદનાદીનાંચ અધિગમ-
સ્યાવબોધસ્ય પ્રતિવંધવિધાનાત્ સ્વલ્પનકરણાન્મોહો દોષઃ ॥ ૧૫ ॥

અર્થેતેષાં જ્ઞાવસંનિપાતત્વં સમર્થયન્નાહ ।

સત્સ્વેતેષુ ન યથાવસ્થિતં સુખં સ્વધાતુવૈષમ્યાદિતિ ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—તેજ દોષ ઓ આદિ પદાર્થને વિષે આસક્તિ થતાં સમ્ય-
કત્વાદિ ગુણનો સર્વ પ્રકારે દાહકરી નાશ કરે છે માટે અગ્નિની જવાલા જેવો
જે પરની સંપત્તિને ન સહન કરવા રૂપ લક્ષણ વાળા મત્સરને કરવાથી દ્વેષ
નામનો દોષ કહેવાય છે. ૧૪

મૂલાર્થ—ત્યાગ કરવાયોગ્ય અને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય પદાર્-
થના જ્ઞાનનો અટકાવ કરવો તે મોહ નામનો દોષ કહેવાય છે. ૧૫

ટીકાર્થ—આ સ્થલે નિશ્ચયનયવડે કરીને હેય—ત્યાગ કરવા યોગ્ય એવા
મિથ્યાત્વ વગેરેનો અને ઉપાદેય ગ્રહણ કરવા યોગ્ય એવા સમ્યગ્ દર્શન વિગે-
રેનો ભાવ તેમનું અને વ્યવહારનયવડે વિષ તથા કાંટા પ્રમુખ હેય પદાર્થનો
અને માલા ચંદન પ્રમુખ ઉપાદેય પદાર્થના જ્ઞાનનો પ્રતિવંધ કરવાથી—અટ-
કાવ કરવાથી મોહ નામનો દોષ થાય છે. ૧૫

એ રાગ, દ્વેષ અને મોહ—એ ત્રણ ભાવ સંનિપાત છે, એમ જણાવતાં
કહે છે.

મૂલાર્થ—એ રાગ, દ્વેષ અને મોહ છતાં યથાર્થ સુખ ન થાય
કારણ કે, આત્માની મૂલ પ્રકૃતિનું વિષમપણું થાય છે. ૧૬

સત્સ્વેતેષુ રાગાદિષુ ન નૈવ યથાવસ્થિતં પારમાર્થિકં સુખં જીવસ્ય અત્ર
 હેતુઃ સ્વગાતુવૈપમ્યાત્ । દધતિ ધારયતિ જીવસ્વરૂપમિતિ ધાતવઃ સમ્યગ્દર્શનાદયો
 ગુણાઃ સ્વસ્વાત્મનો ધાતવઃ તેષાં વૈપમ્યાત્ યથાવસ્થિતવસ્તુસ્વસ્વરૂપપરિહારેણા
 ન્યયારૂપતયા જનનં તસ્માત્ । યથાહિ વાતાદિદોષોપધાતાઘ્નાતુષુ રસામૃગાદિષુ
 વૈપમ્યાપન્નેષુ ન દેહિનો યથાવસ્થિત કામજોગજં મનઃ સમાધિજં વા શર્મ કિંચન
 લ્પજન્તે તથા અપી સસારિણઃ સત્ત્વાઃ રાગાદિદોષવશાત્સમ્યગ્દર્શનાદિષુ મલ્લીમ-
 સરૂપતા પ્રાપ્તેષુ ન રાગદ્વેષમોહોપશમજં શર્મ સમાસાદયંતીતિ ॥ ૧૬ ॥

અમુમેવાર્થ વ્યતિરેકત આહ ।

ક્ષીણેષુ ન દુઃખં નિમિત્તાજ્ઞાવાદિતિ ॥ ૧૭ ॥

ટીકાર્થ—ગાદિ છતાં જીવને યથાર્થ એટલે જેવું છે, તેવું સુખ થતું
 નથી તેવું કારણ કહે છે, પોતાના ધાતુનું વિષમપણું યવાથી એટલે જીવના
 સ્વરૂપને ધારણ કરે તે ધાતુ કહેવાય સમ્યગ્ દર્શનાદિ ગુણો તે ધાતુ, તેમનું
 વિષમપણું યવાથી જીવનું યથાર્થ સ્વરૂપ જણાતું નથી, પણ અન્ય પ્રકારે
 જણાય છે તે ઉપર દ્વિધાત આપે છે જેમ વાયુ પ્રમુખ દોષના ઉપધાતથી રસ,
 ક્વિર વગેરે ધાતુઓનું વિષમપણું વતા દેહધારી પ્રાણીઓને જેમ કામ ભોગ-
 નું અથવા મનની સમાધિનું કાંઈ સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી, તેમજ આ મસારી
 જીવોને રાગાદિ દોષના વશથી સમ્યગ્દર્શનાદિ અતિશય મક્ષિનરૂપપણાને
 પામતા ગગદ્વેષ અને મોહના ઉપશમથી જે સુખ યવું જોઈએ તે સુખ ગગ-
 દ્વેષ અને મોહના ઉદયથી જીવને પ્રાપ્ત થતું નથી. ૧૬

એ અર્થને વ્યતિરેકપણે—ઉલટીરીતે કહે છે—

મૂલાર્થ—રાગાદિ ક્ષીણ થતાં દુઃખ નથી, કારણકે જીવને દુઃખ
 થવાના રાગાદિ નિમિત્ત કારણનો અભાવ છે. ૧૭

ક્રીણેષુ રાગાદિષુ ન દુઃખં જાવસંનિપાતજં સમુત્પદ્યતે કુત્તરં ઇતિ ચેદુચ્યતે
નિમિત્તાજાવાન્નિવંધનવિરહાદિતિ ॥ ૧૭ ॥

તર્હિં કિં સ્યાદિત્યાહ ।

આત્યંતિકજાવરોગવિગમાત્ પરમેશ્વરતાતેસ્તત્તથાસ્વજા-
વત્વાત્ પરમસુખજાવ ઇતીતિ ॥ ૧૮ ॥

આત્યંતિકઃ પુનર્જાવાભાવેન જાવરોગાણાં રાગાદીનાં યો વિગમઃ સમુચ્ચે-
દઃ તસ્માત્ યા પરમેશ્વરતાયાઃ શક્રચક્રાધિપાર્શ્વર્યાતિજ્ઞાયિન્યાઃ કેવલજ્ઞાનાદિ-
લક્ષણાયા આસિઃ પ્રાસિઃ તસ્યાઃ પરમસુખજાવ ઇત્યુત્તરેણ યોગઃ કુત્તરં ઇત્યાહ ।
તત્તથાસ્વભાવત્વાત્, તસ્ય પરમસુખજાવસ્ય તથા સ્વજાવત્વાત્ પરમેશ્વરતારૂપત્વાત્
પરમસુખજાવઃ સંપદ્યતે ઇતિ વાક્યપરિસમાપ્તાવિતિ ॥ ૧૮ ॥

ટીકાર્થ—રાગાદિ ક્રીણુ થતાં ભાવસંનિપાતથી થયેલું જે દુઃખ તે
ઉત્પન્ન નથી થતું શા માટે ? તેનું કારણ કહે છે. દુઃખના કારણ જે રાગાદિ
તેનો વિરહ થાય છે, માટે. ૧૭

અર્થાદ દુઃખ ન થાય ત્યારે શું થાય ? તે કહે છે.

મૂલાર્થ—ભાવરોગનો અત્યંતનાશ થવાથી પરમેશ્વરપણાની
જે પ્રાપ્તિ તેવડે પરમ સુખનો લાભ થાય છે, કારણકે, પરમસુખના
લાભનો તેવા પ્રકારનો સ્વભાવ છે. ૧૮

ટીકાર્થ—રાગાદિક જે ભાવરોગ તેમનો વિગમ એટલે વિચ્છેદ, તે
થવાથી ઈદ્ર, ચક્રવર્તી વગેરેના ઐશ્વર્યને અતિક્રમણ કરતી અને કેવલજ્ઞાના-
દિ લક્ષણવાલી પરમેશ્વરતાની જે પ્રાપ્તિ તેનું નામ પરમસુખ લાભ કહેલ છે.
એ ઉત્તરની સાથે સંબંધ છે, તે પરમ સુખ લાભ કહેવાનું કારણ શું છે ? કે
પરમ સુખ લાભને પરમેશ્વરતારૂપણું છે, માટે જે પરમ સુખ ઉત્પન્ન
થાય છે, અહિં ઇતિ શબ્દ વાક્યની સમાપ્તિને દેખાડે છે. ૧૮

इत्थं तीर्थकरातीर्थकरयोः सामान्यमनुत्तरं धर्मफलमज्जिग्याय साप्रत तीर्थ-
कच्चन्नक्षणं तदजिधानुमाह ।

देवैश्च हर्षजननमिति ॥ १९ ॥

देवैश्ચાણા ચમરશાક્રાદીના હર્ષસ્ય સંતોષસ્ય જનન સપાદનમિતિ ॥૧૯॥

तथा पूजानुग्रहांगतेति ॥ २० ॥

पूजया जन्मकाशादारज्यानिर्वाणप्राप्तेस्तत्तन्निमित्तेन निःपादितया अम-
रगिरिशिखरमज्जनादिरूपया योऽनुग्रहो निर्वाणरीजझाज्जतौ जगत्त्रयस्याप्थु-
पकारः तस्यागता कारणजावः । जगवतो हि प्रतीत्य तत्तन्निग्रधनाया जक्तिभ-
रनिर्जरामरमनुमृतिप्रभूतसत्त्वसपादितायाः पूजायाः सकाशात् नृयसा जव्यानां

એવી રીતે તીર્થકર અને અતીર્થકર એ બંનેનું સામાન્યપણે પ્રવાન
એવા ધર્મનું ફલ કહીને હવે તીર્થકર પણા ૩૫ લક્ષણવાળું મોટું ધર્મફલ
કહેવાને અર્થકર કહે છે.

મૂલાર્થ—દેવે દ્રોને હર્ષ ઉત્પન્ન કરનાર તીર્થકરપણુ છે. ૧૯

ટીકાર્થ—દેવે દ્રોએટલે ચમરે દ્ર, ગાંડે વગેરે દ્રોતેમને હર્ષ—મતોષ
ઉત્પન્નકરનાર એવું તીર્થકરપણુ છે ૧૯

મૂલાર્થ—પૂજા વડે જગતના અનુગ્રહનું કારણરૂપ તીર્થકર-
પણુ છે. ૨૦

ટીકાર્થ—પૂજા એટલે પ્રભુના વાનમકાવથી માટીને નિર્વાણની પ્રાપ્તિ
મુખી તે નિમિત્તવડે મેરૂ પર્વતના શિખર ઉપર સ્નાન વગેરે કરવા રૂપ પૂજા,
તે વડે અનુગ્રહ એટલે મોક્ષ ખીનના લાભ રૂપ ત્રણ જગતનો ઉપકાર તેની
અગતા એટલે કારણ રૂપ છે ભગવતને હૃદયી ભગવત નેનું કારણ છે,
એની અને ભક્તિના સમૂહ વડે બાપુરૂ એવા ઈંદ્રાદિકના સમૂહરૂપ પ્રાણીઓએ

મોક્ષાનુગુણો મહાનુષ્કારઃ સંપદ્યતે ઇતિ ॥ ૨૦ ॥

તથા પ્રાતિહાર્યોપયોગ ઇતિ ॥ ૨૧ ॥

પ્રતિહારકર્મ પ્રાતિહાર્ય તત્ત્વાગોકટ્ટકાદિ યદવાચિ ।

“અગ્નિશોકવૃક્ષઃ સુરપુષ્પવૃષ્ટિઃ દિવ્યો ધ્વનિશ્ચામરમાસનં ચ । જામરંદનં
હુંદુજિરાતપત્રં સત્પ્રાતિહાર્યાણિ જિનેશ્વરાણામ્ ॥ ૧ ॥

તસ્યોપયોગ ઉપજીવનમિતિ ॥ ૨૧ ॥

તતઃ પરંપરાર્થકરણમિતિ ॥ ૨૨ ॥

પરં પ્રકૃષ્ટં પરાર્થસ્ય પરપ્રયોજનસ્ય સર્વસત્ત્વસ્ત્રજાપાપરિણામિન્યા પીઠપપા
નસમધિકાનંદદાયિન્યા સર્વતોઽપિ યોજનમાનન્મિત્તાગયાયિન્યા વાણ્યા અન્યથૈશ્વ

સંપાદન કરેલ પૂજ્યથી ઘણાં ભવ્ય પ્રાણીઓને મોક્ષને અનુસરતો સમ્ય-
ક્ટ્વાદિ લાભ ૩૫ મહાનુ ઉપકાર થાય છે. ૨૦

મૂલાર્થ—વળી અટ મહા પ્રાતિહાર્યનો ઉપયોગ થાય છે. ૨૧

ટીકાર્થ—પ્રતિહારત્ત્વં કર્મ તે પ્રાતિહાર્ય, તે અગ્નિશોક વૃક્ષ વગેરે છે,
આઠ પ્રકારના પ્રાતિહાર્ય છે, તેને માટે કહ્યું છે કે,

“ ૧ અગ્નિશોક વૃક્ષ, ૨ દેવે કરેલી પુષ્પ વૃષ્ટિ, ૩ દિવ્ય ધ્વનિ, ૪ આ-
મર, ૫ સિંહાસન, ૬ સામંડલ, ૭ હુંદુમિ અને ૮ છત્ર, એ આઠ જિને-
શ્વરોના પ્રાતિહાર્ય છે. ” ૧

તે પ્રાતિહાર્યનો ઉપયોગ કરનાર તીર્થંકરપણું છે. ૨૧

મૂલાર્થ—તે પછી ઉત્કૃષ્ટ અર્થને કરનાર તીર્થંકરપણું છે. ૨૨

ટીકાર્થ—પર એટલે ઉત્કૃષ્ટ અર્થ—પ્રયોજન તેનું કરણ એટલે, સર્વ
પ્રાણીઓને પોતપોતાની લાપા રૂપે પરિણામ પામતી, અમૃતના પાનથી પણ
અધિક આનંદ આપનારી અને સર્વથી પણ એક યોજન સુધીના ભૂમિ ભાગ
સુધી જનારી—આપનારી વાણી અને બીજા તે તે વિચિત્ર ઉપાયો (નાના

તૈસ્તૈશ્ચિત્રૈરુપાયૈઃ કરણં નિષ્પાદનમિતિ ॥ ૩૨ ॥

एतदेव 'अविच्छेदेन' इत्यादिना 'इतिपरपरार्थकरणं' एतदनेन सूत्र-
कदंबकेन स्फुटीकुर्वन्नाह ।

अविच्छेदेन ज्ञूयसा मोहाधकारापनयं हृद्यैर्वचनज्ञानुजि-
रिति ॥ ૩૩ ॥

अविच्छेदेन यावज्जीवमपि ज्ञूयसामनेकद्वन्द्वकोटिप्रमाणानां ज्ञव्यजंतूनां
मोहाधकारस्याज्ञानाधतमसस्यापनयनमपसारः हृद्यैर्हृदयगर्भवचनज्ञानुजिर्वाक्यकि-
रणैः ॥ ૩૩ ॥

મોહાધકારે ચાપનીતે યત્સ્યાત્માણિના તદાહ ।

સૂક્ષ્મજ્ઞાવપ્રતિપત્તિરિતિ ॥ ૩૪ ॥

પ્રકાગ્ના ઉપાયો) વડે પાગડા મોક્ષ ૩૫ અર્થ સ પાદન કગ્ના તીર્થક
પણુ છે ૨૨

એને ઉત્કૃષ્ટ ૫૦ પ્રયોજનને 'અવિચ્છેદેન' એ સુત્રથી આગલી
'ઇતિ પરપરાર્થકરણ' એ મત પર્યંત સત્રોના સમૂહ વડે સ્ફુટ કગ્તા કહે છે.

મૂલાર્થ—મનોહર વચન ૩૫ ડિરેજો વડે વણા પ્રાણીઓના
મોહ ૩૫ અધકારનો નાશ કગ્વો, એવુ તીર્થકગ્પણુ છે. ૨૩

ટીકાર્થ—અવિચ્છેદ એટલે યાવજ્જીવિત લાખો, કગ્ગેડો ભગ્ય પ્રા-
ણીઓના અગ્નિ ૩૫ અધકારનો પોતાના વચન ૩૫ ડિરેજો વડે નાશ કગ્વો,
એવુ તીર્થકગ્ પણુ છે ૨૩

પ્રાણીઓનુ મોહાવકાર કગ્ થયા પછી ન વાય છે, તે કહે છે

મૂલાર્થ—સૂક્ષ્મ ભાવ એટલે જીવાદિ પદાર્થોનુ જ્ઞાન થાય
છે ૨૪

સૂક્ષ્માણામનિપુણબુદ્ધિજિરગમ્યાનાં જાવાનાં જીવાદીનાં પ્રતિપત્તિરવ-
બોધઃ ॥ ૨૪ ॥

તતઃ શ્રદ્ધામૃતાસ્વાદનમિતિ ॥ ૨૫ ॥

સૂક્ષ્મજાવેષ્વેવ યા શ્રદ્ધા રુચિઃ સૈવામૃતં ત્રિદશજોજનં તસ્યાસ્વાદનં
હૃદયજિવ્હયા સમુપજીવનમિતિ ॥ ૨૫ ॥

તતઃ સદનુષ્ઠાનયોગ ઇતિ ॥ ૨૬ ॥

સદનુષ્ઠાનસ્ય સાધુગૃહસ્થધર્માજ્યાસરૂપસ્ય યોગઃ સંવંધઃ ॥ ૨૬ ॥

તતઃ પરમાપાયહાનિરિતિ ॥ ૨૭ ॥

પરમા પ્રકૃષ્ટા અપાયહાનિઃ નરકાદિકુગતિપ્રવેશદ્વજ્યાનર્થસાધ્યોચ્ચેદઃ
॥ ૨૭ ॥

ટીકાર્થ—સૂક્ષ્મ એટલે સામાન્ય બુદ્ધિ વાલાઓને અગમ્ય એવા જી-
વાદિ ભાવનો બોધ થાય છે. ૨૪

મૂલાર્થ—તે પછી શ્રદ્ધા રૂપ અમૃતનું આસ્વાદન થાય છે. ૨૫

ટીકાર્થ—સૂક્ષ્મ ભાવને વિષે રૂચિ થવા રૂપ દેવતાનું ભોજન જે અ-
મૃત તેનું આસ્વાદન એટલે મન રૂપ જિવ્હા વડે ગ્રહણ કરવું થાય છે. ૨૫

મૂલાર્થ—તે પછી સારા અનુષ્ઠાનનો યોગ થાય છે. ૨૬

ટીકાર્થ—સદનુષ્ઠાન એટલે સાધુ ધર્મ અથવા ગૃહસ્થ ધર્મના અભ્યાસ
રૂપ સારી ક્રિયા તેનો સંબંધ થાય છે. ૨૬

મૂલાર્થ—તે પછી ઉત્કૃષ્ટી અનર્થની હાનિ થાય છે. ૨૭

ટીકાર્થ—પરમ એટલે ઉત્કૃષ્ટી, અનર્થની હાનિ એટલે નારકાદિ
કુગતિમાં પ્રવેશ થવાથી પ્રાપ્ત થયેલા મોટા અનર્થના સમૂહનો અતિશય ના-
શ થાય છે. ૨૭

તતોઽપિ લપ્ક્રિયમાણજવ્યપ્રાણિના યત્સ્યાત્તદાહ ।

સાનુબંધસુખભાવ ઉત્તરોત્તરઃ પ્રકામપ્રજૂતસત્ત્વોપકારાય અ-
વંધ્યકારણં નિર્વૃત્તેરિતિ ॥ ૩૮ ॥

સાનુબંધસુખજાવ ઉત્તરોત્તર ઉત્તરેષુ પ્રધાનેષૂત્તરઃ પ્રધાનઃ પ્રકામઃ પ્રૌઢઃ
પ્રજૂતઃ અતિવદ્ધુઃ યઃ સત્ત્વોપકારઃ તસ્મૈ સપદ્યતે સ આવધ્યકારણં અવધ્યો હેતુઃ
નિર્વૃત્તેર્નિર્વાણસ્ય ॥ ૩૮ ॥

નિગમયન્નાહ ।

इति परंपरार्यकरणमिति ॥ ३९ ॥

इत्येव यथा प्रागुक्तं परंपरार्यकरण तस्य जगवत् इति ॥ ३९ ॥

તે પછી ઉપકાર કાવા મોડેલા લગ્ય પ્રાણીઓને તીર્થંકર પ્રભુના વ-
ચનથી જે લાભ થાય છે, તે કહે છે

મૂલાર્થ—અતિશયે શ્રુત એવો અવિચ્છિન્ન સુખ ભાવ પ્રા-
ણીઓના મોટા ઉપકારને અર્થે થાય છે અને તે મોક્ષનું અવધ્ય-
સંકલ કારણ છે, એટલે અધિકથી અધિક સુખની પરપરાએ કરી
યાવત્ મોક્ષ સુખનો સાચો હેતુ છે. ૨૮

ટીકાર્થ—ઉત્તરોત્તર એટલે પ્રધાનને વિષે પણ પ્રધાન એવો નિઃતર
સુખભાવ જે અતિશય ધણે પ્રાણીઓનો ઉપકાર કરે છે અને તે સાનુબંધ
સુખ ભાવથી થયેલ ઉપકાર મોક્ષનું મલ કારણ છે. ૨૮

તે ઉત્કૃષ્ટા યગર્થ કાવાના સ્વરૂપની સમાપ્તિ કાતા કહે છે

મૂલાર્થ—આ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટા પારકા અર્થનું કરવું તે તીર્થ-
કરપણાનું રૂલ છે. ૨૯

ટીકાર્થ—પ્રથમ કહેવા પ્રમાણે તીર્થંકર ભગવાનનું યગ્ યોના ઉ-
ત્કૃષ્ટા પ્રયોગનનું કાવા પણ છે. ૨૯

સાંપ્રતં પુનરપ્યુજયોઃ સાધારણં ધર્મફલમાહ ।

જવોપગ્રાહિકર્મવિગમ ઇતિ ॥ ૩૦ ॥

પરિપાલિતપૂર્વકોટ્યાદિપ્રમાણસયોગકેવલિપર્યાયયોરંતે જવોપગ્રાહિકર્મણાં
વેદનીયાયુનામગોત્રરૂપાણાં વિગમો નાશો જાયતે ॥ ૩૦ ॥

તતઃ નિર્વાણગમનમિતિ ॥ ૩૧ ॥

નિર્વાંતિ દેહિનો યસ્માન્નિતિ નિર્વાણં સિદ્ધિક્ષેત્રં જીવસ્યૈવ સ્વરૂપાવસ્થાનં
વા તત્ર ગમનમવતારઃ ॥ ૩૧ ॥

તત્ર ચ પુનર્જન્માદ્યજ્ઞાવ ઇતિ ॥ ૩૨ ॥

હવે ફરીવાર સામાન્ય ચરમ જન્મ અને તીર્થંકરપણું એ બંનેનું
સાધારણ ધર્મ પ્રલ કહે છે.

મૂલાર્થ—જવોપગ્રાહી એવા વેદનીયાદિ ચાર અધાતિ કર્મ-
નો નાશ થાય છે. ૩૦

ટીકાર્થ—પૂર્વ કાટી આદિ પ્રમાણ વાલું સયોગિ કેવલી પર્યાયપણું
જમણે પરિપાલન કરેલું છે એવા તીર્થંકર અને અતીર્થંકર એ બંને
ઐદમ્મા ગુણઠાણને અંતે જવોપગ્રાહી કર્મ એટલે વેદનીય, આયુ, નામ અને
ગોત્ર રૂપ ચાર કર્મ તેનો નાશ થાય છે. ૩૦

મૂલાર્થ—તે પછી તીર્થંકર અને અતીર્થંકર એ બંનેનું નિ-
ર્વાણ-મોક્ષ ગમન થાય છે. ૩૧

ટીકાર્થ—દેહધારી પ્રાણી જેથી નિર્વાણ પામે તે નિર્વાણ-મોક્ષ કહે-
વાય છે, એટલે સિદ્ધક્ષેત્ર અથવા જીવનું પોતાના સ્વરૂપમાં રહેવું તેને વિષે
ગમન કરવું, તે નિર્વાણ ગમન કહેવાય છે. ૩૧

મૂલાર્થ—તે મોક્ષ પામ્યે સતે પ્રજીવાર જન્મ વગેરેનો અભા-
વ થાય છે. ૩૨

પુનર્દ્વિતીયતૃતીયાદિવાર યજ્ઞન્માદીના જન્મજરામરણપ્રભૃતીનામનર્થાનામ-
નાવઃ આત્યંતિકોચ્છેદઃ ॥ ૩૨ ॥

અત્ર હેતુઃ ।

વીજાન્નાવતોઽયમિતિ ॥ ૩૩ ॥

વીજસ્યાનતરમેવ વદ્યમાણસ્યાન્નાવાત્ અયં પુનર્જન્માદ્યભાવ ઇતિ ॥૩૩॥

વીજમેવ વ્યાચષ્ટે ।

કર્મવિપાકસ્તદિતિ ॥ ૩૪ ॥

કર્મણા જ્ઞાનાવરણાદીના વિપાક હૃદયઃ તત્પુનર્જન્માદિવીજમિતિ ॥૩૪॥

ન ચ વક્તવ્યમેવોઽપિ નિર્વાણગતો જીવઃ સર્કર્મા ભવિષ્યતિ ઇત્યાહ ।

ટીકાર્થ—તે ભોક્ષમા બીજવાગ, ત્રીજ વાગ ઇત્યાદિ થનાગ જન્મ,
જગ અને મગ્ણ વગેરે અનથેના અભાવ થાય છે, અસત ઉગ્રેદ થાય-
છે. ૩૨

ભોક્ષ પામ્યા પછી કરીવાગ જન્મ મગ્ણાદિન થવામા કાગ્ણ કહે છે

મૂલાર્થ—એ જન્માદિકનો અભાવ બીજના અભાવથી થા-
ય છે. ૩૩

ટીકાર્થ—બીજ ને આગળ કહેવામા આવશે, તેના અભાવથી આ
પુનર્જન્મ વગેરેનો અભાવ થાય છે, એટલે બીજ વિના જન્મ અ કુગ ન થાય
તેમ કર્મ બીજ વિના જન્માદિ થતા નથી. ૩૩

તે જન્મ મગ્ણાદિકના કાગ્ણ રૂપ બીજને કહે છે.

મૂલાર્થ—જન્માદિકનુ બીજ કાગ્ણ કર્મનો વિપાક છે. ૩૪ ।

ટીકાર્થ—જ્ઞાનાવગ્ણાદિક કર્મનો ને હૃદય તે જન્માદિકનુ બીજ
કાગ્ણ છે. ૩૪

ભોક્ષમા ગયેલો જીવ પણ કર્મ સહિત થશે એમ કહેવુ નહી, તે
કહે છે

અકર્મા ત્રાસાવિતિ ॥ ૩૫ ॥

અકર્મા ચ કર્મવિકલત્રાસૌ નિર્વાણશરણો જીવઃ ॥ ૩૫ ॥

ભવતુ નામ અકર્મા તથાપિ પુનર્જન્માદ્યસ્ય જવિષ્યતીત્યાહ ।

તદ્વત એવ તદ્ગ્રહઃ ઇતિ ॥ ૩૬ ॥

તદ્વત એવ કર્મવત એવ તદ્ગ્રહઃ પુનર્જન્માદિજાવઃ ॥ ૩૬ ॥

નનુ ક્રિયમાણત્વેન કર્મણ આદિમત્ત્વપ્રસંગેન કથં સર્વકાલં કર્મવત એવ તદ્ગ્રહ ઇત્યાશંક્યાહ ।

તદનાદિત્વેન તથાજાવસિદ્ધેરિતિ ॥ ૩૭ ॥

મૂલાર્થ—નિર્વાણ ગતજીવ કર્મ રહિત થયા તે ફરીથી કર્મ સહિત થવાના નથી ૩૫

ટીકાર્થ—મોક્ષમાં ગયેલ જીવ કર્મ રહિત થાય છે. ૩૫

હવે નિર્વાણ ગત જીવ કર્મ રહિત હો તથાપિ તેને ફરીથી જન્મ મરણાદિક થશે, તે શંકાનો ઉત્તર કહે છે.

મૂલાર્થ—કર્મવાલાને જ ફરીથી જન્મ વગેરે થાય છે. ૩૬

ટીકાર્થ—કર્મ સહિત એવા જીવનેજ ફરીથી જન્મ મરણાદિક થાય છે, કર્મ રહિતને જન્માદિ થતા નથી. ૩૬

અંહી કોઈ શંકા કરે કે, જેને જીવ કરે તે કર્મ કહેવાય છે, એવી બધું ત્પત્તિથી કર્મને આદિપણાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો, તો તે વડે સર્વ કાલકર્મ વાળાનેજ તે જન્માદિકનું ગ્રહણ કેવી રીતે થાય ? એટલે પ્રથમ એકલો જીવ હશે તેણે કર્મ કર્યા ત્યારે તે સકર્મ થયો. આ શંકાનો ઉત્તર આપે છે.

મૂલાર્થ—તે કર્મના અનાદિ ભાવે કરી કર્મવાલાનેજ જન્માદિકનું ગ્રહણ થાય એવા ભાવની સિદ્ધિ થાય છે માટે. ૩૭

તસ્ય કર્મણઃ કૃતકત્વેનાપ્યનાદિત્વેન દ્વિતીયાધ્યાયપ્રપંચિતયુગ્તયા તથા-
જાવસ્ય તદ્વત એવ તદ્ગ્રહરૂપસ્ય સિદ્ધેર્નિષ્પત્તેરિતિ ॥ ૩૮ ॥

નનુ,

જ્ઞાનિનો ધર્મતીર્થસ્ય કર્તારઃ પરમ પદમ્ । ગત્વાગચ્છતિ જ્ઞયોઽપિ ભવં
તીર્થનિકારતઃ ॥ ૧ ॥

ઇતિ વચનમામાણ્યાત્કથ નાકર્મણોઽપિ જન્માદિગ્રહ इत्याશંક્યાહ ।

સર્વવિપ્રમુક્તસ્ય તુ તથા સ્વભાવત્વા—

ત્રિષ્ટિતાર્થત્વાન્ન તદ્ગ્રહણે નિમિત્તમિતિ ॥૩૯॥

સર્વેણ કર્મણા વિપ્રમુક્તસ્ય પુનસ્તથાસ્વજાવત્વાત્તત્પ્રકારરૂપત્વાત્કિમિત્યાહ

ટીકાર્થ—તે કર્મનું કરવાપણુ છે, તેપણુ બીજા અધ્યાયમા કહેલ
સવિસ્ત્રા યુક્તિવડે કર્મનું અનાદિપણુ સિદ્ધ કરેલ છે, તેથી તથાભાવ
એટલે કર્મવાક્ષાનેજ પુનર્જન્માદિકનું ગ્રહણ થાય, એ ભાવની સિદ્ધિ થાય
છે, એ કારણથી કર્મગ્રહિત એવા સિદ્ધ મહાગજને ક્રીડી જન્માદિક
થતા નથી ૩૮

કોઈ શકા કરે કે, “ ધર્મ તીર્થના કાનાગ જ્ઞાની પુરૂષે મોક્ષમા
જાવને તીર્થનો ઉચ્છેદ દેખી ક્રીડી પાછા સ સારમા આવે છે. ” ૧ આવા
વચનના પ્રમાણથી કર્મગ્રહિત ને જન્માદિનું ગ્રહણ કેમ ન થાય ? આ
શકાનો ઉત્તર આપે છે

મૂલાર્થ—સર્વથા કર્મથી મુક્ત થયેલાને તેવા પ્રકારના સ્વ-
ભાવને લઈને પોતાના પ્રયોજનને સંપૂર્ણ કરનારા એવા મોક્ષના
જીવને પુનર્જન્માદિ ગ્રહણ કરવામા કોઈ નિમિત્ત રહ્યું નથી. ૩૯

ટીકાર્થ—મર્વ કર્મથી મુક્તએલ છે, તેનું તેવા પ્રકારનું વર્ણન છે, તેથી
તેમજ તેણે સર્વ પ્રયોજન પૂર્ણ કરેલ છે, તેથી એ જીવને જન્માદિ ગ્રહણ

નિષ્ઠિતાર્થત્વાત્ નિષ્પન્નનિઃશેષપ્રયોજનત્વાદ્દેતોઃ નૈવ તદ્ગ્રહણે જન્માદિગ્રહણે નિમિત્તં હેતુઃ સમસ્તીતિ । અયમગ્નિપ્રાયઃ યો હિ સર્વેઃ કર્મગ્નિઃ સર્વથાપિ વિપ્રમુક્તો ભવતિ ન તસ્ય જન્માદિગ્રહણે કિંચિન્નિમિત્તં સમસ્તિ નિષ્ઠિતાર્થત્વેન જન્માદિગ્રાહકસ્વજ્ઞાવાજ્ઞાવાત્ । યથ્ચ તીર્થનિકારલક્ષણો હેતુઃ કૈશ્વિત્પરિકલ્પ્યતે સોઽપ્યનુપપન્નઃ કપાયવિકારજન્યત્વાત્તસ્યેતિ ॥ ૩૯ ॥

एवं च सति यत्सिद्धं तदाह ।

नाजन्मनो जरेति ॥ ४० ॥

न नैव अजन्मनः उत्पादविकलस्य जरा वयोहानिलक्षणा संपद्यते ॥ ૩૯ ॥

કરવામાં કોઈ પણ કારણ નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, જે જીવ સર્વ કર્મોથી સર્વથા મુકાયો છે, તેને જન્માદિ અહણ કરવામાં કોઈ પણ નિમિત્ત નથી. કારણ કે, તેને સર્વ પ્રયોજનની સમાપ્તિ થઈ છે, તેથી જન્માદિકને અહણ કરાવનાર જે સ્વભાવ તેનો અભાવ છે અને કોઈએ કલ્પેલા તીર્થના ઉચ્છેદ કરવારૂપ લક્ષણવાલો હેતુ પણ થતો નથી. કારણ કે, તે હેતુને કપાયરૂપ વિકારથી ઉત્પન્ન થવાપણું છે. ભાવાર્થ એવો છે કે, જેને કપાય રહી ગયા હોય તેને એવો વિચાર થાય કે, “ મારું તીર્થ ઉચ્છેદ થયું છે, તેથી હું અવતાર લઈને પ્રીતી તેનું સ્થાપન કરું. ” પણ જેને સર્વથા કર્મનો ક્ષય થયેલ છે, તેને એવો વિચાર આવેજ નહીં. ૩૯

એમ થતાં જે સિદ્ધ થયું, તે કહે છે.

મૂલાર્થ—જન્મરહિત થયેલા જીવને જરાવસ્થા હોતી નથી. ૪૦

ટીકાર્થ—જન્મ-ઉત્પત્તિ રહિત એવા પુરૂષને વયનો નાશ થવારૂપ જરાવસ્થા ઉત્પન્ન થતી નથી. ૪૦

एवं च न मरणजयशक्तिरिति ॥ ४१ ॥

નેતિ પ્રતિષેધે મરણજયસ્ય પ્રતીતરૂપસ્ય સવધિની શક્તિર્વીજરૂપેતિ ॥૩૮॥

तथा न चान्यउपद्रव इति ॥ ४२ ॥

ન ચ નૈવ અન્યઃ તૃણાબુચ્છુકાદિઃ ઉપદ્રવો વ્યસન ॥ ૪૨ ॥

तर्हि किं तत्र स्यादित्याशंक्याह ।

विशुद्धस्वरूपज्ञान इति ॥ ४३ ॥

વિશુદ્ધ નિર્મલ્લીમસ યત્સ્વરૂપ તસ્ય જ્ઞાનઃ પ્રાપ્તિઃ ॥ ૪૩ ॥

तथा आत्यंतिकी व्यावाधानिवृत्तिरिति ॥ ४४ ॥

અત્યંત ભવા આત્યંતિકી વ્યાવાધાનિવૃત્તિઃ શરીરમાનસવ્યથાવિરહઃ ॥૪૪॥

મૂલાર્થ—જન્મ અને જરાનો અભાવ થતા મરણનું ભય રહેતું નથી. ૪૧

ટીકાર્થ—જે મરણના ભયની ખીજરૂપ શક્તિ તે રહેતી નથી ૪૧

મૂલાર્થ—વળી સિદ્ધના જીવને ખીજો પણ કોઈ ઉપદ્રવ રહેતો નથી. ૪૨

ટીકાર્થ—વળી મોક્ષમા તૃપ્તા, શુભ વગેરે અન્ય ઉપદ્રવ રહેતા નથી. ૪૨

ત્યારે મોક્ષમા શુ દોષ છે ? તેનો ઉત્તર કહે છે.

મૂલાર્થ—અતિ શુદ્ધ એવા સ્વ સ્વરૂપનો લાભ થાય છે. ૪૩

ટીકાર્થ—કર્મ મલથી ગ્રહિત એવા શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૪૩

મૂલાર્થ—દુઃખની અત્યંત નિવૃત્તિ થાય છે. ૪૪

ટીકાર્થ—શરીર અને મનસ બધી ખીજાનો અત્યંત ઉચ્છેદ થાય છે ૪૪

તામેવ વિશિનષ્ટિ ।

સા નિરુપમં સુખમિતિ ॥ ૪૫ ॥

સા આત્યંતિકી વ્યાવાધાનિવૃત્તિઃ નિરુપમમુપમાતીતં સુખં ॥ ૪૫ ॥

અત્ર હેતુઃ ।

સર્વત્રાપ્રવૃત્તેરિતિ ॥ ૪૬ ॥

સર્વત્ર હેયે ઉપાદેયે ચ વસ્તુનિ અપ્રવૃત્તેરવ્યાપારણાત્ ॥ ૪૬ ॥

इयमपि कथमित्याहु ।

समाप्तकार्यत्वादिति ॥ ४७ ॥

તે અત્યંત દુઃખની નિવૃત્તિને વિશેષપણે દેખાડે છે.

મૂલાર્થ—દુઃખની અત્યંત નિવૃત્તિ એજ નિરૂપમ સુખછે. ૪૫

ટીકાર્થ—શરીર તથા મન સંબંધી દુઃખની સર્વથા નિવૃત્તિ તે ઉપમા રહિત સુખ છે. ૪૫

સિદ્ધના જીવને એવું નિરૂપમ સુખ છે, તેનું કારણ કહે છે.

મૂલાર્થ—સિદ્ધના જીવને સર્વ ઠેકાણે પ્રવૃત્તિ નથી, તેથી એ નિરૂપમ સુખ છે. ૪૬

ટીકાર્થ—ત્યાગ કરવા યોગ્ય તથા ગ્રહણ કરવા યોગ્ય એવા કાંઈ પણ પદાર્થ ઉપર સિદ્ધના જીવોની પ્રવૃત્તિ રહી નથી તેથી તેમને અનુપમ સુખ છે. ૪૬

સિદ્ધના જીવને કાંઈ ઠેકાણે પ્રવૃત્તિ નથી, એ શાથી કહો છો ?

મૂલાર્થ—કરવા યોગ્ય કાર્યની સમાપ્તિ થઈ છે, માટે. ૪૭

સમાપ્તાનિ નિષ્ઠિતાનિ કાર્યાણિ यस્ય સ તથા તદ્ભાવસ્તત્ત્વં તસ્માત્ ॥૪૪॥

અત્રૈવાન્યુચ્યમાહ ।

ન ચૈતસ્ય ક્વચિદૌત્સુક્યમિતિ ॥ ૪૫ ॥

ન નૈવ ચઃ સમુચ્ચયે ઇતસ્ય નિર્વૃતસ્ય જંતોઃ ક્વચિદર્થે ઔત્સુક્યં કાંક્ષા-
રૂપમ્ ॥ ૪૫ ॥

નતુ કિમેતન્નિષિધ્યત ઇત્યાહ ।

દુઃખં ચૈતત્સ્વાસ્થ્યવિનાશનેનેતિ ॥ ૪૬ ॥

દુઃખ પુનરેતદૌત્સુક્યં કથમિત્યાહ સ્વાસ્થ્યવિનાશનેન સ્વાસ્થ્યસ્ય સર્વ-

ટીકાર્થ—જેના કેવલ જ્ઞાનાદિ કાર્ય સંપૂર્ણ થયા છે, એવા સિદ્ધને
કોઈ કોઈએ પ્રવૃત્તિ કરવાની ગ્રહી નથી, માટે તેમને સર્વોત્કૃષ્ટ સુખ છે. ૪૭

એ વાતની સર્વ રીતે પ્રુષ્ટિ કરતા કહે છે

મૂલાર્થ—એ સિદ્ધના જીવને કોઈ કાર્ય કરવામાં ઉત્સુકપણુ
રહેતુ નથી. ૪૮

ટીકાર્થ—નિર્વૃત્ત એટલે મોક્ષ પામેલા જીવને કોઈ પદાર્થને વિષે
વાછાડપ ઉત્સુકપણુ રહેતુ નથી. ચ નો અર્થ સમુચ્ચયમાં છે, એટલે સિ-
દ્ધની સર્વત્ર અપ્રવૃત્તિ છે, એવો અર્થ થાય છે ૪૮

અહિ કોઈ શકા કરે કે, સિદ્ધના જીવને ઉત્સુકપણુનો નિષેધ કેમ
કરે છે ? તેનો ઉત્તર આપે છે—

મૂલાર્થ—સ્વસ્થપણુના સુખનો નાશ કરવાથી એ ઉત્સુકપ-
ણુ દુઃખરૂપ છે. ૪૯

ટીકાર્થ—એ ઉત્સુકપણુ તે દુઃખરૂપ છે, તેનો ઉત્તર આપે છે. સર્વ
સુખતુ મૂલ રૂપ જે સ્વસ્થપણુ, તેનો નાશ કરીને ઉત્સુકપણુ દુઃખ-

કેવલિનિ સમસ્તિ ઇતિ સિદ્ધં યદ્યુત ન તસ્ય કચિદાત્મુક્યમિતિ । નનુજવેઽપવર્ગો
 ચૈકાંતતો નિસ્પૃહસ્ય કથં વિહિતેતરયોરર્થયોરસ્ય પ્રવૃત્તિનિવૃત્તી સ્યાતામિતિ ।
 ભવ્યતે દ્રવ્યત એવ પૂર્વસંસ્કારવશાત્ કુલાલચક્રભ્રમવત્ સ્યાતામ્ ॥ ૫૩ ॥

एतद् जावयन्नाह ।

भावसारे हि प्रवृत्त्यवृत्ती सर्वत्र प्रधानो व्यवहार
 इति ॥ ५४ ॥

જાવસારે માનસવિકલ્પપુરઃસરે હિશબ્દઃ પૂર્વોક્તજાવનાર્થઃ । પ્રવૃત્ત્યપ્રવૃત્તી
 સર્વત્ર વિહિતેતરયોરર્થયોર્વિષયે । કિમિત્યાહ । પ્રધાનો જાવરૂપઃ વ્યવહારો

બાણુનું. તે નિરૂત્સુક પ્રવૃત્તિ દેવલી ભગવાનને વિષે રહેલી છે, તેથી તે દેવલી
 ભગવાનને ઠાઘ ઠેકાણે ઉત્સુકપાણું નથી, એ વાત સિદ્ધ થઈ. અહિં ઠાઘ
 શંકા કરે કે, સંસાર તથા મોક્ષને વિષે એકાંત નિસ્પૃહ એવા દેવલી ભગવા-
 નને યોગ્ય અર્થમાં પ્રવૃત્તિ અને અયોગ્ય અર્થમાં નિવૃત્તિ કયે પ્રકારે થાય છે?
 તે શંકાનો ઉત્તર આપે છે. પૂર્વ સંસ્કારને લાગને કુલારના ચક્રના ભ્રમવાની
 પેઠે દ્રવ્યથીજ એ બંને કરવા યોગ્યમાં પ્રવૃત્તિ અને ન કરવા યોગ્યમાં નિવૃત્તિ
 થાય છે. ૫૩

દેવલીને દ્રવ્યથી પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ છે, એ વાતની ભાવના કરતા કહે છે.

મૂલાર્થ—જેમાં ભાવજ સારરૂપ છે એવી પ્રવૃત્તિ તથા અપ્ર-
 વૃત્તિ એ સર્વ સ્થાને પ્રધાન વ્યવહાર છે. ૫૪

ટીકાર્થ—સર્વ કરવા યોગ્ય અર્થને વિષે પ્રવૃત્તિ કરવી અને
 ન કરવા યોગ્ય અર્થને વિષે અપ્રવૃત્તિ (નિવૃત્તિ) કરવી, તે જો
 મનના વિકલ્પ પૂર્વક હોય તો તે પ્રધાન વ્યવહાર કહેવાય છે. એટલે
 લોકાચાર રૂપ ભાવ વ્યવહાર કહેવાય છે. કહેવાની મતલબ એવી છે કે,
 ઠાઘ સારા અથવા નકારા કામને વિષે મનની એકાગ્રતા પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવી,

લોકોચારરૂપઃ ક્ષદ્યુક્ત જવતિ યથ મનઃપ્રણિધાનપૂર્વિકા ક્વચિદયં પ્રવૃત્તિર્નિ-
વૃત્તિર્વા તામેવ તાત્ત્વિકીં તત્ત્વવેદિનો વદંતિ ન પુનરન્યા, યતોઽનાજોગાદિભિઃ પ-
રિપૂર્ણશ્રામણ્યક્રિયાસ્તોઽપિ અજવ્યાદયો ન તાત્ત્વિકશ્રામણ્યક્રિયાવત્તયા સમયે
વ્યવહૃતાઃ । તથા સંપૂર્ણજમત્સ્યાદયઃ સમ્પનરકપૃથિવીપ્રાયોગ્યાયુર્નિમિ-
ત્તમહારભાદિપાપસ્યાનવર્તિનોઽપિ તથાવિધભાવચિક્રદ્વત્વાન્ન તદાયુર્નિમિત્ત પ્ર-
ત્યક્તીજયતિ, એવ સયોગકેવલિનોઽપિ સર્વત્ર નિઃસ્પૃહમનસઃ પૂર્વસસ્કારાદિ-
હિતેતરયોરર્થયોઃ પ્રવૃત્તિનિવૃત્તી કુર્વંતોઽપિ ન જાવતસ્તદ્વતો વ્યવહર્યંતે
ફતિ ॥ ૫૪ ॥

અર્ચાન્સુચયમાહ ।

પ્રતીતિસિદ્ધશ્ચાય સયોગસચેતસામિતિ ॥ ૫૫ ॥

અથવા નિવૃત્તિ કંની તેને તત્ત્વવેત્તાઓ તાત્ત્વિક એટલે ભાવરૂપ પ્રવૃત્તિ અ-
થવા નિવૃત્તિ કહે છે પણ મનના પ્રણિધાન વિનાની જે પ્રવૃત્તિ તથા નિવૃત્તિ
છે તેને ભાવરૂપ કહેના નથી, તેથી મુનિપણની દ્રવ્યક્રિયા જેમને પૂર્ણ થયેલી
છે એવા અશબ્દાદિકને અનાભોગ વગેરેથી તેમની ક્રિયા થાય છે મટિ સિદ્ધા-
તમા મત્ય મુનિભાવની ક્રિયાના ઠગના કદા નથી વડી માતમી નગની
પૃથ્વીને પામવા યોગ્ય એવા આયુધના બવના જાણરૂપ જે મહા ભાદિ
પાપ-પ્રાપ્તને એવનાગ મ મુર્છિમ મત્ય વગેરે પણ તેવા મનની કૂનારૂપ
ભાવથી ગદિત છે, તેથી માનમી નગકના આયુધને ખાતવા મમર્થ થતા નથી.
તેમ મ માગ અને ભોક્ષ બનેમા નિઃસ્પૃહ મનવાવા સયોગ કેવલી પણ વિદિત
અને અવિદિત એવા અર્થને વિષે પૂર્વ મગકના વગથી પ્રવૃત્તિ તથા નિવૃત્તિ
કહે છે, તો પણ તેમને ભાવથી પ્રવૃત્તિ તથા નિવૃત્તિના કનાગ કદા નથી. ૫૪

એ- વાતની ખુટિ કતા કહે છે —

મૂલાર્થ—શુદ્ધ ધ્યાન લક્ષણ યોગવટે આવરાન મનવાવા
મહામુનિઓને પોતાના અનુભવવટે પૂર્વે કહેતા અવ મિદ્ધ છે. ૫૫

પ્રતીતિસિદ્ધઃ સ્વાનુજવસંવેદિતઃ ચઃ સમુચ્ચયે અર્થં પૂર્વોક્તાર્થઃ સઘોગેન શુદ્ધધ્યાનલક્ષણેન યે સચેતસઃ સચિત્તાઃ તેષાં સંપન્નધ્યાનરૂપામલ્લમાનસાઃ મહામુનયઃ સ્વયમેવામુમર્થં પ્રતિપદ્યન્તે ન પુનરત્ર પરોપદેશમાકાંક્ષન્તે ઇતિ ॥ ૫૫ ॥

અથ પ્રસ્તુતમેવાહ ।

સુસ્વાસ્થ્યં ચ પરમાનંદ ઇતિ ॥ ૫૬ ॥

નિસ્તુકપ્રવૃત્તિસાધ્યસ્વાસ્થ્યાદ્યદધિકં સ્વાસ્થ્યં તત્સુસ્વાસ્થ્યમુચ્યતે તદેવ પરમાનંદો મોક્ષસુખલક્ષણઃ ॥ ૫૬ ॥

કુત ઇત્યાહા ।

તદન્યનિરપેક્ષત્વાદિતિ ॥ ૫૭ ॥

ટીકાર્થ—શુદ્ધ ધ્યાન લક્ષણવાલો સારા યોગે કરી સાવધાન એવા પુરૂષોને પૂર્વે કહેલો અર્થ પોતાના અનુભવમાં સિદ્ધ છે તે વાત બહાવે છે. (અહિં ચ શબ્દ સમુચ્ચય અર્થમાં છે) ધ્યાન રૂપ નિર્મલ મન જેમને પ્રાપ્ત થયેલું છે, એવા મહામુનિઓ પોતાની મેલેજ પૂર્વે કરેલા અર્થને અંગીકાર કરે છે, તેમાં ખીજના ઉપદેશની અપેક્ષા રાખતા નથી. ૫૫

હવે ચાલતા પ્રસંગને કહે છે—

મૂલાર્થ—અતિશય સ્વસ્થપણું એજ પરમાનંદ (મોક્ષ) કહેવાય છે. ૫૬

ટીકાર્થ—નિસ્તુકપણાએ (ઉછાંછલાપણાએ) રહિત એવી પ્રવૃત્તિ વડે સાધ્ય યોગ્ય એવા સ્વસ્થપણાથી અધિક એવું સ્વસ્થપણું, તે સુસ્વાસ્થ્ય કહેવાય છે. તેજ મોક્ષના સુખરૂપ લક્ષણવાલો પરમાનંદ (ઉત્કૃષ્ટ આનંદ) કહેવાય છે. ૫૬

તે પરમાનંદ શાથી કહેવાય છે ? તે કહે છે.

મૂલાર્થ—તે આત્માથી ખીજ વસ્તુની અપેક્ષા રહી નથી તેથી મોક્ષ સુખરૂપ પરમાનંદ કહેવાય છે. ૫૭

નસ્માદાત્મનઃ સકાશાદન્ય સ્તદન્યઃ સ્વચ્ચતિરિક્તઃ તન્નિરપેક્ષત્વાત્ ॥૫૭॥

નન્વન્યાપેક્ષા કિં દુઃસ્વરૂપા યદેવમુચ્યતે ઇત્યાદિ ।

અપેક્ષાયા દુઃસ્વરૂપપત્વાદિતિ ॥ ૫૮ ॥

પ્રતીતાર્થમેય ॥ ૫૯ ॥

જ્ઞાતદેવ જ્ઞાતવતિ ।

અર્થાંતરપ્રાપ્ત્યા હિ તન્નિવૃત્તિર્દુઃસ્વત્વેનાનિવૃત્તિરેવેતિ ॥૬૦॥

અર્થાંતરસ્યેદિયાર્થરૂપસ્ય પ્રાપ્ત્યા જ્ઞાતેન હિર્યસ્માન્નિવૃત્તિઃ । કિમિ-
ત્યાદિ, દુઃસ્વત્વેનાર્થાંતરપ્રાપ્તેર્નિવૃત્તિરેવ દુઃસ્વસ્યેતિ ॥ ૬૦ ॥

ટીકાર્થ—તે આત્માથી બીજી પુદ્ગલિક વસ્તુની અપેક્ષા મર્યાદા
રહિત થવાથી, તેથી ભોક્ષ સુખરૂપ પદ્માનંદ કહેવાય છે ૫૭

અહિ કોઈ શકા કરે કે, આત્માથી અન્ય એવી વસ્તુની અપેક્ષા તો
માટે દુઃખરૂપ છે ? જોવી એમ કહે છે. તેના ઉત્તરમાં કહે છે—

મૂલાર્થ—પારકી અપેક્ષા દુઃખરૂપ છે. માટે. ૫૮ ।

ટીકાર્થ—શુભ છે ૫૮

એ વાતની સાવના કરે છે એટલે ૫૭ પદ્યાર્થની અપેક્ષા દુઃખરૂપ છે,
એમ જાણે છે—

મૂલાર્થ—દુઃખરૂપ એવી અન્ય પદાર્થની પ્રાપ્તિને જે ઇચ્છા
ની નિવૃત્તિ છે તે દુઃખપ્રાપ્તિની અનિવૃત્તિ છે. ૫૯

ટીકાર્થ—દ્વિયોના વિષય શુભના સાથે કરી જે દુઃખની નિવૃત્તિ
કરવી, તે શુ કહેવાય છે ? દુઃખરૂપ એવી અર્થાત્મની પ્રાપ્તિ-વિષયશુભની
પ્રાપ્તિ તે દુઃખરૂપ છે, માટે વસ્તુગતે તે તે દુઃખની અનિવૃત્તિ નહીં. ૫૯

અથૈનાં નિવૃત્તૌ નિરાકુર્વન્નાહ ।

ન ચાસ્યાર્થાતરાવાત્તિરિતિ ॥ ૬૦ ॥

ન ચ ન પુનરમ્ય સિદ્ધસ્યાર્થાતરાવાત્તિઃ સ્વવ્યતિરિક્તજ્ઞાવાંતરસંવં-
ધઃ ॥ ૬૦ ॥

પ્રતદેવ ભાવયતિ ।

સ્વસ્વજ્ઞાવનિયતો હ્યસૌ વિનિવૃત્તેચ્છાપ્રપંચ इति ॥૬૧॥

સ્વસ્વજ્ઞાવનિયતઃ સ્વક્રીયસ્વરૂપમાત્રપ્રતિષ્ઠિતઃ હિર્યસ્માદસૌ જગવાન્
સિદ્ધો વિનિવૃત્તેઽપ્રપંચઃ અત્યંતનિવૃત્તસર્વાર્થગોચરસ્પૃહાપ્રવંધઃ ॥ ૬૧ ॥

આકાશનાપિ સહ તસ્ય સંવંધં નિરાકુર્વન્નાહ ।

અતોઽકામત્વાત્તત્સ્વજ્ઞાવત્વાન્ન લોકાંતક્રેત્રાત્તિઃ ॥૬૨॥

ભોક્ષ થતાં અર્થાતરની પ્રાપ્તિનો નિષેધ કરતાં કહે છે.

મૂલાર્થ—એ ભોક્ષના જીવને અર્થાતરની પ્રાપ્તિ નથી. ૬૦

ટીકાર્થ—એ સિદ્ધના જીવને પોતાથી જુદા એવા પુદ્ગલ ભાવ વિ-
ગેરે પદાર્થનો સંબંધ નથી. ૬૦

સિદ્ધના જીવને અન્ય પદાર્થનો સંબંધ નથી, તે ખતાવે છે—

મૂલાર્થ—સર્વ પદાર્થ સંબંધી અભિલાષા જેની નિવૃત્ત થઈ
છે, એવા સિદ્ધ ભગવાન્ નિરંતર પોતાના સ્વભાવમાં જ રહેલા
છે. ૬૧

ટીકાર્થ—અત્યંત નિવૃત્ત થયેલ છે, સર્વ પદાર્થ સંબંધી અભિલાષા
જેમની એવા સિદ્ધ ભગવાન્ પોતાના સ્વરૂપ માત્રને વિષે જ રહ્યા છે. ૬૧

સિદ્ધક્ષેત્રગત આકાશની સાથે પણ સિદ્ધના જીવનો સંબંધ નિષેધ
કરતા કહે છે—

મૂલાર્થ—ઈચ્છા નથી માટે અકામ છે અને અકામ છે તેથી
અર્થાતરની અપેક્ષાએ રહિત છે, એ કારણથી સિદ્ધક્ષેત્રમાં રહેવા-
રૂપ પ્રાપ્તિ છે, તે અર્થાતર સાથે સંબંધ નથી. ૬૨

અતો વિનિટ્ત્વેન્નાપચત્વાત્ યદકામત્વ નિરજિહ્વાપત્વ તસ્માત્ ય-
ત્ત્વ સ્વજાવત્વ અર્થાતરનિરપેક્ષત્વ તસ્માન્ ઢોકાતક્ષેત્રાસિઃ મિષ્ઠિક્ષેત્રાપસ્થાન-
રૂપા આસિરર્ધાતરેણ સદ્ધ સંવયઃ ॥ ૬૦ ॥

પત્તદપિ જાવયતિ ।

ઓત્સુમ્યવૃદ્ધિર્હિ લક્ષણમસ્યા હાનિશ્ચ સમયાતરે દ-
ત્તિ ॥ ૬૩ ॥

ઓત્સુમ્યમ્ય વૃદ્ધિઃ પ્રર્પ્વં હિયસ્માત્ લક્ષણ સ્વરૂપમસ્યા* અર્ધાતરમાસેઃ
હાનિર્થોત્સુમ્યર્પ્વેન્ન શ્રેષ્ઠ સમયાતરે પ્રાપ્તિસમયાદગ્રેનસમયવ્રક્ષણે ॥ ૬૩ ॥

ટીકાર્થ—એ મિદ્ધના જીવને અન્ય પદાર્થની પ્રાપ્તિ કંઠવાની ઈચ્છા-
નો પ્રપચ ગયો છે, તેથી તેને નિગ્ધિવાપપણુ પ્રાપ્ત થયેલ છે, અને તે કાગ-
ણથી આત્માથી અન્ય પદાર્થમા નિગ્ધેષપણુ પ્રાપ્ત થયું, અને તે પ્રાપ્ત
થવાથી મિદ્ધના જીવને ગેદવાના ધ્યાનરૂપ લોકાત ક્ષેત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે, તો
પણ મિદ્ધ મદાગત અન્ય પદાર્થમા નિગ્ધેષ થયા છે, માટે આકાશરૂપ
અન્ય પદાર્થની માથે મિદ્ધના જીવનો મબધ ન બાણવો. ૬૨

મિદ્ધમેત્રનો મબધ ગ્રતા પણ મબધની ના કરી, તેની ભાવના ક-
તા કરે છે

મૂલાર્થ—મિદ્ધિત્રેતરરૂપ અર્થાતગની પ્રાપ્તિ કંઠવારૂપ ઉત્સુકપ-
ણાની વૃદ્ધિની બીજા મમયમા હાનિ થાય છે. ૬૩

ટીકાર્થ—ઉત્સુકપણાની વૃદ્ધિએ અર્થાતગ પ્રાપ્તિનું સ્વરૂપ છે અને
તે ઉત્સુકપણાની વૃદ્ધિ મિદ્ધના જીવને પેદેવા મમયમા હોય છે, અને તેનો
નાશ મિદ્ધના જીવને બીજા મમયમા થાય છે, એટલે મિદ્ધમેત્ર માથે મબધ
થવા રૂપ ન અર્થાતગની પ્રાપ્તિ કંઠવામા ઉત્સુકપણાની વૃદ્ધિ તેનો બીજા મ-
મયમા નાશ થાય છે ૬૩

નતુ કિમિદમૌત્સુક્યલક્ષણં સિદ્ધે નાસ્ત્યત આહ ।

ન ચૈતત્તસ્ય ભગવત આકાલં તથાવસ્થિતેરિતિ ॥ ૬૪ ॥

નચ નૈવ એતદર્થાંતરપ્રાપ્તિવૃક્ષણમનંતરોક્તં તસ્ય સિદ્ધસ્ય જગવત આકાલં સર્વમપ્યાગામિનં કાલં યાવત્તથાવસ્થિતેઃ પ્રથમસમયાદારજ્ય તથા તેનૈવ પ્રથમસમય-સંપન્નેનૈકેન નિષ્ઠિતાર્થત્વવૃક્ષણેન સ્વરૂપેણાવસ્થાનાત્ ॥ ૬૪ ॥

એતદપિ કુત ઇત્યાહ ।

કર્મક્ષયાવિશેષાદિતિ ॥ ૬૫ ॥

કર્મક્ષયસ્ય કાત્સ્ર્વેન સિદ્ધત્વપ્રથમક્રણ એવ સંજાતસ્ય સર્વક્રણેષુ અવિ-

હાઇ શંકા કરે કે, એ અર્થાંતર પ્રાપ્તિરૂપ ઉત્સુકપણું શું સિદ્ધને વિષે નથી? તેનો ઉત્તર આપે છે—

મૂલાર્થ—સિદ્ધ ભગવંતને અર્થાંતર પ્રાપ્તિરૂપ ઉત્સુકપણું નથી, કારણકે, યાવત્કાલ મુધી તેમનું તેમજ રહેવાપણું છે માટે. ૬૪

ટીકાર્થ—પાછલ કહેલ અર્થાંતર પ્રાપ્તિ થવા રૂપ ઉત્સુકપણું તે સિદ્ધ ભગવંતને નથીજ, કારણકે આગામી (આવતા) એવા સર્વકાલમાં તે ભગવંતને તેજરૂપે રહેવાપણું છે માટે એટલે પ્રથમ સમયથી આરંભીને તે પ્રકારે પ્રથમ સમયમાં સમાપ્ત કરેલ પોતાના સર્વ કર્મક્ષય કરવારૂપ અર્થ-ને સિદ્ધ કરી એક સમયની ઉર્ધ્વગતિ કરીને લોકને અંતે પોતાના સ્વરૂપમાં રહેવાપણું છે. એજ પ્રકારે સદાકાલ રહેવાપણું છે, એથી સિદ્ધના જીવને અર્થાંતર પ્રાપ્તિરૂપ ઉત્સુકપણું નથી. ૬૪

સદાકાલ (એકરૂપે) સ્વરૂપમાં રહેવાપણું છે, એ શાથી કહો છો? તે કહે છે—

મૂલાર્થ—કર્મ ક્ષય થવામાં અવિશેષપણું છે માટે. ૬૫

ટીકાર્થ—સિદ્ધપણું પામવાના પ્રથમ ક્ષણને વિષે સર્વ પ્રકારે કર્મ

શેષાત્ અજેદાત્ ॥ ૬૫ ॥

एव सति यत्सिद्ध तदाह ।

इति निरुपमसुखसिद्धिरिति ॥ ૬૬ ॥

इत्येवमात्मन્યાत्यंतिकનिरुत्तेनिरુપમસુखसिद्धिः सिद्धाना श्रद्धेया ॥ ૬૬ ॥

अथोपसहरन्नाह ।

सद्ध्यानवन्दिना जीवो दग्ध्वा कर्मधनं ज्ञुवि ।

सद्ब्रह्मादिपदेर्गीतं स याति परम पदम् ॥ ૬૭ ॥

સદ્ધ્યાનવન્દિના શુરુધ્યાનસક્કણજ્વલ્લજ્વલનેન કરણચૂતેન જીવો જ્ઞવ્ય-
જનુવિશેષઃ દગ્ધ્વા પ્રલયમાનીય કર્મધન જવોપગ્રાહિ કર્મસક્કણ જુવિમનુપ્યક્તેન-

સય થયા છે, તેનુ સર્વ ક્ષણેને વિષે એક રૂપપણુ છે, પણ તેમા ભેદ નથી,
તેથી સિદ્ધ ભગવતનુ સદાકાલ તેમરૂપે રહેવાપણુ છે. ૬૫

એમ થતા જે વાત સિદ્ધ થઇ તે કહે છે

મૂલાર્થ—એ પ્રકારે સિદ્ધ ભગવતને નિરૂપમ મુખની સિદ્ધિ
થઇ. ૬૬

ટીકાર્થ—પ્રથમ કથા પ્રમાણે ઉત્સુકપણાની અત્યંત નિવૃત્તિ થવા-
થી મિદ્ધતા હોવાને નિરૂપમ મુખની મિદ્ધિ થઇ, એમ ત્રદ્ધા રૂપી ૬૬

હવે આ મ વના સમાપ્તિ કરતા કહે છે.

મૂલાર્થ—આ મનુષ્ય ક્ષેત્રરૂપ પૃથ્વીને વિષે છવ શુક્લ ધ્યા-
નરૂપ અગ્નિવડે કર્મરૂપી ઇંધણને બાળી મુદ્ધ એવા મદ્બ્રહ્મવિગેરે
પદધી શાસ્ત્રમાં ગાયેલા એવા પગમપદ (મોક્ષ) ને પામે છે. ૬૭

ટીકાર્થ—મનુષ્ય ક્ષેત્રરૂપ પૃથ્વીને વિષે શુદ્ધધ્યાન લક્ષણવાળા બન-
તા અગ્નિવડે બળ્ય પ્રાણી બલોપનાટી કર્મરૂપ કાદનો નાશ કરી મુદ્ધ

લક્ષણાયાં કિમિત્યાહ સદ્બ્રહ્માદિપદેઃ સદ્ગ્નિઃ સુંદરેઃ બ્રહ્માદિપદેઃ બ્રહ્મલોકાંતા-
દિન્નિર્ધર્વનિન્નિર્ગાંતં શદ્ધિતં સ આરાધિતશુદ્ધસાધુધર્મો જીવો યાતિ પ્રતિપદ્યતે પરમં
પદમિતિ ॥ ૬૭ ॥

ન ચ વક્તવ્યં અર્કર્મણઃ કથં ગતિરિત્યાહ ।

પૂર્વાવેધવજ્રાદેવ તત્સ્વજ્ઞાવત્વતસ્તથા ।

અનંતવીર્યયુક્તત્વાત્સમયેનાનુગુણ્યતઃ ॥ ૬૮ ॥ ઇતિ

પૂર્વાવેધવજ્રાત્ પૂર્વે સંસારાવસ્થાયાં ચ આવેધ આવેશો ગમનસ્ય તસ્ય વજ્રાઃ
તસ્માત્ એત્યવધારણે તત્સ્વજ્ઞાવત્વતઃ સ હર્ધ્વગમનલક્ષણો બંધનમુક્તત્વેનૈરંભવી-
જસ્યેવ સ્વજ્ઞાવો યસ્ય સ તથા તદ્ભાવસ્તત્ત્વં તસ્માન્ તથેતિ હેત્વંતરસમુચ્ચયે અનંત-
વીર્યયુક્તત્વાદપારસામર્થ્યસંપન્નત્વાત્સમયેનૈકનાનુગુણ્યતઃ શૈલેશ્યવસ્થાવપ્રવ્યક્તોત્તમપેદ્ધ્ય

એવા બ્રહ્મ, લોકાંત ઇત્યાદિ પદપદે કરીને કહેલા પરમપદને શુદ્ધ સાધુ ધર્મને
આરાધન કરનારો જીવ પામે છે. ૬૭

કર્મ રહિત થયેલા સિદ્ધના જીવની ઉર્ધ્વગતિ ઠીક હોય? એવી
શંકા કરવી નહીં, તે કહે છે—

મૂલાર્થ—પૂર્વની સંસારી અવસ્થાના ગમનના સંસ્કારને
વશથી કર્મ રહિત થયા પછી પણ ઉર્ધ્વગમન કરે છે, એમ સંખ-
ધ કર્યો, વળી તેવી રીતના સ્વભાવપણાથી તેમજ અનંતવીર્ય
યુક્તપણાથી એક સમયે કરી સમશ્રેણિ આશ્રીને ઉર્ધ્વગમન કરી
પરમપદને પામે છે. ૬૮

ટીકાર્થ—પૂર્વે એટલે સંસારી અવસ્થાને વિષે જે ગમન કરવાનો
આવેશ હતો, તેના વશથી એક સમયની ઉર્ધ્વગતિ કરી મોક્ષ પામે છે,
તથા બંધનથી મુકાયેલા એરંડના બીજની પેઠે જાંચા જવાના સ્વભાવને લઈ-
ને તેમજ અનંતવીર્યથી યુક્તપણાને લઈને એટલે અપાર સામર્થ્યથી યુક્ત
પણાને લઈને શૈલીશી અવસ્થામાં પ્રાપ્ત થયેલા આકાશરૂપ ક્ષેત્રને આશ્રીને
સમશ્રેણીપણે એક સમયમાં પરમપદને જીવ પામે છે. એ ક્રિયાપદ પૂર્વના

સમપ્રેણિતયા પરમપદ યાતીત્યનુવર્તન ઇતિ ॥૬૫॥

સ તત્ર દુઃખવિરહાદ્યતસુખસગત । તિષ્ઠત્યયોગો યોગી-
ઙ્ચવદ્યસ્ત્રિજગતીશ્વર. ॥ ૬૬ ॥ ઇતિ

સોઽનતરોક્તો જીવ તત્ર સિદ્ધિદેવે દુઃખવિરહાત્ શાંતીરમાનસપ્રાધા-
વૃધુર્પાસ્કિમિત્પાદ્ય અત્યતમુખ્યસગત આત્યતિક્ષ્ણાતિક્ષ્ણશર્માસાગરોદરમધ્યમપ્રસ્તિ-
ષ્ઠત્યયોગો મનોપ્રાધાન્યાપારવિક્લબઃ યોગીંદ્રવ્રો યોગિપ્રધાનમાનનીય અતપર
ત્રિજગતીશ્વર* ઇન્દ્રિયાપેક્ષયા મર્મલોકોપરિજાગરતિતયા જગત્રયપદ્મશ્વર
ઇતિ ॥ ૬૬ ॥

ઇતિ શ્રીમુનિચન્દ્રમૃરિકિરચિતાયા ધર્માચલુપકરણવૃત્તાં વિશેષનો ધર્મફલવિધિ
ષ્ટમોઽધ્યાયઃ સમાપ્તઃ ।

મૂળભાષી હેતુ ૧૫

મૂલાય—તે સિદ્ધ ભગવાન તે મોક્ષને વિષે દુ ખના વિરહથી
અત્યત મુખમા મગ્ન થઈ યોગીંદ્ર પુરુષોએ વદન કરવા યોગ્ય,
તથા જગતના ઇશ્વર અને અયોગી યથા સતા રહે છે. ૬૬

ટીકાર્થ—૮ ખના વિ રહી એટલે શાંત તથા મન ન બળવી ક'ટનો
નાગ થવાથી અને આત્યતિષ્ઠ અને એકાનિક એવા મુખ કેમ મમુદ્રના
મધ્યમા મગ્ન થઈ મન, વાણી અને કાયાના વ્યાપાર વટે રહિત થયેલા,
યોગીંદ્ર પુરુષોને વદનીય બનેલા તેવીજ ત્રણ જગતના ઇશ્વર એટલે દ્રવ્ય
તથા બાવ એ બનેલી અપેક્ષાએ મર્મ લોકના કાપડના ભાગને વિષે વર્ત-
વાથી ત્રણ જગતના પરમેશ્વર થયેલા તે પૂર્વે કહેલા શ્રવ નિદિ મેત્રને વિષે
મદા કાવ ને ૭ ૬૬

શ્રી મુનિચન્દ્ર નૃસિંહ મગ્નપદમ મિદુ પ્રકાશની ટીકાને વિષે વિશેષથી
ધર્મક્રમ વિધિને કહેવા કેવ આટલો અધ્યાય સમાપ્ત થયો

નાવિકતુર્મુદારતાં નિજધિયો વાચાં ન વા ચાતુરી
મન્યેનાપિ ચ કારણેન ન કૃતા વૃત્તિર્મયાસૌ પરમ્ ।
તત્ત્વાન્યાસરસાદુપાત્તમુકૃતોઽન્યત્રાપિ જન્મન્યદં
સર્વાદીનવહાનિતોઽમત્તમના મૃયાસમુચ્ચરિતિ ॥ ૧ ॥

આ ટીકાએ મારી પોતાની બુદ્ધિની ઉદારતા પ્રગટ કરવાને કરી નથી,
તેમ વાણીની ચાતુરી દેખાડવા ને કે બીજા કોઈ કારણને લઈને કરી નથી,
પરંતુ તત્ત્વના અભ્યાસના રસથી પુણ્યને ઉપાર્જન કરી, બીજા જન્મમાં પણ
સર્વ દુઃખની હાનિ થવાથી માફ મન અતિશય નિર્મલ થાય, એવી મર્યાદાથી મેં
આ ટીકા કરેલી છે. ૧

इति श्रीमुनिचंद्रसूरिविरचिता धर्मविंदु-
प्रकरणवृत्तिः समाप्ता ।

પ્રત્યક્ષરં નિરૂપ્યાસ્યા ગ્રંથમાનં વિનિશ્ચિતમ્ ।
અતુણ્ડન્નાં સહસ્રાણિ ત્રીણિ પૂર્ણાનિ બુદ્ધ્યતામ્ ॥ ૧ ॥

એવી રીતે શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિએ રચેલ ધર્મવિન્દુ પ્રકરણની
ટીકા સમાપ્ત થઈ.

આ ગ્રંથના ટીકાના અક્ષરે અક્ષરની ગણતરીથી નિશ્ચય કર્યો છે કે, તેનું
પ્રમાણ અતુણ્ડપદ્ધના ત્રણ હજાર શ્લોકનું છે, એમ બાણવું. ૧

